

ПРОМЕТЕЈСКА СОЦИОЛОГИЈА
У СТВАРАЛАШТВУ ЉУБИШЕ МИТРОВИЋА
Зборник радова

Ljubiša Mitrović

Библиотека
ТЕМЕ, ЛИЧНОСТИ

Главни и одговорни уредник
др Гордана Ђигић

Рецензенти
Проф. др Љубинко Милосављевић
Проф. др Милош Немањић
Проф. др Драгана Захаријевски

Зборник радова

**ПРОМЕТЕЈСКА СОЦИОЛОГИЈА
У СТВАРАЛАШТВУ ЉУБИШЕ
МИТРОВИЋА**

Споменица

Приредили
Проф. др Драгана Захаријевски
Доц. др Гордана Стојић

Филозофски факултет у Нишу
Ниш, 2016.

Спремљено у оквиру пројекта *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074), који се изводи на Универзитету у Нишу – Филозофски факултет, а финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР.....	11
Горан Максимовић БИОГРАФИЈА ПРОЖЕТА НАУКОМ.....	13
Драган Жунић ПОЗДРАВНА РЕЧ.....	17
УВОДНА ИЗЛАГАЊА	
Драгана Стјепановић Захаријевић ОСВРТ НА ПРОФЕСИОНАЛНУ КАРИЈЕРУ И СТВАРАЛАШТВО ЉУБИШЕ МИТРОВИЋА.....	21
Srdjan Vukadinović DOPRINOS LJUBIŠE MITROVIĆA INSTITUCIONALNOM RAZVOJU SOCIOLOGIJE NA JUŽNOSLOVENSKOM PROSTORU.....	27
О СОЦИОЛОГИЈИ Љубиша Митровић - социолог	
Божо Милошевић ПРЕПОЗНАТЉИВОСТ СОЦИОЛОШКИХ ИНТЕРЕСОВАЊА ЉУБИШЕ МИТРОВИЋА: ГЛОБАЛНИ И РЕГИОНАЛНИ (БАЛКАНСКИ) РАЗВОЈНИ ПРОБЛЕМИ У КЉУЧУ ВРЕДНОСТИ ГЕОКУЛТУРЕ МИРА.....	43
Vihren Bouzov THE CULTURE OF PEACE CONCEPT – CONTENT AND APPLICATIONS IN THE CONTEXT OF THE PRESENT BALKAN CONFLICTS.....	59
Milorad Božić BALKANSKA RASKRŠĆA: MODERNIZACIJA, EVROINTEGRACIJA I REGIONALNA SARADNJA.....	63
Миомир С. Наумовић Петар Голубовић ЉУБИША МИТРОВИЋ О ГЛОБАЛИЗАЦИЈИ И САВРЕМЕНОМ СВЕТУ.....	71
Снежана С. Попић ЉУБИША МИТРОВИЋ О ГЛОБАЛИЗАЦИЈИ КАО РАЗВОЈНОМ МЕГАТРЕНДУ И ИЗАЗОВИМА САВРЕМЕНЕ СОЦИОЛОГИЈЕ.....	87

Јован Базић Благица Перовић	
ЉУБИША МИТРОВИЋ О КОСОВУ И МЕТОХИЈИ.....	99
Урош В. Шуваковић	
СХВАТАЊЕ ТРАНЗИЦИЈЕ У НАУЧНОМ ОПУСУ ПРОФЕСОРА ЉУБИШЕ МИТРОВИЋА.....	115
Zoran Vidojević	
SOCIOLOG USRED DRAME SAVREMENOG SVETA.....	125
Ђура Стевановић	
ЧОВЕК ОД АКЦИЈЕ.....	135
Петар Голубовић	
О НЕКИМ АСПЕКТИМА МИТРОВИЋЕВОГ ПИОНИРСКОГ МОНОГРАФСКОГ ИСТРАЖИВАЊА ПОЈАВЕ СТАРАЧКИХ ДОМАЋИНСТАВА У НАС.....	137
Лела Милошевић Радуловић	
ДОПРИНОС ЉУБИШЕ МИТРОВИЋА ИСТРАЖИВАЊУ СОЦИЈАЛНИХ ПРОБЛЕМА СТАРИЈИХ ЉУДИ НА СЕЛУ.....	153
Сузана Марковић Крстић	
ДОПРИНОС Љ. МИТРОВИЋА СОЦИОДЕМОГРАФСКОМ ПРОУЧАВАЊУ ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ.....	165
Јелена С. Петковић	
Јелена Н. Божиловић	
КУЛТУРНА ПОЛИТИКА У ФУНКЦИЈИ МОДЕРНИЗАЦИЈЕ И РАЗВОЈА ГРАЂАНСКОГ ДЕМОКРАТСКОГ ДРУШТВА СРБИЈЕ.....	177
Станоје Ивановић	
РЕФОРМА УНИВЕРЗИТЕТА У ЗАМКАМА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ.....	191
Наталија Јовановић	
ДРУШТВЕНЕ ПРОМЕНЕ И УНИВЕРЗИТЕТ.....	201
Daniijela Zdravković	
LJUBIŠA R. MITROVIĆ – SOCIOLOŠKI PRISTUP ULOZI NAUKE I UNIVERZITETA U SAVREMENIM DRUŠTVENIM PROMENAMA.....	211
Владимир Д. Нешић	
ПСИХОЛОШКИ ПРОФИЛИ УНИВЕРЗИТЕТСКИХ НАСТАВНИКА.....	229
Radoš Smiljković	
LJUBIŠA MITROVIĆ U POLITIČKOJ SOCIOLOGIJI I GENERACIJI.....	235

Вјекослав Ј. Бутиган НАУЧНО-ИСТРАЖИВАЧКИ РАД ПРОФЕСОРА ЉУБИШЕ МИТРОВИЋА У ОБЛАСТИ СОЦИОЛОГИЈЕ ПОЛИТИКЕ (ЖАРАЧ ПРОМЕТЕЈСКЕ ВАТРЕ).....	241
Петар Анђелковић СОЦИЈАЛДЕМОКРАТСКА ВИЗИЈА РАЗВОЈА СРБИЈЕ ПРОФЕСОРА МИТРОВИЋА - ПУТ КОЈИМ СРБИЈА НА ЖАЛОСТ НИЈЕ КРЕНУЛА	255
Миле Илић ЛОКАЛНА САМОУПРАВА КАО НАЈВРЕДНИЈЕ УЛАГАЊЕ У ДЕМОКРАТИЈУ.....	275
Зоран М. Арацки У ОГЛЕДАЛУ ШТАМПЕ: ИЗМЕЂУ ПОЛИТИКЕ И НАУКЕ.....	285
Биљана Продовић Милојковић НАД БИБЛИОГРАФИЈОМ РАДОВА ЉУБИШЕ МИТРОВИЋА.....	299
Љубинко Милосављевић ЉУБИША МИТРОВИЋ – ОД ПОЕЗИЈЕ ДО СОЦИОЛОГИЈЕ И НАТРАГ.....	309
Ljubiša Zlatanović SOCIOLOGIJA I POETIKA NADE: SOCIOLOŠKA I POETSKA IMAGINACIJA U DELU LJUBIŠE MITROVIĆA.....	321
Недељко Богдановић ДР ЉУБИША МИТРОВИЋ – ТРУДБЕНИК И САРАДНИК.....	327
Часлав Петровић ДОПРИНОС ПРОФ. ДР ЉУБИШЕ МИТРОВИЋА РАЗВОЈУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НИШУ.....	331
Мирољуб М. Стојановић ЧОВЕК ДОБРЕ ВОЉЕ.....	335
Слободан Покрајац ГЛОБАЛИЗАЦИЈА У СОЦИОЛОШКОМ КЉУЧУ.....	339
Миле Вукајловић ЧЕКАЈУЋИ НОВЕ ТВОРЦЕ НОВИХ ПАРАДИГМИ У СОЦИОЛОГИЈИ.....	349
Снежана С. Попић О СТУДИЈАМА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ.....	353

Daniijela Gavrilović
„НОМО RELIGIOUS I KULTURA MIRA“357

Ивана Ковачевић
ПУТ У СУБРАЗВОЈ: ПЕРИФЕРИЗАЦИЈА ПРИВРЕДЕ,
ДРУШТВА И КУЛТУРЕ.....361

Милан Недељковић
ВРЕДАН ПРИЛОГ СОЦИОЛОШКОМ ИСТРАЖИВАЊУ
ПОВЕЗАНОСТИ УНИВЕРЗИТЕТА И ДРУШТВЕНИХ
ПРОМЕНА.....365

АУТОРСКИ ПРИЛОЗИ

Милован М. Митровић
ДВЕ ДЕЦЕНИЈЕ „ТРАНЗИЦИОНИСАЊА“ СРПСКОГ
ДРУШТВА.....375

Иван Райчев Райчев
ПОЛИТИЧЕСКО И ВОЕННО ЛИДЕРСТВО – ТЕОРЕТИКО-
МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ.....393

Јован Д. Живковић
СТАВОВИ СТУДЕНАТА У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ
ПРЕМА РЕГИОНАЛИЗМУ КАО ОДНОС ПРЕМА
ЈЕДНАКОСТИ, ПРАВИМА И СЛОБОДИ.....407

Весна С. Трифуновић
КУЛТУРА И ДРУШТВЕНЕ ПРОМЕНЕ: БАЛКАНСКЕ
КУЛТУРЕ И РАЗВОЈ КУЛТУРЕ МИРА.....431

Биљана Милошевић-Шошо
Бисерка Кошарац
НЕОПХОДНОСТ ЗА РАЗВОЈ КУЛТУРЕ МИРА У БиХ.....443

Radomir Videnović
PRAZNINA PRAZNIKA.....451

Павле Бубања
ПОВЕЉА УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА ТЕШКО ИЗДРЖАВА
ПРОБУ ВРЕМЕНА – КАКО САЧУВАТИ ЧОВЕКА У
ЧОВЕКУ.....455

О ПОЕЗИЈИ

Luka Prošić
PROMETEJ KAO METAFORA NAŠEG ISTORIJSKOG
POSTOJANJA461

Стана Смиљковић
ЉУБИША МИТРОВИЋ – ПЕСНИК МИСАОНЕ
ОРИЈЕНТАЦИЈЕ И ШИРОКОГ ПОГЛЕДА НА СВЕТ.....469

Иван Цветановић	
БУЂЕЊЕ ПРОМЕТЕЈА ИЛИ ЈОШ ЈЕДАН ДАН.....	473
Dimitrije Milenković	
ZAVIČAJNO I MITSKO U POEZIJI LJUBIŠE MITROVIĆA..	477
Радомир Виденовић	
ПРОМЕТЕЈ, ПОНОВО.....	481
Мирослав Тодоровић	
ПРОМЕТЕЈСКА ЛИНИЈА ПЕВАЊА.....	487

РЕЧИ ЗАХВАЛНОСТИ

ФОТО ГАЛЕРИЈА

ПОЗДРАВНИ ТЕЛЕГРАМ

ЗАХВАЛНОСТ

БИО-БИБЛИОГРАФСКА БЕЛЕШКА

ПРЕДГОВОР

Филозофски факултет Универзитета у Нишу у последњих десет година установио је праксу публиковања зборника/споменица у част својих истакнутих професора, који су отишли у пензију, а који су својим делом афирмисали позив науке у области у којој стварају, као и Факултет у широј академској и друштвеној заједници.

На Факултету је 17. новембра 2013. године, у организацији Департмана за социологију и Центра САНУ за научна истраживања Универзитета у Нишу, одржан Округли сто „У част професора Љубише Р. Митровића“, поводом седамдесет година његовог живота и преко четрдесет година универзитетског рада. На скупу је учествовало око четрдесет научника из земље и иностранства, који су у својим прилозима разматрали различите аспекте стваралаштва др Љубише Митровића, професора емеритуса: научне, педагошке, организационе, културне и књижевне.

Зборник који је пред вама *Прометејска социологија у стваралаштву Љубише Митровића*, драги читаоци, представља део саопштења са скупа, док су остали прилози објављени у *Годишњаку за социологију* (број 1. за 2014. годину), научном часопису Департмана за социологију Филозофског факултета Универзитета у Нишу.

Целокупно стваралаштво професора Митровића у области општетеоријске/систематске социологије, социологије друштвених промена као и научна истраживања којима је руководио преко реализације бројних пројеката у чијем фокусу су биле теме које се односе на гекултуру развоја Балкана, идентитете и културу мира, регионалну сарадњу на Балкану - у знаку су Туренове акционалистичке парадигме о социологији као критичкој и ангажованој науци и активној улози позива и професије социолога у савременом друштву. Наиме, Турен је сматрао да је садашњи задатак социологије да друштва и друштвене актере доведе до спознаје о њиховој акцији.

Избор назива зборника у лику синтагме *Прометејска социологија...* представља заједнички интелектуални именитељ укупног стваралаштва и личности Љубише Р. Митровића, јер читав његов професорски универзитетски рад и јавни ангажман био је, и даље јесте, у знаку Бромфилдове поруке „Ако живот треба да има чари и дражи у њему треба да буде борбе и стваралаштва“.

У Митровићевој прометејској социологији и поетици – као паралелном свету уметничког изражавања сопственог бића – уосталом, као и у његовој целокупној биографији јавне личности, изражен је активистички однос према свету. Професор Митровић дубоко верује да одговорност научника и интелектуалаца јесте да служе Истини, Правди и Слободи својим даровима, различитим облицима стваралаштва, и на тај начин помажу да свет буде богатији и хуманији, а људи слободнији, солидарнији и срећнији.

Изражавамо велику захвалност свим учесницима Округлог стола, као и управи Филозофског факултета на организационој и финансијској подршци. Споменицу уз захвалност дарујемо угледном професору Љубиши Митровићу осветљавајући његов лик и богато стваралаштво, његов велики допринос социологији, Филозофском факултету и Универзитету у Нишу.

За Уређивачки одбор, председница
проф. др Драгана Стјепановић Захаријевски

Горан Максимовић

Декан Филозофског факултета

Универзитет у Нишу

БИОГРАФИЈА ПРОЖЕТА НАУКОМ
(УВОДНА РЕЧ НА ОТВАРАЊУ ОКРУГЛОГ НАУЧНОГ
СТОЛА У ЧАСТ ПРОФ. ДР ЉУБИШЕ МИТРОВИЋА)

Уважени професоре Митровићу,
драги и уважени гости,

Дошли смо са свих страна свијета и са различитих универзитета на Филозофски факултет у Нишу да уприличимо овај Округли научни сто посвећен нашем уваженом професору Љубиши Митровићу. Имам изузетно задовољство да поздравим присутне и срећан сам због тога што су нам дошли професори из Русије, са два Универзитета (из Кемерова, у Западном Сибиру, те Белгорода у Јужној Русији), затим са готово свих наших српских универзитета, драго ми је и што су присутни наши драги гости са Универзитета из Битоља у Македонији, јер са њима имамо одличну научну сарадњу и заједничка истраживања. Посебно сам срећан што су овдје са нама и помоћник министра за науку у Министарству просвете, науке и технолошког развоја, проф. др Јован Базић; што је са нама овдје и председник Скупштине града Ниша, проф. др Миле Илић. Они су на одређен начин присутни данас у двострукој мисији, као излагачи на округлом научном столу о личности и дјелу проф. др Љубише Митровића, али и као представници важних институција на чијем челу се налазе.

Филозофски факултет у Нишу је прије три године започео једну лијепу праксу да нашим истакнутим професорима, који су на креативан начин обијељежили рад овог факултета и оставили дубоки траг у његовом наставном и научном развоју, организује научне конференције и да се онда на основу тих саопштења окупе радови и објаве тематски зборници у нашој издавачкој едицији „Теме и личности“. Одржали смо већ три такве конференције и објавили смо већ три таква зборника. Један је посвећен проф. др Николи Роту, у реализацији са Департманом за Психологију. Други и трећи зборник урадили смо заједно са колегама са Департмана за Социологију, а посвећени су проф. др Јовану Ћирићу и проф. др Веселину Илићу. Ове године научно окупљање посвећено је проф. др Љубиши Митровићу, који је први емеритус професор Универзитета у Нишу, креатор број-

них наставних активности, као и покретач и руководилац више истраживачких пројеката из области социологије реализованих на Филозофском факултету у посљедње двије деценије. Сигуран сам да ће саопштења и са овога округлог научног стола бити на адекватан начин припремљена, уређена за штампу, а затим и објављена у новом зборнику едиције „Теме и личности“, те да ће и ово издање само потврдити репрезентативност издавачке продукције Филозофског факултета и одличан рад новопокретног Издавачког центра.

Посљедње три године овај факултет се можда и најдинамичније мијењао међу факултетима у читавој Србији, па можда и у читавом региону. Развијали смо нове студијске програме, тако да је практично урађено и акредитовано шест нових студијских програма, по два из сваког нивоа студија: два на основним студијама (Француски језик и књижевност и Комуникологија); затим два на мастер студијама (Педагогија и Новинарство), те два програма на докторским студијама (Психологија и Историја). Наши планови се не заустављају на томе, тако да припремамо за акредитацију још неколико нових програма, прије свега у области мастер и докторских студија, док су на основним академским студијама у припреми два нова студијска програма: за Етнологију и културну антропологију, те за Њемачки језик и књижевност.

Мислимо да ће на такав начин Филозофски факултет у Нишу добити адекватан образовни и академски профил неопходан овом дијелу Србије. Утолико је наша мисија и наша образовна и научна обавеза већа. Онолико колико ми будемо развијали Универзитет у Нишу, толико ће овај регион имати шансе за економски, научни и културни развој, тако да буде у сваком погледу препознатљив.

Филозофски факултет у Нишу је посљедње три године осмислио још једну веома лијепу праксу да додјељује повеље истакнутим научницима, личностима из јавног, политичког, културног и научног живота, који су оставили видан допринос у развоју ове институције. Управо ћемо данас да искористимо прилику да додијелимо захвалницу проф. др Радошу Смилковићу за вишегодишњу драгоцену сарадњу у области наставе и научно-истраживачке дјелатности Филозофског факултета у Нишу.

Филозофски факултет у Нишу је институција која тренутно има приближно 4.000 уписаних студената на 23 акредитована студијска програма на сва три нивоа студија. Један од наших најатрактивнијих студијских програма, а при томе и оних програма који су практично од 1971. године поставили темеље

Филозофском факултету у Нишу јесте студијски програм Социологије. Проф. др Љубиша Митровић је читаву своју научну, професионалну и универзитетску каријеру управо реализовао на том одсеку и студијском програму. У његовој професионалној каријери је било веома значајних тренутака, између осталог био је декан Филозофског факултета у Нишу крајем 80-тих година када је основано неколико нових студијских програма, а између осталог и студијски програм за Српски језик и књижевност. Постоји наравно и читав низ других ствари које су у професионалном, наставном и научном раду проф. Љубише Митровића важне. Оно што је можда најзначајније, последњих двадесетак година професор Митровић у оквиру Центра за социолошка истраживања води велике научне пројекте на које су укључени бројни професори и сарадници Филозофског факултета, па добрим дијелом и Универзитета у Нишу, као и других Универзитета у Србији и региону. Захваљујући њему овдје на Филозофском факултету и Универзитету у Нишу направили смо снажно истраживачко језгро за област друштвено-хуманистичких наука, а Ниш је постао препознатљив као социолошки центар за читаву Србију и за регион, јер су у тим истраживањима присутни професори из Македоније, поготово из Битоља, а затим из Бугарске, мислимо посебно на Велико Трново, као и са готово свих наших универзитета у Србији.

Мислим да је и то један од показатеља како је позитивном енергијом, динамичном радном дисциплином, вриједношћу и марљивошћу, професор Митровић помогао да се многе ствари успоставе на Универзитету у Нишу, као и на научној мапи Србије и овога дијела Европе. Отуда Филозофски факултет у Нишу има обавезу да ода адекватно признање проф. др Љубиши Митровићу. Потврдили смо то на лијеп начин тиме што смо канديدовали професора Митровића за првог емеритус професора Универзитета у Нишу, а поготово смо поносни што је у веома сложеној процедури тај избор реализован без икаквог проблема. И то је одличан показатељ управо те позитивне енергије, коју као личност посједује професор Митровић.

Као декан још једном се захваљујем што сте дошли на овај научни скуп, те што на различите начине дајете подршку свим активностима на Филозофском факултету Универзитета у Нишу у посљедњим годинама и желим Вам успешан и срећан рад.

Драган Жунић

Центар за научноистраживачки рад
САНУ и Универзитета у Нишу

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Поштовани господине декане,
Поштовани професоре Митровићу,
Уважене колегинице и колеге,
Даме и господо,

Поздрављам Вас у својству заменика управника Центра за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу, и, такође, начелника Одсека друштвених наука, са добрим разлогом у овој прилици.

Наиме, негде 2009. или 2010. године, када се још увек није знало какав ће бити даљи радни статус проф. Митровића – а имајући у виду његов животни и радни елан (нема посла који је започео а да га није завршио), социолошки нерв и његову рану истраживачку, па и политичку, бригу за „огњишта која гасну“, позвао сам га да се у оквиру програма рада Центра (Одсека друштвених наука) прихвати руковођења пројектом СТАНОВНИШТВО ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ: ДРУШТВЕНА И КУЛТУРНА ДИНАМИКА, дакле, да се посвети, између осталог, и једној теми од прворазреднога значаја за испитивање, бар за испитивање, у најмању руку крупнога и тешкога проблема србијанскога друштва.

Проф. Митровић је прихватио позив, размислио, и у добропознатим сиротињским околностима, уз скромну подршку Министарства просвете, науке и технолошкога развоја Републике Србије, организовао у Центру три научна симпозијума:

Становништво југоисточне Србије: демографска репродукција и социо-културна динамика (13. 05. 2011);

Становништво југоисточне Србије: утицај демографских промена у југоситочној Србији на друштвени развој и безбедност (24. 05. 2012);

Култура, наталитетска политика и демографска репродукција у југоисточној Србији“ (04. 07. 2013, овога пута са Филоз. факултетом у Нишу).

Зборници радова саопштених на овим симпозијумима одмах су објављени.

Професор Митровић и ја одлично сарађујемо, са малим расправама о његовим нешто „пермисивнијим“ и мекшим, али

подстицајним, и мојим, нешто тврђим, али и можда обесхрабрујућим, организаторским и едиторским критеријумима; остаје да овде ја још понешто научим.

По свему судећи, рад на овоме пројекту ће под руководством проф. Митровића бити настављен, са пуно професионалне преданости – јер то је оно што ми можемо – али не и са превише грађанскога оптимизма у погледу могућности решавања испитиваног проблема.

Захваљујем се проф. Митровићу на успешној сарадњи, и драго ми је што га овде видим у доброј форми, са, разуме се, нешто мање и животних и професионалних илузија, али са не мање полета и снова (и треме) него што их је имао на своме првом асистентском часу на Групи за социологију Филозофскога факултета у Нишу, давне 1971. године. Желим му дуг и миран живот, породичну срећу и успешан рад, а где другде него на Филозофскоме факултету Универзитета у Нишу и у Центру за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу.

УВОДНА ИЗЛАГАЊА

Драгана Стјепановић Захаријевски УДК 316:929 Митровић Љ
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Ниш

ОСВРТ НА ПРОФЕСИОНАЛНУ КАРИЈЕРУ И СТВАРАЛАШТВО ЉУБИШЕ МИТРОВИЋА¹

Поштовани професоре Митровићу,
Цењени учесници Округлог стола,
Драги пријатељи,

Департман за социологију Филозофског факултета Универзитета у Нишу организовао је Округли сто у част професора емеритуса Љубише Митровића поводом седамдесет година његовог живота и четрдесет година рада на овом факултету.

Проф. др Љубиша Митровић, рођен је 1943. године у Мокри (Бела Паланка). Дипломирао је 1970. године на Студијској групи за социологију на Филозофском факултету Универзитета у Београду. Магистрирао је на Факултету политичких наука у Београду 1975. године, а докторирао на Филозофском факултету у Нишу 1977. године, на Студијској групи за социологију. Професор Митровић је два пута био на студијском боравку у Француској, на Високој школи социјалних наука у Паризу.

Професионалну каријеру је започео 1971. године на Филозофском факултету у Нишу као асистент на предмету Социологија. Прошао је редовну процедуру избора у сва универзитетска звања, да би 1987. године био изабран у звање редовни професор на предмету Социологија самоуправљања. У исто звање је изабран 1989. године на предмету Општа социологија, на основу реферата који су потписали академик Радомир Лукић, проф. др Михајло Поповић и проф. др Петар Козић.

На Филозофском факултету у Нишу професор Митровић је радио континуирано четрдесет година, од оснивања Факултета до одласка у пензију 1. октобра 2011. године. На иницијативу Департамана за социологију предложен је као кандидат за доделу звања *професор емеритус*, које му је 2012. год. доделио Сенат Универзитета у Нишу, на основу образложења компетентне комисије чији су чланови др Марија Богдановић, професор емеритус Универзитета у Београду, др Божо Милошевић, редовни

¹ Ово саопштење је урађено у оквиру научноистраживачког пројекта „Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција“ (бр. 179074), у организацији Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу (2011–14), а који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

професор Филозофског факултета у Новом Саду, др Драгољуб Б. Ђорђевић, редовни професор Машинског факултета у Нишу, др Љубинко Милосављевић, редовни професор Филозофског факултета у Нишу, др Слободан Антонић, редовни професор Филозофског факултета у Београду.

Др Љубиша Митровић је први изабрани професор емеритус Универзитета у Нишу. Иза овога звања је несумњива вредност његовог целокупног стваралаштва и огроман значај укупне наставне и научне активности.

На матичном Департману за социологију Филозофског факултета у Нишу, проф. Љубиша Митровић је држао наставу на свим нивоима студија (основним, магистарским, дипломским и докторским). Био је руководилац смера Социологија друштвеног развоја на магистарским студијама. Поред рада на Филозофском факултету у Нишу, професор Митровић је предавао Општу социологију и друге социолошке дисциплине на основним и магистарским студијама на бројним другим факултетима у земљи, на универзитетима у Нишу, Београду и Приштини (Косовској Митровици). Као гостујући професор по позиву, изводио је наставу у иностранству на факултетима у Бугарској, Грчкој и Русији. Био је биран за професора по позиву на Светској универзитетској академији „Платон“ (Грчка, Патра) и на Међународној славенској академији науке, уметности и културе (Москва).

Под менторством професора Митровића урађено је шест докторских дисертација и девет магистарских теза. Био је члан комисија за оцену и одбрану девет докторских дисертација и тринаест магистарских радова. Као професор емеритус ангажован је на академским докторским студијама Социологије. У настави на последипломским и докторским студијама значајно је утицао на оријентацију једног броја социолога да раде на истраживању националног научног наслеђа у социологији у Србији.

Професор Љубиша Митровић је члан бројних домаћих и међународних професионалних удружења и њихових органа: Удружења социолога Југославије, Српског социолошког друштва, Удружења политиколога Србије, Југословенског удружења за истраживање религије, Балканске асоцијације за социологију села, Руске социолошке асоцијације, Руског филозофског друштва за научно проучавање религије, Међународног удружења конфликтолога (Русија), Међународне фондације за истраживање друштвеног развоја (IRFD, Кембриџ, САД). Активно је учествовао у раду професионалних удружења у земљи (посебно у оквиру Секције за социологију рада и социологију села) и у активностима међународних удружења за социологију (Светски конгрес социолога – Упсала, Шведска 1979). Такође,

проф. Митровић је био члан редакција и савета бројних домаћих и страних часописа: *Социолошког прегледа*, *Тема*, *Градине*, *Моста*, *Годишњака за социологију*, *Економике*, *Српске политичке мисли*, *Међународних научних истраживања* (Москва), *Социолошког весника* (Институт за социологију Руске академије наука, Москва), *Економике и предузетништва* (Москва) и часописа *Балкан – XXI век* (Софија). Професор Љубиша Митровић је приређивач великог броја зборника радова, рецензент бројних уџбеника, монографија и текстова објављиваних у научним часописима на простору Србије и бивше Југославије.

Професор Митровић је био оснивач и први управник Института за друштвена истраживања Филозофског факултета у Нишу. Од 1986. године до данас руководилац је седам великих научних истраживачких пројеката које је реализовао Институт (Центар) за социолошка истраживања уз финансијску подршку савезног и републичког ресорног министарства. На тај начин је значајано допринео трансдисциплинарном истраживању проблема развоја савременог Балкана. Током две деценије руковођења и учествовања у реализацији истраживачких пројеката имао је највиши истраживачки ранг (А1).

Председавао је или, пак, био члан програмских и организационих одбора више од четрдесет научних скупова и конференција у организацији Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу. Својом предузимљивошћу, истрајним радом и професионалном етаблираношћу проф. Митровић је значајно допринео развоју међународне сарадње Филозофског факултета и Универзитета у Нишу, у области наставе и научно–истраживачког рада, чиме је афирмисао не само Факултет и Универзитет већ и позив социолога, односно научну заједницу Србије.

Као угледан научни радник, биран је два пута за декана Филозофског факултета (1983–1987) и проректора за наставу Универзитета у Нишу (1987–1989). Биран је три пута за посланика Скупштине Србије. Био је члан Републичког комитета за образовање и председник Скупштине Међуопштинске регионалне заједнице Ниш. За професионални, научни и јавни рад, награђиван је највишим факултетским и универзитетским наградама. Добитник је Октобарске награде града Ниша (1987) и награде Министарства науке Републике Србије (2004). Носилац је Ордена заслуга за народ.

Допринос професора Љубише Митровића савременој социолошкој науци понајпре је видљив преко импозантног библиографског материјала. Професор Митровић је објавио више од 500 библиографских јединица из области опште социологије

и социолошких теорија, социологије друштвеног развоја (посебно, регионални развој Балкана), социологије транзиције и глобализације, трансдисциплинарних студија мондологије, социологије и гекултуре развоја Балкана, културних идентитета и културе мира. Радови су објављивани на српском, руском, немачком, француском, енглеском, бугарском и македонском језику. Књиге су критички валоризоване у преко 50 приказа објављених у домаћим и страним часописима. Научни радови проф. Митровића цитирани су 190 пута од домаћих и страних аутора у националним и међународним научним публикацијама, тако да спада у ред најчешће цитираних српских социолога. Његова биографија и библиографија објављене су у *Енциклопедији српског народа* (Београд, 2008), „*Ко је ко*“ у Југославији и Србији (Београд, 1970, 1991), *Енциклопедији културе града Ниша* (2011), *Dictionary of International Biography* (Cambridge, England, 2005), *2000 Outstanding Intellectuals of the 21st Century* (Cambridge, England, 2005), и *Great Minds of the 21st Century* (ABI – American Biographical Institute, Inc.), 2009.

Име Љубише Митровића ушло је у социолошку литературу давне 1970. године, радом *Огњишта која гасну*, у коме је изложио резултате истраживања о друштвеном положају и проблемима старијих на селу. Најзначајнији ауторови радови су из социолошких дисциплина којима се најдуже и најистрајније бавио: из Опште социологије, Увода у социологију и Савремене социологије написао је седам уџбеника и десетак студија (*Социологија и савременост* 1984, *Социјална динамика* 1985, *Увод у социологију* 1986, *Савремено југословенско друштво* 1987, *Социологија развоја* 1992, *Савремено друштво: стратегија развоја и актери* 1996, *Социологија* 1997, *Опита социологија* 1999, *Балкан – границе и мост међу народима* (огледи из социологије развоја) 2000, *Глобализација и Балкан* 2002, *Савремени Балкан у кључу социологије друштвених промена* 2003, *Пут у зависно друштво* 2004, *Савремене структурне промене и култура мира* 2007, *Творци нових парадигми у социологији* 2008, *Транзиција у периферни капитализам* 2009, *Гекултура развоја Балкана и савремена социологија* 2011. У овим књигама настојао је да, поред образовне намене, понуди и продубљено разматрање предмета савремене социологије, да укаже на опште и посебне законитости друштвене структуре и динамике, односно начине производње друштвеног живота – све с циљем да иза манифестне функције и улоге појава открије систем расподеле друштвене моћи, социјалне шансе друштвених група, путеве и могућности еманципације човека.

Професор Митровић је међу нашим социолозима први писао о глобализацији и потреби предметног проширења савре-

мене социологије. За разлику од класичне социологије (настале у условима доминације нације као глобалне друштвене групе) савремена социологија свој предмет конституише у условима радикалних промена друштвеног бића савременог света. Под утицајем процеса глобализације, у овом добу постнационалних констелација, настаје противуречан процес конституисања човечанства као глобалне заједнице. Отуда, он потенцира потребу проширења предмета социологије (у квалитативном смислу) на глобални светски систем/савремено светско друштво. У уџбеник из *Опште социологије* Митровић је увео изучавања теорије друштвених сукоба, светско-системске анализе, теорије зависне модернизације, парадигме информационог развоја. Интерпретирао је Туренове, Бурдијеове и Рицерове теорије, потом теорије геокултуре развоја. Дао је продубљену дефиницију предмета Опште социологије као критичке теоријско-емпиријске науке о друштву, која изучава опште и посебне законитости начина производње друштвеног живота, друштвене структуре и динамике. Заложиио се за редефинисање предмета савремене социологије у духу проширивања граница њених истраживања на глобално светско друштво и примену теорије светско-системске анализе на савремене процесе и односе у свету.

Љубиша Митровић је у српску социологију увео бројне иновације, попут концепта интегралног друштвеног развоја и парадигме геокултуре развоја Балкана, као и покушаја изграђивања синтезе неомарксизма и геокултурне парадигме. Међу првима у академској заједници социолога у Србији критички је проблематизовао противречну праксу и појам транзиције, као и глобализације са различитим типовима њеног испољавања. Дао је допринос изучавању савремених социолошких теорија, упознајући академску заједницу социолога у нас са најновијим теоријским струјањима у француској и руској социологији. Афирмисао је потребу социолошког истраживања социологије, пледирајући за заснивање *Социологије социологије* као посебне научне дисциплине.

Професор Љубиша Митровић је у социолошким научним круговима препознатљив пионирским напором у изучавању друштвеног развоја, али и у организовању последипломских/докторских студија из социологије глобалног и регионалног развоја. Његова несумњива заслуга је у томе што је, поред теоријског и емпиријског изучавања савремених друштвених појава и проблема (глобални и регионални развој, проблеми партиципације и управљања друштвеним променама, културни и етнички односи, идентитети и култура мира на Балкану), значајну пажњу посветио истраживањима српског социолошког наслеђа

(В. Караџић, С. Марковић, М. Ценић, В. Јовановић, Ј. Цвијић) и што је као ментор усмеравао кандидате да у докторским и магистарским радовима обрађују значајне личности наше социолошке традиције (Т. Ђорђевић, С. Јовановић, Р. Лукић, Д. Јовановић).

Професор емеритус Љубиша Митровић је својим наставним и научним радом, учешћем у раду професионалних удружења и научној издавачкој делатности, као и радом на функцијама које је обављао на Департману за социологију, Центру за социолошка истраживања, Филозофском факултету и Универзитету у Нишу, значајно допринео утемељењу социологије као научне и наставне дисциплине, развоју и угледу Филозофског факултета и Универзитета у Нишу и образовању генерација младих социолога.

Своје изузетне организаторске способности користио је с циљем да афирмише, окупи, анимира и подстиче колеге, сараднике и младе истраживаче да се плодотворно укључе у наставни процес и актуелна научна истраживања.

Током читаве каријере професор Митровић је марљиво обављао своје функције поштујући професионалну етику и подстичући дух толеранције и одговорности.

Личност Љубише Митровића позната је по изузетној радној енергији и великом стваралачком ентузијазму, али и по хуманости, емпатичности и способности да чује другог и прихвати другачије. Његов неуморни радознали дух и истанчани слух и смисао за струку и науку, уз професионалну одговорност и научну сензитивност, јесу подстицај научном подмлатку. Имала сам привилегију да непосредно делим ту несумњиву подстицајну стваралачку енергију Љубише Митровића, почевши од давне 1973. године као студенткиња треће генерације Студијске групе за социологију Филозофског факултета у Нишу до данас, као редовна професорка овога Факултета. Поносна сам што је предлог за доделу почасног звања професор емеритус потекао са Департмана за социологију у време мога руковођења. Сигурна сам да је за професора Љубишу Митровића додељено почасно звање подстицај ка новим стваралачким прегнућима, а нама свима могућност да и даље од њега учимо.

DOPRINOS LJUBIŠE MITROVIĆA INSTITUCIONALNOM RAZVOJU SOCIOLOGIJE NA JUŽNOSLOVENSKOM PROSTORU

Sažetak

Potpunije i cjelovitije sagledavanje angažmana profesora emeritusa Ljubiše Mitrovića u sociološkom svijetu južnoslovenskog prostora nije sveobuhvatno bez sagledavanja njegove uloge u institucionalnom razvoju discipline kojom se profesionalno bavio. Pored njegovog naučnog doprinosa strukturnim segmentima sociologije kojima se bavio (savremeno društvo, društveni razvoj, tranzicija, globalizacija, kultura, savremene društvene promjene, kultura mira, itd.), i kojima daje nemjerljiv doprinos teorijskom i istraživačkom utemeljenju sociologije, pažnju je neophodno fokusirati i na njegovu ulogu u institucionalnom i profesionalnom razvoju pomenute naučne discipline.

Angažman Ljubiše Mitrovića u institucionalnom razvoju sociologije moguće je posmatrati kroz dvije ravni. Jedna je ona koja se tiče praktičnog doprinosa osnivanju i djelovanju pojedinih akademskih i stručnih segmenata sociologije (departman za sociologiju, osnovne, postdiplomske i doktorske studije, instituti, udruženja, naučni skupovi, časopisi) u akademskom i društvenom prostoru, a druga je ona koja se odnosi na njegov teorijski i stručni doprinos razvoju sociologije kroz projekte i autorske tekstove o tom fenomenu, kao i studenata, postdiplomaca, doktoranata i istraživača čije je radnje vodio kao profesor, mentor, konsultant ili rukovodilac projekta.

Kompleksnost djelovanja Ljubiše Mitrovića i kroz institucionalni razvoj sociologije na južnoslovenskom prostoru doprinosi cjelovitosti uspostave suštine profesionalnog sistema ove discipline. Kroz takav angažman Ljubiše Mitrovića moguće je sagledati tokove i konstitutivne strukturne segmente, u jednom vremenu i jednom ambijentu, okvira razvoja i sazrijevanja sociologije kao nauke, a zatim kao akademske discipline, i na koncu profesije u gradu Nisu, državi Srbiji i južnoslovenskom prostoru.

Svojom djelatnošću u ravni institucionalnog razvoja sociologije na južnoslovenskom prostoru, kao i na drugim poljima sociološkog ispoljavanja Ljubiša Mitrović je pokazao da u kulturološkom i spoznajnom smislu ne postoji i ne može egzistirati naučna, stručna i duhovna provincija, nego da postoji provincijalni duh,

koji se može socijalizovati vremenom i postupno kroz različitosti disciplinarnog ispoljavanja. Proći će mnogi ljudi i pojave, slaganja i neslaganja, a Ljubiša Mitrović ostaje u sociološkom svijetu kao jedna konstanta čije je djelo trajno.

Ključne riječi: Institucionalni razvoj sociologije – Praktični doprinos – Teorijsko utemeljenje – Sociološko djelovanje – Različitost ispoljavanja.

Uvod

Proučavanje doprinosa pojedinih sociologa institucionalnom razvoju ove discipline omogućava sagledavanje tokova i sazrijevanja iste. Složenost predmeta sadržaja sociologije dovela je do različitih pristupa kako samoj sociološkoj misli, tako i strukturi konstituisanja segmenata ove kompleksne naučne oblasti. Uzrokovala je pomenuta složenost određene protivurječnosti u razvoju sociologije, na jednoj strani, dok je na drugoj tvorila različiti značaj i mjesto sociologije u društvu u pojedinim razdobljima. Zbog razloga kompleksnosti i širine obuhvata, koju ima malo koja druga naučna oblast, sociologiju kao nauku i njene razvojne komponente neophodno je tretirati u određenim ključnim i čvornim segmentima, kao i tačkama postojanja u svijetu nauke, i uopšte u društvu.

Jedna od ključnih tačaka razvoja sociološke nauke na južnoslovenskom prostoru je i institucionalizacija ove oblasti u okviru Univerziteta u Nišu. A jedan od rodonačelnika tih tokova i strujanja u institucionalizaciji sociologije je i Ljubiša Mitrović. Vrijeme u kome je došlo do institucionaliziranja sociologije i niškog institucionalnog sociološkog diskursa je period kada je ne rijetko dolazilo do minimiziranja granice između naučne sfere onoga što je sociološka misao, na jednoj strani, i na drugoj ideološke ili zdravorazumske, koje su u osnovi vannaučna saznanja. Nije u tome razdoblju bio zanemariv, iz razloga naučne angažiranosti, ni uticaj vannaučnih činilaca i sadržaja na ono što je obuhvat jedne naučne discipline koja se zove sociologija. Nije sporno da je u razdoblju kada započinje proces institucionalizacije sociologije u Nišu taj uticaj u značajnoj mjeri bio i dominantan, i da je potpuno nadvladao ono što je naučna spoznaja. Ukazuje to na ozbiljnost napora koje je Ljubiša Mitrović uložio u tim razdobljima na procese uspostave institucionalizacije sociologije u gradu Nišu i srpskom društvu, odnosno cjelokupnom južnoslovenskom ambijentu. I to je jedna istorijska dimenzija napora ka institucionalnoj uspostavi sociologije koju je Ljubiša Mitrović ugradio u njen razvoj. Nenaučnih upliva koji su imali uticaja u institucionlni razvoj sociologije, ne samo u okviru niškog instituci-

onalnog okvira, već i šire južnoslovenskog, sociologija se ne može odricati, već ih samo smjestiti u muzej „socioloških institucionalnih doktrinarnih sadržaja“. Ukoliko se to ne uradi i ne napravi naučna distinkcija u odnosu na pomenute realne konstrukte jednog vremena sociologija neće moći opstati u jednom dužem institucionalnom okviru. Egzistiranje raznih institucionalnih formi sociologije na Univerzitetu u Nišu pokazuje da je ovaj podsrukturni segment cjelokupnog južnoslovenskog sociološkog sistema učinio takve napore. I ne samo napore već i ozbiljno etablirao ovu oblast i njenu institucionalizaciju u širi koncept sociološke misli. U svemu tome udio Ljubiše Mitrovića je nemjerljiv, što ukazuje na njegovu autorsku i animatorsku snagu ličnosti u polju socioloških *dešavanja*.

Praktični doprinos Ljubiše Mitrovića institucionalizaciji sociologije

Različiti su segmenti institucionalizacije sociologije u univerzitetskom prostoru južnoslovenskog ambijenta. Ovaj strukturni segment institucionalnog razvoja sociologije, u svom početnom okviru, a koji se veže za ime Ljubiše Mitrovića obuhvata formiranje grupe za sociologiju u Nišu,² kao i sadržaj sociologije na nematičnim odsjecima i fakultetima u čemu je dao značajan doprinos. Takođe, u praktičnom doprinosu Ljubiše Mitrovića institucionalizaciji sociologije vezani su i angažmani za magistarske studije i magistarske radnje iz oblasti sociologije, kao i za doktorate i doktorske radnje iz iste oblasti. Naravno, nezaobilazan u tom institucionalnom razvoju je i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu u čijem formiranju i radu je nemjerljiva uloga Ljubiše Mitrovića.

Institucionalnom razvoju sociologije, kada je djelatnost Ljubiše Mitrovića u pitanju, u tom smislu poseban značaj daju i istraživački projekti, kao i Centar za kulturu mira, odnosno Centar za balkanske studije koji jesu djelovali kao posebni i prepoznatljiviji segmenti razvoja i unapređenja sociološke misli.

² Prije studijskog programa za sociologiju u Nišu formiraju se studijski odsjeci na Filozofskom fakultetu u Beogradu (1959), Filozofskom fakultetu u Ljubljani (1960) i Filozofskom fakultetu u Zagrebu (1963). U glavnom gradu Slovenije se od 1967. godine osniva i Grupa za sociologiju na Fakultetu za sociologio, političke vede in novinstvo. Prvi studijski odsjeci za sociologiju u Bosni i Hercegovini formiraju se na Filozofskom fakultetu u Sarajevu (1965), i to kao dvopredmetna grupa filozofija–sociologija, a nešto kasnije i samo Odsjek sociologije na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu (1964). Poslije studijskog programa za sociologiju na Filozofskom fakultetu u Nišu, još se osnivaju studijske grupe, odnosno studijski odsjeci na Filozofskim fakultetima u Zadru (1974), Skoplju (1981), Novom Sadu (1983), Nikšiću (1978), itd.

Studijska grupa za sociologiju u Nišu formirana je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Nišu 1971. godine. U uspostavi ove studijske grupe, kao i tokom njenog više od 40-to godišnjeg djelovanja i transformacije u Departman za sociologiju³ izuzetan je doprinos Ljubiše Mitrovića koji je u akademskom životu prošao sva zvanja, od asistenta do redovnog profesora, odnosno profesora emeritusa. Iako je u konstituisanju ove studijske grupe značajnog udjela imao još jedan broj nastavnika i saradnika, ipak je kroz ime Ljubiše Mitrovića i njegovo sazrijevanje i napredovanje u univerzitetskoj karijeri moguće cjelovito pratiti i mijene koje je ova studijska grupa kroz više od četiri decenije svoga postojanja imala.

Uz osnovne studije bitan je i udio Ljubiše Mitrovića, prvo u postdiplomskim studijama do 2004/2005. godine, a kasnije i u master studijama, odnosno drugom ciklusu studija, koncipiranim po novim harmonizacijskim pozicioniranjima univerzitetskog obrazovanja.

Takođe u praktičnom djelovanju Ljubiše Mitrovića i njegovom doprinosu intencionalizaciji sociologije na južnoslovenskom prostoru značajno je apostrofirati njegov angažman u mentorstvima prilikom izrade doktorata u razdoblju do sredine prve decenije trećeg milenijuma, a kasnije i na doktorskim studijama, odnosno trećem ciklusu studija, iz oblasti ove naučne discipline na Univerzitetu u Nišu.

Kroz integrativne univerzitetske procese koji se ogledaju u saglasju tri ciklusa studija, angažmanom Ljubiše Mitrovića otvorena je šira mogućnost da svrha ovih nivoa studija, odnosno institucionalizacije sociologije, bude ispunjena. A to je da ovaj stepen studija, u konačnosti, polaznike doktorskih studija ili trećeg ciklusa, kao institucionalnog oblika koji zaokružuje u tom smislu obrazovanje sociologa, osposobi za samostalni naučno-istraživački i akademski rad na univerzitetu, istraživačkim i drugim institucijama toga tipa, kao i institutima, zavodima, centrima koji se baziraju ili potpuno, ili dijelom, na sociološkim proučavanjima. Takođe, navedeni oblici visokoškolskog obrazovanja u institucionalnom smislu imaju za cilj i osposobljavanje za rad u poslovnom sektoru gdje se traži rješavanje društvenih fenomena i donošenje na osnovu toga odluka i rješenja na naučno zasnovan način (analiza,

³ Studijska grupa za sociologiju uspostavljena je kada je i osnovan Filozofski fakultet u Nišu, kao jedna od sedam fakultetskih studijskih grupa. Tokom više od četiri decenije postojanja grupa, je mijenjala nekoliko puta svoj naziv do onoga oličenog u Departmanu za sociologiju. Na tek osnovanom Filozofskom fakultetu (1971) prvi naziv grupe je bio studijska grupa Sociologija kulture i obrazovanja, da bi već 1972. godine grupa promijenila naziv u Studijska grupa za sociologiju. Pomenuta grupa se tokom različitih razdoblja nazivala nastavnom grupom, pa naučno-nastavnom grupom i studijskom grupom. Posljednje preimenovanje do kraja trinaeste godine trećeg milenijuma Grupa je doživjela u Statutu Filozofskog fakulteta u Nišu iz 2007. godine, kada je nazvana Departman za sociologiju. (Vidi: Sociologija u Srbiji 1959-2009, *Institucionalni razvoj*, str. 135–159.)

sinteza, evaluacija) i naučnim pristupom visokog nivoa (projekti, komunikacija, prezentacija).

Institucionalni sociološki okvir značajnim dijelom determinišu i instituti i centri kao oblici sprovođenja, ostvarivanja i realizovanja naučno istraživačkog rada. Cjeline visokoškolskog sistema univerzitetskog tipa nema bez navedenih oblika institucionalizacije sociologije kao nauke. Naučnoistraživački rad odvija se u okviru instituta kao naučnoistraživačkih jedinica, za razliku od fakulteta koji su nastavno naučne jedinice. Instituti za sociološka i društvena istraživanja određeni samo modalitetskim razlikama u profilima sopstvenog funkcionisanja formiraju se ili u okviru fakulteta, odnosno univerziteta, ili kao samostalne jedinice.

Vođen razlozima razvoja institucionalizacije sociologije i realizacije naučno–istraživačkih projekata Filozofski fakultet u Nišu je 1982. godine osnovao Institut za istraživanja. Djelatnost ovog Instituta bila je zasnovana na teorijskim i empirijskim istraživanjima iz oblasti sociologije, ali i još nekih disciplina. Pet godina kasnije, 1987. godine formiran je Institut za multidisciplinarna istraživanja kao istraživačka jedinica koja je zaokruživala cjelinu istraživačkog rada Filozofskog fakulteta. Institut je imao četiri odeljenja, a među njima je bilo i Odeljenje za društvena istraživanja. Odeljenje za društvena istraživanja je vremenom transformisano u Institut za sociologiju (1994). Pomenuti Institut je 2007. godine preimenovan u Centar za sociološka istraživanja. Veliki broj istraživanja u okviru ovog Instituta realizovan je pod rukovodstvom Ljubiše Mitrovića.⁴ Specifičnost socioloških istraživanja kojima se bavio Ljubiša Mitrović i istraživački tim u okviru Odeljenja za sociologiju, odnosno Instituta za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta je u daljnjim institucionalnim i istraživačkim koracima koji su profilisani kroz Centar za balkanske studije, odnosno Centar za sociološka istraživanja.

U svom praktičnom djelovanju u institucionalizaciji sociologije na južnoslovenskom prostoru Ljubiša Mitrović je nastojao da stalno nadograđuje angažmanom i dinamizmom već uspostavljeni oblik institucionalnog ispoljavanja. Samim tim nadogradjivao je i cjelokupnu sociološku djelatnost, kako u organizacionom, tako i u naučnom i istraživačkom smislu.

⁴ Prvi projekti koji su realizovani u okviru Instituta, odnosno Centra za sociologiju su: „Regionalna heterogenost promena društvene strukture”, zatim „Radni moral, apsentizam i socijalni konflikti u privredi regiona Niš”, pa „Regionalna kulturna saradnja na Balkanu”, i mnogi drugi. Većina je rađena pod Mitrovićevim rukovodstvom.

Teorijsko utemeljenje doprinosa Ljubiše Mitrovića institucionalnom razvoju sociologije

Pored praktičnog djelovanja Ljubiše Mitrovića u institucionalizaciji sociologije na južnoslovenskom prostoru, a prvenstveno u ambijentu niškog sociološkog kruga, značajno je i njegovo djelovanje na uspostavi određenih teorijskih konstanti u razrješenju pojedinih praktičnih pitanja.

Razmatrajući razvoj sociologije u Srbiji između profesionalizacije i instrumentalizacije Ljubiša Mitrović segmentira različite teorijsko–istraživačke orijentacije u razvoju ove nauke u jednom dijelu južnoslovenskog ambijenta. Upravo u tom svom odnosu prema različitim orijentacijama u razvoju sociologije Ljubiša Mitrović konstruiše jednu bitnu stvar za kasniji razvoj ove discipline, a to je pitanje naučne i sociološke istine. Razmatrajući istoriju razvoja sociologije kao nauke on zapravo nastoji da ovu disciplinu fokusira u spoznajni sistem koji neće predstavljati „groblje mrtvih socioloških istina“, a samim tim i društvenih. Istine koje su nekada u teorijskim postavkama u sociologiji i u Srbiji i na južnoslovenskom prostoru izgledale neupitne, pa čak i apsolutne sa novim otkrićima u području različitih istraživačkih orijentacija pokazivale su se samo kao jedne djelimične i parcijalne istine. Štaviše bile su jednostrano konstruisane kao iluzija na nerazumijevanju suštine sadržaja pojave kojom se bave. Ta suština je naknadno otkrivana, prije svega empirijskim istraživanjima i u tom smislu Ljubiša Mitrović konstruiše različite istraživačke orijentacije u sociološkoj prakseologiji: teorijsko -humanističku, institucionalističku i empirijsko-analiitičku.⁵ Iz ovakvih teoretskih sistematiziranja koje izvodi Ljubiša Mitrović moguće je u pravcu traganja za sociološkom istinom dalje razvijati misao po kojoj je opasno za nauku da apsolutna istina postaje relativna ili da se istina iskazuje kao neistina, i to čak ne bilo kakva (ne)istina, nego istina zasnovana na empirijskom istraživanju. Treba tu tražiti bar dio razloga što je u prvoj polovini druge decenije trećeg milenijuma koncept istine s raznih strana doveden u pitanje, pa se pojam istine često nastoji kao pojam u potpunosti ukinuti i zamijeniti drugim primjerenijim terminima kao što su vjerodostojnost ili vjerovatno ispitano mnjenje. U tom smislu je značajan doprinos Ljubiše Mitrovića koji opreznim konstatacijama u promovisanju nekih novih sintagmi (kultura mira i sl.) pokazuje da istina nije nešto s čime se po volji može raspolagati i da to nije nešto što samo isključivo neki istra-

⁵ Ljubiša Mitrović: Sociologija u Srbiji između profesionalizacije i instrumentalizacije – kroki o razvojnoj liniji i teorijsko-istraživačkim orijentacijama u sociologiji u nas, „Politička revija“, 2010, vol. 9, 1, 273–286. (Tekst je objavljen i u časopisu «Sociologija» – Pet decenija sociologije, Beograd, Vol. LII, posebno izdanje, 2010, 1.)

živači mogu posjedovati, za što ima primjera u južnoslovenskom sociološkom prostoru. Onaj ko u sociološkim istraživanjima tvrdi da posjeduje definitivnu i konačnu istinu, po definiciji je, nezavisno od njegove subjektivne namjere obmanjivač ili varalica, što je za svaku nauku jako opasno. U takvoj nakani je potpuno nebitno koliko elemenata ima istina obmanjivača. Upravo Ljubiša Mitrović u svojim namjerama pokušava da pokaže da je dogmatska istina ono što poništava moguću istinitost. Sa time se dodatno kompromituje i sam pojam sociološke istraživačke istine. U svojim teoretskim elaboracijama, a i praktičnim djelatnim primjerom Ljubiša Mitrović pokazuje da su svi prezenteri sociološke istine jednakopravni i da je nebitno iz koje sredine i iz koje grupe za sociologiju dolaze. Ti naponi Ljubiše Mitrovića su na fonu dokazivosti i zalaganja da sociološka istina uvijek treba da provocira i da je dominantna u radu. Pokazuje dakle, to to da savremena sociologija ima veliki i značajan prostor u traganju za istinom u zbiljskom i životnosnom smislu riječi.

Kroz primjer doprinosa studijske grupe za sociologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu⁶ Mitrović se bavi i statusnim pitanjima profesije sociologa, što je još jedan od njedovih teorijskih doprinosa praktičnoj uspostavi relacija i veza u institucionalizaciji sociologije na južnoslovenskom prostoru.⁷ Na isti način kako se zalaže za povezivanje i veću saradnju studijskih grupa za sociologiju u Srbiji moguće je u daljem utemeljenju sociologije kao profesije isto takvu saradnju ostvariti i na nivou južnoslovenskog područja. Naročito se ta saradnja treba potencirati u programima doktorskih studija. Statusna pitanja – pitanja profesije sociologa u radovima Ljubiše Mitrovića se problematizuju do nivoa ne samo povezanosti departmana i udruženja za sociologiju već i konstituisanja vrednota kao osnova različitosti profesionalnih etika ili etike. Pojedinaac i grupa uređuju društvo kako bi život bio lakši i ugodniji, dinamičniji i kvalitetniji. Život u boljem i uređenijem društvu omogućuju vrednote i etičke forme ponašanja i profesije, što pojedinca, što zajednice. I Ljubiša Mitrović ne opovrgava ono što je dobro i ispravnost vrednota, ali u svojim teorijskim nakanama institucionalnog okvira sociologije naglašava vrijeme u kojem su poljuljana mjerila vrednovanja.

Ljestvica vrednota u sociologiji ne treba da se mijenja onako kako kome i u kom trenutku odgovara, već u zavisnosti od načela istine i etike struke koju Mitrović naglašava, a posjeduje u svom naučnom radu.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibid., str. 277–280.

Sociološko djelovanje u diskursu interdisciplinarnosti

Uz praktično djelovanje u institucionalizovanju sociologije na južnoslovenskom prostoru i njegovo teoretsko potkrepljivanje Ljubiša Mitrović je uspostavljao i neka temeljna pravila sociološkog djelovanja. Zapravo učešće u institucionalizaciji je bilo specifična nadogradnja već postojećih ili konstituisanje novih pojmovnosti (istraživanja Balkana, geokultura mira, balkanska raskršća, globalizacija, tranzicija, kosmopolitska demokratija...) koju(e) je u sociološkom smislu uspostavljao ovaj autor.

Osnovno pitanje kojim se Ljubiša Mitrović bavio kroz svoja sociološka promišljanja je bilo pitanje je su li društvene pojavnosti koje su nadolazile pod uticajima globalnih tendencija haotičan skup slučajnosti ili u njima ima nekih zakonomjernosti, prvenstveno socioloških, po kojima se iste zbivaju. Dilema koju on propituje je u mogućnosti da pojedinci upravljaju istorijskim tokom društvenih zakonomjernosti, zakonomjernosti kojih su ljudi tvorci ili pak ti tokovi neumitno upravljaju ljudima. Temeljni sociološki diskurs ispoljavanja angažmana Ljubiše Mitrovića baziran je na konstatacijama da je istorija sociologije i socioloških dešavanja skup čovjekovih produkata koji određuju njegov život i njegovu budućnost, kao i naraštaja koji će doći pa se tu očito ne može nešto bitno i značajno promjeniti. Uz kritičke opservacije i globalizacije i tranzicije kao njenog metodološkog instrumenta vječita Mitrovićeva dilema je mogućnost nekakvih promjena u pozitivnom smislu ili osuđenost na to da sve bude onako kako nužno mora biti. Uvijek je prisutna njegova zapitanost o smislu istorijskih dešavanja i o sadržaju toga smisla. Pojmovnostima i temama kojima se bavi Ljubiša Mitrović pristupalo se sa različitih disciplinarnih aspekata i određenja. Ali malo ko je od autora uspio da kao Ljubiša Mitrović sa sociološkim ambicijama pokuša da uspostavi sklop pitanja o društvenim zakonitostima i da na njih da neke odgovore. Ovakve ili onakve, zadovoljavajuće ili nezadovoljavajuće, ali u svakom slučaju da sociologija u tom poimanju ne bude usamljena, nego da ta pitanja budu u središtu čitavog niza ljudskih, duhovnih, intelektualnih i naučnih pristupa nadolazećih društvenih pojavnosti i zakonomjernosti. Na taj način Ljubiša Mitrović uz svoje primarno i dominantno sociološko djelovanje dotiče i neke granične discipline (politikologija, istorija, ekonomija, pravo).

Povezujući sociološka propitivanja sa navedenim interdisciplinarnim i multidisciplinarnim pristupima Mitrović unapređuje razmišljanja o društvenim pojavnostima. Pokazuje da se sociologija ne može, ne treba i ne smije zatvarati u samodovoljnost i znanstve-

nu jednostranost. Sociologija ne može sama sebi biti dovoljna, niti sama sebi može biti smisao i svrha. Ako se sociologija zatvara u sebe onda se ona nužno svodi na jednostranost u naučnom promišljanju i pretvara se u (bes)misleno znanje o tome što je i kako neko rekao i gdje je nešto napisao. Nije bitno da li je to pojedinac, grupa ili institucija. Takvo promišljanje ničemu ne služi i nema nikakvog smisla ni svrhe, osim osjećaja samozadovoljstva onih koji se time bave. I upravo u tom smislu Ljubiša Mitrović kroz svoje djelovanje otvara prostor drugim istraživanjima i u svoja istraživanja u metodologijskom smislu utemeljuje i interdisciplinarnost i multidisciplinarnost. To svaki istraživač u svojim boljim izdanjima treba i da čini. Kod Ljubiše Mitrovića to važi za sva područja kojima se bavi u svom sociologijskom djelanju, bez obzira da li su ona praktičng ili teoretskog karaktera. Naravno specifičnosti pojedinih socioloških grana kod ovog autora nisu samim tim podcijenjene i zanemarene. Ostvaruju se iste u punom naučnom sjaju svih iskušenja, tematskih i metodoloških, koja stoje pred njima. Sociološki pristup Ljubiše Mitrovića u institucionalizaciji sociologije na južnoslovenskom prostoru sa takvim odnosom postaje nešto što je smisleno i što je svakom istraživaču potrebno za daljnje nove društvene projekcije.

Umjesto zaključka – različitosti ispoljavanja temeljnih naučnih vrednota

Djelovanje i doprinos Ljubiše Mitrovića u institucionalnom razvoju sociologije na južnoslovenskom prostoru doprinosi cjelovitosti uspostave suštine profesionalnog sistema ove naučne discipline. Okvire razvoja i sazrijevanja sociologije kao nauke, a zatim i kao akademske discipline, i na koncu profesije na južnoslovenskom prostoru kroz angažman Ljubiše Mitrovića moguće je pratiti kroz temeljne ljudske vrednote i opstojnost različitih profesionalnih etika. U situaciji u kojoj se govori o mnoštvu etičkih vrijednosti postoji jedna velika opasnost, a to je da se relativizuje sam pojam vrijednosti, a samim tim da se relativizuje i samo moralno djelovanje po kome je onda u nauci sve dopušteno. Pogotovo je to opasnost za jednu disciplinu kao što je sociologija koja značajan dio teorijskih utemelja zasniva na statističko-rekonstruktivnim i empirijskim nalazima. Mogućnost varljivosti ili zloupotrebe statistike i empirije pruža mogućnost da se u (ne)naučnom smislu bira i prezentira ono što se želi ili neko drugi želi. Ali sistem urušenih vrednota upravo promoviše stil života u društvu po kome pojedinac može slobodno birati što želi. Pa samim tim i u znanstvenom i istraživačkom smislu se promoviše takav izbor. Ali vrijednosti, moral i etika su postojanost koja to jeste i to Ljubiša Mitrović u svom djelovanju nikada

ne zaboravlja ili konstruiše na svrhovit i potreban način određenom trenutku. Perspektiva raznolikosti mora postojati i mora postojati raznolikost stavova. Pri tome se ni u kom smislu ne ograničava naučni prostor u kome pojedinac djeluje. Kod Ljubiše Mitrovića postoji ono što je istinito, što je dobro, ali ono se ne može nametnuti. To dobro se konstituiše iz različitih perspektiva i konstituiše se prema etičkim normama naučnog i istraživačkog ponašanja.

Postavljajući pitanja etičkih kodeksa kod profesije sociologa Ljubiša Mitrović nastoji da se situacija ne zamagljuje i da sa tim područje sociološke znanosti dobije potpunost regularnosti u proučavanju i tretiranju određenih društvenih fenomena. Etički kodeks sociologa u tumačenju nekih egzistirajućih i životnih društvenih pojava ne može biti privjesak na onome što je obavezujuće u naučnom i istraživačkom smislu. Mjesto koje će neka vrednota zauzeti u cjelovitoj kulturološkoj sferi jednoga društva zavisi od odgovornosti i solidarnosti. U tom smislu i Ljubiša Mitrović kroz svoje paradigme o kulturi mira upozoravajući na atomiziranost društva i pojedinaca djeluje u okvirima zajednice za njenu dobrobit i promovise one slobode koje ciljaju na zajedničnost, a to su odgovornost pojedinca i solidarnost spram društvene zajednice.

Iz tih razloga ne postoji naučna i duhovna provincija, nego postoji samo provincijalni duh, koji se može vremenom socijalizovati i uputiti na put i ka putu napretka. Odnos centra i periferije nameću savremena društvena zla i njihovi izvori, a to su prije svega: logika profita, logika dominacije, nasilja, podcjenjivanja ljudi zbog drugosti, itd. Pomenuta zla su svojstvena kako južno-slovenskom prostoru, tako i globalnim društvu. Na prevazilaženju i uklanjanju tih temeljnih korijena društvenih nevolja svojski se angažuje kroz svoje djelo Ljubiša Mitrović koji nastoji popravljati takvo stanje svojim istraživanjima kritičkim samoosvješćivanjem pojedinaca i društva u cjelini.

Literatura

Berger, Peter: *Sociology: A disinitation?*, "Society", 1992, November/December.

Bogdanović, Marija; *Sociologija u Jugoslaviji – institucionalni razvoj sociologije*, Filozofski fakultet Institut za sociološka istraživanja, Beograd, 1990.

Botomor, Tomas: *Sociologija kao društvena kritika*, "Naprijed", Zagreb, 1997.

Grupa autora (pr. Marija Bogdanović), *Sociologija u Srbiji 1959-2009 – institucionalni razvoj*, "Službeni glasnik", Beograd, 2009.

Habermas, Jürgen: *Teorija i praksa*, BIGZ, Beograd, 1980.

Lukić, Radomir: O zadacima naše sociologije, "Sociologija", Beograd, 1981, 3–4.

Milić, Vojin: *Sociologija – nauka društvene krize*, Pravni fakultet, Beograd, 1987.

Mimica Aljoša: *Tekst i kontekst*. Ogledi o istoriji sociologije, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1995.

Mitrović, Ljubiša (ur): *Novi svetski poredak i Balkan*, Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta, Niš, 1999.

Mitrović, Ljubiša (ur): *Strategije razvoja i procesi regionalne saradnje na Balkanu*, Filozofski fakultet i Institut za sociologiju, Niš, 2000.

Mitrović, Ljubiša: Razvoj društvenih nauka u Jugoslaviji krajem devedestih, in: *Social sciences in Southeastern Europe*, International Social Science Council, Paris, 2001.

Mitrović, Ljubiša (ur): *Savremeni Balkan u kontekstu geokulture razvoja, kulture mira i evrointegracijskih procesa*, Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta, Niš, 2005.

Mitrović, Ljubiša (ur): *Metodološki instrument za istraživanje kulture mira, identiteta i međuetničkih odnosa*, Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Niš, 2007.

Mitrović, Ljubiša (ur): *Međuetnički odnosi, identitet i kultura mira na Balkanu*, Filozofski fakultet i Centar za sociološka istraživanja, Sven, Niš, 2009.

Mitrović, Ljubiša: Sociologija u Srbiji između profesionalizacije i instrumentalizacije – kroki o razvojnoj liniji i teorijskoistraživačkim orijentacijama u sociologiji u nas, "Politička revija", 2010, vol. 9, 1.

Mitrović, Ljubiša: Sociologija u Srbiji između profesionalizacije i instrumentalizacije, "Sociologija"- posebno izdanje, Beograd, 2010, 1.

Supek, Rudi: Šta ometa razvoj naše sociologije?, "Naše teme", 1963, 10.

Šušnjić, Đuro: Predmet sociologije – specifično sociološko gledište, "Sociologija", Beograd, 1963, 3–4.

Vukadinović, Srdjan: Komplementarnost sociologije i istorije u proučavanju demografskih kretanja, u Zborniku: "Komunikacija sociologije sa filozofijom i istorijom", Institut za filozofiju i sociologiju Filozofskog fakulteta, Nikšić, 2000.

Turen, Alen: *Postindustrijsko društvo – za sociologiju*, "Globus", Zagreb, 1980.

Srdjan Vukadinović

CONTRIBUTION OF LJUBIŠA MITROVIĆ TO INSTITUTIONAL DEVELOPMENT OF SOCIOLOGY AMONG SOUTH SLAVIC AREA

Summary

Fuller and more complete understanding of engagement emeritus professor Ljubisa Mitrovich in the sociological world of the South Slavic area is comprehensive without considering its role in the institutional development of the discipline, which is professionally engaged. In addition to his scientific contributions to the structural aspects of sociology dealt with (contemporary society, social development, transition, globalization, culture and contemporary social change, culture of peace, etc.), And which gives an immeasurable contribution to the theoretical and research foundation of sociology, it is necessary to focus attention on the role of institutional and professional development of the aforementioned scientific disciplines.

Ljubiša Mitrović engagement in institutional sociology can be seen in two planes. One is that it is the practical contributions to the establishment and operation of individual academic and professional segments of sociology (Department of Sociology, undergraduate, graduate and doctoral programs, institutes, associations, scientific conferences, journals) in the academic and social environment, and the other is one that refers to its theoretical and professional contributions to the development of sociology through its projects and texts on the issue, as well as students, graduate students, PhD students and researchers whose actions led by a professor, mentor, consultant or project manager.

The complexity of action Ljubiša Mitrović and institutionale the development of sociology in the South Slavic area contributes to establish the integrity of the essence of this system of professional discipline. Through such engagement Ljubiša Mitrović can be estimated flows and constituent structural segments at one time and an environment, framework development and maturation of sociology as a science and as an academic discipline, and ultimately the profession in the city of Niš, Serbia and the state of South Slavic area .

Its activity at the level of institutional development of sociology at the South Slavic, as well as in other areas of sociological expression Ljubiša Mitrović has shown that cultural and cognitive sense does not exist and can not exist scientific, technical and spiritual provinces, but there is a provincial spirit, which can be socialized over time and gradually the difference disciplinary expression. It will take many people and phenomena of agreement and disagreement, and Ljubiša

Mitrović remains in the sociological world as a constant whose work permanently.

Keywords: Institutional Development of Sociology, Practical Contribution, Theoretical Foundation, Sociological Effects, Diversity Expression.

О СОЦИОЛОГИЈИ
Љубиша Митровић - социолог

Божо Милошевић
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду
Митровић Љ.
Нови Сад

УДК 316.32(497);
316.72(497);
316:929

ПРЕПОЗНАТЉИВОСТ СОЦИОЛОШКИХ ИНТЕРЕСОВАЊА ЉУБИШЕ МИТРОВИЋА: ГЛОБАЛНИ И РЕГИОНАЛНИ (БАЛКАНСКИ) РАЗВОЈНИ ПРОБЛЕМИ У КЉУЧУ ВРЕДНОСТИ ГЕОКУЛТУРЕ МИРА⁸

Резиме

У прилогу ће бити речи о препознатљивости социолошких истраживања проф. емеритуса Љубише Митровића у српској социологији, у последње две деценије његовог рада. Реч је о социологу који је објавио више књига (као аутор или као коаутор или приређивач) о савременим проблемима глобализације и њиховој „рефлексији“ на могућности развоја балканских друштава.

Један од кључних проблема, са којим су се суочила балканска друштва (а посебно српско друштво) у транзицијским процесима глобализације (у последњој деценији 20-тог и првој деценији 21-ог века) – према Митровићевој основној замисли – произилази из оскудног социокултурног капитала (који би могао да се садржи у „култури мира“). Отуда су његова настојања усмерена ка проналажењу одговора како да се „идеологије рата“ на Балкану замене „културом мира“. Та настојања су операционализована на мноштву актуелних искуствених налаза (и у истраживањима које је он предузимао, заједно са групом својих сарадника) и на основу теоријских „опсервација“ о евидентним последицама „историје дугог трајања“ на Балкану. При томе, у његовим образложењима се готово увек (мање или више јасно) примећује „апел“ за акцију; како би се предупредили неки нови неповољни видови тог историјског истрајавања на одржавању препознатљивости Балкана у Европи (и свету) по „балканизацији“.

Развијајући критички социолошки приступ, у готово свим својим књигама и чланцима о регионалним особености Балкана и његовим могућностима у глобализацијским процесима, Љ. Митровић се доследно ослања

⁸ Ово саопштење је урађено у оквиру научноистраживачког пројекта „Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција“ (бр. 179074), у организацији Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу (2011–14), а који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

на она социолошка теоријска исходишта која указују на могућности „трећег пута“ у праведнијој расподели моћи у глобалним размерама. Отуда он очекује да ће нека нова социјалдемократска оријентација допринети да се отклоне недостаци „окошталога етатизма“ и „новолибералног фундаментализма“; што би оснажило развој културе мира и сарадње на Балкану (па, самим тим, и у Европи).

Кључне речи: Љубиша Митровић, глобализација, регионализација, Балкан, култура мира.

Наредна наша анализа препознатљивости Љубише Митровића у српској социологији ограничиће се на његово социолошко тематизовање могућности и ограничења развоја балканских друштава, уз указивање на могућности унутарбалканске сарадње у постизању културе мира, и њиховог укључивања у савремене глобалне и европске интеграцијске процесе. Реч је о аутору чије расправе се темеље више на једној научнополитичкој епистемолошкој равни анализе и образложења, уз обилато служење претходно оформљеном теоријском социолошком замисли о могућим смеровима друштвеног развоја и улози (разних) актера у »промовисању« тих смерова у савременим друштвима.

Неке књиге Љ. Митровића представљају систематичније студије о могућностима културе мира на Балкану и о перспективама могуће интеграције балканских друштава у савремене европске (и светске) друштвене оквире, док се за неке књиге може рећи да представљају својеврсне огледе (“колаж-студије”) у којима су ипак јасно уобличене посебне целине/огледи, који тематизују цео низ глобалних и регионалних особености које утичу на могућности остваривања културе мира, посебно културе мира на Балкану. Неке од кључних идеја тих књига аутор је излагао на научним скуповима и округлим столовима, али је и њих “прилагођавао” целовитој замисли, уз повремено “додавање” раније публикованих целина којима се појачава социолошка аргументација за образлагање целине савремених структуралних промена које коче или подстичу развој културе мира на Балкану.

У неким „огледима“, у појединим својим књигама, Љубиши Митровићу је посебно стало да истакне потребу друштва за социологијом, како би се ова наука више професионализовала, без обзира што савремени новолиберални концепт развоја балканских друштава преферира у њима ускоспецијалистичка, позитивистичка (посебно менаџерско-маркетиншка) промишљања друштва; уз занемаривање целовите теоријско-методолошке визије о томе ко смо, одакле смо и куда (највероватније) идемо.

Отуда се он залаже за „обнову критичке и хуманистичке улоге савремене социологије“ и, при томе, трага за идејним упориштима код њених најбољих представника који су ту улогу мање или више доследно образлагли и развијали (Митровић, 2011: други и трећи део).

У том смислу, може се констатовати да су социолошке студије Љубише Митровића – које су објављене последњих 15–20 година – својеврстан прилог балканистици.

При томе, потребно је истаћи да су књиге Љ. Р. Митровића плод изучавања великог броја теоријских извора, али и неких искуствених налаза (које је прикуљао са својим сарадницима у претходној деценији). Реч је о књигама/студијама, које тематизују мало изучавани проблем у српској социологији (али, и изван те науке). Наиме, балканска друштва су, и у прошлости и данас, препознатљива по оскудици у култури мира, али се то није посебно проучавало, па се његове студије могу схватити и као “пледоаје” за еманципацију од затворености балканских научних асоцијација и отклон од слабе комуникативности међу балканским научницима.

Теоријска истраживања Љ. Митровића у области социологије друштвеног развоја, из 80-тих година 20-тог века, проширивана су и “освежавана” новим теоријским интерпретацијама у последње две деценије; све са циљем да се прибави основ за епистемолошко-теоријско заснивање властитог теоријског приступа проблемима друштвеног развоја, у оквиру кога аутор намерава да образлаже међусобни утицај особености геокултурног развоја Балкана на уобличавање специфичних (националних) идентитета и на могућности постизања културе мира међу балканским друштвима у савременим глобализацијским (и евроинтеграцијским) процесима. У том погледу, аутор баштини у социологији толико пута превредновану мисао о значају науке (и научног стваралаштва) за друштвени напредак и слободу, па се задржава на разматрању парадигматичких социолошких погледа на особености савремених модернизацијских процеса који утичу на друштвени развој. Отуда се, у његовим студијама критички анализирају погледи (“стваралачке метаморфозе”) А. Турена, затим погледи М. Кастелса на утицаје информационо-комуникационих процеса на друштвени развој (настајање “умреженог друштва”), као што се разматра и У. Беково разумевање глобализацијских процеса као рефлексивне модернизације (“риличног друштва”); уз нешто више испољену “симпатију” аутора за Џ. Ричероу критику глобализације (као “мекдоналдизације”) у његовом теоријском оквиру (социолошки “интегрисаној парадигми”). У оквиру тих теоријских разматрања савремених социолошких погледа на друштвени развој,

аутор најчешће врло прегледно образлаже кључна појмовна значења; што му омогућава да потом јасније изложи властите погледе на проблеме развоја балканских друштава у условима глобализације и на могућности развоја културе мира у њима и између њих (Митровић, 2008: прво погл.).

На основу тога, Љ. Митровић успева да социолошки осмисли анализу социокултурне праксе савремених балканских друштава, која се налазе у глобализацијском »раскорак«¹ између – како то он каже – (конзервативне) ретрадиционализације и (новолибералне, зависне, »клонирани«, периферне) модернизације (посебно у књизи из 2005. год.) (Митровић, 2005: 41 и 65). Остали, релативно бројни проблеми, које аутор анализира у својим књигама, захтевали би много више времена и простора за приказ.

У средишту ауторове анализе су: геополитички оквири, социолошко-развојне могућности (стратегије и актери) и културно-вредносне особености Балкана, и посебно Србије (која се налази »између модернизације и ретрадиционализације«), а који се сагледавају у циљу разумевања актуелног/ситуационог стања (»недовршеног рата и неизграђеног мира«) и пројекције будућих токова тог дела Европе (који се виде као развој, модернизација и евроинтеграција, а не као »прекрајање прошлости«) (Митровић, 2005: 1).

Када Љ. Митровић расправља о регионалним особеностима Балкана и о "геокултури развоја", уз посебно појмовно-теоријско образлагање релевантности појма "културе мира" у социологији и њеног значаја за опстанак човечанства, та расправа се усмерава у правцу трагања за оним стратегијама развоја Балкана које имају веће изгледе да утичу на развој културе мира на његовим просторима. У вези с тим, аутор уводи у расправу појам "геокултуре мира", као спецификацију општијег појма "културе мира", који се односи на разумевање специфичних социо-просторних особености у којима је култура мира могућа. При томе, аутор недвосмислено указује на прилике (шансе) и опсене (илузије) које прате разне погледе и очекивања од укључивања балканских друштава у савремене евроинтеграцијске процесе; указујући посебно на контроверзе у разумевањима основа и природе рата и мира унутар њих. У том контексту, аутор разматра испољавање "Јанусовог лица" глобализације на Балкану, као обележја које представља идентитетску препознатљивост малих народа у савременом свету, као што представља и историјски идентитет неких (малих) локалних социокултурних средина/варијетета (нпр. Ремезијане/ Беле Паланке) у српској култури; са циљем да укаже на противречности историјског

процеса у коме су опстајали елементи културе мира као основа „глокализацијских” процеса у савремености (човекољубље, богољубље, екуменски хуманизам, братољубље и космополитизам) (Митровић, 2007: друго погл.).

Упоредо с тим, Љ. Митровић образлаже могућности социологије (посебно социологије друштвеног развоја) и улоге интелигенције (као значајног актера) у критичком превредновању »балканизације«, у свести и у пракси; имајући у виду савремене процесе глобализацијског прожимања »балканске матрице« историјског развоја (у кључу опстајања савремених противречности између »либералних империја« и »калифата«, глобалних мегатрендова и регионалних могућности, европских интеграција и страха од губитка државне суверености, мултикултуралности/ интеркултуралности и »националне самобитности« – посебно већинских нација и националних мањина, али и улоге културне политике и медија у транзиционим процесима) (Митровић, 2005).

Отуда се највећи део тематике у расправама Љ. Митровића, о појединим специфичним проблемима посвећује балканским друштвима (посебно српском) и њиховим друштвеноисторијским особеностима и тежњама да се модернизују, али и о отпорима изван њих који се јављају у виду интересног субобљављања или вредносног неразумевања; све то уз настојање аутора да се проблематика протумачи у „социолошком кључу“. Те расправе се, дакле, највише односе на ауторово (социолошко) промишљање друштвеноисторијских (развојних) „геокултурних“ особености Балкана; у оквиру којих се мање или више јасно изричу ауторови вредносни судови о појавама и процесима, а посебно и о односима балканских друштава међусобно, и њиховим односима са осталом Европом (и „светским капиталистичким системом“) (Митровић, 2011: прво погл.).

Зато се добар део расправа Љ. Митровића може окарактерисати као својеврстан ауторов „пледоаје” научној (и широкој јавности) Балкана за усмеравање свог расположивог сазнања у смеру истраживања могућности развоја и ширења културе мира на Балкану. Према ауторовом мишљењу, најбољи теоријско-методолошки оквир за постизање тог циља је трансдисциплинарни приступ. У том погледу, аутор у једној студији прилаже скици и теоријско-методолошку замисао за покретање макропројекта о култури мира, идентитетима и међуетничким односима у Србији и на Балкану (који управо реализује са сарадницима из више универзитетских средина у Србији и уз сарадњу са научницима из неких других балканских држава). Такав (дугорочан) приступ проблему културе мира на Балкану, према мишљењу

Љ. Митровића, пружа могућност за појачана научна (друштвена) ангажовања – која би се заснивала на сазнањима основне (“стожерне”) теме која проблематизује однос културе мира и еманципације човека (Митровић, 2007: треће погл.).

Љубиша Митровић разумева проблеме културних идентитета на просторима Балкана као особену европску “геокултуру”, у којој се укрштају предности и недостаци Истока и Запада. Отуда се ту расправља о “судару” традиције и модернизације (која води “метаморфози” и хибридизацији идентитета), као што се расправља и о потреби за дијалогом хришћанског и исламског наслеђа као претпоставкама за развој културе мира и сарадње међу балканским нацијама и за њихове интеграције у модерне европске оквире. Аутор се не задржава само на превредновању социокултурних садржаја који воде у том смеру, већ се осврће и на актере (“социјалне носиоце”) могућих интеграционих процеса Балкана у развијени део Европе. Зато аутор посвећује посебне прилоге улози омладине и “хомотуристичкуса” (и туризма уопште, као привредне гране) као масовнијег “катализатора” регионалне сарадње на Балкану (Митровић, 2008: друго погл.). Иако су то само неки конкретни актери који могу да допринесу успостављању “дијалога одоздо” међу припадницима балканских друштава, Љ. Митровић (као социолог друштвеног развоја) не запоставља у анализи улогу друштвене моћи и структуралних неједнакости на обликовање и испољавање културе мира на Балкану. Ту се посебно наглашава противречан и неравномеран историјски развој Балкана и неједнако његово развојно “усклађивање” са развојем осталог дела Европе, који и у савремености делује у још сложенијем виду – под утицајем глобализацијске транзиције и под налетом новолибералне идеологије на просторе Балкана (Митровић, 2007: закљ. део).

Уз све те општије анализе, посебно се обрађују могућности модернизације српског друштва у оквиру савремених европских и светских »трендова«, где се посебно актуелизују неки ставови српских интелектуалаца из даље или ближе прошлости (као нпр. Јована Скерлића, као и Вука Караџића) о потреби модернизације и »европеизације« Србије; уз исторему социоисторијску анализу »успона и пада« српске државности (у оквиру разматрања »таласа модернизације« у 19-том и 20-том веку) и могућности и ограничења за развој цивилног друштва у Србији данас.

Положај Србије и српске нације (у целини) у савременој (за њу неповољној) геополитичкој транзицији Балкана Љ. Митровић обрађује у светлу “конфликтолошких” теорија о регионалном развоју; уз наглашавање значаја српског духовног

јединства и српског језика као историјски препознатљивих показатеља српског идентитета на Балкану (и у осталој Европи). Иако се целе расправе о том проблему могу разумети као показатељ ауторове тежње да се што више буде актуелан, то се посебно огледа у његовом прилогу о регионализацији и њеном утицају на развој демократских односа у Србији. У том контексту, аутор (поново) актуелизује мисао Светозара Марковића (“хлеба и самоуправе”), пледирајући да би то могао бити излаз из “зачараног круга” лутања између “културе зависности” и изградње “сопственог модела културне политике у Србији”. При томе, аутор недвосмислено истиче властити став да Балкан треба да изгради аутономну стратегију унутарбалканске интеграције (економске, политичке и културне) и да - као такав - треба потом да улази у шире интеграционе целине и на Западу и на Истоку; како његово “приклањање” овој или оној интеграцији не би довело земље Балкана у инфериорни положај европске периферије и периферије (Митровић, 2008: треће погл.).

Све то указује на велику ерудицију и присуство јаког слоја социолошке маште Љ. Митровића, уз доста исцрпно навођење мношта искуствених података из властитих истраживања или из секундарне анализе расположиве »грађе«. При томе, ауторово познавање општих социолошких објашњења трендова друштеног развоја у најновијој литератури у свету, оснажује поузданост изнетих ставова и рађа поверење у његова објашњења могућих »сценарија« развоја Балкана. (Ако је, при томе, помало несистематичан, то је пре свега из настојања да готово свако поглавље у његовим књигама може да се чита и разуме као релативно самостална целина за насловљени проблем!).

Отуда већина студија Љ. Митровића представља један садржајан социолошки поглед на могућу интеграцију балканских друштава (и нација) у савремене европске оквире и развојне процесе; уз указивање на нужност уважавања њихових историјски препознатљивих социокултурних идентитетских обележја, уколико се желе у њима подстицати вредности културе мира а не идеологије рата (Митровић, 2008: закљ.део). Ауторови експлицитни ставови, попут овог, сусрећу се приликом образлагања кључних проблема са којима се сусреће Балкан, и српска нација посебно, а у закључним разматрањима његових студија они су посебно наглашени; не остављајући нимало сумње у то шта аутор нуди као могући излаз из противречних и „замршених“ токова глобализацијског (и европеизацијског) посредовања у социокултурни идентитет балканских нација.

Љубиша Митровић настоји да теоријски осмисли готово сваки свој изнесени став. При томе, ту долази до изражаја његово дугогодишње бављење општесоциолошким темама и вишедеценијско »праћење« кључних теоријских оријентација и схватања у социологији. Зато се, у свим његовим књигама, примећује изразито ослањање на теоријске ставове неких »звучних имена« у савременој социологији, као и научника других професионалних оријентација који развијају социолошки дискурс.

Средишњи теоријски оквир за расправу о могућности културе мира Љ. Митровић везује за сазнајне резултате о транзицијским социокултурним процесима у глобализацијским оквирима, како би се из тих оквира "издвојили" они чиниоци који утичу на могућности обликовања културе мира и њеног препознавања у светским размерама. Отуда он узима у разматрање досадашње погледе на те процесе, како би у њима пронашао ослонац за властито трагање за алтернативним могућностима глобализацијских промена. Први значајан ослонац аутор види у Волерстиновим критичким погледима на глобализацијску транзицију, као што види и у замислима и аргументацији неких других страних и домаћих аутора (социолога, пре свега). Други ослонац аутор тражи у проблемским анализама и објашњењима који су садржани у савременим достигнућима економске социологије и социологије друштвеног развоја, уз (информативно) навођење изворних идеја целог низа страних и домаћих аутора, који су се – како аутор каже – појављивали у три (временски) препознатљива "таласа" разумевања модернизације. На тим исходштима се, потом, проблематизују глобализацијски мегатрендови (неједнаког развоја) и њихов утицај на настанак "подељеног друштва", као и на ширење насиља у њему. Посебно се тематизује проблем утицаја тих мегатрендова на ширење насиља на Балкану (и српској покрајини - Косову и Метохији, посебно), који се виде као "жива" препрека за ревитализовање и ширење културе мира у том региону Европе. Излаз се, и овде, тражи у образовању које би било у функцији одрживог развоја, културе мира међу народима и еманципације човека, као и у „информатичкој револуцији“ и моћи медија да обликују пожељну "социјалну климу" за развој и ширење културе мира; прижељкујући такве развојне алтернативе у глобализацијском процесу које би оснаживали солидарност и сарадњу међу људима и народима, а сузбијали старе и нове глобалне друштвене неједнакости (Митровић, 2007: прво погл.).

Међутим, у једној од својих студија (Митровић, 2006), аутор посебно експлицира своје епистемолошко-теоријско становиште, које означава као специфичну врсту дискурса који је раз-

вијен у «акцијској социологији» (посебно оним оријентацијама који се ослањају на идеје Карла Маркса о «револуцији рада» и историји као делу човека, затим оним које се ослањају на идеје Макса Вебера о значају појединих типова делања за настанак и развој модерног грађанског друштва, као и оним идејама које је развио Ален Турен у својој целовитој теорији акције и «самопроизводње друштва» уз незаобилазан учинак друштвених покрета тој самопроизводњи). Разумевање властите анализе као «изданка» акцијске социологије, указује да се ради о социологу који настоји да актуелним описима и анализама глобалнорегионалних процеса «прибави» смисаонији теоријско-сазнајни «легитимитет».

Ипак, највећи део релативно садржинских расправа у наведеним књигама, Љ. Митровић поткрепљује најактуелнијим теоријским анализама светских друштвених и културних процеса, који се препознају као процеси транзиције и глобализације и, при томе, ослања се на теоријске анализе тих процеса које су дали у светским размерама препознатљиви аутори (као што су, Волерстин, Кастелс, Хантингтон, Фукујама, Стиглиц, Бек, Рицер и др.).

Када се «светски трендови» настоје операционализовати на актуелне друштвене и културне процесе на Балкану, тада Љ. Митровић настоји да својим анализама и објашњењима обогати «балканистички дискурс» (који је настао – како каже аутор – као споља наметнут балканским народима, али који су они прихватили као део свог наслеђа) (Митровић, 2006: 119), ослањајући се на препознатљива теоријска промишљања многих аутора - као нпр. М. Тодорове, Т. Стојановића, али и бројних истраживача геополитичких и социокултурних прилика и процеса на Балкану који су поникли у српској култури. Иако се понекада инсистира, од стране Љ. Митровића, на сазнајном доприносу неких аутора разумевању „геокултуре Балкана“ и „српског питања“ у њој, ипак је тежиште усмерено на то да се ти аутори „отргну од заборава“ властите културе. Неки од њих, свакако, заслужују и више од „помена“; што се и показује у посебној анализи њиховог доприноса конституисању српске (и бивше југословенске) социологије (Митровић, 2011: треће погл.). Таква анализа њиховог доприноса се изражава као специфичан спој критичке социолошке ерудиције Љ. Митровића и његове библиографске информисаности о појединим ауторима који су деловали на пољу социологије у српском друштву.

Упоредо са ослањањем на та теоријска исходишта, аутор изграђује своје критичко социолошко становиште (које најчешће излаже у вези са његовим вредносно-идеолошким оп-

редељењем за («нови») социјалдемократски модел друштвеног развоја (у регионалним и у глобалним оквирима), сучељајући га са ставовима и погледима на Балкан које су изнели разни истраживачи са Балкана, из Европе и света, као и неки домаћи (српски) аналитичари и научници. Вредно пажње је и аргументовано позивање на емпиријске резултате социокултурне (дез)интеграције на Балкану, који су настали у оквиру истраживања које је предузео аутор са својим сарадницима са Одсека за социологију Филозофског факултета у Нишу и уз учешће сарадника из других српских и неких балканских универзитетских центара (у оквиру четири петогодишња истраживачка пројекта, од 1995–2015).

Та истраживања, као и наведена образложења, имају и свој практични «епилог» у својерсној «агенди», аутора, којом се образлаже потреба за формирањем Регионалног универзитетског центра за студије балканских култура (у Нишу). Иако то експлицитно аутор не каже, основни смисао формирања тог регионалног образовно-истраживачког центра састоји се у томе да се оснаже и развију они историјски и савемени вредносни потенцијали који се ослањају на рационални дискурс у мултикултуралним балканским оквирима, а који воде интеркултуралном прожимању (акултурацији и енкултурацији); уз истовремено критичко одбацивање ирационалних наслага које су водиле (и које и данас прете) нетолеранцији, сукобљавању и уплитању «великих сила» готово искључиво онда када имају неки свој интерес.

Наравно, не треба занемарити ни ауторово идејно-вредносно становиште, са кога посматра предности и недостатке неког научног образлагања савремених развојних процеса у свету, Европи и на Балкану, а које се на више места експлицитно означава као социјалдемократско (посебно у књизи из 2005. год.) (Митровић, 2005: 38). И за то своје становиште Љ. Митровић «прибавља легитимитет» у сазнајној сфери, ослањајући се посебно на теоријске погледе «врсног» рефлексивног социолога Пјера Бурдијеа, критичара глобализацијског ширења новолибералне идеологије и «снага» историјске конзервативне рестаурације, које су разориле институције солидарности у свету – кога су оличавали како социјалистички режими тако и модели капиталистичке социјалдемократске оријентације (посебно у књизи из 2006. год) (Митровић, 2006: 15). Као могуће актере («социјалне носиоце») за реализацију те вредносно-идеолошке оријентације, Љ. Митровић – слично Бурдијеу – види у савезу критичке интелигенције, синдиката и предузетничко-менаџерског слоја (Митровић, 2005: 23). На другом месту Митровић експлицитно

наводи да се ради о следећим актерима: нови синдикат, интелектуалци и грађански покрети (Митровић, 2006: 156).

Овим својим књигама, Љ. Митровић »покреће« мношто питања и трага за одговорима, излажући грађу у виду концентричних »колажа« (како и сам каже) (Митровић, 2006: 5). Неке анализе се излажу на више места, како би се конкретни (насловљени) проблеми што целовитије осветлили. То се ради, пре свега, из ауторовог опредељења да осмисли практичне потребе које Балкану намеће глобализацијска транзиција и, посебно, потреба за његовом евро-интеграцијом. При томе, аутор се критички обрушава на следбенике идеје »глобализације без граница«, која је – према његовом мишљењу – израз крупног капитала и нових видова потчињавања у међународним односима, па отуда прижељкује да се на Балкану оствари »глобализација са људским ликом«.

У ствари, суштина научних објашњења појединих проблема у Митровићевом »колажу« пре се састоји у телеолошком, него у детерминистичком доказивању. Он то експлицитно наводи на једном месту: »У нашим истраживањима транзиције, дошли смо до закључка да је темпо и домет транзиције у различитим земљама средње, источне и југоисточне Европе умногоме детерминисан избором глобалне стратегије друштвеног развоја« (Митровић, 2006: 83; курзив Б.М.). Дакле, из тог ауторовог става следи да друштвени развој транзицијских друштава је – пре свега – последица изабраних кључних циљева (стратегија) њиховог развоја, а не толико наслеђених и актуелних структуралних проблема тих друштава. Ипак, можемо констатовати да се аутор није у потпуности придржавао тог епистемолошко-теоријског става у свим сегментима анализе, што је (на срећу) о снажило социолошки дискурс наведених студија. Социолошки посматрано, није толико проблем у (телеолошком) очекивању, колико је проблем у (структурално-детерминистичком) образлагању стварних могућности да се, за аутора пожељан, смер глобализације оствари на Балкану. Иако аутор на више места, у својим књигама, образлаже да су данас у свим балканским (постсоцијалистичким) друштвима (осим Словеније) на делу новолибералне конзервативне стратегије владајућих елита, он преферира социјалдемократски модел развоја Балкана. У том погледу он указује на аргументацију да је и тај модел увелико доведен у питање у Европи, после 1989. године, и чак предвиђа да ће се као последица прихватања новолибералне стратегије појавити нови облици социјално-класних сукоба (Митровић, 2006: 50).

Као што је својеремено Рајт Милс образлагао улогу владајуће елите, као поседника врло велике друштвене моћи која извире из »срастања« економске, војне и политичке моћи трију

поделита, тако се и Љ. Митровић ослања на она гледишта у социологији која виде распростирање те моћи у светским размерама, уз »придодавање« том »тројном савезу« и четврту врсту поделите (медијске магнате), која користи медије као изразит извор моћи и погодно средство за изнуђивање покоравања у светским размерама (»мегаиндустрија свести« – како то он каже) (Митровић, 2006: 23 и 35).

С обзиром на разуђеност основног тока анализа и објашњења, у свим књигама/студијама Љубише Митровића, односно с обзиром на мноштво специфичних проблема који су у вези са »балканским раскршћима и алтернативама« образлагани, за неку могућу ширу расправу вредело би продискутовати о следећим његовим ставовима, или поводом њих:

1. Када говори о улози једног дела социолога, интелектуалаца, као и универзитета у разумевању и критичком пропитивању владајућих идеологија и стратегија развоја Балкана (Митровић, 2005: 68-69; стр. 99-), може се поставити питање да ли су и многи савремени интелектуаци са Балкана и из Србије (све чешће као »кетмани«/конформисти, или у функцији »медијских аналитичара«?) »пијани од кока-коле«, или их њихово материјално (али и духовно) осиромашење чини »поткупљивим«? (Митровић, 2005: 119).

2. Како разумети ауторово залагање за регионалну балканску интеграцију, као посредни пут ка европским интеграцијама, ако социолошки налази указују да је већина испитаника изјавила - у (његовом) истраживачком узорку (који се односи на једну »балканску тремећу« (југоисточну Србију, југозападну Бугарску и североисточну Македонију) – да су више за »појединачно« (државно) укључивање у европске интеграције? (Митровић, 2005: 74).

3. Да ли би се могло рећи, на основу података из тог ауторовог истраживања, да националне мањине – у свим (или само тим) балканским друштвима – мање воле »своју« државу; као и да ли се ту крије »подозрив« однос већинских нација према њима? Да ли је реч о томе да националне мањине (баш) хоће да »омаловаже« оно до чега је већини изразито стало, као што је значење и значај државе (посебно када такво деловање од стране неких делова мањинских политичких елита у појединим балканским друштвима делује као »политичко лешинарство« у савременој констелацији међународних/ »геостратешких« снага), па отуда већина потом има још »резервисанији став« према мањинама? (Митровић, 2005: 47, Таб. 3).

4. Да ли културна политика у транзицији балканских друштава личи на »умируће божанство« (као што то у једном истраживању у Хрватској помиње В. Катунарић), па да ли отуда следи ограничавајући утицаји на развијање културе мира на Балкану? (Митровић, 2005: 59 и 63).

5. У вези са указивањем на сазнајне ограничености приступа проучавању друштва са становишта менаџмента (и на могућности »социологије менаџмента«) (исто, стр. 39), могло би се поставити питање аутору да ли »холистички трансдисциплинарни приступ«, који се види као неко »интегрисано« јединство науке и филозофије, може да замени социологију? (Митровић, 2006: 45).

6. Посебну расправу бисмо могли усмерити и на ауторову интересантну типологију класне структуре савременог српског друштва, која мање или више утиче на могућности културе мира, а коју аутор излаже у поређењу са неким другим познатим типологијама у социологији (!) (Митровић, 2006: 111).

7. Да ли би »потпун« наслов неких књига могао да буде прецизиран (како би поближе упућивао на оно о чему ће се у њима расправљати, што би пружило почетну информацију стварном или потенцијалном читаоцу о томе – као нпр. наслов књиге из 2006. године – »Балканска раскршћа и алтернативе«; уз додатак: „у евроинтеграцијским и глобализацијским процесима«).

8. Образложења неких кључних замисли о могућности социологије да ”захвати“ глобалне друштвене процесе (као нпр. расправе о томе у књизи из 2011. године, а, посебно, у књизи из 2013. године) потребују додатну аргументацију. Наиме, када расправља о односу социологије и ”мондологије”, не даје се поуздан одговор на то шта остаје од специфичности социолошког приступа проблемима глобализације уколико се она „утопи“ у „Глобалистику“ и/или „Мондологију/Глобологију“, или сличне приступе проучавању ”геостратешких” намера у глобализирајућем свету; иако аутор ”овлаш” наводи (у књизи из 2013. године, на стр. 44) у што се све може социологија ”расточити“ у таквим и сличним трансдисциплинарним и интер-научним теоријским покушајима.

9. Да ли се, без упитности, може (и да ли је то и ауторово становиште) прихватити становиште Џона Греја (енгл. економисте и саветника М. Тачер) да су демократија и тржиште конкуренти, а не »партнери«? (Митровић, 2006: 18).

10. Проблематично је објашњавати глобализацијске процесе директним утицајем технологије и, у вези са тим, тумачити те процесе »у кључу« научнотехничке/ научнотехнолошке рево-

луције (Митровић, 2006: 25 и 34). У вези са тим, да ли се будућност капитализма, као »светског система«, може оријентисати према »сунцу рада« (исто, стр. 154), када се данас покушава научно доказати, од стране утицајних научника у свету (као нпр. Ц. Рифкин), да долази време »краја рада«?

11. Да ли је било потребно истаћи значај урбане културе за социокултурну »пацификацију Балкана « и развијање »регионалног идентитета« Балканаца, с обзиром на ауторов изразит рационалан однос према »културној баштини« и културним вредностима уопште (Митровић, 2006: 117/118)?

12. Интересантно је да се нагласи како Љубиша Митровић »уклапа« завичај (као мит и као стварну могућност, преко тумачења улоге Ремесијане/Беле Паланке) и како он анализира његово место у односима локално-регионално-глобално (што се може разумети као »рефлексија« Робертсоновог појма »глокализација« на објашњење социокултурних могућности једне уже друштвене целине српског друштва у процесима глобализације) (Митровић, 2006: 128).

Наведене напомене не умањују вредност насловљених студија Љубише Митровића за разумевање актуелних социокултурних процеса на Балкану и њиховог „капацитета“ да подстакну и развију културу мира међу балканским нацијама. Напротив, реч је о првом вредном покушају једног српског научника да се операционализују шири, социолошка сазнања о друштвеном развоју на разумевање тих процеса као социокултурног капитала, уз указивање на могуће (и пожељне) смерове њиховог одвијања.

На крају, можемо да додамо да је дводеценијско Митровићево бављење тематиком глобализације, регионализације и могућностима културе мира на Балкану резултовало (још) једном (најновијом) књигом – *Увод у студије глобализације* (Митровић, 2013) – у којој он теоријски систематизује највећи део својих „промишљања“ на те теме; прилагођавајући раније публиковану обимну и разубуђену грађу властитој замисли „социологије светског друштва“ (која би се, према његовом мишљењу, могла лакше „отворити“ према мондологији – као трансдисциплинарној науци о друштву и човеку) (Митровић, 2013: 20). Том књигом Љ. Митровић „затвара круг“ бављења социологијом друштвеног развоја, којом се почео бавити у првој деценији свог научног стваралаштва и из чијег оквира се „упутио“ у дводеценијско проблематизовање (и истраживање могућности) културе мира у савременим условима балканских немира.

Литература

Митровић, Љубиша Р. (2005). *Ка култури мира на Балкану*. Ниш: Центар за балканске студије и СВЕН.

Митровић, Љубиша Р. (2006). *Балканска раскрића и алтернативе*. Ниш: Центар за балканске студије и СВЕН.

Митровић, Љубиша Р. (2007). *Савремене структурне промене и култура мира (Огледи из социологије глобалних и регионалних промена)*. Ниш: Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета.

Митровић, Љубиша Р. (2008). *Геокултура развоја, идентитети и култура мира (Прилози социологији регионалног развоја и геокултури Балкана)*. Ниш: Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета.

Митровић, Љубиша Р. (2011). *Геокултура развоја Балкана и савремена социологија (огледи)*. Нови Сад: Прометеј.

Митровић, Љубиша Р. (2013). *Увод у студије глобализације*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.

Вођо Milošević

RECOGNIZABILITY OF LJUBISA MITROVIC'S SOCIOLOGICAL INTEREST: GLOBAL AND REGIONAL (BALKAN'S) DEVELOPMENT ISSUES IN THE VALUE CODE OF THE GEOCULTURE OF PEACE

Abstract

The paper will discuss recognizability of the Professor Emeritus Ljubisa Mitrovic's sociological research in Serbian sociology, in the last two decades of his work. It is about a sociologist who has published many books (as author or co-author, or editor) on contemporary issues of the globalization and their "reflection" on development possibilities of Balkan's societies.

One of the key issues, that Balkan's societies (especially Serbian society) are faced in the transition processes of globalization (in the last decade of the 20th and the first decade of the 21th century) – according to Mitrovic's basic concept – comes from scarce social capital (which could be contained in the "culture of peace"). Hence, his efforts are focused on finding the answer on how to replace "ideology of war" with "cul-

ture of peace” in the Balkans. These efforts are operationalized in a variety of relevant empirical findings (from research he undertook, together with a group of his associates) and based on theoretical “observations” about evident consequences of the Balkan’s “long lasting history”. Moreover, in his explications there is always (more or less clear) an “appeal” for the action, in order to forestall any new adverse forms that will sustain historical persistence of recognition of the Balkans in the Europe (and the world) by “balkanization”.

By developing critical sociological approach, in almost all of his books and articles on Balkan’s regional specifics, and its capabilities in the process of the globalization, Lj. Mitrovic consistently relies on sociological theory that suggests possibility of a “third way” in more equitable distribution of power on global scale. Hence, he expects that a new social-democratic orientation will contribute to removal of shortcomings of “the rigid statism” and “neoliberal fundamentalism”, and empower development of culture of peace and cooperation in the Balkans (and, by that, in Europe).

Key words: Ljubisa Mitrovic, globalization, regionalization, Balkans, culture of peace.

Vihren Bouzov

UDK 316.72(497);316:929 Mitrović Lj.

St. Cyril and St. Methodius University

Faculty of Philosophy

Veliko Turnovo

Bulgaria

THE CULTURE OF PEACE CONCEPT – CONTENT AND APPLICATIONS IN THE CONTEXT OF THE PRESENT BALKAN CONFLICTS

Abstract

I think that the most important aspect of Mitovic's interpretation of the culture of peace is his thesis that it is a basis for a collective choice of a strategy of social development: It justifies the realization of social values and human emancipation. The most serious heuristic idea is that the culture of peace could be a humanist platform for new relations between the Balkan countries and between the Balkans and the world. It could be only realized by means of rejecting of neoliberal strategies of economic development and adoption of socially oriented strategies.

Key words: Culture of peace, Balkan countries, strategy of development.

There is a deep-seated tradition of scientific communities, media, and societies on the Balkans to search for impulses for solution of our common problems set out in books and papers by Western authors, journalists or politicians. Their ideas, borrowed from abroad, are usually quite abstract and inoperative because they are evolved under different conditions. Neoliberalism could be a good example in this field.

Prof. Ljubisa Mitrović's views are a good exception to this orientation. He is a leading author and innovator in the search for formulation of domestic solutions of our problems based on our common experience and viable ideas. His enthusiasm and concern have grabbed the attention of many representatives of the social and political thought on the Balkans and in former socialist countries in discussions on the topical problems of globalization and modernization, identity and social justice, conflict settlement, and our common future. I think that his views on them point to the right way to follow in order to cope with our problems, namely, through active coop-

eration between all progressive research workers in our region. Mr. Mitrovic is a steadfast opponent to neoliberalism and he has given an impetus to many of us to go down the path charted by him and to believe that the existence of a different world is possible...

In this paper I will try to explain why his interpretation of the Culture of Peace concept is quite innovative and could be used in solving our common problems on the Balkans.

An important part of the content of this concept comes from the documents of international organizations – U.N.O and UN-ESCO. In the 1998 UN Resolution of Culture of Peace was defined in it as follows:

“A culture of peace is an integral approach to preventing violence and violent conflicts, and an alternative to the culture of war and violence based on education for peace, the promotion of sustainable economic and social development, respect for human rights, equality between women and men, democratic participation, tolerance, the free flow of information and disarmament”.

In his analysis of this idea, Prof. L. Mitrovic has included a deep-going social content – itself a tool for criticism of the present-existing neoliberal globalization which makes rich people ever richer and poverty growing on in unparalleled proportions. Thus Prof. Mitrovic reveals the violent nature of capitalism. In its search for world domination capitalism has been continuously kindling new wars and fomenting conflicts thereby... augmenting “successfully” the content of the idea of Culture of Peace...

Culture can be defined as a world of values and senses. The values of the culture of peace are not utopian and non-existing. According to Prof. Mitrovic the culture of peace roots in the values of tolerance, solidarity, mutual respect and cooperation of people across the world against common threats. It is a key dimension of social development and emancipation of people in the presentday world (Mitrovic 2006, 20-21).

I think that the most important aspect of Mitrovic’s interpretation of the culture of peace is his thesis that it is a basis for a collective choice of a strategy of social development: It justifies the realization of social values and human emancipation. For this reason he rightfully draws the conclusion that we need to use an integrated anthropological, cultural-logical and theoretical-methodological approach to the understanding of the content of this notion. The integrative understanding of this notion presupposes the existence of a new system of values, new law, new institutions and relations, a new system of education and a new worldview. (Mitrovic 2006, 21–22; Митровић 2012a, 163) On this basis it can be applied to the understanding of political and social conflicts. There is a social need to develop the

values of the Culture of Peace through education and the activity of non-government organizations with progressive leftwing orientation.

The most serious heuristic idea is that the culture of peace could be a humanist platform for new relations between the Balkan countries and between the Balkans and the world. It could be realized only by means of rejecting of neoliberal strategies of economic development and adoption of socially oriented strategies.

At present, more than ever before, the Balkan Region is an insecure place to live „as a result of the intervention of the Great Powers in its affairs (the war in Yugoslavia) and in the context of the presentday geopolitical confrontation. Such interventions have accounted for the drawing of new dividing lines bringing contradictions and standoff, as well as for the creation of more favorable conditions for the spread of international terrorism, organized crime and corruption. They are coupled with loss of human life and material wealth, and a decades long setback in economic progress.

What could our countries do in this explosive situation? The values of the culture of peace could be a basis of searching for a new consensus of peoples on the Balkans. The first answer is - rejection of neoliberal strategies boosting up interests of the capitalist elites. We need a regional collaboration based on mutual aid, solidarity and shared respect .Yet certain historical prejudices and the aptitude of our people to obey the will of the ‘Great Powers’ bring grist to the mill of the complicated situation in the Balkans.

We need a new communitarian strategy for the understanding of common interests. It should be based on the idea of domination of a multi-polar world. The Balkan countries should look for new types of economic and political cooperation with new global players – the BRIC-S countries. It should not be deterred from U.S. dominance and E.U. restrictions for its members. These forms of cooperation could be mutually complementary. We need to endeavor to keep aside from the biased anti-Arab policy of the U.S. and Israel and to promote new relationships with Turkey as a regional leader.

We need to rediscover a positive nationalism and republicanism. Nation state is the most advanced form of human community – it guarantees rights, freedoms and interests of everyone. There is a new trend of building up new alliances of nation-states, jointly seeking to react to challenges of the globalization process and trying to beat off negative consequences of neoliberal economic experiments. Examples are the development of the EU, BRIC-S and new alliances in Latin America built up through efforts made by countries like Brazil and Argentina. The values of the culture of peace are a basis for building up similar alliance on the Balkans. It is true that the Balkans are a “multiethnic and multicultural cocktail” (Митровић

2012b, 167-168), but cultural and ethnic differences are a stimulus for a more fruitful cooperation as well (Bouzov, 2003)

Following this new strategy based on the values of the culture of peace and socialist orientation we could realize the idea of Prof. Mitovic to give the Balkans Balkan nations (Митровић 2012а, 165).

References

Bouzov, Vihren, The Balkans: Clash of Cultures or Confrontation of Civilizations (Rejection of Cultural Relativism: Some Arguments) – in: *Culture in the Process of Development, Regionalization and Eurointegration of the Balkans*, 2003, Sven, Nis, pp. 233–239.

Mitovic, Ljubisa, Kultura mira, razvoj i emancipacija – in: *Kultura mira. Pojam i funkcije*, Red. L. Mitovic, V. Miltojevic, Br. Stefanovic, Nis, 2006, s.13–31.

Митровић, Љубиша, Противоречности современног развоја, безбедност и култура мира на Балкану – В: Митровић, Л., *У вртлогу транзиције*, Университет у Нишу, 2012а, с.155–167.

Митровић, Љубиша, Трансгранична сарадња на Балкану између културе мира и регионалног развоја и нових геостратешких манипулација – В: Митровић, Л., *У вртлогу транзиције*, Университет у Нишу, 2012b, с.167–173.

Вихрен Бузов

ПОЈАМ КУЛТУРЕ МИРА – САДРЖАЈ И ПРИМЕНА У КОНТЕКСТУ ПРИСУТНИХ БАЛКАНСКИХ СУКОБА

Резиме

Мислим да је најважнији аспект интерпретације културе мира проф. Митровића је његова теза да је основа за колективно избор стратегије друштвеног развоја: То оправдава реализацију друштвених вредности и људске еманципације. Најозбиљнији хеуристички идеја је да култура мира бити хуманиста платформа за нове односе између балканских земаља и између Балкана и света. Може се реализовати само путем одбацивања од неолибералних стратегија економског развоја и усвајања друштвено оријентисаних стратегија.

Кључне речи: Култура мира, балканских земаља, стратегије развоја.

BALKANSKA RASKRŠĆA: MODERNIZACIJA, EVROINTEGRACIJA I REGIONALNA SARADNJA^{9*}

Rezime

Više od dvadeset godina sa prof. Ljubišom Mitrovićem radim na istraživanju društvenih odnosa na Balkanu i u balkanskim zemljama. Kao i u drugim oblastima svojih raznovrtnih aktivnosti, profesor je i na ovom poslu pokazao svoju kreativnost, intelektualnu pronicljivost, sposobnost da regionalne probleme posmatra i sagledava u kontekstu globalnih; da u tom kontekstu označi pravce delovanja političkih i drugih aktera kako bi region Balkana postao deo modernog sveta uz očuvanje svog šarolikog identiteta. On je to pokazao rukovodeći makroprojektima, organizacijom naučnih skupova, svojim brojnim radovima objavljenim u zemlji i inostranstvu, okupljanjem i podsticanjem mladih saradnika da se bave Balkanom i njegovim problemima. U središtu njegovog naučnog interesovanja i opusa našla su se najvažnija pitanja modernizacije Balkana, njegove evrointegracije i regionalne saradnje među državama i narodima na njegovom prostoru. Modernizaciju Balkana posmatra kao neophodan uslov njihovog bržeg ekonomskog, kulturnog, tehnološkog i svekolikog razvoja. Po njemu, modernizacijom treba obezbediti prevazilaženje balkanizacije kao sinonima podela i zaostalosti u Evropi i svetu, odnosno, ona je uslov za izgradnju savremenog regiona koji bi mogao da izgradi i održi zavidan nivo društvenog razvoja – danas i u budućnosti. Evrointegracija balkanskih zemalja je proces koji, u uslovima globalizacije, obezbeđuje njihov brži pojedinačni razvoj i razvoj regiona u celini. Ali, Ljubiša, s pravom, upozorava na opasnost od periferizacije balkanskih zemalja i gubljenja identiteta njihovih naroda u tom procesu. Postoji realna opasnost da se one u političkom, kulturnom i ekonomskom pogledu nađu na samoj periferiji Evropske unije i drugih evropskih organizacija. Jedan od načina i puteva da se to predupredi i obezbedi povoljniji položaj u tome jeste regionalna saradnja na Balkanu. Upravo tom saradnjom, balkanske zemlje mogu da obezbede brži proces svoje modernizacije, da ojačaju svoje političke i ekonomske kapacitete kojima bi mo-

⁹ Pripremljeno u okviru projekta *Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evropskih integracija* (179074), koji se izvodi na Univerzitetu u Nišu – Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu, a finansira ga Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

gle da sačuvaju svoj identitet u evopskim integracijama; da obezbede povoljniji položaj u odnosima sa drugim zemljama i regionima u Evropi i svetu.

Ključne reči: Balkan, modernizacija, razvoj, evointegracija, regionalna saradnja, naučna istraživanja, Ljubiša Mitrović.

Višegodišnje poznanstvo moje i Ljubišino kao društvenopolitičkih radnika, jednog trenutka je preraslo u naše prijateljstvo, iz koga je nastala naša saradnja i zajednička aktivnost na naučnoistraživačkom planu. Desilo se to početkom devedesetih godina kada se u Srbiji i Jugoslaviji sve rastakalo: država i sistem na kome je ona počivala; naši ideali u koje smo verovali; kada je perspektiva društva i pojedinaca (građanina) postajala sve neizvesnija; kada je ekonomski napredak zamenjivan siromaštvom; kada smo posvađani sa celim svetom srljali u izolacionizam; kada su moralne vrednosti u društvu bivale podložne ubrzanoj eroziji; kada su neke nove političke snage negirale sve dotadašnje političke i društvene vrednosti i kada su obećavale lak prelaz u neko novo „prosperitetno i bogato društvo“. Bili smo sumnjičavi i kritični prema lakim obećanjima da će se društvo lako promeniti i da će „iz carstva diktature lako preći u carstvo demokratije“. I da će nam ta „nova demokratija“ doneti ličnu sreću i društveni boljitak. Nismo bili u centru tih zbivanja niti njihovi akteri. Pokušali smo da te aktivnosti i procese naučno istražujemo i kritički posmatramo, da ukazujemo na sve zablude i opasnosti koje oni nose. Prosto, naša ranija pozicija i politička aktivnost u ranijem političkom sistemu i, posebno, pozicija naučnika – njega kao sociologa i mene kao ekonomiste, tražila je od nas da se društveno angažujemo, ovoga puta kao istraživača društvene zbilje i društvenih promena.

U toj našoj aktivnosti našli smo se zajedničkom zadatku istraživanja odnosa na Balkanu, evointegracijama balkanskih zemalja i tranzicije srpskog društva. I evo, već dvadeset godina smo zajedno na tom poslu. Sve vreme našeg zajedničkog rada i aktivnosti, Ljubiša je pokazivao izvanrednu aktivnost, sposobnost za organizaciju naučnih istraživanja, inicijativu i analitičnost. Kao organizator, on je okupio veliki broj istraživača na projektima kojima je rukovodio, čiji je predmet istraživanja bio Balkan i njegova evointegracija a koji su realizovani na Filozofskom fakultetu u Nišu. Pod njegovim neposrednim rukovodstvom organizovani su brojni naučni skupovi na kojima je podneto na stotine saopštenja od strane autora iz zemlje i inostranstva. Od tih i drugih radova nastali su brojni zbornici radova koji danas predstavljaju nezaobilazno štivo savremenih

istraživanja društvenih procesa i promena na Balkanu. U okviru tih projekata on je napisao i objavio veći broj monografija i studija koje predstavljaju značajan deo njegovog naučnog opusa. Učestvovao je sa odgovarajućim referatima na brojnim naučnim skupovima u zemlji i inostranstvu. U njima je saopštavao svoje poglede na balkansku, srpsku, globalnu i evropsku stvarnost. Za njegov pristup naučnim istraživanjima i problemima kojima se bavi, nije kakarakteristično samo opisivanje postojećeg stanja i društvenih pojava, već to stanje i pojave kritički analizira, ulazi u njihovu genezu i označava pravce aktivnosti kako bi se problemi u njima prevazilazili. On na taj način širi saznanja koja bi mogla biti od koristi akterima društvenih promena zarad boljeg sutra, boljeg za pojedinca i društvo. Idejno političku osnovu njegovih stavova čini socijal demokratsko opredeljenje savremenog tipa u čijoj osnovi stoje sloboda, solidarnost, mir, socijalna sigurnost, ekonomski prosperitet, kulturni identitet i saradnja među državama i narodima.

Tematski Ljubišin naučni opus i interesovanje su veoma široki, što i priliči jednom savremenom sociologu. Za njega se može reći da je sociolog društvenih promena, sociolog tranzicije, sociolog globalizacije i evrointegracije, sociolog mira, sociolog politike, sociolog kulture itd. Iz tog opusa izvojio sam tri grupe pitanja (oblasti) njegovog interesova koje želim u nastavku da komentarišem.

Modernizacija predstavlja stalni proces promena u ekonomskoj, političkoj, kulturnoj i drugim sferama društvenog života, koji treba da obezbedi napredak i razvoj društva, država i naroda. Njena dinamika i struktura promena u velikoj meri zavise od istorijskog nasleđa, okruženja u kome se konkretno društvo ili region nalaze. Na njih utiču postojeći odnosi u društvu: nacionalni, verski i politički; organizacija i sposobnosti države i njenih institucija da sa sama menja i prilagođava promenama. U tome važnu ulogu ima sposobnost političkih elita da te promene vode i, sohdno tome, menjaju postojeću praksu. Sve ovo posebno važi za Balkan kao region, države i narode na njegovim prostorima, koji se, istorijski posmatrano, u prošlosti u evropskim razmerama teško prilagođavaju promenama i izazovima modernizacije. Balkan je važio, nažalost i danas važi, kao najzaostaliји i najturbulentniji deo Evrope. Unutrašnji sukobi na njegovom prostoru i nastojanje velikih sila da njime vladaju – ovde ostvaruju svoje interese, učinili su ga u dužim vremenskim perioduima rigidnim na sve ono što je proces modenizacije u Evropi sa sobom nosio. Krilatica „balkanizacija društva i regiona“ ima svoju osnovu u unutrašnjim sukobima, teškom prevazilaženju sporova, odsustvu međusobne saradnje društvenih aktera, podelama različitih vrsta i dr. Naravno, tu treba tražiti i uzroke sadašnjeg stanja u regi-

onu, njegove evropske pozicije, stepenu njegovog društvenog i ekonomskog razvoja, kao i njegovoj sposobnosti da prihvati savremene procese modernizacije.

Ljubiša na modernizaciju gleda kao na neizbežan uslov svih društvenih i drugih promena na prostoru Balkana. Modernizacija znači hvatanje koraka sa razvijenim delom Evrope i sveta, ona je uslov promene položaja ovog regiona u tim relacijama. Međutim, on ima kritički odnos prema modernizaciji, onako kako se ona često shvata i sprovodi u regionu Balkana. Na jednom mestu on kaže: „Koncept modernizacije se, delom u načnoj praksi, a naješće u publicistici, često redukuje na vesternizaciju kao oblik imitativne modernizacije, odnosno amerikanizacije načina života. Treba istaći da je taj proces kompleksniji.“¹⁰ Imitiranje i nekritičko preuzimanje rešenja i vrednosti iz američkog društva, u našim uslovima i uslovima našeg okruženja, čini sam proces modernizacije kontraproduktivnim. To se posebno odnosi na rešenja u političkom, pravnom, ekonomskom, kulturnom i drugim društvenim podsistemima. Takav pristup modernizaciji u nekim svojim segmentima udaljava nas od evropskog sistema vrednosti, odnosno, od našeg neposrednog okruženja sa kojim smo imali, i danas imamo, najintenziviju saradnju i komunikacije i kome geografski i kulturološki pripadamo. U procesu modernizacije, za Srbiju i sva balkanska društva, delotvornije je osloniti se na sistem vrednosti i praksu nama bliskih evropskih i slovenskih zamalja sa kojima delimo iste vrednosti i ciljeve razvoja.¹¹

Pišući o problemu modernizacije Ljubiša se dotiče i problema odnosa između tradicije i modernizacije. Njegov osnovni stav o tim odnosima jeste da tradicija ne mora uvek biti suprotstavljena modernizaciji, da bude njen antipod. Skreće pažnju na neka istraživanja društvenih promena i procesa koja pokazuju mogućnost komplementarnosti tradicije i modernizacije u procesu razvoja, a ne njihovo suprotstavljanje (slučaj Japana, na primer). Po njemu: „Tradicija može odigrati progresivnu društvenu ulogu u društvenim promenama: može biti ne samo faktor identiteta, socijalne kohezije – integracije društvenih grupa u globalni sistem, nego i faktor mobilizacije društvenih grupa na pitanjima društvenog razvoja i odbrane suvereniteta. (...) U neoliberalnoj strategiji društvenog razvoja i zavisne modernizacije (koja je karakteristična za savremeni svet, pa i

¹⁰ Lj. Mitrović (2012): *U vrtlogu tranzicije – Srbija u kontekstu globalnih i regionalnih procesa, Filozofski fakultet, Niš*, str. 82.

¹¹ Međutim, u procesu globalizacije i sama Evropa otvoreno podleže amerikanizaciji, i u nekim, po nas iz Srbije, teškim trenucima. Reagujući na pristanak Evrope da se pridruži američkom NATO bombardovanju Srbije 1999. godine, Ljubiša u svojoj pesmi *Probudi se Evropo* kaže: – Evropo bestidnice – Zašto gluvariš – Dok moj narod krvari – Probudi se Evropo – Dok nije kasno ... Vidi: zbirka pesama: *Novi varvari* (2000), *Stručna knjiga*, Beograd, str. 49–51.

za Balkan M. B.), podcenjen je značaj tradicije, a modernizacija je redukovana na vesternizaciju i amerikanizaciju.¹² Taj odnos kod nas u Srbiji i na prostoru Balkana, uopšte, nedovoljno se sagledava, čak mu se i pogrešno prilazi. Balkanski narodi i države imaju bogatu tradiciju koja datira još iz najstarijih vremena razvoja grčke i rimske civilizacije na ovim prostorima. U njenoj osnovi su brojne društvene vrednosti, pravila i standardi koji su provereni i potvrđeni u životu ljudi i njihovim društvenim zajednicama i koji čine osnovu društvenih vrednosti evropskih društava. Njihovo uvažavanje i poštovanje u procesu savremen modernizacije balkanskih naroda i država, treba da bude snažan faktor odbrane njihovog identiteta u savremneom procesu globalizacije, koji „nema mnogo razumevanja“ za male narode i države.¹³ Zato, akteri strategije modernizacije u regionu Balkana, morali bi polaziti od svega onoga što je njegova tradicija – pozitivnih vednosti te tradicije, i na tim osnovama dograđivati ono što savremena epoha traži i nameće. Za Srbiju i srpsko društvo to je posebno značajno jer, u suprotnom, prihvatanjem tuđih vrednosti i pravila dovodi se u pitanje naš identitet, a sam proces društvenih promena koje modernizacija podrazumeva ostaje bez neophodnog kontinuiteta i efekata u društvenom razvoju.

Evointegracija kao proces integracije i regionalizacije Evrope ima posebno značenje za Evropu i države u regionu Balkana, za njihovu sadašnjost i budućnost. Naravno da se ona ne može posmatrati mimo procesa i efekata globalizacije sveta, naročito na ekonomskom, političkom, vojnom i kulturnom planu. U tom kontekstu treba posmatrati Evropu i Balkan, njihove međusobne odnose i njihovo regionalno povezivanje. U svom istraživanju procesa evointegracije, i Evropske unije kao njegovog najvažnijeg institucionalnog oblika, Ljubiša naglašava njegovu vezu sa procesom globalizacije koji čini krov ispod koga se povezivanje evropskih država odvija. On kritički promišlja o unutrašnjoj organizaciji Unije i sistemu njenog funkcionisanja, ali i položaja država i naroda u njoj, naročito onih ekonomski nerazvijenih. Za njega: „Evointegracija predstavlja izazovan i protivurečan proces koncentracije i centralizacije kapitala, globalne podele rada i strukture društvene moći u savremenosti. (...) U vezi s tim treba istaći da je Evropska unija izraz mondijalizovane ekspanzije megakapitala, i kao takva tehnokratska – polutokratska tvorevina, koja u sebi sadrži podelu zemalja različitih razvojnih

¹² Ibid, str. 85

¹³ Nesporno je da danas u procesu globalizacije najveći uticaj, i moć u njemu, ostvaruju Sjedinjene Američke Države, kao najveća ekonomska i vojna sila savremenog sveta. Ljubiša, pesnik taj položaj SAD u globalizaciji opisuje ovako: „ – Ameri bi – Svojom merom – Globalizacije – Da nametnu – Ludačku košulju – Svetu.“ Stih iz pesme *Made in USA*, iz zbirke *Bauk velike zveri*, SKC, Niš, 2005. str. 28.

brzina, tj. na grupu zemalja Stare Evrope – kao zemalja svetskog centra, grupu zemalja Srednje Evrope – kao zemlje poluperiferije i grupu zemalja Jugoistočne Evrope – kao zemlje svetske periferije. U tom smislu Evropska unija je, kao oblik regionalne ekonomske i političke integracije, daleko od toga da predstavlja zajednički dom ravnopravnih naroda i građana, već predstavlja, sociološki posmatrano, regionalnu heterogenu društvenu strukturu, u kojoj se realizuje asimetrični model globalizacije i zadržavaju elementi antagonističke raspodele društvene moći.¹⁴ Regionalno povezivanje i udruživanje evropskih država i naroda očigledno da se odvija u uslovima već visoko globalizovanog sveta u kome ekonomsku i političku dominaciju imaju Sjedinjene Američke Države, u čemu Evropska unija postaje delom i njen „poslušni saveznik“.

Kritički ocenjujući unutrašnji sistem, organizaciju i funkcionisanje Evropske unije profesor Ljubiša Mitrović, ukazuje na njene brojne slabosti koje u velikoj meri utiču na njeno koheziono jedinstvo, njen položaj u globalnim odnosima i efekte njenog ekonomskog i društvenog razvoja. Ukazuje na njenu nesposobnost da uspostavi čvršće jedinstvo između njenih članica, sistem i organizaju koji bi vodili ka većoj ravnopravnosti između njih. Podela tih članica na one koje se nalaze u njenom centru, poluperiferiji i periferiji dovodi do toga da je njihov stvarnih uticaj na odluke i politiku Unije vidno različit, samim tim i mogućnost ostvarivanja njihovih pojedinačnih interesa. S druge strane, uspostavljena unutrašnja institucionalna i funkcionalna struktura Evropske unije ima sva obeležja visoko birokratizovane asocijacije. Brojna administracija, veliki administrativni aparat, masovna proizvodnja pravila i standarda čini je ekonomski i organizaciono neefikasnom. Glomazni birokratski aparat, koji se stalno uvećava i samoreprodukuje, vodi ka urušavanju same institucije, ali, isto tako, i preuzima moć odlučivanja koja mu ne pripada. On, u sprezi sa takvim aparatom na nivou nacionalnih država članica, potiskuje u drugi plan njihovu političku snagu i moć u procesu odlučivanja. Ne treba zanemariti i interesno povezivanje takvog aparata sa krupnim kapitalom unutar Unije ili iz globalnog okruženja oličenom u transnacionalnim kompanijama, u kom slučaju on prestaje biti subjekt koji radi u interesu zemalja članica i EU kao institucije, nego subjekt ostvarivanja interesa krupnog kapitala.

Kada je reč o blakanskim zemljama – njihovom procesu evrointegracije, Ljubiša ističe da se on odvija sa mnogo kontroverzi i protivurečnosti. Sama činjenica da se radi o grupi zemalja koje su ekonomski nerazvijene, pravno i politički neuređene, da su međusobno suprotstavljene i opterećene negativnim istorijskim nasleđem,

¹⁴ Ibid, str. 63.

čini ih lakim plenom u odnosima u Evropi i svetu. Njihova pripadnost periferiji procesa evrointegracije i Evropske unije – za one koje su već postale članice, ukazuje na njihovu stvarnu ekonomsku i političku moć u tom procesu. Imajući to u vidu, Ljubiša se zalaže za brži ekonomski i društveni razvoja balkanskih zemalja prihvatanjem modernih metoda, tehnika i pravila organizacije društva, kao i većim oslanjanjem na sopstvene razvojne potencijale kojima one same raspoložu. Isto tako, smatra da ova grupa zemalja, pa i Srbija među njima, mora razvijati odnose saradnje i povezivati se sa drugim delovima sveta: Rusijom, Kinom, azijskim zemljama, mediteranskim državama i dr. Građenje jednostranih odnosa samo sa Evropskom unijom i težnja da se u što kraćem vremenskom periodu postane njenom članicom, balkanske zemlje ne vodi ka bržem ekonomskom i društvenom razvoju. Uostalom iskustvo Bugarske, Rumunije, Hrvatske pa i Slovenije to pokazuje.

Regionalna saradnja i regionalno povezivanje balkanskih zemalja čini poseban blok pitanja i problema koje profesor Ljubiša poslednjih godina istražuje. On polazi od činjenice da su balkanske države i balkanski narodi u ekonomskom, demografskom i geografskom pogledu mali, odnosno, da njihova veličina i moć u velikoj meri određuju njihovo mesto u savremenim odnosima u Evropi i svetu. Ali, isto tako, činjenica je i da je prostor Balkana bio oduvek, i danas je, geopolički interesantan za velike i moćne koji žele da njime vladaju zarad svojih interesa i pozicija u svetu. U takvoj situaciji i sa svojim stvarnim razvojnim potencijalima, svaka od balkanskih zemalja pojedinačno ima male šanse da sačuva svoju političku samostalnost, svoj identit i ostvari svoje interese u globalizovanom svetu. U tom pogledu izuzetak je Turska koja kao velika balkanska zemlja ima drugačiju poziciju u tim odnosima, koja izrasta u regionalu silu i koja nastoji da, paralelno sa drugim globalnim moćnicima, utiče na odnose u evropskom delu Balkana.

Razjedinjene i međusobno posvađane, balkanske države nemaju velike šanse da pojedinačnim aktivnostima promene svoj položaj u savremenoj geopolitičkoj podeli sveta i učine ga delotvornim za svoj ekonomski i društveni razvoj. One se konačno moraju odreći mitova i okrenuti budućnosti u čijoj osnovi treba da bude njihova međusobna saradnja a ne skukobi. Sledeći iskustva drugih regiona u svetu, regionalna saradnja i regionalno povezivanje predstavljaju bitan faktor ubrzanja razvoja balkanskih zemalja i regiona u celini, očuvanja njihovih identiteta i poboljanja njihove pozicije u globalizovanom svetu. „Vreme je da se na Balkanu, koji je poznat kao region konflikata i isključivosti, na kome je bog Mars kroz istoriju imao bogatu žetvu smrti, uspostavi i afirmiše nova etika života, kontinuiteta i razvoja, kako nove generacije ne bi iznova započinjale ži-

vot u senci sukoba i smrti. Samo tako bi se na ovom prostoru gradili mostovi poverenja i saradnje među narodima i kulturama, a ne nove granice i tvrđave.“¹⁵

Ljubiša naglašava da filozofsku osnovu novih odnosa na Balkanu treba da predstavlja kultura mira koju moraju prihvatiti i promovisati svi balkanski narodi i njihove države, ali i svi oni iz savremenog sveta koji bi hteli da vladu Balkanom. Prvi i osnovni uslov svakog društvenog, ekonomskog i kulturnog napretka i razvoja regiona Balkana mora da bude njegova stabilnost, oslobođena svih potencijalnih ratnih sukoba, vojnih pretnji, terorizma i političkog sukobljavanja na nacionalnoj verskoj ili drugoj osnovi. Na taj način bi se stvorili dugoročno stabilni uslovi za razvoj na ovim prostorima koji bi bili i u funkciji poboljšanja pozicije balkanskih država u globalizovanom svetu. „Za takvu promenu moramo se izboriti danas i ovde – kroz afirmaciju kulture mira, u čijem fokusu je respekt, tolerancija kulture različitosti, ali i jedinstvo tradicionalnog i modernog u identitiranoj kulturi balkanskih naroda.“¹⁶

*
* *
*

Možda bi se ovaj moj prilog o delu Ljubiše Mitrovića – njegovom angažmanu kao naučniku istraživaču, kritičaru realne društvene stvarnosti, humanisti i društvenom radniku, u delu koji se odnosi na Balkan – njegove države i narode, mogao završiti citatom iz jednog njegovog rada koji na najbolji način sublimira njegov pogled na Balkan i njegovu budućnost: „Najzad, (kaže Ljubiša), vreme je da se akteri na Balkanu ne bave više mitovima ili prekrajanjem prošlosti, već *udruživanjem za zajedničku budućnost*. To je naša obaveza i odgovornost pred novim generacijama. U ovom kontekstu, nove balkanske elite (političke, privredne i kulturne), trebale bi de reaktuelizuju značaj poruke „*Balkan – balkanskim narodima*“, sa prve panbalkanske konferencije iz 1930. godine (Atina, Grčka), kako bi u novim uslovima, u eri globalizacije, podstakli izgradnju strategije unutarbalkanske regionalne saradnje, koja bi iznutra ojačala stabilnost Balkana, njegov kapacitet i partnersku poziciju u samoj Evropskoj uniji. U suprotnom, Balkan će biti jedno „nezaštićeno lovište“ za svetske transnacionalne kompanije, koje gutaju i pod svoju šapu kolonizuju sve što je malo i neorganizovano, što nema snagu anotonomije i otpora i što ne predstavlja istinskog partnera u međunarodnim odnosima, već vazala.“¹⁷

¹⁵ Ibid, str. 90.

¹⁶ Ibid, str. 90.

¹⁷ Ljubiša Mitrović (2010), *Aktuelnost poruke slogana „Balkan, balkanskim narodima* sa prve panbalkanske konferencije, u: *Balkan u procesu evrointegracije – unutarregionalni odnosi*, urednici: Milorad Božić i Srđan Golubović, Filozofski

Миомир С. Наумовић

Петар Голубовић

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Ниш

УДК 316.32(100);
316:929 Митровић Љ.

ЉУБИША МИТРОВИЋ О ГЛОБАЛИЗАЦИЈИ И САВРЕМЕНОМ СВЕТУ^{18*}

Резиме

У овом раду аутори указују на основне одлике Митровићевог приступа глобализацији и савременом свету. Љ. Митровић је почетком деведесетих година 20. века међу првим српским социолозима писао текстове о глобализацији и фрагментацији у савременом светском друштву. По његовом мишљењу постоје два типа глобализације. Један је асиметрични, неоимперијални и антагонистички модел, а други је асоцијативни, социјалдемократски модел који је могућ и за који се он залаже. Асиметрични модел створио је бројне негативности, нарочито погоршао односе богатог севера и сиромашног југа и готово окаменио стање у коме светски центар, односно развијене економске државе, доминирају над полупериферијом и периферијом. Љ. Митровић се залаже да се, с обзиром на сложеност процеса глобализације, развије једна мултидисциплинарна наука о светском друштву.

Кључне речи: глобализација, империјализам, глобалистика, глобализам, либерални капитализам.

Кључни проблем савременог света, и свакако најразличитије тумачен, јесте глобализација. Већина најзначајнијих светских социолога слаже се у закључку да став о глобализацији утиче на став о готово свим проблемима које друштвене науке проучавају. Последњих деценија они који проучавају светски економски и политички систем поделили су се на глобалисте и антиглобалисте. Антиглобалисти говоре о развоју светских империја од древних држава до покушаја Сједињених Америчких Држава да овладају целокупном планетом ширећи и јачајући

факултет – Центар за социолошка истраживања, Ниш, стр. 15.

¹⁸ * Припремљено у оквиру пројекта *Традиција, модернизација и национални идентитети у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074Д), који реализује Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, а финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

своју политичку и војну доминацију. Осветљавају све кључне процесе и чиниоце почевши од Уједињених нација, Међународног монетарног фонда, Светске трговинске организације и многих других светских установа, окривљујући их да су у служби хегемонизма. Глобалисти углавном указују да је глобализација нужан историјски процес, да је тржишна привреда и уопште либерални капитализам једини исправан начин развоја, при чему на овај или онај начин правдају покушаје крупних капиталистичких држава да остваре политичку и војну доминацију и овладају целокупним привредним процесима на планети.

У српској социологији Љубиша Митровић је међу првима писао, почетком деведесетих година 20. века, текстове о глобализацији и фрагментацији у савременом светском друштву. По његовом мишљењу „Свака епоха друштва има свој централни појам, у коме се сабира главни тренд развоја, структура моћи и доминантни идеолошки код. У садашњој епохи то је *појам глобализације*.“¹⁹ Митровић је представник оне социолошке школе која настоји да положи рачуне о томе где смо и шта смо постигли од времена када су социјалистичка друштва доживела свој распад и кренула путем трансформације и транзиције. У оквиру својих сложених и одговорних истраживања у свом зрелом стваралачком опусу Митровић је указао на два типа глобализације. Први је асиметрични тип, односно неоимперијални и антагонистички модел глобализације. Други је асоцијативни тип глобализације, односно социјалдемократски модел, и за њега се овај аутор нарочито залаже зато што је асиметрични модел посебно заоштрио односе богатог севера и сиромашног југа и готово окаменио позицију светског центра, најбогатијих држава света, према периферији и полупериферији.

Доследно проучавајући процес глобализације Љ. Митровић временом је изградио сопствен социолошки став и формирао особен, лако препознатљив начин говора о њему. Као научник, Љ. Митровић указује да је глобализација објективан друштвени и историјски процес, да је повезан са информатичком револуцијом, са развојем нових технологија, новом структуром производних снага, као и научнотехнолошким и информатичким напретком у свету. Почевши од првих текстова, почетком деведесетих година 20. века, он је непрекидно указивао на то да се глобализацији као историјском процесу прилази из различитих теоријских перспектива. У свету се појавила идеја да се развија глобалистика – мултидисциплинарна наука о светском

¹⁹ Љубиша Р. Митровић, *Увод у студије глобализације*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2013, стр. 319.

друштву у настајању. Залажући се за овакву науку и за наставни предмет на државним универзитетима, који би за циљ имао изучавање светског друштва, Митровић указује посебно на технолошку, економску, социолошку, политичку, културолошку и информатичку димензију стварности. Док су други указивали на неке аспекте глобализације (на пример Урлих Бек на глобализацију ризика, односно светско друштво ризика), Љ. Митровић је посебно указивао на глобализацију кризе неједнакости и раслојености у светском процесу и на глобализам као идеологију и пројекат нових неједнакости као производ садашње империјалистичке политике. Зато он указује да је глобализација само фаза развоја глобалног капитализма настала на покушају стварања глобалног светског тржишта. Он је своју слику глобализације градио првенствено на анализама светских процеса. То значи да је полазио од стања у економијама светски најмоћнијих држава до стања у полупериферијама и периферији, да би као коначан циљ доводио наизглед разнородне детаље у склад који објашњава стварне односе у данашњем свету. При томе он врло детаљно указује на спољашње и унутршње сукобе у развијеном и неразвијеном свету осветљавајући узнемиреност великог дела савременог света притиснутог експанзијом потрошачког менталитета и разноразних отуђења, што је створило ситуацију у којој су државне границе, а посебно културне вредности малих народа и држава, потиснуте и чак омаловажене. Овакав избор тема којима овај аутор објашњава процесе глобализације несумњиво је везан за одговоран научни приступ коме је циљ не да се пренесе лична размишљања о моралним и животним истинама нити да се указује на проблеме поднебља у коме он лично живи, већ да се оствари комплетна и упечатљива слика истине о садашњем стању света. Зато Митровић истиче да се глобализација „испољава као законитост повезивања, прожимања (обједињавања, уједињавања), органске интеграције света у једну нову историјску целину, вишу форму заједништва и друштвености, коју различито истраживачи називају – светским глобалним системом, савремено светско друштво, настајуће човечанство. Речју, глобализација или мондијализација, као епохална појава и процес, израз је научнотехнолошке револуције, нових производних снага и светске поделе рада на крају 20. века.“²⁰ По његовом мишљењу, империјална глобализација је присилна, поробљивачка, антагонистичка и униполарна. Она почива на логици и експанзији капитала, односно мултинационалних и транснационалних компанија и имеријалној хегемонији у лику Сједињених Америчких Држава, неких земаља Европске уније и

²⁰ Љубиша Р. Митровић, *Увод у студије глобализације*, стр. 218.

НАТО-у, односно богатој мањини земаља светског центра која се у последњим деценијама сама јавља и назива „међународном заједницом“. Та империјална глобализација у функцији је мега-капитала и империјалне хегемоније. „Глобализација као процес није хомогенизација, већ је, напротив, продужетак моћи и утицаја малог броја доминантних нација над целином националних берзи. Она задржава форме антагонистичке асиметричне структуре расподеле друштвене моћи у свету. Почива на монопољу и центрима моћи... Уместо мултиполарног света, ми данас живимо у условима униполарног света, где се из једног центра (САД) жели владати, посредством инструментализације процеса глобализације. Стога о овом процесу неки аутори с правом говоре и пишу као о процесу американизације или новој колонизацији света.“²¹ Дакле, Љ. Митровић империјалну глобализацију схвата као продужетак моћи и утицаја малог броја доминантних нација, односно као покушај да се из САД, као економског, политичког, идеолошког и војног центра, влада светом. Он стога припада врло бројној групи савремених научника која чињенично и аргументовано критикује нове процесе колонизације света и американизацију као проблематичан покушај наметања вредносног система у складу са захтевима великих транснационалних компанија. У том смислу био је сасвим у праву када је наговештавао да те негативности неће бити дуготрајне и да ће свет ићи ка стању великих ризика и великог осиромашења. Глобализација се у том смислу јавља као реколонизација света од стране САД и снага светског центра са циљем да се обезбеди вестернизација и американизација сваког простора на планети. Тако замишљена глобализација обавезно има негативне ефекте на међународне односе и развој, па и сами амерички теоретичари, иначе заговорници глобализације, говоре о проблематичној будућности у којој ће се наћи највеће светске привреде након 2017. године. Док Ноам Чомски, иначе велики критичар америчких грешака у спољној политици, говори о „новом хуманистичком милитаризму“, дотле Збигњев Бжежински, иначе присталица американизације, са великом зебњом предвиђа крајње негативне појаве у скоријој будућности. Бжежински недвосмислено каже: „Пошто се 1991. прво дезинтегрисао совјетски блок, а потом и сам Совјетски Савез, САД су постале једина глобална суперсила. Изгледало је да ће не само 20. већ и 21. век бити век америчке доминације. Председници Бил Клинтон и Џорџ Буш самоуверено су то тврдили... давале су храбре прогнозе да је крај Хладног рата заправо крај историје, што се тиче расправа о питању релативне супериорности система... Победа либералне

²¹ Исто, стр. 132.

демократије проглашена је коначном... полазило се од имплицитне претпоставке да Запад треба да дефинише стандард за читав свет.²² Не питајући се уопште ко овлашћује Запад да дефинише стандарде за читав свет, Бжежински само закључује да супероптимизам није дуго трајао, да је култура самозадовољства настала за време владавине Б. Клинтона и Џорџа В. Буша довела „до распрскавања мехура финансијских шпекулација на преласку из једног у други век и до потпуног финансијског слома непуну деценију касније“. Зато Бжежински закључује да се „финансијска катастрофа из 2008. претворила у економску депресију и да су се Американци суочили са властитом рањивошћу на нерегулисану похлепу.“²³ Очигледно је, и на основу многих текстова заговорника глобализације, да је Запад настојао да направи стандарде за комплетан свет. Стандардизација би обухватила најпре образовање, културу, а касније, због превелике надмоћи у снази масовних медија, готово сваки светски простор био би њоме обухваћен. Митровић је полазио од тога да је глобализација тотална епохална друштвена појава, да је противречан историјски процес и да се стога могу проучавати све њене димензије, актери и стратегије. Асиметрични тип глобализације, као неолиберални пројект нових неједнакости, он сагледава у следећим димензијама: светски центар, полупериферија и периферија. Сагледавајући актере Митровић указује на утицај Сједињених Америчких Држава и тзв. „међународне заједнице“, али указује и на улогу Уједињених нација, Међународног монетарног фонда, Светске трговинске организације и других светских установа, које на овај или онај начин омогућују напредовање неолибералних пројеката нових неједнакости. Управо неуспех у наметању асиметричног типа глобализације, као и велико освешћење и уједињавање оног дела света који већ осећа негативне последице овог глобалног пројекта, по мишљењу Љ. Митровића, отвара могућност за јачање асоцијативног модела глобализације, односно успостављање равноправне и плуралистичке заједнице у савременом свету. Указујући на те стратегије он дефинише глобализам као неолибералну идеологију доминације крупног капитала. То је повратак на неку врсту радикалног капитализма чији је циљ, како каже, „експлоатација без граница“. Пјер Бурдије, кога Љ. Митровић детаљно анализира, као уосталом и бројне напредне теоретичаре који су говорили о глобализацији, сматрао је да је глобализација продужетак моћи и утицаја малог броја доминантних нација.²⁴

²² Zbignjev Bžežinski, *Amerika – Kina i sudbina sveta, Strateška vizija*, Albatros Plus, Beograd, 2013, стр. 9.

²³ Исто, стр. 9.

²⁴ Љубиша Р. Митровић, *Увод у студије глобализације*, стр. 320.

Описујући глобализацију Љ. Митровић је посебно осветљавао савремени свет и његове кључне појаве, либерални капитализам, сиромаштво, развој мултинационалних компанија и светских установа. Савремени свет многи научници су већ, анализирајући неке битне детаље, обележили посебним називом мислећи да тиме највише описују стварност. Тако је Питер Дракер савремени свет назвао „друштво знања“; Ален Турен „програмирано друштво“; Алвин Тофлер „трећи талас“; Данијел Хелд „глобални свет“; Маршал Маклуан „глобално електронско село“; Џорџ Ричер „мекдоналдизовани свет“; Мануел Кастелс „умрежено друштво“; Збигњев Бжежински „технолошка ера“.²⁵ Проучавајући савремени свет Љ. Митровић полази од најновијих догађаја у самом врху најразвијенијих индустријских земаља. Наиме, након 2008. године Сједињене Америчке Државе, а затим и остале најразвијеније индустријске земље сусреле су се са једном од најозбиљнијих економских криза. Америчка влада реаговала је на начин какав се од ње уопште није очекивао. Да би ублажила кризу, реаговала је „упумпавањем“ нових хиљада милијарди долара ради стабилизације финансијског тржишта. Овај начин реакције уопште се није очекивао од држава које заговарају либерални капитализам, јер је државна интервенција у привреди у теорији прихваћена и тумачена као искључиво марксистички поступак. Митровић сматра да је актуелна криза системска, структурна и да представља право лице капиталистичког начина производње, односно да је узрокована „неолибералним моделом друштвеног развоја и моноцентричним типом глобализма, који је инструментализовао светске институције финансијске моћи за своју империјалну експанзију и ратну привреду“.²⁶ Пошто се криза најпре испољила у сектору финансија, показало се да неолиберална стратегија развоја нема чврсто упориште нити може да обезбеди развој реалне економије, а владајућа класа је убрзано кренула да изради пројекат општедруштвеног спасавања у оквиру кога се подразумева да терет кризе треба да носе углавном сиромашни друштвени слојеви и народи света. Развијени индустријски свет на челу са Сједињеним Америчким Државама понудио је неразвијеном свету модел модернизације и привредног развоја који се деценијама одвијао преко Међународног монетарног фонда, Светске банке и других међународних установа, што се врло брзо показало као контрапродуктивно по индустријски неразвијен свет. У условима доминације америчког неолибералног модела друштвеног развоја индустријски нераз-

²⁵ Исто, стр. 182.

²⁶ Исто, стр. 212.

вијене земље добијале су од ММФ-а и Светске банке зајмове под веома неповољним условима и уз обавезу да свој привредни развој ставе под контролу ових установа, прихватајући њихове стручњаке као једине меродавне за план и надгледање привредног развоја. Тако су индустријски неразвијене земље прихватиле да преузимају модел и обрасце од ММФ-а и Светске банке и врло брзо се увидело да су то модели зависне модернизације. Без обзира на све проблеме индустријски неразвијеног света, очигледно је да се кључни проблеми кризе изливају из Сједињених Америчких држава као из гротла вулкана. Љ. Митровић се слаже са Нилом Фергусоном, који тврди да „грчка криза долази у Америку“ и Имануелом Волерстином, који наглашава да је „грчка збрка еврозбрка, збрка западних нација и светска збрка“ и да ће њу „чак и Кина осетити“.²⁷ Слажући се са анализама које су дали економски стручњаци и закључцима да права криза тек долази и да ће значити крај садашњег капитализма и садашњег финансијског система јер се јавља прекомерна задуженост и све веће задуживање влада, Љ. Митровић закључује на основу анализа стања на Балкану да се балканска друштва данас налазе у зони зависних друштава и далеке светске периферије те да ће им бити потребно „најмање још двадесет година да се врате у зону друштава средње развијених земаља у којој су била 1989. године.“²⁸ Осиромашење балканских земаља, као и осталих земаља које припадају индустријски неразвијеном свету, манифестација је болне стварности и динамичан друштвени феномен. Митровић осиромашење већ сиромашног индустријски неразвијеног света посматра не само као културни феномен већ и као политички феномен и последицу економских и друштвених неједнакости која произилазе из модела владајућег развоја капитализма. Општи пад продуктивности, општа заоченост привредног развоја и видно осиромашење су друштвена непожељност јер се у простору индустријски неразвијеног света концентришу многа зла садашње асиметричне глобализације. Пад привредног развоја указује да државе не функционишу на добробит свих својих грађана, па се осиромашење јавља и као културни феномен јер се јавља нови систем вредности и норми, нова правила понашања и нови специфични стилови живота које фаворизује глобализација, а које доводе до упропаштавања привреда већ неразвијеног света. Нови светски процеси оличени у глобализацији доводе до подривања потпуног суверенитета много које државе над њеним природним ресур-

²⁷ Исто, стр. 262.

²⁸ Љубиша Митровић, *Транзиција у периферни капитализам*, Центар за политичке студије, Београд, 2009, стр. 229.

сима, подривају прекопотребну индустријализацију земаља у развоју и онемогућавају већи и неопходан трансфер индустријске технологије. Уместо куповине индустријске технологије ради властите индустријализације, земље у развоју биле су принуђене да распродају и оно мало индустријских капацитета што су их имале, па су тако доведене у стање потпуно зависног развоја. Осиромашење је, како се закључује из Митровићевих текстова, врло сложен културни феномен, али и демографски, еколошки и политички. По његовом мишљењу, човечанство ће се суочити са прилично бројним низом тешких и акутних проблема од којих неке мого да буду и катастрофе у блиској будућности. У више наврата он наводи да раст азијских гиганата мења садашње стање и релације у светској привреди, да експанзија становништва, односно брз демографски раст у индустријски недовољно развијеним земљама, али и недостатак најзначајнијих сировина (гас и нафта) још више усложњавају садашње стање рецесије и готово чине могућим економски крах капиталистичке привреде. У том контексту неостварени економски и социјални циљеви и незадовољене основне потребе сиромашних (за храном, питком водом, одећом, санитарним уређајима, стамбеним простором) постају буре барута јер се три петине човечанства налази у стању сиромаштва и беде. По Митровићевом мишљењу, наука је фактор социјалног развоја, а индустријски неразвијени свет управо настоји да савлада највећу кризу и обезбеди продуктивно запошљавање, здравствену заштиту, доступно образовање и адекватно становање. Уз константан раст глобалног и светског дохотка јавља се константно повећање броја сиромашних, на шта указују све новије анализе. У срцу развијеног индустријског света дешавају се неочекивано велика друштвена раслојавања, што је последица неолибералног модела развоја и садашњег модела глобализације. У самим САД однос просечних плата радника и менаџера пре тридесетак година био је 1 : 42, док је данас тај однос 1 : 411. Указујући на диспропорције у економском развоју, Митровић закључује да су данас разлике у економском развоју између развијених и неразвијених земаља чак 1 : 240 и закључује: „најнеразвијенијим земљама је потребно три и по века да би достигле садашњи ниво развоја најразвијенијих“.²⁹ Међутим, глобализацију прате процеси производње масовног сиромаштва нарочито у зонама где се концентришу индустријски неразвијене и индустријски средње развијене земље. Чињеница је да је криза из 2008. године много усложнила стање и да су сада на удару и велике светске економије. Зато су стручњаци уочили да ће у

²⁹ Љубиша Р. Митровић, *Увод у студије глобализације*, стр. 310.

зони ОЕЦД-а до краја 2010. године без посла бити педесет и седам милиона људи, да ће стопа незапослености у САД премашити десет процената, а у Немачкој и Француској бити већа од једанаест процената. Хегемонија мегакапитала и његових полу-га моћи (ММФ, Светска банка, Светска трговинска организација, НАТО) суочена је са многим горућим проблемима. Саме САД доживљавају тиху кризу концепта управљања глобалним процесима и доста бурну кризу концепта властитог развоја. Због тога Митровић сматра да су могући различити избори и да је форма постмодерног тоталитаризма само један од модела одбране богатих. С обзиром на садашње стање глобализације, Балкан постаје зона друштава периферног капитализма. То су индусатријски обогалење земље, које развијају стратегију зависне модернизације. Друкчије речено, ту се ствара простор економски врло зависних држава и развија култура зависности. Љ. Митровић истиче: „Овај регион је, у ланцу поделе рада у глобалном светском систему, данас предодређен да представља зону јефтених сировина и најамне радне снаге натпросечно експлоатисане, зону сиве економије и тржишта за пласирање туђе робе... *Транзиција* на овом геопростору, како показује двадесетогодишње искуство, реализовала се у форми неолибералне зависне модернизације као „доктрина шок терапије“ без социјалне одговорности.“³⁰

Савремени свет је врло разнородан. Аутор наводи да 358 милијардера има богатство као половина сиромашног становништва земље. Међутим, према проценама, само у САД дневно на десетине хиљада људи остаје без посла. Зато је сада не усамљен случај, већ потпуно нормална појава да најбогатије и индустријски најразвијеније земље имају сиромашне регионе, насеља беде, сиротињске квартове и чак сиротињске покрајине. Некада су САД и Велика Британија развиле модел високе запослености (око седамдесет процената становништва), али је ту запосленост пратила и висока стопа сиромаштва. Данас САД имају преко педесет милиона сиромашних, а земље Европске уније такође педесетак милиона сиромашних. Време садашње кризе показује да су САД држава са трајном историјском поделом на богате и сиромашне. Сиротињска насеља су материјално и духовно огледало америчког друштва, односно друга страна приче о изобиљу и лагодном животу од које су сами Американци створили илузију звану „амерички сан“. Сиромаштво се данас концентрише и у земљама са најразвијенијом индустријом. У САД би се могло говорити о инвазији сиромаштва јер сиротињска насеља представљају нормалност, а не просторну и

³⁰ Исто, стр. 312.

друштвену посебност. Следећи Митровићеве закључке о кризи садашњег модела капитализма, али и закључке већине социолога и економиста, може се закључити да ће сиромаштво у будућности бити све распрострањенија појава будући да добија облик светски дуготрајног и неизлечивог феномена. Економска криза на коју Митровић указује води ка финансијском сломену веће америчке градове и јавља се као градска буџетска криза поред осталог и због бекства богатих слојева из градова. Следећи његове ставове о развоју светске полупериферије и периферије, може се закључити да ће сиромаштво у 21. веку за развијени индустријски свет бити искључиво градски проблем, а да ће у 21. веку то исто сиромаштво бити важно обележје света.

Савремени свет карактерише и велика конфузија у избору развојног модела привреде. Митровић нарочито истиче да је на Балкану у току развој стратегије зависне модернизације и да се на нашем простору јавља и култура зависности. Много где у свету прихваћени су модели по рецептима ММФ-а и Светске банке, а они најчешће воде ка финансијској презадужености већ индустријски ослабљених земаља. Ти модели доводе до тога да заправо наступа деиндустријализација, односно продаја, а на крају и затварање и оно мало индустријских капацитета у земљама које су затражиле помоћ од ових великих установа. Пошто се јавља финансијска презадуженост, након продаје индустријских капацитета у тим земљама наступа и продаја рудног богатства, затварање сопствених банака, а затим и хаотична продаја која доводи до обезвређивања готово свега што те земље поседују. У земљама које се обраћају ММФ-у и Светској банци за помоћ након радикалне деиндустријализације јавља се таква зависност од страног капитала да масовна незапосленост, презадуженост, безизлаз и апатија постају опште стање. Зато Митровић закључује да постоје три модела развоја: 1. неолиберални (англосаксонски); 2. европски (социјалдемократски); 3. незападни (јапански). У данашњем тренутку све је очигледније да се јављају и други модели привредног развоја дијаметрално супротни нарочито неолибералном моделу, који је и довео до појаве убиственог капитализма, односно експлоатације без граница. Неолиберални модел развоја довео је до тога да најбогатије земље данас располажу са 82, 7 посто светског богатства, док 20 процената најсиромашнијих располаже са једва 1, 4 процента. То је довело до тога да готово 40 процената светске популације живи са мање од два долара дневно, да 110 милиона деце не иде у школу, а да једна милијарда људи нема приступ води за пиће.³¹ Велики део човечанства има малу способност запошљавања си-

³¹ Исто, стр. 323.

ротиње, а неразвијени свет деценијама пати од демографске експлозије и технолошке зависности од развијеног света. Сиромашан део света, нарочито у Јужној Америци, Азији и Африци, живи без најосновнијих услова за нормалан живот, без сигурности, без адекватне здравствене заштите, уз високу стопу смртности одојчади и деце, односно уз велику здравствену угроженост, на ниском образовном и културном нивоу. У Јужној Америци и Африци због снажног руралног егзодуса настала су бројна сиротињска насеља уз градове, што је довело до популацијског раста метропола, али се у тим насељима живи без водовода и канализације, а проблеме деградираног становања, нехигијене, ниског образовног и културног нивоа ове земље не могу да отклањају. Ако знамо да у самој Африци и данас око 80 процената становништва непосредно зависи од пољопривреде, онда је Западна Африка (као најгушће насељена област континента) најсиромашније подручје на свету и ту је због неразвијеног школства највећи број деце до 15 година неписмен. Услед енормне презадужености, монокултурне и заостале пољопривреде, као и ниске стопе индустријске производње, Јужна Африка, али и многи простори Азије и Латинске Америке биће и даље осуђени на пуко преживљавање, на технолошку зависност од развијеног света због ограниченог приступа светском тржишту. Анализирајући радове Џона Греја, Митровић пише да се у оквиру садашњег светског привредног развоја „наставља са експлоатацијом. Чак се о његовој савременој фази говори као о радикалном убиственем капитализму... Последице свега тога по друштвене и међународне односе су катастрофалне – социјалдарвинизација, реколоизација и ратни сукоби.“³² Зато овај аутор закључује да живимо у доба сумрака и пада великих идеологија које су изнедриле филозофија просвећености и Француска грађанска револуција. Либерализам и социјализам доживели су свој крах и Митровић сматра да је Имануел Велерстин био потпуно у праву када је тврдио да је 1989. године пао не само комунизам већ и класични либерализам, што је отворило пут неоконзервативизму и снагама рестаурације најгрубљих облика експлоатације. Садашње време показује колико је велика криза задесила капитализам као начин производње, али и као начин потрошње. Ова криза довела је до потпуног огољења неолибералне филозофије развоја и указује да је ојачао неоимперијализам и милитаризам. Савремени теоретичари помно прате све детаље привредног развоја индустријски најразвијенијих држава и стога не зачуђује да су многи и међу заговорницима глобализма, али и они који заговарају антиглобализам, готово једно-

³² Исто, стр. 323.

душни у закључку да ће већ у наредним деценијама капиталистички начин производње доживети радикалну метаморфозу, ако не и нестајање са историјске позорнице. Митровић анализира размишљања И. Волерстина и Л. Склера, али и бројне друге теоретичаре који, указујући на дезинтеграцију капитализма као светског система, указују на могуће правце развоја националног и светског друштва. Л. Склер се залаже за алтернативни посткапиталистички концепт глобализације и сматра да светска будућност није у дивљем неоимперијалном капитализму нити у етатистичком бирократизму и нада се једној новој посткапиталистичкој алтернативи. У том правцу размишља и Љ. Митровић и тврди: „Убеђен сам да социјалистичка самоуправна алтернатива није утопијски сан, већ реална перспектива настајућег капиталистичког друштва. Наравно то је далека перспектива друштвеног развоја, али и реално остварљив пројекат хуманистичког развоја бескласног друштва... будућност света неће почивати на класним, етничким и расним поделама већ на принципима органске солидарности, на уједињавању света око сунца рада. У том контексту *самоуправљање* се показује као пројекат „револуције наде“ (Е. Фром), као стратегија ослобођења човека, класне и општељудске еманципације и хуманизације свакодневног живота, као реално могућа утопија.“³³ Овде треба само рећи да се оно што је олако изгубљено, уништено и продато у социјалистичким државама, на најтеже начине и на једвите јаде може вратити. Нажалост, данас су отворене готово све могућности јер је неолиберална стратегија глобалног друштвеног развоја довела до енормне незапослености, незамисливих осиромашења, крајње неочекиване деиндустријализације и онако слабо индустријски развијених држава. То све довело је до великих противуречности и превирања у многим државама полупериферије и периферије. Чињеница је да је концепт социјалистичког развоја потпуно пропао и да ће тек будућност и будуће анализе указати на стварне узроке те пропасти. Међутим, и капитализам је недуго за социјализмом почео драматично да се урушава, а то је отворило могућност да се размахну нови облици конзервативизма и ојача неолиберална идеологија. Презадовољни стањем пропасти социјализма елитни идеолози индустријски најразвијенијих држава одмах су пожелели да сруше европски модел друштвеног развоја и социјалну државу. М. Тачер и Р. Реган су у време своје владавине покренули многе процесе који су имали за циљ да поткопају државу благостања. Данашње стање чак и у индустријски најразвијенијим земљама говори о масовној незапослености и осиромашењу не

³³ Исто, стр. 326.

само произвођачких слојева (радничке класе) него и о осиромашењу средњих и виших слојева. Томе се 1989. године нико од елитних теоретичара либералног капитализма није надао. Они су зацртали развој асиметричног модела глобализације, односно процес неоимперијализма или глобализацију која је требало да омогући потпуни развој крупног капитала, односно стварање таквог светског поретка у коме ће право на удобан живот имати становништво центра (односно индустријски најразвијенијих држава света). Те државе неки теоретичари назвали су „златна милијарда“, али је данас толико много написа о тзв. „златној милијарди“ да и не треба коментарисати шта се све очекивало од неоимперијалног модела глобализације. Неоимперијални модел глобализације заговарао је, а и данас заговара ширење НАТО структура и јачање империјалне моћи САД, а то је, како закључује Митровић, довело до политичке дестабилизације света јер су војнополитичке конфронтације захватиле Балкан, Блиски исток, Авганистан, Ирак. Наредне деценије сигурно ће бити време још жешће политичке дестабилизације света и вероватно ће бити отворена нова жаришта војнополитичких конфронтација. Љ. Митровић се залаже за нову глобалну стратегију одрживог развоја, односно за социјалдемократски модел друштвеног развоја. Он сматра да без глобалне правде у свету не може бити ни глобалног мира. Чињеница је да ће свет још много времена потрошити не на изналажење решења за излазак из великих ћорсокака у којима се нашао, већ на утабавање путева у тим ћорсокацима.

Љубиша Митровић познат је по својим теоријским расправама о бројним проблемима друштва. Непосредно је укључен у бројна проучавања друштвених процеса на простору Балкана. Пошавши од анализе садашњих светских процеса које обележава глобализација, ерозија либералног капитализма, али и ерозија америчке моћи, Митровић је у својим студијама давао одговоре на питања: шта је глобализација, који су њени актери, каква идеологија стоји иза различитих концепата глобализације, каква је будућност светског центра, полупериферије и периферије. Као дугогодишњи руководилац међународног истраживачког пројекта и као врсни познавалац садашњих прилика на Балкану, пратећи резултате теоријског и истраживачког рада бројних врхунских научника, Митровић је дао једну изузетно вредну и документовану анализу садашњег стања света, па се може очекивати да ће та шкриња мудрости научних података и узнемиравајућих чињеница бити од велике користи садашњим и будућим социолозима.

Литература

Митровић, Љубиша, *Увод у студије глобализације*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2013.

Митровић, Љубиша, *Ка култури мир на Балкану*. Ниш: Центар за балканске студије, Свен, 2005.

Митровић, Љубиша, *Пут у зависно друштво (Биланс транзиције на Балкану)*. Београд: Институт за политичке студије; Ниш: Центар за Балканске студије, Свен, 2004.

Митровић, Љубиша, *Савремено друштво: стратегије развоја и актери (прилози социологији развоја)*. Београд: Институт за политичке студије, 1996.

Митровић, Љубиша, *Глобализација и савремена левица*. Београд: Институт за политичке студије, 2000.

Митровић, Љубиша, *Савремене структуре промене и култура мира*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2007.

Митровић, Љубиша, *Балканска раскрића и алтернативе*. Ниш: Центар за Балканске студије, Свен, 2006.

Митровић, Љубиша, *Транзиција и периферни капитализам (огледи из социологије глобалних и регионалних промена)*. Београд: Институт за политичке студије, 2009.

Miomir Naumović

Petar Golubović

LJUBIŠA MITROVIĆ ON GLOBALIZATION AND MODERN WORLD

Summary

The authors point out the main features of Mitrović's approach to globalization and the modern world. In the early nineties of the 20th century Ljubiša Mitrović was one of the first Serbian sociologist who has written articles about globalization and fragmentation in the contemporary society. In his opinion, there are two types of the globalization. One is the asymmetric, neo-imperial and antagonistic model, and the other is the associative, social democratic model that is possible and for which it stands. The asymmetric model created many negatives, especially it worsened a relations between the rich north and the poor south and almost petrify a state in which the world's center and economically developed

countries dominate over the semi-periphery and the periphery. Considering the complexity of the process of globalization, Mitrović is committed to develop a multidisciplinary science of the global society.

Keywords: globalization, imperialism, globalistika, globalization, liberal capitalism.

Снежана С. Попић

Универзитет у Приштини

са привременим седиштем у Косовској Митровици

Филозофски факултет

Косовска Митровица

УДК 316.32; 316.1;

316:929 Митровић Љ.

ЉУБИША МИТРОВИЋ О ГЛОБАЛИЗАЦИЈИ КАО РАЗВОЈНОМ МЕГАТРЕНДУ И ИЗАЗОВИМА САВРЕМЕНЕ СОЦИОЛОГИЈЕ³⁴

Резиме

Професор емеритус др Љубиша Митровић припада кругу првих српских социолога који су писали о глобализацији. Свој први рад на ову тему он објављује почетком деведесетих година прошлог века. Још тада, аутор указује на одређене теоријско-методолошке изазове са којима је суочена савремена социологија, а које настају услед снажног утицаја процеса глобализације. На основу анализе његових научних и стручних публикација представићемо најпре хронолошки, а затим и научни пут развоја једне социолошке мисли о глобализацији. Професор Митровић је својим вишедеценијским научноистраживачким радом идентификовао нова истраживачка поља и социолошке субдисциплине. У складу са тим, у овом раду се посебно излажу његова запажања о изазовима савремене социологије и њеном предмету који се (ре)дефинише у односу на утицај глобалних мегатрендова.

Кључне речи: Љубиша Митровић, глобализација, развојни мегатренд, савремена социологија, интегрисана парадигма.

Уводна реч

Професор емеритус др Љубиша Митровић припада кругу првих српских научника који су о глобализацији писали са становишта социологије. Године 1995. објављује свој рад „Савремено друштво између процеса глобализације и фрагментације“ у зборнику *Савремене друштвене промене и социологија рада*, у издању Института за квалитет радне и животне средине „1. мај“. Реч је о реферату саопштеном на Научном скупу, одржа-

³⁴ Овај чланак је настао као резултат рада на пројекту ИИИ 47023 *Косово и Метохија између националног идентитета и ервоинтеграција* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ном 1994. године поводом двадесет година рада постдипломских студија из социологије рада на Факултету политичких наука Универзитета у Београду. Развоју српске социолошке мисли о глобализацији професор Митровић је допринео публикавањем више научних и стручних радова, монографија и уџбеника из социологије. Према званичној електронској бази података, он се може издвојити као српски социолог који је објавио највећи број научних и стручних публикација о глобализацији, од којих ћемо поменути тек неколико: Савремено друштво: стратегије развоја и актери – (прилози социологији развоја) (1996), Друштвене промене и актери: социолошки огледи и расправе о савременој левици (1999), Глобализација и савремена левица: (за мондијализацију отпора и броби против савременог империјализма) (2000), *Globalization and the Balkans (Sociological and Geopolitical Considerations)* (2002), Савремени Балкан у кључу социологије друштвених промена: (прилози социологији глобалних и регионалних процеса) (2003), Савремене структурне промене и култура мира (огледи из социологије глобалних и регионалних процеса) (2007), Савремени Балкан у кључу геополитике (2008), Геокултура развоја Балкана: идентитети и култура мира (прилози социологији регионалног развоја и геокултури Балкана) (2008), Транзиција у периферни капитализам: (огледи из социологије глобалних и регионалних промена) (2009), Геокултура развоја Балкана и савремена социологија (2011), У вртлогу транзиције (2012), Увод у студије глобализације (2013).

На основу анализе ових научних и стручних публикација представимо најпре хронолошки, а затим и научни пут развоја Митровићеве мисли о глобализацији. У складу са тим, у овом раду се посебно излажу његова запажања о изазовима савремене социологије и њеном предмету који се (ре)дефинише у односу на утицај процеса глобализације.

Глобализација као развојни мегатренд

У свом првом раду на тему глобализације (1995) професор Митровић најпре пише о значају крупних друштвених промена које су се догодиле у XX веку и које су потом, својим последицама, цивилизацију довеле на раскршће. Још тада, он указује на долазак светских мегатрендова који ће обележити двехиљадите, односно „будућност која је почела“. Уколико занемаримо радове Роланда Робертсона и још неколицине савремених аутора, можемо приметити да се унутар расправе о глобализацији врло мало говори о њеном утицају на сам предмет социологије. Истина је да је још педесетих година Радомир Лукић писао о

потреби усклађености друштвене науке са савременим процесима који доводе до уједињавања човечанства. Постоји слабост у развоју друштвених наука, те отуд њихова немогућност да понуде одговарајући модел друштвене организације човечанства који би био у складу са новонасталим објективним околностима. Ово питање је разматрано унутар поменутог рада професора Митровића. Развој нових парадигми и проширење предмета савремене социологије јесте питање које утире пут потоњем развоју Митровићеве мисли о глобализацији. Основни проблем савременог света оличен је у сукобу између рада и капитала. С тим у вези, поставља се питање да ли је савремено друштво у знаку глобализације или фрагментације. Надаље, глобализација је изражена у форми два лика: еманципаторског и експлоататорског. Она се, као процес који је покренут научно-техничким револуцијама, може инструментализовати и деловати у интересу нових друштвених актера који управљају савременим светом. Превладавање социо-класних неједнакости означиће крај поделе света на Север и Југ. У складу са тим, професор Митровић разликује мондијализацију и транзицију као процесе који су по својој социјалној природи битно различити, али по својој форми испољавања знатно повезани са глобализацијом. Мондијализација је шири процес и омогућује равномерност развоја у свету, док је глобализација у том смислу одређена као универзализација различитих врста делатности повезаних са протоком информација, роба и капитала.

У својим књигама, а најпре у монографији која непосредно пропитује динамику савременог друштва и стратешку улогу нових глобалних актера (1996), он идентификује глобализацију као један од „савремених мегатрендова“. Оно што је условило настанак савременог друштва јесу различити мегатрендови „2000-их који обликују нову слику света и његову развојну перспективу“. Фундаменталне промене на глобалном нивоу које карактеришу савремено друштво односе се на појаву мултиполаризма, формирање планетарне свести човечанства, афирмисање нових равојних стратегија друштвеног развоја. Ово, заправо, карактерише завршетак блоковске социјалистичко-капиталистичке структуре света XX века и успон глобалног светског друштва (Митровић, 1996: 41). Тако су друштвени процеси обликовани савременим глобалним мегатрендовима. За разлику од предхладноратовског периода, савремено друштво настаје као резултат деловања транснационалних компанија чије је деловање све снажније и делотворније (Митровић, 1996: 41). Митровић указује да се, једновремено са овим трендом, јавља ослабљена улога „националних критерија и институција,

укључујући и националне државе и њихову улогу у друштвеном развоју.“ (Митровић, 1996: 41). Ипак, унутар савременог геопростора долази до формирања „мегарегије“, састављене од САД, Јапана и Европе (Исто). Анализирањем доступних емпиријских података о регионализацији светске трговине, односима богатих и сиромашних у свету, предвиђањима ММФ-а о светској економији, итд., Митровић је закључио да је савремено друштво још увек подељено (Митровић, 1996: 41-46). Заправо, он је доказао да долази до интензивирања процеса зависности, при чему се интегративне снаге глобализације редукују само на један део света који обухвата развијене земље. У складу са тим, савремено друштво је у раскораку између *процеса фрагментације и процеса глобализације* (Митровић, 1996: 47-58). Структуру глобалног светског друштва чини интернационализација производних снага и нова светска поделе рада, која формира светску привреду са јединственим моделом груписања и интеграцијом капитала.

Три године касније, професор Љубиша Митровић објављује монографију *Друштвене промене и актери: социолошки огледи и расправе о савременој левици* (1999). Као што се може наслутити из самог наслова књиге, аутор је посебну пажњу посветио узроцима промене традиционалне улоге левице и предложио могуће путеве њене рестаурације као изворне снаге заштите рада у савременом свету неолибералног модела друштвеног развоја. Овде је значајно нагласити да је професор Митровић указао на сукоб транснационалног капитала и рада, поводом којег долази до измене у односима актера светског поретка и стварања *зависних друштава*. Многе земље средње и источне Европе припадају *полупериферији и периферији* света.

У студији *Глобализација и савремена левица: (за мондијализацију отпора и борби против савременог империјализма)* (2000) професор Митровић указује на природу и карактер глобалног поретка и могуће начине стварања алтернативних пројеката са истовременим активностима „мега-левице.“ Према мишљењу аутора, она ће „на широкој платформи окупити и ујединити све прогресивне демократске, ослободилачке и патриотске снаге у савременом свету, у борби за нове друштвене односе, а против снага капиталистичког монопола и империјалне хегемоније у међународним односима“ (Митровић, 2000: 59). Допринос социолошкој мисли о глобализацији аутор оставља кроз бројне аргументе о Јанусовом лицу глобализације: еманципаторском и поробљивачком. Поред тога, аутор даје преглед „десет кључних развојних мегатрендова друге половине и краја XX века“ (2000: 13). Притом, савремено друштво пос-

матра као светски систем дубоке неједнакости. Оно је прожето сукобима између социјалних покрета, који своје деловање усмеравају ка „планетарном хуманизму“, и „снагама класне фрагментације, расне сегрегације и социјалних неједнакости, што кретање према будућности чини противречним и неизвесним“ (Митровић, 2000: 13). Дубока светска противречност ствара „зависна друштва“, па упоредо са тим и „неолибералну и зависну модернизацију“, којом су посебно захваћене постсоцијалистичке земље у транзицији (Митровић, 2000: 52). У складу са чињеницом постојања социјално-економски подељеног света професор Митровић указује на значај разликовања *неолибералне* и *мултиполарне глобализације (мондијализације)*. Прва има карактер присилне и униполарне, која се руководи логиком тржишта и капитала, као и диктатом војно-политичке силе, зарад интереса стварања „мегакапитала и империјалне хегемоније богате мањине земаља светског центра.“ Друга је са *људским ликом* која тежи *демократском уједињавању човечанства и еманципације човека* (Митровић, 2000: 14).

Следствено томе, професор Митровић описује мондијализацију као шири појам и процес од глобализације.

„*Мондијализација* је шири појам и планетарни процес, који обухвата свеукупно обједињавање, удруживање и универзализацију делатности, снага, вредности и моћи човечанства. У том смислу мондијализација претпоставља универзални, општи интерес у коме је дијалектички садржан интерес посебног и појединачног. Мондијализација у процесу удруживања чува јединство различитости света. Она почива на асоцијативном неантагонистичком систему расподеле друштвене моћи, где раст и развој једног дела човечанства умножава и јача снагу (моћ) целог света (човечанства). [...] *глобализација* означава повезивање делатности, концентрацију, централизацију технологије, капитала и моћи на групном нивоу, често у име партикуларних интереса класа, корпорација, држава, региона. Процес глобализације може водити униполаризму и стварању нових монопола и центара. Он не мора да значи и универзализацију вредности човечанства. Наравно, глобализација је, као противречан процес, често медијум ка мондијализацији.“ (Митровић, 2000: 14)

У том смислу, савремена левица представља прогресивну демократску снагу стварања *мултиполарног света*, односно она је „реална претпоставка истинске демократизације међународних односа и друштвеног прогреса“ (Митровић 2000: 56). У складу са реченим, професор Митровић је последње поглавље ове монографије посветио и питању *улоге науке у демистифи-*

ковању природе процеса глобализације и савременог империјализма. У вези са тим, указује на одговорност и улогу друштвених наука и интелигенције у развијању критичког расветљења стратегија униполарне глобализације:

„Велика је и незаменљива одговорност универзитета, науке и интелигенције данас да буду носилац критичке свести и самосвести у друштву, да помогну и развијању патриотизма и прогресивних друштвених оријентација, да својим стваралаштвом допринесе обнови, реформи, демократизацији, модернизацији и развоју савременог друштва, јачању мира у свету и афирмацији човечанства као заједнице равноправних грађана, народа, култура и држава. Једном речи, да својим стваралаштвом, допринесе изграђивању и остваривању хуманистичке еманципаторске алтернативе друштвеног развоја у савременом свету.“ (Митровић, 2000: 64)

У монографији објављеној 2002. године на енглеском језику *Globalization and the Balkans (Sociological and Geopolitical Considerations)* професор Митровић развија типологију глобализације као развојног мегатренда, затим указује на везу између концепта глобализације и транзиције, да би потом указао на обележја новог светског поретка која су се потврдила и на региону Балкана. На крају, аутор нуди један модел превазилажења политичког, етничког, економског и културног антагонизма на Балкану. Према томе, глобализација, као развојни мегатренд не може бити од великог значаја за развој и демократску интеграцију Балкана, уколико се на овим просторима занемари проблем регионализације (Mitrović, 2002: 57–63). Када је реч о геополитичком положају балканских земаља, оне најпре морају остварити онај облик сарадње који ће бити изграђен на начелима културе мира. Пораст међународних и регионалних механизма владавине, попут Уједињених нација и Европске уније, представља један облик „субглобализације“. У том смислу, да бисмо могли говорити о европској интеграцији земаља Балкана, најпре морамо размотрити проблем превладавања антагонистичких односа између ових држава и нација, подразумевајући под тим и изградњу демократског и отвореног друштва.

У континуитету својих истраживања професор Митровић 2007. године објављује и монографију *Савремене структурне промене и култура мира (Огледи из социологије глобалних и регионалних процеса)* у којој, поред осталог, представља вишеструку анализу односа глобализације и развојних алтернатива, заступајући став о потреби залагања за глобализацијом солидарности и разумевања међу народима. Ова хуманистичка концепција глобализације је повезана са променама у систе-

му расподеле друштвене моћи и претпоставља мир и глобалну правду у свету.

Посебно подручје унутар Митровићевих социолошких разматрања глобалних и регионалних промена представља однос транзиције и глобализације. Митровић је у *Савременом друштву* писао о четири типа транзиције, којима одговара исто толико модела стратегије и типова друштва. То су следећи типови транзиције: 1) инверзивна, регресивна, предмодерна; 2) реверзибилна неолиберална; 3) реверзибилна неоконзервативна; 4) прогресивна социјал-демократска као транзиција са социјалном одговорношћу (Митровић, 1996: 167). У улози страсног критичара неолибералне концепције развоја друштва професор Митровић је указао на различите социјалне импликације процеса глобализације.

Професор Митровић је своја теоријска запажања о односу глобализације и транзиције посебно изложио у монографији *Транзиција у периферни капитализам* (2009). У њој аутор заступа тезу да је модел неолибералне транзиције регресивна стратегија која усмерава ка периферном капитализму. Конкретно речено, професор Митровић је указао на различите импликације таквог модела транзиције, које скупа стварају „зависну модернизацију“ изражену у сфери културе, економије, образовања, политике, рада итд. Примери постојеће зависности видљиве су, на пример, на пољу симболичке моћи која израња посредством глобалних медија, комерцијализације образовања и примене „Болоњске декларације“. Једини излаз је, према ауторовом мишљењу, у социјалдемократској алтернативи развоја – у „моделу транзиције са социјалном одговорношћу“, што представља и последње поглавље ове књиге.

У монографији *Геокултура развоја Балкана и савремена социологија* (2011) професор Митровић указује на сплет изазова савремене социологије приказујући их кроз призму глобализацијских промена, са посебним освртом на друштвени развој Балкана. Монографија је прожета двојном структуром: емпиријско пропитивање савремених друштвених противречности и критичко анализирање теоријских основа савремене социологије.

Дакле, глобализација је такав процес који нужно подразумева *уједињење* и *међузависност* на светском нивоу. Ово уједињење означава *епохални прелаз* од националних ка „постнационалним констелацијама“. Савремене друштвене промене се одигравају под велом процеса глобализације. Аутор је најпре указао на радикалне промене које се одвијају у савременом друштву, разматрајући њихове узроке, интензитет и правац де-

ловања. Услед тога на делу је докомпозиција класичне структуре друштва, која све више постаје ослобођена територијално-националног оквира. Реч је о „добу радикалних промена“, и то таквих које се могу препознати кроз деловање различитих процеса уједињавања човечанства и формирања јединственог светског друштва. Савремени свет је свет „постнационалних констелација“, оснажен услед утицаја научно-технолошке револуције и информационалних и комуникационих технологија. Оно што посебно карактерише савремено друштво јесу *дубоке трансформације у начину производње*. Аутор их описује следећим тендецијама преласка: „од класичног индустријализма ка постиндустријској информатичкој цивилизацији; од друштва нација, какво смо знали у последња два столећа, до епохе постнационалних констелација; од ауторитарних ка демократским системима управљања; од модерне до постмодерне културе; од човека маса и наглашених колективних/затворених идентитета ка индивидуализованом друштву личности и отворених/проспектних транснационалних идентитета“ (Митровић, 2013: 22). Описујући сваку од ових трансформација понаособ аутор критички сагледава и њихово вредносно утемељење, поводом којег закључује да је савремени свет захваћен економском и социјалном кризом на такав начин да се светско друштво обликује у једно ризично друштво. Овај спектар промена који се јавља у „друштвеној онтологији“ могуће је разумети једном новом или, пак, предметно *редефинисаном* науком – савременом социологијом.

Изазови савремене социологије

Када је реч о утицају глобализације на социологију, професор Митровић најпре указује на сазнајно-теоријске и методолошке изазове са којима је суочена савремена социологија. Појмови класичне социологије постају неадекватни за научну анализу и објашњење савременог друштва. Међу првима у нас, професор Митровић критички разматра утицај глобализације на социологију као науку. Заправо, реч је о оном утицају који делује на онтолошке и гносеолошке претпоставке развоја савремене социологије. Услед радикалне промене парадигми и општег дисциплинарног хаоса на делу је појава једне врсте социолошког нихилизма. Социологија је у кризи, те отуд потреба за редефиницијом њеног предмета. Управо из ових разлога, професор Митровић се залаже за једну нову, отворену и „глобалну социологију“. Таква социологија би била заснована на „плуралистичкој теоријско-методолошкој платформи тзв.

интегрисане парадигме“ (Митровић, 2013: 24). Аутор, такође, указује на потребу неговања ангажованог и критичког приступа друштвеној стварности и афирмисања једног универзалног друштвеног циља свих истраживања вршених унутар социологије као науке. Таква наука била би „социологија слободе“ – усмерена ка проучавању глобалних сукоба, антагонизама и различитих врста социјалних подела. Таква наука имаће назив *савремена глобална социологија* и биће ангажована на новим истраживачким пољима унутар којих се кристалишу питања попут научно-технолошке револуције, процеса глобализације и транзиције, стратегија развоја и актера, проблема успона умреженог друштва и светског ризика, нових облика зависности и сегрегације између севера и југа, глобалних друштвених проблема и одрживог развоја. Професор Митровић, такође, нуди и регистар питања која све снажније окупирају мисао истраживача унутар савремене социологије (2013: 25–26). Надаље, ова истраживачка поља се својом „предметном тежином и својом изазовношћу намећу као нове субдисциплине: социологија транзиције, социологија глобализације и социологија регионалног развоја“ (Митровић, 2013: 35). Од нарочитог је теоријско-методолошког значаја разликовати глобализацију и глобализам. Глобализам је *пројекат* који је политиколошке природе, али се као појам неретко поистовећује са *процесом* који је социолошке природе – глобализацијом. Алудирајући на ову дистинкцију, аутор нам најпре нуди једно опште одређење глобализације у којој истиче да је то *мегатренд*, односно „реална снага савременог светског друштва“, која „мења његову структуру и опредељује не само његову актуелну социјалну динамику већ и историјску перспективу“ (Митровић, 2013: 36). На тај начин, аутор наглашава да све ове „радикалне и комплексне промене“ којих смо сведоци, „обликују један историјски нов тип друштва – глобално савремено светско друштво“ (Митровић, 2013: 37). Тако су „категорија *sociouma* као тоталитета, појам структуре и законитости друштва потиснути“, па се криза у друштву и социологији тумачи својеврсним социолошким нихилизмом (Митровић, 2013: 41). Савремена социологија доживеће радикални раскид са традиционалним ограничењима класичних теоријских парадигми и линеарном путањом развоја друштва као затвореног система. Сада је изражена једна снажна тенденција за конституисањем „интегрисане парадигме“:

„Наиме, *нова социолошка интегрисана парадигма*, која настаје у савременој социологији, заснива се на другим претпоставкама као што су: отвореност историје и друштва, прожимање процеса континуитета и дисконтинуитета, појава нових

фактора динамике, нових друштвених покрета и ослобођене индивидуалности субјекта, као актера самопроизводње савременог друштва, сопственог идентитета и креатора своје будућности...Савремена социологија се може развијати и напредовати само отварајући се и градећи мостове са новим облицима сазнања, па и мондологијом, а не затварањем и бежањем у традиционализам и историцизам“ (Митровић, 2013: 27).

Ова парадигма јесте израз синтезе нових теоријских праваца, али и наука. Професор Митровић закључује да је услед утицаја глобалних мегатрендова друштво доживело својеврсну реструктурацију и отворило пут „постдруштву“, као једној новој цивилизацији и заједници људи. Имајући у виду и тенденцију настанка постсоциологије и њеног утапања у мондологију/глобологију, аутор ипак сматра да је то још увек далека перспектива. Уместо тога, неопходно је континуирано залагање за оснаживање професионализма и очување идентитета социологије као критичке и хуманистичке науке. Предмет савремене социологије је, дакле, проширен и редефинисан управо из потребе за креирањем једног одговарајућег модела друштвене организације човечанства који би, дакле, био у складу са новонасталим глобалним процесима и променама.

Уместо закључка

Професор емеритус др Љубиша Митровић је заступник глобализације солидарности и разумевања. Развој његове социолошке мисли о глобализацији датира од деведесетих година прошлог века, када први пут објављује свој рад на ову тему. Снажан интерес за јачање снага еманципаторске оријентације Митровић препознаје у улози науке, универзитета и интелектуалаца. Глобализација може бити развојни мегатренд уколико се превладају основне структуралне противречности савременог друштва. Узрок глобалних неједнакости лежи у сукобу рада и капитала. Тако је свет дубоко подељен и састоји се од земаља центра, периферије и полупериферије. У својим научним расправама професор Митровић долази до закључка о двострукости процеса глобализације, изражавајући их терминима асоцијативног (демократског) и асиметричног (неоимперијалног) модела. Излаз из кризе могућ је ангажовањем савремене глобалне социологије и креирањем социјалдемократског пројекта друштвеног развоја. Својим вишедеценијским научно-истраживачким радом професор Митровић се залаже за превладавање актуелног социолошког nihilizma, релативизације и фрагментације, подсећајући нас да социологија још увек има

незаменљиву мисију као критичка и хуманистичка наука о друштву и човеку.

Литература

Митровић, Љ. (1995). „Савремено друштво између процеса глобализације и фрагментације“ у: Надић, Д. (ур.), *Савремене друштвене промене и социологија рада*, Ниш: Институт за квалитет радне и животне средине „1. мај“.

Митровић, Љ. (1996). *Савремено друштво: стратегије развоја и актери – (прилози социологији развоја)*. Београд: Институт за политичке студије.

Митровић, Љ. (1999). *Друштвене промене и актери: социолошки огледи и расправе о савременој левици*. Ниш: Центар за публикације Правног факултета.

Митровић, Љ. (2000). *Глобализација и савремена левица*. Београд: Институт за политичке студије; „Стручна књига“.

Mitrović, Lj. (2002). *Globalization and the Balkans: Sociological and Geopolitical Considerations*, Nis: Center for Balkan Studies, Belgrade: Stručna knjiga.

Митровић, Љ. (2003). *Савремени Балкан у кључу социологије друштвених промена: (прилози социологији глобалних и регионалних процеса)*. Београд: Центар за југоисточно европске студије; Ниш: Центар за балканске студије.

Митровић, Љ. (2007). *Савремене структурне промене и култура мира: (огледи из социологије глобалних и регионалних процеса)*. Ниш: Филозофски факултет.

Митровић, Љ. (2008). *Савремени Балкан у кључу геополитике*. Београд: Институт за политичке студије.

Митровић, Љ. (2008). *Геокултура развоја Балкана: идентитети и култура мира (прилози социологији регионалног развоја и геокултури Балкана)*. Ниш: Свен.

Митровић, Љ. (2009). *Транзиција у периферни капитализам: (огледи из социологије глобалних и регионалних промена)*. Београд: Институт за политичке студије.

Митровић, Љ. (2011). *Геокултура развоја Балкана и савремена социологија*. Ниш: Филозофски факултет; Центар за социолошка истраживања.

Митровић, Љ. (2012). *У вртлогу транзиције*. Ниш: Филозофски факултет.

Митровић, Љ. (2013). *Увод у студије глобализације*. Ковска Митровица: Филозофски факултет.

**LJUBIŠA MITROVIĆ: GLOBALIZATION AS A DEVELOPMENT
MEGATREND AND CHALLENGES OF CONTEMPORARY
SOCIOLOGY**

Abstract

Professor emeritus dr Ljubiša Mitrović belongs to the circle of first Serbian sociologists who have written about globalization. He published his first paper on this topic at the beginning of 90's years of last century. Even then, the author points out on certain theoretical and methodological challenges with which the contemporary sociology is faced, which occur due to the strong influence of the globalization process. Based on the analysis of his scientific and professional publication we will present both chronological and scientific development way of one sociological thoughts of globalization. Professor Mitrović, with his long decades of scientific research work, has identified new fields of scientific research and sociological sub-discipline. According to that, this work particularly exposes his observations about challenges of contemporary sociology and its subject which is (re)defined in relation to the impact of global megatrends.

Keywords: Ljubiša Mitrović, globalization, development megatrend, contemporary sociology, integrated paradigm.

Јован Базић

УДК 323(497.115); 316: 929 Митровић Јб.

Универзитет у Косовској Митровици

Учитељски факултет у Призрену - Лепосавић

Благица Перовић

Институт за проучавање културе Срба

Лепосавић

ЉУБИША МИТРОВИЋ О КОСОВУ И МЕТОХИЈИ³⁵

Резиме

Овај рад је резултат анализе ставова професора Љубише Митровића о друштвено-политичким питањима и актуелним проблемима функционисања Косова и Метохије као аутономне покрајине Републике Србије и субрегиона Балкана. Научно интересовање професора Митровића, већ неколико деценија је углавном усмерено на теме друштвеног развоја, транзиције, глобализације и односа међу балканским народима, па је зато питање Косова и Метохије у његовим разматрањима најчешће изражено у ширем друштвеном контексту, тако да су његове анализе опсежне, веома утемељене и критичке. Из таквих анализа, ставови професора Митровића о Косову и Метохији су аутентични и веома цењени у нашој научној и друштвено-политичкој јавности. Уједно, овом приликом, се указује и на лично ангажовање професора Митровића на Универзитету у Приштини, где је кроз непосредан увид и дугогодишње искуство могао јасније да сагледа суштину проблема Косова и Метохије, као и да значајно допринесе његовом разумевању.

Кључне речи: Љубиша Митровић, Косово и Метохија, национални идентитет.

Увод

Професор Љубиша Митровић је један од ретких социолога који се доследно и у континуитету преко четрдесет година бави питањима друштвеног развоја, транзиције, глобализације, културе мира и односа међу балканским народима, као и темама српског културног наслеђа. Резултати његових изучавања сублимирани су у двадесетак књига и на стотине чланака у раз-

³⁵ Овај чланак је резултат рада у оквиру научног пројекта Филозофског факултета у Приштини-Косовској Митровици *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Број пројекта: 47023).

личитим научним публикацијама, што је све скупа достигло око 500 библиографских јединица (*Извештај...*, 2013: 2). Његова разматрања и анализе о поменутих темама су рационална, утемељена и критички уравнотежена, али се, уједно, у њима може запазити вредносно хуманистички приступ који подстиче на креативан и одговоран однос према актуелним питањима друштвене стварности. Велики је утицај професора Митровића и на друге истраживаче, што се види и по томе да је он један од наших најцитиранијих социолога (*Извештај...*, 2013: 3). Осим тога, веома је запажено и његово ангажовање у различитим научним асоцијацијама, као и друштвени ангажман, где је на различитим функцијама дао велики лични допринос и на најбољи начин доследно изразио своје научне компетенције и вредносне ставове хуманистичких и левичарских опредељења.

Осим рада на Филозофском факултету у Нишу, професор Љубиша Митровић је био ангажован и на Филозофском факултету Универзитета у Приштини још од 1983. године. У почетку је држао курс из *Опште социологије I и II* и то је трајало три године, а потом је настала пауза све до 1997. године због других научних и друштвено-политичких обавеза, након чега је поново дошао у Приштину и на Филозофском факултету поново започео са радом, све до уочи бомбардовања. Непосредно након бомбардовања, професор Митровић је наставио са својим активностима на овом факултету, најпре у Врању где је Филозофски факултет био измештен, а потом у Косовској Митровици, па све до данас. Он је и сада ангажован на овом факултету и студентима мастер студија држи курс из *Увода у студије глобализације*. Осим предавања, испита и других наставних обавеза, професор Митровић учествује на научним скуповима које организује Филозофски факултет у Косовској Митровици, подстиче научну активност на овом факултету и сарадњу са Филозофским факултетом у Нишу, учествује у заједничким пројектима, као и у другим облицима наставно-научне сарадње. Професор Митровић је био веома цењен међу студентима и својим колегама још у првим годинама свог ангажовања у Приштини, а данас је свакако један од најугледнијих професора Филозофског факултета у Косовској Митровици.

Питање Косова и Метохије у разматрањима професора Митровића најчешће је изражено у ширем друштвеном контексту и у оквиру поменутих тема којима се бавио. Зато су, у функцији овог текста, анализирани његови релевантни радови објављени у различитим публикацијама у којима се он непосредније одређује према Косову и Метохији, још од једног текста који је објављен у *Политици* (25.09.1988), где је говорио о

политичкој ситуацији у овој покрајини, као и о односу државног руководства према њој, па све до интервјуа са професором Митровићем, који смо обавили на Филозофском факултету у Косовској Митровици 15. септембра 2013. године.

1) Друштвено-историјски контекст конфликта на Косову и Метохији

Питање Косова и Метохије веома дуго заокупљује пажњу многих српских мислилаца, најчешће у контексту покушаја разумевања и тражења решења за заустављање терора албанских националиста и сецесиониста који систематски врше терор и насиље над српским народом на овом подручју, још од друге половине XIX века па све до данас. То је резултирало, у крајњем исходу, да је сада остао занемарљив број Срба на Косову и Метохији. У томе су веома значајну улогу имале, а имају је и данас, велике силе, најпре Аустроугарска и Велика Британија, а данас у томе предњаче САД и Немачка. Оне су из својих геостратешких и геополитичких разлога на различите начине подржавале албански сепаратистички покрет на Косову и Метохији и њихове тежње за стварањем велике Албаније још од Призренске лиге (1878) и аустроугарског наметања конфликтних решења на Балкану. Све је то кулминирало крајем XX и почетком XXI века када су САД и Немачка уз помоћ својих савезника, непосредно помогле албанском сепаратистичком покрету и њиховим терористичким групама да дефинитивно протерају Србе са Косова и Метохије, да запоседну овај простор, као и да успоставе квази државну творевину *Република Косово*. У свим овим процесима, Срби су драстично спутавани и заустављани у својој одбрани, а држава Србија је непрестано уцењивана да одустане од заштите свог становништва на Косову и Метохији и да се одрекне “историјског средишта своје државности и духовности” (Митровић, 2010: 639). При томе је често и кажњавана, што је најдрастичније изражено НАТО бомбардовањем (1999), “када је за само неколико месеци, уз албански терор и подршку међународних снага, протеран готово целокупан преостали српски живаљ” (Базић, 2010: 88), а потом и приморавањем Србије да буде “кооперативна у успостављању мира на Косову”. С друге стране, српске политичке елите, као ни многи српски интелектуалци, у тим процесима нису имали одговарајућа решења нити коресподентан одговор који би подржале велике силе, што је све скупа ишло на штету српском народу и све већем удаљавању Косова и Метохије од српског државног ткива.

Професор Митровић Косово и Метохију види као историјско средиште српске културе и државности. То је “престоница старе Србије и огњиште њене културе и духовности” (Митровић, 2010: 639). Зато је, према њему, Косово и Метохија основа духовне вертикале, културног и националног идентитета српског народа. Истовремено, он Косово и Метохију види и као субрегион Балкана, на коме је “историја шира од географије”, јер је “то зона сусрета различитих цивилизација и култура”. Позивајући се на синтагме Берђајева (Николај Александрович Берђаев) “саблазан историје” и Екмечића (Милорад Екмечић) “вишак историје”, професор Митровић указује да такве историје, као што је уосталом и историја Косова и Метохије, оптерећују савременост, тако да “фрустрирајуће делују у односу на изазове савремености и шок будућности”, јер “овде се увек живи између два рата” (Митровић, 2010: 639).

Друштвено-историјски контекст конфликта на Косову и Метохији, као и других региона и држава на Балкану, професор Митровић сагледава у оквирима геополитичких процеса на Балкану са теоријско методолошких становишта историјске социологије (Митровић, 2012). Он указује да су на простору Балкана, као месту сусрета различитих цивилизација и култура, особито на Косову и Метохији доминантну улогу у стварању политичке климе имале велике силе руковођене својим геополитичким и геостратешким интересима, што је “изражено од Отоманског царства и Хабсбуршке монархије, па све до савремених светских моћника” (Митровић, 2010: 639). У томе су своју улогу имали и балкански народи, особито њихове политичке елите које су, “уместо да следе стратегију добросуседства, дијалога и историјског компромиса, и саме затезале историјски канап, омчу око свог врата, из пркоса или ината (...) а Балкан постао слуга, вазал, протекторат неке од великих сила и опет наново” (Митровић, 2010: 639). То је друштвено-историјски контекст који је веома релевантан и за процесе који су се развијали на Косову и Метохији. Зато постоји дубока и дуга историја етнополитичких и верских конфликта на простору читавог Балкана па и на простору Србије, као и феноменологија националних конфликта на Косову и Метохији између Срба и Албанаца, како указује професор Митровић.

На Косову и Метохији, до почетка XX века, Срби и Албанци су «релативно мирно коегзистирали», каже професор Митровић. А потом, почели су се све више раздвајати, расло је међусобно неповерење, све је више била видљива етничка дистанца, тако да су се све изразитије стварале паралелне ксенофобичне заједнице. Начин заједничког живота Срба и Алба-

наца на Косову и Метохији, односно «трајну формулу њиховог суживота» (Митровић, 2010: 639), није решила ни монархија, ни краљ, није је решио ни Тито у комунистичкој Југославији, јер је то питање стално одлагано и прикривано. Такву формулу данас немају ни САД ни Европска унија, као заговорници мултиетничког и мултикултурног друштва, који су инспиратори и покровитељи проглашења независности Косова, па кршећи међународно право и даље подстичу дезинтеграцију Балкана.

У Југославији су, у условима монархског политичког система, национални конфликти на Косову и Метохији углавном били потиснути снагом идеолошког, политичког, понекад и репресивног деловања, како указује професор Митровић (према: Перовић, 2013: 1). Хомогенизирајућом улогом Комунистичке партије, односно Савеза комуниста, и харизматичком личношћу Тита, који је интегративно деловао, ти конфликти су били мање видљиви у односу на друге конфликте идеолошко-политичке природе који су у јавном животу били преокупација државног руководства, тако да се читав систем «одржавао ванинституционалним средствима (политичке интервенције и арбитраже) и снагом његове харизматске моћи» (Mitrović, 1996: 235). Зато су национални конфликти на Косову и Метохији акумулирали све до распада Југославије и транзиције укупног друштвено-политичког система. А онда су «покуљали вулканском снагом у транзиционом периоду и инструментализовани од стране етно-политичких елита изнутра и споља од снага новог светског поретка које су деловале у правцу разбијања Југославије, па онда разбијања остатка СРЈ, а потом и остатка Србије», како то каже професор Митровић (према: Перовић, 2013: 4-5).

Разбијањем Југославије и лажним оптужбама о Великој Србији, уз отворену подршку западних сила, све је изгледнији био циљ - стварање велике Албаније, што је детерминисало нове сукобе и поделе на Балкану. У том контексту, професор Митровић је дефинисао четири фазе, односно четири типа стратегијског деловања, албанског сепаратистичког покрета на Косову и Метохији после 1945. године. Такво деловање било је изражено најпре у “форми демокрафског бума и етничког чишћења”; затим, “терористичко-војног деловања”; онда је дошло на ред “проглашење политичке независности 2008”; и на крају, у четвртој фази, долази до изражаја “стратегија култургеноцида, фалсификовања културне историје” (Митровић, 2010: 641).

Истовремени процеси демографске експлозије албанског становништва на Косову и Метохији и етничког чишћења неалбанског становништва трајали су континуирано преко сто година. Још од краја XIX века вршено је протеривање српског

становништва кроз систематски терор у виду убистава, пљачки, паљевина имовине, отмица, силовања и различитих облика застрашивања (Базић, 2010: 90). То је доводило све израженије до “развоја протомодерног, затвореног друштва”, како на то професор Митровић често указује, у коме су неалбанци искључени из разних облика друштвеног живота. Зато је етничка дистанца нарастала до фактичког стварања паралелних институција друштвеног живота и њихова борба за превласт, што је све више искључивало сваку могућност за сарадњу између Срба и Албанаца. Томе у прилог су ишле и уставне реформе у Југославији, нарочито током 1968-1971-1974. године, којима су “положене основе процесима системске дезинтеграције Југославије” (Mitrović, 1996: 235). Оне су Албанцима на Косову и Метохији обезбедиле потпуну политичку аутономију, али су они истовремено, преко својих представника, партиципирали у републичкој и савезној власти, чиме су веома често спутавали власт у Републици Србији и доводиле је у неравноправан положај у односу на друге републике СФРЈ.

Стратешки ове уставне реформе су све више утицале на јачање “полицентричног етатизма и аутономаштва што је довело до феномена институционалне субверзије у функционисању СФРЈ државе и, у крајњој инстанци после Броза, до разбијања земље” (Митровић, 2010: 641). Последњи озбиљнији покушај заустављања албанског сепаратистичког покрета на Косову и Метохији био је у време уставне реформе у Србији током 1990. године, која је имала за циљ да се покрајинама одузму елементи државности, редуцирањем њиховог субјективитета на ниво културне и политичке аутономије (Базић, 2003: 186-187). Међутим, након тих промена, дошло је до ескалације албанског шовинизма, терора и сепаратизма, а потом и формирања оружаних формација (ОВК), које су вршиле отворено насиље над неалбанским становништвом, као и њихово протеривање са Косова и Метохије. Терористичке групе албанског сепаратистичког покрета су нападале полицијске јединице, касарне и друге војне објекте, ликвидирале државне службенике, угледне грађане, као и друге људе који су били лојални држави Србији, без обзира на њихову етничку припадност, а потом су убрзо, уз помоћ међународних снага, преузеле комплетну превласт над Косовом и Метохијом. Зато професор Митровић с правом констатује да је “од НАТО агресије до проглашења независности Косова, остварена потпуна контрола над Косовом, тако да Срби данас немају ни културну аутономију” (Митровић, 2010: 641).

Почетак стратегије култургеноцида, фалсификовања културне историје на Косову и Метохији највидљивији је од мар-

та 2004. године, када је за само неколико дана порушено или спаљено преко 150 православних верских храмова (Батаковић, 2007: 9). Тада се одређује нови правац деловања албанских сепаратиста, који се нису задовољили ни стварањем своје државе и њене независности, већ затиру трагове колективног памћења и српског културног наслеђа на Косову и Метохији. У таквој ситуацији, утицајни кругови у међународној заједници занемарују насиље и терор који се врши у њиховом присуству према Србима, њиховој имовини и културној баштини светског значаја и све више се окрећу питању статуса, односно припремама за проглашење независности Косова.

Након проглашења политичке независности Косова 2008. године, односно од када се Косово одређује као “независна и суверена држава” (*Report of the Secretary-General on the United Nations...*, 2008: 1), “у Србији живимо у знаку парадокса”, јер је сада “основни проблем како остварити мањинска права и културну и персоналну аутономију Срба и осталих неалбанца” (Митровић, 2010: 642). Међународне снаге и институције на Косову и Метохији, које би требало да буду у функцији пацификације Косова, фактички су више посматрачи и суодговорне су за процесе етничког чишћења Косова, раста нетолеранције, него што су актери политике помирења и конституисања грађанског друштва и мултикултурне перспективе развоја Косова и Метохије.

Посебно су занимљиве анализе професора Митровића у погледу ревизије историје у вези са Косовом и Метохијом, које је изложио у једној расправи на Филозофском факултету у Косовској Митровици поводом годишњице Првог балканског рата. Том приликом, он је указао да ревизија историје у вези са Косовом и Метохијом започиње аустроугарском и британском пропагандом, непосредно након Првог балканског рата, ширењем неистина да су српска и црногорска војска на овом подручју вршиле масовне ратне злочине. Циљ такве пропаганде је био “да се минимизира и дискредитује учешће Срба у Првом балканском рату, а на дипломатском плану спречи ширење и излазак Србије на море”. Међутим, такав циљ је имао шири контекст, како указује професор Митровић, и био је “у функцији сужавања моћи Србије и спречавање утицаја Русије на Балкан” (Митровић, 2012: 505). Касније, тај концепт пропаганде и ревизије историје у вези са Косовом и Метохијом, све је чешће примењиван и прошириван са различитим садржајима и од стране различитих актера, али се њен суштински циљ није променио. У том контексту, професор Митровић указује на неколико веома озбиљних питања ревизије историје, на следећи начин:

“Што се идеја тиче у погледу ревизије историје у вези са Косовом и Метохијом, ево неколико примера:

1) најпре, ревизија историје балканских ратова коју врше македонска и бугарска историографија;

2) прикривање од наше јавности одлука Дрезденског конгреса КПЈ и Бујанске конференције КПЈ којима је КиМ обећан Албанији;

3) прикривање деловања албанских сепаратиста и терориста (‘iredente’ тадашњим речником) током читавог периода постојања социјалистичке Југославије;

4) прикривање истине о сарадњи највиших југословенских руководилаца албанске националности са балистима и и албанском обавештајном службом (Фадил Хоџа);

5) покушаји прикривања појединачних ексцеса и злочина (од димензија демонстрација 1981. до злочина над Ђорђевићем);

6) покушај да се 8. седница ЦК СКС представи као фракцијски обрачун, а не као сукоб два концепта, од којих је један био титоистички и заговарао немешање Србије у косовске проблеме (И.Стамболић), док је други захтевао енергичне мере борбе против сепаратизма (Милошевић);

7) тврдња да је Уставом из 1990. укинута аутономија КиМ је нетачна, а тачно је да је она сведена на меру аутономије посветским стандардима;

8) Милошевић од 1997. активно ради на превазилажењу проблема са Албанцима на Космету уз посредовање организације Католичке цркве Св. Еудиђио, разговора на Крфу са албанским премијером Фатосом Наном, који тада даје изјаву ‘да је то унутрашње питање Југославије’, али се онда мешају САД и стварају ОВК;

9. Кумановски споразум и резолуција 1244 нису губитак, већ потврда нашег интегритета и суверенитета над Косовом” (Митровић, 2012: 506-507).

Професор Митровић је овде врло пажљиво указао на суштину проблема који се тичу ревизије историје у вези са Косовом и Метохијом, историје која се веома често и континуирано уподобљавала у различите политичке и дипломатске сврхе, особито у време када су се изражавала различита гледишта о проблемима и њиховим могућим решењима на Косову и Метохији. То је било веома изражено током уставних промена у Југославији и њеног разбијања у транзиционом периоду, а још више у време припрема за бомбардовање и током НАТО бомбардовања наше земље. Зато се професор Митровић залаже за објективну историјску истину, која се

мора реално сагледавати и уважавати, без обзира на новонастале ситуације и политичке потребе.

2) Могућа решења конфликта на Косову и Метохији из визуре професора Митровића

У виђењу могућих решења за превазилажење конфликта између Срба и Албанаца на Косову и Метохији, веома мали број српских интелектуалаца се усудио да о томе изнесе своје мишљење, не само због “помањкања храбрости”, већ, пре свега, због неизвесности и парадоксалности положаја Косова и Метохије. Јер, како је указивао академик Михаило Марковић, тај положај је “данас парадоксалан управо захваљујући противречности између, с једне стране, традиционалних европских вредности и правних принципа и, с друге стране, аморалне, прагматичне и силецијске евроатланске политике” (Марковић, 2010: 9). Међутим, професор Митровић је у неколико наврата веома одлучно и јасно изражавао своје ставове о могућим решењима конфликта на Косову и Метохији. У његовим радовима, на многим местима, се могу препознати ставови о паралелним институцијама и паралелном животу Срба и Албанаца, али и у једном изричитом одређењу професор Митровић упозорава да ће се на Косову и Метохији “још дуго живот одвијати на двоструком колосеку, са паралелним институцијама и различитом брзином” (Митровић, 2010: 648). Међутим, како он указује, то не проистиче из религијског или из цивилизацијског раскорака, нити из етничко-грађанских противречности, већ из различитих перспекција и очекивања куда и како даље.

Зато, професор Митровић указује на два пута могућих решења конфликта на Косову и Метохији. Први је “пут радикализације борбе за независност и одвајање од Србије и остваривање великоалбанског пројекта и други пут - његова реинтеграција уз потпуну аутономију покрајине унутар државног суверенитета нове, демократске Србије” (Митровић, 2010: 648-649). Он сматра да уколико се радикализује борба за независност Косова и победи стратегија *Косово као независна држава*, у том случају још дуго ће трајати покушај изградње правне државе на том простору, али у том случају “на Косову и Метохији треба развити борбу за културну политику у функцији очувања елементарних људских и грађанских права и развоја потпуне персоналне и етничке, културне аутономије Срба и других неалбанаца” (Митровић, 2010: 649). То практично значи борбу за остваривање права на матерњи језик, вероисповест, права на своје образовно-културне институције, односно борбу за очу-

вање националног и културног идентитета. С друге стране, како упозорава професор Митровић, “и држава Србија мора развијати дугорочну стратегију сарадње са својом старом и новом дијаспором” (Митровић, 2010: 649). Та сарадња не би смела да буде декларативна, нити протоколарна, већ суштински изражена кроз дугорочни програм мера и активности “помагања школства, универзитета, цркве, православља, очување споменика културе, медија на матичном језику, научних истраживања, рад културних институција и организација” (Митровић, 2010: 649).

Уколико победи концепција *реинтеграције Косова и Метохије унутар државног суверенитета демократске Србије*, то би значило борба за осваривање потпуне аутономије покрајине, односно “остваривање европских стандарда у области развоја локалне самоуправе, респект културе различитости и грађанских права, сузбијање национализма и шовинизма ма које врсте” (Митровић, 2010: 649).

У сваком случају, како упозорава професор Митровић, “само се дијалогом могу истерати саблазни освете и мржње са овог простора и изграђивати мостови поверења и суживота преко балканске и европске реке” (Митровић, 2010: 650).

У разговору који смо имали са професором Митровићем, нарочито нас је занимало како он види Бриселски споразум и да ли је он одрживо решење за Србе и друге неалбанце на Косову и Метохији. Он је том приликом рекао да је “Бриселски споразум један изнуђен процес преговарања да би се легализовао и реализовао чин отцепљења Косова од Србије и да је ту Бриселска администрација у ствари инструмент америчке политике” (према: Перовић, 2013: 7). Затим, да је свима познато да је Косово “инструмент једне стратегије”, али је истовремено истакао да “нама треба историјски компромис између Срба и Албанаца и дакле у том смислу поздрављам сваки корак ка миру” (према: Перовић, 2013: 7). Ови ставови професора Митровића су у потпуном сагласју са његовим принципијелним опредељењима о сарадњи балканских народа: “Време је да се на Балкану прекрајање прошлости замени дијалогом о сарадњи и пројектовању заједничке будућности, уз пуно поштовање самосталности и независности сваког народа и његове културне различитости” (Митровић, 2013: 297).

3) Друштвено-политички ангажман професора Митровића у вези решења конфликта на Косову и Метохији

У свом богатом научном, наставном и друштвено-политичком ангажману, професор Љубиша Митровић је имао шта да каже и да пружи свој допринос разумевању ситуације на Косову и Метохији и помогне у тражњу хуманистичких и праведних решења, али је, уједно, имао храбрости да дигне глас против терора и отцепљења Косова и Метохије од српске државе. То је чинио у неколико наврата, увек када је било најтеже, још од 1988. године када је терор албанских сепаратиста попримио велике ескалације и када је кренуло народно незадовољство широм Србије ситуацијом у овој покрајини (Митровић, 1988: 17), па све до након проглашења независности Косова, када је, са групом угледних српских интелектуалаца и грађана Србије, међу првима потписао петицију “Србија је угрожена” (*Србија је угрожена*, <http://dss.rs/srbija-je-ugrozena/>, сајт је посећен 15.10.2013).

Крајем осамдесетих година, док су се развличиле јалове расправе о надлежностима Републике Србије и њених покрајина све до бесмисла, професор Митровић је озбиљно указивао да се на Косову и Метохији “полако али сигурно реализује програм контрареволуције - етнички чисто Косово”, јер “и оно мало преосталог неалбанског живља, преживљавајући драму несигурности и изгона, попут последњих мохиканаца, припрема се за велику сеобу” (Митровић, 1988: 17). У таквој ситуацији, професор Митровић тражи од државног руководства да сачини и спроведе “целовит програм акција и мудро осмишљену дугорочну стратегију реинтеграције Косова у културни, политички и социјални систем југословенског друштва” (Митровић, 1988: 17). Тада, као ни у годинама које су следиле, такав програм није дефинисан, а убрзо је наступило време постсоцијалистичке фазе када се изнова актуелизовало национално питање у Југославији, али “сада у форми ретрибализације, ретрадиционализације, сепаратизма и нових облика дезинтеграције и сукоба на Балкану” (Митровић, Стјепановић - Захаријевић, 2012: 163).

На крају процеса изгона српског народа са Косова и Метохије и његове окупације и издвајања од Србије, у време проглашења независности Косова, професор Митровић се директно супротставио отимању Косова и Метохије, спровођењу Ахтисаријевог плана, чланству Србије у Европској унији и НАТО пакту потписивањем петиције “Србија је угрожена” (*Србија је угрожена*, <http://dss.rs/srbija-je-ugrozena/>, сајт је посећен 15.10.2013). У тој петицији се, између осталог, још указује да

су: “Власти државе Србије, после једностраног проглашења независности Косова, постале (су) саучесници у постепеном отимању Косова и Метохије, тргујући са Европском унијом по цену националних и историјских вредности Србије (...) зато се одупиремо отимању Косова» (*Србија је угрожена*, <http://dss.rs/srbija-je-ugrozena/>, сајт је посећен 15.10.2013).

Закључци

Ставови професора Љубише Митровића о Косову и Метохији, најчешће су изражени у контексту друштвених питања којима се он превасходно бавио. Али, уједно, он има и неколико радова који су посвећени искључиво питањима Косова и Метохије. У њима, професор Митровић посебну пажњу посвећује: друштвено-историјском контексту конфликта на Косову и Метохији и могућим решењима ових конфликта. Он је, истовремено, своје ставове доследно изражавао и кроз непосредан друштвено-политички ангажман.

Друштвено-историјски контекст конфликта на Косову и Метохији професор Митровић сагледава углавном са теоријско методолошких становишта историјске социологије. Из тог контекста он указује да су на простору Балкана, као месту сусрета различитих цивилизација и култура, особито на Косову и Метохији доминантну улогу у стварању политичке климе имале велике силе руковођене својим геополитичким и геостратешким интересима, од Отоманског царства и Хабсбуршке монархије, па све до «савремених светских моћника». Суштина конфликта између Срба и Албанаца на Косову и Метохији јесте, с једне стране борба за њено очување у саставу српске државе, а с друге стране, етничко чишћење и борба за стварање независног Косова које је саставни део великоалбанског пројекта. У остваривању овог циља, професор Митровић је дефинисао четири типа стратегијског деловања албанског сепаратистичког покрета на Косову и Метохији после 1945. године: а) демокрафски бум и етничко чишћење српског и неалбанског становништва; б) терористичко, а потом и војно деловање; в) проглашење политичке независности Косова 2008; и г) примена стратегије култургеноцида и фалсификовања културне историје.

Посебно су занимљиве анализе професора Митровића у погледу ревизије историје у вези са Косовом и Метохијом, од историје балканских ратова, па све до тумачења Кумановског споразума и Резолуције УН 1244, које су биле у функцији геополитичких и геостратешких интереса циљева великих сила, али су највише користиле стратегији стварања велике Албаније.

Зато начин заједничког живота Срба и Албанаца на Косову и Метохији још нико није решио. Такву «формулу» данас немају ни САД ни Европска унија, као заговорници мултиетничког и мултикултурног друштва, који су инспиратори и покровитељи проглашења независности Косова, па кршећи међународно право и даље подстичу дезинтеграцију Балкана.

У виђењу решења за превазилажење конфликта на Косову и Метохији, из радова професора Митровића, намеће се закључак да су могућа два пута. Први је радикализација борбе за независност и одвајање Косова и Метохије од Србије и остваривање великоалбанског пројекта; и други је пут реинтеграција Косова и Метохије уз потпуну аутономију покрајине унутар државног суверенитета Србије. Уколико победи стратегија *Косово као независна држава*, на Косову и Метохији треба развити борбу за очување елементарних људских и грађанских права и развоја потпуне персоналне и етничке, културне аутономије Срба и других неалбанаца. А уколико победи *реинтеграција Косова и Метохије унутар државног суверенитета Србије*, онда треба остварити европске стандарде у области локалне самоуправе, културе различитости и грађанских права, као и сузбијање национализма и шовинизма.

У вези са Бриселским спотазумом, којим се одлучујуће одређује статус Срба и других неалбанаца на Косову и Метохији, професор Митровића сматра да је то један изнуђен процес преговарања да би се легализовао и реализовао чин отцепљења Косова од Србије. Али, истовремено, указује да је потребан историјски компромис између Срба и Албанаца и у том смислу он поздравља сваки корак ка миру.

Професор Љубиша Митровић је значајно допринео разумевању проблема у вези Косова и Метохије, али је, уједно, имао и храбрости да дигне глас против терора и отцепљења Косова и Метохије од српске државе. То је чинио у неколико наврата, још од 1988. године када је терор албанских сепаратиста попримио велике ескалације, па све до проглашења независности Косова, када је, са групом угледних српских интелектуалаца и грађана Србије потписао петицију «Србија је угрожена», где се супротставио отимању Косова и Метохије, спровођењу Ахтисаријевог плана, чланству Србије у Европској унији и НАТО пакту.

Литература

А) Монографије и чланци

Базић, Ј. (2003): *Српско питање - Политичке концепције решавања српског националног питања*, Београд, Јавно предузеће Службени лист Србије и Црне Горе, Институт за политичке студије.

Базић, Ј. (2010): “Друштвени процеси и чиниоци који би могли да утичу на будућност Косова и Метохије”, *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима* (ур. Д. Маликовић, У. Шуваковић), књ. 4, Косовска Митровица, Филозофски факултет, 87-98.

Батаковић, Д.Т. (2007): *Косово и Метохија - историја и идеологија*, Београд, Чигоја штампа.

Марковић, М. (2010): «Косово и европска цивилизација», *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима* (ур. Д. Маликовић, У. Шуваковић), књ. 4, Косовска Митровица, Филозофски факултет, 9-33.

Митровић, Л. (2012): «Геополитика Балкан в 19-ых и 20-ых столетиях – между национальными движениями эмансипации и геостратегическими играми великих держав», *Международные научные исследования*, 1-2. (<http://www.intereconom.com/archive-isr.html/131.html>, Преузето 11.11.2013).

Митровић, Р.Љ. (2010): «Културна политика и култура мира на Косову и Метохији - региону замрзнутог конфликта/недовршеног мира и протомодерног стања друштвености», *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима* (ур. Д. Маликовић, У. Шуваковић), књ. 4, Косовска Митровица, Филозофски факултет, 637-653.

Митровић, Р.Љ. (1988): «На страни народа је бол и истина», *Политика*, Београд, 25. септембар, 17.

Митровић, Р.Љ. (2012): «Први балкански рат и савременост - између историјске истине и публицистичко-политикантских фалсификата», *Косово и Метохија 1912-2012* (ур. Б. Јовановић, У. Шуваковић), Косовска Митровица, Филозофски факултет, 501-512.

Митровић, Р.Љ., Стјепановић - Захаријевски, Д. (2012): «Нације на Балкану између модернизације и ретрадиционализације», *Социолошки годишњак*, http://sociolog.rs/files/godisnjak_br03/dragana%20i%20jubisa.pdf, Преузето: 18. 09. 2013.

Mitrović, R.Lj. (1996): *Savremeno društvo - strategije razvoja i akteri*, Београд, Institut za političke studije.

Митровић, Р.Љ. (2013): *Увод у студије глобализације*, Косовска Митровица, Филозофски факултет.

Перовић, Б. (2013): *Разговор са професором Љубишом Р. Митровићем* (Белешке неауторизованог и необјављеног интервјуа, обављеног 15. септембра 2013), Косовска Митровица, Филозофски факултет.

Б) Документа

Извештај о предлогу Филозофског факултета у Нишу за избор др Љубише Митровића, редовног професора Филозофског факултета у пензији, у звање професор емеритус, <http://ssd.org.rs/images/stories/mitrovic.doc>, Преузето: 22.10.2013.

Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2008/354, 12 June 2008, <http://www.unmikonline.org/UNMIKONLINE2009/misc/docs/sc-reports/S-2008-354.pdf>, Преузето: 10.10.2013.

Србија је угрожена, <http://dss.rs/srbija-je-ugrozena/>, Преузето: 15.10.2013.

Jovan Bazić

Blagica Perović

LJUBIŠA MITROVIĆ ON KOSOVO AND METOHİJA

Summary

This paper is the result of the analysis of Professor Ljubiša Mitrović's attitudes towards sociopolitical issues and current problems in Kosovo and Metohija functioning as an autonomous province of the Republic of Serbia and the Balkan sub-region. Professor Mitrović's scientific interests have, for several decades, been largely focused on issues of social development, transition, globalization and relations between the Balkan nations. Therefore, the issue of Kosovo and Metohija in his analyses is expressed in the broader social context, making his analyses extensive, factual and critical. The viewpoints on Kosovo and Metohija which Professor Mitrović derives from these analyses are authentic and regarded highly in the scientific and sociopolitical circles. At the same time, we would also like to recognize Professor Mitrović's personal efforts at the University of Priština, where he has had direct insight and could more clearly perceive the essence of the problem of Kosovo and Metohija, as well as to contribute significantly to its better understanding.

Keywords: Ljubiša Mitrović, Kosovo and Metohija, national identity.

Урош В. Шуваковић

Универзитет у Приштини

са привременим седиштем у Косовској Митровици

Филозофски факултет

Косовска Митровица

УДК 316.42; 316.32;

316:929 Митровић Љ.

СХВАТАЊЕ ТРАНЗИЦИЈЕ У НАУЧНОМ ОПУСУ ПРОФЕСОРА ЉУБИШЕ МИТРОВИЋА³⁶

Резиме

Бавећи се у свом богатом научном опусу великим бројем тема из области опште социологије, социологије друштвеног развоја и студија глобализације професор Љубиша Митровић је већи број научних чланака и неколико научних монографија посветио и темама транзиције. У њима он даје могуће моделе друштвене транзиције. У дужем раздобљу проучавања процеса транзиције, посебно у земљама југозападнoг Балкана, Митровић долази до закључка да је транзиција вршена само применом једног од могућих модела (идеалних типова), а то је неолиберални модел који за последицу има стварање зависних друштава периферног капитализма, што он као ангажовани интелектуалац подвргава жестокој научној критици и осуди, пледирајући истовремено за социјалдемократску стратегију друштвеног развоја.

Кључне речи: Љубиша Митровић, схватање транзиције, модели транзиције, периферизација транзиционих друштава југозападнoг Балкана.

У поперовском значењу, наука није исто што и Аристотелово епистеме (знање). Наука је релативно најбоље знање, оно знање до кога је човек, с обзиром на развој друштвених снага и односа, могао да до датог тренутка доспе. Или, како то дефинише академик Лукић, наука представља „најегзактнију, најистинитију духовну творевину, којом се открива стварност онаква каква је“ (1995: 288).

Ово наглашавање релативности научног сазнања, оно што називамо динамичком компонентом, коју није уочио само Попер

³⁶ Повом седамдесетогодишњице рођења проф. emeritus др Љубише Митровића, знаменитог српског социолога и једног од првих проучаваоца транзиције у нас. Рад је настао у оквиру научно-истраживачког пројекта ИИИ 47023 *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

већ и наш академик Михаило Марковић, чини заправо суштину савременог схватања науке. Ако би наука представљала непромењиво људског сазнање, она не би била наука, већ догма; развој сазнања доприноси развоју науке, промени већ прихваћених научних сазнања или њиховом потпуном одбацивању и заменом неким другим, за које постоје аргументовани, значи доказани, разлози да се верује да је оно истинито, при чему је наравно потврда у пракси најбоља потврда новостеченог сазнања. Научник који није спреман да читав живот посвети истраживању и поновном истраживању проблема са којима се суочавају људи, не треба ни да почиње научну каријеру; управо је величина научника у томе да је способан да еволуира и прихвати друге чињенице, да формулише другачије решење од оног са којим је започео истраживање постављајући првобитну хипотезу.

У својој монографији „Савремено друштво: стратегије развоја и актери“ (1996), за разлику од неких других ауора који под појмом транзиције подразумевају различите садржаје, Митровић правилно разуме да је реч о процесу који је везан за бивша реал-социјалистичка друштва (1996: 165). Наиме, иако је сам појам преузет из математике и механике³⁷, аутори попут Галбрајта, Попера, Бжежинског и др. указивали су 70-их година прошлог века да се ради о друштвеном процесу преласка из индустријског у постиндустријско³⁸ или информатичко друштво, што би значило да она није регионални, већ светски процес (Илић, 1995: 217). Међутим, од пада Берлинског зида транзиција је ушла у свакодневну научну (и не само научну) употребу да би означила процес свеукупних друштвених промена које су тада започете у државама некадашњег СССР-а, источноевропским и средњоевропским државама-чланицама Варшавског пакта и у СФРЈ (уп. Марковић, Голенкова, Шуваковић, 2009: 203–205). И то није случајно: транзиција потпуно детерминисе све друштвене промене које се у тим друштвима одвијају. Стога је Митровић апсолутно у праву када овај појам у области друштвених наука „резервише“ за наведена друштва, док се за процес преласка из индустријског у постиндустријско, односно информатичко друштво могу користити други термини. Он даље одређује транзицију као „комплексан и противречан

³⁷ Сама ова чињеница указује на то како су га они који су га први искористили за именовање једне друштвене појаве истински доживљавали.

³⁸ Одређивање неких појава релеационим терминима „пост“, „пред“ и сл. заправо представља логичку грешку негативног дефинисања, пошто се тиме исказује шта нешто није – није оно што је претходно било, односно није оно што је уследило, већ нешто друго – која у великој мери замагљује дефинисање, односно појмљење у друштвеним наукама. Ово је велики проблем, када се има у виду свакодневно умножавање тих „постизама“.

друштвени процес глобалних друштвених промена, структуре, динамике, карактера и идентитета бивших реал-социјалистичких друштава. У том смислу он је мултидимензионалан и *вишесмеран* и не може се редуцирати нити само на процес приватизације или преструктурирања привреде, нити на демократизацију друштва, већ се ради о радикалним структурним променама глобалног друштва и измени његовог социјалног карактера. Полазећи од интегралног методолошког приступа и разматрајући овај феномен из социолошке перспективе, о њему можемо говорити као о радикалном процесу друштвених промена, *различитог социјалног смера и димензионалности*“ (Митровић, 1996: 165–166, истакао У. Ш.). Оцењујући да су претходна реал-социјалистичка друштва била „блокирана друштва“, Митровић надаље указује да су транзициона „друштва у прелазу“, те да она „живе у знаку кризе старог идентитета и настајања новог“ (Исто: 166). На овом закључку он темељи своју типологију „друштва прелаза“, и то на: а) периферна, б) полупериферна, в) модерна, ближе је одређујући „с обзиром на одабране стратегије развоја: а) периферно предграђанско друштво, б) полупериферно зависно друштво, в) друштво политичког капитализма- капитализам номенклатуре, г) модерно социјалдемократско друштво“ (Исто: 166-167, истакао У. Ш.).

Овде морамо учинити неколико опаски, које су важне да би се уочила еволуција овог аутора у погледу третирања процеса транзиције. У својој монографији из 1996. године, у делу који смо цитирали, Митровић тврди да је процес транзиције вишесмеран, а потом и да транзициона друштва бирају стратегије транзиције („одабране стратегије“). Ова констатација је недовољно прецизна: транзиција јесте вишедимензионална (зато што обухвата све друштвене сегменте), али није вишесмерна. Као што јој само име каже, а пракса потврђује, транзиција јесте једносмеран процес, у овом случају из друштава реалног (у југословенском случају: самоуправног) социјализма у капитализам. Нема транзиције из капитализма у социјализам! С друге стране, нису сама транзициона друштва бирала моделе транзиције које ће спровести, већ су им они наметани од страних ценатара моћи, оличених пре свега у „институцијама глобализације“ (Стиглиц, 2002: 17): ММФ-у, Светској банци, СТО-у. Ове непрецизности у одређењу појма транзиције код професора Митровића можда су и резултат чињенице да је он ангажовани, социјалдемократски оријентисан интелектуалац, који је, помало идеалистички, гледао на транзициони процес, тражећи у њему нешто што би било позитивно за транзициона друштва (модерни плурализам, тржишна рационалност, постиндустријска социјалдемократска

цивилизација). Митровић је „социјалиста-хуманиста“, коме је сваки ауторитаризам, карактеристичан за реал-социјалистичка високобиروقратизована друштва, стран. Он се и експлиците залаже за „демократски социјализам“ и „социјалдемократско пост-капиталистичко друштво“ као пројектовани резултат транзиције, идеални тип, који је, на жалост, у пракси остао неостварен: 1) зато што транзиција није законит, већ (не)вољни (прецизно: наметнути) процес прихватања неолиберализма као глобалног друштвеног модела развоја, те према томе у таквој ситуацији снаге које су носиоци друштвених промена јесу марионете „институција глобализације“ које све време (дакле, и данас) управљају транзицијом, не остављајући уопште демократско право избора³⁹ у ком ће се правцу кретати транзиција; 2) у тренутку када Митровић разматра моделе транзиције, залажући се за „демократски социјализам“⁴⁰ и социјалдемократско друштво, и сами социјалдемократи спремају се да напусте ово своје залагање, окрећући се „трећем путу“ чији је идеолог такође социолог, Ентони Гиденс. „Трећи пут“, Гиденсово дело објављено 1998. заправо представља начин изражавања лојалности онога што се назива савремена левица очувању *status-a quo*, наравно у оном тренутку који је настао рушењем реалсоцијалистичких система.

Своју типологију модела транзиције, Митровић заснива на, како и сам признаје, у то време „премалом историјском искуству постсоцијалистичких друштава“ (Митровић, 1996: 167). Ипак, и у тој типологији он даје три транзициона модела који

³⁹ Данас је на сцени парадоксална ситуација у вези са евроинтеграцијама. Владајућа политичка класа у Србији хоће да се Србија прикључи ЕУ по сваку цену, али јој ЕУ стално испоставља нове и све теже услове, као препреке које треба да савлада на путу до пуноправног чланства, успоравајући дакле Србију на путу евроинтеграција. С друге стране, Украјински председник Јанукович је одбио да потпише уговор кјим би било започето приступање ове земље ЕУ. На то је ова организација одговорила организовањем опозиционих демонстрација у Кијеву, директном подршком антивладиним демонстрацијама и бившем премијеру (Ј. Тимошенко) која је у затвору због корупције и најдиректнијим мешањем у унутрашње ствари Украјине, како би Украјину утерали у ЕУ. Према томе, ни у једном од ова два потпуно супротна случаја, не дозвољава се земљама да самостално одлуче хоће ли постати чланице ЕУ или не.

⁴⁰ Демократски социјализам је и данас званичан циљ Социјалистичке интернационале (СИ), утврђен Штокхолмском декларацијом из 1989. Међутим, тај прокламовани циљ је заправо идеал кога се већина чланица СИ у националним програмским документима одрекла, а разлог због кога овај основни програмски документ није измењен налази се у чињеници да чланице Интернационале не могу да се усагласе у вези са садржајем новог, пре свега због несугласја између партија-чланица СИ из Европе и Јужне Америке. У пракси, чланице СИ чак имају дијаметрално супротне програмске циљеве. Тако је из Србије чланица СИ Демократска странка која је у свом програму имала својевремено залагање за „народни капитализам“.

суштински значе констатовање друштвене регресије, док када је реч о четвртм („социјалдемократском моделу“), Митровић му придаје позитивну, модернизацијску конотацију. У свом уџбенику „Социологија“ (1997), Љубиша Митровић опшириније говори о социјалдемократској варијанти транзиције, али више нормативистички – како би требало да се она изведе, да би народу било боље. То је резултат његове ангажованости и искрене вере у хуманистичке социјалистичке вредности. Тако би социјалдемократска стратегија за коју он пледира требало да обезбеди „модернизацију, демократизацију и реформу постсоцијалистичког друштва; која ће респектовати светска искуства, али и омогућити очување националног суверенитета и културног идентитета народа, економски и социјални развој и напредак у постреалсоцијалистичким земљама... Ово претпоставља широк консензус националних снага али и нову националну стратегију социјалног и политичког партнерства, *солидарност снага рада и капитала и њихову узајамну одговорност* за излазак из кризе и напредак друштва“ (1997: 484, истакао У. Ш.). Дакле, Митровић не увиђа, као ни Конт два и по века раније, јасну супротстављеност интереса носилаца рада и капитала, што би као марксиста морао да увиди. Није циљ транзиције да побољша социјализам, да оствари друштвени напредак у значењу оних индикатора које Лукић означава као показатеље друштвеног напретка, већ супротно: циљ транзиције је превођење социјализма у неолиберални капитализам и зависна друштва оних земаља које су обухваћене транзицијом⁴¹; није циљ транзиције настанак „државе благостања“, већ њен нестанак и повећање експлоатације, при чему капитализму више није довољна експлоатација у националним, већ у глобалним оквирима (уп. Зиновјев, 2002). Политичке слободе и економска рационалност које он види као предности над претходним системом представљаће само маске иза којих се крије огољена експлоатација у глобалним размерама. Ипак, с обзиром на то да се ради о поштенм научном раднику и социологу који настоји да разуме друштвене процесе, одговарајући на дилему Бранка Хорвата да ли се ради о друштвима у транзицији или у рестаурацији, Митровић без дилеме одговара: „Пракса ових друштава за сада показује да се овде више ради о рестаурацији, него о историјској иновацији и прогресу“ (Митровић, Исто: 169; уп. Шуваковић, 2013). Наше је схватање у основи исто, изражено другим речником: транзиција је контрареволуција са одложеним дејством од педесет година.

⁴¹ Овај процес Бжежински (2013) романтично назива „буђењем народа“, при чему је он географски и садржински проширен и на арапски свет (в. Краговић, 2013). Дакле, формула Бжежинског би гласила: буђење народа = транзиција + „Арапско пролеће“.

Својом књигом „Транзиција у периферни капитализам“ (2009), која је према нашем суду једна од научно највреднијих и најјезгровитијих књига посвећених овом проблему која је објављена на српском језику, Митровић се много реалистичније и пракси примереније, суочава са процесом транзиције. Он, на самом почетку ове вредне научне монографије констатује да су транзицијом грађани „добили формалне политичке слободе и права у лику `Хајд-парк` демократије, а изгубили социјална права и људско достојанство. Транзиција је обезбедила установљење демонкатуре за изабрану мањину привилеговане необуржоазије, док је већини становништва донела рушилачки убиствени капитализам са `експлоатацијом без граница` (П. Бурдије)“ (2009: 7). Он у овој књизи јасно указује да су „либерално-демократске елите у већини балканских држава земаља некритички прихватиле неолиберални модел транзиције друштвеног развоја, као модел ранзиције без социјалне одговорности... У савременом свету он изражава социјал-дарвинистичку логику развоја и хегемоније мегакапитала“. Овај модел се, уочава професор Митровић, „намеће милом или силом, као доктрина шок терапије, ранзиције без социјалне одговорности. Она се у балканским земљама реализовла у форми зависне модернизације, која је довела до периферизације привреде, друштва и културе“ (2009: 149). Ово је све довело до настанка „дегенерисане социјалне структуре постсоцијалистичких друштава и експанзије бројних пратећих социјално-патолошких појава. У класно-слојном смислу на новим изворима приватно-својинског структурисања друштва и неконтролисане криминализацији, формиран је танак слој хипербогате компрадорске буржоазије (олигарха, тајкуна и лумпенбуржоазије, ишчезао је стари средњи слој и нараста шири слој (доње класе) сиротиње, незапослених, маргинализованих група (обесправљених, понижених)...У овим друштвима, обнавља се у XXI веку, социјално питање, у све заостренијој форми“ (Исто: 150–151; уп. Смиљковић, 2011; Вратуша, 2012). Митровић, налик на Хелдову класификацију на хиперглобалисте, скептике и трансформационисте, успоставља дихотомију теоријских школа мишљења о трансформацији на: „хипертранзитологе“, који у овом процесу виде прелазак из „горег“ у „бољи“ систем, у „модерно, плуралистичко демократско и отоврено друштво“ (њихови представници су фон Хајек, М. Фридман, В. Рсотов, Ф. Фукујама, К. Попер, С. Хантингтон, З. Бжежински, Г. Сроман), и на представнике критичке теорије транзиције у глобализације (Чомски, Волерстин, Штиглиц, Бурдје, Панарин, Осипов, Косик, код нас М. Марковић, З. Голубовић, Д. Ж. Марковић, З. Видојевић, С. Антонић, В. Вратуша

и др.), који овај процес сагледавају дијалектички, уочавајући факторе који утичу на то у ком ће се смеру кретати транзиција – да ли у правцу прогреса или социјалне регресије, модернизације или контрамодернизације. „У крајњој линији, да ли ће се транзиција реализовати у хоризонту револуције или неоконзервативне рестаурације, тј. антиреволуције, или оно што би стари Маркс назвао контрареволуције“ (Митровић, 2009: 139). У овој својој монографији, Митровић међутим заузима чврст, аподиктичан став: „Досадашња имитативна зависна модернизација произвела је на Балкану у већини земаља периферни капитализам катастрофе, конзервативну рестаурацију са погубним последицама по квалитет живота и будућност већине становништва“ (Исто: 168). Аутор, као алтернативу, предлаже одређивање за социјалдемократску стратегију развоја друштва, упозоравајући при том да остајање код постојеће неолибералне стратегије може представљати извор социјалних сукоба и противречности. Сумирајући даље резултате транзиције, он констатује како она „сем радикалне деструкције социјалистичког начина производње и монопартијског система, није донела ниједан *pluovim*. Стога се изродила у својеврсну неоконзервативну антиреволуцију: радикалну деиндустријализацију и рефеудализацију привреде, масовно декларисање и маргинализовање радничке класе. У историјски реванш и освету малограђанских слојева и фракција белих оковратника – не само над `црвеном буржоазијом` већ пре свега над радништвом. У једном броју земаља источне Европе обновили су се десничарске и реакционарне идеологије, као покушај ревизије антифашистичког карактера и резултата Другог светског рата“ (Исто: 169). У овим редовима, поново препознајемо Љубишу Митровића, социолога леве солидаристичке оријентације који без двојбе, бритко и прецизно као да сече хируршким скалпелом, даје јасну дијагнозу резултата транзиционих процеса, две деценије после пада Берлинског зида. Његов критички однос према овом процесу је сада недвојбен, а основна линија континуитета са његовим првим радовима на ову тему је залагање за алтернативни модел транзиције са људским ликом.

У монографији „У вртлогу транзиције“ (2012), Митровић веома оштро критикује савремену левицу која је „аристократизована“, „интегрисана у постојећи капиталистички поредак“, „американизована“ и која није у стању да артикулише захтеве „гневног, осиромашеног, опљачканог, обесправљеног, увређеног и огорченог народа“ (2012: 38). Истовремено, он се критички односи и према радовима оних колега-социолога који „напуштају класни приступ у социолошкој анализи у историјском тренутку

када се у онтологији друштва учвршћују, институционализују и легализују основе класног капиталистичког продукционог односа и са њима све консеквенце које он производи: масовна и сурова експлоатација туђе радне снаге, отуђење вишка рада произвођачке класе, деиндустријализација, периферизација привреде, друштва и културе“ (Исто: 132). Уласком у овакву врсту расправе, Митровић врло јасно показује да у науци није дозвољено научно капитуланство зарад научничког конформизма, већ је напротив обавеза научно-етичка да се објективно истражи друштвена појава-процес и сагледају алтернативе.

Конечно у својој књизи „Увод у студије глобализације“ (2013), Митровић и даље трага за алтернативом друштвеног развоја, указујући да се она налази у „интегралном хуманистичком концепту друштвеног развоја... Таква концепција узела би у обзир целину фактора и интереса у друштвеном развоју, а не само интерес привилеговане мањине у економији и политици“ (2013: 368), уводећи у расправу и појам неосоцијалдемократије, као једне од фракција савремене левице.

Закључујући овај наш преглед о мисли проф. емеритуса др Љубише Митровића у вези са транзицијом, учавамо јасну еволуцију у поимању овог процеса: од почетног колебања у његовој оцени и идеји да он носи и позитивне и негативне предзнаке, до јасног става, израженог у последњих деценију и по, да је реч о регресивном процесу који је у служби светских хегемона. Међутим, и први Митровићеви ставови и ови изражени у његовим последњим делима имају исту развојну нит: то су промишљања, анализе и синтезе ангажованог левог интелектуалца који сматра да, речено парафразирајући Маркса, научници не треба попут филозофа да се питају о свету, већ о томе како свет треба да се промени. А та промена, према Митровићевом схватању, треба да буде у интересу већег дела човечанства, а не у интересу мањине која располаже мултинационалним капиталом који за циљ има самооплодњу, а не бољитак за људски род.

Литература

Вратуша, В. (2012), *Транзиција: одакле и куда?*, I део, Београд: Чигоја штампа, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Београду.

Зиновјев, А. (2002) *Запад: феномен западњаштва*. Београд: Наш дом; Laussane: L'Age d'Homme.

Илић, Б. (1995), *Актуелна питања савремене политичке економије*, Београд: Савремена администрација.

Краговић, Б. (2013), „Критичко разматрање улоге друштвених мрежа у `Арапском пролећу`, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини* XLIII (2): 353–368.

Лукић, Р. (1995), *Основи социологије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, БИГЗ.

Марковић, Д. Ж, Голенкова, З. Т, Шуваковић, У. (2009), *Социологија*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини; Ниш: МБ Графика.

Митровић, Љ. (1996), *Савремено друштво: стратегије развоја и актери*, Београд: Институт за политичке студије.

Митровић, Љ. (1997), *Социологија*, Београд: Наука и друштво Србије, Институт за политичке студије.

Митровић, Љ. (2009), *Транзиција у периферни капитализам*, Београд: Институт за политичке студије.

Митровић, Љ. (2012) *У вртлогу транзиције*, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу.

Митровић, Љ. (2013), *Увод у студије глобализације*, Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини.

Смиљковић, Р. (2011), „Морално-економска криза буржоаске рестаурације у Србији и одговорност елите моћи“, *Политичка ревија* 2/2012: 12–156.

Стиглић, Џ. Е. (2002), *Противречности глобализације*. Београд: SBMx.

Шуваковић, У. (2013), „Транзиција и модернизација“, *Српска политичка мисао* бр. 3/2013: 57–75.

Uroš V. Šuvakovic

COMPREHENSION OF TRANSITION IN SCIENTIFIC OPUS OF PROFESSOR LJUBIŠA MITROVIĆ

Summary

Dealing in his significant scientific opus with great number of themes in the field of general sociology, sociology of social development and globalization studies, professor Ljubiša Mitrović dedicated certain number of scientific papers and several scientific monographs to themes of the transition. He presented possible models of the social transition in them. During a longer period of studying transitional processes, especially in the countries of the South-West Balkans, Mitrović has come to the conclusion that the transition was performed by implementation of only one of the possible models (ideal

types), and it was the neoliberal model that creates dependant societies of peripheral capitalism as a consequence. As a dedicated intellectual, he subjected that to an intense scientific criticism and judgment, simultaneously pleading for the social democratic strategy of social development.

Key words: Ljubisa Mitrovic, comprehension of transition, transitional models, peripheralization of transitional societies of South-West Balkans.

SOCIOLOG USRED DRAME SAVREMENOG SVETA

Sažetak

U prvom delu ovog rada autor daje ocenu teorijskog dela profesora Ljubiše Mitrovića i osvrt na njegove zasluge za razvoj nastave sociologije na Filozofskom fakultetu u Nišu. Ističe njegovu doslednost u kritici neoliberalnog kapitalizma, kao izrazito nehumanog sistema, koji u najvećem delu sveta donosi socijalnu pustoš. Glavninu bivših socijalističkih zemalja, među kojima i Srbiju, posredstvom u osnovi pljačkaške privatizacije, vraća u krajnje surovu, prvobitnu akumulaciju bogatstva.

U drugom delu svog rada daje neke od rezultata svojih saznanja o prirodi, dubini i obimu društvenih nejednakosti u savremenom svetu, s posebnim osvrtom na njihovo stanje i porazne posledice koje iz njih proizlaze u sadašnjoj Srbiji. U središtu te analize je zalaganje za teorijsko-praktičku reafirmaciju vrednosti socijalne pravde, koje nije moguće u represivnom i retrogradnom sistemu neoliberalnog kapitalizma. Ona je jedna od nezaobilaznih pretpostavki demokratije i ljudskih prava, te time i kretanja ka makar skromno boljoj istorijskoj alternativi.

Ključne reči: Ljubiša Mitrović, društvene nejednakosi, socijalna pravda, ljudska prava.

Ljubiša Mitrović spada među poznate i priznate sociologe u Srbiji, a i u još nekim drugim zemljama. Njegovi radovi nalaze se u više inostranih časopisa i zbornika s naučnih skupova. Član je posebnih stručnih akademija sociološkog usmerenja u Rusiji i Bugarskoj, možda još negde, s čime nisam upoznat. Odgajao je niz generacija na ovom fakultetu. Sada ima zaslužno zvanje profesora emeritusa. Rukovodi projektom istraživanja od međunarodnog značaja. Organizator je mnoštva naučnih konferencija na kojima uvek ima i inostranih učesnika. Veoma je zaslužan za zasnivanje nastave sociologije i njen razvitak na ovom fakultetu.

Koliko mi je poznato, nema nijednog značajnijeg sociologa u Srbiji koji je objavio toliko knjiga i drugih radova kao on. Iako se u njihovom mnoštvu mogu uočiti izvesna ponavljanja, heterogenost problematike, u pojedinim od njih i delimična nejednačenost

istraživačke ravni – nema sumnje da se takva radna energija i njeni rezultati, sagledavani u celini, moraju poštovati. Ako neko ima više od pedeset objavljenih knjiga i studija, onda su određeni nedostaci u njima gotovo neizbežni. Nema knjige bez unutrašnjih granica. Ali, za ocenu vrednosti nečijeg dela uvek je najvažnija upravo već pomenuta celina. Ona se, kada je reč o Ljubiši Mitroviću kao autoru, u svakom objektivnom vrednovanju ne može dovesti u pitanje. Naprotiv, mora se uvažavati. Nijedna od njegovih knjiga koje sam pročitao nije ispod neophodnog naučnog nivoa. A u svakoj od njih sadržani su inspirativne ideje i vredni naučni zaključci.

Učestvovao sam u raspravama gotovo o svim Mitrovićevim knjigama, nastalim u poslednjim decenijama i bio recenzent one o globalizaciji, objavljene pre nekoliko meseci u izdanju Filozofskog fakulteta u Kosovskoj Mitrovici.

Ono što najviše odlikuje Mitrovićeva dela jeste sledeće.

- 1) Bavi se prvenstveno dramom savremenog sveta, posebno društva današnje Srbije, koja usled logike sile i pustoši, zadobija i obeležja rastuće kataklizme;
- 2) U analizi materije koju istražuje primenjuje izrazito kritički pristup;
- 3) Oslanja se na saznanja najznačajnijih autora sociološke misli i iskustvenih istraživanja;
- 4) U njegovom načinu istraživanja i zaključcima progovara anagažovana sociologija u smislu zalaganja za univerzalne ljudske vrednosti, pre svega za socijalnu pravdu, čovekovo dostojanstvo, kulturu mira i nemanipulativnu demokratiju. Takvu teorijsko-vrednosnu usmerenost neprekidno sledi;
- 5) Jedan je od najpoznatijih i najstručnijih kritičara neoliberalnog kapitalizma, posebno onog u kolonijalno-perifernoj varijanti, koji obeležava sadašnjost, a oblikovaće i neposrednu budućnost Srbije;
- 6) Pripada izrazito manjinskoj grupi sociologa koji drže do neophodnosti obnove „tople struje“ socijalizma, čija je bit u obuhvatu onog najboljeg iz marksističke tradicije, ali se ne svodi na nju. Isticanje socijalne pravde, ukidanja eksploatacije i svakog oblika porobljavanja čoveka u prvi plan teorijsko-vrednosne orijentacije, gotovo strastveno zalaganje za kulturu mira i saradnju među narodima, posebno balkanskim, argumentovana i oštra kritika politike globalnog nasilja – pripadaju širokom krugu emancipatorske misli, ne samo one na tragu neautoritarnog socijalizma.

Dva su glavna problemska područja kojima se Mitrović bavio u poslednjim decenijama: globalizacija i „tranzicija“ bivših real-socijalističkih zemalja. Zapravo, to je jedna ista materija u dva svoja

lika. Njegovi najbolji radovi nastali su razmatranjem suštinske povezanosti globalizacije i te „tranzicije“, kao prelaza tih zemalja u kapitalizam pljačkaške akumulacije bogatstva, koje se najviše stiće u rukama nomenklaturne buržoazije, kao i stvaranja političkog sistema kvazi-liberalne demokratije. Mitrović dokazuje da u najvećem delu tih zemalja spoj globalizacije, koja nosi prvenstveno beleg njihovog podjarmljivanja kapitalu i uopšte strategijskim interesima najmoćnijih država Zapada, i takve „tranzicije“ – dovodi do civilizacijskog regresa, proširenog reprodukovanja dubokih socijalnih nejednakosti, što znači, osiromašenja i bede većine stanovništva. Sećam se figure „Titanika“, kao simbola-ogledala „tranzicije“ te vrste u nas i drugde. On tu figuru upotrebljava u knjizi-udžbeniku, čiji sam jedan od recenzenata bio. Znamo za sudbinu „Titanika“. Ali Mitrović u toj knjizi govori ne samo o tome, nego i o nepostojanju subjekata i strategije društvenog razvoja koji bi sprečili da ne dođe do potopa nekog drugog „Titanika“, što implicira da nam u neposrednoj budućnosti „Titanik“ može biti sudbina.

Treba istaći da je Mitrović dobar i poznat i kao pesnik. Pažljivo uporedna analiza njegove poezije i naučnog dela otkriće izvesne kopče između njih. Primera radi, između osnovane i oštre kritike agresije NATO-a na našu zemlju i pesme, izuzetno potresne, posvećene devojčici Milici Rakić, žrtvi novog varvarstva u ime ljudskih prava i demokratije.

Citiraću Mitrovićev stav iz njegovog uvoda knjizi „Buđenje Prometeja“, koju je nedavno objavio. Taj stav glasi: „...Sa Prometejem je rođeno čovekovo pravo na pobunu protiv svih oblika autoritarnosti, tiranije i nepravde. Njegovim činom pobune protiv Zeusa simbolički se raskida sa shvatanjem da je istorija dar bogova i vladara i otpočinje stvaranje istorije koja je delo ljudi“. Ovaj stav odjekuje i u njegovom teorijskom delu. Pojačava ga oslonac na Kamijevu ideju pobune.

Zaključak ovog uvodnog dela mog izlaganja je sledeći: Ljubiša Mitrović je zaslužio ovakav dan.

Želim da izrazim i ličnu zahvalnost Ljubiši, jer me je već davne 1989. godine angažovao kao gostujućeg profesora na poslediplomskim studijama na predmetu „Sociologija društvenog razvoja“ u nastavi na ovom fakultetu. Moja teorijska i ljudska veza s tom ustanovom još traje.

Sada prelazim na prezentaciju mog priloga zborniku radova s ovog skupa, teksta sastavljenog od delova knjige „Porazi i alternative, pretnja pustoši i etika otpora“, za koju se nadam da će biti objavljena.

Društvene nejednakosti kao pokazatelj prirode sistema

O pojmu jednakosti i nejednakosti

Ideal društvene jednakosti stalni je pratilac klasnog društva. On je njegov unutrašnji nemir i prevratnički princip, neka vrsta večitog sna, prvenstveno ugnjetenih i obespravljenih, "nada onih koji su bez nade", koji nemaju gotovo ništa za normalan život, čak ni za голу egzistenciju, ali i svih koji su sistemskom nepravdom osujećeni da budu slobodna i samostvaralačka bića.

Jednakost i nejednakost, same po sebi, *nisu ni progresivne, niti regresivne*. Do čega one dovode zavisi od sistemskog sklopa, njihovog sadržaja, funkcije, od toga gde se, u čemu i na koji način ispoljavaju i opredmećuju. Da bi vodile progresivnoj istorijskoj alternativi, neophodno je da između njih postoji *umna srazmera, koja se ogleda u socijalnoj pravdi*. Jednakost i ta pravda se prepliću, ali nisu istovetne.

Težnja za jednakošću progresivna je i plemenita ako je povezana s *težnjom za slobodom. Bez jednakih mogućnosti dobrog života sloboda je u najboljem slučaju uska, najčešće fiktivna. A jednakost bez slobode je ropska*. One nisu niukakvom apriori harmoničnom odnosu. Ali nisu apriori ni međusobno suprotstavljene. Jedna drugoj uvek nešto i oduzima i daje. Valjanost sistema sastoji se u njihovoj dinamičkoj ravnoteži, za šta treba imati odgovarajuće materijalne, institucionalne i kulturne pretpostavke. Bez takvog njihovog prožimanja nema bolje alternative svakom ugnjetačkom i duboko nepravdom sistemu. Jednakost i sloboda objedinjuju se u ideji *ljudskog dostojanstva*. Svaki progresivni pokret, usmeren ka opredmećenju ideje jednakosti značio je borbu ne samo za više slobode, nego i za nove sadržaje slobode. *Jednakost bez slobode je totalitarna, sloboda bez jednakosti je prazna*.

Osnovni smisao ideje jednakosti sadržan je u lucidnom stavu Ž. Ž. Rusoa gde se kaže da moć ne treba „da poseže ni za kakvim nasiljem i da se njom raspolaze samo u skladu s položajem i zakonom, a u pogledu bogatstva da ni jedan građanin ne bude toliko bogat da uzmogne kupiti drugoga i ni jedan toliko siromašan da bude prisiljen prodati se...”⁴² Taj Rusoov stav sažima u sebi strategiju čije bi ostvarivanje vodilo boljoj budućnosti sveta. Ali danas, u društvu krajnje surovog kapitalizma u kome živimo, gorko zvuči poslednji deo tog stava gde se govori o tome da niko ne bi smeo biti toliko siromašan da bude prisiljen prodati se. Mnoštvo je onih koji se moraju prodati da bi ne samo živeli, nego i preživeli.

⁴² J. J. Rousseau, *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima. Društveni ugovor*. Školska knjiga, Zagreb, 1976, str. 123.

Teorija socijalnih (ne)jednakosti mora obuhvatiti ne samo ekonomski i politički nego i onaj njihov primarni, *ontološko-antropološki* aspekt. Radi toga neophodno je poći od Fromovog razlikovanja između “imati” i “biti”, ali i pokušati da se ode dalje od tog njegovog uvida imajući na umu dominantne svetsko-istorijske učinke globalizacije, kao i sadašnju degenerativnu krizu neoliberalnog kapitalizma.

Problem odnosa između “imati” i “nemati” mora se sagledavati i iz onog tradicionalnog ugla – bitne razlike između materijalnog bogatstva i bede, obilja i skapavanja od gladi, razlike koja karakteriše savremeni svet, a sada dobija drastične razmere usled globalne krize neoliberalnog kapitalizma, koja klizi ka njegovom slomu, njemu svojstvenog “fantomskog novca” i hazarderstva, a pre svega brutalne eksploatacije planetarnih razmera. Kriza življenja unutar modela “potrošačkog društva”, kriza čije je središte otuđenje usled ropstva predmetima-simbolima statusa i prestiža, kao i idolopoklonstvo bogu Mamonu, *neuporedivo je podnošljivija* od života u okolnostima nedostatka hrane, zdrave pijaće vode, krova nad glavom i mogućnosti lečenja od izlečivih bolesti. Otudenje bogatih, sitih i moćnih nikako se ne može poistovetiti s otuđenjem gladnih, totalno nemoćnih i “suvišnih”. Stoga se problem socijalnih nejednakosti, te time i razlika između “imati” i “biti”, mora sagledavati kao svetsko-istorijski problem, kao problem savremenog čovečanstva, koji ima svoje veoma različite ravni i dimenzije. Jer, nemati u najvećem broju slučajeva znači “ne biti” u smislu čovekovog dostojanstva, čak i biološke ugroženosti velikog dela ljudskog roda.

U sociološkom smislu jednakost se mora procesualno shvatiti, kao *iščezavanje klasnih i drugih dehumanizujućih razlika među ljudima*, a ne kao njihovo “poravnavanje” u svim elementima društvenog položaja i ličnih izbora. Za određenje sadržaja modernog pojma društvenih jednakosti veoma je važno ono što Marks označava *jednakošću ljudi kao bića*, njihovim jednakim važenjem kao ljudi. To je *antropološko-ontološka suština modernog pojma društvenih jednakosti*.

Društvene nejednakosti označavaju takav sistem u kome se jedne društvene grupe *na trajan način favorizuju i privileguju, i to u velikim razmerama, u svim elementima njihovog socijalnog položaja i životnih šansi*, dok se druge stavljaju *na trajan položaj potlačenoosti, obespravljenosti i degradacije*. Drugim rečima, društvene nejednakosti nisu obične, male razlike među ljudima nego su to *duboke i stabilne, sistemske i sistematske razlike na temelju nekog oblika eksploatacije, dominacije i isključenosti*.

Jaz između bogatih i siromašnih i njegove posledice

Kako izgleda stvarni svet, nasuprot frazeologiji ljudskih prava i, navodno, “nezadrživog napretka” demokratije, može se zaključiti po tome da se „ukupni dohodak gornjih 1,75 odsto svetskog stanovništva poklapa sa ukupnim dohotkom najsiromašnijih 77 odsto...”.⁴³ G. Hanih ističe da 400 milijardera u svetu imaju više „nego što iznose polugodišnje zarade celokupnog svetskog stanovništva”.⁴⁴

Istoj klasi podataka pripadaju i oni koje navodi F. Major. On ističe da je u sadašnjem svetu 800 miliona odraslih nepismeno, a 250 miliona je bez ikakvog obrazovanja. S druge strane, troškovi naoružanja su 20 puta veći od ukupne sume pomoći zemljama u razvoju, a 70 puta od troškova obrazovanja.⁴⁵ To nije privremeno, nego dugotrajno stanje sveta, koje se u globalnom sistemu neoliberalnog kapitalizma reprodukuje iz dana u dan.

Nema izgleda da takav svet iz sebe iznedri bolju alternativu. Ona se može pojaviti samo iz *negacije* njegove logike. Preraspodela svetskog bogatstva, a da se zadrži ta logika, u samom načelu nije moguća. Bez *ubranog razvoja, socijalne pravde i dekolonizacije, kao jedinstvenog procesa, „treći” i „četvrti” svet ostaju tu gde jesu, čak i padaju u još gore stanje*. Sve to pretpostavlja ukidanje neoliberalnog kapitalizma. Jer se on, kako ističe Z. Golubović, „po snazi svog anti-humanizma može uporediti s terorizmom”.⁴⁶ Derida daje ubedljivu sliku nečovečnosti današnjeg sveta kada kaže da “nikada ranije u apsolutnim izrazima, tako mnogo ljudi, žena i dece nije bilo potčinjeno, izgladnjivano i istrebljivano na zemlji”.⁴⁷

Među najporaznije nalaze spada onaj da „svakih 3,5 sekundi neko u svetu umre od gladi, a 75 posto od toga broja čine deca,⁴⁸ pa se svom oštrinom nameće pitanje šta ljudska prava znače u kontekstu tog nalaza. U Evropskoj uniji, koja se u normativnom, tačnije, u deklarativnom smislu zasniva na principu solidarnosti i smanjivanja siromaštva, 72 miliona ljudi je siromašno, od kojih je 43 miliona „previše siromašno”.⁴⁹ Ovi podaci su od posebnog značaja za Srbiju radi razvejavanja iluzije da će obimno siromaštvo u njoj, koje ima tendenciju rasta, relativno brzo nestati ako bude primljena u tu, u

⁴³ B. Milanović, *Bogataši i siromasi*, Službeni glasnik, Beograd, 2012, str.135.

⁴⁴ G. Hanih, „Pitanje rata i mira”, *Politika*, 9 decembar 2011.

⁴⁵ Prema: Lj. Mitrović, *Uvod u studije o globalizaciji*, Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica, 2013, str. 181-182.

⁴⁶ Z. Golubović, *Moji horizonti - mislim, delujem, postojim*, Žene u crnom, Beograd, Centar za ženske studije i istraživanja roda, Beograd, 2012, str. 132-133.

⁴⁷ Prema V. Vratuša, *Tranzicija – odakle i kuda*, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2012, str. 14.

⁴⁸ Isto, str. 16.

⁴⁹ Isto, str. 16.

osnovi neoliberalnu tvorevinu evropskih država i naroda.

Na planetarnoj ravni drastične nejednakosti u pogledu nivoa razvijenosti ogledaju se u nalazu da je najnerazvijenijim delovima svetske privrede potrebno *tri i po veka* da dostignu razvoj najrazvijenijih.⁵⁰

Ima nečeg goreg i od teškog siromaštva. Ljudska degradiranost se ne zaustavlja na materijalnoj nemaštini i bedi. Ona ima svoj nastavak u *socijalnoj isključenosti*, koja je nešto “mnogo više od siromaštva”.⁵¹

Svakodnevna borba za puko preživljavanje objektivno onemogućuje ljudima koji se nalaze u takvom stanju bilo kakvo učešće u društvenom životu i demotiviše ih za to. Oni su ljudi kojih *nigde nema*, socijalni očajnici koji čak nisu ni na marginama sistema. Na prvi pogled oni su *vansistemska kategorija*. Suštinski, najvećim delom su proizvod sistema. Materijalna beda u njihovom životu spaja se s obrazovnom. Nisu u stanju ni sebe, niti svoju decu da školuju, često ni do nivoa završene osnovne škole. Standardna merila socijalnih nejednakosti neprimenjiva su na njih. Za faktički sistem oni su “suvišni ljudi”. Sve je više njihovih pripadnika u današnjoj Evropi, posebno u zemljama post-realsocijalističke “tranzicije”. U njihovom položaju ljudska prava se pretvaraju u trajnu neljudskost.

Društvene nejednakosti u Srbiji

Đini koeficijent, kao mera ekonomskih nejednakosti, u Srbiji, kako navodi B. Milanović, iznosi 0,3, dok je u Rusiji i Rumuniji 0,4, a u SAD – 0, 45. To, prema tom autoru, pokazuje, da Srbija nije zemlja izrazitih nejednakosti, Zaključuje da “prosečni stanovnik” u njoj ima dohodak veći od dohotka 76 odsto stanovnika sveta.⁵²

Ti nalazi, sami po sebi, ne moraju biti sporni. Ali se njihovim posredstvom ne pokazuje *širi socijalno-ekonomski kontekst* onoga o čemu oni govore. Srbija je zemlja većinom opljačkane i opustošene privrede, osiromašenja pretežne većine građana, razorenog sistema socijalne pomoći, faktičkog smanjivanja penzija i plata najvećeg dela zaposlenih, kojih je sve manje. U takvom socijalnom ambijentu isti đini koeficijent u njoj i u zemljama čije je ekonomsko i opšte stanje neuporedivo bolje, ima *potpuno različito značenje*. Sem toga, veliko je pitanje može li bilo koja statistika da “hvata” prihode od

⁵⁰ Opsežna analiza suštinske povezanosti globalizacije i velikih nejednakosti u raspodeli svetskog bogatstva sadržana je u mojoj knjizi *Kuda vodi globalizacija*, „F. Višnjic”, Beograd. 2005, str. 84–92.

⁵¹ B. Jovanović-Gavrilović, „Siromaštvo i socijalna isključenost - evropski pristup”, u: *Srbija i Evropa, ekonomija, društvo i politika*, str. 108.

⁵² B. Milanović, *Bogataši i siromasi, kratka i neobična istorija globalne nejednakosti*, str. 13, 14.

novca, i uopšte od imovine, skrivenih u inostranstvu, čije je poreklo u osnovi kriminalno, ili nastalo transformacijom rukovodećih položaja u privredi i državi, u mesta za sticanje bogatstva. Činjenica da Srbija nije pala na nivo dohotka po stanovniku zemalja “trećeg” i “četvrtog” sveta, ne znači da se ona, kakva je danas i kakva će najverovatnije biti u neposrednoj budućnosti, tendencijski ne kreće ka njima, ostane li sistem kakav ima, a pogotovo ako bude još gori. Izolovan od takvog njenog opšteg stanja, Ćini koeficijent biva varka, a u manipulaciji njime – i obmana (to se ne odnosi na autora navedenih nalaza).

Svojevremeno je model latino-američkog kapitalizma, s njemu svojstvenom piramidalnom strukturom vlasništva i moći, bio simbol izrazito nehumanog i istorijski regresivnog kapitalizma. Upravo takav kapitalizam sve se više oblikuje u Srbiji (i njoj srodnim zemljama neuspele ili katastrofične “tranzicije”), što potvrđuju sledeći nalazi.

„...Između 20% najsiromašnijih i 1% najbogatijih (među kojima je ne više od 100 zaista najbogatijih) ‘smešteno’ je sve ostalo, preostalih 79% građana Srbije od kojih pretežan broj, ne manje od 80% tog broja – takođe živi u uslovima višegodišnje socijalne i ekonomske nestabilnosti, nesigurnosti, neizvesnosti i oskudice”.⁵³

Srbija je veoma nepravedno, veoma rizično društvo, te stoga i društo u kome se masovno nište osnovna socijalna prava, što znači i izgledi boljeg života za većinu građana. To je srž bilansa “tranzicije”, te stoga i materijalne podloge stvarne demokratizacije i ljudskih prava, koja su socijalne prirode. U celini gledano, to je sistem socijalne pustoši, koji se održava represijom primitivnog i brutalnog kapitala. Zaobilaziti navedene podatke, kada je reč o opštem stanju Srbije, znači plasirati i širiti prevaru i голу laž.

Sistem koji postoji u Srbiji (i ne samo u njoj) sobom nosi preovlađujuća obeležja *primitivno-gazdaškog, nomenklaturnog, neokolonijalnog, delom mafioznog, a u socijalnom smislu represivnog kapitalizma*. Malo je delova privrede koji nemaju takva obeležja. Tom tipu kapitalizma imanentne su ne samo velike i ponižavajuće socijalne nejednakosti, nego i institucionalizovani haos, kao i nemogućnost privrednog i opšteg oporavka društva.

Takav sistem *ne može se reformisati*, kao što nije mogao ni sistem real-socijalizma u podmakloj fazi svog truljenja. On bi se morao *napustiti, ili civilizovanim putem, što, pored ostalog, znači bez krvoprolića i vandalizma, masovnim demokratskim otporom, ukloniti s istorijske scene*, jer vodi privredu i celokupno društvo ka novom slomu. Ali se pritom postavlja ”staro” pitanje, *čime ga i kako zameniti*, da bi stanje bilo bolje, a ne još gore nego sadašnje. Jedno je

⁵³ Lj Kljakić, *Kriza*, <http://www.scribd.com/doc/2597521>, 16. 04. 2010.

sigurno: Srbija se ne može oporaviti ako ne postane *država-subjekt*, nezavisna, demokratska, u celovitom smislu tog pojma, razvojno sposobna i relativno pravedna i kao društvo, i kao država. To je jedan od primarnih uslova da životno važna ljudska prava u njoj ne budu manje-više “priča” bez pokrića. Malo je izgleda da Srbija postane takva. Ona je spolja opkoljena trupama NATO-a, a unutar nje procesi njenog pustošenja i dezintegracije i dalje traju. Njene političke, ali i intelektualne elite, sagledavane po onome šta u njima preovlađuje, daleko su ispod nivoa višestruke drame u kojoj se ona nalazi.

Literatura

Vidojević Z., *Kuda vodi globalizacija*, „Filip Višnjić“, Beograd. 2005.

Vratuša V., *Tranzicija – odakle i kuda*, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2012.

Golubović Z., *Moji horizonti – mislim, delujem, postojim*, Žene u crnom, Beograd, Centar za ženske studije i istraživanja roda, Beograd, 2012.

Jovanović-Gavrilović B., “Siromaštvo i socijalna isključenost – evropski pristup”, u: *Srbija i Evropa, ekonomija, društvo i politika*.

Kljakić Lj., *Kriza*, <http://www.scribd.com/doc/2597521>, 16. 04. 2010.

Milanović B., *Bogataši i siromasi kratka i neobična istorija globalne nejednakosti*, Službeni glasnik, Beograd, 2012.

Mitrović LJ., *Uvod u studije o globalizaciji*, Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica, 2013.

Rousseau J. J., *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima. Društveni ugovor*. Školaka knjiga, Zagreb, 1976.

Hanih G., „Pitanje rata i mira“, *Politika*, 9 decembar 2011.

ЧОВЕК ОД АКЦИЈЕ

„Огњишта која гасну“ је прва књига професора доктора Љубише Митровића у његовој библиографији од преко 45 самосталних књига и више од 500 библиографских јединица. Професор Митровић није кабинетски социолог, он је један од најплоднијих, најангажованијих и најцитиранијих социолога у нашој земљи. Своје радове објављивао је и на руском, немачком, француском, енглеском, бугарском, македонском језику...

Његова тежња да утиче на друштвене процесе огледа се кроз више десетина научних конференција (домаћих и међународних), које је успешно организовао. Учествовао је често у раду „Власинских сусрета“, са запаженим, углавном уводним излагањима.

Ова његова књига је емпиријска студија, теоријско методолошки утемељена, која представља камен темељац за потоња истраживања старења и положаја старих на нашем сеоском подручју.

Љубиша Митровић је рођен 1943. у селу Мокри које, успут речено, није никада напуштао. Основну и средњу школу је завршио у Белој Паланци, дипломирао је на Филозофском факултету у Београду 1970. године, магистрирао 1975. на Факултету политичких наука у Београду, а докторирао на Филозофском факултету у Нишу 1977. године. Поред тога што је биран, у року, за сва звања на Филозофском факултету у Нишу (и у звање професора емеритуса на Универзитету у Нишу), био је ангажован и на више универзитета у земљи и иностранству. Уз остало, био је шеф катедре за социологију, а од 1989. шеф сектора постдипломских студија, декан Филозофског факултета у Нишу, професор Универзитета у Нишу...

Љубиша Митровић је човек од акције. Није се „сломио“ у организаторским напорима на штету својих истраживања, писања чланака, студија, књига, песама. Био је ментор за магистарске и докторске студије о Радомиру Лукићу, Драгољубу Јовановићу, Тихомиру Ђорђевићу...

У закључку књиге „ Огњишта која гасну“ уз остало се каже: „ Село у Србији је данас изложено утицају снага које делују у различитим смеровима“. Са јачањем централизације индустрије расла је социјална и просторна мобилност сеоског

становништва, а с друге стране настале су и рапидне промене у демографској, економској и социјалној структури нашег села... Рађање старачких домаћинстава као нове социјалне категорије на белопаланачком селу донело је и низ нових проблема, међу којима доминирају проблеми социјалне природе.

И данас, после 45 година од овог истраживања, чини се да је овај проблем актуелнији. Друштво које је све старије, као што је наше, морало би озбиљније да сагледава друштвени положај старијих људи у селима Србије. Научници који се баве проблемом старења и старости - демографи, социолози, герентолози и други - упозоравају на тежак социјални положај старих људи, нарочито на селу. У њиховим радовима указују се и на то да у Србији нису запостављена само погранична села, већ су запостављена читава рурална подручја. У тим подручјима приметно је повећање броја старачких домаћинства, а тиме и старијих људи чији се проблеми више не могу игнорисати..

Стари сељаци, немоћне старице и старци, последњи су становници „исушеног“ села. Око хиљаду села у Србији су прави старачки домови, остарелих сељака присиљених да раде „до гроба“.

Традиционални облици солидарности изостају, а социјалне заштите готово да нема. И деца се, изгледа, брину о родитељима док имају неку корист. Дефинитивно, сиромаштво декласира човека. У тим селима нема ко да ради, неузоране су њиве, непокошене ливаде, необрани воћњаци, запуштене су и напуштене старе куће (десетине хиљада напуштених кућа). Нагло се смањује број становника, а повећава број умрлих. Само се гробља шире..

Многобројни су узроци таквом стању. Овакве процесе прати омаловажавање, потцењивање свега што носи обележје сељачког и пољопривредног на рачун урбаног, градског, индустријског, „европског“; као и идеологија расељачења; систем образовања; политика економског развоја, себичност града у односу на село... Држава која омогућава овакве негативне процесе доводи и себе у питање.

Љубиша је имао добру прогностичку моћ у својој студији. Углавном већина његових претпоставки се остварила. То потврђују подаци да су око 1000 села прави старачки домови.... села пропадају демографски, економски, а са њима пропадају и изворишта наше народне културе. У Србији је близу 50.000 напуштених кућа али и окућница, помоћних објеката. То је невоља која би се, закаснелом друштвеном акцијом, могла донекле ублажити.

О НЕКИМ АСПЕКТИМА МИТРОВИЋЕВОГ ПИОНИРСКОГ МОНОГРАФСКОГ ИСТРАЖИВАЊА ПОЈАВЕ СТАРАЧКИХ ДОМАЋИНСТАВА У НАС

Резиме

Љубиша Митровић спада у ред највреднијих социолога у својој генерацији, са преко 500 објављених библиографских јединица. О томе, између осталог, сведочи његов избор у звање професора емеритуса (2012.г.) на Универзитету у Нишу, као и звање почасног професора и члана академије наука, и професионалних удружења, у Русији и Бугарској.

Његов рад „Огњишта која гасну – истраживање о социјалним проблемима старачких домаћинстава и друштвеном положају остарелих на белопаланачком селу“ је дипломски рад који је урадио 1968. године, под менторством проф. др Цветка Костића.

У овој монографији Љ. Митровић је проучио последице механичког кретања становништва у послератном развоју, на демографску структуру у Општини Бела Паланка, а посебно у њеним сеоским насељима. При том је указао на пад наталитета испод границе просте репродукције становништва, на смањење радног контингента, као и на појаву сенилизације и депопулације у овом крају. Установио је да старачка домаћинства, као социјална категорија, на белопаланачком селу имају многа специфична обележја, пошто се све више јављају у улози потрошача, а све мање као производна категорија.

У раду је указао на бројне проблеме ове категорије домаћинстава, и на проблеме који ће пратити националну економију, ако се стање не буде мењало.

Кључне речи: Домаћинства, старачка домаћинства, поседована структура, радна снага, промет земље.

Након Другог светског рата мало пажње поклоњано је проблемима села. Средином 70-тих година 20. века социолози су указали на низ слабости у приступу селу. Најпре, наши политичари село нису схватили као културно-историјску категорију, а мало њих било је заинтересовано да социјалну историју села

детаљније упозна. С друге стране, ни социолози нису нарочито пажње посветили прошлости, садашњости и будућности села. Изостала су озбиљнија проучавања социјалне историје села, па су већ 70-тих година социолози закључили да ће недостатак озбиљних социолошких анализа сеоских насеља утицати и на друга сазнања о нашем друштву. Многи су се питали шта ће наредни нараштаји знати о догађајима који су обележили развој пољопривреде након Другог светског рата.

Пошто нису стварана гравитациона средишта руралне културе и пошто се сељаштву није поклањала нарочита пажња социолози су указивали на појаву дефицита хране, на девитализацију села, на генетско слабљење и сеобу биолошке репродукције у градове. С друге стране указивано је да је обрадиво земљиште маргинализовано, напуштено, заборављено и деградирано.

Управо у то време појавила се књига *Љубише Митровића* која је врло детаљно говорила о једном проблему који ће у каснијем раздобљу бити чешће осветљаван. Социолошка монографија „Огњишта која гасну - истраживање о социјалним проблемима старачких домаћинстава и друштвеном положају остарелих на белопаланачком селу“, полази од тога да је село комплексни и интегрални живот свих људи који живе у ванградском простору, да село представља скуп друштвених односа који су врло специфични и да несналажење и прављење лоших пројекција доводи до нежељених појава.

Љ. Митровић проблемима сеоске средине пришао је, најпре, са схватањем да је село скуп сељакових одговора на окружујућу средину. У том смислу он је наше село (тада схватано као југословенско село, јер се живело у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији) посматрао као све више разорено, раслојено, одвојено од пољопривреде, девитализирано, биолошки ослабљено, као простор у коме је нарушена полна и старосна структура пољопривредника у корист стараца и жена.

Време у коме је *Митровић* истраживао и написао ову монографију било је време када су се ови процеси мало познавали, јер су и били тек мање видљиви. С друге стране, само је социолошка анализа могла да досегне закључак да ће село бити препуштено само старцима и женама и да ће сав терет пољопривредног рада пасти управо на њих. Изванредно посматрачко око могло је да уочи да је просечно старост пољопривредника 70-тих година прошлога века, била већа од 50. година, јер је готово четвртина самих пољопривредника припадала старачком становништву (60. и више година).

Уочавајући да су у послератној Југославији хиљаде сеоских насеља биле у стању одумирања, јер су из њих стално

одлазили управо најмлађи сељаци, у градове и у иностранство, *Митровић* је запазио да одговоре на ове проблеме може да да само планско проучавање села и добро осмишљен интердисциплинарни приступ. За интердисциплинаран приступ проучавању свих проблема у југословенском, односно српском друштву *Митровић* се залагао од првих дана своје социолошке истраживачке каријере, потврђујући то управо у овој монографији. У то време, социолози су запажали да је најнеповољнија полно-старосна и образовна структура управо у сектору производње хране на сељачком газдинству и да заправо пољопривредна производња убрзано престаје да буде перспективна делатност, јер није давала економску сигурност, односно материјалну стабилност онима који су остали на селу.

Ово је време када се у самом сеоском простору повремено и експериментисало, а када је политичка елита не схватајући село, као културно-историјску категорију, мислила да се са ревитализацијом брдско-планинског простора, и уопште са ревитализацијом села може мало и да сачека.

У монографији „Огњишта која гасну - резултати истраживања о социјалним проблемима старачких домаћинстава и друштвеном положају остарелих на селу“ *Љ. Митровић* указује да је на нашем селу нарушена равнотежа између друштвених група, да је та иста равнотежа нарушена и између младих и старих, и да сеоски простори полако почињу да заостају и престају да буду производни простори. Наше сељаштво је већ средином седме деценије прошлога века кренуло да одлази на „привремени (доживотни) рад“ у иностранство, у све већем следећем броју, а сељачка газдинства су се управо због тога почела да преполовљују.

Процеси индустријализације само су оснажили масовне миграције сеоског становништва. Градовима је у убрзаном индустријском развоју била неопходна радна снага, и управо је таква радна снага (млада и спремна да се ухвати у коштац са задацима изградње новог друштва) масовно попуњавала редове новог пролетаријата. То је у самим градовима изазвало велике промене, а врло брзо су се јавили и стамбени проблеми због овако масовног руралног егзодуса. Сеоска омладина концентрисала се у граду, а један њен део одлазио је на „привремени рад“ у иностранство. У време када је *Љ. Митровић* објавио ову монографију мало се говорило о депопулационим и миграционим тенденцијама у руралном миљеу, а многи су избегавали и да размишљају о последицама о демографску структуру села.

Међутим, *Љ. Митровић* је демографско осипање села посматрао као један вид деструкције који води ка сенилизацији

и депопулацији. За двадесетак година послератног развоја југословенско село се заиста испразнило, а градови пренатрпали.

Љ. Митровић је указао на промене у демографској структури Србије. Појава масовног напуштања села и његове сенилизације, најпре се и најјаче осетила у неразвијеним (брдским, планинским и пограничним) деловима Србије. Нагла индустријализација полагаано је стварала градско сиромаштво. Сеоско сиромаштво изгонило је у градове милионску радну снагу за потребе сервисирања, развоја индустрије и ванпољопривредних делатности. Већ први пописи показали су да се радикално изменила структура сеоског становништва и домаћинства у Југославији, па тако и у Србији. У овом контексту демографских и социо-економских промена нашла се и општина Бела Паланка, која је географски лоцирана у котлини Средњег Понишавља, између Ниша и Пирота, Сврљишких планина и Суве планине.

Може се поставити питање шта је определило *Љ. Митровића* да за свој рад 1968. г. изабере тему „Социјални проблеми старачких домаћинства на белопаланачком селу“? У образложењу свог рада *Љ. Митровић* наводи да су га определиле разне последице индустријализације по село и сељаштво, као и сурова социјална реалност живота остарелих, посебно у старачким и самачким домаћинствима. Пре свега, Митровићева социјална сензитивност за проблеме ове категорије сеоског становништва, као и свакодневан увид у проблеме старачких домаћинства омогућили су и писање оваквог изузетног рада. Тему овог дипломског рада пријавио је код проф. др *Цветка Костића*, истакнутог југословенског руралног социолога, који му је био и ментор.

Значајан утицај при избору проблема истраживања имало је и његово дружење са *Виденом Ранђеловићем*, који је тада радио као асистент на Пољопривредном факултету у Београду. *Виден Ранђеловић* је као *Љ. Митровић* белопаланчанин, родом из Моклишта. Сам *Љ. Митровић* више пута је истицао да се у том време нашао пред дилемом да ли да дипломски рад ради из социологије политике, код проф. др *Љубомира Тадића*, или из социологије села код проф. др *Цветка Костића*. И као што то често бива, и овог пута превагнула је тематика која је везана за примарно животно искуство аутора, за живу социјалну лабораторију села које је тада било проприште многих противречних промена од распадања, разарања, детрадиционализације, ујурбане модернизације, и „гашења огњишта“.

У свом истраживању Митровић је учинио успешан покушај да следи комплементарни методолошки захтев (статистика, анкета, посматрање, анализа садржаја) и монографски приступ,

како би истражио целовито различите проблемске димензије појаве која је предмет истраживања:

- демографски
- аграрно-економски развојни аспект
- социјални
- културни
- политички

Поред резултата званичне статистике, предратне и послератне, *Митровић* је користио упитник/анкету као инструмент. Њиме је он захватио/„покрио“ промене у структури становништва и домаћинства и у овом контексту истраживао посебно положај и старачких домаћинстава. У емпиријском истраживању *Митровић* је применио две врсте упитника. Један, који се односио на цело насеље (који обухвата промене у структури становништва и домаћинства), и други, који је на принципу узорка, обухватио анкетом само старачка домаћинства. Оваква методолошка комбинација дала је позитивне резултате у целовитој дескрипцији, „скенирању“ појаве на терену, која је предмет истраживања.

Упитници су били са отвореним питањима и могућностима да анкетари упишу/запишу своја запажања, карактеристичним појавама, и ставовима са којима се сусретну на терену. Анкетари су били сеоски учитељи и средњошколци белопаланачке Гимназије, где је *Митровић* почео да ради (у јесен 1968. год), као апсолвент социологије.

Митровић је, међу нашим социолозима, први користио технику анализе садржаја културних/ материјалних творевина (записа на надгробним споменицама). Захтевао је да његови анкетари/истраживачи/ информатори на терену напишу колико има споменика које остарели „подижу себи за живота“, јер је он то узимао као индикатор социјално-психолошке несигурности остарелих да ће после њихове смрти отићи у заборав, да им деца неће достојно обележити гроб. Он је, такође, инсистирао да се забележе шта остарели чувају од животиња у газдинству/домаћинству. Запажена је појава да тамо где су самачка домаћинства више је мачака, неголи у другим домаћинствима.

У интерпретацији добијених података *Митровић* се није задржао на пукој дескрипцији и квантитаивном представљању структурне и динамичке појаве која је предмет његове истраживачке анализе. Он је у свет свог истраживања унео своју социолошку машту, дух, у читању, квалитативној интерпретацији ове појаве. Тако да се његова монографска студија, коју је 1970 год. објавила београдска „Економска политика“, као посебну публикацију, на моменте може читати, као литература писана полетним књижевном имагинацијом/стилом.

На почетку самог рада *Љ. Митровић* је дао кратку али изузетно сажету и јасну дефиницију старачких домаћинстава. Он је старачко домаћинство одредио као „домаћинство које у основи нема привредно-активних лица, тј. без активне радне снаге је, у коме долази до гашења (у смислу његових производних функција), где просек година старости свих његових чланова износи 60 и више година. (Ова старосна граница узета је на основу поделе човековог животног циклуса).

Потенцијално старачким домаћинствима сматрају се она чији најстарији чланови поседују у просеку 60 и више година, али који поред себе имају у домаћинству и децу – омладину која се школује или су на занату, а што управо значи, да ће њиховим одласком и ова домаћинства прерасти у категорију старачких домаћинства⁵⁴.

Љ. Митровић је домаћинства дефинисао на основу социјано-економских састава њихових чланова, са гледишта стицања дохотка, и на основу броја чланова у њима. Сагледавао је и многе друге особине везане за стање и положај њиховог села у простору. Објашњавајући просторну и социјалну мобилност и њен утицај на структурне промене становништва и домаћинстава на белопаланачком селу он истиче да Општина Бела Паланка представља најизразитије емиграционо подручје на југу Србије и да има специфичне карактеристике. Србију су увек одликовали неједнаки нивои економске развијености појединих региона. Они су условили и неједнак начин живота и привређивања, културни стандард и сигурност друштвене перспективе. Све ово је због различитог приходка условило у послератном периоду бурну сеобу становништва из села у град, односно из пољопривреде у друге непољопривредне делатности. Пошто је брдско-планински простор био готово комплетно привредно занемарен одмах после Другог светског рата се увидело да нема економске сигурности, стабилности и перспективе за пољопривреду.

Полагано се почело да заостаје и због лошег модела развоја села и недостатка научно засноване политике руралног развоја. Било је очигледно да је сељаштву све мање посвећивано пажње, да су сељаштву посвећена саветовања, симпозијуми, пленуми, конгреси, конференције, а да је изостајала акција. Показало се да је садржај чисте теорије био далеко од произвођачке базе, а да је кроз рад требало решавати бројна питања и проблеме руралног развоја.

Љ. Митровић стога уочава: „до смањења становништва дошло је у 45 насеља од 47 колико их је у Општини. Интензитет

⁵⁴ Љ. Митровић, *Огњишта која гасну*, Економска политика, Београд, 1970, стр. 14.

оподања становништва у Општини био је јачи у периоду 1953 – 1961. него ли 1948 – 1953. године. Овакав обим миграције становништва непосредно је везан за темпо укупног привредног развоја наше земље. За разлику од кретања становништва, број домаћинства до 1961. године показује тенденцију раста⁵⁵.

Митровић указује да је до повећања броја домаћинстава дошло управо због тога што су се након Другог светског рата сеоска домаћинства убрзо трансформисала уз непрекидно смањење просечне величине чланова домаћинстава. Србији је била неопходна нова концепција руралног развоја у којој би била решена питања регионалног развоја и стратегије развоја у складу са избором производа према природним погодностима.

Регионална стратегија није урађена али се као стратегија за простор целе земље наметнула у виду перманентне индустријализације. Зато су миграције становништва, односно одлазак сељака у градове имале пресудан утицај на снижење стопе наталитета. Наталитет је пао испод границе прости репродукције. Такво је стање у Општини Бела Паланка био забележено у готово свим њеним насељима. *Љ. Митровић* закључује: „За природни прираштај становништва можемо рећи да је негативан. Већи је прираштај у варошици Б. Паланка и код непољопривредног становништва, него у сеоским насељима, тј. код пољопривредног становништва“⁵⁶.

Љ. Митровић је увек истицао да све почиње и завршава се са истином, и да научници морају да се суочавају са чињеницама. Посматрајући белопаланачка села он је анализирао стање у Србији и Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији. Уочио је да је стопа природног прираштаја у Општини Бела Паланка у то време била скоро најнижа у Србији, односно далеко испод нивоа СФРЈ, ужег подручја Србије и Војводине. Због тога је закључио да се миграције пресудно одражавају на привредни и друштвени живот. Пражњење села доводи до девитализације саме пољопривреде, а на државном нивоу доводи до помањања хране. Аутор описујући овако стање каже да сеоске школе остају без ђака и зјапе празне, а да сеоски домови гасну. Пошто су процеси депопулације и сенилизације захватили не само белопаланачку опшину, већ и простор Србије и Југославије, могло се очекивати да ће радикалне промене на плану репродукције становништва довести до наглог старења, и смањења радног контингента најпре на селу, и да ће село постати простор смањене репродуктивне способности.

⁵⁵ Исто, стр. 22.

⁵⁶ Исто, стр. 23.

Објашњавајући миграционе процесе *Митровић* је указивао на суштинске узроке промена. По њему у белопаланачкој општини пре Другог светског рата скоро сво становништво бавило се пољопривредом. Скоро и да није било домаћинстава на селу која су била непољопривредна. Након Другог светског рата, по избору власти индустријски развој добио је приоритет и тако су кренуле миграције у правцу већих градова у којима су и подизане нове фабрике. Развој Ниша, као индустријског центра, имао је и бројне негативне последице, јер је сеоско становништво најпре испољило радозналост за рад у индустрији и ванпољопривредним делатностима, а онда се град почео да намеће као једина перспектива, односно материјална сигурност осиромашеним сељацима.

Привлачни утицај града ширио се све дубље, па је онда становништво „крајпругашких насеља“ како каже *Љ. Митровић*, кренуло ка новим изворима хране. Није само индустрија имала привлачну моћ. Млади сеоски живаљ схватио је да пољопривреда престаје да буде једини и најбољи извор дохода. Тих година узбурканог послератног развоја „уздрмана је читава зграда и структура породичног ауторитета“ и доведене су у питање „неприкосновене вредности патријархалног живота“. *Љ. Митровић* даје један од најзанимиљивијих, најпрецизнијих али и књижевно најлепших описа тог процеса: „Возовима више не путује само пословни и гостински свет, бригадири и регрути, већ остављујући ознојену и каљаву ралицу у пољу, са торбицом о рамену, или са обичним завежљајем под мишицом; пешице, на бициклу или првим локалом (који је овде добио име чак и раднички) крећу нове армије рада из села у град, у прву оближњу фабрику. Један део њих остаје заувек у граду, тамо заснива своју породицу, док ће други и даље становати у домаћинству на селу, а биће путујући радници – „полутани“ тј. сељаци – индустријски радници, како их у социолошкој литератури називају. Они ће постати преносиоци руралних и урбаних стандарда у оба правца. Све те промене нарушиле су традиционални распоред сеоског становништва и његову професионалну монотонију и утицале да наша села добију нове социјалне категорије: лица тзв. мешовитих занимања и лица са занимањима изван пољопривреде“⁵⁷.

Централно питање којим се *Митровић* бави је какве су промене у структури домаћинстава, и каква је њихова диференцијација у белопаланачком и српском селу. Он уочава да се сеоска домаћинства могу поделити на она која немају омладину, и која су у основи старачка; и на она која школују омладину

⁵⁷ Исто, стр. 26.

и која не намеравају да оставе наследника пољопривредника. Поред ових сеоских домаћинстава, он учава и трећу скупину, односно она домаћинстава која задржавају наследника.

Међутим, на основу његових истраживања у белоपालачкој општини чак 52% домаћинстава остао је без омладине. Услед великог одласка омладине са села издвојила се група старачких домаћинстава и група оних домаћинстава која су потенцијално старачка, јер ће након школовања њихова омладина наставити живот у граду. Број старачких домаћинстава према истраживању износио је чак 26 процената, односно 1968. године било је 1.109 старачких домаћинстава у 45 насеља, од укупно 46 сеоских насеља⁵⁸.

На основу укупних истраживања *Љ. Митровић* закључује: „кад овоме додамо и проценат од 7% тзв. потенцијално старачких домаћинстава онда можемо рећи да је једна трећина од укупног броја домаћинстава данас на белопаланачком селу старачка“⁵⁹.

Објашњавајући узроке настанка старачких домаћинстава у СФРЈ *Митровић* наводи врло јасно да су аграрна пренасељеност и материјална несигурност кључни проблеми с којима су се сељаци сусрели након Другог светског рата. Развој индустрије и ванпољопривредних делатности у граду био је само најлакше видљив, јер социолошка пажња није усмеравана ка селу и сељаштву. Најчешће су за слабију производњу и за честа поскупљења пољопривредних прехрабраних производа разлози тражени у великој распарчаности земљишта, односно у великом броју ситних парцела. Такве анализе биле су површне и *Љ. Митровић* је указао на стварне разлоге настанка старачких домаћинстава, а самим тим и на разлоге слабљења наше пољопривредне производње.

Инвестиције у пољопривреди процентуално су у укупним инвестицијама у држави биле најмање. Управо, у време када је *Љ. Митровић* обавио своје истраживање инвестиције у пољопривреди биле су крајње скромне: 1966. године 8,5%; 1967. године 8,4%; 1968. године 7,2% од укупних инвестиција у држави⁶⁰. За узврат процентуално учешће пољопривреде у националном доходу било је много веће од укупних инвестиција усмерених ка пољопривреди. Већ 1966. године пољопривреда је у националном доходу учествовала са 25,7%, 1967. године са 25,1%, и 1968. године са 23,3%⁶¹. Ради се и потпуној инвестиционој ингиорацији пољопривреде и данас се са великом сигурношћу

⁵⁸ Исто, стр. 33.

⁵⁹ Исто, стр. 33.

⁶⁰ Д. Веселинов, *Сумрак сељаштва*, Економика, Београд, 1987, стр. 150.

⁶¹ Исто, стр. 151.

може закључити да је Љ. Митровић најпрецизније указао на прави разлог слабљења села и саме пољопривреде.

Он сматра да су школовање омладине и одлажење привредно активних лица на рад у друге делатности у граду, деоба домаћинства и одлажење у град, као и немање потомака основни разлози за настанак старачких домаћинстава. Сељаци нису одлазили само у градове већ и на „привремени рад“ у иностранство.

Већ 1961. године, око 50. 000 наших радника радило је у иностранству, од чега је четвртина била са села. Током 1968. године израчунато је да је 400.000 југословенских радника било на привременом раду у иностранству од чега је чак 40% било пољопривредника⁶².

Митровић посебно наглашава да се сталним одласком омладине из домаћинстава смањује и просечан број чланова у њима. Тако је 1939. године број чланова у домаћинствима био 7, а већ 1968. године 1,95. Израчунавајући просечну старост старачких домаћинстава установио је да је просечна старост чак 67 година, да је највећи број старачких домаћинстава (61%) двочлан, а да су 22% самачка, односно једночлана. Ово су подаци који су већ у то време били забрињавајући, јер је у сеоским домаћинствима, где превладавају старци било само 2% омладине, а и та омладина се школовала и намеравала да напусти село. Проучавајући производно-економске карактеристике, нарочито поседовну структуру Љ. *Митровић* је установио да се старачка домаћинства одликују по специфичним економским и производним карактеристикама.

Најпре, је открио да поседују врло мало земље (у просеку 3,20 хектара обрадиве земље), да поседују велики број парцела, односно да их одликује велика уситњеност поседа. Установио је да је чак 1.221, 13 хектара обрадиве земље, коју поседују ова домаћинства разбијено чак на 7,934 парцела у белопаланачком крају. Тако је произлазило да једно газдинство поседује чак 28 парцела, а да је просечна величина такве парцеле 0,15 хектара. То је много неповољније у односу на опште југословенске прилике.

Још је неповољније то да је брдско-планинско подручје састављено од лошег земљишта, односно да припада класи изнад четврте. *Митровић* истиче да у белопаланачком крају ту некавалитетну земљу зову „брзоберине“. Због тога је само нешто више од половине сетвених површина, под пшеницом, а остало је под кукурузом и хибридима. У висинском делу становништво гаји нешто овса и јемча, а уочљиво је да скоро свако домаћинство има пашњаке.

⁶² Исто, стр. 115.

Због немогућности да обрађују земљиште сељаци га постављају па оно полагано прераста у пашњаке. Ту појаву многи су називали „социјалним угаром на селу“, али је она само показивала убрзано пропадање пољопривреде.

Проучавајући радну снагу у белопаланачком селу аутор је установио да чак 44% старачких домаћинстава користи туђу радну снагу, односно испомоћ родбине, јер новца нема. Само 36% старачких домаћинстава има могућност да самостално обрађује своје газдинство. У орању, копању, окопавању, као и убирању жетве користи се родбинска и суседска радна снага, која је бесплатна. Они који нису уопште у могућности да обрађују своју имовину, или је дају у наполицу (закуп) или је отуђују. Наши сељаци су традиционални. Врло тешко се одлучују на отуђивање земље, јер знају да је земља (обрадиво земљиште) највећа вредност њихове породице, Тек када не могу да обрађују земљи и да плаћају порез на њу, одлучују се и да је продају. *Митровић* је запазио да у промету земље постоји једна законитост. Сељак најпре продаје стоку, а затим оно земљиште које је најслабије по квалитету. Тек на крају наши сељаци су спремни да продају квалитетно обрадиво земљиште, јер их стара љубав према земљи често држи у сиромаштву.

Код продаје постоји једна друга законитост, која је остала и до данашњих дана. Белопаланачки сељаци сваку продају желе да задрже у приватним оквирима. Земљорадничке задруге и нису биле заинтересоване за откуп земље, тако да су овакве продаје биле врло ретке. Код приватног откупа земље уочљиво је и то да остарели сељаци нуде своју земљу најпре својим најближим рођацима, „јер би радије њима продали своју очевину, него неком далечном и непознатом лицу“⁶³.

Описујући социјална обележја и социјалне проблеме старачких домаћинстава *Митровић* најпре указује на знакове препознавања: „ако вас пут буде навео у овај крај, чија привлачност све више „мами“ туристе, и ако кренете даље од општинског центра – лако „хара“ сенилизација и која су дубоко захваћена процесом депопулације. На домаку тих села уочићете у пољу како изнемогли старац и старица са мотиком у руци повијају своје грбаче под врелим сунцем окупани знојем. Може се најпре помислити да се ради о неком изузетку у начину обраде земље. Међутим, дубљи поглед у поље поново ће вам задржати пажњу на седе власи. Ако уместо у поље, у радном дану прво направите у село са старачким домаћинствима оно ће вас дочекати и испратити у леденом миру. Улице су празне а домови пусти. По старим и дотрајалим грађевинама, неокреченим фасадама,

⁶³ Љ. Митровић, *Огњишта која гасну*, стр. 41.

разграђеним и неуредним двориштима; по разваљеној и напуштеној сеоској школи и задружном дому; по излоканом сеоском путу и дотрајалом мосту; једном речи по тој укупној архитектури и друштвеној атмосфери насеља ви ћете закључити да сте у насељу у коме огњишта гасну и сенилност влада⁶⁴.

Након проучавања *Митровић* је закључио да чак 79% старачких домаћинстава станује у старим и трошним зградама, од дрвета и земље (тзв. „чатмаре“). Чак у две трећине случајева те куће биле су неокречене и неуређене. Аутор истиче да ако се пређе кућни праг углавном се наилази на чађаве зидове са врло старим типично сеоским намештајем. Само трећина старачких домаћинстава има ограђено двориште, а многа од њих не поседују савремене уређаје и намештај.

Дакле „не седе само влади косе и не бледи и не вене само лице остарелих; не дрхте само руке и клецају „старачка колена“... Као да овде старост није присутна само у човеку. Њене шапи и зуб времена можете открити и препознати из сваког детаља и предмета са ових огњишта која гасну“⁶⁵.

Они који су остали сами, односно напуштени од деце, принуђени су да се сами и немоћни сналазе да би преживели. Нарочито су старци истицали да им тешко пада што нису обрадили своје њиве и што њихови поседи обрастају травом, што касне у сетви са осталим мештанима. Посебно је уочено да се нарочито исцрпљују да би и њихови поседи били обрађени. Зато је честа појава да се старци најкасније враћају с апоља, са њива и са својих послова. Ово је на селу био последњи покушај да се одржи посед и да се сачува углед које је домаћинство имало док су њему били бројни млади људи.

Проучавајући патологију старачких домаћинстава Митровић је установио оне појаве које су остале и до данас. Он истиче да земљорадници, чак осам пута мање користе услуге здравства, од радника и службеника. И да се током године највећи број пољопривредника у просеку не обрати лекару ниједном. С друге стране земљорадницима нарочито смета што су доприноси за здравство све већи. Због тога је Митровић указивао на потребу лекарских, теренских и патронажних служби, како би се обезбедило кућно лечење остарелих лица на селу.

Знајући да су материјалне могућности Дома здравља у време када је истраживање обављено биле веома мале он је указивао да је неопходно, због кућне неге и кућног лечења, доградити и изградити локалне путеве трећег и четвртог реда.

⁶⁴ Исто, стр. 45.

⁶⁵ Исто, стр. 47.

Описујући старачка домаћинства Митровић је указао на једну од најмрачнијих страна нашег живота у социјалистичкој Југославији. Скоро 2/3 људи у старачким домаћинствима изјавило је да им деца која живе ван домаћинства не помажу. А да чак 53% старца помаже своју децу у граду. Овде се не ради о проблемима васпитања омладине, већ о карактеру наших људи који су напустили село. Они који су казали да им деца помажу истакли су да то раде приликом обраде земље и убирања плодова. Чак 69% само повремено су помагали своје родитеље а чињеница је да само 29% помаже код плаћења пореза. С друге стране, они који су напустили своје село и родитеље исказивали су, а и данас исказују, приличну неосетљивост, и то нарочито по питању „убирања плодова“. Митровић то сликовито описује, али остаје овај запис као потресна слика неосетљивости и неувиђајности која траје до данас: „кад се сјесени синови или снахе враћају из села наћи ћете их како на аутобуској или железничкој станици с препуним корпама, торбама, џаковима – чекају на први воз којим ће после „лова“ – ти „модерни торбари“ натраг у град. Због тога данас железничку станицу Белановац омладина популарно зове „Торбановац“ – по тим препуним торбама које се довлаче из околних села спремне на пут за Ниш или удаљеније градске центре. Често у овим односима између деце и родитеља – полутани, који свакодневно саобраћају од села до града, служе као посредници у преношењу ових „масних“ пошиљки⁶⁶.

Врло сликовито Митровић описује и каква је аутоперцепција и доживљај света остарелих пољопривредника. Он најпре истиче да је мучан њихов доживљај света, јер као резултат усамљености и несигурности, али и неповерења у властиту децу, остарели сељаци почињу да подижу надгробне споменике себи за живота. Митровић истиче: „Обично ћете наићи на споменике са оваквим натписом: „спомен дижем себи за живота...“. Или: „својој покојној жени и себи за живота...“. Појава првих споменика ове врсте у белопаланачкој општини датира негде после 1950. године, а интензивније негде после 1955. године. На основу истраживања дошли смо до података да је у 1968. години у сеоским гробљима на подручју белопаланачке општине било 376 таквих споменика⁶⁷.

Митровић је проучавајући ову појаву запазио да на белопаланачким селима остарели људи не купују сандуке, већ најбоље даске које се чувају на чистом и сувом месту од влаге и прљавштине, са циљем да се од њих, након њихове смрти, направе мртвачки сандуци. Указујући на психолошку несигурност

⁶⁶ Исто, стр. 59.

⁶⁷ Исто, стр. 83.

остарелих пољопривредника на селу, аутор је указао на рас-
простањено осећање усамљености који је производ друштвеног
положаја сељака и безперспективног начина живота.

Непосредно по објављивању ове књиге, Митровићев ау-
торски првенац, наишао је на позитивни одјек у штампи, пуб-
лицистици, и научној литератури. Ова монографија приказана
је у „Социологији села“ (Загреб, 1972), од стране реномираног
социолога проф. Светозара Ливаде, а у „Географском гласни-
ку“ (САНУ, Београд, 1971. – о њој је приказ написао др Ми-
хаило Костић, познати нишки/српски антропогеограф који је
докторирао на истраживању „Белопаланачке котлине“. Њего-
ву књигу су почели да цитирају у својим радовима реномира-
ни социолози, антрополози, демографи, аграрни економисти и
публицисти. Овде треба поменути, између осталих, антрополо-
га и етнокултуролога Веру Ерлих са загребачког свеучишита,
Петра Марковића са универзитета у Београду, Свету Поповића
са Института за пољопривреду, проф. др Видена Ранђеловића,
проф. др Јеремију Симића, проф. др Драгољуба Симоновића...
Од публициста, о овој књизи и ауторовом истраживачком со-
циолошком посланству у више наврата опширније је писао у
„Политици“ познати новинар/ социолог Живојин Жика Тодоро-
вић. Овом својом првом објављеном књигом Митровић је ушао
у социолошку библиографију радова публикованих на простору
Југославије и Балкана.

На основу резултата свог емпиријског истраживања о про-
цесима сенилизације Митровић је објавио прве своје чланке/
прилоге у часописима „Социологија села“ (Загреб, 1972), „Наука
и пракса“ (Ниш, бр. 6, 1970), „Економика пољопривреде“ (Бе-
оград, 1972). Анализа библиографије његових радова показује
да ће Митровић касније фокус својих истраживања померити
на проблеме теоријске социологије, социологије рада, истра-
живање проблема радничке класе, развоја самоуправљања. У
позном периоду његове радне каријере он се концентрише на
проблематику социологије глобалног и регионалног развоја,
транзиције и глобализације. Но, он се и тада привремено враћао
на проблематизацију тема из живота села и сељаштва. О томе
говори његов прилог „Социјалне импликације феномена сени-
лизације на југословенском селу“ објављени у зборнику „Бу-
дућност села и сељаштва“ (1986, САНУ, Београд, у редакцији
академика Радомира Лукића). Затим, његово активно учешће
у оснивању и раду институције „Власинских сусрета“ која се
систематски бавила истраживањем проблема пољопривреде и
села. Најзад, по одласку у пензију почео је да ради на засни-
вању и руковођењу пројектом „Становништво југоисточне Ср-

бије: демографска репродукција и социо-културна динамика“, који се релаизује у Центру САНУ за научна истраживања при Универзитету у Нишу. Под његовим руководством одржана су до сада три научна скупа: „Становништво југоисточне Србије: демографска репродукција и социо-културна динамика“, „Демографске промене у југоисточној Србији и њихове последице по развој и безбедност“ и „Култура, наталитетска политика и демографски развој“ и објављена три зборника радова.

Митровић спада у ред највреднијих социолога у својој генерацији, са преко 500 објављених библиографских јединица. За његову богату и стваралачку активност он је похваљиван и награђиван. О томе, између осталог, сведочи његов избор у звање професора емеритуса (2012), као и у звање почасног професора и члана академије наука и професионалних удружења, у Русији и Бугарској.

Литература

- Веселинов, Д., *Сумрак сељаштва*, Економика, Београд, 1987.
- Митровић, Љ., *Огњишта која гасну - истраживање о социјалним проблемима старачких домаћинстава и друштвеном положају остарелих на белопаланачком селу*, Економска политика, Београд, 1970.

Лела Милошевић Радуловић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Ниш

УДК 364-053.9:316.334.55;
316:929 Митровић Љ.

ДОПРИНОС ЉУБИШЕ МИТРОВИЋА ИСТРАЖИВАЊУ СОЦИЈАЛНИХ ПРОБЛЕМА СТАРИЈИХ ЉУДИ НА СЕЛУ^{68*}

Резиме

У фокусу овога рада је разматрање доприноса Љубише Митровића истраживању социјалних проблема старачких домаћинстава и социјалног положаја старијих људи на селу. Још као студент Љубиша Митровић је уочио значајан друштвени проблем у настајању – указао је на сложеност и актуелност проблема старења становништва и повећања броја самачких старачких домаћинстава у руралним насељима. Љубиша Митровић је упознао стручну, али и ширу јавност, са најзначајнијим проблемима старења становништва на селу, а значај његовог рада огледа се у томе што је настојао не само да дијагностикује стање, већ и да позове на акцију државу, њене институције, али и појединце.

Кључне речи: старачка домаћинства, старење, међугенерациска солидарност, социјална заштита, рурална насеља.

„Бити стар а сам, велико је зло, запамти синко!“

Мештанин села Мокра
(Митровић 1970:60)

Љубиша Митровић, доктор социолошких наука, професор емеритус на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, постигао је значајне резултате у научно-истраживачком и педагошком раду. Аутор је бројних радова објављених у земљи и иностранству. Студије Љубише Митровића, прожете критичком и хуманистичком мисијом, радо су читане и цитиране у социолошкој литератури код нас и у свету. За свој професионални, научни и јавни рад, награђиван је највишим факултетским и

⁶⁸ * Припремљено у оквиру пројекта *Традиција, модернизација и национални идентитети у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074Д), који реализује Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, а финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

универзитетским наградама. Импресивна библиографија сведочи о разноврсности интересовања Љубише Митровића. Бави се истраживањем бројних друштвених проблема, а основна карактеристика његових радова је смело сучељавање с актуелним темама савременог друштва. Истраживао је и социјалне проблеме старачких домаћинстава и социјални положај старијих људи⁶⁹ на селу. Овим проблемом Љубиша Митровић бавио се у оквиру свог дипломског рада „Социјални проблеми старачких домаћинстава у селима белопаланачке општине“, под менторством професора Цветка Костића. Дипломски рад је одбрањено 30. септембра 1970. године на Филозофском факултету у Београду (Студијска група за социологију), а исте године је и објавио резултате до којих је дошао у монографији под називом *Огњишта која гасну*. Монографија је привукла пажњу бројних теоретичара.

У настојању да да скроман прилог комплексном социолошком проучавању старачких домаћинстава Љубиша Митровић је за предмет истраживања дипломског рада изабрао старачка домаћинства у селима белопаланачке општине⁷⁰. Сматрао је да се она могу узети као репрезентативни узорак ове категорије за брдско-планинско подручје у Србији и Југославији и да добијени резултати заједно са резултатима осталих сличних истраживања могу послужити за научно уопштавање и за практичну акцију у циљу решавања постојећих проблема. Циљ истраживања био је да се опишу и објасне узроци настанка старачких домаћинстава, њихов друштвени положај, као и да се проуче социјални проблеми ове категорије сеоског домаћинства и пронађу могућности за њихово решавање.

Љубиша Митровић је консултовао сву доступну литературу о овом питању, а за прикупљање података у истраживању користио је посматрање с учествовањем, анкету, интервју и анализирао је многобројну документацију. Истраживање је започео 1968. године, када је спровео попис свих домаћинстава у сеоским насељима на подручју белопаланачке општине у циљу утврђивања постојеће структуре домаћинстава.

Након осврта на историју насеља, становништва и привредних активности, нивоа економске развијености општине, просторну и социјалну мобилност и њеног утицаја на струк-

⁶⁹ У новије време користи се израз *старији* а не *стари људи*, да би се избегла негативна конотација. Израз *старији грађанин* је нешто што се може назвати дискурсивним помаком у односу на *стари грађанин*. Ова промена указује на то да се старење сада сматра релативним, пре него апсолутним стањем, то јест да особа није стара него да је само старија од других (Minichiello, Somerville, McConaghy, McParlane, Scott 2005, нав. према Milošević Radulović 2012: 25).

⁷⁰ Општина Бела Паланка се налази у југоисточној Србији.

турне промене становништва и домаћинства на белопаланачком селу, Љубиша Митровић пише о конституисању старачких домаћинства и њиховим основним карактеристикама: територијални распоред и густина старачких домаћинства, еволуција настанка старачких домаћинства и канали социјалне покретљивости, демографске карактеристике старачких домаћинства. Потом анализира социјална обележја и социјалне проблеме старачких домаћинства, а основне претпоставке од којих је Љубиша Митровић пошао биле су да су старачка домаћинства резултат напуштања села од стране омладине и привредно активних лица, што је последица нагле послератне индустријализације наше земље и да старачка домаћинства представљају социјалну категорију на селу са специфичним економским положајем (да се у просеку њихов стандард налази испод просека стандарда у локалној заједници), као и да ова социјална категорија није хомогена већ да се и код њих јављају индивидуалне разлике које утичу на специфичност положаја њихових чланова. Он је још тада јасно уочио да постоји разлика међу овим домаћинствима у погледу величине поседа, извора дохотка, степена сарадње између родитеља и деце, здравственог стања чланова домаћинства и удаљености од општинског центра, али је уочио и њихово опште обележје – све брже биолошко и производно гашење, коришћење туђе радне снаге и запуштено необрађено земљиште. Такође је сматрао је да ће старији људи због своје усамљености и запостављености имати негативан став према „бегу омладине са села“ и развоју индустрије, али и да је „послератни индустријски развитак доста ‘отрезнио’ сељака од ирационалног сентимента према земљи указујући му на могућност других извора дохотка, те да је он спреман да је отуђи, прода, кад год га на то нагонне потребе домаћинства, а поготову када би му друштво обезбедило статус земљорадника – пензионера“ (1970: 12). Претпоставио је да ће тенденција гашења ове категорије домаћинства на белопаланачком селу бити изражена и у наредним деценијама због специфичности овог подручја, али и због руралне политике коју је изабрала наша земља. Био је у праву. Дугогодишња пракса запостављања руралних области у нашој земљи довела је до јасно изражених развојних диспаратитета између руралних и урбаних насеља. Маргинална улагања у пољопривреду резултирала су исцрпљивањем њених потенцијала и напуштањем села. Услед негативних демографских трендова (масовно одлажење младог и средовечног становништва у градове) дошло је до трансформације структуре сеоских домаћинства у правцу опадања просечног броја чланова и пораста старачких, самачких домаћинства. Демографски

процеси депопулације и старења становништва манифестовали су се кроз континуирано смањивање потенцијала радне снаге и обрадивих површина. Нарочито су брзо пропадала села која су удаљенија од градова, посебно она у планинским пределима. Сеоске области су данас углавном девастиране и запостављене, а пољопривредна производња стагнира. Некада богата села данас су потпуно заборављена, а многа од њих воде одлучујућу битку за опстанак. Ћ. Стевановић указује на то да „у Србији нису запостављена само поједина села него је запостављено цело њено рурално подручје. У селима нема ко да ради, а у градовима нема шта да се ради. Сељак не служи само да би производио храну, да други не би трпели гладни, он је човек који би требало да има живот достојан човека“ (2012). Проблеми живота на селу су вишеструки. То потврђују резултати недавно реализованог истраживања у пограничју источне и југоисточне Србије који су објављени у зборнику радова *Село у пограничју источне и југоисточне Србије* (Ђорђевић, Стевановић, Тодоровић 2012). Мештани сматрају да су највећи проблеми за село сиромаштво, беспомоћност и све мање младих људи. Зграде пропадају, људи су на ивици егзистенције, без саобраћајних веза са градом. Сматрају да би се многи вратили у село када би имали подршку државе у томе, јер је чињеница да многи у околним градским срединама једва преживљавају пошто су остали без посла. Има и оних који поседују земљу али немају чиме да је обрађују, тако да им је неопходна помоћ локалне заједнице и државе. Како истиче Ћ. Стевановић (2012) „село мора и може бити оздрављено и обновљено не само по архитектонско-пејзажном изгледу него и по развоју као облику друштвеног живота, сагласно старим и новим потребама његових становника. Село има прошлост, али његова будућност зависи од воље његових становника. За обнову села је неопходна стрпљивост мисионара и оптимизам бродоломника. Самоорганизовање сеоских заједница условно може да спасе села од одумирања, али то није довољно – и друштво мора да помогне променом сопственог става о селу. [...] Један од облика самоорганизовања села су и задруге које су 2000. године проглашене за превазиђену форму организовања из доба социјализма. [...] Сада је тешка ситуација у области задругарства и сељаци тешко пласирају своје производе“.

Посебан проблем на селу је повећање броја старачких домаћинстава и старијих људи без основних средстава за живот, заборављених од деце и ближе родбине (опширније Милошевић Радуловић, Петровић, Илић Крстић 2013). Веома лоше услове за живот у старачким самачким домаћинствима забележио је и Љубиша Митровић још 1970. године: „... од укупног броја

анкетираних старачких домаћинстава 79% станује у старим, трошним зградама које су у 66% случајева неокречене, углавном изграђене од дрвета и земље тзв. ‘чатмаре’ са малим прозорима које по свим елементима одају утисак објекта о коме нема више ко да се стара и да га одржава. Често ове зграде нису одвојене од просторија за смештај стоке или су у њиховом продуктку, тако да је хигијена просторија на врло ниском нивоу. Ако пређете кућни праг у неком од ових домаћинстава, наићи ћете на чађаве зидове просторије са врло старим типично сеоским намештајем. У најсиромашнијем делу ових домаћинстава за постељу често служе даске покривене гуњевима. Ретко се може наићи на старачко домаћинство које изузев шпорета има нешто од савременијих уређаја и намештаја. Понегде у планинским насељима још увек гори отворено класично огњиште са скоро три пута већом потрошњом дрвета него у газдинствима с обичним шпоретом. [...] Што се тиче других видова опремљености домаћинства треба рећи да у 36% ових домаћинстава постоје радио апарати или транзистори, а да телевизора, фрижидера и електричних пећи уопште нема“ (1970: 46). Митровић је, такође, указао и на промене у подели рада, промене друштвених улога и односа у домаћинствима. Промене у броју чланова у старачким домаћинствима од седам на два члана по домаћинству унеле су у ове домове низ промена. „Остајући сами, напуштени од деце, остарели су принуђени да раде оне послове што захтева газдинство, које да би се одржало не пита ни за пол ни за старост“ (1970: 48–49). Живот старијих људи на селу углавном карактерише дуготрајан и напоран рад, упркос годинама и здравственом стању: „Поље тражи своје, стока тражи своје, од јутра до мрака – а ми смо сами и немоћни“ (1970: 49). Многи од њих уопште не посећују лекаре без обзира на то што имају хронични реуматизам, дегенеративна обољења срца, повишен крвни притисак, болести респираторних органа, слабо виде или чују. Они који оду на преглед нису у могућности да купе лекове јер су скупи. Љубиша Митровић каже: „Пролазећи овуда човеку се намеће питање ко брине о овим остарелим људима. [...] Чиме ближњи, околина и друштво као целина доказују да нису равнодушни према њиховим животима? Дирљиви су и боле њихови искази о сопственом положају“ (1970: 52). Такође цитира старијег мештанина: „Имам имање, али нема ко да га ради, а ја сам болестан. Не преостаје ми ништа друго него, да бих живео, треба да узем гусле и бисаге па да идем у прошњу...“ (1970: 52). Значајан проблем који је Љубиша Митровић сагледао у овој монографији је проблем међугенерациске солидарности. Постављено је питање да ли у породици постоји со-

лидарност са старијима или су примарне везе ослабљене, па чак и прекинуте у појединим случајевима. Резултати истраживања су показали да већина старачких домаћинстава не добија помоћ од своје деце која живе ван домаћинства (61%), што указује на слабење сродничких односа. 39% је изјавило да им деца помажу, али „за све видове помоћи остарели не остају дужни својој деци. И мада је њихова помоћ искључиво у природи остарели у тој размени између рада, новца и добара понајчешће остају оштећени, тј. више дају него што примају“ (1970: 59). Овај налаз је такође значајан јер потврђује слабење међугенерациске солидарности и позива на друштвену акцију.

Следећи налаз на који указује ова монографија је да је усамљеност једна од битних особености старијих људи на селу. Сву отуђеност и немоћ остарелих илуструје кратак одговор на питање како сте и како живите – „Тако како други хоће“ (1970: 81). „Ничим нисмо осигурани али пензија није решење. Треба човек поред човека. Неће пара да преврће, негује и купе остарелог – већ човек!“ (1970: 78). Нарочито је тешко живети у једночланом домаћинству. Уколико се неко разболи обично га суседи негују, а лична и општа хигијена је испод сваког нивоа. Такође је тешко уколико се оба члана домаћинства разболе и сасвим изнемогну. Тада настају најтежи проблеми. „На ублажавање проблема може делимично утицати близина насеља, јер је лакше доћи до лекарске помоћи и снабдети се храном, док је ситуација у старачким домаћинствима у насељима која су преко 20 километара удаљена од општинског центра много тежа. Ту су остарели принуђени да сами спремају храну, месе хлеб и друго, а уколико се неко разболи док лекар стигне често болесник умре ако је у тежем стању“ (1970: 52). Љубиша Митровић је указао и на проблем алкохолизма на селу нарочито у једночланим домаћинствима, као и на проблем самоубиства. Он истиче да те појаве нису довољно праћене и анализирание и да би требало узети у обзир тежак социјални положај остарелих на селу, атмосферу безнађа и усамљености приликом тражења њихових узрока. Анализира и сам чин смрти старијих људи на селу. Старије људе у једночланим домаћинствима смрт често затекне саме и у најтежим условима. Дешава се да и по неколико дана нико не открије њихову смрт. „Догађа се да и по неколико дана и недеља мртвац ‘чека’ не би ли неко открио његову смрт. Ако је зима, комшије ће запазити да нема трага остарелог по снегу у двориштву нити дима с угаслог огњишта на дотрајалом оцаку куће – па ће завирити преко кућног прага... Ако је пак лето – ројеви мушица, лет грактавих птица и задах лешине подсетиће на човека кога више нема“ (1970: 53). Овде се посебно истиче

потреба за кућном негом остарелих, а као што показују најновија истраживања (Милошевић Радуловић, Петровић, Илић Крстић 2013) она из дана у дан постаје све наглашенија.

Допринос Љубише Митровића истраживању социјалног положаја старијих људи на селу огледа се у томе што је указао на озбиљност и значај социјалних проблема старијих људи на селу, као и на то да ће они бити све актуелнији и да заједница на време мора да предузме адекватне мере. Разматрајући друштвени проблем у настајању Митровић је закључио да су за брже и одговорније налажење решења у овој области неопходна продубљенија научна истраживања овог друштвеног феномена. Истакао је улогу земљорадничких задруга, неопходност изградње путева и повезивања с општинским центром, пружање здравствених услуга (амбуланте на терену), неопходност обезбеђивања кућне неге, развијање услужних делатности на селу како би старији људи могли да се снабдевају у селу потребним намирницама, неопходност изградње домова за смештај и негу старијих људи, јер се не може очекивати њихово збрињавање од стране деце. Такође је упозоравао да је неопходно стварање бољих услова живота на селу како би млади људи остали у својим домовима. Показао је и да „сељачка ‘укорењеност’ тј. везаност за земљу није вечита, како су то најчешће приказивали разни романописци, већ да се под одређеним друштвено економским условима тај став сељака према земљи мења“ (1970: 78). Значај његовог рада огледа се и у томе што је јасно указао на то да социјални проблеми старачких домаћинстава на селу постају све актуелнији и да су како по узроцима тако и по последицама изразито друштвени јер настају из противречности нашег друштвено-економског развоја, из наглих промена у социјалној структури, раслојавања вишегенерацијских породица, губљења одређених функција породице и неспремности друштва да их на време преузме. Нека питања су, наравно, остала без одговора, али чињеница је да и само постављање питања и отварање проблема у овој области чине овај рад друштвено и теоријски вредним и оправданим.

Проблемима старијих људи на селу Љубиша Митровић се бавио и 2004. у свом раду *Регионални аспекти процеса сенилнизације становништва Србије и социјални статус остарелих на селу*. Констатовао је да су најизраженији проблеми старења становништва у југоисточној Србији, а посебно у општинама Бабушница, Црна Трава, Бела Паланка и Гацин Хан, у чијим селима преко 50% становништва чине старачка домаћинства, због чега наглашава да смо у последњих четрдесет година суочени са феноменом промена у знаку слогана „од огњишта која гас-

ну – ка изумрлим селима“. Након тога је покренуо бројне иницијативе за мултидисциплинарно истраживање демографске репродукције у југоисточној Србији. Једна од њих је и реализација пројекта Становништво југоисточне Србије – друштвена и културна динамика (2008) у оквиру сарадње Центра за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу. Пројекат је покренут 2008. године у оквиру рада Центра за научна истраживања Српске академије наука и уметности и Универзитета у Нишу, под руководством Љ. Митровића. 2011. године је одржан округли сто (*Становништво југоисточне Србије: демографска репродукција и социокултурна динамика*), а 2012. и 2013. су одржани научни симпозијуми (*Становништво југоисточне Србије: утицај демографских промена у југоисточној Србији на друштвени развој и безбедност* и *Култура, наталитетска политика и демографска репродукција у југоисточној Србији*) на којима су размењена искуства истраживача из различитих научних области и формулисани закључци и предлози за решавање актуелних проблема. Два зборника радова су одштампана, а трећи је у припреми. У својим радовима Љубиша Митровић разматра друштвену актуелност и научни значај истраживања проблема демографске реконструкције, феномена сенилизације и депопулације региона југоисточне Србије и њихове последице по развој, социокултурну динамику и геополитичке безбедносне аспекте.

Старење становништва је комплексан феномен који треба сагледати из више различитих перспектива, а не само као демографски, изолован од социјалних, економских и политичких фактора. Љубиша Митровић је управо то учинио у својим радовима који се баве проблемима старости и старења.

Старачка домаћинства су рањива група, а демографске пројекције о старењу становништва у будућности потврђују потребу за новим стратешким приступом у пракси. Полазећи од чињенице да се Србија налази међу пет европских земаља са најстаријим становништвом, неопходан је другачији, свестранији приступ питањима и проблемима старења становништва, нарочито у руралним областима. Већ неколико деценија се упозорава⁷¹ на постојеће проблеме, али нажалост упозорења нису

⁷¹ Светозар Ливада се међу првима после Другог светског рата, и најдуже међу истраживачима, бавио овом проблематиком пишући о демографском сломену нашег сеоског становништва; Љубиша Митровић се у монографији о којој је реч у овом раду бавио проблемима старачких домаћинстава на селу у југоисточној Србији на подручју општине Бела Паланка; ауторка овога рада

имала ефекта на мере практичне политике. Без обзира на то, у циљу обезбеђивања квалитетнијих услова за живот, свакако треба наставити са реализацијом научних истраживања како би се пратили резултати имплементације различитих мера и активности и тренд старења становништва.

Неопходан је стратешки приступ и бржи развој мреже сервиса и услуга социјалне и здравствене заштите на локалном нивоу. *Национална стратегија о старењу* (2006: 38–43) предвиђа и обезбеђивање интензивнијег и бржег развоја мреже сервиса и услуга социјалне и здравствене заштите на локалном нивоу уз унапређивање квалитета пружених услуга, већу доступност услуга породицама које брину о остарелим и зависним члановима, као и старијим људима који живе сами; развијање мреже услуга кућног лечења и неге, различите услуге социјалне заштите, а посебно услуге дневног боравка и помоћи у кући. Она обухвата сва поља битна за бригу о старијим људима и омогућавање њиховог сигурног и достојанственог живота, међутим, услед тешке економске ситуације, политичке несигурности и привредне стагнације суочени смо са недостатком финансијских средстава која би омогућила економски сигурнији живот старијих особа и институционалну и ванституционалну бригу о њима.

Љубиша Митровић (2004) сматра да је неопходно предузети следеће: (1) алармирати јавност о тешком положају старијих људи на селу и неопходности проналажења институционалних решења за ублажавање таквог стања (здравствено и пензионско осигурање и адекватне мреже социјалних и геријатријских институција окренутих селу и старијим људима на селу); (2) анимирати стручњаке који се баве стратегијама развоја како би село добило адекватан третман у развојним документима; (3) у образовном и културном погледу радити на афирмисању система вредности који ће довести до респектовања старости; од вртића до универзитета афирмисати вредности живота у тзв. трећем добу и да је мера човечности и хуманизма однос према старијим људима; (4) реализовати мултидисциплинарна истраживања која би целовито истражила феномен старења на селу и помогла рационалном освешћивању друштва да заснује ра-

је такође указала на проблем старачких самачких домаћинстава у раду *Стари људи у сеоској породичној поткултури села Бели Поток*, који је саопштен на међународном научном скупу „Власинским сусретима '96“, а бројни су и други аутори, економисти, демографи, етнологзи, геронтолози, који су писали о овом проблему (неки од њих су: Петар Манојловић, Петар Марковић, Виден Ранђеловић, Јеремија Симић, Горан Пенев, Гордана Вуксановић). Зборници радова новијег датума *Село у пограничју источне и југоситочне Србије* (Ворђевић, Стевановић, Тодоровић 2012) и *Старији људи у пограничју источне и југоситочне Србије* (Милошевић Радуловић, Петровић, Илић Крстић 2013) такође сведоче о проблемима старачких домаћинстава на селу.

ционалну и хуману социјалну акцију у функцији измене садашњег маргинализованог статуса остарелих људи у друштву јер је то професионална и етичка одговорност науке и научника; (5) схватити да су за Србију демографско питање и ревитализација села и сељаштва кључна питања националног програма, даље друштвеног развоја и опстанка.

Наведени радови Љубише Митровића представљају значајан прилог комплексном проучавању социјалних проблема старијих људи на селу. Резултати до којих је дошао могу заједно са резултатима других сличних истраживања да послуже за научно уопштавање, за нова и продубљенија истраживања, али и за практичну акцију у циљу решавања постојећих проблема.

Литература

Ђорђевић, Б. Д., Стевановић, Ђ., Тодоровић, Д. (ур.) (2012) *Село у пограничју источне и југоисточне Србије*. Београд: Завод за проучавање села и Службени гласник.

Милошевић Радуловић, Ј., Петровић, Ј., Илић Крстић, И. (ур.) (2013) *Старији људи у пограничју источне и југоисточне Србије*. Београд: Службени гласник; Ниш: Машински факултет.

Митровић, Љ. (1970) *Огњишта која гасну*. Београд: „Космос“.

Mitrović, Lj. (2004) “Regionalni aspekti procesa senilizacije stanovništva Srbije i socijalni status ostarelih na selu”, *Ekonomika*, vol. 50, br. 4-5, str. 267-273. Niš: Društvo ekonomista „Ekonomika“.

Стевановић, Ђ. (2012) „У нестајању је више од 1.200 села“. Завод за проучавање села. (<http://www.proucavanjesela.rs/index.php?str=aktivnosti.php>). (2006) *Национална стратегија о старењу*. Београд: Министарство рада, запошљавања и социјалне политике Републике Србије.

Lela Milošević Radulović

**CONTRIBUTION OF LJUBIŠA MITROVIĆ IN RESEARCHING
OF SOCIAL PROBLEMS OF ELDERLY PEOPLE
WHO LIVE IN THE VILLAGE**

Abstract

The subject of this paper is to discuss the contribution of Ljubiša Mitrović exploring social problems of elderly households and social status of elderly people in the village. As a student Ljubiša Mitrović observed a significant social problem in the emerging – he pointed to the complexity and current problems of aging population and the increasing number of single elderly households in rural areas. Ljubiša Mitrović informed professional, but also the general public, with the most significant problems of the aging population in the village. The importance of his work lies in the fact that he sought not only to diagnose the condition, but also to invoke the action of the state, institutions and individuals.

Key words: elderly households, aging, intergenerational solidarity, social welfare, village.

ДОПРИНОС Љ. МИТРОВИЋА СОЦИОДЕМОГРАФСКОМ ПРОУЧАВАЊУ ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ^{72*}

Резиме

У овом раду је из социодемографске перспективе приказано стваралаштво професора Љубише Митровића. Окосницу његовог доприноса демографској области проучавања чини теоријски и емпиријски приступ узроцима и последицама депопулације и старења становништва југоисточне Србије. Развијена социолошка имагинација омогућила му је да на самом почетку академског и професионалног пута уочи велики утицај демографских чиналаца на друштвено-економски развој. Стога још у „раним радовима“ седамдесетих година XX века истражује и описује „огњишта која гасну“ (социјалне проблеме старачких домаћинстава и друштвени положај остарелих на белопаланачком селу), да би у првој и другој деценији XXI века говорио о феномену изумирања читавих насеља у Србији. Међутим, поред тога што уочава значај демографске репродукције за опстанак српског народа на овим просторима, наглашава улогу научних развојних и акцијских истраживања у овој области и потребу установљења покрета за демографски развој и културно-просветну акцију (афирмисање процеса рађања, културно и здравствено просвећивање младине).

У склопу своје научне и професионалне делатности, покреће бројне иницијативе за мултидисциплинарно истраживање демографске репродукције у југоисточној Србији. Једна од њих је и реализација пројекта Становништво југоисточне Србије – друштвена и културна динамика (2008) у оквиру сарадње Центра за научно-истраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу. Резултати истраживања и научни скупови потврђују да је демографски проблем југоисточне Србије прворазредно национално, безбедоносно и развојно питање земље

⁷² * Припремљено у оквиру пројекта *Традиција, модернизација и национални идентитети у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074Д), који реализује Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, а финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

које захтева хитан одговор популационе и социјалне политике, као и друштва у целини.

Кључне речи: демографско проучавање, југоисточна Србија, депопулација, старење становништва.

Увод

Допринос Љ. Митровића проучавању социодемографских проблема југоисточне Србије, у овом раду, првенствено је сагледан из угла његовог научног и стручног ангажовања у реализацији пројекта *Становништво југоисточне Србије – друштвена и културна динамика*. Пројекат је покренут 2008. године у оквиру рада Центра за научноистраживачки рад Српске академије наука и уметности и Универзитета у Нишу, под руководством Љ. Митровића. Истраживање демографских проблема, који су типични и карактеристични за овај део земље, од великог је друштвеног значаја, с обзиром на то да се на основу емпиријских налаза могу предложити одговарајућа решења која би чинила основу за институционалну и политичку акцију у овој области. У том смислу, одржани округли сто (2011) и научни симпозијуми (2012. и 2013. године) омогућили су размену искуства истраживача из различитих научних области, упоређивање и проверу резултата, као и формулисање предлога за решавање актуелних проблема.

Иако су на округлом столу и научним симпозијумима, а потом у зборницима⁷³, презентовани радови бројних истраживача – демографа, социолога, економиста са различитих универзитета и институција, сви они указују на то да се југоисточна Србија налази у процесу изразите депопулације и старења становништва. Евидентна је њихова сагласност са Љ. Митровићем о научно-теоријском и социјално-практичном значају истраживања социодемографских проблема на овом подручју, као и конципирања и спровођења адекватних мера популационе и социјалне политике у контексту промене глобалне стратегије развоја, политике равномерног економског и друштвеног развоја Републике Србије.

⁷³ Након округлог стола „Становништво југоисточне Србије: демографска репродукција и социо-културна динамика“ (одржаног 13. маја 2011. године) објављен је зборник радова под истоименим називом, као и после научног симпозијума „Становништво југоисточне Србије: утицај демографских промена у југоисточној Србији на друштвени развој и безбедност“ (одржаног 24. маја 2012). Зборник са научног симпозијума „Култура, наталитетска политика и демографска репродукција у југоисточној Србији“ (одржаног 4. јуна 2013. године) је у припреми.

**Друштвена актуелност изграђивања програма
мултидисциплинарних
истраживања развоја становништва југоисточне Србије из
угла Љ. Митровића**

На округлом столу *Становништво југоисточне Србије: демографска репродукција и социокултурна динамика* (2011. године), и истоименом зборнику радова, Љ. Митровић је указао на потребу и друштвену актуелност изграђивања програма дугорочних мултидисциплинарних истраживања у овој области, утврђивања научне стратегије и сагледавања демографског питања као приоритетног („питања свих питања“, *par excellence* друштвеног питања) за истраживање у научној заједници.

Србија се на крају XX века и на почетку новог миленијума нашла у транзиционом хаосу, који је довео до разарања друштва, али и демографске девастације/слома. Стога Љ. Митровић сматра да наука има веома важну улогу „да истражи претпоставке, законитости начина производње друштвеног живота, али и репродукције становништва као капиталног ресурса, да укаже на путеве и могућности оптималног, одрживог и хуманог развоја друштва у савремености“ (Митровић, 2011: 14). С обзиром на то да се демографско питање на простору југоисточне Србије све више усложњава, истиче неопходност целовитог разматрања и обликовања програма демографске политике, као саставног дела развојне политике, опстанка и даљег напретка друштва Србије.

Узроци и тежина демографске девастације/ слома југоисточне Србије. Љ. Митровић уочава „демографске контрасте“ на територији Републике Србије последњих шездесет година: у распону од натпросечног наталитета на Косову, преко умереног наталитета у Војводини, до демографске девастације у југоисточној Србији, која се испољава у виду депопулације и старења становништва. Разматрајући узроке катастрофалног демографског стања на подручју југоисточне Србије, истиче утицај миграторних кретања (ка „имиграционим сабирним центрима“ – Београд, Ниш, Нови Сад), као и историјских, развојних и културно-традицијских чинилаца. Осим тога, сматра да је погрешна развојна политика, заснована на парцијалној и деформисаној индустријализацији и урбанизацији допринела пражњењу руралног простора југоисточне Србије. „Неадекватан концепт развоја недовољно развијених подручја, тачније непостојање адекватне политике регионалног развоја у Србији такође је један од фактора који је генерисао субразвој, тј. развој неразвијености у југоисточној Србији. Најзад, утицај култур-

ног подсистема у форми културне традиције и, с друге стране, савременог потрошачког хедонизма“ (Митровић, 2011: 15–16). Приказујући статистичке податке који се односе на природно кретање становништва (и забрињавајуће вредности негативног природног прираштаја) указује на последице погрешне развојне и демографске политике које имају, према његовом мишљењу, више димензија: здравствено-репродуктивну, економску, социјалну, политичку, културну, безбедносну. Презентовани подаци истовремено су потврда његових полазних претпоставки о демографском слому становништва југоисточне Србије и економском заостајању овог подручја.

Љ. Митровић сматра да прихваћени модел транзиције (у облику радикалног неолиберализма и зависне модернизације) додатно заоштрава проблеме у Србији (деиндустријализација земље, девастација привреде, незапосленост, сиромаштво, нови облици миграција) и, са своје стране, утиче на процес одлагања заснивања бракова и смањење репродуктивне моћи становништва. На тај начин, процес демографске репродукције се додатно блокира, као и излазак југоисточне Србије из неразвијености.

Демографски проблем – срж националног програма. Приликом разматрања последица транзиционог шока и тражења решења проблема, Љ. Митровић истиче да је демографска обнова Србије срж националног програма, односно да без демографске обнове нема националног опстанка једног народа и његове државе. Он сматра да се данас у Србији „морају приоритетно у јединству поставити нова развојна и демографска политика, без којих нема бољитака у обнови становништва, у третману људског и културног капитала, у остваривању одрживог, хуманог и квалитетног развоја друштва“ (Митровић, 2011: 17).

Љ. Митровић предлаже нови модел развоја у виду *социјалдемократског одрживог развоја* чија су обележја: мешовита својина са доминацијом акционарства, социјално усмерена тржишна привреда, квалитет живота, равномерни регионални развој, јединство парципативне и представничке демократије, развијене институције солидарности, ослобођена иницијатива људи за стваралаштво, конституисање плуралистичког, отвореног и одговорног друштва. Само се у оквиру оваквог концепта, према његовом мишљењу, може обликовати продуктивна демографска политика која би бројним системским мерама запошљавања, економско-развојне, социјалне, здравствене, стамбене и образовне политике подстакла проширену демографску репродукцију. У формирању модела демографске репродукције требало би узимати у обзир искуства других земаља (сканди-

навских), али и позитивна практична решења у нашој земљи (локалне интервенције у сфери демографске обнове).

Акциони програм дугорочне политике истраживања и реформе – демографске обнове – могући правци деловања. Проблем репродукције становништва и развоја југоисточне Србије, према схватању Љ. Митровића, захтева изградњу целовитог програма научне, социјалне, политичке и културне акције, али и прецизно дефинисање популационе политике. Он истиче да постоји заједничка одговорност науке и политике за друштвене промене, тако да указује на могуће правце и форме деловања за подстицање научног сазнавања и дугорочног разрешавања демографских и развојних проблема са којима се суочава југоисточна Србија.

Први правац и форма деловања у области афирмисања програма демографске обнове становништва, сматра Љ. Митровић, везан је за *развијање програма мултидисциплинарних научних истраживања* (дугорочних, развојних и акцијских истраживања демографских и развојних проблема Србије/југоисточне Србије). На изради макропројекта неопходно је ангажовање већег броја истраживача и института са различитих факултета и универзитета у Србији у чијем фокусу би били како историја и дијагноза демографских проблема, тако и истраживање алтернативног модела политике репродукције и развоја југоисточне Србије. Другу форму деловања Љ. Митровић означава као *развијање кампање културног и здравственог просвећивања омладине* у виду предавања, разговора, трибина, едукација. Потребно је, према његовом схватању, установљење једног покрета за демографски развој и културно-просветну акцију ради афирмисања процеса унапређења рађања и подршке породици. Трећа форма деловања била би покретање *иницијативе о месту демографије и демографских проблема у наставним плановима и програмима у школама и универзитетима* (унети наставне јединице посвећене демографском питању и социјалну демографију као дисциплину). Четврти правац деловања подразумева иницијативе *да држава (парламент, влада) у области политике развоја и институционалне регулације дефинише политику демографске репродукције и донесе системске законе којима ће се регулисати брак и породица, област социјалне и стамбене политике, запошљавања и социјалне заштите, како би се дугорочно деловало на подстицање брже демографске обнове.* Притом, истиче да је „крајње време да се у Србији схвати да нема ни нације ни државе без демографског супстрата, те да народ који тако интензивно одумире, као што је то српски народ, нема будућност“ (Митровић, 2011: 21). Он сматра да је обавеза државе

да кроз нову стратегију равномерног регионалног развоја подстакне развој пољопривреде и села, демографско и производно оживљавање руралних простора у Србији. То је неопходно, јер је Србија суочена са апокалиптичним стањем, где сваке године умире један град средње величине (изумирање читавих насеља).

Акције комуналне заједнице су пети предложени правац деловања у овој области. Значајном место улогу и одговорност имају и општине (изградњом инфраструктурних објеката, саобраћајница, мрежом институција – школа, здравствених, социјалних, културних) које могу утицати на стварање институционалних претпоставки за демографску обнову села. Шести могући правац деловања у области демографске обнове становништва Србије везан је за *деловање цркве, политичких партија и НВО*. Као седми правац/облик деловања, Љ. Митровић истиче *културно-цивилизацијски аспект ангажовања*, како у смислу ревалоризације система вредности и ослобађања од традиционалних стереотипа и културе смрти из прошлости, тако и критичког суочавања и ослобађања од негативног утицаја савремене хедонистичко-потрошачке цивилизације.

Проблем демографске репродукције у југоисточној Србији веома је комплексан и вишедимензионалан – то је питање националног опстанка и развоја. Стога Љ. Митровић сматра да би универзитет својом иницијативом за изградњу програма мултидисциплинарних дугорочних истраживања овог проблема „учинио себе одговорним у својој научној и културној мисији и посланству, не само у академској, већ и у широј друштвеној заједници“ (Митровић, 2011: 22).

Нова стратегија друштвеног развоја и демографска обнова – пут опстанка и напретка Србије

На научном симпозијуму *Становништво југоисточне Србије: утицај демографских промена у југоисточној Србији на друштвени развој и безбедност* (2012. године), и у истоименом зборнику радова, Љ. Митровић поставља питање о могућностима деловања у области демографске репродукције, односно питање формулисања нове стратегије друштвеног развоја и демографске обнове Србије.

У разматрању овог проблема полази од неколико социолошких, аксиоматских и хипотетичких ставова: да је демографски супстрат основа настанка, опстанка и развоја сваког друштва/човечанства, а да занемаривање ове истине има апокалиптичне последице; да је Малтус открио велики закон о улози становништва, његовом расту и економском развоју и потреби

грађења хармонијског односа у друштвеном развоју (да би се избегле негативне последице); да је савремени друштвени развитак за последицу имао технолошки раст и старење становништва и да је дошло до биполарности у економском и демографском развоју; да се Европа данас суочава са економском кризом, која није само финансијска, њен проблем је и феномен старења нација (у Русији се говори о тзв. демогеноциду у периоду транзиције); да је Србија суочена са старењем становништва и противуречностима севера и југа у демографском развоју (феномен изумирања насеља). С обзиром на то да овакво демографско стање утиче на демографски и социјални развој, Љ. Митровић се фокусира на истраживање путева и могућности промене оваквог стања у перспективи развоја Србије.

Осврт на демографско стање југоисточне Србије и његове негативне импликације по развој, геополитичку стабилност и безбедност. С обзиром на то да је у Србији присутна драматична демографска ситуација (процес депопулације, старења, демографска девастација), Љ. Митровић уочава неке од узрока који производе негативне тенденције у структури и динамици српског друштва и трага за решењима, како би за наредних 50 година имали повољнију демографску слику и „другачију перспективу“ (Митровић, 2012: 86). Међу узроцима су: избор владајућег модела/стратегије развоја и модернизације, непостојање одговорне популационе политике и модел културне политике. У том смислу, одлучујуће генераторе демографског слома југоисточне Србије, Љ. Митровић види у: моделу деформисане (једностране) модернизације и развоја (радикална индустријализација), политици неравномерног економског и социјалног развоја Србије (у централизацији која је одвела до неједнакости и диспропорције у регионалном развоју; развој престонице и градова – запостављање развоја села), маргинализацији демографског проблема и непостојању адекватне државне и друштвене популационе политике у Србији и негативним учинцима остваривања модела неолибералне (хипер-економистичке) транзиције без социјалне одговорности (разарање привредних ресурса, квалитета живота, немогућност демографске ревитализације не само села, већ и градова).

О могућем програму и правцима деловања друштвених актера у нас на плану развојне и демографске стратегије/политике (шта нам ваља чинити?). Љ. Митровић сматра да је Србији потребна нова развојна, демографска и културна политика у функцији напретка, демографске обнове и безбедности. У том смислу, неопходно је: 1) напуштање досадашње неолибералне стратегије развоја и прихватање социјалдемократског

модела одрживог развоја, који би омогућио транзицију друштва са социјалном одговорношћу (модел подразумева мешовити систем својинских односа, масовно акционарство запослених, социјално усмерену тржишну привреду, јединство институција партиципативне и представничке демократије, модерну правну државу, функционалну децентрализацију и регионализацију, економски развој пољопривреде (села), равномерни развој неразвијених подручја у Србији и одржив еколошки концепт развоја); 2) развити нову популациону политику која је ослоњена на нови концепт друштва, државе и друштвених актера (демографско питање је *rag excellence* национално питање); 3) развити нову културну политику која би требало да буде у функцији развоја самосвести, колективне и индивидуалне одговорности за дугорочни опстанак и развој нације (култура рађања и живота, а не култура смрти) (Митровић, 2012: 87).

Љ. Митровић истиче улогу различитих друштвених актера у афирмацији и остваривању радикалних промена приоритета и циљева у новом моделу демографских, друштвених и културних промена у Србији. Да би се одговорило овако изазовном задатку, неопходно је ангажовање различитих институција и организација у друштву (породице, школе, државе, цркве, привредних организација, здравствених и културних институција, медија, удружења и невладиног и цивилног друштва), које морају имати активан и позитиван програм за обнову и демографску ревитализацију Србије. Љ. Митровић сматра да би овај програм стимулативним мерама (економски развој неразвијених подручја, посебно пољопривреде и села, унапређење мреже школства, здравства, културних институција, побољшање квалитета живота на селу) могао да допринесе заустављању процеса миграција, подмлађивању и обнови становништва, посебно у пограничним општинама југоисточне Србије. То би подразумевало развој стратегије и програма проширене репродукције становништва (склапање бракова у млађем животном добу, рађање више од два детета), као и спровођење социјалне и развојне политике, која би била у функцији перманентне подршке породици, жени, деци и омладини (подизање квалитета и стандарда живота и изграђивање нових односа у породици и друштву) ради демографске обнове становништва (Митровић, 2012: 88). Он истиче позитивне примере популационе политике (скандинавски модел, искуство патријархалне традиције породичних задруга, актуелни Палмин модел из Јагодине) које треба изучавати, а најбоље примере и моделе следити.

Љ. Митровић посебно наглашава неопходност промена у културном подсистему друштва и нове културне политике ради остваривања циљева у области обнове становништва. Он сматра да је прелазак из патријархалног/традиционалног друштва ка модерном праћен бројним процесима модернизације, секуларизације, индивидуализације, демократизације и еманципације, који су имали, с једне стране, развојно-еманципаторску улогу, али су, с друге стране, утицали на радикалне промене система вредности и културних образаца у друштву (доминација масовне, потрошачке и хедонистичке културе). У контексту „наглашене доминације неолибералног развоја, социјалдарвинизације друштвених односа и индивидуализације личности и савременог друштва, еманципација је праћена и растом себичног индивидуализма/егоизма, а комплексни односи међу половима и младом генерацијом једнодимензионално се остварују (секс је постао посебан облик потрошње, а не национални егзистенцијални фактор биолошко-социјалне репродукције, тј. индивидуална и друштвена дужност према нацији, себи, породици и човечанству)“ (Митровић, 2012: 89). У времену демогиноцида (200.000 абортуса годишње у Србији), самоубиства нације и културе смрти, поставља се питање улоге васпитања за живот, здравственог и сексуалног васпитања (питање не само нације, већ и рода и човечанства), односно улоге породице, школе, здравствених и социјалних институција, медија, државе.

Пут изласка пограничних општина југоисточне Србије из неразвијености, према мишљењу Љ. Митровића, је нова политика регионалног развоја, која би била у служби економске ревитализације, демографске обнове и геополитичке безбедности (досадашња политика економског развоја довела је до поларизације Србије на развијен север и неразвијен југ, до демографске девастације/слома многих општина према Македонији, Румунији, Косову и Албанији). Конципирање нове и дугорочне развојне политике за овај простор мора се базирати не само на економској, већ и геополитичкој безбедоносној димензији (одбрањивост овог простора и интегритета земље). Стога, Љ. Митровић сматра да је у изградњи програма друштвеног и демографског развоја неопходно ангажовање тимова стручњака (демографа, економиста, социолога геополитичара), због комплексности и значаја ових социодемографских проблема.

Закључна разматрања

Захваљујући научним, стручним и професионалним компетенцијама и настојањима Љ. Митровића, дугорочна мулти-

дисциплинарна истраживања социо-демографских проблема југоисточне Србије и њиховог утицаја на социокултурну динамику сагледана су из угла приоритетних задатака научних институција из читаве Србије. Према мишљењу Љ. Митровића, комплексност фактора који утичу на појаву демографских и развојних проблема, у виду интензивне депопулације и старења становништва, захтевају систематско проучавање које ће бити темељ за изграђивање реалног и оптималног концепта одрживог развоја југоисточне Србије. Притом, он сматра да је сагледавање демографског питања као приоритетног (par excellence друштвеног питања) и целовито разматрање и обликовање програма демографске политике, као саставног дела развојне политике – питање опстанка и даљег напретка друштва Србије.

Демографска обнова је срж националног програма, сматра Љ. Митровић, без ње нема националног опстанка народа и његове државе. Стога је у Србији неопходно јединство нове демографске и развојне политике, без којих нема ни напретка у обнови становништва, ни остваривања одрживог, хуманог и квалитетног развоја друштва. Могући правци и форме деловања у области афирмисања програма демографске обнове становништва везани су за: 1) развијање програма мултидисциплинарних научних истраживања, 2) развијање кампање културног и здравственог просвећивања омладине, 3) покретање иницијативе о месту демографије и демографских проблема у наставним плановима и програмима у школама и универзитетима, 4) дефинисање политике демографске репродукције од стране државе (парламент, влада) у области политике развоја и институционалне регулације и доношење системских закона којима ће се регулисати брак и породица, област социјалне и стамбене политике, запошљавања и социјалне заштите, 5) акције комуналне заједнице, 6) деловање цркве, политичких партија и НВО и 7) културно-цивилизацијски аспект ангажовања.

Нова стратегија друштвеног развоја, односно нова развојна, демографска и културна политика у функцији напретка, демографске обнове и безбедности подразумева: 1) напуштање досадашње неолибералне стратегије развоја и оријентацију ка социјалдемократском моделу одрживог развоја, 2) развијање нове популационе политике, која је ослоњена на нови концепт друштва, државе и друштвених актера (демографско питање – национално питање), 3) развијање нове културне политике у функцији развоја самосвести, колективне и индивидуалне одговорности за дугорочни опстанак и развој нације.

На путу опстанка и напретка Србије, сматра Љ. Митровић, наука је само један од актера, која у складу са деловањем раз-

личитих институција, организација, колектива и појединаца, новим законским решењима и широким програмом културне и социјалне акције може значајно да допринесе стварању механизма за решавање актуелних социодемографских проблема.

Литература

Митровић, Љ. (1970) *Огњишта која гасну – истраживање о социјалним проблемима старачких домаћинстава и друштвеном положају остарелих на белопаланачком селу*. Београд: Економска политика.

Митровић, Љ. (пр.) (2011) *Становништво југоисточне Србије: демографска репродукција и социо-културна динамика*. Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу.

Митровић, Љ. (пр.) (2012) *Становништво југоисточне Србије: утицај демографских промена у југоисточној Србији на друштвени развој и безбедност*. Београд–Ниш: Центар за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу.

Suzana Marković Krstić

THE CONTRIBUTION OF LJ. MITROVIĆ TO SOCIODEMOGRAPHIC STUDY OF SOUTHEASTERN SERBIA

Summary

In this paper, the socio-demographic perspective illustrates the work of Professor Ljubiša Mitrović. The framework of its contribution to the demographic field study makes a theoretical and empirical approach to the causes and consequences of depopulation and aging population of South-East Serbia. The developed sociological imagination enabled him at the beginning of the academic and professional career ahead of the big impact of demographic factors on the socio-economic development. Therefore, even in the „early works“ in the seventies he explores and describes the „hearths that are gas“ (the social problems of elderly households and social status of the older population the village of Bela Palanka), but in the first and second decade of the XXI century, he speaks about the phenomenon of extinction of entire settlements in Serbia. However, in addition to observing the importance of demographic reproduction for the survival of the Serbian people in the region, he highlights the role of scientific development and

action research in this area and the need for the establishment of the movement for the demographic development and the cultural and educational action (affirming the birth process, cultural and health education for youth).

As part of scientific and professional services, he launches a number of initiatives for the multidisciplinary study of demographic reproduction in Southeastern Serbia. One of them is the implementation of the project population of *South-East Serbia – a social and cultural dynamics* (2008) in the framework of cooperation between the Centre for Scientific Research of SASA and the University of Nis. Research results and scientific meetings confirm that the demographic problem of Southeast Serbia is an enormous national and safety and land development issue that requires immediate response of the population and social policy, as well as society as whole.

Keywords: demographic study, Southeastern Serbia, depopulation, aging population.

Јелена С. Петковић
Јелена Н. Божиловић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Ниш

УДК 316.7:323.1(497.11);
316:929 Митровић Љ.

КУЛТУРНА ПОЛИТИКА У ФУНКЦИЈИ МОДЕРНИЗАЦИЈЕ И РАЗВОЈА ГРАЂАНСКОГ ДЕМОКРАТСКОГ ДРУШТВА СРБИЈЕ⁷⁴

Резиме

Апострофирајући значај културе у савременим друштвеним променама, у раду се чини критички осврт на проблематизацију улоге културне политике у земљама у транзицији у контексту савременог друштвеног развоја из богатог теоријског и емпиријског опуса професора емеритуса Љубише Митровића. У покушају да понуди одговоре на питање како се у условима друштвене трансформације Србије треба одредити наспрам модела културне зависности, односно како пронаћи сопствени културни модел, у раду се издвајају промишљања неких основних проблема и противречности српске културне политике, ситуиране у распону између зависне модернизације и ретрадиционализације. Јасно дефинисани циљеви културног развоја у служби модернизације, развоја и изградње грађанског демократског друштва, требало би да своје утемељење остваре у очувању националног културног карактера, респектовању права на културну разноликост и афирмисању еманципаторских потреба актера прогресивних друштвених промена. У контексту социјалнодемократске стратегије друштвеног развоја и тако дефинисане културне политике, посебна пажња посвећена је анализи улоге грађанства, изражавању грађанског принципа и равноправности различитих идентитета цивилног друштва.

Кључне речи: културна политика, грађанско друштво, трансформисање идентитета, модернизација, друштвени развој.

“Залажући се за редефинисање нове културне политике желимо истаћи да она може настати из једног критичког промишљања српског националног питања у услови ма глобализације на модерном концепту разумевања ме-

⁷⁴ Припремљено у оквиру пројекта Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074), који финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

гатрендова, тих нових “стрела времена”. То значи да се родољубље не сме супротстављати човекољубљу и да се неговање патриотизма мора посматрати у новом културолошком и геокултурном кључу очувања духовног идентитета и јединства културног простора. То пак значи да такав патриотизам мора респектовати културну различитост у савременом свету. Он се не сме ксенофобично затварати у шовинистичке тврђаве.”

Љубиша Митровић, *Геокултура развоја Балкана и савремена социологија*

Увод

Са истинском интелектуалном страшћу, суочавајући се са значајним социолошким, политиколошким, антрополошким, културолошким и другим темама, професор емеритус Љубиша Митровић је током своје завидне академске каријере критички преиспитивао и професионално проблематизовао бројне аспекте људске и друштвене стварности. Значајним и научно препознатљивим мисаоним ангажманом успео је да изгради сопствену позицију врсног научника/ истраживача, улазећи у критички дијалог са бројним ауторима, компетентно тумачећи и проблематизујући бројне теоријске позиције, актуелне друштвене теме, постављајући нове домете научних сазнања и стручних анализа у савременој српској социологији. Препознајући значај његовог научног и стваралачког опуса, академска заједница му је указала посебну част доделивши му 2012. године титулу првог професора емеритуса на Универзитету у Нишу, док бројне награде и признања потврђују његов несумњиви допринос широј друштвеној заједници.

Свакако је вредна помена и пажње управо непрестана социолошка упитаност о зачућује великом броју тематских области са којим се професор Митровић професионално суочавао годинама, пледирајући за један хуманији свет, социјално одговорније друштво и критички и стваралачки активнијег појединаца. Такве вредности преносио је и на бројне генерације својих студената, подстичући их да активно усвајају научна знања и стичу критичке способности у тежњи ка властитом развоју и општем напретку друштва. Ништа мање није био професионално и пријатељски усмерен и ка својим, нарочито младим, сарадницима и колегама, у жељи да својеврсним интелектуалним провокацијама и добронамерним саветима допринесе њиховом научном, професионалном и етичком стасавању. Као својеврсна захвалност за такав труд и усуд, као његове некадашње студент-

киње а данас сараднице на истраживачким пројектима, са великим задовољством смо прихватиле да учествујемо на Округлом столу у част професора емеритуса Љубише Митровића, а поводом 70 година његовог живота, који је одржан новембра месеца 2013. године на Филозофском факултету у Нишу.

Одустајући на самом почетку од нескромног и несумњиво захтевног покушаја целовитог и потпуног приказа научног опуса професора Митровића, у овом раду смо настојале да, издвајајући поједине сегменте културне проблематике у контексту савременог грађанског друштва, скренемо пажњу на његов критички сензибилитет и ауторску особеност у промишљању ове теме.

Култура и културна политика у контексту друштвених промена

Наглашавајући значај изучавања улоге културе у савременим друштвеним променама, Митровић је с правом указивао на све већу улогу не само људског, већ и културног капитала и симболичке моћи у глобалном свету. Сналажење и прилагођавање новим развојним глобализацијским захтевима, који су обележени сложеностју друштвених односа и убрзавањем друштвених интеракција, поред економских и политичких чиниоца промена, наглашавају снагу културне димензије развоја. Тиме се, заправо, у научном дискурсу указује на значај повезаности између културних фактора – вредности, традиције, начина живота – и друштвеног развоја, уз промишљање квалитета и интензитета њихових међусобних утицаја. Несумњиво је, дакле, да је уз економске, социјалне и еколошке сегменте развоја, пуни друштвени напредак могуће остварити уз уважавање културних и свих других специфичности, вредности и особености локалних заједница, као и уз усаглашавање циљева њиховог развоја са општим друштвеним развојем. Митровић то јасно препознаје апострофирајући потребу да се социологија залаже за ширу концептуализацију појмова култура и друштвена промена, сматрајући прихватљивим и пожељним говорити о интегралном концепту одрживог развоја и социо-културној динамици (Митровић, 2008). Ово нарочито имајући у виду да се глобално културални приступ у друштвеним наукама фокусира управо на проблеме хомогенизације културе и на утицај културе и масмедија на положај индивидуалних и/или националних идентитета у епохи глобализације (Вулетић, 2003: 14). Наглашава се да у условима глобализације све значајнију улогу играју монополи у области медијске индустрије (индустрије свес-

ти) и симболичког система моћи, преко којих се, по мишљењу Митровића, остварују утицаји на регионе и планетарни простор у форми хегемоније и зависности, мондијализације капитала и културног империјализма.

Бавећи се промишљањем различитих научних интерпретација природе и улоге културе у историјском развоју људског друштва, Митровић указује да је конкретно-историјска реализација друштвене улоге културе посредована низом фактора: нивоом технолошке развијености друштава, односом класних снага, карактером социјално-политичке организације друштва, развијеношћу облика друштвене свести и др. Поједини теоретичари (Тофлер, 1975) сматрају да се препреке за побољшање општих социјалних услова налазе, управо, у спорости прилагођавања културних вредности насталим друштвеним променама. Модернизација једног друштва се несумњиво не може одредити, нити њена успешност проценити изван контекста прошлости, нечега што је утемељено у традицији одређеног друштва и што представља његову културну, економску и политичку тековину. Полазећи од оваквог става, неки од наших савремених теоретичара (Јазић, 2005; Стојановић, 2010) мишљења су да се, нарочито у претходна два века стварања модерне српске државе након ослобађања од турске власти, отежан процес модернизације одвијао у европском кључу, али да је био од другоразредног значаја услед доминације детерминистичког сплета следећих фактора: усмереност на јачање националног јединства и потрага за националним идентитетом; оријентација на политичке циљеве и проблеме, уз занемаривање културних специфичности и културног развоја; неразвијеност цивилног, грађанског друштва у Србији. У критичком осврту на историју културне политике Србије у XX веку, Митровић закључује о дефициту рационалности у њеном обликовању и остваривању, наглашавајући неодговоран однос друштва и власти према култури.

Суштински значајне промене нису наступиле ни данас, што аутор недвосмислено поентира проучавајући односе културе и транзиције савременог друштва Србије. Митровић се води мишљу да у недостатку дефинисане стратегије дугорочног друштвеног и културног развоја нове елите балканских друштава углавном следе имитативно-неолибералну парадигму развоја. При томе озбиљно маргинализују и неопрезно подцењују значај и улогу културе, што несумњиво оставља негативне последице по друштвени развој. Ово нарочито имајући у виду чињеницу да се многе земље, па и Србија, у процесу друштвених трансформација суочавају данас са својеврсним транзиционим дуализмом – ретрадиционализацијом и модерни-

зацијом. Често противречни, ови процеси на Балкану оличени су у радикалној промени која може имати карактер конзервативне историјске рестаурације или социјалдемократске иновације. У својом научном промишљању постсоцијалистичког друштва Србије, аутор усмерава пажњу на улогу културних вредности и ставова, културних процеса и актера, као и на анализу модела културне политике у поспешивању или отежавању друштвеног прогреса. При томе наглашава потребу да „духовни метеж у друштвима транзиције треба да буде замењен новим идејним и вредносним оријентирима. То, пак, представља после хаоса и аномије, успостављање новог реда, а то значи, између осталог, и потребу нове културне политике у функцији модернизације и развоја друштва и његове евроинтеграције.“ (Митровић и др. (ур.), 2004: 4).

Појам културне политике данас обухвата различита значења. Једно од најширих одређења потиче од ауторке Кејт Неш (Kate Nash), која културну политику види као централно поље проучавања савремене политичке социологије, чиме она ову дисциплину сагледава у новом кључу. Она сматра да је у политичкој социологији дошло до померања парадигме „са удаљавањем од модела политичког учешћа или неучешћа концентрисаног на државу и заснованог на класама и приближавањем схватању политике као потенцијала у свим друштвеним догађајима“ (Неш 2006: 11). Наиме, са процесом глобализације на економском, културном и политичком нивоу оквир националне државе, као и класе, није више доминантна арена за одвијање различитих друштвених процеса. Формирање, оспоравање и трансформисање идентитета и институција потребно је сагледавати из ширег угла, где се поље моћи и политике не ограничава искључиво на државу, већ захвата поље друштва. У том контексту, ауторка каже: „Франгментација и плурализација вредности и животних стилова, праћене развојем масовних медија и конзумеризма, уз слабљење стабилних занимања и заједница, подразумевају да су друштвени идентитети, који су се раније прихватили без резерве, постали политизовани“ (Неш 2006: 10). Као нове носиоце политичке моћи и актере друштвених промена Нешова пре свих истиче нове друштвене покрете и мреже које заступају интересе трансформисаних неklasних идентитета, попут етничког, сексуалног, мањинског, еколошког и многих културних идентитета. Значај нових друштвених покрета огледа се у томе што осветљавају разне димензије искључености и неједнакости које данас нису утемељене само на класном нивоу. У том смислу проучавање нових друштвених покрета постаје један од најважнијих проблема проучавања политичке социоло-

гије, односно културне политике (*cultural politics*), која, дакле, представља анализу савремених политичких процеса из угла културе и културних идентитета.

Поред овог ширег одређења појма културне политике, постоје и друга, која културну политику (*cultural policy*) виде као „свесно деловање усмерено ка постизању друштвено прихватљивих циљева“ (Драгићевић Шешић, Стојковић 2011: 34), односно регулисање интереса у домену културе и одлучивње о свим циљевима и средствима која се тичу културног развитка једног друштва. Културна политика односи се пре свега на доношење и спровођење мера која регулишу развој културе. Разматрајући феномен културне политике Бранимир Стојковић и Милена Драгићевић Шешић истичу да се он темељи на задацима очувања културне баштине и културног идентитета, развоју савременог уметничког стваралаштва, као и подстицању доступности културних добара и учешћу становништва у културном животу заједнице (Драгићевић Шешић, Стојковић 2011: 35).

Приступ Љубише Митровића приликом разматрања феномена културне политике негде је између два напред наведена. Аутор у анализи полази од ширих глобалних трендова, крећући се ка микронивоу проучавања. Циљ његових социолошких анализа јесте изналажење адекватног и применљивог модела на културно тло Србије и других балканских земаља. Културну политику у Србији и на Балкану Митровић проучава као феномен који је детерминисан процесима транзиције и глобализације. Он сматра да је поље културе генерално бивало запостављано од стране политичких елита, као и да је доминантна стратегија развоја културне политике била неолиберална имитативна парадигма. Недостатак критичког промишљања културног развоја огледао се у преузимању образаца масовне културе Запада, односно у процесу вестернизације⁷⁵. Са друге стране, поред наведеног модела културног развоја који се одређује као део процеса модернизације, регион југоисточне Европе, а посебно Србија, налази се у процесу ретрибализације и оживљавања национализма. Постсоцијалистичка транзиција представља болну тачку на простору читаве бивше Југославије, која је кулминирала етничким и религијским сукобима и грађанским ратом. Као последица ових негативних процеса, јавили су се етноцентризам, социјална и етничка дистанца и ксенофобија (Митровић 2009: 150).

⁷⁵ По многим теоретичарима, на садржај глобализације пресудан утицај има Западни *Weltanschauung*. Зато глобализацију називају „вестернизацијом“ или „американизацијом“. Несумњиво је да она по битним карактеристикама произлази из либералне, боље рећи неолибералне парадигме, коју Гиденс назива „тржишним фундаментализмом“ неолиберала (упор. Голубовић 2003: 43).

Како пронаћи сопствени културни модел развоја?

Како ниједан од ова два модела развоја као екстрема (зависна модернизација са једне, и ретрибализација са друге стране) не воде напретку и развоју културе, Митровић као централни задатак својих истраживања у овој области поставља налажење адекватног модела културне политике који би са једне стране водио очувању националног културног идентитета, док би са друге стране афирмисао вредности културног диверзитета или разноликости, која је једна од основних својстава културе у ери глобализације. Овакво схватање у сагласју је са Универзалном декларацијом Унеска о културној разноликости, где се истиче да је културна разноликост заједничко наслеђе човечанства које се испољава у оригиналности и плуралитету идентитета. Та разноликост је за људски род исто толико нужна као што је биолошка разноликост неопходна за живе организме. И сâм културни плурализам је тек политички одговор пред чињеницом да она постоји. Из културне разноликости проистичу бројна друга културна права, укључујући право на достојанство људске личности, права мањина, мултијезичност, културно наслеђе, различитост културне понуде и културних добара, дифузија културних добара, интеркултурализам, гаранције за ауторска права и за културну индустрију (Инђић, 2008: 103). У складу са тим, Митровић опомиње да треба увек изнова постављати питање како се у условима асиметричног модела глобализације и тржишне привреде, радикалног раслојавања и депривације, може реализовати право грађанина на културу и одбрана националног и културног идентитета.

Као једно од могућих решења за друштва Балкана, које би водило ка стабилизацији региона и поспешивању процеса евроинтеграција, који код нас трају већ извесно време, Митровић предлаже *социјалнодемократску стратегију друштвеног развоја* и модел *мултикултурне грађанске културне политике*. Као централне вредности оваквог културног модела, он види ослобађање од етноцентричних стереотипа, толеранцију и право на различитост, као и грађанску равноправност. Рад на изградњи наведених културних и демократских вредности водио би пре свега прогресу и еманципацији балканских народа, али и више од тога – изграђивању културе мира на Балкану, која је данас више него неопходна.

Остварење наведених циљева подразумева конституисање мултикултурне заједнице која треба да обезбеди услове за слободан развој свих својих конститутивних делова, са подсти-

цањем продуктивне разноликости и развијањем континуиране културне интеракције. Тек тада мултикултурализам представља животни простор за несметан проток и размену културних вредности, то јест стварање основних услова саживота у заједници. „Али ако мултикултурна заједница не превазиђе стање чисте коегзистенције различитих култура, она може произвести тензије међу културно различитим народима и појачати сукобе уместо да ствара заједнички културни образац на ком се гради креативна интеграција (а не унификација) постојећих култура (Голубовић, 1999: 122). Када се култура сведе на национални простор, она не може да избегне провинцијализам, а крајњи резултат свега тога је фрагментација заједничке културе и партикуларизам који подразумева осиромашење и изолацију у политичком, економском и најшире схваћеном културном смислу. На трагу ових мисли налази се и Милан Подунавац. Као главни квалитет мултикултурализма он истиче нашу способност да прихватимо друге као и себе саме и да уважавамо социо-културни амбијент других у којима се социјализују. У мултикултурним друштвима људи надилазе културне поделе што ствара особити набој етичког и културног критицизма и ствара амбијент за промене и прилагођавања. Овим се надилазе културне поделе, производи осећање заједништва и поштује људско достојанство. Истовремено се потврђује теза по којој се друштво састоји од плуралитета друштвених група, а не од већине и мањине (Подунавац, 2000: 78–79).

Што се тиче носиоца мултикултурне политике, Митровић ту пре свега види државне институције, али ништа мањи значај, као ни Кејт Неш, не види ни у актерима цивилног друштва. Оваква политика мора бити интеракција државе и друштва, односно државних институција и самих грађана као актера партиципативне демократије. Прецизније, стратегија мултикултурне политике претпоставља: значајну улогу универзитета као носиоца културног капитала; активну улогу министарства за културу; рад на интензивирању регионалне културне сарадње између балканских земаља; афирмисање националних културних идентитета, али и мањинских група и њихових културних специфичности; активнију улогу градова и градских институција културе у трансграничној сарадњи; активну улогу масовних медија у промовисању мултикултурних вредности (Митровић, 2009: 156).

Модел мултикултурне културне политике водио би миру и стабилности који су нарушени у претходним деценијама. И не само то. Европеизација Балкана, по аутору, не представља претњу националним културним идентитетима, јер би овакав вид

културне политике заправо водио укључивању и бољем препознавању регионалног балканског идентитета на европском простору, као и брендирању на европском културном тржишту.

Одреднице, циљеви и задаци савремене културне политике Србије и обликовање грађанског демократског друштва

Социјалнодемократски друштвени развој који културу третира равноправно у њеном садејству са економским факторима (тржиште) и политиком (држава) претпоставља културну политику која има активни стваралачки карактер у друштвеним променама. У трагању за оптималним моделом културне политике у условима транзиције савремене Србије, Митровић јасно апострофира њене основне одреднице (Митровић, 2008). Најпре, она мора бити *грађанска* и *мултикултурна*, будући да је усмерена ка изражавању грађанског принципа и различитих идентитета цивилног друштва. Ништа мање, мора бити *плуралистичка* и *демократско-партиципативна* јер подразумева подстицање децентрализованог културног развоја и учешће бројних актера као ствараоца и потрошача културе. Отвореност према савременим изазовима тржишта обезбедила би култури једну од кључних улога у економском напретку, кроз развој предузетништва, нових производних снага, културних добара и услуга, што се последњих деценија нарочито остварује кроз подручје индустрије културе – креативне индустрије (видети: Драгићевић Шешић, Стојковић, 2011: 260–269). Коначно, интеркултурно повезујући локалне и универзалне вредности, таква културна политика би била у служби очувања националног културног идентитета кроз наглашена стремљења ка интеграцијским процесима, обликована у симболичком контексту „духа Европе“ као неизоставно „космополитског, светског духа“.

Не пропуштајући прилику да укаже на велику одговорност савремене државе Србије у области културне политике, Митровић посебно разматра три правца у модерном дефинисању њених дугорочних циљева и задатака. Наглашава се значај изграђивања нове српске елите (привредне, културне, политичке) која би била основ напретка нашег друштва, кроз *одговорност у области образовања и васпитања младе генерације*. Посебно се препознаје као значајно стимулисање даровитих појединаца, талената, смањење њиховог одласка из земље у виду „одлива мозгова“, подстицање креативности и стваралачког (научног и уметничког) ангажмана. Други правац подразумева *одговоран однос у дефинисању културне политике према дијаспори*, не би ли се разрадили механизми за очување јединства духовног

и културног простора српског народа у расејању, односно очување културног идентитета Срба вам матичне државе. Ово посебно имајући у виду случајеве угрожавања њихових културних и других права нарочито у условима фрагментације некадашње СФРЈ (детаљније видети: Митровић, 2013: 137–148). Велика улога симболичке моћи у информатичкој револуцији усмерава неоспорну потребу и за *развијом и дефинисањем улоге масмедиа у културној политици Србије*. Анализа медијског садржаја потпуно оправдава овакво настојање, па би се могло рећи да програмска оријентација телевизије и квалитет издаваштва, између осталог, по много чему дају прилично верну слику културе Србије у целости. Такозвани јавни сервис или Радно-телевизија Србије увек је био и остајао првенствено сервис странака (или коалиција странака) на власти, налазећи се већ дуже време у озбиљном културном недостатку. »Већина приватних тв канала у Србији углавном је преоптерећена тривијалним садржајима, са чувеним изговором да они само следе „укус публике“ и одговарају на „културне потребе“ (...). На укус се, дакле, мора гледати како са рецептивне, тако и са продуктивне стране. Културни посленици телевизије, али и других културних институција, немају у виду ширу слику васпитавања укуса, већ само ону која им доноси брзу и лаку зараду“ (Божиловић, Петковић, 2013: 385–386). Код већине медија у Србији постоји конзументско схватање културе, при чему се култура своди на забаву и „убијање времена“, на хедонистички концепт појавности чија је сврха да задовољи потрошача лаким садржајима. Оваква културна понуда и криза бројних културних институција (праћена мизерним финансијским буџетским издвајањима), недовољна свест о значају културе, што се социолошки гледано доводи у везу са врло ниским образованим нивоом становништва и преовлађујућим културним потребама и навикама, озбиљно нарушавају/блокирају развојну и еманципаторску улогу културе у савременим друштвеним променама Србије.

Полазећи од чињенице да култура у политичком контексту може да послужи и за испољавање моћи и постизање контроле над другима преко различитих културних пракси и вредности, значајан проблем савремених развојних стратегија јесте и концепт културног обликовања грађанских демократских друштава. Плуралистичка, демократска друштва неоспорно су упућена како на препознавање, прихватање и поштовање културних потреба и разноликости етничких, културних, лингвистичких и верских идентитета, тако и на константно стварање адекватних услова (материјалних и духовних) који ће и већинском и мањинском становништву омогућити да развијају те идентитете. При

томе се нарочито инсистира на проналажењу адекватних решења која би, у различитим правним и политичким контекстима, омогућила свим грађанима да негују плурализам и деле осећај припадности истој држави. Потребно је да исти грађански и културни статус свим члановима друштва буде праћен стварним спровођењем уставних и законских регулатива, што у културном контексту подразумева могућност да се у оквиру мултикултурних друштава, стимулише социјална и културна укљученост у складу са демократским принципима и правом појединца и/или групе на једнаке шансе и уједначен третман у заједници. Демократска културна политика утолико подразумева могућност да се културни диверзитет адекватно искаже и буде видљив управо кроз културу. То значи да нарочито припадници рањивих, маргинализованих група у друштву имају права на слободу изражавања своје посебности кроз културне активности и садржаје. Новија истраживања у Србији (Цвејић, Бабовић и Пудар, 2011: 94–113), нажалост, указују на то да је културна искљученост један од највећих развојних проблема савременог друштва Србије, који се експлицитно исказује у бројним вредносним скрупулама, стереотипима, стигмама, усмереним ка оним грађанима и/или друштвеним групама који не припадају доминантној култури. Неразумевање, непостојање воље и континуирано одсуство дијалога ради унапређења постсоцијалистичког друштва Србије и њене културе, темељи се на још увек присутним налагама национализма и конзервативизма. Све ово лamentsира над истином да је поред корените промене економије, нашем друштву неопходна промена колективне свести, својеврстан вид моралне и духовне обнове, праћена и стимулисана концептом грађанске, демократске културне политике.

Прекорачимо ли аналитичким приступом границе држава, постаје јасно, како то Митровић истиче, да глобализација није судбина већ избор и шанса модернизације и развоја различитих култура, уз претпоставку афирмисања толико свету потребне културе мира. „Насупрот екстремном поларизовању гледишта о судбини културе у условима глобализације, оличеном у сукобу култура и цивилизација или духовној колонизацији и културном неоимперијализму, ми заступамо становиште о потреби дијалога култура и партнерству цивилизација, о могућој конвергенцији и коегзистенцији различитих култура у универзалном и духовном свемиру човечанства.“ (Митровић, 2011: 65).

Закључак

Како изабрати прави пут друштвеног развоја и интегрисати се у глобалне токове, а опет не изгубити властити идентитет једно је од суштинских питања сваког савременог друштва, али и човека суоченог са новим могућностима, али и са новим нерешеним проблемима и неизвесностима. Луј Доло с правом уочава да је поменути „проблем утолико битнији што је повезан са многим другим актуелним питањима, као што су културни развој подстакнут – али, у којој мери? – материјалним развојем, економски напредак, трагање за једним потпуно промењеним начином живота у којем култура, средство којим човек истовремено одређује и своју индивидуалну и своју колективну судбину, изгледа као кључни елемент.“ (Доло, 2000: 9). Отуда и сам Митровић као право питање истиче оно које се односи на недоумицу како зауставити периферизацију културе у Србији. Само у друштвено-политичкој клими која тежи ка развоју аутономног грађанског друштва и партиципативној политичкој култури, уз културни сензибилитет усмерен ка демократизацији и децентрализацији културне политике и јасну свест о важности улоге и значаја културе за лични и друштвени развој, могуће је спречавање њеног даљег девастирања.

Не пропуштајући прилику да упозори и на извесне тешкоће са којима се друштва суочавају у условима глобализације и нових конфронтација (глобалних и регионалних), у кризним епохама какво је и доба транзиције, Митровић наглашава велику одговорност и улогу државе у области (културе) политике. Такође, као значајне актере у функцији протагониста културне политике, препознају се и грађани (појединци као ствараоци и корисници културних добара), образовање (школе, факултети, универзитети), културне установе, масмедији, цивилно друштво и његов активациони потенцијал, политичке партије и друштвени покрети и др. Утолико је неопходно да друштво Србије данас што успешније превазиђе не само етноцентристичке покличе и лошу политику елита изнутра, већ да интегрише разноликости и антагонизме сажимајући разнородне утицаје, да се препознатљивошћу свог традиционалног и модерног културног стваралаштва што успешније представи и постави у односу на највише домете у достизању хуманистичких и еманципаторских вредности.

Литература

Божиловић, Никола и Јелена Петковић (2013) *Култура у раљама модерног живота*, у: *Култура полиса*, бр. 22, година X, 2013, стр. 369–392.

Цвејић, Слободан, Бабовић, Матија и Газела Пудар (2011) *Студија о хуманом развоју – Србија 2010: извори и исходи социјалног искључивања*. Београд: UNDP Србија.

Доло, Луј (2000) *Индивидуализам и масовна култура*. Београд: Сlio.

Драгићевић Шешић, Милена и Стојковић, Бранимир (2011) *Култура, менаџмент, анимација, маркетинг*. Београд: Сlio.

Голубовић, Загорка (1999) *Странпутице демократизације у постсоцијализму*. Београд: Београдски круг – Библиотека Круг.

Голубовић, Загорка (2003) *Изазови демократије у савременом свету*. Пожаревац: Центар за културу.

Инђић, Триво (2008) „Политика културног идентитета“. *Нова српска политичка мисао*, посебно издање 1: *Културна политика у Србији*, стр. 99–105.

Лазић, Младен (2005) *Промене и отпори*. Београд: „Филип Вишњић“.

Митровић, Љубиша (2008) *Између културе зависности и трагања за сопственим моделом (Проблематизација улоге културне политике из перспективе социологије друштвених промена и геокултуре развоја Србије)*, у: *Нова српска политичка мисао*, 1 /2008, стр. 7–25.

Митровић, Љубиша (2009) *Ното turisticus и култура мира*. Ниш: Центар за балканске студије.

Митровић, Љубиша (2011) *Геокултура развоја Балкана и савремена социологија*. Нови Сад: Прометеј; Ниш: Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Центар за социолошка истраживања.

Митровић, Љубиша (2013) *Од геополитике ка геокултури у дефинисању националне стратегије и улози дијаспоре*, у: *Смисао*, бр. 1/2013, стр. 137–148.

Митровић, Љубиша и др. (пр.) (2004) *Модели културне политике у условима мултикултурних друштава на Балкану и евроинтеграционих процеса*. Ниш: Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Институт за социологију.

Неш, Кејт (2006) *Савремена политичка социологија*. Београд: Службени гласник.

Подунавац, Милан (2000) „Либерализам и

мултикултурализам“. *Филозофија и друштво*, XVII, стр. 77–92.

Стојановић, Дубравка (2010) *Уље на води. Огледи из историје садашњости Србије*. Београд: Пешчаник.

Тофлер, Алвин (1975) *Шок будућности*. Загреб: Свјетлост.

Вулетић, Владимир (пр.) (2003) *Глобализација – мит или стварност*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Jelena S. Petković
Jelena N. Božilović

CULTURAL POLICY IN THE FUNCTION OF MODERNIZATION AND DEVELOPMENT OF THE CIVIL DEMOCRATIC SOCIETY OF SERBIA

Summary

Emphasizing the importance of culture in modern social changes, the paper provides a critical insight into the problematization of the role of cultural policy in the countries in transition within the context of the contemporary social development from a rich theoretical and empirical oeuvre of professor emeritus Ljubiša Mitrović. In an attempt at answering the question of how one can position oneself against the model of cultural dependency in the conditions of social transformation of Serbia, that is, how to find one's own cultural model, the paper draws attention to the consideration of certain basic problems and discrepancies of the Serbian cultural policy, situated between dependent modernization and retraditionalization. Clearly defined aims of cultural development in the service of modernization, development and construction of a civil democratic society should find their foundation in the preservation of the national cultural character, respect of rights to cultural diversity, and affirmation of emancipating needs of the participants of progressive social changes. Within the context of a social democratic strategy of social development and thus defined cultural policy, special attention is paid to the analysis of the role of citizenship, expression of civil principles, and equality of various identities of a civil society.

Key words: cultural policy, civil society, transformation of identity, modernization, social development.

Станоје Ивановић
Универзитет у Београду
Учитељски факултет
Београд

УДК 378:316.32;
316:929 Митровић Љ.

РЕФОРМА УНИВЕРЗИТЕТА У ЗАМКАМА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Резиме

У првом делу рада разматрају се актуелне друштвено-економске и културне промене које утичу на реформу универзитета. Међу њима се издваја процес глобализације који се наметнуо као арбитрарни чинилац ове реформе и пре него што су се испољили амбивалентни ефекти глобализације.

Напуштање традиционалне универзитетске парадигме и прилагођавање универзитета тржишним односима, довело је универзитет у неизванстан положај са дубоким последицама.

У другом делу рада приказују се неки радови и најважнији ставови проф. др Љубише Митровића о универзитету и посебно о реформи високог школства, који критички засецају ове промене и захтевају темељно преиспитивање реформе универзитета, имајући у виду управо и ефекте глобализације. Овај прилог је на трагу идеја које разматра и заступа проф. др Љубиша Митровић.

Општа обележја глобалних промена

Глобализација се најчешће одређује као процес међународног повезивања, јачања улоге међународних институција и стварања претпоставки за изградњу „светског друштва“. Она обухвата међународне интеграционе токове који се одвијају ширењем отвореног тржишта капитала, роба, радне снаге, услуга и других видова економског пословања. Економска кретања и нови канали утицаја продиру и у друге области као што су комуникације, нове технологије, култура и образовање. То је процес који води ка концентрацији и централизацији економске моћи, јачању улоге транснационалних компанија и утицаја најразвијенијих земаља, стварању нових облика наднационалних интеграција и прилагођавању националних економија и развојне политике појединих земаља глобалним кретањима. Иако је интеграција развојни процес савременог света, с обзиром на то да се одвија у складу са интересима најразвијенијих држава, гло-

бализација је начин остваривања њихове доминације у савременим условима.

Као што се користе различита средства глобализације, економска, политичка, технолошка и друга, зависно од потреба, тако су и показатељи глобализације различити и видљиви у разним сегментима друштва. Духо наводи да се у оквиру глобализације могу издвојити следећа кретања: од индустријског ка информатичком друштву, од националне ка светској економији, од круте ка високо осетљивој технологији, од хијерархијске ка мрежној комуникацији, од репрезентативне ка партиципативној демократији, од краткорочних и изолованих развојних процеса ка дуго-рочним и повезаним развојним кретањима (Duhou, 1999, стр. 17). На таласу ових промена настаје ново друштво које карактерише убрзан техничко-технолошки развој и све већа улога знања. Промене у организацији рада, у производњи роба и пружању услуга, у култури и односима између људи, мењају социјални живот, па и сама схватања о економији, социјалном простору и времену. Тако је глобализација носилац дубоке трансформације света и истовремено његове хомогенизације.

Последице ових процеса су у противуречностима економског развоја појединих земаља и читавих региона, у доминацији и експлоатацији економски моћнијих држава, у девастацији природне средине и сл. У томе главну улогу имају мултинационалне корпорације. Главни интерес корпорација и технократских структура које их воде није само повећање профита, већ експанзија система, одржавање престижа и доминације у светском поретку. Ограничавање конкуренције и спрега економских процеса са државним апаратом умањују улогу тржишта као регулатива производње и потрошње, управо велике корпорације неутралишу тржиште и плански усмеравају и мењају потребе потрошача. Сам потрошач је „бедна креатура и објект манипулације система“ (Галбрајт). Економски систем функционише тако што непрекидно управља потрошњом, што усклађује потрошњу са планираном производњом и томе подређује пропаганду, рекламу и комерцијалне активности уопште.

Посебну улогу у структури корпорација имају оне које се баве технологијама, енергетским изворима и производњом за потребе војног комплекса. Тако се одржава спрега привредног развоја, војне индустрије, технолошког развоја и државне администрације. С тим у вези су улагања у научна истраживања ради даљих иновација, улагање у образовање ради обезбеђивања потребне радне снаге и јачање високошколског образовања. Међутим, логика производње ефикасности која тражи прилагођавање људи техничким системима, потискује људске тежње,

оцећања и субјектине вредности, оно што чини бит човека. Савремена организације тако утичу на начин живота да се „човекова људскост одваја од његове способности деловања“ (И. Кувачић, 1970, стр. 214), а обнављање животних улога врши се без укључивања људских особина. Потискивање индивидуалности значи губитак слободе, конформистичко поковавање заједници и рутини свакодневице. Томе се подређују друштвени циљеви и пожељне друштвене вредности. „Способан је онај тко се зна уклопити. То значи да у складу са опћим стандардима човек напредује ако негира себе као нешто посебно, издвојено, и ако се успјешно уклопи у образац просјечног и пожељног“ (Исто, стр. 214). Стандарде пожељног одређују центри друштвене моћи, а главна средства манипулације су масовни медији.

Глобализација као процес општег повезивања света има противуречно дејство. На једној страни, она изражава одређене тенденције у развоју друштва, а на другој, долазе до изражаја класни, империјалистички и хегемонистички интереси доминантних светских сила. Различите моделе друштвеног развоја (социјалдемократски, јапански, либерални), глобализација потискује намећући униформни модел, „англосаксонски неолиберални модел друштвеног развоја“ који се заснива на „инструменталној рационалности, на раздвајању социјалног живота и економије, на потискивању јавне сфере као „рушење једне цивилизације“ (социјалне државе благастања) и владавине апстрактних економских критерија и постварених отуђених сила моћи над целокупним животом људи и њиховим слободама“ (Митровић, 2003, стр. 44). То је глобализација заснована на „експлоатацији без граница“ (Бурдије), на „зависној модернизацији“ и свеопштој доминацији.

Међутим, иза тржишне слободе крију се монополи, класне разлике, социјални проблеми и облици политичке доминације. Идеолошки механизми утицаја преко медија, политичких организација, интересних група, академских институција и пропагатора, обликују јавно мњење и спроводи контрола јавности. Она је скривена иза арсенала декларативних флоскула о људским правима и слободама, демократији и грађанском активизму.

Модел либералне демократије постао је владајући политички модел где политичке и друге државне институције служе одржавању тржишних механизма, по цени гушења отпора, социјалних противуречности, толерисања социјалних проблема, сиромаштва и незадовољства. Иза демократске фасаде развијају се све сложеније технике надзора и друштвене контроле. Камере надзиру јавне и приватне локације, компјутери непрекидно прате активности и кретање људи, специјализовано особље

(социјални радници, полиција) надзиру и контролише живот у суседству, у заједницама и старосним групама које се сматрају опасним или ризичним“ (Грубачић, 2003, стр. 17). Настаје стање опште несигурности и неизвесности (које се назива прекаризација) које се одржава механизмима државне контроле. Циљ процеса у коме је могућа либерална доминација јесте стварање друштвене климе у којој ће се регулисати и контролисати колективно понашање – економско, социјално и политичко, а стварање нове друштвене свести одвија се кроз све облике идеолошког деловања.

Глобалне промене и криза образовања

Глобализација се остварује и контролом владајуће идеологије, монополом над механизмима друштвене свести и манипулацијом јавног мњења. Тим интересима служи и артикулација либералистичких идеја у оквиру образовања и припрема младих за конкурентску утакмицу, упућивање на тржиште и начин живота где се укупне људске потребе и активности своде на тржишну размену. Отуда је потребно и расветљавање идеолошких утицаја на образовни систем и промене у њему.

Развој образовања трпи утицаје глобалних промена који долазе до изражаја кроз општу друштвену климу и вредности које се намећу у друштву, па и у образовању, али и кроз намеће идеолошких принципа у реформи образовања. Ширење либералистичких идеја као владајућих и довољних за друштвени живот, саставни је део промена и у систему образовања. Припрема младих за живот у условима тржишне конкуренције има све већи значај у процесу социјализације и образовања..

Економска криза је повећала утицај социјалних услова на стицање образовања. Иако су социјалне неједнакости у коришћењу образовања постојале и раније, измењене околности подстакле су ове разлике смањујући учешће нижих социјалних слојева у образовању и проширујући ове могућности за припаднике виших социјалних слојева. То се посебно испољава у високошколском образовању. «Припадници нижих друштвених слојева имају мање животне шансе да стекну високо образовање које је услов свих услова социјане промоције. Чак и ако стекну високо образовање, они имају мање шансе да дођу до сталног запослења, а чак и ако се запосле њима су умањене шансе да дођу до радних места која одговарају њиховим квалификацијама и способностима као и за напредовање на послу» (Миладиновић, 2005, стр. 63). Од социјалне припадности зависи избор и трајање образовања, успех и напредовање током образовања

и после њега. Тако образовање постаје још утицајнији фактор социјалне репродукције, а не социјалне покретљивости.

На другој страни, слабе друштвена улагања у образовање, па школски систем функционише са ограниченим средствима или је упућен на сопствене приходе. Привидна тржишна оријентација уствари је прикривена класна усмереност образовања која погодује вишим социјалним слојевима и привилегованим групама којима је образовање важно средство за очување друштвеног положаја. Оваква оријентација због редукције трошкова утиче на квалитет образовања, који није примаран, али доприноси селекцији која је у основи социјалног карактера.

Редистрибуција улагања у образовање која се остварује на више начина (увођењем високих школарина, ширењем мреже приватних образовних установа које послују на тржишним принципима, повећавањем обима ванбуџетског финансирања образовања, пребацивање трошкова научног усавршавања или доквалификација и сл.), има за циљ да смањи јавна издвајања државе за образовање и да се уместо тзв. јавне потрошње средства усмере за друге намене. Ограничавање јавне потрошње значи смањивање јавних функција у области образовања, смањивање бриге државе за ову делатност, али и опадање квалитета због слабијег надзора и контроле рада и редукције целовите и дугорочне политике у овој области. Тако образовање постаје несигурна делатност, подложна *ad hoc* променама и зависна од ћуди тржишта и самих корисника.

Последице отежаних услова наставе, као и редукције и рационализације програма, видљиве су код нивоа и квалитета знања и способности, код укупних резултата образовног процеса. Ове слабости могу бити извор латентне кризе унутар система образовања са дугорочним погоршавањем његових достигнућа. У оваквим околностима тешко је очекивати да образовање буде кључни чинилац економског опоравка, друштвене и духовне обнове и равноправне социјалне промоције младих. Ефекти кризе се у већој мери преливају на образовање него што је неопходно, због чега су укупни резултати умањени. То се најпре види код финансирања образовања, али се то преноси на услове наставе, квалитет рада и саме резултате и долази до изражаја код запошљавања и примене знања. Како је криза комплексна, то је њено дејство на образовање сложено и дугорочно, па и мере за њено ублажавање морају бити томе примерене. Оне се односе не само на образовање, већ и на социјалне услове, економски развој и социјалну политику друштва.

Посебно су важни додатни ефекти кризе образовања који проистичу из практичних облика реконструкције система

образовања како би се под видом модернизације образовање прилагодило тржишту и стварала школа по мери „савремених потреба“, чиме се мењају суштинска обележја образовања. Последице ових промена нису довољно истражене, али и прелиминарна запажања показују да је дошло до симплификације образовних захтева и циљева, до експанзије практичних садржаја на рачун теоријских, до свођења образовања на припрему за рад, а не развој личности. Прилагођавање образовања постојећој подели рада служи класној репродукцији по мишљењу многих аутора (Боулс, Гинтис, Пуланцас, Бурдије), а не развојној улози образовања.

Снижавање образовних захтева, опадање образовних постигнућа, ширење социјалних проблема и девијантних појава у образовању, незадовољство наставног кадра и друге појаве, показују облике и размере кризе у образовању који имају тенденцију ширења са све дубљим последицама. Отуда су све бројније критике ових промена. Када је у питању реформа високог школства, указује се на негативне последице напуштања „хумболтовског модела универзитета“ тзв. „болоњским моделом“. Ова промена која је наметнута универзитету, недовољно испитана и са различитим облицима примене, тежи масовној продукцији радне снаге, а занемарује развој науке, неговање критичке свести и бригу о личности и хуманистичким вредностима. Технократски модел образовања проистиче из „неолибералног дискурса развоја“ (Митровић), који знаће подређује тржишту, а запоставља културу, васпитање и развој личности. Неки у томе виде „сумрак образовања“ (Блум), „мекдоналдизацију образовања“ (Рицер), „индустријализацију образовања“ и „заблуду друштва знања“ (Лисман).

Када су у питању промене у образовању, потребно је њихово усклађивање са друштвеним потребама и развијање комплексне концепције која ће уважавати савремене захтеве, али и садржавати дугорочне развојне визије, на чему почива укупна улога образовања. Најпре је потребно преиспитати преовлађујућу концепцију либерализма у образовању (која припрема појединца за тржиште рада са свешћу масовног потрошача) и афирмисати комплекснији приступ који ће очувати равнотежу између функционалних (радних), социјалних, моралних и хуманистичких аспеката образовања. Он може допринети подизању квалитета образовања и јачању свести о значају знања и способности у развоју друштва и напредовању појединца. Потребно је и јачање социјалних функција образовања које ће ублажити неповољно дејство социјалних разлика и класне репродукције. То подразумева, не рестриктивну политику, већ повећана друштва-

на улагања у образовање која ће пре или касније имати економске и шире друштвене ефекте.

Социолошка критика друштвених и образовних промена

Промене у друштву које прерастају у глобалну кризу и промене у образовању које доприносе деструкцији традиционалног система образовања, изазивају бројне критике, па и захтеве за изграђивањем новог приступа у реформи образовања. Значајан допринос критичком сагледавању друштвених промена и преиспитивању реформе образовања у својим радовима дао је проф. др Љубиша Митровић. Његов приступ почива на разматрању глобалних друштвених промена и анализи општих тенденција у развоју савременог друштва. Он је саставни део теоријско-методолошких достигнућа опште социологије, али и посебних социолошких дисциплина као што су социологија развоја и социологија Балкана, којима је Митровић дао пионирски допринос.

Истичући обележја савремених мегатрендова и посебно глобализације као светског процеса, Митровић критички посматра њихов ток. Глобализација као процес општег повезивања света, на једној страни изражава објективне тенденције у развоју друштва, а на другој, у њему долазе до изражаја класни, империјалистички и хегемонистички интереси доминантних светских сила. Различите моделе друштвеног развоја глобализација потискује намећући униформни модел, „англосаксонски неолиберални модел друштвеног развоја“ који се заснива на „инструменталној рационалности, на раздвајању социјалног живота и економије, на потискивању јавне сфере као „рушење једне цивилизације (социјалне државе благостања) и владавини апстрактних економских критерија и постварених отуђених сила моћи над целокупним животом људи и њиховом слободом“ (Митровић, 2003, стр. 44). То је глобализација заснована на „зависној модернизацији“ и свеопштој доминацији и на „експлоатацији без граница“.

Разумевање овог процеса, његово критичко процењивање, па и избегавање штетних последица, могуће је неговањем критичке свести и научног знања, образовања и друштвене праксе у којој ће доћи до изражаја хуманистичка природа човека. Митровић сматра да је неопходно опште хуманистичко образовање које „потпомаже оптималном испољавању интелектуалних могућности личности“, које „потпомаже социјализацију личности и откривање сопственог идентитета“ и које подстиче развој са-

мосвести код личности“ (Митровић, 1996, стр. 310). Оно је интегрални део укупног образовања, а посебно универзитетског образовања.

Када разматра улогу знања у савременом друштву, он истиче његов допринос у економском и социјалном развоју, али наглашава његову улогу у хуманизацији друштва, неговању слободе и свестраности човека и превладавању негативних и деструктивних појава у друштву. Кад је реч о универзитету, Митровић издваја темељне принципе на којима би требао да почива савремени универзитет. То су: јединство стручног и хуманистичког образовања, трансдисциплинарни концепт студија, дезидеологизација образовања, аутономија универзитета, јединство садржаја националне и светске културе, синтеза научних садржаја свих наука, неговање критичке свести и хуманистичких вредности, неговање националне припадности, упознавање и разумевање света и светских промена (Исто, стр. 311). Ови принципи су актуелни и важни не само за садашњи универзитет, него и за његову будућност. Њихово изневеравање оставља дубоке последице не само у развоју универзитета, него и у развоју друштва. Реформа која тежи комерцијализацији образовања и посебно корпоративизацији високог образовања, која тежи да некомерцијалне институције преобрази као део економских и тржишних механизма, претвара образовање као јавно добро у профитно подручје на коме се надмећу економски интереси.

То неминовно изазива кризу образовања, проблеме у функционисању високог школства и незадовољство свих учесника у њему због функционализације и инструментализације наставе и научноистраживачког процеса. Тржишно обликовање високог школства мења његову традиционалну структуру, потискује фундаменталне области науке и проширује облике социјалног раслојавања у образовању, што је извор новог незадовољства и социјалне кризе.

Отуда критика реформе високог образовања и захтев да се очувају изворни принципи које наводи Митровић, како би универзитет био не само средиште нових знања, већ протагониста мудрости, етичности, развоја самосвести и човечности, „расадник нових знања и генератор прогресивног друштвеног развоја и еманципаторске културе“ (Митровић, 2012, стр. 40).

Ово су само неке идеје које заступа Митровић и које проистичу из његовог научног сазнања и интелектуалног промишљања, које су плод дугогодишњег друштвеног и педагошког ангажмана и дубоке посвећености хуманизацији друштва. Захваљујући истраживачкој свестраности и истрајном раду, о чему сведоче бројни радови и научне студије, успешном дугого-

дишњем наставном раду, о чему сведоче генерације студената, магистраната и доктораната, континуираном научно-истраживачком раду, о чему сведоче бројни пројекти и научни скупови, и активном друштвеном деловању, о чему сведочи запажено присуство у јавности, проф. др Љубиша Митровић је допринео не само личној афирмацији истакнутог научника и професора, него и развоју социологије као науке и јачању и израстању средине у којој делује у престижан научно-истраживачки центар ширих размера.

Литература

Бек, У. (2001): *Ризично друштво*, Београд, „Филип Вишњић“.

Габрић-Молнар, И. (2000): Образовни систем – основ раслојавања и артикулисања људских потенцијала, *Анали Економског факултета*, Суботица, Економски факултет.

Грубачић, А. (2003): *Глобализација непрестајања*, Нови Сад, Светови.

Duhou, J. A (1999): *School based management*, Pars, UNESCO.

Ивановић, С. (2006): *Друштвени развој и образовање*, Јагодина, Учитељски факултет.

Кувачић, И. (1970): *Обиље и насиље*, Загреб, Напријед.

Лисман, К. П. (2009): *Теорија необразованости – заблуде друштва знања*, Загреб, Јасенски и Турк.

Миладиновић, С. (2005): Друштвени контекст људског потенцијала Србије. Зборник „Технологија, култура, развој“, Београд, Институт „Михаило Пупин“.

Митровић, Љ. (2012): *Универзитет и друштвене промене*, Врање, Учитељски факултет.

Митровић, Љ. (2009): *Транзиција у периферни капитализам*, Београд, Институт за политичке студије.

Митровић, Љ. (2003): *Савремени Балкан у кључу социологије развоја*, Ниш, Центар за балканске студије.

Митровић, Љ. (1996): *Савремено друштво – стратегије и актери*, Београд, Институт за политичке студије.

Stanoje Ivanović

**UNIVERSITY REFORMS IN THE TRAPS
OF GLOBALIZATION**

Abstract

In the first part of this work influence of actual socio-economic and cultural changes on reforms in University were studied. Among this changes, globalization process impose like arbitrary factor of this reforms before ambivalent effects of globalization showed. Abandonment of traditional university paradigm and adaptation University to market relations, get University to uncertain position with deep consequences.

Second part of this work consider critical premises of professor Ljubiša Mitrović about this processes and their request for fundamental reassessing of University reforms.

Наталија Јовановић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Ниш

УДК 316.42:378;

316:929 Митровић Љ.

ДРУШТВЕНЕ ПРОМЕНЕ И УНИВЕРЗИТЕТ⁷⁶

Резиме

Друштвене промене су феномен којим се баве многе теорије, од самог настанка науке о друштву. Сви ти различити приступи, одређења и класификације указују на вишезначност, вишедимензионост и свеобухватност овог процеса, који прати друштво до данашњег дана. Савремене друштвене промене, од почетка двадесетог века, јесу промене које су друштво измениле структурално, системски и свеобухватно. Атрибути савремених друштвених промена јесу: глобализација, „нова економија“, научно-техничка револуција, информатичка револуција, комуникациона револуција и револуција у образовању, посебно високом. Питање образовања, посебно развоја универзитетског образовања постаје глобално питање опстанка и друштвеног развоја; питање изазова друштвених промена. То је питање којим се баве владе, партије, покрети у свету, међународне владине и невладине организације, стручњаци из области економије, образовања, културологије и социологије. Овај рад је један од покушаја да се из перспективе социологије образовања сагледа феномен „друштвена промена и универзитет“, уз осврт на приступе професора Љубише Митровића, у монографији Универзитет и друштвене промене.

Кључне речи: друштвене промене, универзитет, високо образовање, глобализација, наука.

Увод

Промене, које карактеришу савремено друштво, дубоке су и свеобухватне, и по квалитету и квантитету интензивније од свих досадашњих. То су друштвене промене које су почеле са двадесетим веком, убрзане у другој половини двадесетог века и достигле вртоглаву брзину почетком новог миленијума. Убрзање променама дала је и даје наука, техничко-технолошке

⁷⁶ Рад је у оквиру пројекта Традиција, модернизација и национални идентитети у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција (179074), Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, руководилац проф. Љубиша Митровић.

иновације, нови извори енергије, нове комуникационе технологије, информациона револуција, виртуално умрежавање света и развој вештачке интелигенције. Развој науке и њена технолошка примена, иновације, постаје стил друштвеног живота са проналаском и применом електричне енергије, на почетку двадесетог века. Проналазак чипа и његова примена у развоју софтвер технологије и вештачке интелигенције, средином двадесетог века у бити мењају друштво и друштвене подсистеме: економију, културу, образовање, комуникације. Примена интернета и виртуалне комуникације мењају суштински све нивое и облике социјалног живота и социјалне комуникације. Успостављају се сасвим нови стандарди у свим областима друштвеног живота.

Савремене друштвене промене

Савремене друштвене промене видљиве су као: глобализација, либерализација економије-неолиберализам, информатичка револуција, старење становништва и промене у породичним структурама и функцијама. Глобализација највидљивије води у промену амбијента производње, премештању производње у регионима са нижом ценом рада, и поставља нове стандарде у образовним компетенцијама. Глобализација у економији, политици, култури, медијима и комуникацијама све више захвата и образовање и високо образовање, универзитет. „Глобализација се односи на чињеницу да све више живимо у „једном свету“, тако да су појединци, групе и нације постали овиснији једни о другима.“⁷⁷ Економија знања, интеграција светске економије, транснационалне корпорације, електронска економија, светска финансијска криза, јесу економско лице глобализације, које детерминише савремене друштвене промене. Глобализација је процес који означава све изразитију повезаност људи и земаља у свету. Она делује непрекидно на убрзање свих промена на планети. Садашња етапа глобализације је генерисана дометима “нове економије”, појма који је у стручној литератури почео да се интензивно користи током последњих неколико година. Иако је дискутабилна употреба овог термина, мора се имати у виду испољавање читавог низа нових економских, социјалних и културних промена подстакнутих развојем комуникационоинформационих и посебно интернет технологија. „Информатичка дигитална револуција утицала је на формирање нове технолошке инфраструктуре, садржане од високо продуктивних нових технологија, довела је до нове поделе и интеграције рада, до

⁷⁷ Антони, Гиденс (2007) *Социологија*. Загреб: Глобус. стр. 52.

глобалног умрежавања светског друштва.⁷⁸ “Нова економија” значи привређивање засновано на информационој технологији. Љубиша Митровић види глобализацију као нов развојно-цивилизацијски циклус, који је као циновски талас захватио читав свет, умрежавајући друштва.⁷⁹

Нове, информационе технологије представљају битну промену материјалне основе производње у досадашњој привредној историји. Економски живот није више детерминисан националним границама, већ да постаје многоструко зависан од глобалних светских односа. Овај процес има за последицу врло јасну артикулацију неопходности хармонизације институција, односно њихове унификације. Свет постаје једно “глобално тржиште”. Глобализација је срушила многе баријере у економији, политици, култури, али и образовању. Софистициране технологије померају границе простора и времена. Велике технолошке промене стварају материјалну основу за тоталну глобализацију светске привреде, измену комуникацијске мапе света, формирањем банке знања. Глобализација се испољава и у лику светске финансијске, економске кризе са несагледивим последицама на развој светске привреде. Тарнер о ратовању као сили глобализације која мења свет, али и о: заустављеном развоју, загађивању животне средине, неједнакостима у свету, беди на светском нивоу.⁸⁰ Интернационализација и глобализација производње и трговине довела је до својеврсног „успона умреженог друштва“. „Глобализација, као процес, израз је развоја нових производних снага научно-технолошке револуције. Она је данас оличена у новим актерима у лику транснационалних корпорација, које су премрежиле савремени свет, и довела до стварања феномена глобалне економије.“⁸¹ Глобализацију карактерише и читав низ друштвених промена: од пада социјализма, персонификованог у рушењу Берлинског зида 1989. године, преко промене својинских односа: од државне и друштвене својине до приватне; регионалне економске и културне интеграције, транзиције бројних друштава, пре свих балканских, значајне промене у комуникационим системима. Процес глобализације везује се за сасвим нову поделу рада, појаву нових делатности у виртуалној економији и планетарну међузависност. Са развојем глобализације

⁷⁸ Митровић, Љубиша (2007) Нове форме структуралних неједнакости у свету, регионална субглобализација и зависна модернизација Балкана, *Економика* 1–2, стр. 84.

⁷⁹ Митровић, Љубиша (2012) *Универзитет и друштвене промене*. Врање: Учитељски факултет. стр. 86.

⁸⁰ Тарнер, Донатан (2009) *Социологија*, Нови Сад/Београд: Центар за демократију. Стр. 449–452.

⁸¹ Митровић, Љубиша (2007), стр. 86.

транснационалне корпорације су постајале главни носилац пословних активности. За потребе нових привредних активности јављају се све снажнији реформски захтеви посебно на нивоу универзитетског образовања и то у акцији стварања мреже европског образовног простора високог образовања – Болоња. Болоњску реформу универзитета Љубиша Митровић види као: промоцију америчког модела образовања; глобализацију високог школства, по диктату економског тржишта неолибералног типа, са доминацијом интереса корпорација; образовање тржишно занимљиве робе, без сагледавања њеног културолошког и хуманистичког значаја из токова мондијализације капитала и глобалне економије; рационализација и доминација технократског ума и плутократских интереса снага мега капитала.⁸²

Образовање и друштвене промене

Институционално образовање се стално мењало и прилађавало друштву: потребама и променама конкретног друштва. Друштвене промене су се, готово увек, манифестовале као борба старог и новог, како на пољу материјалне културе и економије, исто тако и на пољу идеја и институција. Промене су биле промене система или његових делова, понекад насилне и тешке (ратови и револуције), понекад споре и неприметне (еволуције); неке су означавале напредак и прогрес, док су друге биле стагнација и регресија. Друштва су се мењала у времену и простору, мењала организацију, структуру, начин функционисања, обим и величину, друштвену хијерархију и разне модалитете државне организације. Актери промена биле су различите друштвене групе, вође-појединци, или групе-елите, а у савременом добу то постаје наука, технолошки развој и образовање. Наука и образовање прате друштвени живот од првих организационих облика. Институционално се образовање мења почев од египатских скрибуса, античке атинске школе, средњовековних црквених школа, античког универзитета, средњовековних универзитета у северној Италији, до савремених универзитета двадесетог века и новог, умреженог глобалног универзитета, ресурса друштвеног развоја. Идеје о новом концепту институционалног образовања развијале су се од просветитеља и хуманиста: Монтења, Ротердамског, Бекона, Лока, Хелвецијуса, Коменског, преко утописта: Мора, Кампанеле, Овена, до марксиста и функционалиста. Питањем институционалног образовања бавили су се и економисти, и то почев од осамнаестог века, тражећи одговоре на питања утицаја образовања на друштвени економски развој.

⁸² Митровић, Љубиша (2012), стр. 86.

Међу економистима, различитих епоха, почев од Адама Смита до модерних теоретичара економског развоја, влада уверење да је несумњив значај образовања за економски развој и економију у целини. Адам Смит је у свом делу *О богатству народа*, још 1766. Године, уочио значај образовања као покретача економског развоја. На истим позицијама је и Херман Ман, који сто година касније, заступа тезу о новчаном изразу вредности образовања у односу на појединца и друштво. Двадесети век је суштински повезао образовање и економски развој у нераскидиву целину односа међузависности. Зато Алфред Маршал говори о образовању као „националној инвестицији“, истичући да је највреднији онај капитал који је уложен у образовање, илуструјући економским показатељима да образовање доприноси повећању друштвеног богатства. Холард Кларк, средином двадесетог века објављује студију у којој упоређује пораст животног стандарда и нивоа образовања у различитим земљама. Амерички економист шездесетих година двадесетог века Вајсброд анализира корист образовања на више нивоа: у повећању дохода које је зависило од нивоа образовања; у претходном образовању које је претпоставка за даље образовање; у широј могућности избора запослења особа са вишим образовањем; у већој прилагодљивости у послу и већој сигурности за радно место у случају технолошких промена. Савремене економске теорије дошле су до опште тврдње да је образовање, а посебно високо образовање, најважнији фактор економског развоја, уз техничку иновацију. Љубиша Митровић сматра да асиметричне глобализације и неолибералан модел друштвеног развоја, доводе до тога да је класичан модел европског образовања, који се развијао под утицајем просветитељства и либерализма, превазиђен, и да је савремено образовање редуковано на производњу фахидиота, специјалног, социјално равнодушних према хуманистичким циљевима друштвеног развоја.⁸³

Утицај образовања на друштвене промене нису проучавали само економисти и теоретичари система образовања, већ и међународне организације. Оне су у студијама и препорукама истакле значај образовања, посебно универзитетског образовања за развој националних економија и цивилизацијски друштвени напредак. У извештају УНЕСКО-ове Међународне комисије за развој образовања, познате као Комисије Едгара Фора, илуструје се значај образовања, после Другог светског рата, преко средстава националног дохотка која се улажу у образовање, у свим државама. Повезаност образовања и економског развоја, посебно високог образовања и друштвеног развоја у

⁸³ Митровић, Љубиша (2012), стр. 76.

време технолошких и инорматичких револуција, види се и у дефинисању стратегије Уједињених нација у остваривању новог међународног економског поретка. Ту се истиче да је основни циљ успостављање везе између развоја друштва и развоја високог образовања. Високо образовање се, у овој стратегији, види као кључни фактор у дефинисању глобалних циљева друштвеног развоја. Љубиша Митровић истиче да су интернационализација производних снага и глобализација битно су утицали и на промену положаја и улоге савремених универзитета. Он сматра да је традиционални универзитет био у функцији националних економија и националних држава, савремени универзитет је отворен, флексибилан и динамичан, део умреженог глобалног друштва, захваћен процесима: глобализације и интернационализације, информатизације, иновације, модернизације и функционизације.⁸⁴

Друштвене промене и универзитет

Друштвене промене, еволутивне и револуционарне, делимичне или потпуне, радикалне или површне, без обзира на то да ли је реч о развијеним или неразвијеним, отвореним или затвореним друштвима, непосредно се одражавају на развој институционалног образовања, а посебно универзитетског. На нивоу универзитетског образовања, од друге половине двадесетог века, латентно и манифестно се рефлектују друштвене промене, али и друштвене кризе. Високошколци се организују и реагују политички и културолошки, од Америке, до Европе, Азије и Африке у многим друштвено конфликтним ситуацијама: од друштвених превирања 68, до културних револуција у Ирану и Кини, рушења ауторитарних режима у Источној Европи деведесетих година двадесетог века, до „плишаних револуција“ и студентских револуција за рушење режима код нас. Од 1968. године расту глобална очекивања од универзитета и академица да буду активни креатори друштвених промена. Многе промене друштвених система почињу као студентски протести, студентски немири или као разни облици изражавања незадовољства на универзитетима и око њих. Универзитет, као место одгајања друштвене интелигенције, елите, постаје и озбиљан коректор и креатор друштвених промена многих модерних друштава. Љубиша Митровић актуализује потребу обнове критичке улоге интелектуалаца⁸⁵, критикујући „узмак критичког ума“.⁸⁶ Мит-

⁸⁴ Митровић, Љубиша (2012), стр. 107.

⁸⁵ Митровић, Љубиша (2012), стр. 46.

⁸⁶ Исто. стр. 41.

ровић се гласно пита: шта је са прометејском улогом интелектуалаца⁸⁷; позива на буђење сократовске интелектуалне сумње и; захтева активирање идеје о ангажованости интелектуалаца. Он се залаже за хуманистичко образовање и развој а против је „спецождера“, „стручњака заробљеног ума“, „пацификованих и интегрисаних стручњака у поредак моћи“, „системске интелигенције“.⁸⁸

У теоријском разматрању друштвене промене, код нас су посебно актуални приступи Поповића, Ранковића и Лазића. По њима друштвена промена је акумулација и раст; еволуција, развитак и регресија; прогрес, опадање и распадање; адаптација, акомодација, асимилација. Друштвене промене могу бити: мирне и радикалне; културне, политичке, економске; идејне и религиозне; промене демонстрацијама и штрајковима, ратовима и насиљем; свесне и несвесне; промене на макро нивоу (промене система), мезонивоу (промене унутар система или класе) и промене на микронивоу (у оквиру предузећа)⁸⁹. За културалисте друштвена промена је културна промена (Огборн и Нимкоф): културни раст, проналазаштво и културни развитак. По културалистима друштвене промене постоје као:

- акултурација: културни процес у којем долазе у додир различите културне групе које утичу једна на другу;
- мултикултурализам: процеси и односи који се заснивају на уважавање мањинских група (етничких, културних, радних и других);
- културни плурализам: коегзистенција и суживот различитих културних заједница.

Теорије друштвених промена могу бити теорије системске промене, а системске промене могу бити:

- промене унутар система, систем и поредак остају исти. Ове промене су еволутивне и адаптационе;
- промене система представљају револуционарне промене система као целине.

Друштвена промена, према функционалистичкој теорији равнотеже, један је аспект неоеволуционизма. Друштвени систем се састоји из делова који су у равнотежи. Друштвена равнотежа посредује између система и структуре и претходи свакој промени. Парсонс разликује статичке и динамичке системе и разликује стабилне и нестабилне равнотеже. Нестабилне равнотеже су, услед процеса диференцијације, карактеристичне за модерна

⁸⁷ Исто. стр. 48.

⁸⁸ Исто. стр. 81.

⁸⁹ Лазић, Младен (2008). Појам друштвене промене: основна теоријска схватања. *Социолошка луча* II/2. стр. 4.

друштва. Парсонс разликује друштвене промене унутар система – процеси уравнотежења; и структуралне промене – промене реформисања система. Структурална промена као обрнути процес уравнотежења је негативно дефинисана, део је ширег уравнотежења, то је еволуција од примитивног, преко прелазног друштва до модерног друштва са одговарајућим подтипovima. Тако Парсонс структурну промену повезује са еволуцијом. У области културне антропологије слично гледиште износи Малиновски. Он је културни развитак повезао са задовољавањем елементарних и сложених људских потреба као и са одржавањем и континуираним променама институционалног поретка.

Свака друштвена промена је промена скале вредности и морала. Друштвену промену прати дезоријентација: индивидуална и колективна. Насилне друштвене промене савремених друштава прати дезорганизација, видљива као незапосленост и осиромашење становништва. По много чему, друштвене промене јесу неуротично социјално искуство. Индикатори друштвених промена су: економски; техничко-технолошки; политички; правни; културолошки; образовни и други. Ови индикатори потврђују друштвене промене на ниво раста, развоја и напретка. Друштва која се не укључују у процес технолошких иновација, остају на маргинама цивилизацијског просперитета, како у економском, тако и у образовном смислу. Тако се зачарани круг сиромаштва затвара, а цена технолошке и образовне неразвијености се плаћа социјалном нестабилношћу, не само тих друштава, већ се прелива у општу кризу: „социјални цунами“, „социјални геноцид“.⁹⁰ Бројне су негативне последице научно-технолошких промена: од загађења животне средине, прекомерног загревања планете, оштећење озонског омотача, бурне климатске промене, нуклеарно наоружање, нуклеарне хаварије – Јапан, генетски модификовани организми и храна, клонирање живих бића и слично. Све су то горући животни проблеми, који неће бити решени уколико се не укључи наука и образовање, а пре свих универзитет. Улога универзитета мора бити у функцији одржања друштвеног живота и пораста квалитета стандарда друштвених промена.

Закључак

Бројне промене, од сфере рада до екосистема, промене у организацији друштвеног живота на планетрном нивоу, условљене глобализацијом и „новом економијом“, умрежавање људи различитих култура и простора није померило границе између

⁹⁰ Митровић, Љубиша (2012).

развијеног и неразвијеног света, центра и периферије, напротив, још су утврђене. Док се у неразвијеним земљама, и земљама у развоју, владе суочавају са бројним социјалним проблемима, од сиромаштва, глади, незапослености, ниским стандардима, високим наталитетом и морталитетом, у технолошки високо развијеним земљама трага се за новим моделима универзитетског образовања; развијају се разни видови докторских и постдокторских студија, специјалистичких и стручних усавршавања.

Мисија универзитета, као елитног предводника позитивних друштвених промена се доводи у питање од стране бројних критичара промена универзитетског образовања. Милан Узелац тврди да је: „Болоња“ немогућа мисија.⁹¹ он нас подсећа да је универзитет жртва европског културног империјализма; да је болоњско образовање по „глобалистичком кључу“. На истом фону, Љубиша Митровић истиче, да је потцењена културолошка функција универзитета; да је дошло до доминације неопозитивизма у лику специјалистичког аналитичког ума, специјалног; да је запостављена филозофија и духовне науке; да је производ таквог универзитетског образовања стручњак уског профила који се некритички интегрише у поредак; да су последице катастрофалне по друштвени развој орвеловских предвиђања. Митровић тврди да се савремени универзитет као и савремено друштво, налази на раскршћу. Упозорава да, како је неолиберализам у економији утврдио пут структуралној кризи, реформски захвати универзитета могу бити погубне по друштво и да је неопходан критички приступ у преиспитивању ефеката болоњске реформе универзитета.⁹² Митровић, доследно марксистичком, хуманистичком теоријском приступу заговорник је ангажоване социологије; критикује једнодимензионалност новог светског поретка и реформе универзитета; друштвене промене види у светлу асиметричне глобализације и периферизације зависних друштава; проблематизује питање улоге и коцепта универзитетског образовања у условима глобализације и технолошких иновација; као алтернативу предлаже педагошки хуманизам.

Литература

- Гиденс, Антони, (2007) *Социологија*. Загреб: Глобус.
 Лазић, Младен (2008). Појам друштвене промене: основна теоријска схватања. *Социолошка луча* II/2.
 Митровић, Љубиша (2007) Нове форме структуралних неједнакости у свету, регионална субглобализација и зависна

⁹¹ Узелац, Милан (2009). Приче из Болоњске шуме. Вршац.

⁹² Митровић, Љубиша (2012), стр. 77.

модернизација Балкана, *Економика* 1–2.

Митровић, Љубиша (2012) *Универзитет и друштвене промене*. Врање: Учитељски факултет.

Тарнер, Џонатан (2009) *Социологија*, Нови Сад/Београд: Центар за демократију.

Поповић, Михајло (1974) *Проблеми друштвене структуре*. Београд: БИГЗ.

Ранковић, Миодраг (1983). *Истраживање и планирање друштвених промена и развоја*. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду.

Узелац, Милан (2009). *Приче из Болоњске шуме*. Вршац.

Natalija Jovanović

SOCIAL CHANGE AND THE UNIVERSITY

Summary

Social change is a phenomenon that is undertaken by many theories of the origin of social science. All these different approaches, definitions and classifications indicate ambiguity, multidimensional and comprehensiveness of the process, which follows the company to this day. Contemporary social changes of the early twentieth century, are the changes that society changed structurally, systematically and comprehensively. Attribute contemporary social changes are: globalization, the “new economy”, the scientific and technical revolution, the information revolution, communications revolution and a revolution in education, especially higher. The issue of education, particularly the development of university education is becoming a global question survival and social development; question challenges of social change. It is a matter for the government, parties, movements in the world, international governmental and non-governmental organizations, experts in economics, education, cultural workers and sociologists. This paper is an attempt to be from the perspective of the sociology of education examine the phenomenon of “social change and the university,” with reference to the approach of Professor Ljubisa Mitrovic, University of monograph and social change.

Keywords: social change, universities, higher education, globalization, science.

Danijela Zdravković

Univerzitet u Nišu

Učiteljski fakultet

Vranje

UDK 316.42:378; 37.014.3;

316:929 Mitrović Lj.

LJUBIŠA R. MITROVIĆ – SOCIOLOŠKI PRISTUP ULOZI NAUKE I UNIVERZITETA U SAVREMENIM DRUŠTVENIM PROMENAMA^{93*}

Rezime

U ovom radu je dat sintetički prikaz i analiza vrednog, raznovrsnog i bogatog teorijskog opusa jednog od najuticajnijih niških sociologa i prvog profesora emeritusa *Univerziteta u Nišu* u oblasti društvenih nauka, Ljubiše R. Mitrovića. U vidu podsećanja na njegova glavna i ona manje poznata dela pokušaćemo da uvedemo čitaoce u pregled glavnih protivrečnosti savremenog društvenog razvoja, koje Mitrović posmatra kroz prizmu *visokog obrazovanja*. Iz navedenih razloga, posebno ćemo se zadržati na analizi monografije *Univerzitet i društvene promene* (2012), kao i sistematizaciji materije sa aspekta *Sociologije obrazovanja* i *Sociologije društvenog razvoja*, i to putem ključnih odrednica (*univerzitet XX i univerzitet XXI veka, globalizacija i društveni razvoj*). Mitrovićeva teorijsko nasleđe u polju obrazovanja i društvenog razvoja pokazuje se kao rezultat njegove plodne sociološke imaginacije i ličnog dara da se data tema prepozna, pojmovno i problemski obrazloži. Sledstveno tome, autor rada ukazuje na osnovne Mitrovićeve ideje i stavove o ulozi nauke i univerziteta u savremenim društvenim promenama, sa ciljem da ga prikaže kao sociologa i društvenog mislioca uz naglasak da naučno promišljati o univerzitetском obrazovanju i društvenim promenama nije nimalo zahvalan posao.

Mitrović, u svojim priložima ukazuje na potrebu redefinisavanja kritičke uloge intelektualaca (kao i učitelja) u kulturnom životu i javnosti savremenog društva. Na taj način, kao da nas kao čitaoce njegovih dela, sebi svojstvenim pripovedanjem, uvodi u složeni svet objektivnosti kojoj teži nauka, pri tom ističući potrebu njenog angažovanog kritičkog odnosa u razvoju socijalne i opšteljudske emancipacije. Od intelektualne elite se s pravom očekuje da u našoj savremenosti kritički propituju brojne pojmove koji su agresivno u tekućem optičanju u javnosti (tranzicija, modernizacija, globalizacija), a time i osnaži praktično prosvetno delovanje u vremenima duboke društvene krize.

⁹³ * Pripremljeno u okviru projekta *Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evropskih integracija* (179074), koji se izvodi na Univerzitetu u Nišu – Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu, a finansira ga Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

U svojim priložima upućuje i na značaj uočavanja suprotnosti u analitičkoj apstrakciji datih društvenih kategorija i društvenih fenomena što je pretežno oblikovalo Mitrovićev profesionalni i stvaralački identitet. Većina priloga imaju i heuristički značaj, jer sadrže pitanja i zaključke koji još traže odgovore ili proveru i mogu da podstaknu buduće istraživače navedene problematike na dalja istraživanja i proveravanja.

Ključne reči: Ljubiša R. Mitrović, sociologija obrazovanja, globalizacija, univerzitet, društveni razvoj.

Uvodne napomene

O životu i naučnom radu profesora Ljubiše R. Mitrovića može se govoriti u smislu njegovog opštedruštvenog i naučnog delovanja potvrđenog u sociološkoj, kulturnoj, pedagoškoj, univerzitetskoj, istraživačkoj, izdavačkoj i još mnogim drugim oblastima. Njegov naučni, umetnički i kulturni angažman je nesmanjenom snagom prisutan i u svetskim okvirima kroz različite vidove međunarodne saradnje putem ostvarivanja naučnih projekata i bogate naučno-umetničke produkcije. Davne 1987. godine (godina u kojoj je publikovan rad profesora Mitrovića pod naslovom *Modeli Univerziteta i društveni razvoj*) sociološki promišljati o univerzitetskom obrazovanju i društvenim promenama nije bila nimalo jednostavna, a ni zahvalna angažovanost jugoslovenske sociologije. Uvek je postojala, a i danas je prisutna opasnost da građa i teorijska razmatranja budu ubrzo prevaziđena tempom promena koje se odvijaju u savremenom svetu. Sa druge strane, od sociologa se očekivalo da ponudi adekvatnu sistematizaciju materije sa aspekta *Sociologije obrazovanja* i *Sociologije društvenog razvoja*, i to putem ključnih odrednica (*Univerzitet XX* i *Univerzitet XXI veka, globalizacija i društveni razvoj*), a ne da se izjašnjava o aktuelnim vrednosnim i političkim pitanjima, koja predstavljaju sastavni deo istorijske kontekstualizacije problema i procesa koji se istražuju. U oba ova slučaja, Ljubiša Mitrović je odoleo izazovima i riziku. Ljubiša Mitrović, profesor emeritus, uspešno se oprobao kao vrstan sociolog u naučnom polju obrazovanja, pridružujući se recentnoj naučnoj produkciji poznatih srpskih sociologa obrazovanja: prof. dr Danila Ž. Markovića, prof. dr Miomira Ivkovića, prof. dr Dragana Kokovića, prof. dr Stanoja Ivanovića, prof. dr Natalije Jovanović i mnogih drugih.

Savremeno društvo, u kojem procesi korenitih tehnoloških, političkih i ekonomskih promena, i na lokalnom i na globalnom nivou, postavljaju nove zahteve svim krupnim društvenim sistemima i institucijama, pa i sistemu vaspitanja i obrazovanja. Pred posebnim izazovom nalazi se obrazovanje, kao jedna od glavnih poluga osi-

guranja ukupnog društvenog progressa. Zbog toga, poslednje decenije XX veka, u velikom broju zemalja, obeležavaju preispitivanja koncepcija obrazovanja i reformisanja obrazovnih sistema. Ljubiša Mitrović motivisan napred navedenim, sve protivrečnosti savremenog društvenog razvoja posmatra kroz prizmu *obrazovanja*, koje trpi uticaje globalnih, nacionalnih i lokalnih društava. Obrazovanje sa ključnom odrednicom – generator promena, je u eri naučno-tehnološke i informatičke revolucije, položilo osnovu za globalnu ekonomiju i umreženo društvo. Znanje i obrazovanje postali su ključni faktori društvenih promena, građenja i razvoja društvenih mreža i socijalne mobilnosti društvenih grupa.

Reforma visokog obrazovanja, kao deo opšte težnje za transformaciju ukupnih obrazovnih sistema, rezultat je društvene funkcije obrazovanja, razvoja nauke i novih odnosa u društvu. Dakle, nova promišljanja univerzitetskog obrazovanja odraz su, pre svega, savremenog doba i imperativ našeg vremena, obojenog sveopštim promenama, koje je nužno obeleženo intenzivnim razmišljanjem i akcijama na osnovama koje će svakom studentu omogućiti uspeh, autonomiju i stvaralaštvo. Cilj studiranja je pripremanje za snalaženje u svetu dinamičnih promena i neizvesne budućnosti. Studiranje treba da bude kritičko promišljanje koje će dovesti do alternativnih, divergentnih i fleksibilnih načina rešavanja profesionalnih i životnih problema i otvaranja novih perspektiva. U Srbiji, krajem XX veka zabeležena je stagnacija u društvenom razvoju, a obrazovanje je bilo među najteže pogođenim sistemima. Stoga, pravci i plan reforme istovremeno su usmereni na obnavljanje, poboljšanje i razvoj obrazovanja. Obrazovanje na univerzitetima Srbije kroz aktuelnu reformu kojom se teži, stvaranju jedinstvenog evropskog obrazovnog prostora, mora da dostigne evropske standarde u pogledu raspoloživosti, dostupnosti, kvaliteta, cene i efikasnosti. U tom smislu je posebno bitan problem obezbeđenja neophodnog nivoa kvaliteta svih aktivnosti na univerzitetu i fakultetu (nastava, istraživanje, menadžment uslugama). Time bi se postigla mobilnost nastavnika i studenata, uspešan transfer znanja i međusobno priznavanje diploma unutar evropskog prostora obrazovanja. U reformi visokog obrazovanja integralno podizanje kvaliteta svih univerzitetskih aktivnosti je kompleksan zadatak od posebnog značaja. Da bi postao snažan generator privrednog i društvenog razvoja, univerzitet mora u svakom pogledu da obezbedi nove domete u svojoj organizaciji, u kvalitetu i efikasnosti studiranja, u nastavnom i naučnoistraživačkom radu i kulturi.

Opšte je prihvaćeno da *obrazovanje* ne predstavlja samo dragocenu riznicu znanja koju treba stalno osavremenjivati i bogatiti novim saznanjima, već i ključnu instituciju kolektivnog pamćenja, tj. socijalizacije ličnosti, istorijskog kontinuiteta i socijalne integracije društva.

Za takav se univerzitet moramo izboriti, naglašava profesor emeritus Ljubiša Mitrović, i to kroz njegovu radikalnu reformu, raznovrsnijim stvaralaštvom i odgovornošću svih subjekata na *Univerzitetu* i van njega. U osnovi programa reforme savremenog univerziteta moraju se naći kao razvojni ciljevi: integracija, internacionalizacija, individualizacija i informatizacija osnovnih procesa. Realizacijom ovih ciljeva izvršice se preobražaj savremenog univerziteta. Mitrović je sociološkim zanimanjem za ulogu i uticaj nauke u reformi savremenog univerziteta, potvrdio još jednom svoj doprinos sociologiji razvoja, analizirajući paradigme savremenih društvenih promena.

Ljubiša R. Mitrović – sociolog savremenih društvenih promena

Ljubiša R. Mitrović (Mokra (Bela Palanka) 16. februar 1943), prvi profesor emeritus Univerziteta u Nišu, diplomirao je sociologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu (1970) i izabran za asistenta na predmetu Sociologija na Studijskoj grupi za sociologiju Filozofskog fakulteta u Nišu (1971). Magistrirao na Fakultetu političkih nauka u Beogradu (1975), a doktorirao Filozofskom fakultetu u Nišu (1977). Bio na studijskim boravcima u Francuskoj, na Visokoj školi socijalnih nauka u Parizu (u Međunarodnom centru za sociologiju razvoja i sociološka istraživanja participacije, radničke kontrole i samoupravljanja, 1980. i 1985). Na Filozofskom fakultetu u Nišu biran u sva univerzitetska zvanja (od 1987. redovni profesor). Do odlaska u penziju (2011) bio šef Katedre za opštu sociologiju. Osnivač i prvi upravnik Instituta za društvena istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu i rukovodilac sedam velikih istraživačkih projekata. Biran dva puta za dekana Filozofskog fakulteta (1983–1987) i jednom za prorektora za nastavu Univerziteta u Nišu (1987–1989). Tri puta poslanik Skupštine Srbije (1969–1974; 1988–1990; 1990–1992), član Republičkog komiteta za obrazovanje i predsednik Skupštine Međuopštinske regionalne zajednice. Sociolog Ljubiša Mitrović izabran je, odlukom Senata Univerziteta u Nišu, za prvog profesora emeritusa u istoriji ove visokoškolske ustanove. Objavio je preko 500 bibliografskih jedinica iz oblasti sociologije na srpskom, ruskom, nemačkom, francuskom, engleskom i bugarskom jeziku. Posebno su zapažene studije i monografije: *Ognjišta koja gasnu* (1970), *Samoupravljanje i diktatura proletarijata – uvod u sociologiju samoupravljanja* (1980), *Sociologija i savremenost* (1984), *Socijalna dinamika* (1985), *Sociologija razvoja* (1992), *Srbija i socijaldemokratski izazov* (1994), *Savremeno društvo: Strategije razvoja i akteri* (1996), *Sociologija* (1997), *Društvene promene i akteri* (1999), *Novi svetski*

poredak i Balkan (1999), *Opšta sociologija: predmet, metod i teorije* (1999), *Balkan – granica i most među narodima* (2000), *Globalizacija i savremena levica* (2000), *La globalisation et les acteurs* (2001), *The Balkans – The Border as njell as the Bridge Among the Cultures and Peoples* (2001), *Globalization and the Balkans* (2002), *Sociologija i istorija* (2003), *Savremeni Balkan u ključu sociologije društvenih promena* (2003), *Opšta sociologija* (2003), *Put u zavisno društvo* (2004), *Sociologija turizma* (2005), *Ka kulturi mira na Balkanu* (2005), *Balkanska raskršća i alternative* (2006), *Balkan u vrtlogu tranzicije* (2006), *Savremene strukturne promene i kultura mira* (2007), *Geokultura razvoja Balkana i kultura mira* (2008), *Savremeni Balkan u ključu geopolitike* (2008), *Tvorci novih paradigmi u sociologiji* (2008), *Homo turistucus i kultura mira* (2009), *Makers of new paradigms in sociology* (2009), *Tranzicija u periferni kapitalizam* (2009), *Homo religiosus i kultura mira* (2010) i *Prehodът към периферен капитализъм* (2010), *Geokultura razvoja Balkana i savremena sociologija* (2011).

Pored navedenih studija, monografija i udžbenika, koji su dobro poznati naučnoj i univerzitetskoj javnosti, kao i studentskoj populaciji, postoje i radovi koji su publikovanjem ostali nedovoljno zapaženi. U tom smislu, a u vidu podsećanja na one manje poznate Mitrovićeve sociološke oglede iz oblasti sociologije razvoja i sociologije obrazovanja, načinićemo pokušaj da pregledom (Tabela 1.) tih rasprava ukažemo na njegovo dvadesetpetogodišnje naučno interesovanje vezano za glavne protivrečnosti savremenog društvenog razvoja kroz prizmu *visokog obrazovanja* (1987–2011. godine).

Tabela 1. Pregled radova i saopštenja koji se tamatski fokusiraju na problem obrazovanja, ulogu nauke i univerziteta u savremenim društvenim promenama

PREGLED RADOVA I SAOPŠTENJA U PERIODU OD 1987 - 2011. GODINE	
Godina izdanja	Naziv saopštenja
1988	<p>MODELI UNIVERZITETA I DRUŠTVENI RAZVOJ – rad saopšten na naučnom skupu “Univerzitet danas” (Dubrovnik, 1987), objavljen u zborniku sa ovog skupa i časopisu “Samoupravljanje”, Beograd, 1988, br.12.</p>
	<p>POZIV I ULOGA NAUKE – rad objavljen u časopisu “Naše stvaranje”, Leskovac, 1988, br. 1-2.</p>

1989	UNIVERZITET U PROCESU UNUTRAŠNJE REFORME I GLOBALNIH DRUŠTVENIH PROMENA – rad objavljen u tematskom broju časopisa “Marksističke teme”, (Niš, 1989, br.1-2), koji je posvećen pitanju “Obrazovanje i društvene protivrečnosti”.
	EKOLOŠKI IZAZOVI I ZADACI NAUKE I UNIVERZITETA – saopštenje na okruglom stolu posvećenom temi: “Ciljevi i strategija zaštite i unapređenja životne sredine u region Niš”, koji je održan 5.juna 1989.god. na Univerzitetu u Nišu, Fakultet zaštite na radu.
1992	HUMANISTIČKO OBRAZOVANJE I RAZVOJ – preuzet iz knjige Sociologija razvoja (Uvod, Stručna knjiga, Beograd, 1992).
2004	ULOGA NAUKE, UNIVERZITETA I INTELEKTUALACA DANAS U KREIRANJU ALTERNATIVNIH PROJEKATA RAZVOJA I EVROINTEGRACIJE BALKANA – saopštenje sa okruglog stola “Uloga univerziteta u procesima saradnje i integracije privrede i društva na području Evrobalkana (Niš-Skoplje-Sofija), održanog 4.juna 2004.god. na Univerzitetu u Nišu.
2006	PLEDOAJE ZA FORMIRANJE REGIONALNOG UNIVERZITETSKOG CENTRA ZA STUDIJE BALKANSKIH KULTURA – rad objavljen u knjizi za Studije balkanskih kultura, Niš, 2006.
	KULTURNA POLITIKA U SRBIJI – IZMEĐU KULTURE ZAVISNOSTI I TRAGANJA ZA SOPSTVENIM MODELOM – rad objavljen u zborniku “Kulturna politika u Srbiji”, Nova srpska politička misao, Beograd, 2006.
2007	JEZIK, IDENTITET I DUHOVNO JEDINSTVO SRPSKOG NARODA U DOBA GLOBALIZACIJE – rad objavljen u zborniku “Srpsko pitanje i srbistika”, Bačka Palanka i Valjevo, 2007.
	GLOBALIZACIJA, OBRAZOVANJE I RAZVOJ – rad saopšen na skupu “Globalizacija i obrazovanje”, organizovan od strane SAUN, Beograd, 2007, br.2.
2009	VIRUS NEOLIBERALIZMA I DUH BOLONJSKE DEKLARACIJE O REFORMI UNIVERZITETSKOG OBRAZOVANJA – rad objavljen u “Tranzicija u periferni kapitalizam”, Institut za političke studije, Beograd, 2009, str.107-128.
2011	UNIVERZITET I DRUŠTVENE PROMENE DANAS – rad objavljen u časopisu Nacionalni interes, Beograd, 2011, ¾.
	ZNAČAJ FROMOVE TEORIJE LIČNOSTI I DRUŠTVA ZA SAVREMENE DRUŠTVENE I HUMANISTIČKE NAUKE – rad objavljen u zborniku “Vaspitanje za humane odnose – problemi i perspective”, Filozofski fakultet, Niš, 2011.

2012	MARGINALIJE O NEKIM ASPEKTIMA DEONTOLOGIJE POZIVA UČITELJA DANAS – Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Kosovskoj Mitrovici, 1, 2012, 157-171.
	PLEDOAJE ZA STUDIJE KULTURE MIRA NA BALKANU – rad objavljen u “UNUS MUNDUS”, Centar za sociološka istraživanja, Filozofski fakultet, Niš, 2012.
	PLEDOAJE ZA TRANSDISCIPLINARNA ISTRAŽIVANJA U SAVREMENOJ NAUCI – rad neobjavljen.
	OMLADINA BALKANA I KULTURA MIRA U KONTEKSTU SAVREMENIH STRUKTURNIH PROMENA – rad objavljen u zborniku “Protivrečnosti socijalizacije mladih i kultura mira”, Filozofski fakultet, Niš.
	INTELEKTUALCI, STRUKTURNE NEJEDNAKOSTI I SUKOBI – rad objavljen u časopisu Filozofski forum u Bugarskoj.
	NAUKA I STVARALAŠTVO KAO PRETPOSTAVKE NAPRETKA I SLOBODE (FILOZOFSKO-SOCIOLOŠKE MARGINALIJE) – rad saopšten i objavljen na naučnom skupu koji je održan na Univerzitetu u Krasnodaru i saopšten u zborniku Nauka i inovacija.

U tekstu koji sledi, sažetim prikazom suštinskih ideja iznetih u tri sledeća rada, profesora Ljubiše Mitrovića: *Humanističko obrazovanje i razvoj*, *Univerzitet i društvene promene danas* i *Marginalije o nekim aspektima deontologije poziva učitelja danas*, ukazujemo na proces stvaranja integralne paradigme društvenog i sinergiji svih oblika naučnog i filozofskog saznanja – kao pretpostavke i puta sveopšteg i naučnog progressa. Aktuelna globalna kriza u savremenom svetu se smatra i krizom same nauke, odn. krizom humanističkog obrazovanja. Intelektualna i naučna elita traga za načinom kako da se kroz otkriće novih paradigmi i izgradnju nove strategije razvoja nauke – izade iz stanja krize. U naporu na zasnivanju integralne filozofsko-naučne paradigme kao i razvoju novih formi multidisciplinerne saradnje između nauka formulisan je ne samo Ricerov pledoaje o integralnoj paradigmi, već i Volerestinov stav – o potrebi otvaranja društvenih nauka prema rezultatima prirodnih, tehničkih i medicinskih nauka, naglašava Mitrović, a svi ovi naponi su pokušaji izlaska iz sveopšte krize.

Univerzitet i društvene promene

Mitrovićevo teorijsko nasleđe u polju obrazovanja i društvenog razvoja pokazuje se kao rezultat njegove plodne sociološke imaginacije da se ograničenosti analitičkog uma i dehumanizacija uloge

nauke sociološki osvetle, kao i ličnog dara da se data tema prepozna, pojmovno i problemski opravda interdisciplinarna i transdisciplinarna saradnja nauka kao put izlaska iz krize. Sledstveno tome, autor ovog teksta je priređivač izvesnog broja naučnih radova koji su saopšteni na naučnim skupovima u poslednjih dvadeset i pet godina i to u okviru monografije *Univerzitet i društvene promene (2012)*. U svojim naučnim radovima i iznetim saopštenjima na naučnim skupovima, koji su štampani u celini, profesor Mitrović je uvek bio na strogo naučnim pozicijama. Publikovana monografija je namenjena naučnoj i široj javnosti radi daljeg ocenjivanja i dublje analize. Zajednički imenitelj priredjenih radova je da se oni tematski fokusiraju na problematiku obrazovanja, pre svega visokoškolskog, kao i ulogu nauke i univerziteta u savremenim društvenim promenama.

Našu pažnju su privukli pojedini prilozi u monografiji. Oni su pre svega rezultat teorijskih i empirijskih ispitivanja zasnovanih na potrebi redefinisanja uloge obrazovanja u savremenosti, stvaranja nove razvojne filozofije i kritičke uloge intelektualaca (kao i učitelja) u kulturnom životu i javnosti savremenog društva. U našoj savremenosti dominira produktivistička filozofija, a humanistička dimenzija razvoja, sposobnost za velike sinteze i razvoj samosvesti polako nestaje. Sve to može da ima pogubne posledice po društveni razvoj. Upravo iz navedenih razloga profesor Mitrović ukazuje na značaj istraživanja adekvatnosti uloge obrazovanja, posebno tzv. humanističkog i to, kako sa stanovišta razvoja ličnosti, tako i oblikovanja pretpostavki mogućeg racionalnog i humanog društvenog razvoja saobraznog emancipatorskim potrebama savremenog društva. Vešto ukrštajući saznanja i empirijske nalaze savremene *sociologije razvoja* sa sociologijom obrazovanja i drugim tangentnim sociološkim disciplinama Mitrović izdvaja i različite modalitete te saradnje, sa ciljem da naučno objasni međuzavisnost obrazovanja i društvenog razvoja u savremenom svetu.

U tom kontekstu treba istaći da profesor Mitrović proučavajući društveni razvoj kao integralni kompleksni socijalni proces u okviru sociologije razvoja istovremeno proučava i mesto i ulogu obrazovanja kao značajnog faktora društvenih promena u savremenom svetu.

Sociologija razvoja je nastala je šezdesetih godina u Zapadnoj Evropi, a ubrzo se je počela širiti i u druge regione institucionalizujući se u obrazovni i naučno-istraživački sistem, kao posebna sociološka disciplina. Njeni utemeljivači su: *Georges Balandier, Alain Touraine, Pierre Bourdieu, Francais Fanon, Francais Perroux, Samir Amin, Jagues Berque, Henri Mendras, Albert Maister, Tom Bottomore*. Sociologija razvoja najpre je počela da se razvija u formi sociologije nerazvijenih društava, da bi se kasnije njen predmet istraživanja proširio na probleme savremenog društva, kako razvijenih,

tako i zemalja u razvoju. Na matičnom Departmanu za sociologiju Filozofskog fakulteta u Nišu, Ljubiša Mitrović je na magistarskim studijama bio rukovodilac smera *Sociologija društvenog razvoja*. Svim generacijama studenata na posleddiplomskim studijama i prvim generacijama studentima doktorskih studija sociologije na Filozofskom fakultetu u Nišu predavao je Savremenu sociologiju i Sociologiju razvoja savremenog društva. Pod uticajem njegove stvaralačke energije i nastavnog entuzijazma mnoge su generacije studenata slušale predavanja o društvenom razvoju kao *kompleksnom, polivalentnom i višedimenzionalnom procesu, koji u sebi sadrži totalitet faktora (objektivnih i subjektivnih, unutrašnjih i spoljnih) i koji determinišu njegov domet i kvalitet*. U prilog opštoj paradigmi društvenog razvoja on je isticao dijalektiku jedinstva suprotnosti procesa osamostaljivanja (individualizacije) pojedinca i društvenih jedinica unutar neke celine, kao i njihovu povezanost (socijalizaciju) u širim i društvenim okvirima.

Prilozi u monografiji su strukturisani u tri tematske celine naslovljene kao: I Nauka, obrazovanje, razvoj, II Univerzitet i društvene promene i III Obrazovanje, vaspitanje i identitet. Zajednički imenitelj ovih tematskih celina sadržan je u činjenici da je savremeni društveni razvoj u svetu u znaku sve znatnijeg uticaja *obrazovanja i nauke kao ključnih razvojnih resursa*. Sociološko opservacija ove problematike dobija na značaju i aktuelnosti sa reformisanjem visokog obrazovanja i modelovanjem prema deklarisanim ciljevima u bolonjskoj platformi. *Bolonjska koncepcija obrazovanja* je izraz dominantnih tendencija u savremenom ekonomskom razvoju sveta, a pre svega savremene podele rada koja proizilazi iz tokova globalne ekonomije. Osnovni ciljevi, sadržani u Bolonjskoj deklaraciji, Mitrović je formulisao kao: 1. ostvarivanje procesa globalizacije i funkcionalizacije visokog obrazovanja na evropskom prostoru; 2. usklađivanje univerzitetskog obrazovanja sa razvojnim potrebama savremenih transnacionalnih i globalnih korporacija; 3. oslobađanje od tradicionalizma i modernizacija obrazovanja (uvođenje novih tehnologija u obrazovni sistem, internet, studiranje na distanci...); 4. Jačanje kvaliteta i efikasnosti studiranja; 5. podsticanje i jačanje mobilnosti studenata, nastavnika i naučno-istraživačkih kadrova širom evropskog prostora; 6. uspostavljanje jedinstvenog sistema u evropskom visokoškolskom prostoru: lako prepoznatljivih i za poređenje mogućih diplomskih nivoa (organizacija studija na 2 ili 3 nivoa) i otvaranje prostora za izgradnju fleksibilnih obrazovnih profila i njihovu prohodnost širom evropskog prostora; 7. uvođenje kreditnih sistema (ECTS) prilikom vrednovanja studijskih obaveza; 8. unapređenje evropskog sudelovanja u osiguravanju standarda kvaliteta visokog školstva; 7. zahtev za sudelovanje studenata u

upravljanju; 9. promocija koncepta permanentnog obrazovanja; 10. ostvarivanje jedinstva evropskog visokoškolskog prostora i evropskog naučno-istraživačkog prostora, kao preduslova na putu izgradnje društva znanja.

Mitrović naglašavajući, da je Bolonjskim procesom otvoren prostor da evropsko obrazovanje stupi u eru globalizacije visokog školstva i to pod uticajem ekonomskog tržišta neoliberalnog tipa uočava prenatlaženu dominaciju aplikativnih nauka naspram društvenih i humanističkih u nastavnim planovima i programima državnih Univerziteta. Pogubno i sa dalekosežnim posledicama je i to što se ovim procesom modelovanja univerzitetskog obrazovanja ustvari znanje i obrazovanje reduciraju na tržišno oblikovanu robu, a zanemaruje njihova suština sadržana u razvoju kulture i dinamike razvoja ličnosti i društva.

Profesor Mitrović se slaže sa istraživačima, koji su na stanovištu da se konkurentna sposobnost jednog društva ne ostvaruje u fabrici ili laboratoriji već u školskom razredu, te da se u red faktora prvog reda u visokorazvijenim zemljama sve više potenciraju obrazovanje i nauka. U svom radu *Humanističko obrazovanje i razvoj*, profesor emeritus, polazeći od značaja obrazovanja i nauke za društveni razvoj u visokorazvijenim zemljama i udela u društvenoj reprodukciji apostrofira različite klasifikacije savremenih društava počev od Danijela Bela (i njegovog učenja o postindustrijskom društvu), preko Turenove podele na tradicionalno, industrijsko i postindustrijsko društvo i njegovog učenja o programiranom društvu, pa do onih istraživača, koji na osnovu položaja i tretmana obrazovanja i nauke u društvu, grade klasifikaciju o postojanju tri dominantna tipa društva u nasoj savremenosti: inovacijska, imitativna i neinventivna društva. Redukciju Univerziteta Mitrović opisuje kao radionicu za edukovanje stručnjaka raznih specijalnosti. O krizi univerzitetskog opšteg obrazovanja Mitrović piše citirajući Alana Bluma u svojoj studiji "Sumrak američkog uma", u kojoj istražuje kako je visoko obrazovanje izneverilo demokratiju i osiromašilo duše današnjih studenata, a Blum pokazuje kako su veliki naučnici devetnaestog i dvadesetog veka uglavnom bili odgojeni i prosvećeni ljudi. Danas je na delu potiskivanje humanističkih sadržaja iz nastavnih planova i programa obrazovanja studenata što svakako zanemaruje činjenicu da ljudi nisu samo proizvodna već i socijalna bića, smatra Mitrović, a obrazovanje treba da ih osposobljava kako za rad tako i za život u društvu.

Efekti savremenih trendova u akademskom obrazovanju na društveni razvoj u svetu su danas poznati kao pobeda produktivističke filozofije i logike potrošačkog društva, rutinizacija i vrednosna neutralnost znanja, dominacija instrumentalne racionalnosti, kriza samorazumevanja savremenog čoveka i jačanje fenomena njegove otuđenosti u savremenom društvu.

Autor monografije *Univerzitet i društvene promene* ističe potrebu kritičkog odnosa u razvoju fundamentalnih društvenih i humanističkih nauka, posebno filozofiji, pedagogiji, sociologiji i društvenoj kritici, u funkciji sveopšte emancipacije. Od njih se s pravom očekuje da u našoj savremenosti kritički propituju brojne pojmove koji su agresivno u tekućem opticaju u javnosti poznatiji kao fenomeni posthumanog društva: tranzicija, modernizacija i globalizacija.

U radu *Univerzitet i društvene promene danas* profesor Ljubiša Mitrović je, na sebi svojstven način, u serioznom sociološkom pristupu o ulozi nauke i univerziteta u savremenim društvenim promenama, istakao jednu od bitnih tendencija razvoja savremene nauke, a to je zapostavljanje filozofije i humanističkih nauka u procesu modelovanja univerzitetskog obrazovanja. Mitrović je citirajući Edgara Morena, koji *glavni uzrok savremene krize vidi u tome što čovečanstvo nije dovoljno čovečno*, apostrofirao samo jedan varijetet pomenute tendencije koji je sadržan u sledećem: da su uspon i „avanture“ analitičkog uma dovele do svojevrstne dehumanizacije i otuđenja društvenih nauka od stvarnih problema pojedinca i društvenih grupa. Uprkos tome što je cilj svake nauke da služi saznanju istine o prirodi, čoveku i svetu, moderni inovatori i kreatori naučnih saznanja, svojim otkrićima, pomeraju granice naučnog saznanja i danas je sve više antiautoritarnih ličnosti koje, ne trpi dominaciju niti tradicionalnih niti novih oblika života, normi i vrednosti.

U novom milenijumu geokulturna paradigma polako preuzima ulogu i značaj koju su imale geopolitička i geoe ekonomska paradigma, a nacije koje bude imale najrazvijeniji intelektualni kulturni kapital imaće najrazvijenije nove tehnologije i dominiraće svetom. Od odgovornih intelektualnih elita se očekuje da kritički, kroz transdisciplinarni naučno-istraživački rad, ocene karakter i domete Bolonjskog procesa, pozitivna iskustva podrže a negativna odstrane kako ne bi dalje devastirala obrazovne procese i sveopšti društveni razvoj.

Futurološki zaključci Ljubiše Mitrovića su utemeljeni u sociološkim anticipacijama da će geokulturna paradigma uticati na dalji razvoj savremenog univerziteta, te da u decenijama koje dolaze, Evropa će morati da se pozabavi preispitanjem svog protivurečnog globalnog koncepta razvoja kao i vraćanja svom izvornom socijaldemokratskom modelu. Očekivanja profesora Mitrovića, sadržana su u ideji ponovnog vraćanja kulturnom akademskom modelu univerziteta, u kome će se očuvati jedinstvo fundamentalnih i primenjenih nauka, kao i jedinstvo njegove naučno-istraživačke, nastavno-obrazovne i kulturne funkcije.

Podvlačeći da je koncept Bolonjske deklaracije dehumanizacija i instrumentalizacija obrazovanja u funkciji globalne ekonomije, u kojoj su marginalni interesi zemalja iz zone svetske poluperife-

rije i periferije, te da su sadašnje reforme obrazovanja deo strategije zavisne modernizacije, Mitrović poentira na kraju ovog rada, ukazivanjem na potrebu reforme obrazovanja, ali u funkciji razvoja i emancipacije svih naroda i celokupnog sveta – čovečanstva, a ne u funkciji transnacionalnih korporacija iz zemalja svetskog centra i njihove neokolonijalne i neoimperijalne misije u savremenosti.

U trećem, odabranom radu iz monografije Univerzitet i društvene promene, pod naslovom, *Marginalije o nekim aspektima deontologije poziva učitelja danas*, profesor Mitrović govori o savremenim uslovima u kojima se profesija i poziv učitelja intenzivno i vrlo agresivno menjaju. Profesija i poziv učitelja je na raskršću između tradicionalnog i modernog: između kulturnih obrazaca tradicionalne uloge učitelja, i potrebe izgrađivanja novih kulturnih standarda i oblikovanje „globalizacijskog“ profila učitelja. Pred ovim izazovom danas se nalaze, u istraživačkom smislu, i savremena pedagogija, sociologija, obrazovanje/nastavnika, sociologija profesija, deontologija i etika poziva.

O savremenoj deontologiji i pozivu vaspitača, Mitrović piše, citirajući francuskog sociologa Emila Dirkema jednog od utemeljivača sociologije vaspitanja i obrazovanja: plemenitost profesije učitelja/nastavnika se ogleda u totalnoj posvećenosti učenicima/vaspitanicima.

Kao i ostali savremeni istraživači i profesor Mitrović, pravi razliku između zanimanja/profesije učitelja i poziva učitelja. U savremenosti tranzicionih društava na Balkanu poziv učitelja nalazi se razapet između normativnog (društveno zadatog/poželjnog) i stvarnog; između proklamovane funkcije i njene empirijske degradacije. U tom kontekstu, nastaje i obezvređivanje profesije i poziva učitelja/vaspitača. Oni sve više liče na jednodimenzionalne stručnjake, male tehokrate a ne i vaspitače. Njihova profesija gubi na autentičnosti i dostojanstvu. Etos, vrlina poziva učitelja/vaspitača gubi na erosu i snazi.

U potrazi za uzrocima krize sistema savremenog obrazovanja i degradacije učiteljskog poziva, kao i posledicama i mogućim pravcima njenog prevladavanja istražuje se ne samo diskrepancija između normativne i faktičke uloge ove profesije/poziva u savremenosti već traga i za novim modelom. Mitrović je mišljenja da svaka ozbiljna reforma poziva/profesije učitelja mora da uzme u obzir Delorova upozorenja o četiri fundamentalne tačke savremenog obrazovanja, a to su: 1. učiti znati tj. učenje za znanje; 2. učiti činiti, tj. učenje za rad; 3. učiti živeti, zajedno sa drugima, tj. učiti za zajednički život; 4. učiti biti, tj. učenje za postojanje. Profesor Mitrović više puta u svojim tekstovima naglašava i čenjenicu da savremeno obrazovanje mora da osposobljava učenike/student ne samo za profesionalni rad, već i za društveni život, a to znači da kada govorimo o novim

kompetencijama učitelja onda se od njega zahteva permanentno obrazovanje i spremnost i otvorenost za promene, prilagođavanje novim okolnostima, okrenutost inovacijama i modernizacijskim izazovima. Od savremenog učitelja se zahteva stalna dopuna njegovih stručnih i profesionalnih saznanja, ali i modernizacija i usavršavanje pedagoško – psiholoških kompetencija, humanističkog obrazovanja, kako bi odgovorili izazovima svoje profesije koja aktivno participira u preobražaju savremenog društva.

I ostali naučni prilozi iz monografije *Univerzitet i društvene promene* su sociološki zanimljivi i podsticajni za istraživače na projektu *Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evropskih integracija* (179074), koji se izvodi na Univerzitetu u Nišu – Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu, a finansira ga Ministarstvo prosvete i nauke RS, kao i za ostale istraživače u društvenim i pedagoškim naukama, kao i studentima učiteljskih, pedagoških i filozofskih fakulteta u Srbiji i susednim zemljama tokom univerzitetskog usavršavanja. Većina priloga profesora Ljubiše Mitrovića imaju i heuristički značaj, jer sadrže pitanja i zaključke koji još traže odgovore ili proveru i mogu da podstaknu buduće istraživače navedene problematike na dalja istraživanja i proveravanja, kao i podsticaj da istraživači iz susednih zemalja izaberu slične teme ili pak probleme koje nisu dovoljno istraženi i čije istraživanje obećava dolaženje do relevantnih naučnih saznanja i komparacije.

* * *

Kao izdavač monografije Univerzitet i društvene promene potpisao se, i to ne sasvim slučajno - Učiteljski fakultet u Vranju, jedan od šest učiteljskih fakulteta u Srbiji, a monografiju je priredila autor ovog teksta, profesor *Opšte sociologije* na pomenutom Fakultetu. Opravdanost za ovakvu vrstu angažovanosti izabranog Fakulteta i priredjivača, u publikaciji i promovisanju Mitrovićevih socioloških ogleđa o ulozi savremenih naučnih paradigmi u reformisanju univerzitetskog obrazovanja i protivurečnostima društvenog razvoja pronalazimo u potrebi da se društveni ugled i društveni položaj učitelja redefinišu. Profesor Mitrović zaključuje da će srpsko društvo u tome uspeti i to pregalaštvom, visokim profesionalizmom i pedagoškom etikom svojih učitelja i vaspitača, a u toj borbi će ih podsticati i učiteljski fakulteti, ali i sami studenti kao budući akteri ove profesije. Do povratka ugleda, časti i dostojanstva učiteljske profesije, te najstarije profesije u istoriji profesija obrazovanja i vaspitanja stići će se kroz revalorizaciju paradigmi humanističkog obrazovanja. Mitrović i sam ističe da poziv učitelja nije samo da opismenjava

i obrazuje, već i vaspitava i socijalizuje, osposobljava učenike da aktivno participiraju u društvenom životu, razvijaju nacionalni kulturni identitet i patriotska osećanja i na kraju preuzmu odgovornosti za razvoj svoje nacije i čovečanstva.

Literatura

Burdije P., Škola kao zaštitnik nejednakosti, *Gledišta* 2, 1967.

Vujadinović D., "Seobe, intelektualne i umetničke", *Politika* (Kulturni dodatak), 2007.

Vujačić V., *Obrazovanje i društvo*, Zagreb, CCOX, 1989.

Vujević M., *Uvod u sociologiju obrazovanja*, Zagreb, Informator, 1991.

Здравковић Д., О новим путевима мира на Балкану, Социолошки преглед, XXXX (1) Социолошко друштво Србије, Београд, 2006 (127–133).

Zdravković D., Predgovor. U: Mitrović, Lj. *Univerzitet i društvene promene. Sociološki ogledi*. Učiteljski fakultet u Vranju, Vranje, 2012 (7–12).

Žukov V. J., *Univerzitetsko obrazovanje*. Moskva, 2003.

Ikor R., *Škola i kultura*, Beograd, BIGZ, 1980.

Ilić I., *Dole škole*, Beograd, BIGZ, 1980.

Indić T., *Kultura i kulturna politika*, RU "Đuro Salaj", Beograd, 1966.

Ivanović S., *Savremeno društvo i obrazovanje*, Beograd: Ministarstvo prosvete RS, 1996.

Ivanović S., *Sociologija i obrazovanje*, Jagodina: Učiteljski fakultet, 1997.

Ivković M., *Sociologija obrazovanja*, Učiteljski fakultet, Vranje, 2005.

Ivković M., *Vaspitanje i društvo*, Niš: Gradina, 1985.

Koković D., *Sociologija obrazovanja*, Novi Sad: Dnevnik – Filozofski fakultet, 1992.

Koković D.; Nenadić M., *Ogledi iz sociologije obrazovanja*, Sombor: Učiteljski fakultet, 1996.

Koković D., *Socijalna antropologija sa antropologijom obrazovanja*, Banja Luka: NUBL, 2008.

Kun T., *Struktura naučnih revolucija*, Nolit, Beograd, 1974.

Kums F., *Svetska kriza obrazovanja*, Beograd: Glas, 1971.

Lesman K. P., *Teorija neobrazovanosti – zablude društva znanja*, Beč, 2006.

Marković D. Ž., *Globalizacija i visoko školstvo*, Niš, 2008.

Marković D. Ž., *Društvene promene i obrazovanje*, Para-

ćin: „Vuk Karadžić“, 1993.

Marković D. Ž., *Obrazovanje za budućnost*, Niš: Prosveta, 1989.

Mileč N., Šol “*Budućnost Univerziteta*“, Sociološki diskurs, Banja Luka, br1/2011.

Milosavljević P., *Srpsko pitanje i srbistika*, Logos, Bačka Palanka, 2007.

Mitrović Lj., *Put u zavisno društvo*, Centar za balakanske studije, NIŠ, 2004.

Mitrović Lj., *Savremene strukturne promene i kultura mira*, Centar za sociološka istraživanja, Niš, 2007.

Mitrović Lj., *Virus neoliberalizma u reformama obrazovanja na platformu Bolonjske deklaracije*, NSPM, Beograd, sajt www.nspm.rs.

Mitrović Lj., „*Tranzicija u periferni kapitalizam*“, Institut za političke studije, Beograd, 2009.

Mitrović Lj., *Savremeno društvo, strategije razvoja i akteri*, Institut za političke studije, Beograd, 1996.

Mitrović Lj., *Reforma, nauka, razvoj*, ”Stručna knjiga”, Beograd, 1991.

Mitrović Lj., *Opšta sociologija*, Institut za političke studije, Beograd, 2008.

Mitrović Lj., *Geokultura razvoja – identiteti i kultura mira na Balkanu*, Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu, Niš, 2008.

Mitrović Lj., *Ka kulturi mira na Balkanu*, Centar za balkanske studije, Niš, 2005.

Mitrović Lj., *Univerzitet i društvene promene, Sociološki ogledi*, Učiteljski fakultet u Vranju, Vranje, 2012.

Milanović V., *Obrazovanje i društvo*, Beograd: Radnička štampa, 1985.

Milošević B., *Sociologija obrazovanja i profesija pedagoga*, Niš: Teme 994, 3–4, 1994.

Ratković M., *Razvoj i protivrečnosti obrazovanja*, Zagreb: Školske novine, 1984.

Savić M., *Pohvala nesavršenosti učiteljskog poziva*, “Pečat”, br. 225, 13. jul 2012.

Sergejev D., *Za novi univerzitet*, Beograd: BIGZ, 1977.

Stanojević, D. Zdravković, D., *Škola u društvene promene*, Novo mesto, Pedagoška obzorja, 2013.

Tomanović V., *Društvene promene i obrazovanje*, Beograd: Komunist, 1980.

Tofler A., *Šok budućnosti*, Rijeka: Otokar Keršovani, 1975.

Trnovac N., *Školski sistem na raskršću*, Beograd, Gornji

Milanovac: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, dečje novine, 1987.

Fler S., *Obrazovanje u društvu*, Gradina, Niš, 1984.

From E., *Čovek za sebe*, Naprijed, Zagreb, 1977.

Haralambos M., *Uvod u sociologiju*, Zagreb: Globus, 1989.

Šušnjić Đ., *Otpori kritičkom mišljenju*, Beograd: „Vuk Karadžić“, 1971.

Danijela Zdravković

**LJUBISA R. MITROVIC – A SOCIOLOGICAL APPROACH
TO THE ROLE OF SCIENCE AND THE UNIVERSITY IN THE
CONTEXT OF CONTEMPORARY SOCIAL CHANGES**

Summary

This paper is a review and an analysis of the valuable, diverse and rich theoretical corpus of research conducted by one of the most influential sociologists and the first Emeritus professor in the humanities at the *University of Nis*, Ljubisa R. Mitrovic. Displayed with the aim to remind of his main and less known research, this paper is meant to offer a review of the main contradictions obvious in the development of modern society, which Mitrovic observes in the setting of *higher education*. Based on the mentioned reasons, special attention shall be paid to the analysis and evaluation of the monograph *The University and Social Changes* (2012) as well as the systematisation of the matter from the aspect of *Sociology of education* and *Sociology of social development* by pursuing some key factors, such as the *university in the 20th century* and *the university in the 21st century*, *globalisation and social development*. Mitrovic's theoretical contribution in the area of education and social development is being illustrated as a result of his rich sociological imagination and personal gift to recognise the topic and provide an adequate argumentation of the terminology and the problem. Accordingly, the author reminds of the basic ideas and attitudes Mitrovic proposed regarding science and the university in the context of contemporary social changes with the aim to present him as a sociologist and a social thinker stressing the fact that providing scientific thoughts regarding university educational and social changes is not an easy task.

In his work, Mitrovic points at the necessity of redefining the critical role of intellectuals (as well as teachers) in the area of cultural life and the public aspects of modern society. With his specific narration, he seems to introduce his readers to a complex world of objectivity science is striving at while stressing the necessity of an engaged and critical attitude to the development of social and general human emancipation. Intellectual elites are rightfully expected to question the contemporary world in regard to numerous phenomena present in public affairs in a rather aggressive form (transition, modernisation, globalisation, etc.) while strengthening practical and educational activities in times of a deep social crisis.

In his papers, he also stresses the importance of identifying contradictions in the analytical abstract recognition of social categories and social phenomena as these have primarily shaped Mitrovic's professional and creative identity. Most of his work bears a heuristic importance because it contains questions and conclusions yet in search of answers or validation inspiring thus researchers to continue exploring and validating the mentioned problems.

Key words: Ljubiša Mitrović, sociology of education, globalisation, university, social development.

Владимир Д. Нешић

Универзитет у Нишу

Филозофски Факултет

Ниш

УДК 371.12:378]:159.923.2;

316:929 Митровић Љ.

ПСИХОЛОШКИ ПРОФИЛИ УНИВЕРЗИТЕТСКИХ НАСТАВНИКА

Резиме

Универзитетски наставници су посебна група интелектуалаца која привлачи пажњу због свог истакнутог положаја у друштву. Универзитетски професор је друштвена улога коју неки појединци испуњавају са више или мање успешности. Међутим, њихова мисија је различита и под утицајем је структуре личности. У овоме раду биће приказани поједини типови универзитетских професора и у том контексту ће бити разматрани доприноси професора емеритуса Љубише Митровића, који је без сумње обележио једну значајну етапу у развоју Филозофског факултета и Департмана за социологију у Нишу.

Кључне речи: социологија, психологија, наука, профил личности.

Окупили смо се да обележимо један значајан јубилеј: седамдесет година живота и рада истакнутог универзитетског професора социологије, др Љубише Митровића, емеритус професора на Филозофском факултету у Нишу. Професора Митровића познајем дуго, четрдесет година и, верујем, добро. Међутим, имам утисак да професора Митровића познајем из специфичних ситуација, које већина учесника округлог стола мање познаје, или их берем није истакла у својим саопштењима.

Имам у виду активности професора Митровића на седницама наставно-научних већа. На тим седницама се водила динамична расправа и решавана су важна питања за факултет. У њима је учествовала већина наставника и сарадника. Мени су посебно остале у сећању дискусије професора Митровића са карактеристичним стилем у изражавању слагања или несталагања и са озбиљношћу праћеном одговарајућом фацијалном експресијом. Карактеристично за стил комуницирања Љубише Митровића је тражење конструктивних решења за сваки проблем и ефикасно решевање конфликтних ситуација. Мој је утисак да такав стил понашања произилази из позитивне оријентације професора Митровића у социјалним комуникацијама.

Друга истакнута особина професора Митровића јесте усмереност на задатак. Ових дана је цитиран у неколико ситуација Карл Јасперс (1978, 1987). Он је значајан за психологију базирану на егзистенцијалистичкој филозофији, али и као неуропсихијатар који је написао монументално дело Општа психопатологија. За наше присећање је релевантна опсервација Јасперса као психијатра, који је у време када се бавио неуропсихијатријом, описао једну занимљиву ситуацију у својој Филозофској аутобиографији. Наиме, Јасперс описује ситуацију на клиници у Хајделбергу, у којој је радио, да када видите две особе да нешто причају у ходнику или степеништу, можете бити сасвим сигурни да причају нешто у вези са струком. То ме је подсетило на понашање Љубише Митровића који у свакој социјалној ситуацији не заборавља своју улогу универзитетској професора и доследно је игра водећи рачуна о дигнитету и угледу институције у којој ради и професионалној ангажованости. Но, посебна врлина која се може уочити код професора Митровића је поштовање личног интегритета других и крајња обазривост о изношењу мишљења о личности других. Не могу да се сетим ниједне ситуације у којој је професор Митровић говорио увредљиво о било коме, а да је ипак задржао критичност у анализи социјалне ситуације (позитивна психологија).

Трећа активност у којој је професор Митровић имао запажену улогу односи се сарадњу са Високим техничком школом у Илменау (ДДР) из осамдесетих година прошлог века, наизменичних посета, колоквијума, посете Ерфурту, Вајмару, Зулу итд (Mueller, 1986).

Ово су биле импресије о професору Митровићу на основу сећања о догађајима из протеклих четрдесетак година заједничког рада на Филозофском факултету у Нишу и о могућности коришћења података из биографске и аутобиографске грађе (Михајловић, 1990, Попер, 1991, Ранк, 1995). Њима се могу додати и запажања за време обављања функције декана Филозофског факултета, што је описано у монографији издатој поводом четрдесет година факултета.

Осврт на обављање деканске функције

У мандатном периоду од 1983. до 1985. године декан Филозофског факултета је био професор Љубиша Митровић, један од најактивнијих и најпродуктивнијих професора на Филозофском факултету Нишу. Објавио је преко 400 стручних и научних радова из неколико области социологије.

Професор Митровић је испољио способности доброг организатора. Поред научноистраживачког рада и наставних делатности био је активан и у друштвено-политичком животу града и региона и на одговорним функцијама. Његови сарадници продекани, били су у исто време управници појединих одсека, према тадашњем устројству и организацији рада на факултету. Тако је у деканату професор Миладин Илић представљао Одсек за Физичко васпитање, Предраг Димитријевић Природно-математички одсек, а Владимир Нешић Филозофски одсек.

Професор Љубиша Митровић је обављао дужност декана и у наредном мандатном периоду од две године, али сада са другачијом екипом продекана и укинутим основним организацијама удруженог рада. Поред Предрага Димитријевића, професора физике, који је био продекан и у претходном мандату, сада се укључују у рад деканата професори Момчило Пивач, са Одељења за физичко васпитање, иначе професор пливања и рукомета, и Часлав Петровић, професор економије са Одељења за социологију. У том периоду јавља се велико интересовање студената из Грчке за студије на Одељењу за физичку културу, а затим се спроводи и такозвана Рационализација мреже високошколских установа у Републици Србији. Од стране посебне комисије нека Одељења су предложена за укидање и факултет је уложио велике напоре да оправда њихов опстанак, али то није било довољно за опстанак Одељења за психологију које није имало довољно наставника па је укинута, што се касније испоставило да је била велика грешка те је после десет година обновљено а данас и кадровски стабилизовано.

Култура, друштвена структура и положај професора

Веза између културе и друштвене структуре, с једне стране и личности и понашања, са друге остварује се, између осталог, кроз положаје које појединци заузимају у друштву и кроз понашање које се везује уз одређени положај. У различитим друштвима могу се разликовати категорије становништва које имају различите функције и положаје у друштву и од којих се захтева и очекује, у одређеном друштву, одређено понашање. Људи се у сваком друштву понашају водећи рачуна о томе какав положај заузимају, какве послове обављају и какво се понашање од њих очекује. Социјализација у сваком друштву знатним делом састоји се управо у усвајању одређеног начина понашања, онога које се од стране чланова друштва очекује од оних који имају одређене позиције и функције (Рот, 1982, 1994).

Занимања која обављамо често захтевају измене у начину нашег понашања. Ми често и не обављамо у току свог живота она занимања за која смо се припремали. Али и када их обављамо, припреме за та занимања само су опште и редовно су недовољне за успешно обављање одређених конкретних послова у оквиру тога занимања и за усклађивање своје активности са сталним усавршавањима у технолошком процесу који захтевају мање више сва занимања, а посебно занимање професора. Зато је потребно учити нове вештине и стицати нова знања. Неки професори непрестано иновирају своја предавања, предлажу нове изборне предмете, усавршавају старе. Овде имам у виду склоност професора Љубише Митровића да непрестано прати догађања у својој струци, јер, као што је познато, научне чињенице се умножавају геометријском прогресијом и без праве селекције нема напретка. Потребно је истовремено и учити нове интерперсоналне односе, мењати навике, интересовања, ставове и схватања, па и вредности. Управо по свим овим критеријумима, међусобно се разликују универзитетски професори. Имам у виду Шпрангерову теорију о вредносним оријентацијама: религиозна, естетска, економска, политичка (моћ), теоријска, хуманистичка (социјална, алтруистичка), као и пример Ј. С. Баха према сећању његове друге супруге Ане Магдалене Бах. Такође имам у виду и Михизову идеју изложену у књизи Аутобиографија о другима, пошто се о једној особи може говорити кроз личности које се налазе у његовом социометријском пољу. Професор Љубиша Митровић се формирао као научник и предавач на Филозофском факултету у Нишу. Пошто је био активан учесник у свим активностима факултета од оснивања, имам у виду интеракције многих професора који су могли послужити као позитиван модел.

Истраживачки стил професора Митровића

Вудворт је испитивао научнике помоћу 56 кратких тврдњи од којих се свака односи на начин прилажења истраживању. На пример: „Волим да разговарам о властитим истраживачким идејама са другим људима, да пратим њихову реакцију“, „Узимам у обзир и истраживачке аспекте у односу на елегантност у истраживању проблема“. Сви испитани научници на основу извештаја за које су се определили подељени су у пет група, које указују на битне одлике прилажења истраживању проблема... На крају је извршена факторска анализа тврдњи за које су се определили научници. Добијено је осам типова могућих прилажења истраживању проблема (према Квашчев, 1976):

Фанатик – занесењак. Личности овог типа научника се у потпуности посвећују послу и истраживачкој активности, неуморни су истраживачи (са развијеним математичким способностима) и развијеном радозналости.

Иницијатори. Овај тип научника реагује брзо у току решавања проблема и брзо производи идеје; амбициозни су, добри организатори, ефикасни су и добре су вође. Не испољавају анксиозност, тешкоће и нервозност.

Дијагностичари. Ове личности су добри процењивачи, способне су да дају дијагнозу добрих и слабих тачака у програму истраживања, и то брзо и тачно. Способни су да брзо импровизују решења проблема, али немају снажне методолошке преференције.

Класичан тип научника. Научници који спадају у ову категорију имају изузетно развијену меморију и способност да уочавају детаље (Станиславски, Хелмхолц, Гете). Не устручавају се да затраже помоћ када не могу да реше неки проблем, брзо прилагођавају властита мишљења другим мишљењима; добро су информисани, савесни су, имају недовољно самопоуздања у одлучивању и суђењу.

Проналазачи. Одликују се изузетном инвенцијом и стално покушавају да развију изворна и непоновљива решења проблема.

Естетичари. Имају развијен аналитички начин мишљења и преферирају према елегантним и формалним решењима проблема. Духовити су, спонтани и независни.

Независни истраживачи. Испољавају високу интелектуалну радозналост; преферирају према мишљењу у оквиру физичких и структуралних модела а не према аналитичким и математичким моделима; самостални су и активни.

Методолози. Интересују се за методолошке проблеме и проблеме математичке анализе; имају отворен план истраживања и уживају да расправљају са другима о овом плану.

На основу описа појединих типова истраживача научника може се проценити да професор Митровић припада комбинованом типу истраживача јер има карактеристике више типова из Вудвортовог испитивања, међу којима доминирају тип иницијатора и дијагностичара, а затим и фанатика.

Литература

Јасперс, К. (1978), Општа психопатологија, Просвета – Савремена администрација, Београд.

Јасперс, К. (1987), Филозофска аутобиографија, Братство-Јединство, Нови Сад.

Квашчев, Р. (1976), Психологија стваралаштва, БИГЗ, Београд.

Михајловић, Б.(1990), Аутобиографија о другима, БИГЗ, Београд.

Mueller, K.D. (1986), Suhl, Brockhaus, Leipzig.

Попер, К. (1991), Трагање без краја, Нолит, Београд.

Ранк, О. (1995), Уметник и други прилози психоанализи песничког стварања, Матица српска, Нови Сад.

Рот, Н. (1982), Знакови и значења, Нолит, Београд.

Рот, Н. (1994), Основи социјалне психологије, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

LJUBIŠA MITROVIĆ U POLITIČKOJ SOCIOLOGIJI I GENERACIJI

Sažetak

Profesor emeritus, dr Ljubiša Mitrović je tokom svog višedeceniškog naučno-nastavnog rada objavio veliki broj knjiga i drugih priloga u zemlji i inostranstvu. U njegovom izučavanju i predavanju studentima o socijalnim i političkim fenomenima dominira političko-sociološki pristup. Od omladinskih dana Mitrović je politički aktivan u borbi za ljudska prava i društvene odnose sa ljudskim likom. Dosledno svom temeljnom idejno-političkom opredelenju on i u svojoj poeziji eksplicira ideje socijal-demokratske levice.

Ključne reči: Politička sociologija, nastavno naučni rad, ljudska prava, socijalističko samoupravljanje, višepartiska demokratija, tranzicija, restauracija kapitalizma.

U vreme kada je Mitrović 1972. stigao na postdiplomske studije Politička sociologija je uveliko predstavljala jednu od temeljnih naučnih disciplina na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. U ovom kontekstu bih podsetio da je utemeljavanje Političke sociologije kao posebne naučne discipline krenulo početkom šezdesetih godina dvadesetog veka. U vreme kada je počela sa radom Visoka škola političkih nauka u Beogradu. Prva takva visokoškolska institucija u Jugoslaviji i šire u socijalističkom svetu.

Meni je pripala čast i obaveza da među svojim kolegama asistentima prve generacije započnem taj proces uz neposrednu pomoć profesora dr Najdana Pašića i dr Miroslava Pečujlića, profesora Pravnog fakulteta u Beogradu. „Društveno-političke organizacije u SFRJ“ i „Nacije i međunacionalni odnosi“ su izdvojene i konstituisane u posebne naučne discipline u nas. Izvođenje nastave je imalo seminarsku formu. Prvi studenti, inače ljudi u zrelim godinama, sa bogatim političkim iskustvom u aktivnoj politici sa zadovoljstvom su prihvatili oblik nastave koji im je omogućavao aktivno učešće u nastavnom procesu. To učešće u pismenoj i usmenoj formi učinilo je da nastava postane dinamična i vrlo privlačna. Inače, takve forme nastave zahtevale su kontinuiran rad svih učesnika-kako nastavnici, tako i studenti morali su svakodnevno da se pripremaju.

U jesen 1961. godine počeo je sa radom na postdiplomskim studijama poseban političko-sociološki smer pod imenom „Društveno-političke organizacije u SFRJ“. Prvu grupu postiplomaca činili su vrlo ugledni nosioci političkih funkcija po republikama i u Federaciji. Pošto sam bio među njima, mogu reći da sam svoja saznanja bogatio podjednako iz njihovih saznanja stečenih tokom obavljanja rukovodilačkih funkcija i iz predmeta teorije i prakse političkog organizovanja. Iskustva stečena u izvođenju nastave na osnovnim studijama su korišćena na postdiplomskim studijama. Na ovo je neophodno podsetiti kako bi se znalo da mladi Mitrović sa kolegama od starta učestvovao u ovakvom nastavno-naučnom procesu. On je takođe, pored teorskih znanja stečenih na studijama sociologije uneo u postdiplomski proces studiranja svoja iskustva iz političkih organizacija i državnih struktura. Dovođenje uglednih profesora sa drugih univerziteta i rukovodećih ljudi iz politike i privrede u vreme Ljubišinog studiranja je predstavljalo bitnu komponentu postdiplomske nastave.

Prateći rad postdiplomaca mogu reći da se Ljubiša, zahvaljujući stečenim teorijskim znanjima i iskustvima iz društvenopolitičkog angažovanja, odlično uklapio u kolektivni rad na smeru Političke sociologije. Saradnja Fakulteta sa odgovarajućim državnim i partijskim institucijama i istraživački rad u privredi za njega su predstavljali prirodni socijalni ambijent.

Da bi bilo jasnije u kakvom je nastavno-naučnom ambijentu studirao mladi Mitrović, podsećamo na to da je Fakultet već postigao vidne rezultate u nauci i nastavi na svim nivoima. U to vreme uveliko se odvijala naša saradnja sa odgovarajućim visokoškolskim intitucijama u SFRJ i svetu. Nekadašnji asistenti su postali ugledni profesori koji su odlazili na međunarodne simpozijume i na studiske boravke-kako na istoku tako i na zapadu. Ljubiša Mitrović je sledio puteve svojih starijih kolega, pokazujući da je izabrao pravi poziv za svoj budući naučno-nastavni rad.

Ljubiša Mitrović je 1975. godine odbranio magistarsku tezu na temu „Proces konstituisanja samoupravnog udruženog rada i društvena moć radničke klase“.

Savez komunista Jugoslavije usvojio je 1958. godine novi idejni program otvorio je procese društvenih reformi na samoupravnoj osnovi. Potstakao veće slobode u naučnom i kulturnom stvaralaštvu. Mi smo tada u socijalističkom svetu zbog toga proglašeni za revizioniste, što je imalo za posledicu široku kampanju u socijalističkom svetu protiv Jugoslavije. Osuđivani smo za buržoaziranje društvenih odnosa i skretanje u kapitalizam. Svojom magistarskom tezom Ljubiša Mitrović se odlučno svrstao među političke sociologe svoje generacije u odbrani prava Jugoslavije na svoj samostalan put

izgradnje socijalističkih odnosa. U radu analizira i kritikuje birokratizam u socijalističkoj državi, posebno staljinizam.

Posle odbrane magistarskog rada Ljubiša ne okleva, već nastavlja odabranu naučnu orijentaciju. Prijavljuje doktorsku tezu „Sociološki aspekti samoupravljanja kao oblika diktature proleta-rijata-oslobođenja rada i čoveka.“ S obzirom na predhodni naučno-istraživački rad on već 1977. uspešno odbranjuje doktorsku tezu. Prilikom postdiplomskih studija naučni rukovodilac je bio prof. dr Radoš Smiljković, a doktorskih prof. dr Ilija Stanojčić. On je sve vreme u neposrednom kontaktu sa kolegama na FPN.

Profesor Mitrović je posle magistarskih i doktorskih studija saradnju između svog Filozofskog fakulteta i FPN dalje razvijao. Ona i dalje traje u čemu je njegova zasluga nesumnjiva. Ljubiša je i kao emeritus nastavio da konkretizuje saradnju svog fakulteta sa naučnoistraživačkim institucijama u nekadašnjim socijalističkim republikama Jugoslavije. Zaslužuje posebno pažnju saradnja sa univerzitetima u Makedoniji i Bugarskoj. Zahvaljujući toj saradnji niški univerzitet, poseno Filozofski fakultet su odavno u ulozi važnog centra naučnih skupova u Srbiji na kojima se redovno pojavljuju profesori više evropskih država.

Bilo je lepo videti veliki broj univerzitetskih profesora iz Rusije, Bugarske, Makedonije i drugih zemalja koji su uzeli učešće u radu okruglog stola o naučno-nastavnom doprinosu prof dr Ljubiše Mitrovića. Povodom 70-godišnjice rođenja Ljubiše Mitrovića 16. novembra 2013. godine se veliki broj njegovih starijih i mlađih kolega se odazvao pozivu za naučni skup na ilozofskom fakultetu. Raspravljalo se o aktuelnim temama tranzicije u Srbiji i posledica- ma globalizacije .

U naučno-istraživačkom radu globalizacija i tranzicija pretstavljaju novu etapu u kojoj sada već iskusni i šire poznati politički sociolog profesor Mitrović preuzima na sebe nove obaveze i odgovornosti. U centar njegovog vidnog polja ulaze teme koje omogućuju sagledavaju dubine socijalnih i političkih promena u Srbiji i svetu oko nje. On piše radove o surovostima restauracije kapitalizma u Srbiji. „Tranzicija u periferni kapitalizam“⁹⁴ najbolje pokazuje kroz kakvu ekonomsku i političku katastrofu prolazi Srbija i srpski narod u celini. Za kratko vreme je likvidirana industrija Srbije. Zajedno sa industrijom likvidirana jee i radnička klasa. Ljubiši nije bilo potrebno da ide dalje od svog Niša da bi se uverio u dubinu socijalno-ekonomske katastrofe Srbije.

U svojoj knjizi „Put u zavisno drštvo“ autor kazuje da je uništavanje srpske privrede predstavljalo najvažnije pretpostavke pre-

⁹⁴ Lj. Mitrović, *Tranzicija u periferni kapitalizam*, Institut za političke studije, Beograd, 2009.

tvaranja Srbije u zavisno društvo. A posle toga porobljavanje naroda i manipulacije upravljanjem u državi ne predstavlja problem za spoljne faktore i njihove izvršioce u Srbiji.

Ako se pogledaju i drugi radovi Profesora Mitrovića koji su objavljeni u zemlji inostranstvu u godinama tranzicije videće se da put Srbije u zavisno društvo nije trajao dugo. Naprotiv, sankcije, pa onda agresija NATO su drastično iscrpli privredu, zamorile najšire slojeve društva. U tom kontekstu za kratko vreme Srbija je drastično polarizovana na malu grupu bogataša na jednoj strani i na veliku masu sve siromašnijih građana.

Građani Srbije na tom putu, rekao bih, u socijalni pakao najteže podnose prevaru koju su doživeli od nekadašnjih svojih saveznika na Zapadu. Srbima je trebalo da bukvalno udare glavom u zid da bi većina shvatila da nema večitih prijatelja.

Profesor Mitrović je objavio više radova u zemlji inostranstvu na temu čerupanja Srbije i rasrbljavanja srpskog naroda. Njegovi radovi o otimanju Kosova i Metohije zaslužuju posenu pažnju, jer sadrže neke opservacije koje se ne sreću kod drugih političkih sociologa. On sagledava pogubnu ulogu moćnih sila zapada u razbijanju Srbije. Uočava da je njihova surovost u otimanju Kosova i Metohije u korelaciji sa njegovim značajem i neodvojivošću od bića srpskog naroda i države. Naglašava da je borba srpskog naroda za Kosovo i Metohiju duga i iscrpljujuća, što je kreatorima novog svetskog poredka dobrodošlo kako bi Srbi bili što više iscrpljeni.

Iz radova profesora Mitrovića izbija optimizam i uverenje da samo borba na najširoj osnovi u svetu može i mora da zaustavi dalju polarizaciju na sve veće siromaštvo na jednoj strani i sve bogatiju manjunu na drugoj strani.

„Sa svih strana sveta
Čujem klicanje
Živela sloboda!“⁹⁵

Ali, starije generacije su istrošene u dosadšnjoj borbi sa moćnim vlasnicima krupnog kapitala u svetu. Istrošile su se u toj borbi i mnoge države i narodi. No, snaga naroda je neuništiva, rađaju se nove generacije koje marširaju u najvećim gradovima kapitalizma zapada tražeći više slobode i pravde. Kao nesalomljivi levičar sada već stari profesor, Mitrović peva o budućnosti u kojoj se rađaju „Novi neimari oslobođanja čoveka i sveta“.⁹⁶ Čitajući novije pesme profesora Mitrovića nameće mi se zaključak da on u samoj borbi protiv sile i nepravde uočava nepresušne izvore novih snaga. U tom pogledu Ljubiša se svojim aktivizmom pridružuje neimarima duha neuništivosti ljudskog roda i u tom društveno-istoriskom kontekstu našeg naroda.

⁹⁵ Lj. Mitrović, „Buđenje Prometeja“, „Prometej“, Novi Sad, 2013, 100.

⁹⁶ . Isto, 98.

U osvrtu na višedeceniski nastavno-naučni rad i društveno-politički angažman profesor Mitrović je stvarnim dopinosom stigao u vrh političkih sociologa koji su svoje utemeljenje stekli na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Pomenuću samo neke od njih koji su kao Mitrović i dalje dobro poznati u našoj javnosti. Profesor emeritus Vukašin Pavlović na FPN u Beogradu, profesor Risto Kilibar-da na univerzitetu u Podgorici. Slede profesori Zoran Stojiljković i Slaviša Orlović.

Nema slučajnosti u činjenici da politički sociolozi svojim angažovanjem u javnosti najviše doprinose otkrivanju problema u tranzicionim promenama u Srbiji. Što ne staju na tome, već potstiču na traženje rešenja. Naravno, ne čine samo oni to. Ali, svestrani prilaz proučavanju političkih fenomena nezamenljiv je u uslovima duboke društvene krize koja dugo traje u Srbiji i svetu.

Na otvaranju međunarodne naučne konferencije „Nauka i savremeni svet“ u Nišu 15. novembra 2013. godine profesor Mitrović je iskazao svoje ubeđenje da su tranzicione promene u Srbiji dovele do duboke socijalne krize. Neophodno je angažovanje nauke u pronalazanju rešenja za izlazak iz nje. Ali, ono što Mitrovića karakteriše kao ličnost jeste njegov borbeni aktivizam. On traži od naučne inteligencije odlučnu borbu i predvodništvo u njoj. Borba protiv bede i siromaštva, protiv birokratizma u državnom upravljanju i kriminala ne završava se sa objavljivanjem pisanih kritika i predavanjima.

Literatura

Mitrović, LJ. (2004). *Put u zavisno društvo (bilans tranzicije na Balkanu)*, Institut za političke studije, Beograd, Sven, Niš.

Mitrović, Lj. (2009). *Tranzicija u periferni kapitalizam*. Institut za političke studije, Beograd.

Mitrović, Lj. (2013). *Buđenje Prometeja*. “Prometej”, Novi Sad.

НАУЧНО-ИСТРАЖИВАЧКИ РАД ПРОФЕСОРА ЉУБИШЕ МИТРОВИЋА У ОБЛАСТИ СОЦИОЛОГИЈЕ ПОЛИТИКЕ (ЖАРАЧ ПРОМЕТЕЈСКЕ ВАТРЕ)

Резиме

Професор Митровић се огледао у многим социолошким дисциплинама, неке је и утемељио у нашој социологији, али је исходиште, инспирацију, научну телеологију и подстицаје за друштвену и политичку акцију налазио у социологији политике. Још на почетку научне каријере, од дипломског и магистарског рада и докторске дисертације, до последњих књига, са веома разуђеним социолошким темама, увек је сагледавао и њихов социо-политички аспект.

Постоје два периода у социолошкој тематизацији и проблематизацији политике професора Митровића, под утицајем социјалистичке идеологије у првом и научно-критичко објашњавање у другом. У социо-политичким анализама користио је нове парадигме: гео-политику, гео-економију, гео-културу и макро-социолошки, глобални и регионални (балкански) социолошки приступ развоју политике.

У телеолошком смислу научно-истраживачки рад професора Митровића усмерен је на алтернативне стратегије друштвеног развоја, буђење прометејске ватре међу анестезираним прогресивним историјским актерима и усмеравање социјалних акција ка еманципаторским социјалним стратегијама развоја.

Кључне речи: социологија политике, гео-политика, гео-економија, гео-култура, стратегије и актери социјалног развоја.

„И ма колико нам изгледало да су у савремености (у овом “транзиционом хаосу”) снаге рестаурације однеле победу над снагама револуције, извесно је да ће неке нове, младе генерације изнова пробудити прометејску наду - да је могућ један нови/бољи свет и да се за њега треба борити. Да ли еволутивним или револуционарним путем - то ће одредити историјски услови, а нови актери изабрати” (Митровић, 2012:116).

У Србији, суседним државама и Русији, добро су познати досадашњи резултати научног рада професора др-а Љубише Митровића, доајена Филозофског факултета у Нишу, објављених у 547 научних радова, на десетак страних језика и посебно у опусу од четрдесетседам књига из области социологије, које чине својеврсну социолошку библиотеку. Четврто допуњено издање Био-библиографије професора Митровића, припремљено за објављивање 2013. године, (130 с.) показало је веома плодно социолошко стваралаштво професора Митровића, које му је донело национални и међународни углед, чланство у неколико научних академија и ретко универзитетско звање у Србији, професора емеритуса.

Професор Митровић се огледао у многим социолошким дисциплинама: руралној социологији, социологији политичких партија, социологији образовања, социологији културе, социологији знања и науке, општој социологији, социологији развоја, социологији управљања друштвеним процесима и самоуправљања, социологији постсоцијалистичке транзиције, социологији глобализације, регионалној социологији, социологији историје, социологији туризма, социологији религије, социологији масовних комуникација, социологији младих, социолошкој економији, социолошкој конфликтологији, социологији мира. Неке је и утемељио у нашој социологији (социологија самоуправљања, социологија регионалног развоја и друштвеног управљања, социологија туризма, социологија транзиције, социологија глобализације, социологија развоја). Исходиште, инспирацију, научну телеологију и подстицаје за друштвену и политичку акцију налазио је у социологији политике. Још на почетку научне каријере завршио је последипломске студије политичке социологије и стекао звање магистра политичких наука, за област политичке социологије. У току израде дипломског рада (Митровић, 1970), магистарског рада (Митровић, 1980) и докторске дисертације (Митровић, 1985), схватио је да је политика присутна у свим елементима друштвеног бића, па је у свим веома разуђеним социолошким темама, којима се касније бавио, увек сагледавао и њихов социо-политички аспект. О социополитичким темама, идејама и теоријским анализама Митровића могу су написати неколике студије.

Професор Митровић није био кабинетски научник. Налазио се у средишту друштвено-политичке праксе као актер, креатор и истраживач истовремено, који је настојао да социолошке теорије провери а друштвено-политичку праксу унапреди у складу са научним социолошким сазнањима. Обављао је највише политичке функције у местима боравка, Региону Ниш

и Србији: у омладинској организацији и другим друштвено-политичким организацијама (Социјалистичком савезу и Савезу комуниста), политичким странкама, органима у локалној самоуправи првог и другог степена, у руковођењу факултетом и универзитетом и органима државне власти (посланик Народне скупштине Републике Србије).

Испуњавао је све Веберове услове за идеалног професионалног политичара: поседовање политичке страсти, реално (стручно) процењивање друштвено-политичке ситуације и одговорност за доношење политичких одлука (Вебер, Мах, 1994). Био је „инсајдер“ многих политичких догађаја и одлука које су мењале друштвено-политичку стварност нишког и суседних региона. Љубиша је остварио највиши домет у реалном сагледавању и оцењивању друштвено-политичке стварности у планетарним, континенталним, регионалним-балканским и национално-југословенским размерама, захваљујући солидном социолошком образовању и социолошком научно-истраживачком раду. Определио се за наставно-научни позив. Тако је Србија изгубила једног високо образованог научника-политичара, а добила вредног социолошког истраживача друштва и посебно политике.

У четрдесетогодишњем научном раду професора Митровића постоје два периода у социолошкој тематизацији и проблематизацији политике, под утицајем социјалистичке идеологије у првом и научно-критичког истраживања и објашњавања у другом.

Професор Митровић је истраживао и писао о многим политичким проблемима са социолошког становишта, према актуелности њиховог јављања и друштвеном значају њиховог решавања. У овом раду навешће се само неколико, као што су: однос идеологије и науке, самоуправљање, социјалдемократски модел друштвеног развоја, узроци политичких конфликта, глобализација и неолиберална транзиција у периферни капитализам, криза политичког идентитета, култура мира као највиша вредност политичке културе.

Још као средњошколац прихватио је социјалистичку идеологију, али није био њен ортодоксни, догматски, следбеник и апологета као социолог, већ истраживач њених научних основа и њихов научни верификатор, практични реализатор и критичар. Ушао је у логику односа између идеологије и науке на једној и законитости друштвене праксе на другој страни, посебно социјалистичке и комунистичке идеологије марксистичког усмерења и марксистичке науке, на другој страни. Зато никада није био идеолошки искључив.

Значајан отклон и заокрет од идеолошког ка научној интерпретацији друштва Љубиша је учинио у књигама: Савремено југословенско друштво (Социолошки огледи, Митровић, 1986) и СКЈ-између поретка и покрета (Социолошки огледи, Митровић, 1987).

Социјалистичке идеологије, у интерпретацији Савеза комуниста Југославије, ослободио се дефинитивно 1994. године пишући књигу о социјалдемократији у Европи и Србији (Митровић, 1994) и „Савремено друштво-стратегије развоја и актери“ (Митровић, 1996) у којима доминира научни приступ разматраним друштвеним проблемима, уз преференцију социјалдемократске стратегије друштвеног развоја, као најефикасније, друштвено верификоване у северној Европи. Можда ће неки то истицање социјалдемократије сматрати идеолошким резидуумом у стваралаштву Митровића, али Митровић наводи убедљиве научне аргументе у прилог опције савремене стратегије социјалдемократског развоја као најправеднијег друштвеног уређења и управљања друштвом. Зато се у већини књига, до последње, препоручује актерима друштвеног развоја та стратегија развоја.

Научни допринос Митровића социологији политике може се видети у обради неколико социополитичких тема.

1. У првој фази научног рада до 1986. године, доста се бавио односом између идеологије и науке. Знао је да између идеологије, као вредносне свести и науке, као објективног сазнања суштине друштвеног бића, веза и односа између друштвених појава и процеса, постоје слагања, али неслагања, разилажења, супротстављања и искључивања, када идеологија губи везу са друштвеном науком и друштвеном стварношћу. Значајну улогу идеологија има, по схватању Љубише, само када је усаглашена са научном сликом стварности и прогресивним тежњама чланова друштвене заједнице.

2. Утемељио је социологију самоуправљања, која је постала наставни предмет на Филозофском факултету у Нишу. Боравак професора Митровића у Високој школи социјалних наука, у Центру за истраживање радничке контроле, партиципације, самоуправљања и социјалног развоја у Паризу 1980. и 1985. године, утицао је да јасно разграничи идеолошко-митски и утопијски аспект од научног социолошког приступа самоуправљању и укаже на све слабости, недостатке и препреке за развој самоуправљања.

3. Изучавајући савремене друштвене мегатрендове идентификовао је четири основне стратегије развоја: либерално-демократску, конзервативну, неокапиталистичку и социјалде-мок-

ратску. Показао је да је социјалдемократска стратегија показала најбоље резултате у друштвеној пракси. Пратећи социјалдемократски развој друштва у прошлости, садашњости и прогнозирајући будућност социјалдемократије, тврдио је да је неопходно одбацити стереотипе Треће интернационале о социјалдемократији, утврдити домете европске социјалдемократије и критички сагледати социјалдемократско наслеђе у Србији да би се изградила нова стратегија социјалдемократског развоја Србије у постсоцијалистичкој транзицији у демократско друштво. Социјалдемократију је дефинисао као „...одређену концепцију друштвеног развоја и модел управљања, теорију и праксу радничког и других демократских покрета у процесу трансформације савременог друштва. Она је интегрални део наших традиција, али и део покрета демократских промена у нашој савремености и неизбежна снага будућности.“ (Митровић, 1994:63). Социјалдемократију је схватио као еманципаторски друштвени покрет за демократски и хумани прогрес савременог друштва. Љубиша је социјалдемократију приказао вишедимензионално: као идеју, праксу, покрет, партијско организовање, стратегију развоја, облик специфичне демократије, политику остварења интереса радних слојева, модел демократске политичке културе који је допринео остварењу социјалне државе и благостања народима северне Европе (Митровић, 2000).

Следећи Туренову (Alain Touraine) акциону социолошку парадигму професор Митровић указује на предности алтернативне социјалдемократске стратегије развоја, која сједињује најбоље вредности либерализма и социјализма и омогућује остваривање јединства економске, социјалне и политичке демократије; једнакости, слободе и социјалне правде. У том циљу Митровић упућује аларм свима за „отрежњење“ и „буђење“ из пасивности да би путем науке, акумулираног културног капитала и високог професионализма допринели моралној обнови Србије и њеном цивилизацијском развоју. Дао је више конкретних предлога како се друштвеном акцијом то може да постигне (Митровић, 2012).

С обзиром на то да се Србија деведесетих година прошлог века нашла на раскршћу између модернизације и традици-онализма, обнове капитализма и грађанског начина живота на једној страни и техничко-технолошке револуције, демократизације и стварања мешовитог друштва на другој страни, Митровић је био уверен да балканским друштвима и Србији највише одговара социјалдемократска стратегија друштвеног управљања и развоја.

Анализом досадашње стратегије друштвеног развоја Љубиша је дошао до закључка да је социјалдемократска стратегија развоја, као прелазна форма одговорног управљања друштвеним променама, најпримеренија људским тежњама за хуманим праведним друштвом. Да не буде забуне о паду у идеолошку замку социјалдемократије, Митровић наглашава да та стратегија није било која у историји позната социјалдемократска стратегија развоја, већ савремена, аутентична, научно фундирана и хуманистички мотивисана. Њена предност је што надилази савремено профитно мотивисану неолибералну стратегију друштвеног развоја која продукује разне врсте друштвене кризе.

„Ваља подвући да једино *аутентична социјалде-мократија* може помирити начела *слободе, једнакости и братства* и доследно се борити за њихово остварење у друштвеној пракси. Притом треба, да не би било илузије и забуне, истаћи: социјалдемократија је кроз историју играла амбивалентну улогу - час као потпора капитализма као поретка капитал односа и „капитало-парламентаризма“ (А. Негри), а час као актер његовог оспоравања и промене, као протагонист „антагонистичке партиципације“ (Ј. Басо), стратегије антикапиталистичких структурних реформи које су отварале пут ка социјалној држави и демократском социјализму“ (Митровић, 2009: 241). Аутентичну социјалдемократију аутор појима као актера транзиције са социјалном одговорношћу који остварује мешовите облике својинских односа, акционарство запослених и развијене облике партиципативне социјалне демократије, синтетише највредније тековине либерализма и социјализма у одржив, праведан демократски друштвени развој (Митровић, 2009: 245).

Најзначајније актере за конципирање, развијање и реализацију стратегије социјалдемократије налазио је у левици. Зато је изучавао традиционалну и савремену левицу, њене негативне и позитивне одлике, успоне и падове, критике и трансформације. И у оквиру социологије глобализације Митровић је изучавао улогу савремене левнице у њој (Митровић, 2007).

3. На основу анализе социјалне структуре и динамике друштва Србије утврдио је да актери социјалдемократског развоја могу да буду: радни човек, грађанин, предузеће, образовање (посебно универзитети), наука и држава, синдикати и друге организације цивилног друштва.

У социо-политичким анализама политике користио је нове парадигме: гео-политику, гео-економију, гео-културу, макро-социолошки, глобални и регионални (балкански) социолошки приступ.

Проучавајући основне политичке процесе на Балкану Митровић је изложио политичку панораму Балкана као високо конфликтном геопростору, изложеном периферизацији, неоколонијалном освајању и зависној модернизацији. Политичке конфликте на Балкану и у свету Митровић је објашњавао помоћу социјалних структурних неједнакости и динамичких неусклађености.

4. Улазећи у дубинску анализу основних узрока савремене светске кризе, помоћу класичних и савремених социолошких парадигми, плурализма теорија и метода, (Волерстина, Бурдијеа, Турена, Рифкина, Рицера, Гиденса, Дугина, Бека, Мартинелија, Чомског и других), али и сопствених епистемолошких истраживачких и херменеутичких поступака, утврђује њене основне генераторе у структурној и системској економској, политичкој и симболичкој (културној) неједнакости у расподели друштвене моћи. Без уклањања тих неједнакости не може се превладати светска криза и њене последице у свету нити у Србији, констатује Митровић. „Србији су неопходни радикални реформски пројекти и делотворна остварења друштвених актера, на платформи велике коалиције за спас Србије и партнерства за развој и мир на Балкану“ (Митровић, 2012: 173).

Структурне неједнакости видео је у расподели богатства и друштвене моћи, одржаваним структурним, симболичним и оружаним насиљем, у владавини мега капитала над радом, у доминацији социјалне неправде, културе силе и насиља над социјалном правдом и културом равноправности, мира, споразумевања и договарања. У диспропорцији између богатих и сиромашних која се све више повећава (геометријском прогресијом). У доминацији културе насиља над културом мира, разумевања и споразумевања.

Љубиша даје продубљену научну анализу противречности савременог капитализма и геополитичке транзиције света „У том контексту неопходно је демистификовање неолибералне стратегије развоја и њена замена социјалдемократским моделом развоја и симетричном глобализацијом, како би се зауставила хегемонија мегакапитала и деловање актера „капитализма катастрофе“, који производи структурално насиље, периферизацију, реколонизацију и енормну експлоатацију.“ (Митровић, 2009: 54). У тој демистификацији Љубиша је аналисао утицаје противречности глобализације, зависне модернизације, религије, медија, нација, социјализације, васпитања и образовања, улоге руралног и урбаног становништва

Формулисао је два модела савремене расподеле друштвене моћи (Митровић, 2007), асиметрични, експлоататорски и

асоцијативни солидаристички, симетрични, неексплоататорски. Први тип продубљује социјалне разлике, разне видове неједнакости неравноправности и рађа друштвене сукобе. Асоцијативни, симетрични, јача социјалну кохезију међу људима и народима. Поред познатих класних, расних, верских и националних неједнакости Митровић открива нове нарасле структуралне неједнакости у расподели друштвене моћи које узрокују појачану експлоатацију, ширење социјалног насиља и сукоба и раст бројних облика социјалне патологије у савременом друштву. У њима препознаје скривену матрицу бројних конфликта од социјалних, етничких, религијских, регионалних до терористичких и ратних.

5. Митровићеве анализе, синтезе, закључци, докази и објашњења о неолибералној транзицији у периферни, катастрофични капитализам на Балкану, утемељени су на неспорним чињеницама и савременој критичкој социјалној филозофији, уроњеној у онтологију балканских друштава. Полазећи од критичке политичке филозофије, са упориштем у демократској хуманистичкој политичкој култури, професор Митровић је демаскирао идеолошку и митску позадину империјалне, неоколонијалне, моноцентричне глобализације и стратегије зависне, имитативне модернизације.

Социолошку оцену двадесетогодишње, продужене и недовршене постсоцијалистичке транзиције у капитализам аутор је дао речима да се она „у друштвеној пракси реализовала као велика превара, као историјска рестуарација у примитивни периферни капитализам...добили су (милиони грађана) формалне политичке слободе, и право у лику Хајд-парк демократије а изгубили социјална права и достојанство. Транзиција је обезбедила установљење демократуре за изабрану мањину привилеговане необуржоазije, док је већини становника донела рушилачки, убиствени капитализам са „експлоатацијом без граница“ (П. Бурдије)“ (Митровић, 2009: 5). Међу првим социолозима је упозорио да је такозвана демократска транзиција источно-европских друштава део процеса глобализма, неоколонијалог освајања ових друштава за потребе репродукције мегакапитала транснационалних компанија и финансијских олигархија.

У дијагнози, дубоко укоренење и распрострањене социјално-политичке патологије савременог друштва, посебно на Балкану, која производи велике и мале социјалне кризе, улази у суштину структурних поремећаја који многим истраживачима савременог друштва измичу из различитих идеолошких или теоријско-методолошких разлога. Неке од узрока открива у моноцентричном глобализму. У центру истраживања глобализације

су последице асиметричне, дискриминаторске, наметнуте, корумптивне неолибералне глобализације, у интересу мега капитала мултинационалних компанија која производи друштвене кризе различитих облика и интезитета, управља њима у складу са њиховим егоистичким потребама, њен негативан утицај на гекултуру, формирање и развој културе мира у свету и на Балкану.

6. У телеолошком смислу научно-истраживачки рад професора Митровића усмерен је на алтернативне стратегије друштвеног и политичког развоја, буђење прометејске ватре међу анестезираним прогресивним историјским актерима и усмеравање социјалних акција ка еманципаторским социјалним стратегијама развоја које дају шансу глобалној социјалној правди у свету. Ове стратегије зависе, поред осталог и од културних оријентација политичких актера и од политичке културе грађана.

У објашњавању савремених политичких процеса у свету, на Балкану и у Србији, Митровић полази од теорија метода и парадигми критичке, хуманистичке, ангазоване и акцијске социологије у разоткривању савремених облика идеологизације и отуђења друштвене стварности, експлоатације, доминације, хегемоније, еманципације и демитологизације глобализације и демократизације. У складу са тим критички испитује савремене типове стратегија друштвеног развитка и њихове актере у Европи и на Балкану. Из те критике произилази Митровићева визија будућег демократског одрживог развоја балканских друштава под утицајем „унутрашњих и спољних актера, њихових развојних стратегија, културних и политичких оријентација“ (Митровић, 2003:115)

7. У турбулентним друштвеним и политичким околностима, у којима су се нашла балканска друштва деведестих година прошлог века, балкански народи су запали у кризу друштвеног и политичког идентитета. Митровић је излаз из те кризе видео у трансформацији тих идентитета у њиховој „трансформацији од затворених, етноцентричних и искључивих идентитета (који тендирају подели и сукобима) ка отвореном, плуралистичком, модерном и грађанском идентитету, који је слојевит, респектује разлике мултикултурног живота-одређен карактером и динамиком транзиционих процеса, нивоом истинске демократизације друштвених и политичких односа (остварењем прокламованих људских права и слобода, темпом глобализације и регионализације Балкана“ (Митровић, 2003: 62).

8. У више радова Митровић је разматрао проблеме мира у свету и на Балкану, на основу мултидисциплинарне, трансдис-

циплинарне, интегрисане, комплементарне методолошке парадигме „културе мира“ која обухвата све факторе који утичу на на угрожавање мира од неправедне структурне расподеле ресурса и моћи, произвођење криза и ратова и њиховим управљањем до полиморфних облика експлоатације, угњетавања, осиромашења, насиља и терора на једној страни и успостављања и очувања мира у свету, регионима, државама, друштвима - нацијама, етничким и другим социјалним групама на другој страни. Залагао се за стварање не било каквог мира, нарочито не принудног, наметнутог, неправедног, већ добровољног и праведног мира који је једино одржив и стабилан.

Полазећи од става Декларације УНЕСК-а о култури мира „Док ратови почињу у умовима људи, у умовима људи се морају формирати и идеје о заштити мира“ (Митровић, 2007: 122) Митровић је сматрао да у умовима људи мир мора да заузме високо место у систему вредности политичке културе, а нарочито у свести најзначајнијих актера друштвено-политичког деловања, јер културне оријентације друштвених актера пресудно утичу на избор праваца друштвеног развоја. Тек потом мир може да се устали у друштвеним односима, организацијама и институцијама, државама и међудржавним организацијама.

Закључак

Живимо у згуснутом историјском времену, великих друштвених турбуленција, економско-финансијских и свеопштих друштвених криза, медијских манипулација, идеолошких обмана, економских, психолошко-пропагандних, хладних и оружаних ратова различитог интезитета, са разним именима као: „милосрдних“, „мирољубивих“, спасилачких, за заштиту људских права у другим државама, против хуманитарних катастрофа, за увођење демократије, технократско-финансијско-милитаристичких, антитерористичких... које воде отуђени центри политичке моћи, или немоћи. Књиге Љубише Митровића, у којима су сабрани његови научни радови, дају објашњења најважнијих узрока социјалне нестабилности, криза, немира, побуна, социјалних катастрофа и пропадања која потресају савремена флуидна друштва, посебно у полупериферним и периферним друштвима и производе свакодневне егзистенцијалне флуидне страхове (Бауман) људи, који су значајан извор социјалне и политичке патологије. Истовремено оне указују на могућности изласка из кризног социјалног вртлога политичким деловањем прогресивних, савремених еманципаторских друштвених актера у правцу стварања просперитетног, праведног и хуманог

друштва. Тиме је Митровић обогатио социологију политике а политичким делатницима поставио научне путоказе за предузимање политичких акција у циљу превазилажења неодрживог постојећег стања социјалног хаоса, социјалдарвинизма, сиромаштва, декаденције, опште ентропије и обезвређивања људског живота.

У својеврсној социолошкој поеми „Буђење Прометеја“, Митровић рефлексивно-медитивним стиховима исказује страдања, искушења, уснулоост и буђење Прометеја у виду његових следбеника, у револуционарној младој генерацији, у аутентичној, некорумпираној, критичкој, хуманистички усмереној интелигенцији, који растерује манипулативну маглу са очију збуњених грађана и осветљавају путеве „ољуђивања и емаципације од новог ропства мега капитала и нових варвара“ (Митровић, 2012).

Митровићеве анализе, синтезе, закључци, докази и објашњења о неолибералној транзицији у периферни, катастрофични капитализам на Балкану, утемељени су на неспорним чињеницама и савременој критичкој социјалној филозофији, уроњеној у онтологију балканских друштава. Полазећи од критичке политичке филозофије, са упориштем у демократској хуманистичкој политичкој култури, професор Митровић је демаскирао идеолошку и митску позадину империјалне, неоколонијалне, моноцентричне глобализације и стратегије зависне, имитативне модернизације

Све научне радове повезује настојање Љубише да са становишта савремене социологије развоја, гео-економије, гео-политике и гео-културе, концептуализује положај и улогу Србије и балканских друштава у контексту глобализације, светске друштвене кризе, регионализације, неолибералне капиталистичке транзиције, стратегија и актера развоја. Откривањем суштинне ових процеса закључио је професор Митровић: “Балкан је, следећи стратегију зависне модернизације доживео периферизацију привреде, друштва и културе.” У складу са тим Србија је “...цивилизацијски и етнички располућена, социјално-класно подељена, привредно разорена, вредносно у стању аномије, демографски девастирана” (Митровић, 2012: 172). Разумљиво је да је из такве ситуације произашла балканска гео-политика страха и понижења (Доминик Мојсије), уз неизвесну наду у боље дане.

Научи допринос социологији политике Митровић је дао својим разноврсним приступом транзицији из реалсоцијалистичких у капиталистичка друштва: структурним, системским, динамичким; социјалним, економским политичким, културним, образовним и са становишта социологије свакидашњег живота. Митровић располаже богатом социолошком културом,

успешно повезује теоријска са емпиријским истраживањима и друштвеним активизмом. Комбиновањем и укрштањем глобалног и регионалног социолошког истраживања политике, на макро и микро нивоу, контекстуалног и херменеутичког методолошког поступка, показао је корене многих политичких феномена. Митровић је веома успешно користио теоријско-методолошки плурализам у истраживању политичких појава, односа и процеса. Примењивао је фазни епистемолошки и методолошки поступак у истраживању који се састојао у детекцији политичких проблема, каузалнохерменеутичкој експликацији, социјалној дијагностици и предикцији њихових решавања.

Литература

Митровић, Љубиша (2012) *У вртлогу транзиције (Србија у контексту глобалних и регионалних процеса)*, Филозофски факултет у Нишу, Ниш.

Митровић, Љубиша (1970) *Огњита која гасну*, Економска политика, Београд.

Митровић, Љубиша (1980) *Самоуправљање и диктатура пролетаријата. Увод у социологију самоуправљања*, Савремена администрација, Београд.

Митровић, Љубиша (1985) *Социјална динамика (Основи марксистичке теорије друштвеног развоја)*, Просветни преглед, Београд.

Митровић, Љубиша (1994) *Србија и социјалдемократски изазов*, Младост/Лист, Београд/Ниш.

Митровић, Љубиша (1996) *Савремено друштво-стратегије развоја и актери*, Институт за политичке студије, Београд.

Митровић, Љубиша (1986) *Савремено југословенско друштво (Социолошки огледи)*, Стручна књига, Београд.

Митровић, Љубиша (1989) *СКЈ-између поретка и покрета (Социолошки огледи)*, Просвета, Ниш.

Митровић, Љубиша (2000) *Глобализација и савремена левица*, Институт за политичке студије, Београд.

Митровић, Љубиша (2007) *Савремене структурне промене и култура мира, (Огледи из социологије глобалних и регионалних процеса)*, Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу. Ниш.

Митровић, Љубиша (2009) *Транзиција у периферни капитализам (огледи из социологије глобалних и регионалних промена)*, Институт за политичке студије, Београд.

Митровић, Љубиша (2003) *Савремени Балкан у кључу*

социологије друштвених промена, Центар за југоисточне балканске студије, Београд, Центар за балканске студије Ниш и Свен, Ниш.

Вебер, Мах (1999) *Власт и политика*, Наклада Јасенски и Турек, Хрватско социолошко друштво, Загреб, 1999.

Vjekoslav L. Butigan

SCIENTIFIC RESEARCH PROFESSOR LJUBISA MITROVIC
IN THE FIELD OF POLITICAL SOCIOLOGY
(Instigator Promethean fire)

Summary

Professor Mitrovic was reflected in many sociological disciplines, some of which he founded in our sociology. But the origin, inspiration, scientific teleology and incentives for social and political action was in the sociology of politics. At the start scientific carrier, from undergraduate, master's thesis and doctoral dissertation to the last books with a very convoluted sociological topics, always has looked at and their socio-political aspect.

There are two periods in sociological thematization and problematization policy professor Mitrovic. Under the influence of socialist ideology in the first and critical scientific explanation policies in another.

In the socio-political analysis used a new paradigm: geo-politics, geo-economics, geo-cultural, macro-social, global and regional (Balkan) sociological approach to policy development.

The teleological sense scientific research professor Mitrovic focused on alternative strategies of social development, awakening Promethean fire among anesthetized progressive historical actors. He directed of social action towards emancipatory social development strategies.

Key Words: sociology of politics, geopolitics, geoeconomy, geoculture, strategies and actors of social development.

Петар Анђелковић

Универзитет у Приштини

са привременим седиштем у Косовској Митровици

Филозофски факултет

Косовска Митровица

УДК 323(497.11);

316:929 Митровић Љ.

СОЦИЈАЛДЕМОКРАТСКА ВИЗИЈА РАЗВОЈА СРБИЈЕ ПРОФЕСОРА МИТРОВИЋА - ПУТ КОЈИМ СРБИЈА НА ЖАЛОСТ НИЈЕ КРЕНУЛА ⁹⁷

Резиме

У освит „злих времена“ која су се над Србијом надвијала, на почетку последње деценије двадесетог века, предосетивши опасност од наступајуће „империјалистичке аждаје“, професор Љубиша Митровић храбро визионарски српској јавности указује на пут којим Србија треба да крене. Спас, када се Србија налазила у једној од најтежој ситуацији у својој историји и на судбоносном раскршћу, он је тада видео у формирању социјалдемократског покрета и социјалдемократске концепције развоја Србије. Србији је потребан демократски пут изласка из кризе, али то није пут дивље плачкашке приватизације по моделу вестернизације, већ пут историјског компромиса рада и капитала дакле, социјалдемократски развој, упозоравао је тада Митровић. На жалост, под утицајем спољашњих фактора али и због раскола унутрашњих политичких снага, које су своје страначке интересе ставиле изнад националних и државних, Србија је кренула другим путем и сада је ту где јесте. Тај пут је српско друштво довео у стање аномije а нацију у стање колективне фрустрације. После битке лако је бити генерал, каже народна мудрост. Професор Митровић је пре „битке“ имао визију како да се крене у „битку“, али мало ко је тада имао слуха за глас умних људи- визионара. Ситуација у Србији, на жалост се и данас није много променила.

Кључне речи: Србија, социјалдемократија, друштвени развој, Љубиша Митровић.

⁹⁷ Рад је резултат истраживања на пројекту III 47023 Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

*Ко не носи визију света,
не носи ни истину о његовој садашњости;*

*онај ко данас заостаје, нема наде да ће
одмаклог сутра сустићи;
данас изгубљено време
изгубљено је заувек.*

Добрица Ћосић

Неоспорно је да су велике стваралачке личности носиоци културног идеала свога народа. Професор Љубиша Митровић је несумњиво један од највећих српских социолога средње генерације, друштвено ангажовани интелектуалац, који је у много чему ишао испред времена у коме је живео. Забринут над судбином свог народа Митровић нам потврђује још једном тезу да често „социологија зна више од историје“, а такође, и чињеницу да је стварност која је текла „магистралом пропасти“, нажалост није следила његове идеје. На неки начин природно је да интелектуална елита, или још тачније њихови истакнути појединци, буду иницијатори увођења великих новина, али је и велико питање колика је њихова моћ да практично и ефикасно делују у жељеном правцу. Јер, како мудро примећује проф. Митровић, често се социолози, посебно у затвореним и традиционалним друштвима, третирају као „сумњива лица“. Указивање који је прави пут развоја друштва је дуг, спор и мукотрпан процес у коме нека визија може деловати утопистички или неприхватљиво за највећи број људи, односно за „политичку елиту“ – доминатне „трубадуре“ (Љ. Митровић), који у датом тренутку држе полуге власти и манипулишу масама. Вођени личним интересима, потпомогнути митом у свемогући утицај медија они често верују да политичке кампање могу саме да донесу успех. То је, разумљиво погрешна претпоставка: исфабрикована јавна подршка је често нешто варљиво и лако се може окренути, као што је неколико пута у новијој српској политичкој сцени и био случај, против оних који су је започели. Наиме, ипак је потребно да се одређена прагматска решења политичких технолога покажу успешним, да се људи из властитог живота увере да је реч о политици која им доноси неке користи како личне тако и општедруштвене. Исто тако, не само да се начелни пројекти и визије могу у ходу времена усмеравати у потенцијално различитим правцима и самим тим добијати нови смер, него исто тако њихов исход може бити нешто потпуно нежељено. Но, за сврху овог текста довољно је истаћи да је дакле, од самог почетка у функционисању вишестраначког плурализма и нуђења различитих визија развоја Србије, па до данашњих дана, проф.

Митровић остао доследан идеји коју је тада формулисао – идеји социјалдемократије.

Схватајући тежину ситуације у којој се наша Србија, након слома ауторитарног режима и распада државе (Југославије) проф. Митровић, на трагу идеје великог српског писца и трагичног српског политичара са краја прошлог века (још једном се потврдила Кантова теза да филозофи – писци не би требало да се баве политиком, јер је то није добро ни за филозофију нити за политику), Добрице Ћосића⁹⁸, спас Србије у тешким временима која су наилазила, види у социјалдемократској покрету. Наилазила су тешка и опасна времена за Србију. „Под утицајем спољашњих и унутрашњих фактора Србија се наша у двоструком обручу: спољњем, од стране империјалних снага, и унутрашњем, због раскола њених политичких снага, које своје страначке интересе стављају испред националних и државних, као и због неспособности да те интересе демократски артикулише и остварује у пракси“ (Митровић, 1994: 1). Србија се, дакле, пред сам крај прошлог века наша пред најсложенијим циљевима и задацима од којих су, како исправно запажа проф. Митровић, два најважнија: „да мења стари ауторитарни (једнопартијски) режим, да задоцнело решава национално питање и трага за новом концепцијом развоја и управљања“ (Исто, 1). Задаци тешки, за опстанак и будућност Србије судбоносни, а околности, у амбијенту нарушене равнотеже светских супер сила, када су и мач и „правда“ у рукама само једне од њих, оне које су носилац „новог светског поретка“ (Исто, 1) још теже. Тешке спољашње околности у условима када су оживели стари империјални геостратешки интереси на југословенском простору и на Балкану, још су више отежавале унутрашње оличене у непостојању сагласности око националног интереса и традиционалне српске неслоге „када је на делу обнова расколништва из грађанског рата; када се почетна плуралистичка снага демократије не користи за умножавање развојних снага Србије већ за нове деобе и сукобе“ (Исто, 1).

Српско друштво услед силина и дубине кризе нашло се у стања аномије, а нација у стању колективне фрустрације и својеврсног „шока прошлости“. у таквој социјално-психолошкој ситуацији уместо да у први план избије национално – од-

⁹⁸ Основни мото књиге *Србија и социјалдемократски изазов*, Проф. Митровића, је мисао Добрице Ћосића, која се налази на почетку ове студије а која гласи: „Политички спас Србије видим у стварању демократско-цивилизацијског покрета на идеолошкој основи европске социјал-демократије. Србија је неопходна Социјалдемократска странка која ће на еволутивној основи, концентрацијом знања, радиности и поштења, за деценију-две повући српски народ у европску цивилизацију, а сачувати му идентитет и најбоље традиције“.

говорна елита окренута проблемима садашњости и изазовима будућности, у први план, како са жаљењем константује проф. Митровић, „на валу национализма се изнедрио у нас читав један слој нових идеолога, политичких „трубадура“ и „трувера“, који данас мешетаре и промовишу етноцентричке стереотипе, тобож у својој превеликој љубави и душебрижништву према свом народу“ (Исто, 2–3). У намери да очува ауторитарни систем, елита која је на квази национализму приграбила доминантне друштвене положаје народу је понудила „нове илузије и нове опијуме за „помрачење ума“. Иако је, како сам каже у тим временима био свестан да је актуелна Србија, по свом бићу и свести, по друштвеној структури, још увек далеко, од социјалдемократског изазова и да је то њена даља перспектива и будућност проф Митровић сматрамо да је неопходно развијати свест о оној друштвеној алтернативи и потпомагати стварање актера за њено промовисање и остваривање у друштвеној пракси у нас⁹⁹. Давно нас је Virgиле научио да „побеђује не само оно чему је време дошло већ и оно у шта се верује“. „*Possynt guiae passe videntur*“ или како се већ у радничком покрету тврдило: „*када идеје овладају масама оне постају материјална сила која мења свет*“ (Маркс).

Рационално промишљајући тадашњу друштвено-политичку ситуацију, као реалан научник свестан којим погубним путем („у хорсокак историје“) крећу тадашња бивша социјалистичка друштва међу њима и Србија, проф. Митровић још тада упозорава да ће постреалистичка друштва у догледној перспективи економским разлозима бити принуђена и мотивисана на прихватање социјалдемократског изазова. „Један број ових земаља, сада је по упућености својих снага, у хорсокаку историје. Када их буде прошао вал еуфорије национализма, суочене са својим реалностима, друштвене и политичке снаге у овим друштвима, управо ће у социјалдемократској концепцији развоја пронаћи платформу – кључ за демократско разрешавање властитих развојних конфликта и проблема“ (Исто, 5). Насупрот актуелном моделу, који се Србији као и другим, бившим социјалистичким државама, наметао као обавезујући, проф. Митровић је упозоравао да је Србији неопходна нова социјалдемократска концепција развоја и управљања, чије би

⁹⁹ Уверен у исправност те идеје, а у духу Марксовог става израженог у једанестој тези о Фојербаху: „да су филозофи до сада само тумачили свет а ради се о томе да се он и промени“, проф. Митровић је са својим сарадницима, међу којима је био и писац ових редова формирао Социјалдемократски покрет Србије, који је и учествовао на првим парламентарним изборима одржаним у Србији покушавајући да српско друштво усмери у правцу социјалдемократског друштва.

остваривање у пракси омогућило успешну модернизацију, демократизацију и реформу српског друштва. Јер Србија, говорио је нишки социолог у својој историји има традицију и наслеђе које вуче ка социјалдемократији: „почев од појединих матрица у колективним облицима живота појединих задруга, преко распрострањених институција молбе и солидарности, до покрета за народну самоуправу, као и снажно израженог осећања за друштвену равноправност и социјалну правду и правичност. Те вредности живе у колективном памћењу нашег народа чији се успон увек одвијао токовима борбе за слободу и историјску правду“ (Исто, 5). Једном речи, социјалдемократска концепција развоја Србији је неопходна не само ради изналажења демократског пута изласка из актуелне кризе, већ и због адекватног избора праве друштвене алтернативе којој припада будућност, и која на јединству процеса политичке и социјалне демократије, на историјском компромису и синтези интереса снага рада и капитала и њиховој заједничкој одговорности за стабилан и демократски развој, треба да омогући просперитет и напредак друштва у Србији. Као искрени и доследни хуманиста, антиципирајући опасност од дивље пљачкашке транзиције засноване на неолибералном концепту развоја залаже се за социјалдемократски модел развоја утемељен на интегралном, хуманистичком концепту развоја, који подразумева начело друштвене праведности, солидарности и равноправности, квалитет људског живота; развој у коме се јасно подвлачи да човек мора бити „покретач, циљ и корисник“ тог процеса. Солидан напредак свих људи и сваког човека (*popularum progressio*, Ф. Мајор). У средишту тог концепта развоја јесу: слобода, равноправност, мир, људско достојанство, социјална правда и солидарност. То је развој усмерен према слободи и срећи сваког човека и свих народа савременог човечанства.

Такође, оно што посебно треба истаћи, као вредност лика и дела проф. Митровића, јесте његова доследност и посвећеност идеји левице и социјалдемократије. За разлику од многих својих колега, који су као израз моде и актуелног друштвеног тренутка, брзо свукли стари (левичарски) а навукли нови (тзв. деемократски) нишки професор је остао и тада, а то је случај и данас, доследан и веран идеји левице – социјалдемократије. „Као хуманиста, без обзира на сва досадашња често контраверзна и трагична искушења и историјско искуство, верујем у покрет за раднокласну и општељудску еманципацију и пројекат о бескласној заједници, за који ће се изнова бројне генерације борити. Сматрам да капитализам није вечита судбина, нити да се њиме завршава историја човечанства“ (Исто, 6). Наравно, као

социолог који реално промишља време у коме живи и тренутна друштвена кретања, он је свестан да је могућност остваривања хуманистичког пројекта о бескласној заједници далека будућност и да ће ка њој посредовати бројни еманципаторски покрети. Стога, он све свој интелектуални и душвени ангажман ставља у функцији онога што је реално и што је могло бити у датом тренутку остварљиво, али на жалост остала пропуштена прилика. „Сматрам да, тврдио је тада проф. Митровић, се у нашој савремености социјалдемократска алтернатива друштвеног развоја показала најреалнијом социјалном и политичком снагом која еволутивним и демократским путем, отвара правац ка социјалдемократској цивилизацији, као „будућности која је почела“, тј. као врло извесној историјској перспективи у развоју савременог света и мосту ка бескласној заједници човечанства, као далекој и неизвесној будућности“ (Исто, 7). Доследан левичарској идеји, уверен да капитализам није „вечита судбина човечанства“ Митровић се залаже и сматра да у датом историјском тренутку аутентична социјалдемократија, као модел друштвеног развоја, друштвени покрет и поредак друштвених односа, представља прелазну (транзициону) етапу револутивног развоја друштва на путу ка посткапиталистичкој цивилизацији. Дакле, једино социјалдемократија утире пут транзицији са социјалном одговорношћу и аутентичном остваривању процеса универзализације људских права и слобода у условима глобализације, тврдио је тада проф. Митровић.

Нажалост, заслепљени лажним сјајем неолиберализма, заведени слаткоречивим причама, напустили смо своја историјска надахућа кренули смо за неким другим оријентирима и путоказима. Клањајући се новом „златном телету“ (Новом светском поретку) обесвешћујемо своју историју, своју етику, културу, своје државотворство. Током више од двадесет година „полуделе историје“ (Ками)¹⁰⁰ српско друштво упутило се на суновратној низбрдици „магистралом пропасти“ трошећи и расипајући све своје националне ресурсе. Србија изумире и то не само економски и демографски¹⁰¹ већ одумире свако осећање националне самосвести, идентификације и патриотске лојалности. На потирању идентитета, од прекрајања историје и културне традиције, исмејавање и кажњавање сваке врсте па-

¹⁰⁰ У чувеној беседи познатој као Шведски говор, коју је Алберт Ками одржао када му је 1957. године уручена Нобелова награда за књижевност, француски писац и филозоф говори о тадашњем времену као „полуделој историји безнадежно изгубљеног у грчевима времена”.

¹⁰¹ Демографске прогнозе утемељене на основу садашњих трендова указују да ће се 2050. године број Срба смањити за 39 одсто, а да ће се до краја века наша нација преполовити.

триотизма, подгрејавања нелојалности националних мањина и успостављање и измишљање нових језика попут бошњачког и њихово увођење у образовни систем, упорно, синхронизовано споља и изнутра, системски се ради. Растакање националног идентитета урушава се државотворна свест а то доводи до аномије и апатије, чиме нестаје свака могућност отпора како спољним тако и унутарњим претњама и пасивно прихватање и мирење са „судбином“. Шири се као зараза у Србији национални дефетизам и ми полако али сигурни престајемо да будемо јединствена заједница. Отимају нам територије, а посебно оно што је за српски народ исходиште духовности – Косово. Српски народ је након трагичних пораза крајем 20. и почетком 21. века запао у стање опште потиштености, клонућа и песимизма. Стога, борба за национални престиж, које као симболичко „добро“ отвара пут ка осталим националним добрима, постаје услов свих услова и задатак свих грађана Србије.

Слом „комунистичке“¹⁰² праксе изградње социјализма која је накарадно спроводила идеју комунизма и агресивно организовано ширење неолибералистичке политичке филозофије донео је тржишну привреду у свим сферама живота па и на плану духовности. “Све је на продају” – кажу стихови једне песме која се свакодневно може чути на нашим медијима, а која верно одсликава стање духа у коме се налази савремена потрошачка цивилизација, у коју све дубље тоне и наше друштво. Традиционалне вредности се урушавају, све се своди на профит, чиме се незадрживо шире клице деструктивности (нихилизма) и немилосрдно загађује и уништава не само природна него и човекова ментална средина. Иза лажног сјаја неолибералистичке филозофије живота савременог друштва незадрживо се у венама друштвеног ткива шири наркоманија, у стопу је прати деликвенција, затим секте, алкохолизам и друга зла која човечанство воде у декаденцију. Дехристијанизација доноси са собом кризу идентитета, паганство са деструктивним сектама, етничко и етичко насиље, демографски колапс. Дакле, кризу духа. Мноштво етика затрпало је човека чиме су вредности изгубиле смисао. Друштвено-техничко доминира над друштвено-етичким.

¹⁰² Овде није реч о идеји комунизма, која остаје као сан коме прогресивне снаге човечанства стреме, већ о накарадној пракси покушаја изградње социјализма – комунизма која и није у правом смислу следила идеју комунизма и стога је и пропала.

Пут ка смисленом објашњењу, ако је уопште могуће,¹⁰³ зашто нам се све ово десило, води нас коритом логике која нас упућује на закључак да смо ми Срби „лоши ђаци” учитељице историје и да нисмо умели да учимо (паметни људи и народи уче на туђум грешкама или у горој варијанти не понављају своје грешке) на грешкама. Један од разлога зашто понављамо грешке које нам троше национално биће јесте и тај што најчешће не слушамо глас својих умних људи, поштених интелектуалаца, искрених отачествено-љубљеника већ будући више емотивни и плаховити, али правдољубиви, лако поверујемо и кренемо за онима који нам продају маглу и којима служимо као заморчићи за своје глобалне експерименте. Љубинко Милосављевић изриче констатацију која верно осликава карактер глобалног друштва и у њему однос малих и моћних народа. „Мали народ је одличан полигон да се над њим испробава велика лаж, јер он нема у глобалном свету могућност одговора, ни војног, ни медијског ни сваког другог. Пошто то што о себи чује никако не може да оповргне, преостаје му само да се чуди и верује да ће истина и правда кад – тад победити“ (2012: 19).

Уместо социјалдемократског пута изабрали смо (мада је исправније рећи наметнули су нам) неолиберални модел развоја, неслушајући упозорења својих и страних независних интелектуалаца. О штетним последицама неолиберализма за развој друштва указују бројни светски интелектуалци. Један од њих је и Дејвид Харви у чијој књизи *Кратка историја неолиберализма*, можемо наћи бриљантну анализу неолибералне доктрине и њених резултата у пракси реалног живота, и која омогућава читаоцима да озбиљније размисле о постављеним питањима и покушају да дођу до својих критичких одговора о неолибералном путу који се намеће као обавезно „штиво” земљама у транзицији. Најкраћа формулација неолибералне доктрине, по Харвију, гласи: „Човекова добробит може бити најбоље унапређена допуштањем слободе предузетништва и јачањем приватне својине, слободног тржишта и слободне трговине...“, док се „државне интервенције на тржиштима морају држати на минималном нивоу“ (Харви, 2012: 14–15). Према тој максими, од седамдесетих година прошлог века долази до скретања према

¹⁰³ Шекспир је на примеру лудила дивно објаснио да лудило остаје лудило док је у мањини у односу на већину, али ако мањина превлада и постане већина онда лудило постаје системско и нешто нормално. Тако да оно што са „српског гледишта“ (Црњански) изгледа да је неправда и злочин (рецимо бомбардовање Србије из хуманих разлога) „врлом новом сету“ је то исправно и праведно и чак траже од нас да својој деци то прикажемо као оправдано и нормално (немачки амбасадор у Србији). Дакле, Шекспирова дилема лебди над светом: шта је нормално а шта није?

неолиберализму, како у политичко-економским активностима, тако и у мишљењу. Заступници неолибералног пута заузимају утицајне положаје у образовању (на универзитетима и у многобројним „трустовима мозга“), у кључним државним институцијама (министарству финансија, централним банкама), у међународним монетарним фондовима (ММФ, Светска банка и Светска трговинска организација). Ова експанзија новог пројекта, која доводи до остварења неолибералне хегемоније, истовремено бива инкорпорисана у „здраворазумски начин на који многи од нас тумаче, живе и разумеју свет, замењујући сва претходна етичка уверења“ (Исто, 16).

Дакле, по мишљењу Харвији, „Неолиберализам се тако јавља као најексклузивнија идеологија економизма, која тражи да се све људске акције подведу под домен тржишта, подразумевајући глобални уговор на бази тржишне размене у свим сферама живота” (Исто, 17). Иако се неолиберална доктрина позива на слободу појединца, људска права и достојанство, јасно је да у условима растуће, пре свега економске неједнакости, ови идеали, остају само празне паролe. На бази исцрпне анализе историјског настанка и развоја неолиберализма, Дејвид Харви, справом истиче констатацију (над којом треба озбиљно да се замислимо), да условима „наметања фундаментализма слободног тржишта“ који доводе да 1% нове класе велепоседника стоји наспрам 99% осиромашених становника нема говора о могућности остварења идеала демократског друштва јер „слободе које отелотворује *неолиберална држава* одражавају интересе власника приватне својине, приватних предузећа, мултинационалних корпорација и финансијског капитала” (исто, 22).

Имплементација неолибералне доктрине посебно је ишла тим путем у земљама Источне Европе у периоду посткомунистичке транзиције – применом шоктерапије, која је имала врло негативне ефекте у процесу приватизације, што је опширно анализирао Џ. Стиглиц у књизи *Противречности глобализације*. Значајно је и упозоравајуће мишљење Харвија, „да је тако испољен неолиберализам подивљао трагајући за „лажном утопијом“ – што доводи до тензија између одрживог капитализма и обнове моћи владајуће класе” (Исто, 196). А „постигнућа“ таквог неолибералног пројекта Харви доводи у питање на основу приказа статистичких података о паду стопа привредног раста (у 2000. години стопа је достигала једва 1%), а у већини земаља Латинске Америке је изазвао стагнацију – док је у земљама које нису бележиле неки битнији неолиберални развој, на пример у Кини, раст достигао 10%. Све је очигледније да је прича о свемогућем тржишту, које ће само регулисати и решити

све проблеме, завршена а да се изнова потврђује теза познатог економисте Џ. М. Кејнза о немогућности успешног функционисања привреде без регулативне функције државе, која је 70-80-тих година прошлог века дискредитована и замењена либерално-монетарном доктрином као методом економске политике развијених држава. „Показало се да је доктрина тржиште је најбољи регулатор – лажна. Руковођени овом лозинком сви су хтели минимум државног регулисања и направили су грешку од које страда цео свет” (Стинглиц, 2002: 156). Жак Дерида је формулисао једну од најјезгровитијих критика савремене варијанте тезе о крају историје Франсиса Фукујаме са становишта мноштва припадника потлачене и израбљиване класе: „Уместо појања доласку идеала либералне демократије и капиталистичког тржишта у еуфорији краја историје, уместо слављења ’краја идеологија’ и краја великих ослободилачких дискурса, немојмо никада занемарити ову очигледно макроскопску чињеницу, сачињену од безбројних појединачних места патње: никакав степен напретка нам не дозвољава да игноришемо да никада раније, у апсолутним изразима, тако много људи, жена и деце није било потчињавано, изгладњивано и истребљивано на земљи“ (према Вратуша, 2012: 1).

Након двадесетак година транзиције на Балкану и Србији, након великих очекивања дошла су још већа разочарења. За разлику од неких дежурних режимских – „естрадних” социолога, који безрезевно бране и оправдавају „неолибералистички пут без алтернативе” значајан број српских независних, друштвено ангажованих социолога, на егзактним емпиријуским подацима српској јавности предочавају резултате транзиције. Један од таквих социолога је и проф. Љубиша Митровић.¹⁰⁴ Промишљајући Балкан као геопростор, који по свом географском и историјско цивилизацијском положају, представља „крст и раскршће међу цивилизацијама, „веригу међу световима“ где се укрштају и сукобљавају „ветрови историје“, проф. Митровић песнички надахнуто изриче констатацију о „вишку историје“ на овим просторима: „на њему (Балкану – А. П.), због сукоба велих сила и империјалних апетита освајача, производио се од давнина до данас вишак историје“ (Митровић, 2010: 3). Државе које нису чланице Еу, а у ту сврху се све више користи термин „Западни Балкан“ (односи се на новонастале државе после распада Југославије, без Словеније и сада Хрватске) од стране Брисела и Америке се третирају као „малолетне“ неспособне за самосталан

¹⁰⁴ У многим својим студијама од којих посебно треба истаћи две које се директно односе на транзицију су : У вртлогу транзиције (...) и Транзиција у периферни капитализам (..) проф. Митровић наобјективан начин образлаже резултате и домете транзиције.

живот, којима је неопходна контрола а по потреби и кажњавање. Наравно, овде је лако препознати колонијалистичке тежње, одувек присутне сада изражено у новом руху. То јасно можемо видети и квази научним радовима Роберта Каплана „Балкански духови“, који чак и узрок појаве Хитлера налази у Србима и који закључује да „само западни империјализам – иако се то многим неће свиђати – може ујединити европски континет и спасити Балкан од хаоса“, или британка Весна Голдсворти, за коју је Балкан „заразна болест, загађена рана, коју је најбоље оставити да труне у изолацији“. За њу балкански сукоби представљају одвратно одступање од идеје космополитизма и „зато би то требало да окончају велике силе које треба да машу великим батинама и малим шаргарепама“.

Индикативни су подаци држава у нашем региону, као изразит пример судбине недовољно јаких привреда, чија судбина сад искључиво зависи спољашњих дешавања: Тако је рецимо просечна стопа раста БДП у периоду од 2000–2009. била: Бугарска 5%, Грчка 3%, Хрватска 3%, Румунија 5%, Словенији 3%, Србија 4%. Дакле, док је светска привреда била у експанзији и док су стизали обилати страни кредити, изгледало је да постоји здрава и солидна основа привредног раста сваке од ових држава. Међутим, чим страних средстава више није било, већ само потраживања, тренд се обрће у потпуно супротном смеру. Тако је 2009 године уследио драстичан пад БДП, о чему говоре следећи подаци: Бугарска -5%, Грчка -2%, Хрватска -6%, Румунија -9%, Словенија -8%, Србија -3% (Божић, 2011: 359). Ове државе су постале презадужене, без способности да саме собом економски управљају: то значи да и поред огромног спољног дуга оне нису оствариле никакву економску самосталност и стабилност; чак напротив, постале се тешки зависници. Тако је спољашњи дуг јавног и приватног сектора 2009. износио (у милијардама долара): у Бугарској 49,3; Грчкој 552,8; Хрватској 59,4; Румунији 95,5; Словенији 55,0; Србији 31,7 (Исто, 401).

Већина испитаника у анкети која је спроведена 2010. године оценила је да је приватизација у Србији „чиста пљачка“ (44%) и да Србијом владају криминалци (23%), власници великих предузећа (18%), политичке странке (14%), представници међународне заједнице (12%), док је само 18% испитаника одговорило да Србијом владају влада, скупштина и председник, а 15% испитаника није знало одговор на ово питање (Вратуша, 2012: 235). Са оценом превасходно компрадорском карактеру старе нове владајуће класе у Србији, међутим, можда се не би сложили аутори као што је Слободан Антонић, који сматрају да у Србији постоји поред компрадорске фракције владајуће кла-

се, која тежи интеграцији у „транснационалну капиталистичку класу”, састављене од власника великих увозничких предузећа, као што је Мирослав Мишковић, локалних директора транснационалних компанија, „проевропских“ политичара, стручњака запослених у локалним подружницама транснационалних компанија, транснационалних институција или транснационалних организација, те власника ситнијих увозничких предузећа, такође и национално-модернизаторска фракција владајуће (Антонић, 2008: 71–92).

Љубиша Митровић у својој књизи *Савремено друштво* уочава и истиче да се нови предузетници - *неокапиталисти* по пореклу регрутују из три групе: А – из редова бивше и садашње партијско-државне и привредне номенклатуре – буржоазија номенклатуре; Б – из редова ратно-профитерског мафијашког слоја – лумпербуржоазија; Ц – нови предузетници (1996, 272). Само ова трећа, малобројнија група, могло би се донекле рећи, да је свој капитал стекла захваљујући својим способностима, радом и домаћинским пословањем, те стога и представља здраву основу за развој српског друштва. Ову констатацију потврђују и резултати истраживања Института за социолошка истраживања, под називом *Нови трендови у класно слојној покретљивости у Србији 2012*. који на егзактан начин потврђују тезу да је нова економска елита у Србији производ „звучних презимена која се пишу са неколико нула“. Имајући пред собом упоредне податке истраживања од пре десетак година, када су скоро половину (43 одсто) економске „топ класе“ чинили потомци радника и сељака, а 1989. године чак 60 одсто „крупних“ капиталиста јесу били потомци очева са ситном имовином који су дошли из радничких и сељачких породица, аутори овог истраживања показују да данас тек сваки пети припадник ове елите потиче из радничког и руралног социјалног миљеа. Припадници данашњег „бизнис клуба“ у Србији углавном, показује ово истраживање, чине деца истог тог социјалног слоја – предузетника, директора или политичара. Наиме, чак 40 одсто садашње економске и политичке елите на питање: шта су били ваши родитељи одговара – директори или власници предузећа, а свега 2 одсто њих каже – радници (Цвејић, 2012: 143-158). Дакле, јасно је да се највиша „бизнис класа“ саморепродукује а уједно затвара за припаднике нижих друштвених слојева. Међутим, оно што је негативно и опасно у овој друштвеној појави је то што, највећим делом садашњи капитал, нових – старих неокапиталиста-комунисткапиталиста није заснован на властитом раду и произвођачко-трговинском предузетништву, већ је производ шверца у време санкција, финансијских махинација на бази привилегованог политичког по-

ложаја¹⁰⁵, пљачке државних фирми и сл. Једном речју, стечен је на ратном и политичком профитерству, што је, као што смо видели и у Рајсовој анализи српског друштва за време и након Првог светског рата, било присутно и тада.

Након двадесетак изалуд потрошених година „година које су појели скакавци“, које су српско друштво разориле у сваком погледу (економски, демографски, територијално и културно) првенствено због погрешног пута којим је Србија (не)својом вољом кренула, проф Митровић је и даље убеђен да спас српског друштва лежи у социјалдемократској развојној опцији. Својевремено је Карл Маркс записао да је се светска историја час одиграва у форми трагедије а час у форми комедије, као и да револуције као епохални процеси (каким је сматрао и пролетерску револуцију) „стално критикују саме себе, непрестно се прекидају у свом властитом току, враћају се на оно што је привидно свршено да би га изнова отпочеле, исмејавају окрутно и темељито половично, слобости и кукавичлуке својих првих покушаја... Оне непрестно изнова измичу пред неодређеном горостасношћу својих властитих циљева све док није створена ситуација која онемогућује сваки повратак на старо“ (Маркс, 1973: 149). Време је, сматра проф. Митровић, „да и савремена социјалдемократија схвати уколико жели да представља еманципаторску снагу друштвених промена, мора напустити идеологију неолибералног прагматизма, моноцентричног америчког глобализма и политичког опортунизма. Она се одлучно мора вратити модерном свету рада и програму одрживог хуманог развоја човечанства, реafirмишући високе принципе револуционарног грађанства садржане у слогану – *Слобода, једнакост, братство*“ (Митровић, 2013: 317) Нажалост, ни 220 година после велике грађанске револуције, њени универзални принципи о слободи, једнакости и братству као одреднице програма радикалне општељудске еманципације, још нису остварени. И либерализам и социјализам као покрети својатали су ове принципе и у пракси су их супростављали и злоупотребљавали. Либерали су то чинили са принципом слободе, социјалисти са принципом једнакости. То данас чине и неолиберали. „У контексту своје антиреволуције, која је довела до рестаурације капитализма у новим зонама светског система, неолиберали одвајају принцип слободе од принципа једнакости и братства. Отуда данас у пракси имамо злоупотребу идеологије људских

¹⁰⁵ О политичкој позадини пљачке државних фирми и на бази тога уласка у виши друштвени слој, између осталог видети и у радовима С. Антонић, *Мрежа школских другара у политичкој елити Србије* (2010) и У. Шуваковић, *Социјална проходност кроз тзв. класичне канале друштвене покретљивости на примеру савремене Србије* (2012).

права, ширење процеса експлоатације и „империјализма без граница“ у форми асиметричног модела глобализације, који омогућавају да богати постају све богатији а сиромашни све сиромашнији“ (Исто, 317). Светска финансијска олигархија преко институција Светске банке и Међународног монетарног фонда након пада „гвоздене завесе“ спроводи „шок терапију“ опште принудне приватизације у бившим земљама реалног социјализма и шире, коју је Наоми Клајн описала као „успон капитализма катастрофе“. Основни циљ финансијске олигархије је да оствари или поврати монопол своје контроле над природним и друштвено створеним богатствима, те отвори нова тржишта за извоз капитала која јој нису била лако доступна од 1917. до 1989. године. У стварности, уместо до деблокарања трансформације дошло је до чврстог савеза између врха крупног капитала, врха тајних служби, врха криминала и врха ДОС-а. Тај савез је блокирао промене у Србији и довео је до пљачкања државе и њених грађана.

За проф. Митровића нема дилеме да је једино аутентична социјалдемократија данас у свету може да помири начела слободе, једнакости и братства и да је једино она у стању да се доследно бори за њихово остварење у друштвеној пракси. дакле, „она (социјалдемократија – А. П.) као коалиција снага левице и левог центра може предствљати актера транзиције са социјалном одговорношћу и мост према посткапиталистичкој цивилизацији. Комунизам, као револуционарни покрет, данас је стигматизовала нова десница као тоталитарни иако је он својом радикалном визијом о бескласном друштву као асоцијацији слободних произвођача и грађана, произашао из духа модерне и просвећености и недовршене грађанске револуције. То је за сада стратегија одложене будућности човечанства, за коју ће се новим жаром, надом и енергијом борити нека нова генерација, која неће пристати да живи у антиутопији нове Орвелијане, света мекдонализације, постмодерне потрошачко – технократске диктатуре над потребама и која ће тежити да у јединству оствари принципе слободе, једнакости и братства, што је услов за истински историјски искорак из класног друштва и уједињавање човечанства, као заједнице равноправних народа и грађана за истинску и потпуну еманципацију човека и хуманизацију друштва“ (Исто, 317–318).

Најтеже пада здравом разуму, о моралу и да не говоримо, што нам елите постсоцијализма објашњавају да другог пута није било, да алтернативе није било, чак још увијек тврди да га нема и даље. (о tempora, о mores!). Потврђује се овде Поперова теза да историја нема смисла, већ смо ми ти који историји

дајемо смисао. Као што је комунизам био једина алтернатива капитализму, за постсоцијализам је неолиберализмом. Нарочито вође постсоцијализма проглашавају неолиберализам као једини пут превазилажења проблема које је створио социјализам, афирмишући га као идеологију слободног тржишта преко којег ће појединац постићи све у животу, занемарујући последице акумулације богатства и моћи мањине људи које та апстрактна слобода производи. Неке од владајућих партија у постсоцијализму лицемерно у својим називима стављају одредбу „социјалистичка“, а неолиберализмом стварају основу настајања нове класе, заборављајући и основне принципе либералне економије кад год им је то потребна за очување своје власти (поново имамо монопол знања о друштву, умјесто марксизма, сада имамо неолиберали-зам). Српско друштво је, прелазећи из једног периода у други, остало заробљено у канцама политике и политичког контролисаног друштва где доминирају капиталистички интереси, управљачке елите и међународне економске и финансијске мреже. Сумњива пракса транзиције разорила је привреду, подстакла енормно потрошњу и тиме прогутала ефекте акумулације задужила државу до те мере да да ће будуће генерације на својим плећима носити као јарам терет јавног дуга. Да ли је у нашем опустошеном друштву могућ нови динамизам, нови модел модернизације? Свако кризно време, а ово у коме данас живимо запало је у једну од најдубљих друштвених и економских криза са неизвесним исходом, изнова рађа свест о општем интересу, заједничком добру, друштвеној интеграцији, моралним вредностима и начелима. Ако погледамо око себе видимо изманипулисано друштво које се разара у свим сегментима. „*Разапету земљу*“ (Добрица Ерић) у божанској мисији одбране Добра од Зла, која се интезивном пропагандом „*организованим лагањем*“ и обманама и самообманама представља као сила зла.

Битна питања се у највећој мери рађају из зебње, из егзистенцијалне стрепње (индивидуалне и колективне) које као урвине прете да нас прогутају. Нема и немогући су крајњи одговори, али то не значи да не треба да трагамо за њима. Грех је то не покушати. Најважније питање данас, за сваког ангажованог – *отачественољубивог* интелектуалца, како следећи Камија, примећује Љ. Милосављевић, јесте питање *опстанка народа*. Има ли пречег, важнијег питања од бриге, посебно када је опстанак национа угрожен, од питања опстанка народа? Грех је да док национални брод тоне неко се бави рибањем палубе (родним, равноправностима, романонологијама, кафанологијама...).¹⁰⁶ У таквим временима улога и значај социолога, социолога истра-

¹⁰⁶ Морепловци имају изреку: *док брод тоне нико се не бави рибањем палубе.*

живача, изнова добија на значају. Социолога истраживача који друштвено ангажован, који „интервенеше“ односно који тежи позитивном, проверљивом познавању друштвених ситуација и друштвених актера. „Социологија је своје највеће успехе постигла осуђујући илузије актера друштва, показујући им да се иза привидне слободе налазе скривени друштвени механизми који одређују наше понашање“ (Турен, 2011: 59). Ако је неко време захвално за социолошка истраживања, онда је то наше. У ово кризно време, „време зла“, не могу остати ван разматрања највиши друштвени захтеви једног народа у борби за опстанак, сви они захтеви који су данас, с изразито прагматичких, антипатриотских аспеката, жестоко нападани као романтичарски, застарели и конзервативни, а с мотивом да глобализам, мундијализам и туђи интереси немају алтернативу. Ако не можемо ништа више учинити, наш највиши задатак и обавеза јесте у томе да макар до краја разумемо оно што се иза „брега ваља“ и да то народу јасно изложимо. Уколико то не чинимо и ми стајемо у служби неоимперијализма и постајемо део „интелигенције зла“ (Ж. Бодријар), односно дајемо свој допринос „издаји интелектуалаца“ (Жил Бенда). Без одбране заветних вредности народних, без делатног отпора лажним вредностима које нам се тако снажно намећу и које прете да поробе душе нашег потомства, и духовно али и у сваком погледу, утопићемо се океан глобализма, „тог врлог, новог света у настајању“.

Пред српском елитом, политичком, економском а пре свега научном је огромна историјска одговорност јер је све очигледније да се бучно најављиван пројекат „отвореног друштва“ у пракси, посебно када је реч о Балкану, претвара у своју супротност у свет полуколонијалних зависних друштава, у *балканску недођију* (Љ. Митровић). Шта смо добили а шта изгубили? Пита и себе и нас проф. Митровић у предговору своје књиге *Транзиција у периферни капитализам*, и закључује: „Добили смо формалне политичке слободе и права у лику „Хајд-парк“ демократије, а све више губимо економску, политичку и културну независност, а тиме и људско достојанство“ (2009). Обавеза је академске елите, а ту свакако посебну улогу има социолошка с обзиром на значај социологије за развој друштва и очување националних интереса, да критички и професионално одговорно, анализира досадашње домете транзиције али и видовито укаже на могуће путеве изласка српског брода из овог „вртлога транзије“ који га већ увелико вуче ка самом дну, одакле повратка нема. То нам уосталом и искрено и поручује један од најутитајнијих антиглобалиста и борца за мир и слободу у свету И. Волерстин. „Очајнички нам је потребно да истражимо алтер-

нативне могућности за остварење историјског система који би био стварније разборит, да заменимо помахнитао и умирујући у којем живимо“ (Волерстин, 2004: 174). У освит „злих времена“ која су се над Србијом надвијала, на почетку последње деценије двадесетог века, предосетивши опасност од наступајуће „империјалистичке аждаје“, професор Љубиша Митровић храбро визионарски српској јавности указује на пут којим Србија треба да крене. Спас, када се Србија налазила у једној од најтежјој ситуацији у својој историји и на судбоносном раскршћу, он је тада видео у формирању социјалдемократског покрета и социјалдемо-кратске концепције развоја Србије. Србији је потребан демократски пут изласка из кризе, али то није пут дивље плачкашке приватизације по моделу вестернизације, већ пут историјског компромиса рада и капитала дакле, социјалдемократски развој, упозоравао је тада Митровић. На жалост, под утицајем спољашњих фактора али и због раскола унутрашњих политичких снага, који су своје страначке интересе ставили изнад националних и државних, Србија је кренула другим путем и сада је ту где јесте. Тај пут је српско друштво довео у стање аномije а нацију у стање колективне фрустрације. После битке лако је бити генерал, каже народна мудрост. Професор Митровић је пре „битке“ имао визију како да се крене у „битку“, али мало ко је тада имао слуха за глас умних људи- визионара. Ситуација у Србији, на жалост се и данас није много променила. Димитрије Богдановић у уводном делу *Књиге о Косову*, пише: „Историјом се добрим делом разјашњава садашњост, али се и нашим временом, из перспективе овог тренутка, многа збивања у прошлости разумевају боље, и тек у садашњости добијају прави и завршни смисао“ (Богдановић, 1986: 5). Из данашње бесперспективности у којој се Србија нашла, јасно се могу сагледати погрешне одлуке из прошлости, али такође рационално (паметни људи и народе уче се на грешкама и својим и туђим и не понављају исте грешке) промислити будући кораци, посебно данас када нас изнова убеђују у нове путеве који немају алтернативу.

Након две деценије на „магистрали пропасти“ којом се српско друштво запутило и у временима нове светске – српске кризе, када се изнова налазимо пред диломом којим путем да кренемо, док нас нови – стари „трубадури“ (Љ. Митровић), уз помоћ медија под њиховом контролом, убеђују у нови пут без „алтернативе“, ваља се изнова сетити порука и упозорења умних људи, ангажованих интелектуалаца, који нису и не пристају да буду део „интелигенције зла“ да увек постоји алтернатива и да је и тада као и сада алтернатива неолибарализму социјалде-

мократија. Уколико желимо да опстанемо као народ, да сачувамо оно што нам је највредније, посебно „душу наше душе“ – Косово, у обавези смо и пред својим претцима али још више прд својим потомцима, да сваком „путу без алтернатива“, проналазимо алтернативе¹⁰⁷ и да, како нас је учио Црњански, „ствари увек сагледавамо са српског становишта“.

Литература

Антонић, С. (2010), Мрежа школских другара у политичкој елити Србије, *Национални интерес* 6 (3): 329–350.

Антонић, С. (2008) „Постоји ли у Србији транснационална капиталистичка класа?“, у: Вујовић, С. ур. (2008) 71–92.

Анђелковић, П. (2012), *Српско друштво - без онога јуче шта смо ми данас*, Косовска Митровица: Филозофски факултет Косовска Митровица.

Богдановић, Д. (1986). *Књига о Косову* Београд: САНУ.

Волерстин, И, (2004), *Опадање америчке моћи*, ЦИД, Подгорица.

Вратуша, В. (2012), *Транзија – одакле и куда?* Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Чигоја штампа.

Хантингтон, С, (2000), *Сукоб цивилизација*, Подгорица: ЦИД.

Маркс, К. (1973), *Осамнаести Брумаире Лоуиса Бонамарте*, Загреб: Напријед.

Милосављевић, Љ. (2012), *Куда и како*, Ниш: Филозофски факултет Ниш.

Митровић, Љ. (2009), *Транзиција у периферни капитализам*, Београд: Институт за политичке студије.

Митровић, Љ. (2012), *Увртлогу транзиције*, Ниш: Филозофски факултет.

Митровић, Љ. (2010). Актуелност порука и слогана „Балкан балканским народима“ са прве панбалканске Конференције, тематски зборник: *Балкан у процесу Евроинтеграције – унутар регионални односи*, књига пета, Ниш: Филозофски факултет у Нишу.

Стинглиц, Ц, (2002), *Противуречности глобализације*, Београд: СБМХ.

Турен, А, (2011), *Нова парадигма*, Друштво и наука,

¹⁰⁷ О једној од могућој алтернативи мантри да „Европа нема алтернативу“, видети и у раду Свесловенство као алтернатива – Евроазија као перспектива, у: П. Анђелковић, *Српско друштво – без онога јуче шта смо ми данас*, Филозофски факултет Косовска Митровица, 2012.

Београд.

Харви, Д. (2012), *Кратка историја неолиберализма*. Нови Сад: Mediteran Publishing.

Цвејић, С. (2012), Нови трендови у класно - слојној покретљивости у Србији, у: *Промене у друштвеној структури и покретљивости*: тематски зборник уредили Душан Маринковић и Срђан Шљукић, Нови Сад : Филозофски факултет, стр. 143–158.

Шуваковић, У. (2012), Социјална проходност кроз тзв. класичне канале друштвене покретљивости на примеру савремене Србије, у: *Промене у друштвеној структури и покретљивости*: тематски зборник уредили Душан Маринковић и Срђан Шљукић, Нови Сад : Филозофски факултет, стр. 158–177.

Petar Andjelković

PROFESSOR MITROVIC'S SOCIALDEMOCRATIC VISION OF SERBIA PATH THAT SERBIA UNFORTUNATLY HAS NOT TAKEN

Abstract

In the dawn of this „evil times“ that has been appearing over Serbia at the beginning of the last decade of the twentieth century Ljubisa Mitrovic, foreseeing the danger of „imperialistic dragon“, bravely points the way, to serbian public, that Serbia should take. When Serbia was in one fo the hardest situation and on a destinies crossroad he sow salvation in formng socialdemocratic movement and socialdemocratic concept of Serbian development. Serbia needs a democratic way out of crisis, but it is not a way of wild robbery like privatisation like model of westernisation, but the way of historical compromis betwin wor an capital, therefor socialdemocratic development, so warned Mitrovic. Unfortunatly, by the influence of foren factors but also because of the clash of domestic political forces that has put their parties intrest before nations, Serbia took a diferent path and now is where it is. That path brouth serbian society to the state of depression and serbian nation in state of colectiv frustration. It is easy to be a general after the battle, so say a old wisdom. Profesor Mitrovic had a vision how to go to the battle evan befor it happened but nobody had time for the voice of wise visonary man. Unfortunatly, situation in Serbia han not changed much.

Keywords: Serbia, socialdemocracy, national development, Ljubisa Mitrovic.

ЛОКАЛНА САМОУПРАВА КАО НАЈВРЕДНИЈЕ УЛАГАЊЕ У ДЕМОКРАТИЈУ¹⁰⁸

О „левици“, као замајцу демократије и локалне самоуправе

Стручне тезе и размишљања о левици данас су проређена и чини се, што је такође забрињавајућа тенденција, са све блажим ефектом у пракси. Овај чланак почиње ставовима о домету левице у Србији, али заправо се бави једним, до сада недовољно објашњаваним, друштвено-политичким трогулом који чине *левица, демократија и локална самоуправа*. Други део посвећен је човеку ерудити, који је кроз свој вишедеценијски умни рад и друштвени ангажман, успео да у свом деловању споји три поменута елемента. Дакле, биће речи о политичкој биографији и ставовима о друштву професора емеритуса, Љубише Митровића.

Када се говори о левици и њеном доприносу демократији и локалној самоуправи (али и обрнуто), мора се уложити напор да се не залута у радикалну или сувише благу варијанту, као ни у „стари“, односно „нови“ концепт левице, већ да се она тумачи, колико је то могуће, у њеном изворном и најделотворнијем смислу.

Главни парадокс данашње левичарске идеје јесте њена маргинализованост, и поред чињеничне обесправљености широког дела друштва, огромног броја сиромашних или оних на граници егзистенције. Други парадокс је што у формално-политичком смислу, левичарске организације (или оне које се труде да стекну тај епитет) и даље упорно опстају и настају, али без неког озбиљног левичарског програма. Ортодоксније левичарске идеје се пре могу чути од интелектуалаца, неголи од појединих „левичарских“ организација које се труде да кохабитирају са новонасталим капиталистичким системом. А суштина политичког постојања неке групе или партије јесте мењање ствари, дакле активан утицај на друштвена збивања.

Левица би, по неким дефиницијама, требало да окупља масе незадовољних, али у савременом друштву она мора бити отворена не само за индустријске раднике, већ и за деградиране чиновнике, банкарe, менаџере и сл. Ипак, наклоњеност свих тих „обесправљених“ није увек и свуда на страни левице. Оту-

¹⁰⁸ Аутор: проф. др Миле Илић, редовни професор Универзитета у Нишу.

да долазимо до мањкавости која подразумева надостатак једног јасног, идеолошког оквира, или до, на другој страни, превелике привржености тоталитаристичком приступу левице, који као такав, искључив, не проналази простор на друштвеној сцени у 21. веку, и поред тога што је број социјално угрожених више него критичан. Искушење за левицу данас, осим поменутог, представља и њен однос према цивилном сектору, као и према национализму, као битним факторима у данашњем друштву.

Оно што остаје препознатљиво, без обзира на то да ли се говорило о синдикалистима, зеленима, антиратној левици, јесте идеја левице о економској основи и потреби за колективизацијом средстава за производњу. Али апстрактно бављење том темом, а бежање од хватања у коштац са економијом, као предодређујућом граном за развој данашњег друштва, поготово у капитализму, јесте левичарски проблем који, нажалост, траје. То не мора а priori да значи слепо поштовање теза о две класе, радничкој и буржоаској, укидање актуелног економског поретка и успостављање бескласног друштва. Нереално је да се данашња левица бори за укидање капитализма и државе. Али варијације на тему су, свакако, дозвољене. Па тако, кроз неке примере демократског социјализма или „државе благостања“, радничка класа је успела да се „укључи“ у државу, а да се систем социјалне заштите релативно успешно институционализује.

Нова економска криза се, на тренутак, учинила плодим тлом за ревитализацију левичарских идеја. Али, ни десница није остала нема, па је брзо почела са прилагођавањем, од национализма ка социјалним темама. Суштина је да та граница полако постаје танка и да се тзв. „центар“ све више користи као средство политичког деловања, али и политичке манипулације.

Ако покушамо да занемаримо комунистичку левицу, са примесама тоталитаризма, онда ћемо неизбежно наићи на прожимање левице и демократије, односно до модела демократске левице, који је коначно спојио нераздвојиво. Међутим, критике неолибералног капитализма се често завршавају на дискусијама о демократској левици. Демократија и левица су уско повезане. Оне не морају бити у сукобу и левица може и кроз парламентаризам, кроз партиципативну демократију да досегне високе резултате. Нематеријални рад, као продукт капитализма, не би требало да буде кочница томе, јер и левица мора бити прилагодљива, као што то десница обилато ради.

Колективизација и укидање државе могу и морају бити замењени већим напорима левице за демократизацијом друштва. Али истинском демократијом, не само формом, како се она данас исказује. Левица јасно мора да покаже да њене идеје, које

сежу до Маркса, нису оличене у стаљинизму и большевизму, већ у искреној борби за људска права и демократију. Окретање специфичностима савременог друштва и реалним проблемима, представља значајан простор за јачање левице. А то се може постићи управо кроз поштовање демократије, али и јачањем локалне самоуправе. Ако узмемо да је само пракса мерило успеха, онда се овај тогугао између левице, демократије и локалне самоуправе није остварио. Али, то јесте алтернатива и модел који може укључити и радничке покрете и грађанство и државу у један заједнички пројекат.

Сређином деветнаестог века, где и налазимо прве корене левичарске политике, задругарство и самоуправљање су представљали основне ћелије ове тада, аутентичне, политичке, економске и социјалне теорије. Али, не сме се занемарити то што су, још тада, те и такве идеје утирале пут модерном парламентаризму. Тако је и данас логично да левица доприноси развоју демократије и заговара јачање локалне самоуправе. С тим у вези, не сме се никако заборавити допринос Светозара Марковића социјалистичким идејама и допринос тадашње левичарске политике слободи и демократији, која се огледала, пре свега, кроз новине „Раденик“, у којима је браћена идеја социјалне правде. Не треба сметнути с ума ни то да је првоформирана политичка организација носила у себи реч „демократска“, од „социјалдемократска“. Тек касније се, дакле, појављује синтагма комунистичка партија. Наравно, ни ондашња, ни послератна левица није увек била у хармонији са свим демократским начелима. Али, није била ни у драстичној колизији, како се то неретко приказује. У сваком случају, питање односа левице и демократије, одувек је било актуелно, значајно и међусобно условљено. Озбиљне критике на рачун спровођења демократије сигурно да заслужује и претерано националистички концепт, који се углавном јављао као алтернатива социјализму.

С обзиром на то да су економске кризе увек погодне за развој левичарских идеја, не чуди масовна појава партија које прокламују левичарске и демократске циљеве. Ипак, пракса је нешто другачија. Наиме, огромно је неповерење према таквим групацијама, иако су социјалдемократски програми, у начелу, врло пријемчиви. Често су се покушаји реализације таквих замисли називали пежоративно „куповином социјалног мира“ кроз позајмљивање супротних идеја. Највећи проблем настаје када се левица приближава десници, прескачући центар, односно када социјализам скрене у отворени национализам. У тим случајевима се најчешће доводе у питање саме основе социјалдемократије и социјализма уопште.

На другој страни, знакови „левих скретања“, постају уочљивији и код ортодоксних поборника апсолутне слободе тржишта и либералне демократије. Србија је још увек инертна по питању озбиљније критике капитализма, односно корпоративног уређења савремених демократија. Разни експериментални покушаји скретања „улево“, односно „удесно“, стварали су „франкенштајне“ попут комбинација национализма и социјализма, анархосидникализма или неолибералне демократије са примесам централизма. Проблем настаје и онда када социјалдемократске опције заговарају капиталистичке идеје. Све већи захтеви за слободом и једнакошћу у свим друштвеним сферама, остављају простор за деловање и развој левице и у Србији. Ипак, чињеница је да поједине странке идеју социјалдемократије и социјалне правде често злоупотребљавају. Нарочито у временима кризе, која производе екстремне и радикалне методе на обе стране, и на левици и на десници. Такве опције немају великог упоришта међу грађанством, јер једноставно у својим редовима имају видљиве неолибералне или корумпиране представнике, иако се позивају на идеје социјализма.

Савремена левица свакако да има својих препрека и изазова. Нова левица захтева корените промене, али користећи постојеће потенцијале. Она мора бити алтернатива и капитализму и комунизму, кроз тежњу за еманципацијом индивидуа, самоослобађање локалне самоуправе и кроз нуђење нове визије људског друштва. Корени левице, оличени у самоорганизовању, у радничким саветима и комунама, морају бити замењени ефикасном и функционалном локалном самоуправом. Демократија је неодвојиви део тог процеса, али кроз поштовање права човека, кроз бригу за угрожене слојеве друштва, кроз принцип социјалне правде и промоцију слободе мишљења. Према томе, основна начела модерне левице могу се у најкраћем свести на – развој социјалне државе, кроз праведнију дистрибуцију јавног добра, затим на развој цивилног друштва, афирмацију локалних иницијатива и синдикалну борбу. Дакле, матрица нове левице је грађанска партиципација, од локалног нивоа, па навише, кроз афирмацију директне, партиципативне демократије. Прилагођавање левице принципима „процедуралне“ демократије, само је приближава „нехуманом социјализму“, односно, тзв. „хуманом капитализму“. Отуда, концепт демократске левице једини може озбиљније понудити развој, који неће бити само економски, већ и политички, културни и социјални. Циљ таквог концепта јесте враћање моралних стандарда и елементарних демократских принципа. За остварење оваквог покрета потребна је темељна реформа, будући да је принцип револуције помало застарео.

Обнова левице, уз демократију и локалну самоуправу, јесте потреба данашњице, када нараста фундаментализам, у тржишном, религијском и идејном погледу, када смо сведоци пораста насиља, тероризма и национализма. Она не би требало да буде утопијска, као у неким својим ранијим појавним облицима, већ реална визија новог друштва и новог квалитета живота.

Ово исто важи и за левицу у Србији данас. Она мора да промовише директну демократију, као основу демократског система у свим областима живота. Затим, потребно је осавременили принцип локалне самоуправе, као вид демократичности и партиципативности, на свим нивоима. Најзад, она би морала да напусти оквире интелектуалних кружока, и да активира све друштвене слојеве – раднике, сељаке, незапослене.

Ако бисмо прихватили поделу левице на револуционарну и реформистичку, могло би се рећи да се у случају Србије с правом већа нада полаже у реформистичку, која би требало да друштвене промене изврши путем парламентарне демократије. На званичној политичкој сцени Србије постоје партије које су чак чланице Социјалистичке интернационале. Ипак, многи са резервом посматрају програме тих партија, јер се и у њиховим деловима појављују одређене капиталистичке црте, иако се генерално позивају на социјалну правду. Из тих разлога, оне и не рефлектују реално бирачко тело склоно левичарским идејама.

Политичка размишљања емеритуса проф. др Љубише Митровића

О биографији професора Љубише Митровића се, с правом, може наћи доста података у литератури. Његов успон у, пре свега, академском погледу и те како је вредан пажње и може се посматрати као светао пример развоја једног политичког бића. С обзиром на то да сам имао част да је политичкојавна делатност проф. Митровића и мене у добром делу аналогна, још од омладинских дана, кроз активности у Савезу омладине, а онда кроз партијско – политичко деловање деведесетих, као и последњих година, овога пута са емеритусом проф. Митровићем, бићу слободан да овај, други део чланка, посветим управо политичкој биографији и ставовима проф. Митровића, о трима стварима, које су унапред описане, а то су – левица, демократија и локална самоуправа.

Иако преовладава мишљење да се проф. Митровић из политичког живота окренуо науци, његови први кораци сежу у културни аматеризам, који се, испоставиће се, посредно тицао науке, којом ће се он касније бавити, тачније социологије. Иако

постоје замерке да је у том временском периоду формирања наших првих друштвених ставова владало „једномље“, и те како се водило рачуна да друштвена једника мора бити потврђена било у академском смислу, био у неком од облика друштвеног стваралаштва или ангажмана, иако је то био период у коме је преовладала једна идеологија, као општи поглед на свет. Као вид својеврсне „селекције“, постојали су савети, синдикати, омладинске организације итд.

Тако се проф. Митровић званично отиснуо у академске воде, још симболичне 1968. године, за левичарски покрет итекако турбулентне, када је, као апсолвент, почео да у свом родном месту предаје социологију и филозофију, где је наставио и партијски да делује. Овај период ће бити упамћен у Митровићевој биографији и по пионирском испитивању јавног мњења, тј. анкетаирању преко хиљаду старијих становника руралних делова тог краја, што је изнедрило својеврсну монографију о проблемима старачких домаћинстава и што је одлучујуће утицало на даљи развој његове, како научне, тако и политичке каријере. То је битан моменат, које ће, делом, условити то да већ следеће, 1969. године постане посланик Народне Скупштине. Ипак, након дипломирања 1970. године на Филозофском факултету у Београду, одлучује се за посао асистента на Филозофском факултету у Нишу (1971), на предмету Социологија, што га на неки начин удаљава од политике, а „увлачи“ у академску сферу. То га је, истовремено, дислоцирало из Београда, где су се, у марксистичким академским круговима, све чешће могле чути критике актуелне власти.

Истрајност у ставовима Љубише Митровића, имао сам прилике да потврђујем изнова и изнова, још за време посланичког мандата (1990–1992), који смо истовремено имали у Народној Скупштини Републике Србије, затим кроз рад у Међуопштинској регионалној заједници у Нишу, а онда и кроз научну делатност, све до данашњих дана. Као потврђени левичар, одувек је сматрао да се демократија, као потреба друштва, не сме сводити на процедуру, јер се на тај начин отуђује од грађана. Процедурална демократија, заиста, мора бити коригована важним елементима партиципативне демократије, и то је онај део који даје на важности локалној самоуправи. Отуда је залагање за проучавање локалне самоуправе у ствари резултат искуства, политичке праксе и сагледавања система управе, који једноставно, мора да придаје значај овом сегменту државе и друштва, како би политички систем имао све одлике демократије. Научно бављење локалном самоуправом се, зато, не сме поистовећивати са дневнополитичким причама о децентрализацији.

Сличности између проф. Митровића и мене, дозволићу себи на тренутак то поређење, када је у питању политичка биографија, јесте процес нашег кретања у политичким структурама, који има готово исту путању. Тај процес се, дакле, одвијао од омладинског активизма, преко Савеза омладине, до представничких институција (Народне скупштине) и оних регионалних (Међуопштинска регионална заједница). Читав тај период наше друштвене делатности обележио је један, такорећи пројекат, који је тада запленио свет. Реч је о социјалистичком систему, али са значајним облицима демократије „одоздо“, оличене у самоуправљању. Мишљења сам да, још увек, нису створене политичке околности за једну објективну процену овог периода, који је, свакако, имао и недостатке, али и велике предности. У сваком случају, тај и такав систем је био нешто што је дато, и у тренуцима наших политичких почетака, ми смо на њега гледали оптимистички, у смислу да је он могао да, уз евентуалне корекције, представља једну формулу развоја и једну масовну иницијативу радника и грађана, са значајним примесима демократије и поштовања локалних специфичности. Управо је систем самоуправљања допринио тој једној посебној форми демократичности, који је остављао простор за иницијативе, како локалних заједница, тако и запослених, али и грађанства уопште. Грађанство је било укључено у процес одлучивања кроз читав спектар организација и удружења, од омладинских и радничких савета, преко партије, синдиката итд. Овај инструмент плурализма је, ако се боље анализира, у значајној мери поштовао грађански активизам и цивилни сектор и зато је теза о спојивости и неизбежној повезаности локалне заједнице, демократије и социјализма, заиста оправдан. И сам Савез омладине био је вредан вид демократског инструмента у том периоду, јер је на најдиректнији начин био повезан са масама и проблемима људи. На тај начин је развијана политичка сензибилност за проблеме друштва, која ће касније у огромној мери помоћи и проф. Митровићу и мени за практичну политику, али и за бављење науком. Дакле, то поштовање духа самоуправљачке демократије, који је кретао од базе, од народа, оставило је позитиван траг на наше будуће каријере и то је трајало још од омладинских дана. И та директна повезаност са базом, са локалним заједницама и народом је један од основних недостатака данашње представничке демократије, која, оличена у вишепартијском плурализму, има девијације које подразумевају централистичке партијске структуре, отуђене од масе. Та повезаност између социјалних структура и политичких партија данас деградира неке од принципа демократије, баш због олигархизованости партијских структура.

Друштво самоуправљачке политичке културе имало је у себи облике удруживања на одређеној територији, у виду општина и међуопштинских регионалних заједница. Политички плурализам данас, иако формално напреднији у неким доменима, не може бити сам себи циљ, уколико не задовољава основна начела партиципативне демократије. Проф. Митровић, између осталог, сматра да је данас на делу кварење демократије, јер је представничка демократија стављена у службу корпоративних интереса, и не одражава реалну вољу грађана. Када је у питању социјалдемократија, као потенцијални средњи пут, према размишљањима проф. Митровића, она представља својеврсни компромис између капитала, рада и социјалних структура. Она је одиграла позитивну улогу након Другог светског рата, посебно у земљама западне Европе и утицала на брзи економски развитак кроз форму „државе благостања“. Ово јединствено партнерство капитала и рада (радника), успело је да ублажи класне разлике, омогућило је већу запосленост и решавање социјалних проблема, као и нарастање средње класе. Такав систем је чак и на међународном плану одиграо значајну улогу, када је у питању мирољубива политика и коезистенција. Зато је у условима земаља и транзицији, социјалдемократска идеја заиста прихватљива, као једна врста политичког компромиса, уместо партија које бирају крајњу леву или десну опцију, чиме се на један или други начин отуђују од друштва.

Што се тиче левице данас, она је и према речима проф. Митровића, нажалост, заробљеник прошлости. Ипак, левица има своју перспективу и може се очекивати појава плурализма актера и на тој, левој страни политичке лествице. Оно што мора бити превасходна идеја модерне левице, јесте борба за вредности, које су и поред формализоване демократије, у савременом друштву запуштене и занемарене. То су вредности које се тичу људских права, социјалне заштите и човекових слобода, а које су умногоме пољуљане у данашњем свету „финансијске буржоазије“. Неједнака расподела друштвене моћи и капитала, огроман јаз између сиромашних и богатих, методе манипулације медија и негативна својства глобализације, политичка и морална криза, јесу изазови који стоје пред модерном левицом. Осим тога, треба признати да левица има и сама са собом проблем, а то је бојазан да постане инструмент капиталистичког система, што се, нажалост, све чешће дешава широм света.

Али, управо због свих негативних својстава корпоративног капитализма, извесно је стварање нових облика бунтова и оспоравања легитимитета капитализма. Унутрашња, структурална потреба данашњег друштва за новим историјским моде-

лом, јесте шанса модерне левице. Али и њена намера за бољим, демократскијим, праведнијим, отворенијим и слободнијим друштвом, мора бити искренија.

Што се тиче локалне самоуправе, као најисплативијег улагања у демократију, проф. Митровић има јасан став по том питању. Он напомиње да је у самој српској политичкој традицији честа појава разних облика територијалне организованости, од кнежевина, бановина, општина, региона, до данашњих видова локалних заједница. Тек хармонизацијом интереса, од локалних до државних, долазимо до опште добро и правду, што и јесте крајњи циљ једне државе. Зато је организовање на локалном нивоу од пресудне важности да демократско одлучивање и управљање државом.

Да би се спречиле негативне појаве представничке демократије, неопходно је стварање институција партиципативне демократије, а то се управо може постићи кроз јачање локалне и регионалне самоуправе. Једино се овим путем може реафирмисати демократска народна воља, која долази „одоздо“. Зато локална самоуправа није пуки облик децентрализације, већ суштински елемент и насушна потреба демократизације једног друштва, али и стални коректор институција државе. На примеру Србије, овај недостатак се може јасно увидети кроз огромне разлике у регионалном развоју појединих делова државе. Локална самоуправа је, зато, неопходан механизам контроле ка центрима моћи, а то је један од основних принципа демократичности једног друштва. Ово је, истовремено, начин да се поврате изворни принципи партиципативне демократије, што представља специфичан вид институционалне одбране народне воље.

Литература

Митровић Љубиша, *Локална самоуправа у светлу националне традиције и савремености*, Локална самоуправа 2/98, Балкански центар за изучавање локалне самоуправе, Ниш, 1998.

Илић Миле, *Локална самоуправа*, Учитељски факултет у Врању, Врање, 2013.

Зоран М. Арацки
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Ниш

УДК 070:[316:929 Митровић Љ.

У ОГЛЕДАЛУ ШТАМПЕ: ИЗМЕЂУ ПОЛИТИКЕ И НАУКЕ¹⁰⁹

Резиме

Током вишедеценијске професионалне каријере проф. др Љубиша Митровић био је веома чест гост медија. Његове опсервације, запажања и коментари одувек су изазивали пажњу читалачке и друге публике.

У овом раду аутор приказује и анализира његове интервјуе који су забележени на страницама најпознатијих домаћих листова. Тематски у приличној мери разнолики: од неизбежне политике, партиципативне демократије, регионализације и развоја Србије, па преко улоге науке, посебно оне која је сконцентрисана на нашим универзитетима, и обавеза интелектуалаца све до регионалне конфликтологије, међурегионалне културне сарадње и културе мира, ти интервјуи пружају аргументе којима се потврђује теза о изузетном значају резултата рада проф. Митровића како на Универзитету, тако и у укупном јавном животу Србије.

Кључне речи: проф. др Митровић, политика, наука, интелектуалци, култура.

Трагови које је проф. др Љубиша Митровић оставио у науци и друштвеном животу Србије изузетно су видљиви на страницама, данас, српске, а некада југословенске штампе. Најпознатији листови током минулих деценија врло радо објављивали су интервјуе и запажања овог истакнутог интелектуалца, научног радника и песника са југа Србије, а у њиховом средишту налазила су се његова промишљања актуелне стварности везана за најразличитије теме од политике, у оквиру које је доследно заступао социјалдемократске идеје, истицао значај партиципативне демократије, регионализације и равномерног развоја државе, па преко улоге науке, сконцентрисане на нашим универзитетима и обавеза интелектуалаца, све до међурегио-

¹⁰⁹ Ово саопштење је урађено у оквиру научноистраживачког пројекта „Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција“ (бр. 179074), у организацији Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу (2011–14), а који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

налне културне сарадње и културе мира на Балкану, као и до неизбежне глобализације којој је, последњих година, посветио изузетну пажњу у свом научном раду.

На странице новина Митровић је доспео још децембра 1961.г. Те године „Глас омладине“, лист младих нишког среза, доноси вест под насловом „У Белој Паланци формиран књижевноликовни клуб младих“¹¹⁰ из кога сазнајемо да је за руководиоца клуба изабран Љубиша Митровић, ученик Економске школе. У првом наредном броју исти лист, 25. јануара 1962. године под насловом “Између друштвеног рада и учења – изабрао оба”¹¹¹, доноси дужи чланак о активности Љубише Митровића “узорног омладинског активисте”, “члану Комисије за културна питања при белопаланчком Општинском комитету Народне омладине”, “ученику Средње економске школе који свакодневно из свог села Мокра пешачи до града неколико километара”, а тамо у граду, поред активности у омладинској организацији, успешно организује литерарни рад у, својој, економској школи и гимназији. Аутор подсећа да је Митровић први председник Клуба младих писаца и љубитеља књижевности који је основан у Белој Паланци, као и да је “у свом родном селу за потребе аматерског позоришта често писао пригодне скичеве који су наилазили на одјек присутне публике”. Новинар, у маниру тадашњих комунистичко-социјалистичких идеолога, закључује да његов пример указује пре свега “на плодне могућности које може имати сваки онај ко свој лични интерес подреди друштвеним потребама града, села и школе у којој ради”.

Текст о коме је реч био је заправо прави наговештај животног пута професора Митровића. У годинама које су уследиле непрекидно је био разапет између друштвеног ангажмана, професије научног радника и поезије која постаје све значајнија у позним годинама његовог стваралаштва.

Новинари су наставили да бележе Митровићеве даље животне кораке. Интересовања су му била бројна, а интелектуална храброст и отвореност, као и аргументованост доприносили су да новинари, међу којима и аутор овог рада, разговоре са њим започињу са великим задовољством, уз унапред присутно знање да ће читалачкој публици понудити занимљиво штиво које ће их натерати на дубоко размишљање.

Несумњиво је да су се у неким од текстова која су уследили понављала новинарска питања, посебно онда када су разговори обављани на дневно актуелне теме, али су се добијени

¹¹⁰ Ж. С. (децембар 1961.): У Белој Паланци формиран књижевно-ликовни клуб, *Глас омладине*, Ниш.

¹¹¹ Костић, С. (25. јануар 1962): „Између друштвеног рада и учења – изабрао оба“, *Глас омладине*, Ниш.

одговори разликовали, макар у нијансама. Професор Митровић се трудио да његова реченица увек буде свежа, да одговор буде другачији и осмишљенији. На пословично присутну новинарску необавештеност, која је последица велике брзине, а понекад и брзоплетости, којом журналисти обављају своју професију наш уважени научни и јавни прегалац одговарао је смирености и доследношћу у образлагању теме, тако да после обављеног разговора новинарима није требало много труда да напишу своје текстове. Његова оригиналност, која је по правилу носила бар једно зрнце мудрости, допринела је да буде радо виђен гост у многим редакцијама, од локалних, попут Гласа омладине, Графита, Пресинга, пиротске Слободе, крагујевачке Светлости и нишких Народних новина, до наших најутицајнијих дневних медија као што су Политика, Новости, Данас, Борба, Експрес политика или недељника попут НИН-а, Епохе и других.

Новинари су проф. Љубиши Митровићу знали да замере једино на опширности којом је образлагао своје конкретне и врло примењиве идеје, али је она произилазила из богатства мисли и високог степена аргументације коју је професор нудио. Његово богато политичко, научно, па и песничко искуство омогућавали су му да један проблем сагледава из више углова, да богато анализира прошлост и садашњост, као и да антиципира будућност, не скривајући своју критичку ноту која деценијама уназад карактерише његово биће.

Савремено српско друштво годинама уназад пролазило је кроз фазе у којима се реч интелектуалаца није чула, кроз периоде тишине у којој су се научни радници и уметници затварали у себе, допуштајући да их понесе река једногласја. Професор Митровић је у тој реци веома често пливао – узводно. Није се препуштао апатији, већ је оглашавајући се у медијима својим погледима и ставовима покушавао да пробуди уснули интелектуални и остали део света. Чинио је то чак и тада када је то било поприлично опасно, као у време велике изборне победе социјалиста 1992. године, када је, према ономе што је 17. јуна под насловом „Извршни одбор СПС постао уско грло“¹¹² донела „Политика“ храбро поручио да се у тада водећој српској странци „морају извршити корените промене, да се мора рашчистити са ауторитарним схватањима и окренути се формирању нове партије социјалдемократског опредељења“. Ипак, највећу буру изазвао је интервју под насловом «Послушни против подобних»¹¹³ београдској «Борби» у којој је октобра 1992.

¹¹² Арачки, З. (17. јун 1992): Извршни одбор СПС постао „уско грло“, *Политика*, Београд.

¹¹³ Илић, В. (23. октобар 1992): Послушни против подобних, *Борба*, Београд.

г, у време припрема за одржавање Конгреса СПС-а, тада и сам члан СПС-а и Народни посланик са листе СПС-а поручио да је «главна слабост Слободана Милошевића управо кадровска политика», као и да очекује да «конгрес мора критички да оцени владајућу концепцију друштвеног развоја и праксу владања социјалистау Републици, тим пре јер се Србија, као никад до сада, нашла у поразнијој ситуацији». Истовремено изразио је сумњу да ће се то заиста догодити и да ће све остати по старом, а у том случају: «онда то неће бити само пораз левице у Србији, већ ће имати и озбиљне последице по положај грађана Србије, национални интерес српског народа и међународни положај Србије». Добо је познато да су се ови страхови проф. Митровића потврдрили у годинама које су потом уследиле.

Сличне речи изговорио је у интервјуу крагујевачкој «Светлости», тада жестоком опозиционом листу. Под насловом «Партија није прђија»¹¹⁴ Митровић је рекао: «Везан сам за циљеве и идеале Социјалистичке партије и не дозвољавам да она буде приватна својина текуће елите, која је у том управљачком центру оличена у садашњем Главном одбору». У исто време са страница тада, такође, опозиционог «Данаса» Митровић је у тексту под насловом «Србија касни у деловању»¹¹⁵ затражио формирање «Савета националног јединства, који би био комплементаран садашњој српској Влади, а који би окупио све умне српске главе без обзира на њихову страначку припадност», «увођење пропорционалног изборног система», пресељење борби са «бојних на дипломатска поља». Из тог текста сазнало се и о томе да је проф. Митровић, у то време народни посланик, упутио писмо председнику Републике Србије Слободану Милошевићу у коме је истакао да је «Србији данас потребно десет Пашића да би се нашао мудар одговор на изазове светске ситуације». Од тих дана, до данас, упркос свим бурама које су прошле, у Србији, као да се ништа није променило. Порука проф. Митровића и даље је актуелна, иако Слободана Милошевића одавно нема.

Не прихватајући начин деловања тада водеће српске странке СПС-а, али не одустајући од борбе за Србију и за њен опоравак Љубиша Митровић се одлучио, да заједно са групом политичара и интелектуалаца из Ниша и Србије оснује Социјал-демократски покрет Србије. Претходно је са страница „Борбе“ јула 1993. године, у тексту под насловом „Гнездо на вулканском гротлу“¹¹⁶ упозорио да нас „Актуелна власт полако гура у Ла-

¹¹⁴ Цупарић, С. (7. мај 1992): Партија није прђија, *Светлост*, Крагујевац, стр. 8–9.

¹¹⁵ Миладиновић, З. (1992): Србија касни у деловању, *Данас*, Београд.

¹¹⁶ Миладиновић, З. (20. јула 1993): Гнездо на вулканском гротлу, *Борба*, Београд.

тинску Америку“ и да „упркос јачању репресије и оснивању полицијске академије, неће моћи да контролише експлозију социјалног бунта“.

Социјалдемократска идеја, идеје левице уопште (због чега је једно кратко време био и у редовима ЈУП-а), њихова реализација у пракси заправо су у највећем делу живота биле идеје водиле проф. Митровића. „Социјалдемократска опција представља демократску алтернативу класичног капитализма и реалсоцијализма, зато се морају напустити стереотипи о социјалдемократији који су произведени у кухињама Треће интернационале“, писао је проф. Митровић у свом ауторском тексту под насловом „Искушења социјалдемократије“¹¹⁷ у Политици, 1995. године.

Оцењујући да «неолибералисти нуде модел либералног капитализма из прошлог столећа или латиноамеричког типа из наше савремености где је мафија, са коруптивном бирократијом протагонист новог начина производње» (Клатно се враћа улево, Борба, 5–6. август 1995) Митровић је Србији предлагао да крене социјалдемократским путем сматрајући да је то «развојна алтернатива која почива на споју тековина тржишне рационалности савременог социјализованог капитализма, на поштовању правне равноправности, института социјалне демократије и солидарности; дакле оних института које је баштинио социјализам као поредак и систем. Социјалдемократска развојна алтернатива представља неки спој модерног капитализма са његовим институцијама и демократског социјализма. Суштина ове стратегије је оличена у платформи социјалног партнерства рада и капитала, да заједничким напором отвори пут расту и развоју. Најоптималнији пут за реформу и транзицију постсоцијалистичких друштава, по мом виђењу ствари, везан је за ову стратегију друштвеног развоја, јер њени протагонисти инсистирају на разграђивању ауоритарних елемената старог система уз увођење економског, политичког и социјалног плурализма и очување институција социјалне државе, са свим стандардима у областима радног и социјалног законодавства. То значи заштиту радне снаге од бруталне експлоатације са оријентацијом на борбу за квалитете живота».¹¹⁸

Професорова објективност је посебно присутна у текстовима у којима је говорио о Србији и српском народу. Опажајући, попут Арчибалда Рајса, лењост српског народа, некритичку заљубљеност у политичке лидере, односно страначке вође и

¹¹⁷ Митровић, Љ. (14. август 1992): Искушења социјалдемократије, *Политика*, Београд.

¹¹⁸ Ристић, Ж. (5–6. август 1995): Клатно се враћа у лево, *Недељна Борба*, стр. 8–9.

исквареност политичара, Митровић је тражио потпуни заокрет ка демократизацији друштва, учвршћивање институција, изградњу националне стратегије развоја. У интервјуу објављеном под насловом «Орвелов свет није мртав»¹¹⁹ у пиротској «Слободи» 18. марта 2006. године затражио је «редефинисање критичке улоге интелектуалаца у савременом друштву», наглашавајући да се од њих очекује да «критички преиспитају појмове попут транзиције, модернизације, глобализације и сл», који нас свакодневно бомбардују са страница нових глобализованих медија. Истовремено, затражио је од новинара и оних који се медијима баве на било који начин да престану да буду «промотери обраца производње и ширења неоколонијалне културе и репродукције владајућег система моћи.» По његовим речима, са којима се дубоко слаже и овај аутор, «тек ослобођени ових улога, медији постају фактор истинске демократизације и прогресивне модернизације друштва».

Наравно, један део објављених интервјуа проф. Митровића није лишен идеолошких сенки времена у коме је живео. Ту је присутно залагање за добар број социјалистичких идеја, има понекад и стереотипа, па и понека догматска заблуда, али су и оне на такав начин образлагане да им се чак ни данас не може много тога замерити, јер су засноване на вредностима традиционалне културе, националном идентитету, Србији између Истока и Запада, некада цењеном југословенству¹²⁰ и сл. Некадашњим истакнутим политичарима из социјалистичког доба, којима је истини на вољу, у једном тренутку припадао и сам проф. Митровић, били су потребни њихови «дилери идеја», њихова апологија нељудског, ирационалног и неефикасног режима, биле су потребне опште, апстрактне и утопијске идеје. За разлику од многих проф. Митровић се није бавио хипотетичком

¹¹⁹ Миленковић Панчић, К. (18. март 2006): Орвелов свет није мртав, Слобода, Пирот, стр. 8.

¹²⁰ У интервјуу под насловом "Србија пред начертанијем" који је објављен у листу Графит одмах по конституисању прве вишестраначке Народне скупштине Србије, аутор Драган Вујчић пренео је речи проф. Љубише Митровића које су се односиле на Југославију и југословенство: "Југославија је створена из најплеменитијих побуда, рекло би се из дубине срца, колективних интереса и потреба јужнословенских народа, као њихов аутентичан одговор у борби против туђих сила и подела, из потребе прогреса и слободе на овим просторима. Стога је недопустиво данас да о Југославији одлучују политичке елите (републичко-покрајинске) уместо народа. На жалост, наша политичка елита се понаша попут непунлетног намесништва које једно другоме предаје штафетну палицу компромиса и немоћи. Уместо да подстиче процесе интеграције на југословенском простору и ствара претпоставке за окретање Југославије ка Европи, она и сама подстиче процесе подела и балканизације Југославије. Трибалистички партикуларизам је поново на сцени." (Вујчић, Д. (1992): Србија пред начертанијем, *Графит*, Ниш, стр. 7–9).

будућношћу, већ је увек смело критиковао ни мало ружичасту реалност. То га је, наравно, коштало напредовања у политичкој хијерархији, али га није удаљило са страница штампе која је покушавала да се отме из стега партијске државе.

Са тих страница, из нишких Народних новина, сазнајемо и да је проф. Митровић добитник значајних друштвених признања – награде «Ослобођење града Ниша» и Ордена заслуга за народ са сребрном звездом.¹²¹ Награду града Ниша добио је за књигу социолошких огледа „Савремено југословенско друштво“, коју је издала „Стручна књига“ из Београда.¹²² Орден заслуга за народ доделило му је Председништво СФРЈ за «изузетне резултате у изградњи социјалистичких односа и области науке и културе». У то време проф. Митровић је, према наводи-ма Народних новина, објавио једну књигу и преко 150 стручних и научних радова и био запажени политички активиста.

Од времена доделе ордена протекло је више од две деценије, па је сасвим разумљиво што је број објављених књига и научних радова вишеструко увећан. Оно што се у међувремену није променило јесте савременост поруке коју је тим поводом упутио проф. Митровић, а она гласи:

„Бојим се да смо данас под утицајем потрошачког друштва, опседнути погрешним вредностима, замаглили идеале револуције, а уз то и блокирали могућности људског и стваралачког ангажмана младих генерација. Најтеже време је време у којем гасну идеали, када апатија овлада људима. Свака нова генерација има своје идеале... Генерацијама које долазе морамо обезбедити људско, радно и политичко самопопврђивање. Данас морамо створити нови тип активиста који ће живети за политику, а не од политике, који политику неће претварати у професију”.¹²³

Професору ће, данас, поједини аналитичари или такозвани експерти, упутити приговор због позивања на “идеале рево-

¹²¹ Поводом доделе Ордена заслуга за народ којим га је одликовало Председништво СФРЈ у нишким "Народним новинама" је објављен чланак под насловом "Сањам, дакле бићу", ауторке Марике Радовановић у коме проф. Митровић између осталог каже: "То признање сматрам као награду за опредељење друштвеног активисте, за хиљаде дана ангажованог рада и многе функције које сам обављао. Ни посао, ни задатке нисам рутински отаљавао, ради биографије, радећи живео сам са проблемима везаним за њих и трудио се у складу са својим стваралачким могућностима да се стање мења у култури средине". (Радовановић, М. (1988): Сањам, дакле бићу, *Народне новине*, Ниш).

¹²² Поводом доделе награде Ослобођење града Ниша, Марика Радовановић је у тексту под насловом "Признање социологу" пренела речи проф. Митровића: "Награду не схватам као признање само мени, већ она изражава стварање другачије климе према социологији и социолозима, као науци и професији који су дуго били на маргини догађаја." (Радовановић, М., (1987): Признање социологу, *Народне новине*, Ниш).

¹²³ Радовановић, М. (1988): Сањам, дакле бићу, *Народне новине*, Ниш.

луције”, претходног комунистичког, односно социјалистичког режима из првог дела поруке, али ће сви морати да се сложе са осталим деловима његове изјаве.

Размишљања проф. Митровића о прошлости, садашњости и будућности Балкана била су веома често разлог да новинари са њим разговарају. У тексту под насловом “Балкан експериментална радионица за геостратешке игре”¹²⁴, који је априла 1998. године објавила београдска “Политика”, Митровић је закључио да “национални и културни идентитети балканских народа морају да буду допуњавани особеностима регионалног, европског и универзалног светског идентитета савременог човечанства”, али да је у исто време потребно да се “балкански народи и њихове просвћене елите окрену својим аутентичним развојним потребама и интересима и да изграде модерну и аутономну стратегију регионалног развоја, којом ће развијајући самосвест о историјском карактеру, месту и улози Балкана, кроз повезиње и удруживање пронаћи могућност за одупирање свим врстама манипулације и инструментализације од стране великих сила”.

Неколико година касније, поводом представљања резултата пројекта “Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције” у чланку објављеном у нишким Народним новинама под насловом “Балкан ће сарађивати или – нестати”¹²⁵ проф. Митровић је подвукао значај културне сарадње за опоравак Балкана: “Не можемо изаћи из балканске удолине, из овог раскршћа без нове регионалне стратегије и нових модела културне политике унутар кога се другојачије промишљања и проблем националног и културног идентитета. Уз респект културне баштине, али не више традиционалистички, већ модерно и проевропски... Култура није пуки пратилац друштвених промена, већ управо кључна претпоставка развоја. Наша је оцена да култура није била невина у процесу произвођења конфликта и блокаде развојних шанси, али је такође у процесу транзивије култура подцењена (механчким преузимањем туђих образаца) одакле и контраекти: вртимо се у зачараном кругу уместо да тражимо продуктивне излазе”.

Честа тема због које су новинари “куцали на врата” проф. Љубише Митровића била је глобализација. У већини разговора професор је истицао разлику између глобализације и глобализма објашњавајући да се у првом случају ради о објективном историјском процесу, епохалном светском изазову који отвара бројне шансе за развој друштва у целини; и глобализма, у дру-

¹²⁴ Нешић, Т. (април 1998): Балкан експериментална радионица за геостратешке игре, *Политика*, Београд.

¹²⁵ Стојановић, С. (26. јануар 2005): Балкан ће сарађивати или – нестати, Народне новине, Ниш, стр. 4.

гом случају, као пројекта нових неједнакости, као израза интереса крупног капитала. У интервјуу нишком студентском листу “Пресинг” објављеном под насловом “Глобализација и нови светски поредак”¹²⁶ проф. Митровић је између осталог нагласио да “када се направи сусрет глобализације са стратегијом неолибералног друштвеног развоја, са оним снагама које инструментализују глобализацију као објективно историјски процес за своје интересе, онда настаје сукоб због антагонистичке расподеле друштвене моћи. Јер, савремени свет, без обзира на ниво научно-технолошког развоја, још увек је класно социјално подељен и то је оно што многи не желе да виде. Једноставније је сејати нове илузије о томе да је од 1989. настала једна нове ера, крај историје, победа либералне демократије”. Занимљиво је виђење проф. Митровића изнето у истом интервјуу о будућности процеса глобализације и глобализма: “ако би се остварио глобализам, не говорим о глобализацији, као нови светски поредак, он би довео до Орвелове антиутопије, једног плутократског друштва, хегемоније најбогатијих. То значи да би смо имали свет оснажених конфликта, да ћемо имати на делу једну могућу пројекцију апокалиптичног развоја. То је непожељна перспектива за већину човечанства. Моје је, пак, мишљење да ће та тенденција бити заустављена. Када то је већ питање...”

Последњих година приметно је интересовање проф. Митровића за српско демографско питање, а у оквиру њега посебно за живот на селу. Као руководилац пројекта под називом “Становништво југоисточне Србије: друштвена и културна динамика” који заједничким снагама организују Одсек друштвених наука Центра за научноистраживачки рад Српске академије наука и Универзитета у Нишу и Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу подстицајно је утицао на научне раднике и истраживаче са територије целе Србије да се баве овом темом. Под његовим руководством одржане су две научне конференције о демографији на југу Србије. Обавештавајући да је изашао Зборник радова са једне од њих аутор Весна Петровић је у нишким Народним новинама под насловом “Југоистична Србија демографска црна рупа”¹²⁷ пренела поруку проф. Митровића српској јавности у којој се између осталог каже: “Време је да се у Србији схвати да нема опстанке и даљег развоја земље без одговорне популационе политике, тј. демографске обнове њеног становништва. Нација без становништва је испразан епски мит, јер, како су наши стари упозоравали – чије стадо, његова и планина”.

¹²⁶ Костић, Д. (април/мај 2004): Глобализација и нови светски поредак, Пресинг, Ниш, стр. 8–9.

¹²⁷ Петровић, В. (10. јануар 2013): Југоистична Србија демографска црна рупа, *Народне новине*, Ниш, стр. 5.

Иста ауторка у тексту под насловом “Југ Србије – између лепог и суровог живота”¹²⁸ који се тиче одржавања научног скупа на Универзитету у Нишу: “Утицај демографских промена у југоисточној Србији друштвени развој и безбедност” пренела је и гледање Љубише Митровића на савремени српски демографски тренутак: “Србија данас не личи на ону од јуче. Била је најпре претежно пољопривредна земља, после Другог светског рата индустријска, да би у транзицији престала да буде и једно и друго. Села су испражњена и запуштена, градови препуњени. Незапосленост у њима није последица енормног наталитета, напротив у земљи влада бела куга и несмањен процес иселавања у бели свет. Уместо да се развија, друштво стагнира и назадуге. У југоисточној Србији сви ови процеси су нешто израженији него у осталим деловима земље. У сфери вредности и животних стилова доминирају апатија, неорганизованост и збуњеност. Људи се медијски подстичу да воле и очекују леп, лагодан живот, а све више се тоне у тешко сиромаштво”.

Проф. Митровић је, као што смо то већ показали, на бројним примерима, био омиљени гост штампе. Међутим, веома често умео је да речи критике упути и самим медијима. Наглашавајући да “никада мањи број људи није држао у изолацији мноштво других” у интервјуу пиротској Слободи под насловом “Орвелов свет није мртав”¹²⁹ Митровић је истицао да је све мање квалитетног новинарства и новинара који би привилегију која им је дата, да информишу јавност, користили на прави начин. “Критички ангажовано новинарство, као и критичка социологија, треба да сарађују у истраживању савременог друштва и развијању његове демократске политичке културе у борби за истинску еманципацију човека. Подизање социолошке културе новинара само је једна од претпоставки за такву сарадњу, али и за прогресивну мисију медија у смислу ослобађања од улоге промотера обрасца производње и ширења колонијалне културе и репродукције владајућег система моћи. Тек ослобођени ових улога, медији постају фактор истинске демократизације и прогресивне модернизације друштва”.

Посебно “поглавље” у односима проф. Љубише Митровића и штампе припада његовом ауторском раду који је забележен на страницама домаћих листова, посебно на страницама најутицајнијег српског листа “Политике”. Под насловима “На страни народа је бол и истина”, “Искушење демократије”, “Партија левог демократског центра”, “Социјалдемократско наслеђе

¹²⁸ Петровић, В. (2013): Југ Србије – између лепог и суровог живота, *Народне новине*, Ниш.

¹²⁹ Миленковић Панчић, К. (18. март 2006): Орвелов свет није мртав, Слобода, Пирот, стр. 8.

у Србији”, “У потрази за идентитетом савремене левице” објављивани су његови интегрални текстови у којима се залагао за трансформацију тада актуелне српске политичке сцене. Балкан и геостратешке игре светских моћника били су такође незаобилазна тема у текстовима које је под насловима: Балкан експериментална радионица за геостратешке игре”, “Контроверзе око регионализације Балкана”, “Балкан и нови светски поредак” објавио на страницама београдске “Политике”. Последњих година посебно су запажени текстови посвећени глобализацији (“Јанусово лице глобализације”) коју је углавном посматрао кроз критику наметања неолибералног мита и праксе савременог империјализма, као и они који су се тицали светског центра, транзиције, полупериферије и периферије света.

Његови ауторски текстови не представљају једноставне пледоајее, већ озбиљна упозорења и апеле да се српско друштво дефинитивно мора мењати, да уколико жели да опстане, мора да се суочи само са собом, да ухвати корак са светом, али да у тај свет не сме да уђе затворених очију, да добро мора да промисли да ли му је неолиберална идеологија која се сервира из Европе неопходна, да ли треба следити сопствени пут и на њему не трчати затворених очију. Професор Митровић се непрекидно залаже за формирање аутономног културног модела који Србији треба да омогући очување традиционалних вредности, али и прихватање нових образаца живота и равноправни положај у светској заједници народа.

Из објављених текстова о професору Митровићу, из његових интервјуа, као и из ауторских текстова објављених у штампи видљив је крајње објективан, анализаторски приступ темама са којима је Србија суочена, пре свега са економским, моралним и духовним посрнућем, са угроженошћу националног идентитета, са творцима новог светског поретка, са глобализацијом која би да поништи све разлике које су одувек чиниле богатство света. Отуда његова залагања за политички систем који не сме бити уништен постмодерном интерпретацијом људских права, слабљењем демократских институција које имају незамењиве корене искључиво на територији држава, губитком неопходне кохерентности различитих друштвених ентитета изазваног “мултикултуралношћу”, расцепом широм континента; за економски систем који не сме бити оштећен прекомерном владином регулативом, фискалним дефицитом, тешком бирократском контролом, великим субвенцијама привилегованим, заштићеним индустријама и фирмама, али и покушајима да тржиште постане једини регулатор односа у економији; за социјални систем који не сме бити уништен великодушним ис-

платама из репертоара државе благостања, редистрибуцијом у великим размерама и бројним формама државног патернализма; за систем идеја који ће бити заснован на слободи, личној одговорности, индивидуализму, природној брзи за друге и истинским моралним понашањем у животу; за систем веза и односа појединачних земаља који не сме бити заснован на лажном интернационализму, наднационалним организацијама и погрешним схватањем глобализације и спољашности, већ на духу добросуседства, слободних, суверених земаља и међународних пактова и споразума, за културу мира, која ће утишати ветрове зла који годинама пале ратне пожаре на Балкану и допринети пуној афирмацији богатства разлика народа који на овом простору живе.

На први поглед рекло би се све је једноставно и лако оствариво. Међутим, буде ли интелектуални и научни свет Србије и даље ћутао као што то ради годинама уназад, а данас посебно, будућност Србије биће крајње неизвесна. Због тога нам је свима потребно много више речи и дела на каква је са страница штампе минулих деценија позивао проф. Љубиша Митровић.

Литература

Арацки, З. (17. јун 1992): Извршни одбор СПС постао “уско грло”, *Политика*, Београд.

Вујчић, Д. (1992): Србија пред начертанијем, *Графит*, Ниш.

Ж.С. (децембар 1961): У Белој Паланци формиран књижевно-ликовни клуб, *Глас омладине*, Ниш.

Илић, В. (23. октобар 1992): Послушни против подобних, *Борба*, Београд.

Костић, Д. (април/мај 2004): Глобализација и нови светски поредак, *Pressing*, Ниш.

Костић, С. (25. јануар 1962): Између друштвеног рада и учења – изабало оба”, *Глас омладине*, Ниш.

Нешић, Т. (април 1998): Балкан експериментална радионица за геостратешке игре, *Политика*, Београд.

Миладиновић, З. (1992): Србија касни у деловању, *Данас*, Београд.

Миладиновић, З. (20. јула 1993): Гнездо на вулканском гротлу, *Борба*, Београд.

Миленковић Панчић, К. (18. март 2006): Орвелов свет није мртав, Слобода, Пирот.

Митровић, Љ. (14. август 1992): Искушења социјалде-

мократије, *Политика*, Београд.

Петровић, В. (2013): Југ Србије – између лепог и суровог живота, *Народне новине*, Ниш.

Петровић, В. (10. јануар 2013): Југоистична Србија демографска црна рупа, *Народне новине*, Ниш.

Радовановић, М., (1987): Признање социологу, *Народне новине*, Ниш.

Радовановић, М. (1988): Сањам, дакле бићу, *Народне новине*, Ниш.

Ристић, Ж. (5–6.август 1995): Клатно се враћа у лево, *Недељна Борба*, Београд.

Стојановић, С. (26. јануар 2005): Балкан ће сарађивати или – нестати, *Народне новине*, Ниш.

Цупарић, С. (7. мај 1992): Парија није прђија, *Светлост*, Крагујевац.

У овом раду коришћени су и прилози из НИН-а, Епохе, Политике, Данаса, и других дневних и недељних листова.

Zoran M.Aracki

THE MIRROR PRINTED: BETWEEN POLITICS AND SCIENCE

Abstract

During his many decades long professional career, Prof Ljubisa Mitrovic, PhD has very often been the guest of media. His observations, annotations and commentary have always drawn attention of the readers and other audience.

In this work, the author shows and analysis his interviews printed on pages of the well known domestic magazines. By subjects quite different: from unavoidable politics, participative democracy, regionalization and development of Serbia via role of the science, specially the one concentrated on our universities, the obligation of intellectuals, to regional conflictology, inter regional culture cooperation an culture of peace, those interviews give arguments which verify the thesis on exceptionally important results of Prof Mitrovic's work both at University and in his public life in Serbia.

Key words: Prof Mitrovic, PhD, politics, science, intellectuals, culture.

НАД БИБЛИОГРАФИЈОМ РАДОВА ЉУБИШЕ МИТРОВИЋА¹³⁰

Резиме

Професор *Љубиша Митровић* је у току свог четрдесето-годишњег научног стваралачког рада успео да се заједно са Филозофским факултетом у Нишу, а посебно Депарتمانом за социологију упоредо развија, дајући тиме велики образовни, научни, друштвени и културни допринос. У том контексту су сва педагошка, наставна, научна, друштвено-културна, уметничка и политичка достигнућа и резултати које је Митровић остварио.

У раду ће акценат бити стављен на анализу објављених библиографских јединица, основна поља и предмет истраживања *Љубише Митровића* у до сада богатој научној и професионалној универзитетској каријери. Као помоћ у једној таквој анализи садржаја, послужи ће, поред личне упућености, поготово последњих десетак година, у раду и стваралаштво самог професора, и три објављене књиге „Био-библиографија“, у издању Филозофског факултета у Нишу, као и најновије, четврто, припремљено и допуњено издање књиге „Био-библиографија“, чији је, као и у досадашњим издањима приређивач, и добар познавалац научнога духа *Љубише Митровића*, доцент др *Драган Тодоровић*.

Кључне речи: *Љубиша Митровић*, Био-библиографија, књиге, публиковани радови, прикази, социологија.

Како започети прилог/причу о *Љубиши Митровићу* – великану непроцењивих размера – кога красе све „лепоте“ овоземаљских вредности; који је достигао оно што „мало коме поће за руком“ било да је реч о основним биографским подацима, или о позамашном броју објављених референци које богате његову, за многе недостижну, библиографску едицију. У праву је професор *Вјекослав Бутиган* када за проф. Митровића каже „да он није био кабинетски научник, већ је непрестано био у сре-

¹³⁰ Саопштење је урађено у оквиру научноистраживачког пројекта „Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција“ (бр. 179074), у организацији Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу (2011–14), а који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

дишту друштвено-политичке праксе у којој је проверавао социолошке теорије и настојао да ту праксу унапреди у складу са научним социолошким сазнањима”.

Професор *Љубиша Митровић* је, заједно са својим сарадницима, обогаћивао научну и јавну свест својим издањима „Био-библиографија“, која је до сада објављена у три проширена и допуњена издања. Четврто издање ове његове књиге угледаће светлост дана у току месеца; које је, између осталог имало сврху да обележи јубилеј професора *Љубише Митровића* – седамдесетогодишњицу живота и четрдесетдвогодишњицу научног рада; али и да презентира у међувремену настале његове радове, добијене награде и признања. То је само показатељ колико је проф. *Љубиша Митровић* радио и богатио научну и друштвену стварност из године у годину¹³¹.

Пре него што се, у раду, крене од детаљне елаборације неких основних истраживачких поља које су, и које дан-данас заокупљају пажњу проф. Митровићу, треба све заинтересоване упутити на значај професоровог напредовања у образовању и стручно-професионалном, наставно-научном раду; учешћа у раду стручних удружења и у редакцијама стручних часописа; у руковођењу и реализацији научно-истраживачких пројеката; предавачких активности и поља истраживачких делатности, које се, између осталог, могу наћи, како на српском тако и на енглеском језику у споменутим књигама „Био-библиографија“, али и у (овом) зборнику радова са Округлог стола „У част Љубише Митровића” одржаног 16. новембра 2013. године, на Филозофском факултету у Нишу, у сарадњи са Департманом за Социологију.

Рад је усмерен ка тежњи да покаже, заправо, шта један универзитетски професор, као критички научно опредељен и друштвено ангажован интелектуалац, посвећен науци и педагошком раду, може да подари друштву у свом радном веку. Такође, рад је осмишљен као сажет преглед тематски конципираних библиографских јединица, намењен свима онима који желе да се боље упознају са широким пољем интересовања проф. Љубише Митровића, продубљивања свог знања, али и подстицаја за покретање неких нових дебата.

Кроз своје објављене књиге/монографије, радове/прилоге, чланке и приказе/осврте *Љубиша Митровић* дао је значајне прилоге развоју теорије системске социологије, социологије друштвеног развоја, социологије партиципације и управљања

¹³¹ Прво издање књиге „Био-библиографија“, издато је 2004. године; друго 2008. године; док је треће 2011. године од стране Центра за балканске студије и СВЕН, у Нишу. И четврто издање припремљено је у 2013. години.

друштвеним процесима и регионалној социологији културних и етничких односа. Тако се међу његовим основним пољима истраживања истичу: проблеми теоријске систематске социологије, социологије друштвеног развоја, глобалног и регионалног развоја, проблеми партиципације и управљања друштвеним променама, културни и етнички односи на Балкану. Свакако ово су само мали сегменти велике лепезе научних интересовања професора Митровића. Јер се поред већ наведених бавио и истраживањем појединих проблема којима се баве социологија села, социологија политичких партија, социологија образовања и културе, социологија знања и науке, општа социологија до истраживања савремених друштвених појава и процеса који спадају у области проучавања социологије развоја, социологије управљања друштвеним процесима и самоуправљања, социологије постсоцијалистичке транзиције, социологије глобализације, социологије историје, регионалне социологије, геополитике и геокултуре. Веома разноврсне области истраживања професор Митровић је проширио и на социологију религије, туризма и социологију спорта, после објављивања првог издања „Био-библиографије“; а затим и на проучавање и проблеме идентитета, културе мира, традиције и иновације на Балкану, у новијим допуњеним издањима.

Оваква анализа садржаја показује претежно квантитативну страну стваралаштва професора Митровића, али по дијалектици истовремено потврђује и њихов квалитет; што се може видети на основу бројних признања које су биле упућена самом професору, како због својих залагања у одређеној научно-истраживачкој области, тако и за пријављене и публиковане радове, како у земљи и региону, тако и у свету/иностраништу. Овде не треба заборавити чињеницу да се професор посветио науци и педагошком раду, и тиме наставио да богати друштвену свест, и након пензионисања; што је све акумулирало његовим избором за првог професора емеритуса Универзитета у Нишу (2012. године). Због тога је можда и у праву проф. др *Вјекослав Бутиган* (који је иначе главни рецензент за сва досадашња четири издања књиге „Био-библиографије“) када каже да су „последње три године „прековременог пензионерског рада“, биле најплодније године научног рада професора Митровића“.

Своју велику инспирацију проф. Митровић је пронашао у раду и писању.

Као социолог, научни и друштвени радник, професор Универзитета, своје богато животно искуство – са свим својим опсервацијама, визијама, критикама, надама али и страховима преточио је у многобројне радове: почев од публикованих и

радо објављених књига, монографија, студија, уџбеника, зборника радова, чланака у научним часописима, рефератима на научним скуповима; а у последње време и у својим песмама.

Број библиографских јединица у овом тренутку, не узимајући бројна саопштења на научним конференцијама од међународног значаја, како у земљи тако и у иностранству; бројних радова који су прошли рецензију и придобили позитивне оцене у реномираним часописима; па све до припремљене студије/монографије, која ће изаћи у првом тромесечју ове године, износи 550 – од којих је неколико преведено и публиковано на руском, немачком, француском, енглеском, македонском и бугарском језику. Највећи број библиографских јединица настало је управо у последње три године. У прилог томе иде и чињеница да је и сам проф. Митровић један од најцитиранијих српских/југословенских социолога.

Посебно је импресиван број објављених *књига*, целовите социолошке библиотеке, достојних да се нађу у сабраним делима, чији број сада износи 48 (међу којима се налазе и уџбеници и помоћна литература за студенте – од којих се већина његових уџбеника и приручника користила и користи на већем броју Универзитета у Србији и у иностранству). Треба рећи да су две публиковане књиге у коауторству; док су две преведене на стране језике. Значај и вредност његових издања огледа се и у добијеним позитивним оценама у 50-так приказа у домаћим и страним часописима. Професор је и даље наставио своју уобичајну „навику” да број публикованих књига за годину-две не буде мањи од две-три књиге годишње. Изгледа да се и сам професор Митровић водио/и води познатом изреком *Цима Рона* који каже: „да је мотивација оно што нас покреће, а навика оно што нас држи у покрету”. *Из наших уверења рађају се наши поступци, из наших поступака рађају се наше навике, из наших навика рађа се наш карактер, док из нашег карактера ми градимо нашу судбину*. Тако је и професор Митровић из своје мотивације стварао своје навике, а потом су, те исте навике, створиле самог проф. др *Љубишу Митровића*.

Анализирајући истраживачка поља објављених референци суочили смо се са богатом тематиком која је закупљала пажњу проф. Митровића од његових асистенских дана па све до данас. Тако се у објављеним књигама то истраживачко поље самог професора може грубо поделити на неколико тематских целина које се у њима обрађују.

Најзаступљенији је, што је и за очекивати, темат из *Опште социологије и опште теоријске проблематике* (12 књига) – у којима се између осталог бави/о социологијом као науком о друштву; уводом у социологију; основама социологије; предме-

тима, методама и теоријама опште социологије; односа опште социологије и савременог друштва, итд. Затим следи темат из *Социологије друштвеног развоја* (8) и *Социологије регионалног развоја и глобалних друштвених промена* (10), у којима се проф. Митровић искључиво бави теоријама друштвеног развоја; социологијом развоја; стратегијом и актерима друштвеног развоја; те друштвеним променама и њиховим актерима. Акцент ставља и на испитивање појма и процеса глобализације и савремене левнице; односа глобализације и Балкана; проучавања Балкана у кључу социологије друштвених промена; и посебно Србије у контексту глобалних и регионалних процеса. Неколико књига (4) потичу из *Социологије глобализације* и уско су везане за сам процес глобализације. Остала тематска поља везана су за *Социологију идентитета и културу мира* (3) – проучавајући културу мира на Балкану; савремене структурне промене и културу мира; али и појам идентитета и култура мира на Балкану. Везујући се за овај појам *култура мира* проф. Митровић је проширио поље свог интересовања на *Социологију туризма* (чак 4 књиге) – у којима се, између осталог, бави *homo turisticusom*, и социологијом туризма, и које су обе преведене и на бугарски језик; и на *Социологију религије* (1) – у којој се бави/о *homo religiosusom* и културом мира. *Социологијом образовања* (3) проширио је још више своје поље истраживања – проучавајући реформу, науку и развој, али и универзитет и савремене друштвене промене које га у међувремену прате. Следећи темати присутни су у по једној објављеној књизи из *Социологије самоуправљања* (1) бавећи се самоуправљањем и диктатуром пролетеријата, *Социологијом села* (1) – презентовајући резултате истраживања о социјалним проблемима старачких домаћинстава и друштвеном положају остарелих на селу и *Социологијом политике* (1) проучавајући савремени Балкан у кључу геополитике.

Свакако највећу научну пажњу и стваралачку енергију проф. Митровић је „поклонио” времену које је дао на писање бројних стручних, научних и уметничких радова, на 8 језика, у 9 држава. Њихов број, укупно износи 502 – подељен у неколико одељака: а) зборнике радова које је уредио самостално и са коауторима (38), радове у књигама и зборницима других аутора (178), у домаћим и страним научним часописима (214), дневним гласилима (32), приказима и освртима о књигама из области социологије (40). Треба рећи да је професор Митровић већину својих интелектуалних радова створио у последњих неколико година (више од једне трећине).

Када је реч о тематици ових професорових издања, његови рани радови посвећени су проблемима самоуправљања и проблемима политичке социологије. Затим проф. Љубиша врши заокрет у својим интересовањима, и тежиште ставља на истраживање проблема друштвених промена и социологије друштвеног развоја. Треба рећи да су, последњих петнаестак година, проф. пажњу заокупљали проблеми изазвани глобалним друштвеним променама и процесима, па је и фокус његовог истраживања тиме био усмерен на испитивање социологије транзиције, социологије глобализације, социологије геокултуре, социологије културе мира, па све до испитивања идентитета, социологије конфликта и сукоба на Балкану. Пажњу у својим радовима, као и у својим књигама, професор је посветио и проучавању тематике која је везана за социологију образовања, социологију масовних комуникација, социологију села, социологије религије, социологије туризма, а у последње време и проблемима демографске природе (чијом се тематиком, између осталог, бави и пројекат чији је проф. Љубиша Митровић руководио у Центру за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу).

Статистички претстављено то изгледа овако: од темата који акценат ставља на испитивање: *Опште социологије и опште теоријске проблематике* (184); *Социологије самоуправљања* (87); *Социологије регионалног развоја и глобалних друштвених промена* (44); *Социологије идентитета и културе мира* (38); *Социологије глобализације* (29); *Социологије друштвеног развоја* (22); *Социологија транзиције* (19); *Социологије образовања* (19); *Политичке социологије* (17); *Социологије села* (11); *Демографске проблеме* (9); *Социологије туризма* (8); *Социологије религије* (7); па све до *Социологије масовног комуницирања* (6).

Научно, наставно и педагошко стваралаштво професора Митровића не би било комплетно да се не допуњује његовим књижевним стваралаштвом, тзв. „алтернативним светом“, израженим кроз 18 збирки поезије, од којих су две објављене на бугарском језику; једна на македонском и једна на енглеском. Велики број песама нашао је своје драгоцено место у разним књижевним часописима.

Можда је занимљиво рећи да је професор и кроз своје песничко умеће изражавао суштину и мисао своје социолошке имагинације; која се огледа у поетском приказивању транзиционих савремених друштвених процеса под утицајем процеса глобализације, давајући своје визије како изаћи „на крај са њима“, пронаћи прави пут; откривајући нове стратегије и нове историјско-друштвене актере за то. Управо је проф. Митровић својим песмама, према речима песника *Мирослава Тодоровића*,

„саопштавао лични доживљај и промишљање универзалне истине о песми и себи...“, те у наставку каже: „без поезије у човеку нема човека, зато је она битна за човекољубље.“

Све горе наведено само су показатељи импресивних резултата веома плодног наставног и научног рада који могу да служе за углед млађим универзитетским наставницима, сарадницима и научним радницима.

Анализом његовог стваралаштва можемо закључити да нас проф. Љубиша Митровић саветује и учи како треба посматрати свет око себе, дајући нам “слику садашњег света”, истовремено вршећи његову критичку анализу, дајући нам предлоге у ком правцу би требало да иду друштвене промене и процеси, који нас неминовно окружују. Можда је добро на овом месту споменути речи проф. др *Милорада Божића*, који, између осталог, каже да су „Митровићеве критичке анализе друштва и друштвених промена и процеса, као и предлога будућих акција у тим променама, препуне хуманизма, истинољубља, правичности и солидарности међу људима”.

Себи је постављао високе циљеве, и улагао натпросечне напоре како би их достигао; у складу са Ничеовом поруком: „ја волим оне који, попут сокола/орлова, теже висинама, и који су спремни да у тој тежњи сагоре“!

Професор Љубиша Митровић ишао је издалека, загледан дубоко у време који долазе; користећи, при том, за животни мото свог деловања најчешће цитиране мисли четри мислилаца – *Т. Пејна* [Thomas Paine]: „ум је моја црква/доброчинство је моја религија“; потом *К. Маркса* [Karl Marx]: „нема широког друма који води у науку, и само они имају изгледа да ће се испети на њене светле висове који се не плаше умора при пентрању њеним стрмим стазама“¹³²; *Ф. Ничеа* [Friedrich Nietzsche]: „ја волим оне који лете изнад својих могућности и, у чежњи да додирну хоризонт, који им измиче – изгоре“; и на крају нашег *Б. Миљковића*, који каже: „кроз туђе срце води прави пут“ или „ко другачије путује наилази на таму“!

Могло би се рећи да су они, својом интенционалношћу, уткати у Митровићево богато научно и песничко стваралаштво. На његовим изворима, о чему сведочи и ова анализа библиографије радова, свако може наћи изазов за своје интелектуално надахнуће; односно како би то и сам проф. Митровић рекао: „дарове за свој ум и срце“! Све горе наведено само показује/доказује да је Љубиша Митровић својим делом – научним и поетским – показао да – наука и поезија – ти његови паралелни светови, уз сву унутрашњу борбу, могу да живе и у јединству. Хвала му на тим даровима.

¹³² Предговор Француском издању „Капитала“, 18. 3. 1872.

И на крају бих, као сарадник и студент, захвалила професору Љубиши Митровићу, на сарадњи и великој подршци, корисним критичким примедбама и пријатељским саветима, несебичној помоћи да ублажим све научне сумње које сам имала, а затим их уз његову помоћ и уклонила; и великим очекивањима, у које сам, понекад, и сама сумљала.

Љубиша Митровић је, и нек остане, велики узор свим научним радницима, а посебно младима; да сва његова остварена дела увек узимају као путоказ систематског, истрајног и преданог стваралаштва у науци, у току свог радног века. Нек његово дугогодишње искуство буде најбоља практична поука, да се коришћење постојећих сазнања до којих је долазио учине што ефикаснијим. Управо је и проф. Митровић комбинацијом конкретног искуства и своје истраживачке радозналости долазио несумњиво до најбољих резултата. Зато је у праву проф. др *Милорад Божић* када каже да: „сво стваралаштво проф. Митровића – као запис о једном човеку и једном времену – заправо – треба да претставља причу и о самом Филозофском факултету, Департману за социологију; причу о друштвеним проблемима и наукама – онако како ју је испричао један професор у својим радовима, и у својој активности“.

Нека проф. *Љубиша Митровић* и даље буде и остане креатор и актер нових идеја на плану духовних повезивања науке и културе, не само балканских народа, већ и шире.

Литература

- Митровић, Љ. (2004), *Био-библиографија*, Ниш: Центар за балканске студије, СВЕН.
- Митровић, Љ. (2008), *Био-библиографија*, Ниш: Центар за балканске студије, СВЕН.
- Митровић, Љ. (2011), *Био-библиографија*, Ниш: Центар за балканске студије.
- Митровић, Љ. (2013), *Био-библиографија*, Ниш: Центар за балканске студије.

Biljana Prođović Milojković

ABOVE BIBLIOGRAPHY OF WORKS LJUBISA MITROVIC

Summary

Professor Ljubisa Mitrovic during their forty years of scientific creative work managed to get together with the Faculty of Philosophy in Nis, and in particular the Department of Sociology at the same time develops, thus giving a great educational, scientific, social and cultural contribution. In this context, all the pedagogical, educational, scientific, socio-cultural, artistic and political achievements and results of Mitrovic achieved.

This paper will focus be placed on analysis of published bibliographies, and basic field research subject in Ljubisa Mitrovic has a rich scientific and professional University career. To assist in such an analysis of the content, serve, in addition to personal awareness, particularly in the last ten years, the work and creativity of the teachers, and published three books «Bio- bibliography», published by the Faculty of Philosophy in Nis, as well as the latest, fourth, prepared and revised edition of the book «Bio- bibliography», which, as in previous editions editor, and expert scientific spirit Ljubisa Mitrovic, assistant professor Dragan Todorovic.

Keywords: Ljubisa Mitrovic, Bio-bibliography, books, published papers, sociology.

ЉУБИША МИТРОВИЋ – ОД ПОЕЗИЈЕ ДО СОЦИОЛОГИЈЕ И НАТРАГ¹³³

Резиме

Аутор се у овом раду сећа почетка свог већ четрдесето-годишњег познанства с професором Митровићем, потом се осврће на његово активно бављење политиком, уопштено сагледава вредност његовог социолошког доприноса и напоскон разматра ралогe за повратак поезији, тој првој, младалачкој интелектуалној преокупацији.

Кључне речи: Љубиша Митровић, поезија, политика, социологија.

Ове 2013. године мој старији колега, професор емеритус др Љубиша Митровић, пуни седамдесет година живота (ја само две мање), што ми даје за право да када већ пишем о њему то чиним и о себи и то на начин одвише личан, мемоарски. Такав приступ допуштен ми је, или ме на њега чак обавезује дужина нашег познанства. Обојица смо свој камен догурали до краја радног века, па смо по природи ствари више окренути прошлости него будућности, више нас притискају сећања него што нас заокупљају планови. Зато ћу покушати да се овим прилогом на мање-више неконвенционалан начин „одужим“ његовом јубилеју.

Љубиша и ја требали би да се знамо са студија у Београду, из дворишта Капетан-Мишиног здања. Он је студирао социологију, ја филозофију, но свеједно сви смо се ми и филозофи и социолози познавали јер смо имали исте учионице, библиотеку па и заједничке професоре; бар тако смо их доживљавали без обзира да ли су нам држали наставу или не. Мени никако није јасно како је могуће да се још од тада не знамо, тим пре што је двориште Капетан-Мишиног здања, било крајем тих 70-тих година, средиште алтернативног политичког и културног живота. Не познајемо се из студентских дана вероватно зато што он тада

¹³³ Ово саопштење је урађено у оквиру научноистраживачког пројекта „Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција“ (бр. 179074), у организацији Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу (2011–14), а који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

и није био прави редовни студент, није становао, за разлику од већине нас у Студентском граду, нити је вероватно стално био у Београду, јер је као омладински руководилац имао обавезе у својој политичкој бази на југоистоку Србије.

Упознали смо се тек 1973. године на тада двогодишњем Филозофском факултету у Нишу, где је он био асистент, ја новопримљени референт за наставу и последипломске студије. Последипломских студија наравно да тада на факултету није било, мада их је тадашњи назив мог радног места антиципирао, али је наставе и те како било, посебно њеног отказивања и заказивања. Истицање обавештења те врсте на огласној био мој основни посао.

Са асистентом Митровићем нисам имао никаквих проблема око одлагања наставе сем што ми је у једној прилици (вероватно из неке кафане) јавио телефоном да одем у учионицу на последњем спрату и откажем студентима његове часове. Службенички покорно примио сам поруку али се нисам пењао на трећи спрат зграде без лифта, јер је већ и други час скоро био на измаку, па ни студенти сигурно више нису стрпљиво чекали асистента.

На Филозофском факултету радио сам тек нешто више од годину дана, а онда сам прешао у Стручну службу Универзитета¹³⁴. Тамо сам се виђао са Митровићем доста често, али нам је познанство ипак било веома површно. Генерацијски иначе веома блиски, били смо по некој врсти социјалног статуса веома удаљени. Он се тада успешно бавио политиком и није имао много времена за седељке, кафанске и остале, тако да су мени неупоредиво ближи били његови бивши студенти, готово деценију млађи од мене, „на челу“ с Драгољубом Ђорђевићем, сада већ веома познатим социологом религије. Зближавали су нас неки афинитети а богме и вино, које је он, син ситносопственика, чешиће плаћао него ја, пребег из села.

¹³⁴ Док сам радио у студентској служби, чуо сам и запамтио имена неких тада најбољих студената. Многа од тих студентских имена касније ће постати а и сада су професори Филозофског факултета. Чини ми се да је Зорану Арачком, после дуге новинарске каријере, то последњем пошло за руком. У то време упознао сам студента Драгана Жунића, који је имао неки проблем с оком, па сам морао да му накнадно заказујем некакав испит, што баш није пријало мојим полако стицијаном бирократским склоностима. Ни сањао нисам да ће ми тај тада млади студент петнаестак година касније бити пети и најмлађи члан комисије за одбрану докторске дисертације.

Као референт који прави распореде часова и испита спорио сам се и са својим будућим ментором професором Миодрагом Цекићем, што из бирократских побуда што из педагошких разлога. Он је хтео да му испит у септембарском року буде рецимо 30. септембра, а у октобарском 3. октобра, што је моја службеничка ревност тешко могла да прихвати. То што је он некуда тада морао да путује, био је разлог више за оспоравање. Бирократија је занимање и држање; да би се то разумело треба да се буде са обе стране шалтера.

Љубиша Митровић је у међувремену остварио, поред политичке, и већ веома запажену универзитетску каријеру. Био је декан Филозофског факултета, мени се чини добар јер, колико могу да се сетим, нико се из факултетских структура, почев од тзв. радничке, службенике, до професорске, на њега није жалио. Преласком у службу Универзитета, нехотице сам избегао и да ми Митровић буде надређени, што је декан по природи посла свим запосленим, али овај мој од њега независан положај, није предуго потрајао. Коју годину касније Митровић је постао про-реktor Универзитета, а од тада па до дана данашњег, има томе близу тридесет година, његовог се шефовства никако нисам ослободио. Додуше био сам и ја њему бар две године управник студијске групе, али је зато он мени био председник силних комисија, шеф катедре, руководилац последипломских студија, руководилац научно-истраживачких пројеката и чега све не. Како смо се трпели ни сам не знам, али се ваљда, због одсуства пргавости у наравима, никада нисмо посвађали, јер би се разлози за то увек лако могли да се нађу.

Хијерархијски однос у коме смо били не би за мене био претежак да истовремено није био прожет и стално присутним пријатељским ставом. А то је већ значило да је он респектовао мој списатељски укус, па ми је веома често давао своје рукописе на читање. Ничега лошег наравно у томе нема; тако би требала да функционише научна заједница. У својим мемоарима академик Михаило Марковић је посебно хвалио такав начин међусобног одношења америчких професора. Моја невоља је међутим била у томе што је Митровић био веома плодан писац, вероватно најплоднији у нашим друштвеним наукама. То је неретко значило да, чим прочитам један текст, добијам други на читање. Чинио је то с неким видом неодољивости за који никако нисам налазио противодговор. Тако сам многе Митровићеве књиге прочитао у рукопису, а када сам их добијао с посветама, само сам их одлагао на полицу.

Да издржим ту врсту пријатељског притиска с притајеном хијерархијском позадином помогла ми је својеврсна рационализација. Обавезу да читам рукописе проф. Митровића схватао сам као неку врсту казне коју ми је долазила од судбине саме. Судбина нам неретко додељује оно што не волимо или не желимо. Ја нисам волео студије социологије јер су ме оне именован асоцирале на социјализам, односно на актуелну политику, на тадашњу блискост те науке с политиком. А онда је мени, дипломираном филозофу, судбина одредила да посредством сплета околности постанем магистар, потом доктор социологије и још да радим на социолошкој групи. Фортуна је сада хтела да оно што сам пропустио на студијама некако надокнадим.

На студијама сам могао да бирам курс опште социологије који је трајао шест семестара. Овај курс професора Михаила Поповића заједно су слушали социолози и филозофи, ови други ако га изаберу. Ја сам се определио за двосеместрални, бруцошки социолошки курс, који је држао исти професор. Својим избором ескивирао сам да стекнем неко темељније социолошко образовање. Зато сам стално осећао а и данас осећам празнине у свом познавању социологије. Народна пословица вели да што се не плати на мосту мора на ћуприји. Тако сам и ја своју обавезу да читам Митровићеве текстове доживео као намиривање дуга свом социолошком образовању. Из тих штива упознавао сам идеје многих савремених социолога, чије књиге на жалост нисам био у прилици да прочитам.

Поезија и животна проза

Љубиша Митровић и ја имали смо и једну заједничку љубав, ону према поезији. У младости, „није вајде крити“ и ја сам не само писао већ и објављивао песме. Чак сам у једној прилици добио и неку песничку награду омладинског листа. Међутим, мој песнички експеримент је био веома тегобан. Пошто сам на студијама морао да учим логику чак и симболичку, дошао сам на идеју да свој песнички набој и муку од учења логике некако спојим и створим нешто песнички веома оригинално – логичну поезију или песничку логику. Да ми се посрећило у том синтетисању метафоре и правила истинитог мишљења постао бих вероватно бар запажен песник. Али будућност такве поетике није могла да буде другачија већ поразна. Онда сам се мануо ћорава посла и утекао не само од поезије већ и од тог емотивног набоја који ми је по читав дан апсорбовао личност. Дража ми је постала проза свакодневног живота.

Док сам у младости писао поезију то исто је чинио и Љубиша Митровић. Ја сам, међутим покушавао да то што напишем некако одмах објавим, а Љубиша је својим песничким записима стрпљиво испуњавао своје бележнице. Он је прво био песник, па политичар, потом социолог, а напоскон ће постати социолог-песник, што се пречесто не дешава ни социолозима ни песницима. Да ме је неко, у време када је Митровић био политичар и млади научник, навукао на опкладу да се изјаним да ли он има икаквих афинитета према поезији, мој одговор би наравно био негативан, а опклада изгубљена.

Када сам 1999. године читао у рукопису његову књигу песама *Нови варвари*, мислио сам да је то само тренутни, случајни излив песничког надахнућа, настао због изненада пробуђеног

самоодбрамбеног инстинкта подстакнутог оним што се те злокобне године дешавало с нашом државом и народом. Нисам тада могао да поверујем да ће писање поезије постати професорова нова опсесија, која је полако али сигурно потискивала његова политичка ангажовања.

Чудио сам се, чак дивио Митровићевој песничкој продуктивности (за петнаестак година објавио је око двадесет књига песама) док нисам схватио да он све те књиге песама није недавно написао. Много тога преузето је из оних младалачких песничких записа, сада модернизованих савременом атмосфером и ауторовим постполитичким сензибилитетом.

Социолошке тематске шетње преко дисциплинарних граница

У социолошку литературу Љубиша Митровић је ушао још 1970. године књигом *Огњишта која гасну*, заправо објављеним дипломским радом посвећеним социјалним проблемима старачких домаћинстава у селима белопаланачке општине, који је одбранио пред комисијом коју су чинили Цветко Костић, Марија Каљевић (касније Богдановић) и Драгољуб Мићуновић. Сенилизацију села, друштвену појаву и социјални проблем који је тада био у наговештају, он је интуитивно предосетио и антиципирао као горуће питање савременог српског друштва. Додуше, предвиђао је Митровић „да ће појава расти за 10-15 година“ (Митровић, 1970: 13), али није могао ни да наслути да се у ово наше време неће само гасити огњишта већ читава села. Али је зато још онда уочио да „оазе“ запуштеног земљишта све више прете да прерасту у велике „пустиње“ (Митровић, 1970: 89). Најтеже је предвиђати будућа дешавања која су у опреци са здравим разумом и елементарном логиком. Тако нешто могуће је само пророцима и фантастима, али не и научницима.

Када се данас погледа ова књига, она делује веома модерно, по проблему и ставу, али и веома анахроно по навођеној литератури. Као неизбежни писци у социологији села били су друг Тито и друг Кардељ.¹³⁵ Не знам да ли је овим навођењима дипломац испуњавао менторове налоге или пак ментор није

¹³⁵ Коју годину касније ја ћу успети тек из другог покушаја да дипломирам на групи за филозофију радом о Фромовој критици Фројдове психоанализе. Касније сам чуо како ме је један познаник оговарао да сам понављао дипломирање зато што нисам хтео да цитирам Маркса. Данас би ми то био на извесан начин комплимент. Испада да сам у време, када су сви морали да буду само марксисти, ја себи могао допустити да будем антимарксиста или бар немарксиста. Цитирао сам Маркса, није да нисам, али ми то није много помогло јер ми Маркс није био у комисији.

смео да каже дипломцу да ове ауторе брише, но свеједно, ова књига је забележила велики друштвени проблем у свом зачетку али је запамтила узгред и нешто од духа тог времена.

Митровић ће касније вазда актуелизовати своја социолошка занимања; кретаће се по различитим социолошким областима и обрађивати нове теме али интересовање за истраживани проблем у својој првој књизи он никада неће напустити. Надоместиће га бригом за демографски пад у српском друштву, посебно у југоисточној Србији, о чему организује научне скупове и пише радове.

Као универзитетски професор Митровић је свој списатељски рад усмеравао у два основна правца. Први је произошодио из природе посла и обавеза наставника према студентима. Тако су настајала његова уџбеничка штива *Социологија*, *Увод у социологију самоуправљања*, *Опита социологија*, *Социологија развоја*, *Социологија туризма* и сл. Други смер његових социолошких интересовања произошодио је из настојања да се на друштвене изазове одговори брзо и ефикасно, по правилу текстовима, односно књигама, па макар се услед ефикасности и брзине одговора кадкад промашивало. Уосталом, то је у најбољој традицији посла социолога који се морају да баве и ефемерним друштвеним феноменима, не и филозофа, који радије на ствари гледају *sub specia aeternitatis*.

Био сам склон да бар интимно Митровићу тешко опростим што је, као и велика већина наших социолога и политиколога, вероватно по партиској обавези, писао афирмативно о делегатском систему када је он увођен у политички живот социјалистичке Југославије. Положај друштвене науке код нас није на жалост допуштао да она стреми каквој-таквој вредносној неутралности, или бар да благо буде критички оријентисана. После оштрог сукоба праксисоријентације и власти, друштвена наука је, по прастаром и давно већ испробаном моделу, сведена на *ancilu*, у овом случају добила је задатак да служи актуелној политици. Зато и овај Митровићев грех није био индивидуалан, напротив. Касније ће он, у предтранзиционом раздобљу, још увек се активно бавећи неком врстом политике, решење видети у увођењу партиципативне демократије и њеном сједињењу с представничком демократијом.

С протоком времена Митровић је бивао све критичнији у својим штивима, али не толико према нашим друштвеним поразима већ према глобалним и транзиционим токовима, и то можда не толико зато што су нас они водили у чељусти капитализма, већ зато што су нас избацивали на светску периферију. Сада када смо непосредно упознали све чари и мане демократије, сву

њену неминовну спрегу с новцем и бесмислену скупоћу у овим оскудним временима, осиромашној земљи и пауперизованом народу, делегатски систем ми се јавља у сећањима не више као оличење глупости већ као политичка наивност и чедност.

Социологија за Љубишу Митровића није никада била дисциплинарно издељена наука која подразумева стриктну поделу научничких улога и усавршавање унутар једног дисциплинарно омеђеног подручја. Са репутацијом „општег социолога“ он је лако искорачивао не само преко ограда социолошких дисциплина, већ је често и радо прелазео у област демографије, политологије, кадкад филозофије и књижевности. Писао је са својеврсном љубављу и страшћу о најзначајнијим савременим социолозима, Морену, Бурдијеу, Рицеру, Беку, Волерстину, али се исто тако није устручавао да разматра доприносе наших аутора: Вука, Његоша, С. Марковића, Цвијића, Јовановића оца и сина, Тихомира Ђорђевића, Лукића и других. Такође му ни мало није било испод части да приказује тек штампане књиге својих колега и пријатеља.

Иако дугогодишњи руководилац научноистраживачких пројеката које финансирају министарства науке Владе Републике Србије, где веома често доминирају емпиријски приступи као неопходан и неминован вид истраживања, он није био пресрећан због квантофреније којом су се исказивали резултати, ваљда због одсуства труда за њихово теоријско уобличење и дубље разумевање. Социолошкој имагинацији је вазда давао предност над цифарским и, како обично воли да каже „спецождерским“ (професионално идиотским) сагледавањем друштвених појава. Вазда притајени песник у њему није се либио да кадкад неким цитираним стихом разреши расправљани проблем у теоријском тексту.

Свој социолошки вјерују исказивао је често и радо, а за његову реконструкцију био би неопходан бар један обимнији рад. Овде ћу се задовољити да за илустрацију Митровићевих социолошких уверења издвојим овај запис из *Предговора* његовој волуминозној књизи *Геокултура Балкана и савремена социологија*: „Припадам оној генерацији аутора (...) која је веровала да социологија има фаустовску моћ не само да сазнаје, већ и да прометејски мења свет. Ове се младалачке илузије и оптимизма нисам одрекао ни до данашњег дана, упркос великим друштвеним ломовима који су се збили на крају XX столећа. Чини ми се да је и веберијански мит о вредносној неутралности у социологији често служио као изговор за позитивистичку слепоћу и оправдање *statusa quo*-а, односно немоћи науке да резултатима својих истраживања суделује у друштвеним променама и преузме одговор-

ност у борби за друштвени напредак, хуманизацију друштва и еманципацију човека“ (Митровић, 2011: 5–6) Ако је ларпутлартизам као уметнички правац био могућ и смислен, наука ради науке, посебно наука о друштву без херменеутичке, прогностичке или неке друге узвишене (друштвене) сврхе, је бесмислица. Али такав евентуални правац њеног будућег опстајања ничим није онемогућен. Напротив, та странпутица бивала је кадкад део њене прошлости, али може бити и сва њена будућност.

И после имплозије социјализма, који смо благо је рећи сви некако прижељкивали, Митровић је остао у извесном смислу социјалиста, левичар, бар утолико што је рано уочио да у овом раздобљу наводног краја идеологија и окончања историје, односно промовисања новог светског поретка, неће наступити неолиберално царство обећане среће. Иза обиља нуђених слобода и права збивала се редистрибуција моћи с циљем учвршћивања међудржавних и унутар друштвених структурних неједнакости, све у сврху остваривања пројеката новог поробљавања. Зато је глобализација за Митровића постала веома изазовна тема. Он је рано сагледао њена јанусовска лица, којима се показивала најпре као историјска неминовност којом је заводљиво измамљивала лако прихватање, чак одушевљење, а самим тим прикривала филозофију глобализма однеговану с циљем успостављања нових хегемонија.

Свој посао социолога Митровић је поимао као свакодневно ангажовање и нуђење одговора на друштвене изазове најпре у југословенском, потом српском друштву, затим на балканском простору (неколико његових књига имају реч Балкан у наслову), а са актуелизацијом проблема транзиције и глобализације, светска целина и локална географија (југоисточна и косовско-метохијска посебно), постајали су основ његовог све мање политичког све више научног, социолошког ангажмана. Његова тематска усмерења сведена на пет кључних речи била би: развој, глобализација, транзиција, култура мира и очување идентитета. Сви остали тематски екскурси, изузев оних намењених пре свега образовању студената, могли би се формулисати комбинацијом ових речи.

Двоструки живот опет: поезија уместо политике

Од младости Љубиша Митровић живи свој двоструки живот. Током школског доба, све негде до научничке зрелости, био је и веома активни политички посленик. Бављење политиком стари Грци су сматрали кључним одређењем људског бића. Так-

во схватање сажето је у оној синтагми о зоон политикону, бићу које није ни звер ни бог, већ му је у природи да се остварује у људској заједници. Зато је заједница бивала ригорозна према онима који су избегавали да то чине. Сматрала их је идиотима.

Данас на срећу то више није тако. Зависно од темперамента, извесних личних схватања или напросто од стицаја неких животних околности, људи се политички активирају или апстинирају¹³⁶. Штавише, технички би било неизводљиво да сви грађани непосредно и активно буду укључени у политичке послове. Али, политиком се у неком ужем смислу и на извештан начин баве сви људи, чиме потврђују оправданост оног Аристотеловог одређења човека. Политиком се баве чак и они који одбијају да то чине.

Поезију међутим, упркос предвиђањима Бранка Миљковића да ће сви писати, ипак сви не пишу. А ако то и чине, написано сви не објављују. Бављење политиком и писање поезије су два посла који се међусобно готово сасвим искључују. Љубиша Митровић их је на чудовишан начин спојио бар утолико што се бавио и једним и другим дуго времена и то веома истрајно, али не и истовремено. Док се бавио политиком скривао је или бар није јавно показивао свој песнички нерв. Политичар и научник су коегзистирали у истој личности, научник и песник такође, штавише и политичар и песник, али за разлику од претходних коегзистенција, ова последња је била неистовремена.

Уназад неких петнаестак година, од када је напустио активни политички живот Митровић се предао опет двоструком али сада непрактичном, чисто интелектуалном животу, научничком и песничком. Он пребира своје поетске забелешке из младости и од њих и нових духовних преокупација исписује књиге песама. Држи се правила да током године објави бар једну књигу из области социологије и штампа више од једне песничке збирке. Научни исказ није му довољан да на убедљив и узбудљив начин искаже себе, па посеже за овом другом врстом посвећености.

У томе уосталом нема ничега необичног. Многи познати и велики научници нису успевали да се, како се то обично каже, одупру некој унутрашњој напасти да обелодане своје стихове.

¹³⁶ Још као бруцош ја сам читајући Платона, и под његовим утицајем, одлучио да се политиком никако не бавим. Тај младалачки став доследно сам испоштовао, јер ми у овим годинама не би било прикладно да га мењам. Касније сам схватио да сам од Платона некако био обманут, јер се он, упркос својим првобитним уверењима, итекако бавио политиком и то највише када је са сицилијским тиранима настојао да промовише идеалног владара филозофа. Платон је умало главом платио овај вид свог политичког ангажмана, за разлику од толиких других (не само царева, краљева, председника држава и тако редом), који нису успели да избегну најскупљу цену којом су платили активно бављење политичким послом.

Знали су они свакако да им то неће увећати научни значај. Пре су могли рачунати да ће им ово обелодањивање можда мало затамнити научну вредност, па ипак нису успевали да одоле изазову песничког. Њихова поезија, која за њих свакако није била нешто тако безначајно, у њиховим стваралачким биографија бивала је тек једна чињеница која је сведочила о личностима, њиховим интелектуалним склоностима.

Од наших научника своје књиге песама објавили су Брана Петронијевић, Радомир Лукић, Глигорије Зајечарановић... Њиховим песничким стазама запутио се и Љубиша Митровић, али с том разликом што су се његови претходници задовољили једном књигом песама објављиваном по правилу тек негде пред крај живота. Исувише немиран али и неуморан Митровићев дух није му допустио да се задовољи том врстом равнања.

„Поезија је непрекидна свежина света“, метафорично и сентенциозно је својевремено устврдио Душан Матић у овом исказу који ће веома често бити навођен. Или једноставније, поезија „служи“ проветравању духа (и душе). Њом се бежи од прозе свакодневног живота и оне научне прозе интелектуалног трајања; бежи се поред осталог од сурове и суморне извесности коју саопштава истина када се и ако до ње дође. „Јер после два пута два – како је писао Достојевски у *Записима из подземља* – не остаје више ништа не само да се ради, већ ни да се сазнаје. Све што ће се тада још моћи, то је да се запуше свих пет чула и зарони у контемплацију“ (Достојевски, 1984: 33). Али контемплација је неуморном делатнику Митровићу нешто сасвим страно. Он је човек од *vita activa*; није сократовски смирен већ је фиктеовски (Делати, делати и само делати) усплахирени дух. Прометеј и прометејство су му и у социолошким штивима и у поезији кључне речи, идеали и идоли. Али „прави разлог“ за свој песнички ангажман и занос он саопштава у својим *Лирским фрагментима*: „Ја не спавам/ Већ вирим/ У себе“. Овим воајерством (према себи) и кроз сопствену песничку кључаоницу он освежава дух и одагнава ону животну прозу коју сам ја свесрдно прихватио и с којом сам се помирио још у младости.

Литература

Достојевски, Ф.М. (1984) *Записи из подземља*, Бигз, Београд.
Митровић, Р. Љ. (1970) *Огњишта која гасну*, Економска политика, Београд.

Митровић, Љ. (2011) *Геокултура развоја Балкана и савремена социологија*, Прометеј, Нови Сад – Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета Ниш.

Ljubinko Milosavljević

**LJUBIŠA MITROVIĆ – FROM POETRY TO SOCIOLOGY AND
BACK**

Abstract

In this paper, the author presents the beginnings of his 40-year acquaintance with professor Mitrović, then proceeds to presenting prof. Mitrović's political activism, gives a general overview of the value of his sociological contribution and eventually considers the reasons for prof. Mitrović's coming back to poetry, which was his initial intellectual preoccupation in his youth.

Key Words: Ljubiša Mitrović, poetry, politics, sociology.

Ljubiša Zlatanović
Filozofski fakultet
Univerzitet u Nišu
Niš

UDK 316:929 Mitrović Lj.;
82.09-1:929 Mitrović Lj.

SOCIOLOGIJA I POETIKA NADE: SOCIOLOŠKA I POETSKA IMAGINACIJA U DELU LJUBIŠE MITROVIĆA

*Uprkos svim problemima i iskušenjima sa kojima je suočeno savremeno
čovečanstvo, blohovski i fromovski verujem u njegovu perspektivu, jer je to u duhu
principa i revolucije nade.*

Lj. Mitrović (2013)

*A mašta će ostati
kraljica ljudskog duha.*

Lj. Mitrović (2005)

Prolog

Ovaj kratki prilog u čast sociologa i pesnika Ljubiše Mitrovića, profesora emeritusa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu, omaž povodom lepog jubileja – sedamdesetog rođendana, za polazište ima epistemološku pretpostavku da je u svakom stvaralačkom procesu – bilo da je reč o nauci ili umetnosti – imaginacija suštinski važan vid/deo kreativne kognicije. To je osnova za sugestiju da je celokupni opus Ljubiše Mitrovića moguće sagledati kao osoben, kreativni amalgam *sociološke* imaginacije (koju je Rajt Mils smatrao humanističkim podsticajem sociologiji kao naučnoj disciplini) i *poetske* imaginacije, jer su to načini na koje on izražava svoje promišljanje i osećanje sveta – kako ovog postojećeg (stvarnog) tako i onog mogućeg (budućeg) sveta.

Imaginacija, kreativnost, znanje

Opšte je mesto reći da u svojim istraživanjima i promišljanjima naučnici, kao i filozofi, eksplicitno ili implicitno iskazuju različite poglede na svet i čoveka. Oni postavljaju pitanja i tragaju za odgovorima, grade odgovarajuće koncepte i teorije za osmišljavanje svojih nalaza i zapažanja, zastupaju različite pristupe metodologiji i neguju različite poglede na znanje i načine saznavanja. A sa stanovišta psihologije, u tim saznajnim nastojanjima da dodju do odgovora na važna pitanja čoveka i sveta, oni iskazuju različite *kognitivne stilove* – karakteristične i dosledne načine intelektualnog i opažajnog funkcionisanja.

Imaginacija je sposobnost koju poseduju samo ljudska bića. Ona se psihološki određuje kao proces rekombinovanja sećanja na prethodna iskustva i prethodno formiranih slika u nove konstrukte. Tretira se kao kreativna i konstruktivna, i može se primarno ticati želja ili biti dobro zasnovana u realnosti. Pored toga, može uključivati buduće planove i projekcije ili mentalne osvrte na prošlost. Otuda se često koriste determinatori kao što su *anticipatorna* za budućnost, *reproduktivna* za prošlost, ili *kreativna* za neobičnu imaginaciju. (Reber i Reber, 2010).

Etimološki, u osnovi reči “imaginacija” (lat. *imaginatio*) je latinska reč *imago*, što znači slika ili lik. Dalje, “imaginacija” je reč izvedena od čina ili procesa stvaranja mentalnih (duševnih) slika, iz onoga što je pesnik Vilijam Vordsvort metaforično nazvao “unutrašnjim okom”. Za Bronovskog (Bronowski, 1981), već i sama ova formulacija jasno govori koliko je čovekova intelektualna aktivnost uslovljena vidom. Tako, gotovo sve reči kojima se služimo da opišemo mentalno iskustvo koje pripada vizijama, slikama ili predstavama povezane su s okom i čulom vida. Dodajmo ovome i reči ovog poznatog filozofa nauke da videti znači verovati; ali videti isto tako znači i zamišljati (Bronowski, 1980).

Kreativne ličnosti – a kreativni čin uvek je delo /delovanje celokupne ličnosti, a ne samo delo/ delovanje ljudskog mozga – promišljaju svet kao *orbis pictus*, kao svet u slikama. Štaviše, one misle o svetu kao o *slici* koju treba menjati. U tome ih vodi *promisao*: sposobnost da se događaji predvide pre nego što iskrсну. A one izuzetne ličnosti – koje su na najvišoj lestvici genijalnosti, vizionarstva, hrabrosti i spremnosti na žrtvu – ličnosti poput Leonarda da Vinčija, Mikelandela, Van Goga ili Pikasa, Kopernika, Keplera i Galileja, Njutna, Lajbnica i Dekarta, Ajnštajna, Tesle i Pupina, Gandija, Martina Lutera Kinga ili Nelsona Mandele, osećaju u sebi nešto nalik božanskoj pokretačkoj sili te promene.

Snažno, prosvetiteljski, verujući u moć ljudskog razuma, Bronovski (Bronowski, 1981) je u knjizi *Poreklo znanja i imaginacije* razmotrio dve ključne teme koje se na različite načine iznova javljaju i prepliću. To su uloga svesne ljudske aktivnosti u stvaranju znanja i imaginativni sadržaj toga znanja. Prema njegovom vrednom i dobro potkrepljenom zapažanju, znanje i imaginacija dva su nerazdvojna vida intelektualnog iskustva. Sposobnost stvaralačke imaginacije podjednako je suštinski važna u nauci kao i u književnosti, likovnoj i muzičkoj umetnosti, ili arhitekturi. U stvaranju znanja, ljudski um se upravlja po prirodnom svetu na isti način na koji deluje i na elemente ljudske senzibilnosti pri stvaranju neke pesme, slike, simfonije ili nekog arhitektonskog rešenja/zdanja. Tako, nauka i umetnost su dve stvaralačke aktivnosti koje se, u suštini, mogu posmatrati u

okvirima *jedne* svekolike intelektualne avanture čoveka. Jer, upravo je imaginacija onaj kreativni element u ljudskoj kogniciji koji objedinjuje svu raznovrsnost saznavnih traganja – posebno onih koja imaju stvaralački kvalitet. U tom svetlu, svetovi otkrića i stvaranja grade se na imaginativnim svetovima.

Sociologija i po/etika nade: ka novom humanizmu

U opsežnom i razuđenom delu Ljubiše Mitrovića, sklopu opusa koji uključuje širok opseg pitanja i tema, snažno je prisutna antipozitivistička vera u moć *imaginacije* kao nerazdvojnog dela naučne spoznaje, a ujedno i vera u moć *metafore* kao interpretativnog oruđa – korisne jezičke alatke za razumevanje složenosti i protivrečnosti socijalnog sveta, njegovih sociokulturnih i političko-ekonomskih puteva i stranputica.

Na istoj stazi spoznaje, u njegovim radovima se tako susreću a katkad i prožimaju nauka i poetika (poletika), socijalna misao i lirski zapis, Prometej i Orfej, Marks i naš Branko, svet i zavičaj, visovi Suve planine i utopijski predeli mogućeg; konačno, zemaljski i nebeski vrt. Teorijsko i poetsko viđenje sveta, bilo da su paralelni ili se susstiču i spajaju, oposredovani su često simboličko-metaforičkim kazivanjem. Takav diskurs – u smislu skladnog i doslednog složaja simbola, slika i metafora – pruža mogućnost autoru da oslobodi i potpunije izrazi svoj stvaralački duh: da razmahne svoje sociološko promišljanje i lirsko osećanje sveta.

Otuda su njegovi stihovi gdekad neskriveno više nalik svedenim poetsko-sociološkim zapisima, a teorijsko-sociološki pogledi i uvidi neretko su iskazani poetskim metaforama. U tom prepletu, reč je ipak o *istom* glasu – glasu *sumnje* u “sfingu globalizacije” i glasu *pobune* protiv “kovača lažnog progresa”, “turbokapitalizma” – “kapitalizma katastrofe”, “ekonomskog genocida” i “socijalnog aparthejda” – *globalizma* kao neoliberalne ideologije dominacije krupnog kapitala i projekta novih nejednakosti (Mitrović, 2013). Međutim, to je, još važnije, takođe i *glas nade*; nade u jedan bolji, pravedniji, humaniji svet. Svet dostojan čoveka.

Tako, u radovima Ljubiše Mitrovića nalazimo spojene dve vrste ili oblika misli: racionalno-kritičku i intuitivno-imaginativnu misao. One su prožete kako osećajem sadašnjosti tako i *osećajem budućnosti* – onim osećajem koji je Ernst Bloh, filozof nade i traganja za budićim, označio izrazom “još-ne-bivstvovanje”, odnosno kao “otvorenost za ono još-ne” (Bloh, 1980). Vođen *prometejskim* idealima, Mitrovićev naučni i lirski glas upućen je svima koji se nisu odrekli *nade* u “barku spasenja”, nade da je ipak moguć jedan bolji svet. Svet ljudske slobode i dostojanstva. To je onaj glas koji kaže: “

I posle nade/Ima nade/Za one/Koji veruju/U snove/I posle pada/Ima uzleta/Za one/Koji se bore” (Mitrović, 2013a).

Iako može izgledati da njegova radikalna i katkad povišenom intonacijom iskazana sociološka kritika globalizacije kao protivrečnog društvenog procesa i, s tim u vezi, neoliberalne ekonomije “vrlog novog” sveta – “Velike globalne zveri/Kapitala”; (Mitrović, 2005a) – i monocentričnog globalizma ima ponešto od *sioranovskog* divljeg prezira i osećaja gorčine i zgađenosti, ona ipak nikada nije krik očajja, ljudske nemoći i beznada. U suštini, svojom kritičko-humanističkom brigom za sadašnjost i budućnost čovečanstva, Mitrović se dosledno zalaže za ono što je Erih From (doduše, u drugačijem kontekstu) nazvao “renesansom humanizma i nade” (From, 1980), za promišljenu težnju humanističkom idealu čovečanstva kao zajednice slobodnih i ravnopravnih naroda. Verujući u mogućnost ostvarenja društva koje će težiti dobrobiti *svih* ljudi, njegova kritička sociologija globalizacije, kao uostalom i njegovo celokupno dosadašnje delo, u stvari je humanistička sociologija sa nadom, ili *sociologija nade* – nade u *fromovski* shvaćeno pravedno, duhovno zdravo društvo. Upravo kao što je i njegovo “buđenje Prometeja”, u stvari, lirski na/govor na buđenje nade.

S tim u vezi, treba naglasiti da posredi nije pasivna nada, niti nada kao jedna od teoloških karakternih snaga (uključujući, pored nade, religioznost; ljubav i zahvalnost), koja znamo, nije bez delatne moći u životu pojedinca. U studijama, oglecima i lirskim zapisima Ljubiše Mitrovića nada ne podrazumeva čekanje ili isčekivanje boljeg, željenog. To nije oblik nade koja samo očekuje dobre ishode, nego je uvek jedan *poziv* za akciju – nagovor na delanje da se do poželjnih društvenih ishoda dođe. To je dakle aktivna, delatna nada. Nada koja uključuje viziju, polet i optimizam. Ona je deo one vrste *optimističnog* gledanja na budućnost karakterističnog za Marksa i većinu neomarksista, u čijim radovima se varira središnja teza o neophodnosti povezivanja kritičke misli i praktičnog delanja, teorije s revolucionarnom praksom (up. Ricer, 2012).

Zaista, reč je o nadi koja zna da su promene društva/sveta potrebne i moguće, i to ne u dalekoj budućnosti – nego *sada*. Takav duh nade sadržan je i u poruci Frederika Majora, direktora Uneska: „Da bismo uvek mogli da očuvamo nadu, ne smemo kasniti s nalaženjem izlaza. Sutra može da bude kasno. U stvari, sutra je uvek kasno” (Major, 1991, str. 315; videti takođe Mitrović, 2013, str. 180). Moglo bi se takođe reći da je sociologija nade Ljubiše Mitrovića ujedno i prizivanje Blohove kritičko-utopističke filozofske misli da svako istorijsko doba sadrži svoj sopstveni horizont, ovaj front nad kojim obitava još uvek neosvešćeni duh utopije, kao i njegovog poziva na obnovu ideja, koncepata i prakse u duhu “principa nade”

(Bloh, 1980). A to je za Bloha značilo transformaciju najpre sâmog koncepta nade – promenu koncepta nade od slabe ideje povezane s neostvarivim snovima u snažan koncept povezan s materijalnom stvarnošću svakodnevnog života (Buchanan, 2010).

Verujući u prometejsku moć čovekovog dela – a Prometej, taj veliki i večno inspirativni mitski lik, etimološki znači onaj koji vidi unapred, koji nazire se, predviđa – Mitrović (Mitrović, 2012; 2013), umesto prihvatanja ili podupiranja *status quo-a*, zalaže za razvoj radikalne i široke društvene kritike i emancipatorske prakse kao neizbežne sačinitelje istinskog sociološkog projekta. Metaforično, za “pronalaženje puta ka novoj obali”. Kroz prizmu kritičke analize društva i sociološke imaginacije – koja svojom vizijom može da tematizuje nove sociokulturne fenomene i da pruži vitalne uvide i plodne koncepte, i da ujedno služi kritici, emancipaciji i transformaciji čoveka i društva – savremena sociologija treba da uzme u kritičko razmatranje šire, globalne društvene procese, da ponudi odgovore na važna pitanja i krupne izazove globalizacije. A to ujedno znači i da ponudi konkretnu, smisaonu alternativu postojećoj dominaciji nametnutog neoliberalnog modela društvenog razvoja (“korporativnoj neoliberalnoj utopiji”, rekao bi engleski ekonomista Džon Grej) i asimetričnoj globalizaciji u savremenom društvu.

Na taj način, ona može doprineti ostvarenju ideala humanizacije društva/sveta i emancipaciji čoveka. Za Mitrovića je to *socijaldemokratska* politička alternativa, koju on vidi kao put istinske socijalne pravde, jednakosti i ljudske solidarnosti. To je mogućnost za koju on optimistički veruje da ima prednost kao osnova društveno-političkog angažovanja, ideja koja ima potencijal da zameni postojeći svetski poredak konstruisan od strane i za svrhe novih ljudi moćil “novih varvara”. I to u ovom veku, koji je otpočeo različitim oblicima “krize globalizacije i globalizacije krize” (Mitrović, 2013): narastanjem socijalnih tenzija i konflikata, kao i ljudske strepnje i neizvesnosti zbog “krize novca”, terorizma i ratnih intervencija, društvenih pretnji i rizika, kao i ekonomskom recesijom koja je dovela do rasta siromaštva, ekonomske nejednakosti i gubitka poverenja u poštenje i delovanje slobodnog tržišta a posebno bankarskih i investicionih službi (videti npr., Woodward, 2010).

Ljubiša Mitrović čvrsto veruje da to nije, kako bi postmoderni mislioci rekli, samo jedna od velikih “priča” o socijalnom svetu, liotarovski “metanarativ” ili “veliki narativ” (*grand récit*). U njegovoj kritičko-sociološki prožetoj (“informisanoj”) imaginaciji to je živa, stvarnosna postkapitalistička alternativa, koja ima snagu da socijalnom svetu – uključujući tu i nas kao ljude – pruži istinski napredak i razvoj, razumevanje i solidarnost, ravnotežu i sklad. Konačno, i novi smisao.

Literatura

- Bloh, E. (1980). *Experimentum mundi*. Beograd: Nolit.
- Bronowski, J. (1980). *Osjećaj budućnosti*. Zagreb: Globus.
- Bronowski, J. (1981). *Porijeklo znanja i imaginacije*. Zagreb: Stvarnost.
- Buchanan, I. (2010). *A dictionary of critical theory*. Oxford: Oxford University Press.
- From, E. (1980). *Revolucija nade: za humanizaciju tehnike*. Beograd: Grafos.
- Major, F. (1991). *Sutra je uvek kasno*. Beograd: Jugoslovenska revija.
- Mitrović, R. Lj. (2005). *Kosmički nomadi*. Niš: Studentski kulturni centar.
- Mitrović, R. Lj. (2005a). *Bauk velike zveri*. Niš: Studentski kulturni centar.
- Mitrović, Lj. (2012). *U vrtlogu tranzicije: Srbija u kontekstu globalnih i regionalnih procesa*. Niš: Filozofski fakultet.
- Mitrović, R. Lj. (2013) *Uvod u studije globalizacije*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet.
- Mitrović, R. Lj. (2013a). *Buđenje Prometeja: lirski zapisi*. Novi Sad: Prometej.
- Reber, A. S. i Reber, E. S. (2010). *Rečnik psihologije*. Beograd: Službeni glasnik.
- Ricer, Dž. (2012). *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*. Beograd: Službeni glasnik.
- Woodward, K. (2010). *Social sciences: the big issues*. New York: Routledge.

ДР ЉУБИША МИТРОВИЋ – ТРУДБЕНИК И САРАДНИК

Др Љубиша Митровић је у правом смислу речи – ангажован човек, и то целог радног века, и то у многим областима рада и живота. По природи отворен дух, по карактеру добронамеран, по осећању за потребе друштва одговоран, нашао се тако и на трагу неких иницијатива које сам ја могао пратити и у њима мање-више могао и учествовати.

Ради се о следећем.

За време кад је проф. Митровић био на важним управним и самоуправним функцијама текао је поступак за оснивање студија српског језика и књижевности у Нишу. Било је томе и отпора, али је професор био на оној страни која је деловала конструктивно, иако су пред иницијаторима биле многе непознанице.

Касније је небројено пута остајао на истом трагу: подржао је све иницијативе Групе за српск(охрватск)и језик и књижевност, њене предлоге за наставни план и програм, њене предлоге за избор и ангажовање наставника, избор асистената; прихватање рецензија за колективне и појединачне публикације; пратио је раст и напредовање Групе, и, ако нам буде дозвољено рећи, као што је одговорно учествовао у свему томе, тако се и радовао њеном расту и успесима. У томе је његов однос био виши и шири од колегијалног – он је увек видео друштвени смисао нашега рада. Радо је свраћао у наше просторе, распитивао се кад ће радити неки од професора с којима је имао поделити више од стручног интереса и сталешке сарадње, било му је пријатно на нашим промоцијама, био је упоран да га снабдевамо свим нашим издањима..., а ми смо настојали да памтимо његов удео у стварању групе на Факултету где је он био декан, и Универзитету где је он у то време био проректор.

Значајна је његова подршка у првим годинама рада Групе, када је ваљало потврдити оправданост њеног оснивања, и отклонити недоумице које су се у, иначе универзитетској средини, јављале у погледу квалитета кадра, планова, идеја и резултата наставног и научног рада са студентима који су Групи, ваљда и због њене суштинске атрактивности (језик и књижевност), прилазили са великим поверењем и младалачким надама. Тако се нашао на челу одбора за скуп *Друштвене промене и на-*

родно стваралаштво (1987, о двестогодишњици рођења Вука Караџића), иза кога је остао један и данас занимљив зборник радова. Нешто пре тога, опет у вези са одређењем да колектив наставника и сарадника на Групи за српски језик и књижевност, има јасну обавезу да истражује народни језик на своме подручју, организован је скуп *Језичка култура нишке средине и правци њеног даљег развоја*, опет уз велику Љубишину помоћ и сасвим у духу друштвеног ангажмана

Истина, и за неке своје иницијативе, радо је прихватао нашу сарадњу, а понекад је и сам усмеравао: при покретању Центра балкнских студија, при дефинисању програма бројних скупова у оквиру пројеката којима је руководио, уважавао је мишљења људи с наше катедре у пословима лектуре, поверавао је (у два наврата) и стварање избора своје поезије професорима с наше групе, и достојанствено се односио према таквим пројектима.

Његова подршка није изостала ни при ставрању Центра за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, где су у прво време наде у истраживачки рад на народном језику и књижевности југоистока Србије, предњачиле у односу на оно што је стварано у његовој области – социологији. Данас нас често има на заједничким скуповима, а сарадња започета пре скоро три деценије траје, и обнавља се.

Гледано са стране, из суседног, али ипак другог ходника (где смо просторно смештени на истоме спрату заједничке куће), не може остати непримећено да остварење неких иницијатива, односно увођење иначе познате академске праксе одавања пажње и почаста људима у струци (у науци и на факултету) што је у моме колективу било најпријатнији задатак, на групи проф. Митровића, много старијој и успешнијој од наше, такав облик стигао је доста касније. Не можемо се отети утиску да се и то догодило залагањем управио проф. Митровића, и приступило се скуповима, конференцијама и зборницима радова посвећеним старијим колегама (Миодраг Цекић, Веселин Илић, Глигорије Зајечарановић, Јован Ћирић...) истина кад већ нису били на Факултету, и уз доста унутрашњег отпора, јер да су се други питали, било би као и пре – ником ништа! Шта се може, у таквим пословима, неко нарасте до способности да прихвати нечију вредност, неко се с тим роди, некога обавезе процедура и традиција, али ни то није лако, а не увек ни тако. Верујам да ће бити и оних који Љубишину личности и дело још не могу, или неће, схватити. А он се труди, и годинама је човек са највише иницијатива.

И та чињеница нас убеђује да у случају професора Љубише Митровића имамо јединство осећања друштвене одговорности, истраживачке и уметничке знатижеље и врлина људског карактера, с којима неко може да се радује и туђем успеху, и да га поспешује. Без тога, можда има и већих и виших, нарочито кад сами себе оцењујемо, али – нема комплетнијих.

ДОПРИНОС ПРОФ. ДР ЉУБИШЕ МИТРОВИЋА РАЗВОЈУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НИШУ

Љубишу Митровића упознао сам септембра месеца 1971. године, приликом сусрета када га је члан Матичне комисије проф. др Данило Марковић обавестио да је на тек завршеној седници Матичне комисије изабран за асистента. То познанство и накнадно дружење било је формалног карактера и није имало неки значајнији интензитет. Право дружење почиње од мог доласка на Филозофски факултет 1980. године. Оно постаје веома интензивно и садржајно. Заједничка је оцена и да смо један другоме били искрени и уважени сарадници и другови, што је потврђивано на многобројним примерима и ситуацијама. Вероватно је ово дружење предодређено чињеницом да смо припадали истој студијској групи – Социологија, а социологија и политичка економија комплементарне су науке. Дружење и пријатељство одвијало се скоро у свим сферама: професионалном, колегијалном, научно-стручном погледу, организацији и развоју Факултета. Период од 1980. године на Филозофском факултету у Нишу, испуњен је веома турбулентним догађањима од укидања појединих студијских група, отварање нових студијских група итд. Посебан проблем било је укидање ООУР на Филозофском факултету као потпуно неадекватне форме организовања високошколских организација. Пре свега, требало је разбити стереотипе о повлашћеном положају појединих ООУР-а на Факултету и неједнаки материјални положај. Требало је убедити тадашњег руководиоца једног ООУР-а да ће укидањем свих ООУР-а будућност Факултета у погледу опстанка, развоја и просперитета бити много извеснија и боља него што је то данас. Захваљујући несебичном ангажовању проф. Митровића и његових сарадника извршена је мобилизације друштвено-политичких чинилаца града Ниша и Региона који су нам помогли да се овај проблем превазиђе. ООУР су укинуте – Факултет постао јединствена организациона целина. У свим овим догађањима Проф. Митровић имао је активну, а веома често и пресуђујућу улогу. Био је идејни творац, актер и непосредни извршилац. За њега нису постојале тешкоће које би утицале на њега да одустане од своје идеје и акције да

се Филозошки факултет реорганизује, развија и афирмише као озбиљна високошколска организација у Србији и Југославији.

У свом концепту и организационој структури Филозофски факултет у Нишу био је оптерећен бројним противречностима које су произиласиле из хетерогености наставних планова и програма, бројност студијских група, недостатка учионочког, лабораторијског и кабинетског простора, опреме, наставника и сарадника, финансијских средстава за материјално пословање, личне дохотке запослених и др. Сви ови проблеми наметну ли су запосленима, а нарочито руководству озбиљне задатке и обавезе како би се обезбедило нормално пословање и функционисање свих садржаја. Мали број запослених у сталном радном односу по студијским групама и недостатак довољног броја професора који би били у стању, према афинитету и кредибилитету, да воде активности и обезбедјује нормалан рад а посебно развој Факултета. У тој ситуацији Љубиша Митровић је имао трајни задатак да анимира политичке чиниоце града Ниша и Републике Србије. У тој улози, он се, за оне услове добро снашао и пливао на таласима успешног функционисања Факултета. Ова сарадња и деловање ишло је преко институција Савеза комуниста и других друштвених и политичких организација. Факултет је захваљујући управо њему имао подршку од органа власти и политичких структура Града и Републике. Међутим, Факултет је годинама стагнирао због одређеног опортунитета унутар њега самог и запослених у њему. Недостатак одлучности и визије за развој која би подразумевала деобу на три целине као излаз из постојеће летаргије биле су ограничавајући фактор. Недовољан број одговорних, одлучних и спремних за реформе и изазове тадашњих руководећих кадрова одржан је статус летаргије на принципу „*kvijeta non movare*” – оно што мирује не треба дирати. Факултет је мировао све до доласка Љубише Митровића за декана када је уз огромне напоре, подршку тадашњег ректора Универзитета у Нишу проф. др Димитрија Михајловића и потпредседника владе Републике Србије – Вукоја Булатовића успео да сломи отпоре Филозофског факултета у Београди и формира Студијску групу за Српски језик и књижевност. Нема сумње то је био лавовски подвиг достојан дивљења. Нажалост, у овом периоду је укинута студијска група за психологију из два разлога: први, због непостојања наставника и сарадника који нису могли да преузму даљи рад студијске групе за психологију, и други, због великог отпора групе са психологију Филозофског факултета у Београду и проф. Александра Петровића као највећег опортунисте. Дакле спаса јој није било али је спашпена Студијска група за физичку културу.

Избор Љубише Митровића за проректора на Универзитету у Нишу развојни процес на Филозофском факултету потпуно је заустављен, јер није било никаквих идеја нити акција да се нагомилани проблеми разрешавају, а присутне противречности превазилазе. Многима је стање летаргије и неталасња било равно – достигнутом благостању и срећи. Суштински није било никакавих идеја нити акција увођење нових програма, трансформацији факултета у три одвојене самосталне целине – Филозофски, Природно-математички и Физичка култура. Ово стање траје до избора проф. др Веселина Илића за Декана Филозофског факултета (1996. год.). Са овим избором разбијене су старе предрасуде „не таласај, не узнемиравај”, већ је отворен процес да се реформски процеси отворе, покрену и интензивирају. Љубиша Митровић је био активни саучесник који је са проф. Веселином Илићем и неколицином колега истомишљеника покренуо озбиљан процес и акцију да се Филозофски факултет реформише у првом реду садржајно ојача новим студијским групама, а затим трансформише у три самостална факултета и тиме отпочну озбиљни процеси убрзаног сопственог развоја.

Посебан акценат дат је формирању нових студијских група у групацији филозофских садржаја и природно-математичких. Све је ово морало да има одређени паритет између ових групација У том процесу између осталих формирана је Студијска група за историју и проф. др Љубиша Митровић постаје њен први руководилац. На овој функцији остаје до коначне консолидације и обезбеђивање довољног броја историчара који преузимају руковођење и даљи рад и развој. Овим је показао да његова улога у развоју Филозофског факултета није била епизодна или театрална, већ активна, тј. активистичка до крајњих консеквенци. Факултет је за њега био основно полазиште и средиште живота, стварања, афирмације и развоја своје каријере и Факултета. Без доброг, афирмисаног и развијеног Факултета нема сопствене афирмације, нема напретка. Факултет је доживљавао као материјалну и духовну основу за сопствену каријеру у науци и друштву како на националном тако и иностраном плану.

Дијалектичко схватање живота и улоге универзитетског наставника и научника утицали су на проф. Митровића да прихвати становиште да је Факултет друштвена база на којој треба градити своју личност и карактеру. За разлику од неких својих колега он није дозволио да упадне у замку стереотипа и аутократског деловања по којима би са својим интересима и циљева били изнад Филозофског факултета и зато скоро нису ништа урадили. Зато су остали на маргинама научног доприноса и људског карактера. Он је себе позиционирао на супротној стра-

ни, при чему је интерес Факултета био интерес свих интереса, а своје градио на њима.. Проф. Митровић је захваљујући својој оријентацији исказао се у правом светлу и садржају своје личности са бројним признањима и похвалама за свој рад. Једна од тих похвала је и избор за првог и јединог професора емеритуса на Филозофском факултету у Нишу и јединог на Универзитету у Нишу из области Друштвено-хуманистичких наука. Избор Љубише Митровића за професора емеритуса није само чин личне афирмације, већ је то афирмација пре свега Филозофског факултета у Нишу, његове научно-просветне зрелости, стабилности и развијености као високошколске установе. У суштини, захваљујући проф. др Љубиши Митровићу и осталим ентузијастима, Филозофски факултет је постао више од образовне установе која треба да учи студенте, он је данас озбиљна и најпропулзивнија факултетска установа на Универзитету у Нишу.

ЧОВЕК ДОБРЕ ВОЉЕ

Професора Љубишу Митровића упознао сам доста давно, можда крајем седамдесетих или почетком осамдесетих година, у време када нисам мислио да је то толико важно да бих забележио или запамтио годину, у време када он још није писао поезију, иако је задацима које је добијао или иницирао у Партији извршавао надахнуто, са завидном посвећеношћу. Наиме, упознали смо се док сам ја из Народног позоришта анимирао, обезбеђивао позоришну публику за 250 реприза годишње и, касније, док сам у *Народним новинама* покушавао да и суштински обезбедим суосниваштво у организацијама Социјалистичког савеза општина нишког региона и да на тај начин, с једне стране, осигурам стабилније финансирање и још бољи материјални положај и институције и појединаца у њој, а, с друге, да знатно повећам тираж. Сматрао сам, наиме, да би такав лист, који је формално имао статус регионалног гласила, упркос томе што су ми врло добро биле познате и културне навике и културне потребе човека с југа Србије, могао да се штампа и у 50 000 примерака... Када сам разговарао са колегом, мада у то време колеге формално још нисмо били, Љубишом Митровићем, он је у томе видео шансу и за Социјалистички савез региона у коме је био на функцији и који није баш могао да се похвали неким конкретним ангажманима, још мање конкретним резултатима. Зато ме је свесрдно подржао и то не само морално. Наиме, на врло практичан начин укључио се у акцију, у обилазак петнаест општинских руководстава са којима смо разговарали и о тој идеји, преговарали о облицима организовања, о уређивачкој политици новина, о финансирању активности, о дистрибуцији... Можда баш захваљујући тој активности, којој је ангажовање политичких чинилаца, чији је представник и чинилац био и Љубиша Митровић, давало одређену тежину и озбиљност, можда су резултати тога рада омогућили да се релативно лако изборим за зграду у Ул. Боже Јанковића, да *Народне новине* добију простор у коме су могле да прошире своју делатност и отворе перспективу за развој штампарства и издаваштва, о чему смо такође маштали. Стицај околности био је такав да то није могло заживети – наступиле су *демократске промене*, које су уништиле и оно што је, после живота под ембаргом деведесетих година, још

могло да ради и да расте, које су инсистирале на томе да *ништа више не буде као што је било*. То се и остварио: нови власник листа и зграде, коју је купио будзашто, распушта редакцију, инсистира на уређивачкој политици која не обезбеђује ни минимум локалне и регионалне информисаности, лист штампа у две до три хиљаде примерака, од којих се не прода ни половина, преферира телевизијско информисање, које потхрањује лењост духа, ослобађа *порока* читања, враћа у дубоку прошлост образовања и васпитања уз огњиште, али и уз садржаје који не комуницирају с нашом традицијом...

Али, да се вратимо теми. Половином осамдесетих година, после два неуспешна покушаја проф. др Саве Панчића, угледног професора руске књижевности Више падагошке школе у Нишу и Универзитета у Приштини, а касније и проф. Драгомира Ђорђевића, друштвено-политичког радника из Ниша, који би, говорио је, уписао последипломске студије ако би се на Универзитету у Нишу, односно на Филозофском факултету отворила Група за српскохрватски језик и књижевност, средином осамдесетих година проценио сам да су се стекли кадровски услови за отварање те Групе. Пошто сам, као директор *Народних новина* завредео слободан и лак приступ руководиоцима Града, почео сам да их обилазим и да тражим њихову подршку. Подршка ми је обећана тим лакше што је и декан Филозофског факултета проф. др Љубиша Митровић, кога су у међувремену консултовали, потврдио да је, развојним актима саме институције, такво проширење програма рада Факултета планирано. На Факултету, дакле, мада је било извесних гунђања међу наставницима физичке културе и природноматематичке струке, нисмо имали знатнији отпор. Декан Факултета преузео је задатак да ову иницијативу операционализује и институционализује. Тако је формирана Комисија за израду Елабората о научнонаставној и друштвено-политичкој оправданости оснивања Студијске групе за српскохрватски језик и књижевност у саставу: др Мирољуб М. Стојановић, директор *Народних новина*; др Недељко Богдановић, доцент Филолошког факултета у Приштини; проф. др Сава Пенчић, редовни професор Филолошког факултета у Приштини; проф. др Миљко Јовановић, ванредни професор Филолошког факултета у Приштини; др Радослав Раденковић, професор у Грађевинској школи у Нишу и др Јован Петковић, професор у Економској школи у Нишу. На својој првој седници Комисија је за свог председника изабрала иницијатора др Мирољуба Стојановића. Уз безрезервну подршку декана Митровића, Комисија је почела да ради и, пошто је рад био потпуно бесплатан, почела је и да се осипа – свела се на три

члана док и проф. Раденковићу није досадило... Елаборат смо практично сачинили Богдановић и ја. Једва смо окупили остале чланове Комисије (у међувремену, неки од њих су почели и да опструирају и саботирају) да га усвојимо и пустимо у процедуру. Процедура се, пошто смо планирали да настава на Групи почне 1. октобра, 1987. године одвијала убрзано и тражила је додатно ангажовање професора Митровића, коме ништа није било ни тешко ни превише – више пута је путовао у Београд на седнице републичких комисија, више пута на седнице Извршног одбора и Скупштине Заједнице усмереног образовања Србије, на Филолошки факултет, где су се у делу наставничког колектива појавиле резерве и отпори, а потом, када је процедура била окончана, лично носио материјал комисијама за писање реферата за избор наставника. И објективно, морало се журити не само зато што се примицао дан почетка рада, него и због тога што је првог октобра на дужност ступао нови деканат чији руководилац, како се испоставило на седници првог Изборног већа, када су усвајани неки реферати, никада није чуо за два великана наше националне науке – за академике Мирослава Пантића и Павла Ивића, а према дотадашњем декану и председнику Комисије, заслужним за отварање те групе, показивао нескривени анимозитет.

Ми са других студијских група нисмо могли сагледати шта све, колико и како проф. Митровић ради на својој групи, али је било сувише очигледно да би било невидљиво његово иницирање, покретање и руковођење међународним пројектима које је финансирао Министарство науке, његов лични ангажман да се објави зборник у част проф. др Веселину Илићу, да се о њему одржи и округли сто будући да се ради о једном од оснивача Филозофског факултета који је изненада, непосредно после пензионисања усред школске године, што није обичај на високим школама, преминуо у родном Лабукову. Можда је ово било и резултат кајања, које се јавило и код још неких колега, што није стао у његову заштиту у време када га је прогонио један професор, председник такозваног Независног синдиката, лингвиста који ни на једном светском језику није умео да састави граматички исправну реченицу и група наставника с привилегијама, али и налогом и заштитом три пиштаљке обешене о свилене гајтане у кабинету сиве еминенције такозваних демократских промена на нашем факултету (симболика гајтана који су, заједно са султановим ферменима, стизали у пашалуке и слали у вечност непослушне паше и субаше многима од нас била је позната). Усред такве демократије, при првом заузимању трона декана, није био изабран већ постављен, а при другом поста-

вљењу добио је један глас више од половине. Вероватно свој. Са те висине настојао је да демонстрира дух градског мангупа и да, некажњено омаловажава своје колеге, свим силама настојао да покаже како претходни декан није знао шта ради...

Ето, тако то бива. Почели смо о професору Митровићу, о човеку добрих намера и агилне воље, а завршили с његовим окружењем. Ко зна да ли је то добро и ко зна да ли другачије може, јер се људи, појаве и дела могу ваљано сагледати и проценити само у контексту времена и околности у којима су се појавили...

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА У СОЦИОЛОШКОМ КЉУЧУ¹³⁷

Захуктали галоп глобализације незауостављиво гази све испред себе. Повремени покушаји њеног обуздавања дају само половичне, али ипак важне резултате (разни антиглобалистички покрети). Посебно су важни теоријски и публицистички радови који указују на бројне противречности овог цивилизацијског мегатренда. У нашој средини, нажалост, таквих литерарних доприноса је све мање. Ипак, постоје аутори који ову проблематику прате и неуморно истражују дајући не само немерљив допринос њеном бољем познавању, него и подстичу друге истраживаче, посебно младе, да глобализацију проучавају као тему која није тек пролазна историјска појава, већ процес који задире у целокупност историјског процеса, у живот и трајање сваког човека на Планети. У том смислу ради се о јединственом сплету разних подпроцеса (економских, технолошких, еколошких, културних, војних, политичких и др.) који одређују све што се дешава у светској историји већ неколико деценија. Неважно је, при томе, када је глобализација заправо почела (у античко време, у време првих великих колонизација, у доба нововековних освајања, у другој половини прошлог века када се под тим називом јавља итд.), колико је важно упознати њене садржаје, појавне облике, последице и нарочито перспективе и даље правце одвијања. Бројни аутори о томе износе бројне приступе и то је сасвим уобичајено и чак добродошло јер се тиме обогаћује сазнајни фонд о једном проблему који више никог не можа оставити незаинтересованим, ма које био професионалне вокације и нивоа образовања.

У том смислу корисно је указати на занимљиву периодизацију глобализације коју је понудио познати њујоршки аналитичар и публициста, Томас Фридман, у књизи-бестселеру „The World Is Flat: The Globalized World in the Twenty-First Century“, а која је изазвала бројне теоријске полемике широм света. Фридман сматра да су постојале три велике ере глобализације:

¹³⁷ Осврт на књигу *Увод у студије глобализације*, проф. др Љубише Митровића, Филозофски факултет, Косовска Митровица, 2013.

- прва ера је почела открићем Америке (1492) и трајала је све до 1800. године. У том периоду је, по њему, дошло до „смањивања света са величине ‘велик’ (large) на ‘средњу’ (medium) величину“. Ту фазу Фридман назива *глобализација 1.0.*, а главне покретачке снаге су биле државе;

- *глобализација 2.0.*, која је трајала од 1800-2000. год., уз прекид за време Велике депресије (1929-1934) и Другог светског рата, довела је до „смањивања света са величине ‘medium’ на величину ‘small’ (мали)“, а главни носиоци су предузећа;

- *глобализација 3.0.*, која је отпочела новим миленијумом, оспособљава, сматра Фридман, сваког појединца, да се слободно и тобоже равноправно укључује у све светске процесе, што значи да су они и главни актери, односно носиоци глобализације, у мери колико знају, хоће и желе да учествују у „равном“ (flat) свету.

Критике оваквог приступа, посебно објашњења ове последње фазе, биле су, а још увек стижу, више него жестоке. Суштина се своди на то да је Фридманова перцепција глобализације исувише једнострана и неосетљива за потребе, могућности и интересе неразвијеног и сиромашног дела света (индијски аутори су најчешћи Фридманови опоненти), са чиме се и ми можемо сложити.

Оно што је за све те покушаје глобализације карактеристично тиче се *насиља*, тј. коришћења разних облика силе (санкције, ембарга, забране, лимити итд.), укључујући и грубу физичку силу као средство за пенетрацију у широке планетарне просторе. Додуше, садашњу, „soft“, тиху, уљуђену, глобализацију не одликује превасходно физичка (војна) сила – иако није сасвим напуштена (цинично звуче отворене поруке да је НАТО инструмент глобалног утицаја тзв. земаља слободног света и ‘чувар западних вредности’!?) – и тежња за отвореним покорвањем (физичком контролом територија као колонија) – мада се и то користи када год је неопходно – колико је у питању тежња да се остатку света (ту спадају и тзв. транзицијске земље) наметну сопствени стандарди понашања, тј. тежња да остаток света постане што сличнији лидерима глобализације.

Професор Печујлић у својој познатој књизи такође цитира поменутог Т. Фридмана, иначе страшног присталицу глобализације, који, између осталог, каже: “Упоредо са окончањем хладног рата настаје глобализација америчког капитализма. Рећи ћете: сувише окрутан модел. Можда, али то је златна лудачка кошуља која је превасходно амерички производ. Глобализација има изразито амерички лик. Ми верујемо да америчке институције морају све остале да пошаљу на гробље историје.

Насупрот традиционалним освајачима, ми се не задовољавамо тиме да покоримо друге, него инсистирамо да постану слични нама (курзив – С. П.), разуме се, за своје сопствено добро. Американци су апостоли брзог света, непријатељи традиције, пророци слободног тржишта, првосвештеници високе технологије” (курзив и подвлачење – С. П.).

Ове речи које ‘до бола’ искрено саопштавају нови амерички манифест и мисију у будућности, никога не би смеле да оставе равнодушним, јер оне изражавају отворену претњу да ће сви садашњи државни и културни идентитети бити поништени, односно да ће цео свет, пре или касније, бити обликован по мери и укусу САД. При томе, отворено се указује на високу технологију и слободно тржиште као пророчке и ‘божанске’ вредности и средства којима ће САД остварити своју глобалну мисију. Уколико је то, заиста, оствариво и неизбежно, онда је најбоље да ‘остатак света’ што пре похрли у сусрет Великом мисионару, прихвати његове вредности, замоли га за мило срђе и благослов и убрзано крене у ‘демонтирање’, испирање и брисање свих трагова свог тако застарелог, немодерног (а камо ли постмодерног) идентитета и прихвати ново Јеванђеље слободе, те универзалне вредности по којој смо чак слободни да изаберемо и начин свог – нестанка.

Све ово, и још много других аспеката, имао је у виду писац једне од последњих и свакако до сада најцеловитије и најутемељеније студије о глобализацији на српском језику, наш познати социолог и културолог, др Љубиша Митровић, проф. емеритус Универзитета у Нишу и Приштини, под насловом „Увод у студије глобализације“.

Аутор је своју књигу поделио у четири теоријски и методолошки конзистентна дела. У првом делу под насловом „Социологија, глобалистика и мондологија“ Љ. Митровић даје одличан преглед најважнијих глобализацијских појава и уводи доста својих оригиналних аналитичких категорија и методолошких поступака и новина. Посебно је убедљива његова критика постмодерности и пратеће хистерије којом се желе наметнути нови обрасци социјалног живота који се све више унифицира и типизира. У другом делу књиге аутор даје широк критички преглед најважнијих нових парадигми и анализира доприносе кључних аутора као што су Волерстин, Кастелс, Бурдје, Бек, Рицер, Печуљић и др. Ово је посебно корисно имајући у виду да је књига намењена и као универзитетски уџбеник. Трећи део, под насловом „Глобализација и глобални трендови“ има посебан значај. Овај део носи снажан ауторски печат који се огледа у бриљантној анализи зналачки одабраних тема, не само актуелних, као

и аргументованој критици како видљивих, тако посебно оних скривених, дубљих, последица глобализације којима су изложене нарочито мале земље и тзв. мале културе и идентитети. Аутор аргументовано, вехементно и изузетно акрибично брани потребу очувања националних идентитета не само као наследну обавезу и дуг према прецима, већ пре свега као легитимацију за будућност и меру трајања која се не сме жртвовати због било којег прагматичног интереса у дневним геополитичким играма тзв. регионалних или ширих интеграција. Овакав приступ посебно долази до изражаја у четвртом делу књиге који има наслов „У потрази за алтернативом друштвеног развоја“. Проф. Митровић је у овом делу књиге на најбољи начин испољио своју вишеструко доказану способност и као социолог развоја, те агрегатне и најсложеније социолошке дисциплине. Познато је да се у тој дисциплини могу опробати само најбољи познаваоци не само социологије, већ и економије, технологије, културологије, политикологије, антропологије и других граничних дисциплина, а проф. Љ. Митровић засигурно спада међу такве. У овом поглављу аутор се залаже за социјалдемократску алтернативу развоја, за глобализацију солидарности и разумевање међу народима, за културу мира и свеколику еманципацију људи. Посебно је осветлио улогу науке, универзитета и интелектуалаца у креирању алтернатива.

Кроз читаву Митровићеву обимну књигу (преко 400 страница) провејава неколико кључних питања: шта је најјачи покретач глобализације; шта је њен крајњи циљ; како ће свет изгледати у будућности којој све брже хрлимо? Овим питањима ми додајемо и следећа: да ли ћемо можда сви живети у једној држави, са једном владом и управом? Шта ће остати од тако жељеног и хваљеног плурализма, мноштва, разноликости? Да ли се све и увек у модерној историји одвија спонтано или можда постоје скривени и недокучиви планови? Сценарији, јер завере неким звуче тако грубо и несофистицирано, готово балкански?

Оваквим и још многим другим деликатним питањима баве се само најпроницљивији, најобавештенији и најхрабрији истраживачи савременог света. Многи су се, нажалост, већ повукли, неки више нису живи, многи су одустали, разочарани или немоћни пред новим налетима претећих глобализацијских таласа. Проф. Љ. Митровић, бард српске социологије и мислилац изван сваког дисциплинарног формата, неуморни аналитичар и критичар савремене историје, наш најбољи и најумнији зналац глобализацијских токова, није одустао, није се ни разочарао ни поколебао у вршењу мисије поштеног и часног научног трагања за новим увидима у бездан глобализацијског „мелтинг пота“ у

којем се већ готово сви налазимо, чак и када тога нисмо сасвим свесни. Са већ пословичном упорношћу, посвећеном акрибијом и неугасивом жеђи за истином, Љубиша Митровић тражи рупе у том великом (глобалном) лонцу, уверен да оне постоје и да ће кроз њих исцурети садашњи модел и концепт вестернистичке глобализације и тако породити нови и напреднији, пре свега праведнији и за већину Света прихватљивији.

Мало је аутора и у светској литератури који тако дубоко и визионарски сагледавају сву трагику савремене историје у којој се тихим насиљем и меком моћи растаче модел вестфалске државе, а у име тзв. светске, глобалне, мефистофеловске и лицемерне „међународне заједнице“ која једино признаје диктат моћи и права јачег. Истовремено, широм глобуса у току је велико и никад објављено такмичење тзв. локалних лидера и псеудо државника (доказано некомпетентних, уцењених, корумпираних, без визија) који чак са усхићењем распродају остатке суверенитета својих држава и све то покушавају представити као врхунски домет своје државничке мудрости и тобожњег напретка својих земаља. О tempora, о mores! Њихов допринос настајању света са једном страном света – западном – је несумњив. Они су тако кооперативни, напредни, демократски, глобални, од Запада хваљени и награђивани и као такви веома пожељни точкићи у левијатанском механизму новог таласа глобализације. Њих најмање интересује како ће о њиховим делима судити њихови савременици или потомци. Они хоће резултат одмах и сада, не питајући за историјску цену.

За разлику од многих теоретичара и аналитичара глобализације, проф. Митровић одлично разуме улогу, значај и домете савремене технологије, посебно тзв. информационо-комуникационе, као ефективних средстава којима се остварује, преноси и контролише моћ широм Земљиног шара. Такође, он разуме да се управо због такве намене ова технологија и најбрже развија. Али и други видови технологије, посебно војне, имају драматичан и претећи ритам развоја, што додатно убрзава неке видове глобализације (америчка доктрина о заштити тзв. националних интереса било где на Планети), али и угрожава светски мир као основни предуслов опстанка наше врсте и било каквог њеног развоја. Другим речима, опсесивна жеља за доминацијом и контролом неких група (богаташа, банкара, плутократије, политичара итд.), као и пратећа параноја и страх од губитка моћи који они перманентно осећају, довели су човечанство у ситуацију глобалног таоца и до парадоксалне ситуације у којој научни и технолошки развој постају више инструменти приватизованих империја моћи, него што би могли послужити општем благос-

тању имајући у виду реални потенцијал који научно-технолошки развој има.

Значајан простор у књизи Љ. Митровић је с правом посветио новом знању одређеном у новој технологији. Он их види као новог „актера“ савремене историје који има несагледив потенцијал промена свих друштвених структура, односа моћи, начина управљања, културног развоја итд. Али и свих видова злоупотреба, које се, нажалост, итекако дешавају. Привлачност поседовања што „напредније“ технологије надмашује све до сада испољене тежње за неким садржајем или објектом поседовања (робова, земље, злата, новца, топова...), јер је више него јасно да технолошка предност све то може да релативизује и њеном имаоцу донесе нове димензије моћи које се брзо претварају у реалне (економске, територијалне, физичке итд.) атрибуте. Зато не треба да чуди што смо сведоци праве хистерије научно-истраживачког рада у одабраним технолошким секторима где се извесно очекују највеће технолошке ренте. Стога, сезона лова на паметне главе (head hunting) је стално у току и улови за богате и развијене су све већи, а они други на тај начин и у знању остају све сиромашнији. Ипак, срећом, не одлазе сви у обећане земље науке и технологије, већ остају у својим земљама и они могу бити кључно семе и засади будућег бржег развоја и напретка својих земаља. Штавише, они могу изнедрити и таква решења која могу енормно подићи квалитет и конкурентност привреда својих земаља и довести у очај тзв. светске лидере у одређеним производним секторима. То се већ прилично масовно дешава у неким азијским земљама које постепено преузимају примат неким западним земљама које су биле традиционални лидери или у дужем раздобљу чак једини произвођачи (нпр. у индустрији компјутера, софтвера, професионалне електронике, медицинских инструмената, лекова итд.). Уз преузимање превласти у знању, технологији и производњи долази и јачање финансијске снаге тих земаља, смањење спољне задужености и зависности од западних банака, што је несумњива промена у односу на стање од пре само неколико деценија и сигуран наговештај нове преарсподеле глобалне моћи и стварање нове глобалне „шаховске табле“ у којој мегатренд азијатизације постаје једнако снажан, ако не и јачи, од западњачке глобализације на коју смо већ готово навикли.

Нажалост, у неким земљама транзиције, као нпр. у Србији, још увек доминира загладаност на западну страну света, као стратегије која тобоже нема алтернативе. Већ је банално подсећати тако једнострано кодиране мислиоце да све има алтернативу, јер је и читав космос заснован на бинарном или

бимодалном концепту, и да сваки наш сељак зна да никад није добро држати сва јаја у једној корпи. Значи, треба веровати, охрабривати, подстицати и на сваки начин помагати и награђивати све мислеће људе, како оне у сфери креирања научних знања и њихове технолошке и производне примене, тако и оне који креирају позитивну друштвену свест, традицију и модерност истовремено, јер то једно друго не искључује (пример Јапана), али и хуманизам, морал и заједништво као брану надирућој глобализацији која би да избрише и поништи оно што је хиљаду година стварано, чувано, култивисано. У ствари, од глобализације не треба бежати, већ од ње треба узимати оно најбоље, а то је њен потенцијал да свакога брзо и релативно лако/јефтино повеже са оним шта му највише одговара. Могућност избора мора да постоји, јер у противном сви ћемо носити исто одело, јести исту храну, говорити истим језиком, уживати у истим играма... А то није добро и човечанство никад није следило такав пут, мада је било више покушаја наметања таквог пута, од Римског царства, великих средњовековних освајача, Наполеона, Хитлера. Нико није успео у свом моделу глобализовања остатка света. Верујемо да то неће ни убудуће. Свет је богат онолико колико је – различит. То је и његова највећа вредност коју свако на различит начин теба да чува, а не поништава и унифицира.

Улога медија и тзв. виртуелне реалности, пре свега због својих скоро неограничених манипулативних способности, у свему томе има посебан значај. Тзв. прање мозга, креирање тзв. инстант знања, брзо преумљивање и друге методе менталног, али и емоционалног и естетског инжењеринга, доведени су до савршенства. На делу је глобализација укуса, стилова понашања, естетских критеријума итд, а старе вредности и традиција се потискују у име модерности која је већ препуна разних изопачености и девијантности која може да угрози саму суштину људске врсте као највишег домета у развоју природе. Ново и патолошка неофилија епидемијски се шире брзином ТВ таласа (глобалне телевизије) и интернет сигнала као мреже свих мрежа. Опчињеност виртуелним умрежавањем доводи до нарочите врсте отуђености и изгубљености читавих генерација младих људи који рапидно губе не само колективни идентитет, него и лични. Они су свуда присутни, али више не знају ни ко су ни коме припадају. Индивидуализам је доведен до бесмисла, а егоизам до савршенства. Солидарност, хуманизам, емпатија, заједница, идентитет, суверенитет, национална/грађанска држава итд. потискују се и одбацују као превазиђени реликти прошлости. Постмодернизам доноси и нове садржаје хедонизма, забаве, слободног времена на начин који не афирмише креатив-

ност и стваралачку радозналост, већ се нуде бизарни хобији, хиперсексуалност и други видови ниских страсти, а све у функцији комерцијализације и јефтине популарности.

Овај краћи осврт на најновију књигу проф. Љубише Митровића завршићемо указивањем на само још неколико значајних поука које ова књига доноси. Ту првенствено мислимо на оне делове у којима се он осврће на Балкан, као својеврсну периферију Европе, на којој се издиференцирало више националних и културних идентитета, тесно испреплетених, често завађених, али ипак међусобно итекако зависних. Овај простор, као фактичка колевка Европе, налази се у дуготрајној метаморфози својих идентитета, а у последње време и у вртлогу тзв. европеизације, усвајања тзв. нових европских вредности и посебно у геополитичком кључу тзв. евроинтеграција. Положај Србије у том контексту је посебно деликатан, нарочито у последње време откако је њена политичка елита учинила радикални заокрет ка Европској унији, мада грађани још нису имали прилику да се демократски, плебисцитарно одреде према таквој политичкој одлуци, којој и даље недостаје демократски легитимитет. Чињеница да је Србија окружена земљама чланицама ЕУ, те *недржаве* (нема јединствен народ, нема јединствену територију, нема јединствену власт) и нечланице међународне заједнице (УН), мада се нелегално представља и у нашој широкој јавности доживљава као “међународна заједница”, ствара амбивалентна расположења код грађана Србије који добро знају како се живи у суседним земљама чланицама ЕУ. Великом броју (вероватно великој већини) грађана посебно смета начин и цена уласка у ЕУ. Довољно је само подсетити да нико од 28 чланица ЕУ свој улазак није платио одрицањем од своје суверене територије, међународно признате и сопственим уставом дефинисане.

Мада књига Љ. Митровића не разматра експлицитно и систематизовано ова питања, она даје одличан “шлагворт” за темељну и широку научну расправу о њима као несумњиво најактуелнијим друштвеним питањима у нашој земљи. Мишљења смо да се у том смислу ова књига може узети као незаобилазно теоријско штиво у свим будућим расправама које ће, надамо се, уследити и омогућити интелектуални и морални алиби нашој социологији, али и другим наукама, да изнесу своја становишта и понуде предлоге за управљање судбином српског народа и свих грађана Србије у овим смутним и турбулентним временима. Од непроцењивог су значаја Митровићеве опсервације на наречене теме у последњем делу његове књиге који има наслов “У потрази за алтернативом друштвеног развоја”. Као непомирљиви критичар сваког бесмисла и неправде, којем

је иначе веома блиска социјалдемократска политичка оријентација, он дубоко верује у победу напретка и правде, а као модерни социјални мислилац који добро разуме домете и ограничења сваког друштвеног ангажмана у светлу све заостренијих интереса, Љ. Митровић исказује свој нескривени оптимизам и непоколебљиву веру у „моћ слободе“, у „могућност хуманистичке измене света, демократског развоја и напретка друштва и читавог човечанства“.

Овакве поруке и вера у еманципаторску моћ човекове праксе јесте снажно охрабрење за све нас који не желимо да се предамо глобализацијском Левијатану, продамо за шаку лажног новца или подамо моћним силоватељима историје који ће, пре или касније, завршити на месту које им једино и припада – ђубришту историје.

Због свега, сви који читамо на српском језику, дугујемо професору Љубиши Митровићу што нам је подарио значајно штиво за подуку и поуку, а одужићемо му се најбоље ако то штиво – пажљиво читамо. Сви, а не само његови студенти.

ЧЕКАЈУЋИ НОВЕ ТВОРЦЕ НОВИХ ПАРАДИГМИ У СОЦИОЛОГИЈИ

Приказ књиге Митровић, Љ. Р. (2008). *Творци нових парадигми у социологији* (р. 121). Београд: Институт за политичке студије

Социологија, наука коју сложеност њеног предмета истраживања одређује као полипарадигматску, у дугим је периодима свог развоја била редукована на појединачне парадигматске обрасце чија је једностраност и искључивост доводила до деформација и блокада социолошких истраживања. Процеси свеобухватне интеграције и стандардизације, али и израженог дисконтинуитета, несигурности и непредвидивости у савременом друштву, осликавају се и у савременој социолошкој теорији. Контрадикције у преовлађујућим теоријским оквирима генеришу интерну динамику сукоба међу парадигмама, али се у исто време јавља и пледојаје за интегрисаном парадигмом и отварањем према природним и хуманистичким наукама. Такво стање не представља слабост социологије јер би она избегавањем да теоријске приступе прилагоди променама у савременом друштву ризиковала да остане у колизији са предметом свог истраживања. Дисциплине које у својој релативној стабилности и кохезији избегавају преиспитивање самих себе, ризикују да остану у бесконачном кружењу, док самоанализа омогућава истраживање нових граница и улазак у непознату територију савремених социолошких проблема. У таквој ситуацији сваки покушај свеобухватног приступа у анализи савремених социолошких теорија завређује пажњу, а посебно ако се ради о домаћем аутору са међународно признатом академском каријером, и богатим примарним искуством из различитих периода глобалних друштвених превирања.

Књига *Творци нових парадигми у социологији*, др Љубише Митровића, дугогодишњег редовног професора Филозофског факултета и првог емеритуса Универзитета у Нишу, објављена је 2008. године у издању *Института за политичке студије* из Београда, а аутор припрема и друго, допуњено издање, које ће бити обogaњено новим творцима нових парадигми у социологији. Љубиша Митровић је један од најплоднијих и најци-

тиранијих српских социолога који иза себе има преко четири стотине библиографских јединица из области социологије на српском, руском, немачком, француском, енглеском, бугарском и македонском језику, и чије се књиге користе као уџбеници или додатна литература на универзитетима у земљи и иностранству. Књига која је пред нама је доказ ауторове ангажоване интелектуалне посвећености критичкој анализи савремених друштвених промена и проналажењу могућих праваца развоја социологије као најопштије науке о друштву. Професор Митровић у десет поглавља излаже основне тезе, али и критички анализира исто толико доминантних теоријских праваца у савременој социологији, не ограничавајући се искључиво на Западне ауторе.

У предговору под називом *Од плурализма парадигми ка интегрисаној парадигми у социологији*, аутор преко Куновог концепта структуре научних револуција нуди објашњење за тренутни дисциплинарни хаос у социологији. Изражено настојање за стварањем интегрисане социолошке парадигме, он види као реакцију на редукционизам и злоупотребу функционализма и марксизма у академској заједници у другој половини XX века, али и одговор на тренутну хипертеоријску и хиперемпиријску подељеност у социолошким истраживањима. Прво поглавље књиге је посвећено стваралачкој метаморфози дојена француске социологије *Алена Турена*, у чијем раду професор Митровић идентификује неколико развојних фаза у распону од акцијске социологије до постмодерноног персонализма. У свакој од ових фаза Турен је успио да изгради нов парадигматски оквир афирмишући ангажовану социологију која треба да буде у функцији развијања критичке грађанске самосвести и преображаја друштвених група, класа и слојева у ангажоване актере демократске самопроизводње друштва. Аутор у теоријским и атеоријским разлозима тражи оправдање за Туренов најновији радикални заокрет према антропологизму и психологизму, али одговоре на постављена питања оставља будућој научној критици. У наредном поглављу *Теорија друштвених сукоба (конфликтна теорија)* приказане су основне теоријске поставке најважнијих савремених представника овог теоријског приступа: *Ралфа Дарендорфа*, *Луиса Козера* и *Рандала Колинса*. Следи приказ Хабермасове теорије комуникативног деловања, као искорака из Марксове парадигме и реконструкције историјског материјализма као метода и теорије.

Четврто, и по обиму највеће, поглавље књиге посвећено је *Доприносу Имануела Волерстина мондологији и критичкој теорији глобалне транзиције светског система*. Оно започиње кратким уводом о мистификацијама и злоупотребама појма транзи-

ције у савременим друштвеним наукама, и освртом на различите типологије транзиције. Аутор жели да укаже на значај Волерстинове парадигме за разумевање структуре и динамике савременог светског друштва, посебно се фокусирајући на његово критичко утемељење савремене глобалне социологије и теорије глобалне транзиције светског друштва. Како наводи професор Митровић „у његовој парадигми је дошло до срећног споја структуралног и историјско-материјалистичког приступа, као и елемената социјалне акције, тако да се Волерстинова теорија приближава захтевима за формулисање тзв. *интегрисане парадигме*“.

Бурдијеова критика неолибералне филозофије развоја, мита о мондијализацији и новој Европи наредно је поглавље у коме се анализира теоријски приступ *Пјера Буридјеа* као једног од најзначајнијих европских социолога друге половине 20. века, за кога је социологија немогућа без јединства теорије и емпирије, без њиховог испреплитања у социолошкој праксеологији. Аутор га узима за пример „ангажованог беспартијског интелектуалца, који је припадао модерној интелектуалној евролевици и у духу своје ангажоване хуманистичке социологије трагао за путевима, могућностима и актерима развоја друштва и еманципације човека“. У шестом поглављу, *о постмодерној социолошкој теорији*, налази се кратак приказ теоријских приступа по којима ново постмодерно друштво захтева алтернативне постмодерне парадигме у науци уопште, па тако и у социологији. За разлику од позива на стварање интегрисане парадигме, постмодерна парадигма инсистира на релативизму, субјективизму и разликама, наглашавајући толерисање многогласја. Без обзира на то што су многи социолози постмодернизам сматрали пролазном модом, професор Митровић ово поглавље закључује констатацијом да је „извесно да се постмодернизам више не може игнорисати у савременој социолошкој теорији“. Следи поглавље о парадигми информационог начина развоја и умреженог друштва *Мануела Кастелса*, социолога чији значај за фундаментално разумевање нашег доба многи пореде са значајем Карла Маркса и Макса Вебера. Кастелс указује да се епоха у којој живимо битно разликује од индустријског капитализма, она је више информациона него индустријска и представља зачетак конституисању новог друштва које он назива *умреженим друштвом информационог капитализма*. Основна јединица тог новог друштва није породица, појединац или организација рада, него је то *мрежа*. Иако су га многи поредили са Марксом, Кастелс насупрот њему не сматра да друштвену теорију и истраживање треба схватити као средство за промену света, него само као средство за његово разумевање. У ос-

мом поглављу аутор нам представља *Урлих Бекове* теоријске концепте о рефлексивној модернизацији, ризичном друштву и глобализацији, а парадигматски карактер им додјељује због увођења појма *друштво ризика*, као и јасне концептуалне дистинкције између појмова *глобализација*, *глобалитет* и *глобализам*. Једно од већих поглавља посвећено је и савременом руском социологу *Вјечеславу Кузњецову*, творцу геокултурне парадигме и утемељивачу социологије културе мира. У првом делу овог поглавља налази се преглед стања и тенденција у савременој руској социологији, која ослобођена монотипне парадигме, доктринарности и догматизма, живи у знаку теоријског плурализма уз изражену успешну повезаност теоријских и емпиријских истраживања. Кузњецовљева парадигма геокултуре у савременој науци, представља теоријско-методолошки основ за истраживање развоја, проблема безбедности и културе мира у свету. Књига се затвара приказом *Жорж Рицеровог* пледоајеа за интегрисаном парадигмом у социологији и његовом критиком глобализације као мекдоналдизације друштва. Иако се слаже са Рицеровим пледоајеом, професор Митровић сматра да истинска синтеза оличена у интегрисаној парадигми, у ери дисциплинарног хаоса и експлозије парадигми наглашене парцијализације сазнања, још увек остаје само задати циљ.

У књизи *Творци нових парадигми у социологији* препознајемо одјек идеала „шездесет осме“, јер су многи од представљених твораца нових парадигми у социологији, као и сам аутор, на неки начин повезани са тим бурним периодом. Након пропуштене историјске шансе за стварање хуманијег света почетком 70-их година прошлог века, већина ових аутора се у садашњости задржава на ублаженој критици све већих неједнакости и драстичног сужавања људске слободе у савременом свету. Ипак, они су интелектуално још увек далеко изнад масе неопозитивистичких апологета и представљају инспирацију и изазов даљег развоја социологије. Професор Митровић од генерација младих социолога очекују нове иновације и синтезе. Надајући се скором, новом и проширеном издању књиге, изазов и обавеза за сваког социолога је да у оквиру својих могућности допринесе развоју и синтези нових парадигми у социологији и на тај начин спречи колизију најопштије науке о друштву са предметом њеног истраживања. Рад професора Митровића је извор инспирације за улагање додатних напора у том смеру.

О СТУДИЈАМА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ¹³⁸

Приказ књиге Љубише Р. Митровића: *Увод у студије глобализације*, Филозофски факултет, Косовска Митровица, 2013.

И поред чињенице да о глобализацији постоји релевантна социолошка литература унутар које постоји више хиљада монографских студија, овај феномен остаје актуелна тема како источне тако и западне научне мисли. Глобализација је противречан процес који умрежава свет, али га и дубоко поларизује. Као објективан историјски процес, он је тесно повезан са низом других који имају регионални или субглобализацијски карактер. Дубока подељеност савременог света подразумева изразито висок степен социјалних, економских и културних разлика између земаља центра, периферије и полупериферије, односно Првог, Другог, Трећег и Четвртог света. Савремено друштво је још увек у раскораку између процеса глобализације и процеса фрагментације. Аутентична расправа о глобализацији захтева једну врсту синтезе друштвених наука, плуралитет теоријских приступа и социолошки интегрисану парадигму. У такву расправу били би укључени како они који нуде аргументе *за*, тако и они који нуде аргументе *против*. Само на тај начин могуће је постићи адекватно социолошко разумевање овог феномена. У том смислу, ова студија представља једну од првих које су систематично и објективно указале на историјски развој овог процеса, али и на развој домаће и светске научне мисли о његовој социјалној природи, узроцима, димензијама и историјској путањи.

Студија је настала као резултат ауторовог вишедеценијског интересовања за овај феномен. Она је намењена најпре постдипломцима, али и ширем читалачком кругу друштвених истраживача заинтересованих за научно разумевање овог друштвеног процеса. Књига је подељена на четири поглавља: Социологија, глобалистика и мондологија; Нове парадигме у социологији и глобалистици за 21. века; Глобализација и глобални мегатрендови; У потрази за алтернативом друштвеног развоја.

У првом поглављу аутор најпре указује на сазнајно-гео-

¹³⁸ Текст је резултат рада на пројекту ИИИ 47023 *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ријске и методолошке изазове са којима је суочена савремена социологија. Појмови класичне социологије постају недовољно адекватни за научну анализу и објашњење савременог друштва. Међу првима у нас, професор Митровић критички разматра утицај глобализације на социологију као науку. Заправо, реч је о оном утицају који делује на онтолошке и гносеолошке претпоставке развоја савремене социологије. С тим у вези, професор Митровић читаоце ове књиге упознаје и са новим истраживачким пољима и регистром питања која се јављају унутар савремене социологије (2013: 25-26). Услед снажног утицаја глобализације долази до прекомпоновања класичне и претежно затворене структуре друштва. Сада је на делу стварање једне нове цивилизације која утире пут „постдруштву“. Описујући опште структуралне промене савременог друштва, аутор указује на објективне околности које захтевају стварање једне отворене и одговарајуће науке, коју можемо препознати као „савремену глобалну социологију“.

Садржином другог поглавља аутор нас упознаје са новим парадигмама у социологији и глобалистици за XXI век. Он најпре указује на значај научно-технолошке револуције који се изражава као технолошка, развојно-цивилизацијска и социолошка парадигма. Ово поглавље, такође, обилује исцрпним и систематичним прегледом најзначајиних теоријских оријентација приказаних у следећим ауторовим расправама: „Допринос Имануела Волерстина мондологији и критичкој теорији глобалне транзиције светског система; Мануел Кастелсова парадигма информационог начина развоја и умреженог друштва; Бурдијеова критика неолибералне филозофије развоја, мита о мондијализацији и новој Европи; Улрих Бек о рефлексивној модернизацији, ризичном друштву и глобализацији; Пледоаје Џорџа Рицера за интегрисаном парадигмом и његова критика глобализације као мекдоналдизације друштва; Мирослав Печујлић о социологији светског друштва и социологији глобализације“ (55-113).

Треће и централно поглавље припада тематском циклусу посвећеном феноменолошкој анализи глобализације и глобалних мегатрендова. Глобализација је објективан историјски процес чије је дејство интензивирано научно-технолошким револуцијама у XX веку. Имајући у виду разноврсност теоријско-методолошких приступа глобализацији и транзицији, аутор ове књиге нуди један посве синтетички приступ којим елиминира различите појмовне и термилошке нејасноће присутне у западној, али и у источној социолошкој анализи ових процеса. Дубоке структуралне промене које су захватиле савремени свет одражавају се кроз све већи јаз између богатих и сиромашних,

развијених и неразвијених, укључених и искључених. Инспирисан неомарксистом Имануелом Волерстином и истовремено мотивисан својим снажним интересом за хуманошћу и глобалном правдом, аутор доследно примењује теоријски модел светско-системске поделе на центар, периферију и полупериферију. На тај начин, открива нам се и суштински узрок који ствара савремене светске противречности. Узрок лежи у светској подели рада, односно у сукобу између рада и капитала. Слаба заинтересованост моћних глобалних актера за превладавање такве дубоке противречности утицала је и на појаву *кризе глобализације*. Ова криза одражава амбивалентну социјалну природу глобализације – *еманципаторску* и *експлоататорску*. Такву двострукост социјалне природе професор Митровић је изразио разликовањем њена два модела: асиметричног (неоимперијалног) и асоцијативног (демократског). Оно што, такође, карактерише дух нашег времена, и у извесном смислу чини друго лице структурних неједнакости и неоимперијалне глобализације, јесте раст социјалдарвинизма и тероризма (246). Читаоци ће неизоставно приметити и снажну ауторову заинтересованост за критичку и ангажовану улогу интелектуалаца у савременом свету (251-253). Када је реч о будућности малих националних држава, аутор упозорава да је она у доброј мери одређена њиховим регионалним и геополитичким положајем. Тако је и савремени Балкан разапет између процеса периферизације и евроинтеграција (255-281). Само уз поштовање и неговање културе мира балканске земље могу превазићи свој тренутни зависни положај, чиме би истовремено допринеле стварању једног новог геополитичког реалитета. Активна улога малих балканских земаља огледа се превасходно у токовима субглобализације – евроинтеграцијама. То би представљало једну врсту субглобализације одоздо и поступни раскид са актуелном неолибералном стратегијом зависне модернизације ових друштава. Поред тога, професор Митровић указује и на проблем идентитета малих народа у глобалном свету. Глобализација као развојни мегатренд омогућује формирање универзалних вредности планетарне културе и постојање више идентитета: од национално-културног, регионално-балканског до плурално-европског. Паралелно са овим, неопходно је изградити одговарајућу јединствену стратегију друштвеног развоја која би превазишла екстремне противречности савременог друштва. Аутор своју тезу о дубоким структурним неједнакостима у свету потврђује анализом разноврсних емпиријских података. У књизи је приказан знатан број табела сачињених на основу званичних светских и регионалних статистичких евиденција.

Структурални карактер савремене глобалне кризе детаљно је размотрен у четвртом поглављу, тематски мотивисаном за потрагом нове алтернативе друштвеног развоја. У вези са тим, професор Митровић нуди јединствену и алтернативну стратегију друштвеног развоја која ће осветлити пут изласка из кризе и оснажити глобализацију солидарности и разумевања међу народима. Креирање таквог алтернативног пројекта друштвеног развоја остаје морална дужност науке, универзитета и интелектуалаца.

„Интелектуалци су попут Прометеја. Краду ватру од богова да би људима осветљавали пут слободе. Без њих свет живи у тами. Расту пустиње и мочваре препуне крвожедних хијена и крокодила што се хране људским животима и лешевима. Орвелов свет се повампирио. Наступило је доба Велике Звери. Нови постмодерни крсташи освајају свет. Прво вам узму душу па онда тело. Ничу покретне империје и нове Ђеле Куле, а Сократ дрема и ћути. Циници веле: пијан је од кока-коле.“ (253).

У уџбенику је дат исцрпни преглед коришћене и препоручене литературе, као и регистар појмова и имена. У књизи се могу пронаћи и белешке о радовима, као и о аутору – проф. емеритусу др Љубиши Митровићу.

Да закључимо: студенти Филозофског факултета у Косовској Митровици, који слушају новоуведени предмет на мастер студијама социологије *Увод у студије глобализације*, али и други студенти и научни посленици у нашој земљи који се интересују за ову проблематику, добили су од свог професора одличан уџбеник који ће им указати на теоријске правце, алтернативе, али и расветлити главне појмове у вези са сложеним процесом глобализације.

„HOMO RELIGIOUS I KULTURA MIRA“

Prikaz knjige Ljubiše Mitrovića (2010) *Homo religious i kultura mira* : (prilozi sociologiji pogleda na svet i kulturi mira). Niš: JUNIR.

Iako su centralni predmet bavljenja autora ove knjige, prof. dr Ljubiše Mitrovića, profesora emeritusa Filozofskog fakulteta u Nišu, u dosadašnjem opusu bili globalni društveni procesi sa fokusom na društvenim promenama, religija je usled velikog značaja koji ima za prirodu i razvoj savremenog društva došla pod istraživačku lupu u ovoj studiji. Studija je nastala 2010. godine i bavi se međuodnosom dvaju pojava – religioznog čoveka i kulture mira.

Knjiga, po rečima samog autora, predstavlja kolaž tekstova iz oblasti sociologije pogleda na svet, sociologije religije i studija kulture mira. Na dve stotine strana predstavljene su teme koje ukazuju na širok dijapazon interesovanja koje zaokupljaju autora u ovoj fazi stvaralačkog rada. Njegov diskurs u ovoj knjizi ukazuje na sociološku poziciju koju Lj. Mitrović zauzima i promovise – zalaganje za kulturu mira i dijalog civilizacija angažovanog sociologa koji svojim nalazima pomaže da se kroz analizu društvene situacije stvore uslovi za humanije društvene odnose. Tekstovi u ovoj knjizi su donekle raznorodni u pogledu tema i pristupa, ali se ova angažovana linija može pratiti u većini njih.

Autor, iskusan sociolog, polazi upravo od svog sociološkog uvida i „sociološkog pogleda na svet“ u želji da dijagnosticira stanje osnovnih procesa koji su karakteristika savremenog društva – modernizacije i njenog uspeha ili neuspeha, implozije socijalizma i restauracije kapitalizma. U tom svom uvidu nailazi na revitalizaciju religije kao važan faktor savremenih dešavanja. Ovu društvenu pojavu, sa kojom se teorijski suočavaju i njene korene traže sociolozi religije, smešta u širi društveni kontekst i traži društvene faktore njenog postojanja.

Savremeno društvo predstavlja mešavinu različitih društvenih oblika od teokratskih do država visoko razvijene demokratije. Ova-ko različiti društveni uslovi u savremenom svetu, uslovljavaju brojne reakcije na modernizacijske teorije razvoja društva koje govore o uniformnom razvoju od tradicionalnog do modernog društva. Ove reakcije se pojavljuju u vidu teorija koje pokušavaju da ovaj pro-

ces objasne preciznije, imajući u vidu empirijsku datost savremenog sveta, kao i procese koji odudaraju od puta koji je modernizacijska teorija predvidela kao zakonitost društvenog razvoja. Ne samo spora modernizacija, već i retradicionalizacija iziskuju nova teorijska objašnjenja. Prisustvo elemenata tradicionalnog, modernog i postmodernog društva u isto vreme rađa novi kvalitet koji uslovljava društvene prakse u svim oblastima društva. Autor i sam traga za nekim od odgovora koji su potrebni da bi se kontroverze savremenog društvenog trenutka razumele. Religija se danas pojavljuje u oblicima koji se mogu prepoznati kao deo tradicionalne društvene strukture, ali i u onim formama koje su adekvatne modernim društvenim odnosima. I jedni i drugi su u fokusu autorove pažnje.

Autor posmatra posledice koje revitalizacija religije proizvodi u savremenom svetu. Sa jedne strane uvida paradoks – religija uglavnom propagira ljubav, ali, danas, kao i u prošlosti, izaziva sukobe u društvu. Generalizacije nisu korisne, potrebno je odgovoriti na pitanje – koja i kakva religija? Sa druge strane, prepoznaje emancipatorski potencijal religije, ono što će Patnam nazvati „religijskim socijalnim kapitalom“ koji može biti važan faktor upostavljanja tolerantnih i humanih odnosa u društvu u kome radimo za opšte, a ne partikularno, dobro.

Ne usteže se, da uz dobro poznavanje sociologije religije, javne oblike religijskog života, poput novih religijskih pokreta, definiše i klasifikuje uvek polazeći od društvenih faktora koji na ove fenomene utiču, i uvek ostajući veran svojoj osnovnoj poziciji koja se može prepoznati kao dosledna kritika neoliberalnog kapitalizma. Revitalizaciju religije i nove religijske pokrete prepoznaje kao izraz „restauracije i društvene krize, reakciju na slabljenje zajednice u urbanim društvima, reakciju na konzervativizam i birokratsku organizaciju velikih religija i konfesija, izraz postmoderne kulture, negacije velikih istina i izvor nove osećajnosti, izvor duhovnog pluralizma i mnogoglasja.“ Upozorava na opasnost od „lova na veštice“ koja je prisutna na ovim prostorima, gde se drugi i drugačiji posmatraju ne samo sa podozrenjem, već i sa neprijateljstvom.

Analizirane društvene fenomene, pa i religiju, autor posmatra u dijalektici globalnog i lokalnog, globalnog svetskog društva i Balkana koji smatra entitetom omeđenim kulturnim habitusom. Jedna od bitnih karakteristika Balkana jeste susret i u dosadašnjoj istoriji sukob civilizacija. Civilizacije su, slaže se Mitrović sa Huntingtonom, bitno obeležene religijama koje su u njihovoj srži. Balkan je, smatra Mitrović, važan identifikacioni marker i mesto gde se uticaji različitih civilizacija i njima obeleženih religija ukrštaju i stvaraju specifičan, određujući, kulturni areal koji su prepoznali mnogi značajni mislioci i teoretičari (Cvijić, Andrić, Todorova) ,

na koje se autor poziva. Kao jedan od preduslova za prevazilaženje „balkanizacije“ prepoznaje približavanje religija. Religijske sukobe smatra emanacijom sukoba druge vrste. Na Balkanu i drugde. Citira svog istomišljenika Volerstina i tvrdi da je „osnovni konflikt zapravo konflikt između onih koji nastoje da uspostave ili ponovo uspostave hijerarhijski svetski poredak u kome su neki privilegovani a većina ostalih nisu i onih koji žele da naprave maksimalno demokratski poredak u kojem će vladati ravnopravnost“. Mitrović dolazi do nalaza koji se poklapaju sa tezama nekih drugih teoretičara (Lind) da na Balkanu nije na delu sukob islamske i hrišćanske civilizacije već fundamentalističke i humanističke civilizacije. Fundamentalizam je odgovor na stukturalne krize i antagonizme društvenih grupa na različitim nivoima društvene stratifikacije, a ne ontološka odlika pojedinih religija.

Mitrović, u jednom tekstu unutar knjige, pravoslavlje prepoznaje kao „branu duhovnoj kolonizaciji“. Iako je u ovoj tvrdnji autor unekoliko nedorečen, učitavamo da je u pravoslavlju i uopšte hrišćanstvu prepoznat univerzalni karakter koji može biti osnova nove društvene intergacije i socijalnog kapitala, a ne onaj partikularni, koji je u nekim periodima mogao biti uzrok razdvajanju i sukobu.

Religiju, kao i druge društvene fenomene, Lj. Mitrović proučava kroz svoju kritičku prizmu, smeštajući je u kontekst svojih ranijih teorijskih i empirijskih istraživanja, i tumačeći je u skladu sa osnovnim tačkama svog teorijskog sistema: kritikom neoliberalnog kapitalizma i kulturnog imperijalizma. Svoje tvrdnje ilustruje i podacima iz empirijskih istraživanja.

Religijom se Mitrović, takođe, dosledno bavi kroz svoj angažovani pristup, zalažući se za njenu emancipatorsku ulogu. Religiju smatra neizostavnim delom čovekove prirode, pa je tako on *homo religiosus*. Čovek kroz religiju zadovoljava svoje psihološke, ali i društvene potrebe. Čovek ne može bez religije, ostaje pitanje – može li društvo?

Religijom se Mitrović bavi, takođe, na jedan poetski i esejiistički način, koji povremeno u tekstu odaje pesnika u sociologu.

Mitrovićevo bavljenje religijom, na kraju, odaje sociologa žive sociološke imaginacije i potreba da traga za odgovorima, senzitivnog naučnika koji reaguje na empirijske podražaje i dobrog sociologa religije.

Ono što ostaje kao očekivanje autora ovog prikaza, a verujemo i sociološke javnosti jeste da Ljubiša Mitrović knjigama koje slede, ukaže na vrednosne osnove ishodišta emancipatorskih procesa za koje se zalaže. Kolektivizam ili individualizam? – ostaje pitanje sa kojim završavamo čitanje ove knjige.

ПУТ У СУБРАЗВОЈ: ПЕРИФЕРИЗАЦИЈА ПРИВРЕДЕ, ДРУШТВА И КУЛТУРЕ

Приказ књиге Љубише Митровића (2009), *Транзиција у периферни капитализам*, Институт за политичке студије, Београд.

Последња деценија 20. века представља период дубоких промена у некадашњем социјалистичком блоку Централне и Источне Европе. С урушавањем комунистичких режима отпочиње трансформација друштвених система од једно-партијских у вишепартијске и транзиција од социјализма ка капитализму. Међутим, за разлику од већине држава овог дела Европе, у Србији је транзиција до данас остала мање–више блокирана, услед мноштва бурних политичких догађаја и пратећих економских процеса. Отуда значај истраживања транзиције са којим се у последње време све већи број аутора суочава.

Важан допринос истраживању постсоцијализма и транзиције представља и студија *Транзиција у периферни капитализам*, аутора Љубише Митровић. Студија је резултат вишегодишњих истраживања феномена транзиције и састоји се из два дела: *Криза, глобални процеси и односи у савремености* и *Транзиција и производња периферног капитализма на Балкану*. У раду се разматрају ефекти досадашње транзиције – и посебно радикалне промене у класно-слојној структури савременог српског друштва и његова поларизација на богату мањину и пауперизованим већину.

У првом делу студије аутор указује на изазовна истраживачка поља и нове парадигме које су се појавиле у области социјалне динамике а неке од њих су: парадигма глобалних мегахрендова, парадигма научно-технолошке револуције, парадигма светског система и глобалне транзиције, парадигма информационог развоја и умреженог друштва, парадигма модернизације и зависног развоја и друге. Такође, истиче се да ни Марксова парадигма није застарела за анализу савремених процеса. Рестаурација капитализма у земљама средње и источне Европе реактуализовала је значај Марксове теорије за анализу структурних неједнакости и сукоба у развоју савременог друштва.¹³⁹

¹³⁹ Митровић, Љ. (2009) *Транзиција у периферни капитализам*, Београд: Ин-

У оквиру својих разматрања глобалних процеса и односа у савремености, аутор разматра феномен глобализације и указује да се глобализација, услед класног монопола над средствима за производњу, асиметрично остварује: све више расте економска моћ развијених земаља а слабе и осиромашују неразвијене земље и земље у развоју. Због тога настају бројне противуречности на релацији Север–Југ и јављају се бројни антиглобалистички покрети који оспоравају владајући систем расподеле друштвене моћи у свету. Дакле, асиметрични модел глобализације води до моноцентричног глобализма који се манифестује као пројекат нових неједнакости тј. Нови светски поредак чији су главни протагонисти САД и неке друге земље светског центра које обнављају неоимперијалне дискурсе и праксу неоклоналног владања светом.

У наставку, аутор разматра настанак социјалне државе из кризе капитализма 30-их година 20. века, указује на њене главне карактеристике, њену демонтажу услед имплозије социјализма као и на бројне негативне последице и обнову социјалног питања. Као пратећа последица тих процеса, јавља се обнова религије у савременом друштву и јача њена улога ширења културе мира, толеранције, међусобног разумевања и сарадње међу различитим народима и конфесијама. Долази и до обнове феномена нације и експлозије национализма на Балкану. Социјализам је потиснуо национално питање на Балкану али се оно у постсоцијалистичкој фази изнова обнавља у форми ретрибализације, сепаратизма и нових облика дезинтеграције на Балкану.

У другом делу своје студије, Љ. Митровић настоји да укаже да је транзиција најављивана као излазак из контролисаног тоталитарног система и долазак доба отвореног друштва равноправних социјалних шанси, али да се она у друштвеној пракси реализовала као велика превара, као историјска ресторација у примитивни периферни капитализам или капитализам катастрофе (*Наоми Клајн*) и да је на делу је експлоатација без граница (*Пјер Бурдије*).

Цитирајући многе познате светске критичаре транзиције и глобализације (Волерстина, Бурдијеа, Франка, Чомског, Панарина, Осипова, Штомпку) али и наше (Печујлића, Милића, Загорку Голубовић), аутор истиче да је оно што је највише допринело уздизању капитализма катастрофе управо пропагирање англосаксонске неолибералне стратегије друштвеног развоја која доминира светом у последњих тридесет година и промовише се (милом или силом) као рецепт развоја за друге земље а посебно постсоцијалистичка друштва у транзицији. Он настоји

да укаже на механичку примену неолибералног концепта која се углавном остварује у форми зависне модернизације: земље светског центра и њиховим интересима инструментализоване институције (ММФ, Светска банка и др.) предлажу бројне реформе којим се неразвијене земље и земље у транзицији уводе у субразвој, тј. у њима се производи неразвијеност, периферизација њихове привреде, друштва и културе, сегрегација у глобалном светском систему и у крајњој линији настајање зависних друштава периферног и полупериферног капитализма. На тај начин се легитимише успон финансијске буржоазије и развој најмоћнијих држава у свету, као и јачање капитализма катастрофе који се планетарно шири у форми експлоатације без граница. Аутор истиче да неолиберална стратегија развоја најдиректније води у крах економских потенцијала земље, банкрот државе чија се функција свела на олако задуживање код ММФ-а.¹⁴⁰

Речју аутора, неопходна је замена неолибералне стратегије развоја социјалдемократским моделом развоја и симетричном глобализацијом која би зауставила капитализам катастрофе.¹⁴¹ Социјалдемократски модел развоја је утемељен на интегралном, хуманистичком концепту развоја, који подразумева начело друштвене праведности, солидарности и равноправности, квалитета људског живота; развој у коме се јасно подвлачи да човек мора бити “покретач, циљ и корисник” тог процеса.

Такође, нови друштвени покрети ће својим програмима и стратегијама отворити пут ка могућој алтернативи посткапиталистичког друштва. Они ће довести до интернационалног повезивања, буђења свести и нових отпора. И посебно битно, стратешко партнерство Русије и Европе представља кључ развоја мултиполарног света.¹⁴²

Проф. Љ. Митровић на крају своје излагање завршава поентом да ако је транзиција историјски нужна то не значи да историјска рестаурација у периферни и примитивни капитализам представља гвоздени закон. Обавеза нових генерација је да се свом снагом ума и срца боре за демократски, мултиполарни развој света, хумани и одрживи развој, прогрес човечанства и еманципацију човека. Као што Имануел Волерстин закључује: „Нема неизбежног, секуларног правца људске историје, који би гарантовао да ће увек потоња фаза бити прогресивнија од претходне.“¹⁴³

Може се рећи да је посебан значај ове књиге у томе што ће

¹⁴⁰ Митровић, Љ. (2004) *Пут у зависно друштво (биланс транзиције на Балкану)*, Београд: Институт за политичке студије

¹⁴¹ Митровић, Љ. (2009), *Транзиција у периферни капитализам*, Београд: Институт за политичке студије, стр. 57.

¹⁴² Исто, стр. 127.

¹⁴³ Волерстин, И. (2005) *После либерализма*, Београд: Службени гласник, стр. 118

свакако допринети бољем разумевању актуелних економских и политичких појава и процеса. Аутор је у оквиру својих разматрања учинио напор да истражи скривене механизме и процесе контроле и успостављања власти на Балкану, и у свету уопште.

ВРЕДАН ПРИЛОГ СОЦИОЛОШКОМ ИСТРАЖИВАЊУ ПОВЕЗАНОСТИ УНИВЕРЗИТЕТА И ДРУШТВЕНИХ ПРОМЕНА

(Љубиша Р. Митровић, *Универзитет и друштвене промене, социолошки огледи*, Учитељски факултет у Врању, 2012)

Др Љубиша Р. Митровић (1943) је редован професор Филозофског факултета Универзитета у Нишу. Има богату животну, радну и интелектуалну биографију. Био је декан Филозофског факултета и проректор Универзитета у Нишу. Директор је Центра за балканске студије у Нишу. Један је од најплоднијих социолошких писаца у Србији. Бави се различитим областима социологије а понајвише социологијом развоја. Објавио је преко 500 библиографских јединица из области социологије на српском и страним језицима (руском, немачком, француском, енглеском и бугарском). Међу објављеним радовима су и 32 монографије и студије. Ангажован је интелектуалац.

Нову Митровићеву монографију, *Универзитет и друштвене промене: социолошки огледи*, је приредила и предговор написала Данијела Здравковић. Њен садржај чини саопштења која је аутор поднео на научним скуповима и конференцијама у последњих 25 година. Припремљена је у оквиру рада на пројекту *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европски ихнтеграција*, који реализује Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу. Руководилац овог пројекта је проф. Митровић.

Монографију коју представљамо тематски и методолошки припада социологији друштвеног развоја и социологији образовања. Творе је 19 социолошких огледа који су груписани у три тематске целине: (I) *Наука, образовање и развој*, (II) *Универзитет и друштвене промене* (III) *Образовање, васпитање и идентитет*. Употпуњавају је: *предговор, индекс имена, литература, белешка о радовима и Белешка о аутору*.

Савремено светско друштво, у националној и глобалној равни, се суочава са крупним технолошким, друштвено-економским, политичким и културним променама које имају различите последице.

Митровић разматра положај и улогу науке у друштву које се мења и дефинише је као “рационални облик друштвене свести” чији је циљ “упознавање света зарад његовог мењања у сагласности са људским интересима и потребама. Науку и стваралаштво аутор посматра као чиниоце напретка и слободе. Подсећа да је Кант тврдио да интелектуална револуција претходи социјалној револуцији и да је италијански револуционар Антонио Грамши истицао да свакој социјалној револуцији претходи културно прожимање. Критички анализира проблеме транзиције постсоцијалистичких друштава у облику неолибералне зависне модернизације и асиметричне глобализације која продубљује социјалне разлике међу људима и народима. По његовом мишљењу потискивање и повлачење левих еманципаторских покрета у свету, води у повлачење критичких интелектуалаца из јавног живота. У проучавању и истраживању односа науке, стваралаштва, иновације и прогреса веома важно место и улогу има универзитет.

Митровићеве научне анализе, критике и закључци о глобализацији, образовању и развоју завређују пуну пажњу. Он доказује да мегатрендови као историјске тенденције нису судбина него правац универзалног развоја човечанства. Захтева континуирано критичко пропитивање глобализације јер је реч о друштвеном процесу који има више лица. Залаже се за модернизацијске промене у систему и процесу образовања. У новонасталим условима универзитет препознаје као центар науке, знања, културе и критичке мисли. Он такође указује да се у савременој литератури прави разлика између интелигенције и интелектуалаца. Под интелигенцијом се најчешће подразумевају сви они који се баве умним радом као професијом, док су интелектуалци критички и хуманистички оријентисани и нису интегрисани у постојећи систем. Карактерише их критички однос према постојећем са становништа могућности његове еманципаторске измене.

У појму интелектуалца се сједињују критичко мишљење и делатно ангажовање у развоју револуционарности ума. Драгоцена је улога интелектуалаца у развоју филозофије, друштвених и хуманистичких наука. Они се ангажују у одбрани моралности и у пројектовању хумане визије будућности.

Митровић се залаже за хуманистичко образовање и развој хуманизма, јер је данашњи човек суочен са кризом идентитета, кризом самосвести и мањком мудрости. Хуманистичко образовање игра важну улогу у развоју личности и обликовању претпоставки могућег рационалног и хуманог друштвеног развоја. Опредељен је за филозофију новог развоја у чијој основи се

налази хуманистички орјентисана стваралачка личност. Хуманистичко образовање треба да буде утемељено на трајним цивилизацијским и општељудским вредностима.

У закључку првог дела књиге аутор истиче : да је друштвени развој комплексан и противречан процес; да су у савременом друштву наука и образовање кључни развојни ресурси; да се на основу развоја образовања и науке, и могућности коришћења њихових резултата, постојећа друштва могу делити на развијена и зависна, динамичка и блокирана ; да је за формирање целовите личности човека, остваривање хуманистичких циљева глобалног друштвеног развоја неопходно да садржаји хуманистичког образовања буду основа образовања и васпитања младих на свим нивоима.

Други део монографије аутор је посветио питањима и проблемима повезивања универзитета и друштва. Митровић је разматрање започео критичком анализом модела данашњег универзитета наспрам циљева, задатака и стратегија развоја друштва. По његовом мишљењу савремени универзитет треба да буде отворен за реформе и иновације у свим подручјима свога рада; да се по стању универзитета поуздано може судити о аспирацијама и могућностима развоја конкретне друштвене средине. Реформе универзитета посматра као перманентан процес, а тековине научно-технолошке револуције и информационе технологије као шансу за модернизацију високошколског образовања. Залаже се за аутономан, професионално компетентан универзитет који ће, према Ф.Мајору, “ настојити да у сваком човеку развија способност да мисли, осећање личне одговорности пред друштвом коме служи”. Истиче надаље да резултати научних истраживања потврђују да је савремени универзитет захваћен процесима : *иновације, интернационализације, интеракције, информатизације и индивидуализације*. Митровић критички анализира различите аспекте Болоњске декларације и њене импликације на високошколско образовање. Нашао је да је вирус неолиберализма и зависне модернизације налази у стратегији реформе и глобализације образовања. За њега је једна од основних функција образовања да се човечанство ослободи за управљање развојем. образовање јесте генератор друштвених промена, али и само трпи утицај глобалних, националних и локалних друштава. Као главне одлике система образовања, које произилазе из примене Болоњске декларације, аутор препознаје: *глобализацију, функционализацију и инструментализацију образовања* за мисију културног капитала у глобалној економији света (74). Тврди да ће реформисани универзитет у кључу Болоњске декларације спутавати развој индивидуално-

сти и водити стварању системске *интелигенције* која ће бити у служби новог светског поретка.

Глобализација, као нов развојно- цивилизацијски циклус, захватила је цео свет. Њени посебни видови су : технолошка, економска, политичка и културна глобализација. Асиметрични модел глобализације доводи до тога да богати буду још богатији, а сиромашнији још сиромашнији. Еколошки изазови, који су добили планетарне размере, стављају веома сложене захтеве пред науку и универзитет. Данашњи човек је сукобљен са самим собом и штетним последицама својих (не)дела. Традиционална и актуелна филозофија развоја у својој основи је економистичка и технократска. Без развоја еколошке свести, еколошке културе и еколошке етике, данашњи човек и човечанство доводе у питање не само одржив развој него и одрживу будућност.

Више година Митровић се интензивно бави истраживањем културе балканских народа. На том пројекту окупио је завидан број компетентних научника на подручју различитих наука са целог Балкана и шире. Утврдио је да балкански народи имају много заједничког, не само у култури, него и у другим областима мишљења и деловања. Савремена балканска друштва имају противречан транзициони идентитет. Потребна су целовита истраживања улоге културе у друштвеним променама, развоју идентитета и еманципације човека и друштва. Постојећа знања о Балкану као мултиетничком, мултикултуралном и јединственом културном простору нису довољна, а имају *научно-сазнајни, развојно-акцијски и културолошки значај*. Људи и народи у нашем времену имају више идентитета. Уверен је да интелектуалци могу много да допринесу развоју регионалног идентитета, колективне самосвести друштвених актера о заједничким вредностима, интересима и будућности балканских народа. Митровић констатује да је пад Берлинског зида (1989) изазвао политичку транзицију на Балкану. Указао је на значај развоја културе мира у циљу демократског разрешавања противречности и рационалног управљања друштвеним променама на Балкану.

Аутор проучава и истражује улогу науке, универзитета, интелектуалаца у нашем времену и креирању алтернативних пројеката развоја и европеизације Балкана. Подвлачи да социолошка анализа транзиције балканских држава захтева комплементарни теоријско-методолошки приступ. Балканским земљама недостаје концепт модерног технолошког развоја. Критички усмерена наука за своје руководеће начело је усвојила сталну упитаност и истраживачку отвореност пред новим све сложенијим изазовима. Доказује да савременом Балкану највише од-

говара стратегија социјал-демократске стратегија социјал-демократске транзиције са социјалном одговорношћу.

Трећи део књиге Митровић започиње указивањем на значај и актуелност Фромове теорије личности и друштва задатак у животу да себе као личност роди, да постане оно што потенцијално јесте. Човек је стварно слободан када се стекну три услова : економска, интелектуална и морална слобода. Упозорава да живимо у времену неолибералне мантре у чијем средишту су профит изнад човека, идеологија једнодимензионалног човека и тржишни фундаментализам. У савременом друштву човек је притиснут страхом и бригом. Због тога су све неопходнији критички дискурс и алтернативно мишљење у потрази за новим путевима еманципације човека и хуманизације друштва. Фром није ни утописта, ни филантроп. Он истражује противречност епохе и реалистична средства за превазилажење унутрашњих и спољних граница развоја човекове личности. Он (Фром) је настојао да изгради теорију која би повезивала филозофију, социологију, психологију и етику. Његове анализе и данас имају теоријску релевантност и методолошку инструктивну вредност за истраживање проблема личности и у времену неолибералног капитализма, особито у земљама у транзицији.

Аутор промишља језик, идентитет и духовно јединство српског народа у ери глобализације. Стваралаштво, друштвеност и слободу сматра битним одредницама социолошког поимања човекове природе. У систему симболичке комуникације језик најважнији човеков инструмент споразумевања, грађења идентитета, фактор социјализације и културне интеграције друштвених група. Језик је старији од државе и од нације; да се данас са различитих страна и под различитим изговором грубо насрће на српски народ, његову традицију и културу; да асиметрична глобализација води хегемонији и неолиберализму у економији, политици и култури. Он се опредељује за социјално-демократски модел глобализације, тј. за глобализацију разумевања и солидарности међу народима света. Митровић такође скреће пажњу на геокултурну парадигму, национално васпитање и национални идентитет. Глобализацију посматра као друштвени процес и мегатренд који радикално мења структуру и динамику савременог друштва и човечанство, суочава са бројним изазовима у свим областима друштвеног живота. Идентификовао је десет кључних мегатрендова друге половине XX века. Упозорава да се један број истраживача код нас још увек држи превазиђених парадигми и губи оријентацију у критичком сагледавању изазова савремености. Он исто тако анализира геокултурну парадигму у савременој науци и њену суштину види

у схватању значаја и улоге културе у дефинисању социокултурне динамике на једном геопростору, у произвођењу идентитетских белега и мостова комуникације и сарадње међу појединцима, друштвеним групама и заједницама. Појам геокултура објашњава однос између геопростора и културе и њихов утицај на промене у глобалним границама. Геокултуру развоја дефинише “као историјско социокултурно наслеђе везано за један геопростор и различите облике материјалне и духовне праксе њиховог стваралаштва(139). Залаже се за дијалог културе и партнерство цивилизације. Тврди да ће свака земља, па и Србија, бити онолико велика и моћна у глобалним размерама колико је препознатљива по материјалном и културном стваралаштву њених народа. Културну политику смешта у функцију борбе за очување духовног идентитета и јединственог културног простора. Залаже се за веће уважавање учитељског позива јер васпитање и образовање има приоритет у стварању зреле личности.

Аутор се такође залаже за повезивање националне и светске културе и за чврсту везу традиције и модернизације у развоју човека и друштва. Држи да треба посвећивати већу пажњу стратегији националног васпитања и образовања. По његовом сазнању култура има све значајнију улогу у друштвеним променама. Она је контекст, али је и актер промена, интегрални део структуре и динамике друштва, битан фактор социјализације личности. Културе се развијају и обогаћују у међусобној интеракцији. Друштвене промене нису пуки производ спонтаног кретања друштва него израз многих међусобно повезаних чинилаца. Као кључне одреднице културне политике препознаје : *усмеравање, интересе и моћ*, а одређује као “свесно деловање усмерено ка остваривању друштвено прихватљивих циљева у области културе”(156). У актуелној културној политици балканских земаља разликује четири модела : конзервативни, либерално - корпоративни, неоконзервативни и социјал-демократски . Истиче да Србија нема званични концепт и програм културне политике ; да у њој велики број становника (око 10%) живи испод границе сиромаштва, а да је број оних који живе у културном сиромаштву вишеструко већи. Наводи познату мисао Т.С.Елиота “да се развој културе једног народа изграђује само кроз креативни однос, с једне стране, према својим духовним и историјским коренима (традиција) и, са друге стране, у комуникацији са светом, тј. са највреднијим делима из стваралаштва човечанства”. Митровић се залаже за то да Србија напусти модел културног неолиберализма и усвоји социјалдемократски модел културне политике који ће имати развојну, интегративну и еманципаторску улогу у друштвеним променама. Пледира

за далеко већу улогу омладине Балкана и културе мира у контексту савремених развојних промена. Јер, очигледна је експанзија глобалних проблема у облику: регионалних развојних диспропорција : сиромаштва; тероризма, криминала, епидемија, еколошких катастрофа и др. Они су генерирани доминантном стратегијом развоја у постојећем систему расподеле друштвене моћи. Структурно социјално насиље допуњено је симболичким насиљем, хегемонијом глобалних медија у јавном медијском простору света. Митровић још упозорава да је савремени хипертехолошки развој праћен осеком социјалне одговорности и солидарности. У моралном погледу то је аномично друштво, висококонфликтно, подељено и социјалдарвинизовано. Нашле су се на удар универзалне вредности као што су слобода, једнакост и солидарност. Он указује на одговорност аналитичког ума и на дехуманизацију улоге науке. Аналитички ум је омогућио научни прогрес, али је имао и негативне сазнајне, антрополошке и социјалне импликације. Доказана је неспособност друштвених наука да предвиђају важне друштвене догађаје. Суочени смо са последицама “дисциплинованог хаоса” у савременој науци постмодерним релативизмом у односу према научним проблемима. Не треба потцењивати ни једну фазу у ланцу научног истраживања имајући у виду то да је функција науке двојака : критичко-сазнајна и социјално - акцијска. Све је значајнија улога смелих хипотеза у науци и другим стваралачким подручјима.

Када вреднујемо једно научно дело тражимо одговор на три питања: шта оно тематизује и проблематизује, како то чини и шта ново доноси. Социолошка монографија Љубише Р.Митровића, *Универзитет и друштвене промене* трага за одговорима на суштинска развојна питања нашег времена у националним и глобалним размерама а то чини на научни, теоријски и методолошки утемељен начин и са доказаном одговорношћу и указује на путеве који воде ка хуманијем друштву и еманципованијем човека.

АУТОРСКИ ПРИЛОЗИ

ДВЕ ДЕЦЕНИЈЕ „ТРАНЗИЦИОНИСАЊА“ СРПСКОГ ДРУШТВА

Сажетак

У овом раду критички се разматра процес транзиције српског друштва који започиње урушавањем комунистичке идеологије, разградњом социјалистичког политичког и економског система и разбијањем југословенске државе, наставља се грађанским, међунационалним и верским сукобима, спољним санкцијама, економским и духовном пропадањем и доводи до дубоке социјалне аномије у политици, привреди и култури.

Аутор критички указује на идеолошке злоупотребе термина "транзиција" и преферира идеолошки неутралну и хеуристички плодну синтагму "постсоцијалистичка трансформација". Овом синтагмом означава се комплекс озбиљних структурних реформи које се концептуализују научно, а не идеолошки, спроводе рационално, поступно и систематично, а не кампањски и хаотично. Термин "транзиционисање" има саркастичну критичку конотацију и непосредно указује на дубоко противречан, кампањски, коруптивни и волонтаристички политички процес којим се неодговорно третирају историјски и судбински важна питања српског народа, државе и друштва.

Кључне речи: транзиција, српско друштво, социјална аномија, културни препород.

Транзиција је термин који је уобичајен у јавном дискурсу у времену урушавања политичких режима у земљама тзв. реалног социјализма. Тим термином означава се читав сплет веома противречних, наглих и хаотичних промена једног у основи недемократског политичког поретка који није био у стању да се мења довољно брзо и довољно дубоко у односу на нарастајуће потрошачке и политичке прохтеве сопственог становништва, а нарочито у односу на све оштрију економску конкуренцију на светском тржишту и стално убрзавање трке у наоружавању међу великим светским силама у биполарној подели светске моћи. То су били главни структурно-функционални чиниоци који су довели до наглог урушавања оног друштвеног поретка

који је настајао након револуционарног преузимања власти од стране комунистичких партија у државама у источном делу света. Тај поредак се идеолошки легитимисао као “диктатура пролетаријата”, а у ствари је био диктатура комунистичке партије која је свим реалним средствима државне принуде и политичке манипулације репресивно усмеравала све друштвене процесе и контролисала све друштвене односе – економске, политичке и културне. Пошто је било очигледно противречје између идеолошких прокламација комунистичких партија у државама у којима су оне имале монопол власти и репресивне друштвене стварности, у њиховим тоталитарним режимима усталила се синтагма *реални социјализам* којом су оправдавана сва одступања од комунистичких идеала у свакодневном друштвеном животу. Због идеолошких мотива и пропагандних разлога реални социјализам је означаван као *прелазни период* од капитализма, као друштва класних неједнакости и непомирљивих интереса, ка будућем комунистичком друштву у којем више неће бити приватне својине, експлоатације, класа и класних сукоба.

Идеолошка субверзивност термина *транзиција* огледа се у његовим структурно-функционалним хомологијама са синтагмом “прелазни период” у комунистичкој пропаганди. Етимолошки гледано и “транзиција” је “прелазни период” само са обрнутим идеолошким предзнаком. То није прелазни период од капитализма ка комунизму, него обрнуто, повратак капитализму после “прве етапе на путу за комунизам”. Као што је претходни “прелазни период” био временски неодређеног трајања, које је незадовољним губитницима оправдавано високим и стога тешко докучивим комунистичким идеалима, тако и овај други “прелазни период” мора да буде насилан и тегобан јер представља “нужну етапу” на путу за “нови светски капиталистички либерални поредак” који се тако означава као крајњи циљ историјског развоја човечанства. То што и један и други идеолошки пројекат у себи носе есхатолошку идеју о “крају историје” указује на њихов велики манипулативно-идеолошки потенцијал. Разлика је само у томе што је идеолошка маска са првог “прелазног периода” након његовог вишедеценијског пропагандног шминкања пала заједно са падом Берлинског зида, а идеолошко шминкање другог прелазног периода се упорно и даље наставља. Теоријски је занимљиво, а практично веома значајно питање, када ће пасти маске са идеолошког симулакрума овог новог транзиционог “прелазног периода”. Индикативно је да се те маске код нас упорно одржавају и после тектонских потреса на светским финансијским тржиштима, али и да се *Вол стрит* показао чвршћим од Берлинског зида. Такође је инди-

кативно то што идеологије које долазе са Запада (комунизам и либерализам) изазивају револуционарне промене углавном на Истоку. Тако се у источноевропским земљама нагло, насилно и хаотично смењују стари и нови “прелазни периоди”, “перманентне револуције” и “контрареволуције” – за које би се могло да рећи да су пречести друштвени ломови који не само што повећавају степен опште друштвене несигурности, него битно ометају континуирани друштвено-економски и културни развој, ионако мање развијених друштава.

Како год да се схвати, друштвена транзиција је радикална политичка мера (револуционарна или контрареволуционарна) која непосредно изазива и појачава несигурност у свим друштвима у којима се практично спроводи. Транзицијски радикализам огледа се у темељном рушењу темељних институција пре него што се у друштву утемељи било какав други темељ. Зато модерно уређена грађанска друштва, и кад спроводе опсежне и дубоке структурне реформе, не ризикују да сама чине оно што пропагандно препоручују другима, који су и без било какве транзиције изложени великим егзистенцијалним ризицима.

Да би избегли идеолошке замке које за собом повлачи термин “транзиција” многи социолози и други друштвени аналитичари користе идеолошки неутралну и хеуристички плоднију синтагму “постсоцијалистичка трансформација”. Овом синтагмом означава се комплекс озбиљних структурних реформи које се концептуализују научно, а не идеолошки, спроводе рационално, поступно и систематично, а не кампањски и хаотично (непромишљено, збрда-здола, збрзавањем и смандрљавањем), на друштвено одговоран, а не на политичко-волунтаристички и корумптиван начин.

Српско друштво је синтагма која је са закашњењем и мноштвом отпора ушла у употребу у нашем јавном дискурсу. Начин на који се она појављује по први пут међу социолозима веома је индикативан и за нашу социологију као науку и за социологе као интелектуалну и професионалну заједницу у Србији: средином деведесетих година 20. века, српски социолози су говорили о “југословенском друштву крајем деведесетих”. Идеолошко слепило искривљивало је реалну перцепцију већине српских социолога који су упорно избегавали да и неколико година након разбијања Југославије правим именом именују друштво у Србији – бојећи се да због синтагме “српско друштво” не буду етикетирани као српски националисти.

Овде се на нивоу социолошке теорије средњег обима анализирају релевантне друштвене околности, услови, узроци и манифестације читавог низа разних конкретних друштвених про-

песа који се сви заједно могу означити, неутралније речено, као “транзиција”, а критички интонирано, као “транзиционисање” савременог српског друштва. Полази се од претпоставке да је Србија данас *историјски и структурно (политички и правно) недовршена држава* у којој је, функционално и феноменолошки гледано, дубока привредна и морална криза и велика егзистенцијална несигурност. Таква Србија, као правно и политички недовршена и дисфункционална држава, једним делом је узрок, а другим делом је последица разарања савременог српског друштва. Актуелно кризно стање у Србији у најдубљем детерминистичком слоју има *историјске и структурне корене* због којих изгледа као хронична ендемска болест балканских и јужнословенских простора. Оно има и *системске узроке* те изгледа као конструкцијска грешка главних друштвених институција као што су држава и својина. На такво хронично кризно стање надовезују се најновије *транзицијске вратоломије* или транзиционисање ионако већ дефектних институција. Све то заједно, уз *унутарње сукобе и спољну агресију* за резултат има *дубоку социјалну аномију* или свеопште безакоње као највидљивији показатељ разореног српског друштва у којем су кумулирана сва наведена и ненаведена негативна дејства разних кризних чинилаца.

Историјски корени друштвене кризе – У временској вертикали гледано, Срби као народ, са својом националном државом коју вековима упорно граде на балканској ветрометини и која се с времена на време споља разара или изнутра разграђује, уз огромну људску и социјалну цену опстојавају у околностима које су више-мање ратне, предратне или послератне. Такве околности су веома несигурне у сваком погледу. Ниједан друштвени поредак није имао реалних могућности да се довољно учврсти да би се за њега могло рећи да је био правно релативно сигуран за оне који су у њему опстојавали – било као владајућа било као подчињена скупина.

Парадоксална дијалектика овог односа огледа се у чињеници да на овим просторима ни окупаторски поредак није успевао да се правно учврсти и кад је временски дуго трајао. Друга страна овог парадокса је кратко трајање српског националног правног поретка (феудалног и грађанског) тако да није била могућа правна сигурност у околностима његових кратких континуитета и дугих дисконтинуитета. Вишевековна турска владавина трајала је тако дуго и стога што је окупациона власт толерисала традиционално обичајно право окупираног народа. Добра страна овог односа је очување традиционалног нормативног поретка као основе свог националног идентитета у туђој држави, што је кроз векове робовања било неутуљена луча кас-

нијег ослобођења. Његова лоша страна огледа се у правној култури у којој је заобилажење, избегавање, изигравање и сваколико негирање државног права постало језгро традиционалног епског (понекад и хајдучког) ослободилачког моралног кодекса, а касније и модерне револуционарне политичке идеологије која је промовисала “одумирање државе и права”.

Чести ратови, а нарочито (контра)револуционарни обрти, на власт избацују победнике који своју владавину схватају као заслужену прилику за поделу ратног плена, по епско-хајдучком обрасцу “то је нама наша борба дала”. Такав пример владајуће елите преноси се као вирус на све друге српске елите, па и оне опозиционе или интелектуалне.

Револуционарни победници су, преко задобијене револуционарне власти разорили правне темеље грађанске и националне државе, с идеолошком легитимацијом да у социјализму “држава одумире” и тако фактички, уз политичку власт, преузели и коришћење јавне својине. Револуционарна кампања “експропријације експропријатора” омогућила је победницима да преотму и приватну својину од њених правних власника, помоћу фактичке политичке власти и идеолошке легитимације социјалне правде. Транзиција је контрареволуционарни преокрет којим се, такође преко фактичке политичке власти, али овог пута са обрнутом либералистичко-капиталистичком идеолошком легитимацијом, суспендују држава и право у социјалистичком систему и пљачкашки приватизује јавна (државно-друштвено-државна) својина. Тако се у два идеолошки обрнута револуционарна чина (по обрнутом крипто-лењинистичком моделу “корак напред, два корака назад” уместо “корак назад, два корака напред”) одиграла историјска драма у којој власт и власништво, хаотично, насилно и неправно прелазе из једних у друге руке: први пут су победници (очевидно) градили социјализам и укидали државу и приватну својину, а други пут њихови синови (биолошки и политички) разграђују социјализам; још једном руше државу, право и глобални поредак (овог пута социјалистички) и поново граде новистари капитализам у којем се дефинитивно легализује њихово (крипто-комунистичко, а у ствари очевско-синовско) преотимање туђег власништва; једном као револуционарна и присилна колективизација, а други пут као транзиционо усиљена и пљачкашка приватизација или као политички селективна реституција.

Зато су, историјски гледано, нужно правно и друштвено несигурни темељи и револуционарно-социјалистичких и контрареволуционарно-транзиционих друштава, јер су и једни и други историјски стварани кроз репресивне, дубоко противречне и социјално конфликтне процесе који се на парадоксалан начин

настављају – иако они који долазе на власт увек прижељкују и проглашавају “крај историје”.

Структурни корени друштвене кризе – Структурно гледано, на друштвену и правну сигурност увек више или мање утиче не само социјални него и шири просторни контекст у којем се право ствара, мења и примењује. Као што се историјски може говорити о неком “духу времена”, тако се структурно указује на “дух простора” (балканско-панонског, средњоевропског, јужнословенског, јужноевропског, југоисточног, а данас и “западно-балканског”). И “дух времена” и “дух простора” обликују се и испољавају у одређеном социјалном контексту. Социјална структура условљава карактер друштвених актера који артикулишу и дух времена и дух простора, а то су увек, више или мање утицајни појединци и групе, моћне организације и угледне институције који имају своје реалне потребе, скривене и отворене интересе, прокламоване вредности и усвојене норме. Њихов “социјални дух” је трећи посредујући члан овог социолошког тројства, које је више ђаволско него некакво ново “свето тројство”.

Сасвим је евидентно да се посредством социјалних обележја актера и њихових потреба, интереса, вредности и норми “дух простора” увек прилагођава “духу времена”, али увек је важило и обрнуто. Отуда се тако упорно и данас, нарочито код нас, не само пропагандно промовишу него и свеколиким притисцима намећу модерном праву неприхватљиви двоструки правни стандарди. Оно што није добро за развијени Запад (у правном и сваком другом смислу) може и треба да буде “добро за Балкан”. Том логиком је под крај 20. века јужнословенски простор у државно-правном смислу враћен у 19. век, кад је препоручено повлачење нових државних граница у време када се у Западној Европи маргинализују старе државне границе.

То је *неисторијски структурни парадокс*, будући да је он данас претворен у читав низ актуелних политичких и правних апсурда који стварају огромну друштвену и правну несигурност не само у српском друштву, него у целом балканском, а нарочито у јужнословенском простору. Они који су споља подстицали разбијање Југославије применили су двоструке политичке, правне и моралне стандарде кад су правно прогласили да више не постоји међународно призната федерална држава, а њене федералне јединице постоје као државе које треба правно и политички признати као независне државе, а пропагандно, економски и војно подржати – уколико се до одређеног датума пријаве на њиховом шалтеру за међународно признавање одцепљених југословенских република.

Апсурд се огледа у томе што новокомпоновано међународно право не служи опстанку и уређењу међународно признате државе већ њеној негацији, хаотичном и насилном разбијању, грађанском рату и злочинима који га прате.

Апсурд је и кад нас данас насилно мире они исти који су до јуче подржавали насилно разбијање наше заједничке државе.

Апсурд је кад од нас данас траже да хармонизујемо своје унутарње право са правом Европске уније, а сами су недавно негирали цивилизацијске тековине модерног европског права када су подстицали насилно разбијање заједничке нам државе.

Апсурд је, такође, кад данас финансирају пројекте регионалне сарадње, регионалне хармонизације права, прекограничне сарадње и свеколиког помирења, управо они који су све супротно од тога до недавно чинили: медијски, политички и правно подржавали, илегално наоружавали и силом помагали побуњенике, стварали нове границе око којих се до јуче ратовало, да би се преко њих данас сарађивало.

Апсурд је над апсурдима кад нас оптужују што се преко таквих нових њихових-наших граница данас више шверцује него сарађује, што су на њима предуге колоне камиона и аутомобила, што је царинска и полицијска контрола спора, неефикасна и корумпирана и што је тако створено много другог зла и ниједно политички стварно, правно легално и морално легитимно добро за поштене људе и цивилизована друштва са разних страна таквих граница.

С таквим апсурдима могу се мерити само они кад добијате највише донација (“шаргарепа”) управо од оних који су вам нанели највећу штету – било да су вам бомбардовали мостове, фабрике, градове, па доделили кредите да их обновите. Или су вам санкцијама уништили привреду, друштвене институције и културне обрасце – па вам данас долазе као “страни инвеститори”, политички тутори или стари или нови “српски пријатељи” који вас у духу своје перфидне (не)историјске педагогије подучавају шта да радите, како да мислите, чему да се надате, коме да верујете и како да своје право “хармонизујете са правом Европске уније”.

Велико је и много важно питање које се упорно избегава: којим актерима, каквим потребама, чијим интересима, каквим “европским вредностима” и колико “цивилизованом нормативном поретку” одговара такво новостворено друштвено стање, па и стање стварне правне (не)сигурности??? Социолошка квадратура овог паклено-апсурдног круга актуелног друштвеног деловања велики је истраживачки изазов за критичко социолошко мишљење које би, ако је дијалектички и теоријски

засновано, увек морало да разликује латентно од манифестног, прокламовано од стварног, намеравано од ненамераваног, нужно од случајног. Дијалектички социолошки увид у структуру и суштину стварног друштвеног деловања изналази у сваком времену, на сваком простору и код свих социјалних актера алтернативне могућности. Отуда је хеуристички непродуктиван начин мишљења, као и облик идеолошког дискурса који апсолутизује и тако супротставља “добра стара” и “модерна нова” времена, “цивилизоване” и “примитивне”, народе, државе, културе, просторе (Запад-Исток), “прогресивне” и “реакционарне” друштвене класе и слојеве. Наравно, свака медаља, па и социјална, увек има бар две стране, своје лице и своје наличје – па је тако и са револуцијама и са транзицијама.

Системски чиниоци друштвене кризе – Систем се овде схвата као структура која је вештачки преуређена према неком основном критеријуму тако да буде логички непротивречна, максимално стабилна и оптимално функционална. Системски чиниоци правне сигурности у српском друштву тичу се структуре и функционисања његових главних политичких и правних институција у времену револуционарног стварања, постојања и распадања једног (социјалистичког) и проблема изградње другог новог (постсоцијалистичког) и алтернативног институционалног поретка.

Напред је речено да *транзиција* у најширем смислу речи означава више или мање противречан, хаотичан и конфликтан прелазак из једног у други институционални облик друштвеног живота. Као системска промена, транзиција је друга страна оне исте медаље чије је лице био социјалистички револуционарни поредак. То значи да друштво у транзицији није неки нови тип друштва, него је најчешће само дезорганизовано старо друштво сагледано у идеолошком негативу. Оно није нека нова медаља, него је више или мање ружно и додатно укаљано наличје старе социјалистичке медаље. То у суштини одређује карактер свим процесима и односима који се одвијају приликом “транзиционисања” социјалистичких друштава – па и свим проблемима који се јављају у транзиционим временима и транзиционим системима. Транзициони проблеми су атипични, па су и транзициона решења таква, настају *ad hoc* и разликују се од случаја до случаја. То не значи да између различитих случајева нема никаквих сличности, али значи да се готова решења не могу буквално од других преузимати, него се морају креативно изанализирати и посебно прилагођавати за све конкретне ситуације.

Највећи друштвени проблеми са транзиционисањем социјалистичких институција настају онда када се у постсоција-

листичким друштвима реални друштвени процеси сагледавају посредством идеолошки (неолибералистички) искривљеног огледала. Због тога се неопрезно, често и кампањски, па и буквално преузимају готова институционална решења из других система. То су институционални облици који су одговарали аутохтоној структури друштава у којима су дуготрајним прилагођавањем постигли висок степен рационалности и функционалности. Транзиционисање је, пак, турбулентан политички процес у којем се пребрзо, непромишљено и неодговорно, а често и насилно, праве хируршки социјални резони којима се у један друштвени организам трансплантирају страни органи са неподударним ткивом. Иако је, дакле, социјалистички институционални систем имао конструкцијске грешке, иако је његов организам био болестан, операција транзиционисања није могла да успе кад год је ткиво било неподударно, чак и онда када се трансплантирају најздравији органи из најздравијег организма.

Логично би било очекивање да ће ионако недовољно функционалан социјалистички институционални систем постати још нефункционалнији и да ће се потпуно урушити када се из њега одстрани орган који је у њему како-тако функционисао, а у њега угради и трансплантира орган који организам инстинктивно и аутоматски одбацује. Довољно је било мало обичне људске памети и морала, макар у смислу елементарне друштвене одговорности, па да се таква практична логика појави и одржи као брана пред планским заглупљивањем, плачкањем и поробљавањем најширих друштвених слојева. То што је ова елементарна логика потиснута радикалистичким и транзиционистичким (контрареволуционарним) идеолошким новогovorом необично подсећа на сличну (раније револуционарну) негацију елементарне логике и етике одрживог функционисања друштвених институција. Тако се десило да један, у много чему неефикасан, социјалистички институционални поредак не буде замањен реформисаним и ефикаснијим установама и глобално рационалнијим друштвеним редом, већ глобалним (по свему судећи и планираним) нередом у којем је фактички легализован најразличитији “лов у мутном”. У таквом аномијском нeredу нико нема никакве сигурности, а опљачкани, осиромашени и понижени друштвени слојеви остају и без наде за скоро избављење.

Општа друштвена нестабилност коју карактеришу нагле, насилне и радикалне промене (било да су оне револуционарне или контрареволуционарне) увећава егзистенцијалне ризике појединаца и група и код њих појачава осећај правне и сваке друге несигурности. Зато је сваки “прелазни период” неки вид “пролазног стања” у којем нико није нарочито сигуран ни за

што до чега му је и те како стало, али се у тој општој несигурности они који имају моћ сналазе на један, а они који су слабији (не)сналазе на други начин. Првима правна и укупна друштвена несигурност доноси нове практичне могућности да безобзирније демонстрирају и вишеструко увећају своју наслеђену или новостечену моћ и тако постану транзициони добитници. Других, који су већи или мањи губитници, у транзиционим околностима је много више него што их је иначе у нормалним и стабилним друштвима. Због различитих потреба, а често и непосредно супротстављених интереса, битно се разликују личне и колективне животне стратегије и добитника и губитника у свим прелазним или транзиционим периодима – и међусобно и у односу на образце њиховог деловања и понашања у редовним околностима које нису прелазне и транзиционе него су системски, институционално и правно стабилизване. Добитници се опредељују за развратничко задовољавање свих својих потреба по грабежљивом образцу “узми све што ти живот пружа” и зато су заинтересовани да таква “прелазна стања” трају што дуже. Губитници практикују културне образце сиротињског преживљавања тако што у недоглед одлажу задовољавање својих потреба, ограничавајући се на скупљање “мрвица испод стола” новокомпонованих богаташа и моћника. Они прижељкују да се транзиција што пре заврши, али су сасвим немоћни да је убрзају као што нису били у стању ни да је спрече. Што год транзиција дуже траје она за губитнике постаје све веће мрцварење, појачава њихове психичке и социјалне фрустрације и условљава њихово одбацивање не само правних него и свих других друштвених норми – производећи стање латентне или отворене социјалне аномије.

У таквом стању глобалне безнормности и безакоња разореног глобалног друштва фрустрирани појединци и групе отворено, а често и брутално, крше основне друштвене норме. Парадоксално је то што се бруталност фрустриране сиротиње и брутална ароганција новокомпонованих богаташа и моћника узајамно потхрањују и једна другу оправдавају: за сиромашне и фрустриране сви богати и успешни су “лопови и тајкуни” који заслужују и најбруталнији однос према њиховој имовини и личности; а за новопечене богаташе и моћнике, они који су у време транзиционисања у средњим слојевима осиромашили, уместо да се обогате, неспособни су, а стара и нова сиротиња је, не само неспособна, него и примитивна светина (“стока једна грдна”) тако да и једни и други заслужују све што их је у транзицији снашло. Кад овакви ставови индуковани транзиционим шоковима постану масовни, они сведоче о великом степену

разорености неке конкретне друштвене заједнице која се после тога не може ни брзо ни ваљано регенерисати. Парадоксалност транзиционог богатства је, пак, да ни најбогатији нису ништа сигурнији од сиромашних. У друштву у којем нема правне сигурности понеко се може лако, брзо и премного обогатити, али из истих разлога из којих се обогатио може лако и брзо остати, не само без имовине и слободе, него и без живота. Парадоксалност транзиционог сиромаштва огледа се у томе што сиромашни немају да изгубе ништа што већ нису изгубили – ни имовину, ни посао, ни изгледнију социјалну перспективу, а ни смрти се не боје као они који су богати. Ако им је остало какво-такво здравље и нормално потомство, они и без правне сигурности могу преживети у окриљу нормативних образаца традиционалних примарних заједница као што су породица, суседство и мање локалне групе и организације (село, задруга, удружење). Сасвим је евидентна, дакле, и правна и неправна транзициона несигурност, богатих на један, а сиромашних на други начин – која у крајњој линији никоме не користи. Чак ни онима којима се чини да им доноси велику корист, транзиција може донети неслућене тешкоће – уколико нису свесни ризика у којима су се нашли сами, својом или туђом, заслугом или кривицом.

Савремено српско друштво, ипак, на парадоксалан начин и како-тако преживљава уставни волунтаризам, неефикасност правосуђа, неодговорност највиших политичких функционера, привилегије политичке олигархије и партиократије, здравствену небезбедност, девастацију културе и образовања, уз дубоко егзистенцијално незнање огромне већине сиромашних и незапослених – као и све већи страх од губитка посла, све мањег броја запослених. А зна се да транзициона правна несигурност и модеран друштвени развој не иду једно с другим заједно.

Континуираној модернизацији и одрживом друштвеном развоју много више одговарају легалистичке структурне реформе, оне неопходне друштвене промене које се спроводе у легалним правним оквирима. То су промене којима се не нарушава него подиже правна сигурност свих друштвених актера и глобалног друштва у целини. Такве реформе, пак, подразумевају јаку правну државу, а не партијску државу која “одумире у име диктатуре пролетаријата” заједно са приватном својином, породицом и нацијом (као код Маркса, Енгелса и Лењина) или “федерира” као југословенска федерација (код Тита, Кардеља и Бакарића).

Све напред наведено мора се озбиљно и одговорно узети “на знање и равнање” када се ради о Србији као држави и о транзицији у савременом српском друштву. У територијално окрњеној, пропагандно и медијски сатанизованој, војно пораже-

ној, политички фрустрираној, правно недовршеној и привредно опљачканој српској држави ниво правне несигурности можда и није толико велики колико би се према свему што га изазива могло очекивати. Ипак, такав какав је, степен правне и друштвене несигурности код нас је неподношљиво висок тако да је свака, па и најмања реформска мера која подиже ниво правне сигурности у Србији данас веома пожељна.

Питање је само, *зашто* оно што је толико пожељно и тако важно стално изостаје и коме то одговара. Задатак је оних који се баве практичном политиком да уклањају блокаде структурним и системским реформама у Србији. А задатак друштвених истраживача је да објашњавају узроке и да указују на *актере* који су заинтересовани и на *моделе* који су погодни за убрзавање или за успоравање промена или за њихово скретање у одређеном правцу. Да би објашњења имала научни карактер, морају се потражити у теоријски конзистентном и методолошки верификованом појмовном оквиру – који је у овом случају био социолошки.

Све што се у друштву дешава има своје актере, који увек имају некакве своје потребе и интересе, те не бива ништа сасвим случајно ни онда кад нам тако на први поглед изгледа. Социолошко објашњење је, по правилу, уопштено, начелно и зато теоријско, те не маркира конкретне актере и њихову појединачну или групну политичку и кривичну одговорност, али указује на моделе деловања и понашања, на процесе и односе који претходе, који прате и који логички и искуствено следе после – у овом случају конкретног вида транзиције у српском друштву. Термин “транзиционисање” користи се да би се о српској транзицији одмах изнела критичка претпоставка, јер је то термин који има саркастичну критичку конотацију и непосредно указује на дубоко противречан, кампањски, коруптивни, волонтаристички и друштвено неодговоран политички процес којим се непромишљено и збрда-здола, збрзавају и смандрљавају историјски и судбински важна питања народа, државе и друштва.

Уместо промишљених структурних реформи којима се поступно демократизује политички, а модернизују привредни и правни систем, дошла је транзиција као радикалан преокрет, као контрареволуционарни удар којим се поништавају све институције постојећег социјалистичког система и с њима све његове “тековине” укључујући и неке универзалне људске вредности које су имале цивилизацијски значај шири од било којег револуционарног пројекта и његовог поретка – па и оног комунистичког и социјалистичког. Сваки радикализам, било да је овај леви револуционарни или онај десни контрареволуционарни, у свом “великом спремању” и својим радикалним “чисткама” обич-

но “са прљавом водом избаци и дете из корита”. То је опасан друштвени манир који постаје погубан за све којима постане важна карактерна црта – било да је реч о колективном социјалном и националном, или о личном индивидуалном карактеру.

Они који се данас, на “крају баладе”, питају што нам је требало уједињење са југословенском “браћом-небраћом” који су нас клали и пре и после уједињења, шта нам је требала Југославија кад се три пута у једном веку тако трагично распала, шта нам је требала револуција кад се тако извргла у нове социјалне неједнакости и неправде, што нам је требао социјализам кад се тако лако урушио, шта су нам требали ратови и изгинуће за српску државу кад смо се од ње тако лако одрекли – не схватају парадоксалну логику историјских токова и противречну суштину друштвеног деловања. Сислени одговори на ова и слична питања могу се потражити само у особено појмљеној дијалектици друштвеног деловања, која управо кроз историјске, логичке и етичке парадоксе настоји да објасни и разуме или да разуме и објасни и оно људско индивидуално и колективно понашање, које није увек и није само, па није ни претежно рационално.

Иако позитивистичка друштвена наука (историо-графија, социологија и друге) не примењује методологију накнадне памети или закључивање по логици “шта би било да је било”, за критичку друштвену теорију она може да буде хеуристички подстицајан мисаони експеримент. Тако су, рецимо, југословенски социолози 1989. године, непосредно пре пада Берлинског зида, урушавања комунистичке идеологије и социјалистичких система, у предвечерје разбијања Југославије синхронизованим ударима споља и изнутра, упозоравали: “одлагање реформи – погодује насиљу”. Социолози оптимисти би закључили да би дубоке и широке друштвене реформе привредног и политичког система спречиле не само хаотичан распад заједничке државе него и саму државу. Овај теоријски логичан закључак има само један недостатак: иако је био рационалан, такав историјски развој друштвеног дешавања није био реалан зато што у датој констелацији спољних околности и унутарњих чинилаца нико ко је могао (ко је имао стварну моћ) није хтео нити је имао дубљи интерес да делује у том циљу.

Социолози који су били реалнији нису били песимисти и националисти или некакви монструозни “ратнохушкачи”. Они су само у политички наелектрисаној атмосфери осећали мирис барута, као што талентовани метеоролози у колебању мутних облака предосећају скоро невреме. Југословенска држава је пред последњи распад личила на застарели и разклимани једрењак на евроатлантском океану на којем се спрема вели-

ка светска бура или бурно евроатлантско спремање света. Они који су то на време видели или су на то упозорени од својих западних евроатлантских "пријатеља" који пуштају "светске ветрове" и управљају "ветровима историје" (Ф. Бродел) на време су спремили своје мале чамце за спасавање (републике-државе) и напустили једрењак без кормилара који би, да га је било, можда знао да пре буре доплови до мирне луке или бар да на пучини склопи једра да их светски тајфун не покидају и брод не преврну и не потопе.

Срби су као народ једини до краја остали на једрењаку поцепаних једара све док се он коначно није преврнуо. Без припремљеног чамца за спасавање морали су бити повучени у вртлог потонулог брода. Зато није разумно, а и веома је штетно за будућу рационалнију друштвену и националну самосвест, бацање кривице за најновију српску националну трагедију на светско океанско невреме и евроатлантске тајфуне (САД, Енглеску и друге креаторе новог светског поретка) на светске тајкуне (мултинационалне корпорације) на издају старих пријатеља (Русију), на одмазду старих и проверених непријатеља (Аустрију и Немачку) на било кога другог и на било шта друго осим на сопствено политичко вођство и сопствену културну и духовну запуштеност за коју су најодговорније српске политичке и интелектуалне елите.

Управо међу њима у историјски преломним временима превладали су они који су једном били радикални колективисти и комунисти, а други пут радикални индивидуалисти и либералисти. Као револуционари разбијали су стару Југославију и укидали тржиште и приватну својину. А као фундаментални либералисти, опет радикално, уводе тржиште и лично приватизују оно што су они или њихови очеви раније колективизовали. Парадоксално је да, притом, у оба случаја југословенски комунисти разбијају Југославију и граде своје националне државе, док српски комунисти радикално негирају Србију као државу и разарају српско традиционално друштво, а одлучно (и погрешно) бране Југославију и у времену кад је она била више стара идеолошка утвара него стварна легитимна и легална држава у историјском, правном и политичком смислу.

Тако је пропагандно наметнут парадокс да су Срби криви и за стварање и за распад и одбрану Југославије – једном као српска буржоазија, а други пут као српски комунисти. А заправо, у оба случаја ради се о судару два супротна радикализма, једног који је наметао Југославију и онима који су били против ње и другог који је разбијао Југославију против воље оних који-ма је она била једина држава.

Што се Срба тиче, њима Југославија није требала и историјски је било погрешно своју скупо и тек створену српску државу заложити за несигурни југословенски провизориј, али је парадоксална истина да погрешно створену државу не треба погрешно (радикално и брзоплето) рушити. Као што се Срби нису смели брзо и олако одрећи Србије пре него што се у Југославији не осигурају, тако се нису смели одрећи Југославије пре него што васкрсну Србију. Сличан проблем је пред Србијом и њено актуелно прикључивање Европској унији: радикално срљање Србије као недовршене државе у Европску унију као институционални провизориј, опасно је и штетно за српску државу и друштво, али ни радикално одбијање структурног прилагођавања српске државе и друштва европским стандардима, не би било мање штетно, а могло би да буде ништа мање и опасно.

Ако се ове историјске, структурне, системске и транзицијске апорије тамног балканског, јужнословенског и српског вилајета доведу у реалан друштвени контекст и сагледају у светлу специфичне дијалектике друштвеног деловања у савременом српском друштву чини се да су неки рационални закључци и могући и пожељни:

1. Без *духовног оздрављења* српског друштва ниједан наш крупнији историјски, структурни, системски или транзицијски проблем не може бити решен, а да решење иоле одговара нашим националним, грађанским и људским потребама и интересима. А српско духовно оздрављење није могуће без оживљавања и осавремењавања аутентичних српских вредности похрањених у идејама *светосавске саборности, породичне, задружне и социјалне солидарности, локалне народне самоуправе и државотворачке посвећености*. То су вредности које све заједно чине *духовно језгро* српске националне свести, српског културног идентитета, социјалног интегритета и државног суверенитета.

2. У противном, наставиће се текуће национално, социјално и људски погубне тенденције и односи који повлаче огромну већину српског народа и грађана Србије у политичко и економско ропство, социјалну деградацију и егзистенцијално незнање, а државу Србију лишавају елементарног политичког достојанства, реалног правног суверенитета, највреднијих грађана, природних добара и делова територије.

3. За Србију и српско друштво и данас су, као и сваки пут раније, нарочито опасни сви нагли и *радикални заокрети* леводесно, напред-назад, назад-напред који карактеришу политичке властодршце у Србији у овим сумутним временима њиховог свакојаког трансформисања и нашег транзиционисања.

- Опасни су леви кад постану десни, кад борци за насилно укидање приватне својине, нације и државе, крену у убрзану и пљачкашку приватизацију, кад од радикалних интернационалиста постану радикални националисти, кад од робијаша и мафијаша постану властодршци.
- Опасни су радикални заокрети из ‘‘рикверца’’ у ‘‘пету брзину’’, као и обрнуто, јер тако се ломи кичма друштвеном организму, а страдају и зупчаници и управљачи на државном механизму.
- Опасно је кад минорни политичари дођу у прилику да радикално (‘‘коначно и дефинитивно’’) решавају велика (историјска) питања, опасно као кад за волан *формуле 1* седне возач који је подмитио комисију и добио возачку дозволу.
- Опасна је власт која једно мисли, друго обећава, а треће ради и све то противзаконито, противуставно, неморално и притворно. Таква власт је по народ и државу опасна и у сасвим обичним околностима, а у оним тешким и претешким каква су данашња времена, она им је највећа претња.

Да све што је овде написано није резултат моје ‘‘методологије накнадне памети’’ читаоцу од којег ‘‘тражим помиловање’’ за све речено и учињено у последње две деценије транзиционисања у Србији предочавам закључак свога чланка *„Српско друштво на раскрићу“* написаног јануара 1992, у Новом Саду и објављеног у *Летопису Матице српске*, год. 168, 1992, књ. 449, св. 3, с. 403–420: *‘‘Међутим, постојећа интитуционална структура српског друштва и српске државе (или српских држава), умни, морални и вољни потенцијал владајуће и невладајућих елита, а нарочито витална снага српског народа чије се економско исцрпљивање, политичко збуњивање и духовно посртање наставља — указују на тешка будућа времена за Србе. Нуде им се лудо храбре, превртљиве и малодушне вође, а нужни су им мудри, пожртвовани, благородни и истрајни прегаоци на народним пословима. Позивају се грађани да дају своје и животе својих најмилијих за остварење њихових магловитих замисли, у које ни они сами не верују док их тако олако заборављају. А људима су потребни посао, стан, хлеб и они који би, стајући иза својих „политичких програма“ били спремни да пропорционално својој моћи буду одговорни и спремни да макар за нијансу поднесу већу жртву од најобичнијег смртника којег предводе.*

Остаје нада да овај тежки удар на српски народ нађе себи „искру у камену”. До тада, ваљало би се чувати арогантног вршења власти и заједљивог и отровног опозиционог странчарења, олаког оптуживања и наивног опраштања, унижавања паметних, образованих и имућних, а уздизања оних који нас наговарају да идемо на „све или ништа”, док сами улажу „ништа” а полажу право на „све”. Само уз ове услове можемо опстати, усправљени као народ и као људи, макар се у тешким временима и под притиском јачих од себе понекад морали и повијати на овој балканској ветрометини на којој је српско „семе клицу угледало”.

4. Да кажем још једном, јер нада умире последња: Србима је данас, од свега другог најпотребнији *нови културни препород* који није ни Драшковићева “обнова” (не обнавља се оно чега досад никад није било, а оно што је Драшковић “обновио” – не поменуло се, да се не би више никад повратило); ни радикалски “преокрет” (Чедин, Дачијев, Тачићев или Томе-Вучића и Перишића) што је исто као кад изврнете пробушену чарапу која и после тога остаје она иста, бушна и прљава.

5. *Културни препород* је поновно рађање, као васкрсавање добра у нама, очишћеног од “зла домаћега” и представља ново-старо историјско завештање:

- да не понављамо старе грешке;
- не само да не чинимо другима оно што не желимо да други чине нама него и да не чинимо себи оно што ни други себи не чине;
- да (се) не одузимамо кад се сабира и да (се) не делимо кад се мора множити;
- да не трошимо оскудне и ограничене ресурсе за неоствариве циљеве;
- да сами себи постављамо само оне циљеве које сами својим средствима можемо да остваримо;
- да од тако постављених циљева брзо и олако не одустајемо јер ћемо тако оболети од националне малодушности којој нема лека;
- бити увек спреман за најмање две подједнако добре алтернативе, уз још једну мање повољну и резервну (за “злу не требала”);
- да не ометамо и не обарамо пројекте богатих и јаких, већ да се од њих заштитимо да нас не потопе и не униште;
- да не рушимо туђе него да градимо своје;
- да почистимо и сачувамо скоро пресахле изворе позитивне народне енергије.

Питајући се *ко, како, када, с ким и чиме* може да оствари наведено завештање остаје нам једини одговор који је истовремено рационалан и реалан, а то је онај стари народни: *уздај се у се'и у своје кљусе!* То значи да треба, ни мање ни више, *учинити оно што се може; с оним што се има; тамо где је могуће; с онима који су заинтересовани*. За то нам је потребна институционализована мрежа оних који знају *шта и како*, са онима који *хоће и могу – сад и овде* (ту мрежу назовимо *Српски ЦЕЗАР* - Центри за развој на националном, регионалном и локалном нивоу).

Београд, у јесен 2013. године.

ПОЛИТИЧЕСКО И ВОЕННО ЛИДЕРСТВО – ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ

Резюме

Лидерството не е запазена територия само за главните изпълнителни директори или генералите от армията. Всеки от нас е в положение да ръководи нещо по някое време; ръководим семейството си, екип в работата, многонационална корпорация или военна структура. В нашия свят на нарастващи възможности за лична инициатива лидерството е житейско умение, което всички ние трябва да развиваме, ако искаме да реализираме напълно нашите възможности. Необходимо е обаче да разграничим понятията „лидерство“ и „вождизъм“ - да акцентираме на социално-психологическите им характеристики.

Великият социолог Макс Вебер преди повече от 100 години посочва, че ще оцелеят само онези, които съумеят да прокарат лидерско поведение на всички нива в системата си, а не само на върха на пирамидата. Работата на лидера днес не е да създава последователи. Работата на лидера е да създава нови лидери.

Проблемът за лидерството е привличал внимание векове наред.

Херодот, (484 – 425 пр.н.е.) наречен “баща на историята”, Плутарх от Херонея (46 – 120) както и други антични историци са поставяли в центъра на историческите си повествования постъпките и действията на водещи лидери – монарси, пълководци. Николо Макиавели (1469 – 1527) е посочвал образа на лидера – господар, който със всички възможни средства е постигал политическите си цели. За Фридрих Ницше (1844 – 1900) стремежът към лидерството е проявление на “творческия инстинкт” на човека, лидера и имал правото да счита, че морала е оръжие на слабия. При Зигмунд Фройд (1856 – 1939) подтискащото чувство може да прерастне в стремеж към лидерство. Масите се нуждаят от лидер, както семейството от авторитарния баща. За Фридрих Адлер (1879 – 1960) стремежът към лидерството се опира на типологизацията на авторитета, разработени от Карл Емил Максимилиан Вебер за пократко Макс Вебер (1864

– 1920), *традиционни, бюрократични и харизматични*. (вж. Краткий словарь по социологии.1989, М.)

Днес понятието “ръководител” може да има твърде различно съдържание. Не е едно и също да си директор/управител на учреждение или фирма, или да бъдеш водач на група от приятели. *В първия случай*, ръководителят разполага с набор от санкции и поощрения, т.е. властови ресурс, за да наложи волята си над подчинените. *При вторият случай*, явлението е в много помалка степен институционализирано. Найвлиятелният (водача) в групата от приятели не може да налага санкции върху онези, които не споделят неговото мнение. С други думи, съществува качествена разлика между лидерство и командване/управление и тя е твърде важна, защото изучаването на първичните групи не трябва да се смесва с изследването на институционализираните групи/колективи.

Това предполага да се обърне подобаващо внимание на понятието “лидерство” (*теорията за трите „Х“ - харизма, хитрост и характер*), да се посочат неговите същностни характеристики и аспекти на проявление, както и методи за измерване.

Същност и същностни характеристики на лидерство

Понятието “лидер” има английски произход (leader) и означава водещ, ръководещ, авторитетен член на организация или малка група. На френски език понятията за лидер (leader) и лидерство (leadership) нямат буквален превод и означават да командваш, да ръководиш, да въздействаш, като по този начин не могат да се предадат точно английския израз, разкривайки разликата между двете култури.

Интересът към проблемите на лидерството се засилва рязко през 30-те години на XX век, под влиянието на изследванията на Курт Левин и неговите сътрудници върху т. нар. “стил на ръководство”. В научната литература няма единно схващане относно дефинирането на понятието “лидерство”, поради обстоятелството, че типологизацията на лидерството е свързано с природата на обществото и конкретната историческа ситуация.

Найчесто срещаните дефиниции в научната литература на понятието “лидерство” са на Георги Карастоянов (Цит.по Зунов,Ф.2006,11). Ето някои от тях:

“Лидерството е влияние”;

“Лидерството е способността за повлияване на групата за постигане на целите”;

“Лидерството е комплексно взаимодействие, вклучуващо лидер, последователи и ситуација “ и т.н.

В социологически план лидерството може да се определи како “процес на внатрешна социално-политическа организација и самоуправление на взаимоотношенијата и дејноста на членовите на групата за сметка на индивидуалната иницијатива на учесниците”. (Петровскиј, А.1978, 117).

Лидерството како понятие може да се сврже органично со власта, своеобразен тип власт, со широк дијапазон, независно дали тоа се отнася до организација или за човешка опшност или држава.

Во научната литература често не се прави разлика меѓу поњатијата “лидерство” и “мениџмџнт” или во најдобриот случај мимоходом се посочува, че такава има, но не се открываат техните квалитетни карактеристики. За да се разбере сшността на поњатието “лидерство” следва да се оддели подобавачо внимание на сшественото различие меѓу разбирањето за лидерство и мениџмџнт. Дополнително затруднение внася и взаимното заменување на тези две поњатија. Според харвардскиот професор Ејбрахџм Зеленик лидерите и мениџџрите са преди всичко различни психологически типове и имаат различна ориентација кџм дејствието. Во този смисџл лидерите и рџководителите могат да играят меѓуличностни и информационни роли, както и роля вџв вземањето на решенија, но рџководителите се ангаџират со дејности които не са типични за лидера – проверка, планирање, координирање, оценување и т.н.(вж. Zeleznik, А.1977, 67-78).

Джон Котџр посочува, че лидерите “не правят планове, не разрешават проблеми, те даже не органираат и хората. Тоа което лидерите правят, е да подготвят организациите за промяна и да им помогнат да се справят, докато преминат през неа”(Kottler, J.1996, 85). Докато мениџџрт е ориентиран кџм постигање на задачата, лидерството е да накараш другите да поискат да исполњат задачата. От гледна точка на функциите които исполњиват двата персонажа е видно, че тоа не може да бџде, образно казано, един и сшци човек, и както бе посочено погоре тоа са различни типове хора, зашто функцијата на лидерството е стратешеска, а на мениџџра тактическа.

За теоретичното изяснување на општо и различното меѓу мениџџра и лидера е необходимо да се посочи и друга сџдржателна карактеристика, а имено по отношение на механизмите на вџздејствие, което ще рече, че позицијата на рџководителя се асоциира со исползването механизмите на власта, основавачо се на принудата, докато позицијата на лидера вклучува преди всичко авторитетот, доверието, убеденоста.

Филип Узунов посочва, че на лидера са присъщи две основни характеристики които липсват при ръководителя/мениджъра. На първо място, това е че лидерът се “ражда”, т.е. лидерската позиция се основава на личностните качества на човека придобити по рождение.

Второ лидерът се “появява”, “възниква”, т.е. процесът протича спонтанно, нерегламентиращ се от правила и принципи(Узунов, Ф.2006, 14).

Лидерството е тясно свързано със същността на механизмите на вътрешно-груповата (междупersonностната) власт и се основава на отношения на доминиране и подчинение. Йерархичното структуриране на групата очертава статуса и ролята на всеки от нейните членове, като найвисока и влиятелна е позицията на лидера. Той влияе върху другите така, че обикновено тласка групата към ефективно постигане на желаните цели и засилване на нейната вътрешна интеграция. Ефективното постигане на желаните цели не следва да са свързва единствено с личностните черти, а преди всичко към поведението и стиловете на управление, които биха могли да диференцират ефективните от помалко ефективните лидери.

Преди да се спрем на типове лидерства или стилове на управление ще отделим внимание на теориите обясняващи лидерството като социално явление.

Съвременни теории за лидерството

По - известни теории са:

А) Теория за чертите на лидера или т.нар. “харизматична теория”.

Преди да се спрем поподробно на тази теория ще направим едно пояснение. Макс Вебер е един от първите учени, който въвежда термина „харизма“ в социологията. Терминът „харизма“ има гръцки произход (karisma) и буквално означава „милост, „благодат“, „божествен дар“, или найкратко означава „дар от бога“. Макс Вебер разглежда харизмата в три аспекта: 1) харизмата като символно решение на вътрешни проблеми чрез тяхното проектиране върху харизмата и харизматичния лидер; 2) харизмата като защита от чужда власт чрез агресивни действия под ръководството на харизматичния лидер; 3) харизмата като приписване на лидера атрибути/свойства, чрез които той ще удовлетвори интересите на своите привърженици.(вж. Даскалов,Р.1992,168).

Теорията за чертите на лидера се опира на тезата, че основна детерминанта на лидерството е притежаването на определени

личностни черти. Те се възприемат като вродени и се смята, че само определени хора могат да бъдат лидери. Ж. Блондел посочва, че при всяко лидерство трябва да има елемент на харизма.

Понякога и лидери с “непълн харизматичен статус” имат ключова роля в развитието на своите страни/държави. Примерите в това отношение са многобройни, както в недалечното минало така и днес.(вж. Блондель,Ж.1992).

Б)Теория за лидерските роли.

При тази теория лидерството се схваща като приемане на специфична роля в групата. Разграничават се две основни лидерски роли. Ролята на лидера като “професионалист” се изразява в решаването на проблеми, даване на мнения и предложения във връзка със задачата на групата. Другата роля е социално-емоционалната роля на лидера и е свързана с проблемите на междуличностните отношения и е насочена към подобряване на психическия климат и вътрешно-груповата интеграция на групата.. Наличието на две роли в една група се приема като условие за ефективно изпълнение на нейната дейност.

В)Интерактивната теория допуска, че въз основа на анализ на взаимодействието в групата е възможно да се определи кой ще поеме ролята на лидер. Взаимодействието и лидерството се разглеждат в зависимост от структурата на групата, спецификата на нейната задача, характера на ситуацията и индивидуално-психологическите особености на лицата, поемащи лидерска роля.

Г)Ситуативната теория за лидерството възниква в рамките на групово-динамичния подход. Изгражда се от тезата, че всяка конкретна ситуация в групата, отразяващо нейното взаимодействие с външното обкръжение, изисква определен тип поведение с оглед постигането на желаните цели. Лидер става този член на групата, който подобре от другите актуализира качества, съответстващи на ситуацията. На типовите ситуации отговарят определени типове лидери. Според една от първите теории за лидерството, разработена от Фред Фийдлър се обвързват: характера на ситуацията; равнището на ефективност на извършвана от групата дейност и типовите насоченост на поведението на лидера. Когато ситуацията е много лесна или много трудна от гледище на лидерството, то найвисока ефективност показва групата в които поведението на лидера е насочена към груповата задача. При ситуации от средна трудност найефективни са лидерите, насочени към поддържане на благоприятни отношения в групата.(вж. Fiedler,F.1967).

Д)Синтетичната теория определя лидерството като процес на организиране на междуличностните отношения, а лиде-

рџт катo субект на този процес. Постава се акцент вџрху качествата на лидера, особености на членoвете на групата и характера на ситуацијата, в която се осяществява лидерството. Сполучливото обединение на идеи и тези от различни теории разширява обхвата на синтетичната теория и я прави една от найпопулярните в изследването на лидерството.

Вниквайки внимателно в посочените погоре теории можем да зададем вџпроса: “Защо един от членoвете на една или друга социална група става почесто лидер в сравнение с другите членове на групата?”. Съществуват четири “обяснителни модела” на това явление.

Съгласно *пџрвия* “обяснителен модел”, ако едно лице е станало лидер в една ситуација, това не изключва веројатноста, същото лице да стане лидер и в друга ситуација. Условието за това е наличие на определени качества и умения за успешно решавање на новата ситуација. Повторјаемоста в признаването на член на групата за неин лидер се свџрзва с наличие на такoва равнище на развитие на неговите качества или умения, по които това лице превъзхожда останалите.

Според *втория* “обяснителен модел” повторјаемоста в признанието на член на групата за неин лидер се свџрзва с механизма на “стериотипизација”. Ефектџт от действието на този механизџм се обяснява с психологическата закономерност, свџрзана с възпријатието на образа на лидера в една ситуација от останалите членове на групата. Стереотипџт от психологическа гледна точка се определя катo “опростен образ или представа” за дадено лице, процес или явление, което оставя трајни следи в паметта и лесно може да бџде “активиран”. Благодарение на тази закономерност, свџрзана със стериотипизацијата, член на групата веднџж възприет катo лидер на другите в една ситуација, започва да се възприема катo лидер “изобщо”.

Третијат “обяснителен модел” се базира на авторитетата. Авторитетџт от психологическа гледна точка се обяснява със степента на доверие, което едно лице получава от другите членове на групата. Полученото доверие е израз на доброволното признавање на превъзходството на това лице от страна на другите.

Това високо доверие в една ситуација лесно се трансформира в доверие кџм него в други ситуации. При този модел авторитетџт “отключва” стереотипизирацијата механизџм за получаване на лидерско признание.

Четвџртијат “обяснителен модел” набляга на личностни черти, формирани в ранна вџзраст и повлияни от определени ценности, свџрзани със значимоста от заемањето на високи позиции в џерархијата или получаването на признание за оп-

ределени умения и способности. Значимоста на тези ценности в индивидуалната ценностна система води до формирането на специфична мотивација, насочена към поведение, което съдейства за заемането на таква позиции или за получаването на лидерско признание.

Посочените модели макар и базирани на социалната среда, недвусмислено подсказват неумолимата пробивна сила на психологическите механизми и вътрешната мотивација за заемането на властова позиция, независимо от обстоятелствата.

Типологизация на лидерството

В началото на 50-те години на XX век в следствие на известно разочарование от “теорията на чертите” (харизматичната теория), модерен стана поведенческият подход или подходът на лидерските стилове, който е ориентиран не към отличителните черти на лидерите, а към тяхното поведение и лидерски стилове, т.е. не какви са лидерите, а какво те правят.

Поведенческият подход предполага *две линии на разсъждения*. Първата е фокусирана върху идентифицирането на лидерското поведение, а втората върху това как лидерът избягва или разрешава ролевите конфликти в своята дейност и как се справя с предизвикателствата, възникнали на база на тези конфликти.

Анализирайки поведението на лидерите към подчинените си се открояват три основни лидерски стила: авторитарен, демократичен и либерален,

Авторитарният стил се характеризира с централизиране на властта и свръхконтрол чрез властта. Лидерът взема еднолични решения и не допуска тяхното обсъждане в групата. Той определя сам етапите на работа и дава указания за всеки етап поотделно. Той носи цялата отговорност за изпълнение на задачата и контролира напълно поведението на сътрудниците си.

Въпреки доказаните си негативни последици, този стил е подходящ, дори е единствено възможен в екстремални ситуации и ситуации при дефицит на време.

Демократичният стил е колективен стил, при който лидерът управлява съвместно със сътрудниците си.

Той делегира власт на отделни лица и предлага сътрудничество при приемането на решения. По този начин груповите норми се възприемат от всички, проблемите и решенията се обсъждат заедно, осигурява се достатъчна свобода и инициатива на членовете, поощряват се взаимният обмен на информация и сътрудничество, контролът е съвместен.

Либералниот стил се карактеризира со минимална власт на лидера и максимална слобода на подчинените. Те имаат можността сами да избираат техните роли во групата и да определат изисквањата и критериите при исполнување на задачите. Секој сам си набавува потребната информација, не се осъществува строг контрол и општите решенија се вземат потрудно. Овој стил стимулира творческата активност.

Ефективниот лидерски стил зависи како од степената на „зрелост“ на лидера, така и од „зрелоста“ на последователите или подчинените. Зрелоста бива професионална (опит, можности, квалификација и.т.н.) и психическа (упоритост, самоувереност, самоуважение) и.т.н. Во овој контекст може да се разгледаат четири лидерски стила, ориентирани во зависност од приоритетата на задачите или приоритетата на одношенијата:

Убеждаваачкиот (структурирачкиот) стил се изразува во силна ориентација на лидера кон задачата и слаба кон взаимоотношенијата на последователите /подчинените. Тоа е директен стил на учење. Прилага се при ниска степен на зрелост на подчинение и нежелание или липса на способности од нивна страна за справа со конкретната ситуација. Ролята на лидерите е да осигураат и да наложат строг контрол.

Обучаваачкиот стил се карактеризира со силна ориентација кон задачата и одношението. Лидерот проявува директивно и поддржуваачко поведение. Подходяч е при средна степен на зрелост на подчинените, кога те проявуваат желание за поемане на одговорност, но не можат да се справат самостојатно.

Учествуваачкиот (партиципативниот) стил е сврзан со слаба ориентација кон взаимоотношенијата и задачите. Лидерот проявува многу помалку директивност, како и поддршка на членовите на групата.

Упълномощаваачкиот (делегирачкиот) стил е слаба ориентација кон взаимоотношенијата. Лидерот проявува многу помалку директивност, како и поддршка на членовите на групата.

Теоријата констатира, че нема един подобор стил спрямо другите, тј како во секоја конкретна ситуација, даден тип поведение е поуместен од другите. За да определат предпочитанија од лидера стил, авторите на теоријата исползуваат впросници за опишување на неговата ефективност и адаптивност.

Во секоја конкретна ситуација е подходяч различен тип лидерско поведение. Под „ситуација“ се разбира желанието и способноста на индивидите да вршат својата работа, естетството на својата дејност, како и климата во самата организација.

Процесот на лидерството зависи од личностните квалитета и степената на контрол врху ситуацијата.

Лидерски стилове – психиатрична типологизација

В анализа на съвременната политико-психологичиска реалност, руските истражувачи Кобљанска и Лабковска (1993) описват личностните особености на лидерите, като използваат клиничко-психологически и психиатрични термини. Те разглеждат не аномалните отклонения, а своеобразните прояви на индивидуалниот стил во екстремни ситуации. Стилът на политика се определува од пет параметри:

Први, темперамент, црти на карактера, особености на поведенческите реакции;

Втори, специфика на когнитивните процеси (начини на вземање на решенија, на преработка на информацијата, особености на мисленето).

Трети, управленчески подход (стил на раковоство).

Четврти, модела на лидерство, којто следува личността.

Пети, начин на общување со избирателите (лидера како публична личност).

Индивидуалниот лидерски стил се формира како скупност од карактерните прояви на всеки од посочените параметри.

Од тази гледна точка се описват и анализираат следните лидерски стилови:

Параноиден стил. Во личностниот профил на този лидер преобладаваат подозрителност, недоверие към хората, свръчувствителност към скрити опасности и мотиви. Този тип хора са непредсказуеми, стремят се да контролираат другите – откријат или чрез тайни манипулации.

Најточното определување за тези хора са „господар“, „властелин“. Типичен пример е Ѓ. В. Сталин. На когнитивно ниво е карактерно отрицание на идеите на другите, политическото му мислење е на принципот „ние или те“. Во общувањето со другите тој е вещь манипулатор. Параноидниот стил е присвщ, както за политиките од висшиот ешелон на власта, така и на тези во опозиција.

Демонстративен стил. Образно този стил карактеризира своите притежатели како „артисти“. Този тип лидер е склонен към самопоказност (демонстративност), непрекъснато е пленен од желанието да привлече вниманието върху себе си. Самооценката му зависи од това, доколку е харесван, желан или обичан и приет од другите хора. Тој е лесно внушаем и това го прави управљаем. Навреме направената похвала или обратното, изказаното неодобрение могат силно да уязвят „артиста“. Во првиот случај тој губи својата бдителност, във вториот самообладание. Когнитивните възможности на „артиста“ не са подходящи за

конструктивна законотворческа дейност. В общуването с други хора те се проявяват като „политиканти“ и „търгаши“.

Компулсивен стил. Личностния профил се характеризира с натрапчив (компулсивен) стремеж всичко да се направи по найдобрия начин (синдром на отличника), независимо от времето, с което разполага и сложността на задачата. „Отличника“ не е способен на спонтанност, той трудно се отпуска. Той е съсредоточен върху „детайлите“. Той е дребнав, изпълнен със скруполи, той е завършен бюрократ. Допускането на грешка или страха от несправяне със задачите могат да предизвикат у него съмнение, паника или депресия. Като психологическа самозащита понякога прави компромиси в отношенията си със своите опоненти.

Депресивен стил. Политикът с този стил обикновено търси към кого да се присъедини, за да се застрахова от неуспехи и да получи помощ. Найточното определение за него е „сподвижник“. Той се възхищава от лидерите, идеализира отделни хора и политически движения, може да бъде консервативен и по правило върви след събитията.

Прогнозите и съжденията му са крайно песимистични, от типа: „днес нищо не върви“, утре „икономиката ще рухне“ или „ще започне гражданска война“. Все пак трябва да се признае, че в условия на криза неговата преценка не е далеч от истината.

Шизоиден стил. В много отношения този стил е близък до депресивния. Тук обаче самоизолацията, отказа от участие в конкретни събития имат поясен характер. При политици с този стил няма дори желание да се присъединят към когото и да е. Найдоброто определение за личностния профил на шизоидния стил е „самотник“. Този вид политици често заемат позицията на странични наблюдатели.

Лидерство и вождизъм

Вождизмът е тип властови отношения, основани на лично господство и лична преданост към носителя на върховната власт. Той е типичен за традиционните, авторитарните и тоталитарните общества. Характеризира се с развита система от не юридически регулатори на поведение и устойчивост на социалната роля. Отъждествява обществото с държавата и го разглежда като средство за реализация на определени идеи, чиито символ е вождът. Законите в такива общества се изграждат на принципа на разрешението – забранено е всичко, което не е разрешено от вожда. *Властта на вожда е безгранична и безконтролна.* Нормите на политическото поведение се създават в

йерархията на идеологическите авторитети, в която найвисшият авторитет е вожда. Външните прояви на вождизма са „клиентелизъм“ и „връзкачество“, а политическата система функционира като йерархия на властващи кланове. От една страна, вождизмът е тип властови отношения, основани на лична преданост на персонала, притежаваща върховна власт, а от друга страна, това е властови институт, свойствен за партиархално-родовите общества, изградени върху личното господство на военния или религиозния предводител. Като тип власт, вождизмът е характерен най-вече за общества от „ислямски тип“, в които правото и икономиката са подчинени на идеологията. Масовото съзнание в тези общества се поддържа от вождизма. Той се опира на: пietetата пред властта, гражданския комформизъм, политическата свръхлоялност.

Лидерството за разлика от вождизма се гради върху осъзнатите интереси на гражданите, а не върху ирационалните моменти.

Макс Вебер определя вождизма като явление, което се среща във всички исторически епохи и във всички региони. На запад вождизма се проявява преди всичко като политически вождизъм - „партиен вожд“.(вж.Даскалов,Р.1992).

Лидерството и вождизмът притежават различни психологически характеристики. Вождът не допуска самостоятелни размишления сред подчинените, защото така може да се стигне до съмнение в неговата власт. Лидерът, напротив, не може да съществува без съзнателната подкрепа на своите подчинени. Лидерът и вождът се различават и в зависимост от подкрепата и начина, по който я получават. Вождът се стреми към подкрепата на населението като разчита преди всичко на своята личност. Лидерът се стреми към подкрепа на своята програма. *За вожда е важно да го обичат, а за лидера да го разбират.* Лидерството и вождизмът съществуват в различни условия. Отношенията „вожд–последователи“ обикновено се опират на централизиранни и слабо развити икономики, докато лидерството е характерно за развитите общества.

Съществуват различни схеми, по които се правят типологизация и класификация на вождовете като особен тип лидери. *Първият елемент* е функцията на лидерството (вождизмът) в конкретната система на властта. *Вторият* е „свръхзадачата“, общественото предназначение на институцията, изразено чрез определени принципи. *Третият* елемент показва мястото и ролята на лидера (вожда) в системата на властта. *Четвъртият елемент* разкрива субективните представи на лидера (вожда) и неговото обкръжение за целите и задачите на неговата дейност.

Военното лидерство в постмодерниот свят

Съгласно лидерската доктрина на САЩ и на партньорите им от НАТО, военното лидерство е процес на повлиявање на другите (подчинените) за изпълнение на поставената задача чрез определяне от страна на лидера на конкретната цел, посока и осигуряване на необходимата мотивация.

Във военната психологија нај-често дискутираните лидерски стилове се разглеждат в континуума „авторитарност-демократичност“, съответно: авторитарен, демократичен и либерален стил.

Особеност на посочените лидерски стилове е, че те се диференцират въз основа на степента на достъпност на подчинените до управленческото решение и разпределението на властта в групата.

Една от главните особености на офицера-командира е, че той реализира две основни функции: *първо*, работа с техника и въоръжение и *второ*, работа с хора. Класически в организационната психологија е Моделът на ориентация на индивидуалниот лидерски стил – към хората и към задачата. Съгласно този модел подчинените възприемат поведението на лидера в *два аспекта*: единия се отнася до директивно, структуриращо и ориентирано към целта поведение, насочено към задачите, а другиот аспект се изразява чрез загриженост към сътрудниците и подчинените – насочено към хората. (вж. Пеев, И. 2002).

Лидер, чието поведение е ориентирано към *задачите* смята постигането на набелязаните задачи за основна цел. Този тип лидери строго определат и структурират организационните роли, като субординират и контролират членовете на групата за достигане на формалните цели и резултати.

Втория тип лидер, чието поведение е ориентирано към *хората*, смята за своя главна цел постигането на мотивираност и удовлетвореност у членовете на групата, и ако се постигне тази цел, тогава и всички останали цели ще бъдат постигнати. Акцентира се върху междуличностните взаимоотношения, екипната работа и участие на сътрудниците при вземането и изпълнението на поставените задачи.

Понятието „*постмодерен военен*“ се „ражда“ след крај на студената война. Постмодерниот военен през епохата на модернизма, ксьниот модернизъм и постмодернизма придобива следните наименования: боен лидер (командир) в епохата на модернизма, ръководител или инженер в ксьниот модернизъм и военен държавник и военен лидер и посмодерниот период.

В постмодерният свят въпроса за военното лидерство се разглежда като познавателна готовност, която може да се дефинира като умствена подготовка (умение, знание, способности, мотивация и лична предразположеност), която индивида трябва да притежава, за да може успешно да установи и да поддържа изпълнението на своята задача в сложна и неочаквана среда при реализирането на модерна военна операция.

Най-голямото предизвикателство пред бъдещите военни лидери е уточняването на точния баланс между *човешкия фактор* и *технологията*. „Хуманността“ като сложна съвкупност от човешки и социални фактори винаги ще бъде решаваща сила, независимо от развитието на технологията защото не може да се заместят градивния характер, моралът, единството, личния пример на солидарност и отговорност, които военният лидер носи у себе си.

В заключение, лидерството, умението да ръководиш, е колкото изкуство, толкова и наука.

Хари Труман посочва: “Хората правят историята и това в крайна сметка се разбира от всички. В периодите когато няма лидер, обществото замръзва. Прогресът настъпва едва когато смели, опитни лидери използват възможността да променят нещата към подобро.” (Тодоров, К. 1998).

Литература

Арънсън,Е. 1996. *Човекът - „социално животно“*.София.

Блондель,Ж.1992. *Политическото лидерство: Путь к всеобъемлющему анализу*. Москва.

Гълбрайт,Джон. 1993. *Анатомия на властта*. София.

Даскалов,Р. 1992. *Въведение в социологията на Макс Вебер*.София.

Ландсбърг,Макс. 2002. *Основи на лидерството*. София.

Пеев,И.2002. *Особености на военното лидерство в операции, различни от война*. Военна психология и лидерство. В И, Сафия.

Петровский, А. , В.Шпалинский. 1978. *Социална психология на колектива*. Москва.

Райчев,И. *Мотив и мотивация-социално-психологически аспекти*. www.liternet.bg

Тодоров, К. 1998. *Психологически аспекти на командирската дейност на командира*. ВВОВУ „В. Левски“ В. Търново.

Узунов, Филип. 2006. *Харизматичното лидерство*. Велико Търново.

Енциклопедичен речник по социологија. 1996, Софија.

Енциклопедия по психологија. 1998, Софија.

Краткий словарь по социологий. 1989, Москва.

Zelevnik, A. *Managers and Leaders: Are they different*. *Harvard Business Review*. 1977.

Fiedler, F.A. *Theory of the leadership Effectiveness* New York: McGraw-Hill, 1967.

Kotler, J. *Leading Change*. Harvard Business School Press, 1996.

Military Leadership. Field Manual. No 22-100, Headquarters, Department of the Army Washington, DC, P. 1. 1990.

Ivan Raichev Raichev

POLITICAL AND MILITARY LEADERSHIP – THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECTS

Abstract

Leadership has never been the exclusive property of chief executive officers and military generals. Each and every one of us is required to exercise his or her leadership skills at some point in our lives: we assume such kind of responsibility for our families, colleagues at work, in multinational corporations or as part of a military structure. In the world of today, the opportunities to show personal initiative become ever more abundant, which means that our leadership skills must constantly evolve if we are to realise our full potential as human beings. However, it is vital to know the difference between the terms “leadership” and “leaderism”, to put emphasis on their distinct socio-psychological characteristics.

More than 100 years ago, the famous sociologist Max Weber concluded that only those who manage to integrate leadership skills at every level of their organisation, and not just at the top, will be able to survive. Nowadays the purpose of a leader is not to encourage followers, but to inspire the leaders of tomorrow.

СТАВОВИ СТУДЕНАТА У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ ПРЕМА РЕГИОНАЛИЗМУ КАО ОДНОС ПРЕМА ЈЕДНАКОСТИ, ПРАВИМА И СЛОБОДИ¹⁴⁴

Резиме

У раду се утврђује приступ студената према регионализацији, али не само као средству за ограничавање централистичке државе, већ и као институционалном оквиру бољег испољавања субјективитета и рационалнијег коришћења привредних и других ресурса региона. Истовремено се анализира и свест популације према елементима нововековне парадигме кроз њихову окренутост индивидуалности, иницијативи и напретку (што би регионализација требало посебно да омогући), тим пре што се полази од претпоставке да је изражена потреба да се у српском друштву додатно проширују појмови – једнакост, права и слободе, будући да без таквог односа према њима нема даље демократизације.

Кључне речи: регионализација, индивидуализам, држава, централизам, слобода.

I Приступне и методолошке напомене

1. Узме ли се у обзир да се савремена друштвена и политичка пракса у Србији и у 2013. години одиграва кроз два паралелна процеса – да су се као никада до сада подударили погледи политичара на власти и у опозицији о прикључењу ЕУ, те да, с друге стране, нема ни помена да се у даљим друштвеним променама (и по вертикали друштвене устројености) што више укључе грађани као даљи допринос друштвеној изградњи на грађанској парадигми, онда се слободно може рећи да смо изнова у проблему по питању уређења државе као истински демократизованог политичког друштва. Јер, тежити ЕУ није питање декларативног опредељења, већ значи да поред

¹⁴⁴ Рад је објављен у оквиру и у вези са остваривањем циљева макропројекта *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074), који реализује Центар за социолошка истраживања, Филозофског факултета у Нишу, који је финансиран од стране Министарства просвете, науке и технолошког развој Републике Србије.

корекција у независности три гране власти (законодавне, извршне и судске), сузбијања непотизма, криминала, корупције и шуме прописа у блокирању сваког привредног ангажовања, друштвени процеси морају да обухвате и институционално јачање позиције обичног човека регионализацијом¹⁴⁵, односно да се мења унитарни концепт који супституише државни протекционизам због кога смо и у ситуацији у којој смо. Другим речима, ако се заиста желе разрешити аномалије какве су се испољиле у привреди, правосуђу, државној администрацији (до локалног нивоа) и криминогеност у многим организацијама и институцијама, онда се мора знати да је унитарни концепт потрошио свој кредибилитет и да је на реду његова измена као владајућег правно-политичког модела, будући да је као такав узрок сваке друштвене регресивности. Он се може критички посматрати почев из времена једнопартијског соцреалистичког периода. Закључци свих ондашњих конгреса констатовали су неуједначен друштвени развој југоистока Србије, као и потребу доношења посебних мера за његов равномерни развој (шире у: Ј. Живковић, 2005: 71). Тренд негативне спирале или перманентно јачање центара (Београда и Новог Сада у АП), наспрам истог дела државе Србије, настављен је и у време доминације Социјалистичке партије Србије, пре свега од 1995. године. Тада је изгласан *Закон о средствима у својини Републике Србије*, и од тада сва добра у држави постају њено непосредно власништво на бази кога централна власт одлучује где и колико ће се улагати (шире у: Ј. Живковић, 2007: 93–94). Ништа боља ситуација према неравномерном развоју није била ни после 2000. То се поткрепљује и написом из дневног листа „Политика“ почетком 2005: „У 2003. години највише сиромашних било је у југоисточној Србији – 23,5 одсто, а најмање у Београду – 4,2 одсто. У односу на 2002. годину највећи раст сиромашних забележен је у југоисточној Србији, док се у Београду сиромаштво преполовило“ („Политика, 28. 2. 2005). У периоду од 2012. ка 2013. негативна спирала за грађане југоисточне Србије се само наставља, па гледано према броју запослених у Србији друштвена позиција је следећа: пад запослености за Београд је 6,9 одсто, Војводину 17 одсто, Шумадију 21 одсто, а за југоисточну Србију 24,2 одсто. У контексту таквог друштвеног статуса однос између развијених и неразвијених је 1:7, да би се између појединих општина достигао стазмеру и 1:15. Наведени подаци, који су само летимични наговештај стварне ситу-

¹⁴⁵ О разлици између регионализма и регионализације видети у: Комшић, Јован. 2008. Децентрализација и регионализација у програмима релевантних политичких партија Србије, стр. 9–10. У Децентрализација у контексту новог устава Србије и ЕУ интеграција. Нови Сад: Центар за регионализам.

ације у овом делу Србије, показатељ су да држава нема институционализоване механизме за заживљавање фундаменталних категорија којима се једно друштво именује демократским.

Да би се истински и до краја схватио значај и нужност измене постојећих односа, а који се темеље на централизму као узроку неравномерног развоја српског поднебља, потребно је промовисати недовољно истицане вредности какве су једнакост, права и слободе. На основу ових појмова од институционалног значаја, могу се тек реализовати имплементирајући и за конкретан живот примеренији – индивидуализам, иницијатива, напредак и солидарност. Наведене категорије нису вредности које се саме по себи остварују, већ су то постави који имају одјек пошто су уграђени у правно-политички систем, као одликованост грађански устројеног друштва које тежи даљој равноправности човека децентрализацијом власти. Само у том случају ће и принципи једнакост, права и слободе задобити валидност у свести свих грађана Србије, до мере применљивих начела, а не да држава бесконачно опстаје као доминантни оквир који по принципу бриге за општост стално одређује нова-стара правила или лимитира појединце, друштвене и привредне субјекте, поготово оне који су удаљени од центра одлучивања. Међутим, такав приступ се не може само презентовати кроз апстрактна и теоријска излагања у образовном процесу, већ спроводити у друштвеној и политичкој пракси промовишући остварење појединаца у оквиру региона или области. То је услов који би требало да буде свакодневље, како би и студентска популација, као будући водећи слој друштва, могла да се конкретно опредељује за одређен свет и принципе који су дубоко урасли у њихов вредносни систем.

2. С обзиром на то да се у тексту анализирају вредносни ставови студентске популације југоисточне Србије – тј. студентата који студирају на Универзитету у Нишу, према регионализму и претензијама које желе да остваре попут идивидуалности, иницијативе и напретка, то се покушава да дође до сазнања какве везе постоје између региона коме припадају и утицаја општих вредности као што су претпоставке о једнакости, успостављеним правима и могућој слободи у датим друштвеним околностима без којих нема остварења напред истакнутих животних интенција. Свакако, именитељ тако конципираном видокругу тражења мањег или већег каузалитета са средином у којој живе и идивидуалним ставовима, у директној повезаности су са друштвеним вредностима сублимисаних кроз нововековну парадигму оличену у официјелно устоличеној спољној политици Србије да се прикључи ЕУ. У том контексту се полази од следећих хипотеза:

(1) Студентска популација југоисточне Србије има позитиван приступ регионализацији, тим пре што се њеним спровођењем ствара могућност за бољу друштвену уређеност државе и средине у којој делују и имају намеру да се у њој потврђују у догледној будућности;

(2) Студентска популација југоисточне Србије сматра да ће се регионализацијом Србије остварити боља уређеност комуналних служби, квалитет здравствених услуга, инфраструктуре, културе и туризма;

(3) Студентска популација југоисточне Србије у регионализацији види већу шансу за исказивање индивидуалности, иницијативе и напретка, поготово зато што полази од тога да ће се централистичка политика државног нивоа заменити средњим нивоом власти којим се ствара могућност за активно и стваралачко учешће у друштвеним процесима.

Имајући у виду претпоставке саопштене у хипотезама, тражени су одговори на следећа питања, све вреднујући и она из домена контролног карактера:

- Питања којима се обухвата прва хипотеза:

1. *Неки сматрају да регионализација у држави значи спровођење начела по коме људи у региону преузимају одговорност за властити развој? У којој мери се слажете са овим ставом?*

Како би, по Вашем мишљењу, регионализација Србије утицала на стање у следећим областима: (2) Економски развој региона, (3) Утицај грађана на доношење одлука,

(4) Поштовање људских права и (5) Права националних мањина.

- Питања којима се обухвата друга хипотеза:

Како би, по Вашем мишљењу, регионализација Србије утицала на стање у следећим областима: (6) Рад комуналних служби, (7) Квалитет здравствених услуга, (8) Развој инфраструктуре и (9) Развој културе и туризма региона.

- Питања којима се обухвата трећа хипотеза:

Овде су набројене неке карактеристике посла које људи сматрају важним:

(10) Аутономија и могућност самоиницијативе, (11) Учење нових вештина и усавршавање. (12) Добра плата, (13) Сигурно радно место, (14) Могућност напредовања у послу и (15) Учествовање у одлучивању.

Пошто је планирано да се приликом заокруживања дефинитивних сазнања о ставовима које заступа испитивана популација супротставе или мере и одговори који фигурирају као „ставови провере“ („контролни ставови“) ка аутентичном приступу некој

од претпостављених вредности, наводимо и два нивоа таквих питања који се узимају у обзир при провери датих хипотеза.

- Први ниво контролних питања:

16. *Колико је за Вас важно да људи о Вама знају у ком региону живите?*

17. *Треба прихватити Европску унију зато што је она наша проширена културна, духовна и језичка домовина.*

18. *Треба прихватити Европску унију зато што ћу моћи више да зарадим, иако ћу морати више да радим.*

- Други ниво контролних питања:

19. *Најпре бих подржао политичку партију која води највише рачуна о националном и државном интересу.*

20. *У којој мери верујете Влади и државној управи?*

21. *У којој мери верујете политичким партијама?*

3. Издвајајући питања из општег упитника истичемо да их у размтрању вредносних ставова има 21. Она су са понуђеним одговорима, а унутар њих постоје и солуције попут: „Не знам“, „Немам став о томе“ или „Не могу да одговорим“, што означава изнађену солуцију да се пружи и другачији одговори осим са вредносно категоричним захтевима. Резултати се темеље на фрекфентним подацима, тим пре што је реч о првој обради материјала којом се отварају и прва сазнања.

Конципирано емпиријско истраживање за овај пројектни циклус урађено унутар макропројекта *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074). Њега је реализовао *Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу* у југоисточној Србији, северозападној Бугарској и северној Македонији крајем 2012. и почетком 2013. године. Истраживачки поступак водио се под насловом *Културна оријентација актера/студената, међуетнички односи, национални идентитет и култура мира на Балкану*. Број испитаника износио је по 818 у сва три региона, тако да укупни узорак обухвата 2.454 респондента. Упитник у целини има 68 питања, с тим да многа у својој заснованости потражују одговоре и на додатна потпитања, због чега се може сматрати да је реалан број знатно већи и на основу чега ће многи истраживачки аспекти бити комплексније обрађени. Формулисаност питања из угла њиховог карактера су таква да има оних са отвореним, затвореним и мешовитим приступом. Изнова подвлачимо да је рад заснован на изјашњавањима 818 студената југоисточне Србије.

II Одговор на прву хипотезу: антиципација регионализације

1. Упркос томе што се о регионализму и могућој регио-
нализацији Србије већ више од деценије пише и јавно говори
(поготово након 2000. године), као и то да је питање равно-
мерног регионалног развоја постало део Устава Србије доне-
тог 2006. године¹⁴⁶, ипак се мора констатовати да тим поводом
није било никаквих озбиљних друштвених иницијатива и да се
није кренуло с мртве тачке. Наиме, када се погледају реакције
многих политичара у периоду предизборних кампања или када
се о овом процесу више говори у друштву стицајем одређених
околности¹⁴⁷, онда се срећемо са изјавама по којима је регио-
нализација потребан друштвени процес, да би било нужно његово
спрођење и т. сл. Међутим, изван кратких излета тог нивоа нема
озбиљнијих покушаја, па све остаје на констатацијама које се
понављају уназад више деценија. Додамо ли овим ставовима
и заговорнике унитаризма, који тек у регионализму виде ис-
цртавање будућих граница за даље цепање Србије, тада се на-
меће низ логичних питања: (а) како да се оствари освешћеност
грађана за непосредно ангажовање у срединама у којима живе
и раде, (б) шта би требало да буде разлог да се не тежи одласку

¹⁴⁶ Однос према равномерном регионалном развоју део је најважнијег акта у држави, а на то указује одредба у члану 94. Устава: „Република Србија стара се о равномерном и одрживом регионалном развоју, у складу са законом.“

¹⁴⁷ Да је велики недостатак садашњег устројства Србије њена нерегионализованост сугеришу недавне изјаве високих владиних службеника. Најпре је премијер Ивица Дачић приликом посете Пироту веома искрено, и рекли бисмо емотивно, изјавио како је „Југ Србије много дао за Србију и нисам сигуран да му је Србија на адекватан начин одговорила. Од укупног броја неразвијених општина највећи број се налази на југу. Ако томе додамо да је државни и национални интерес стратешки важна територија југа Србије, онда никако не можемо да дозволимо да се ствари одвијају на штету Србије, а то је да има све мање становништва и да се све више упропаштава овај крај” („Политика“, 26. 1. 2013). Потоња изјава је још експлицитнија, чини се, у склопу признања о недорађености правно-политичког система Србије, а на то је скренула пажњу министарка за регионални развој и локалну самоуправу Верица Калановић: „Ако у овом тренутку не можемо (читати: да се према овом делу Србије односимо као региону – нап. Ј. Ж.), јер немамо административни регион, да дефинишемо новац, можемо да дефинишемо стратешке пројекте који дефинишу одређени новац, који ћемо сви заједно на једном месту да ставимо и реализујемо, како бисмо покренули привредни развој у овом делу Србије” („Блиц“, 17. 03. 2013.). Наведене изјаве су, попут многих до сада, само немоћ политичара пред реалном сликом када посете „унутрашњост“, а њихово признање у датом тренутку не указује да ће од тога бити било шта, пошто се након свега једино говори о метроу у Београду, али и о пројекту „Београд на води“, све зарад нових радних места у главном граду и његовог бољег функционисања – рачунајући да ће се Београд и даље увећавати по броју становника и ширити своје привредне и друге потенцијале.

у развијеније делове земље или изван ње у потрази за бољим условима живота, (в) каква би то средина могла да буде исходиште у професионалном и економском потврђивању, (г) како дати допринос – до аспекта увећавања наталитета, развоју места или нешто шире средине одакле се потиче итд., итд. Независно од положаја у коме се налази југоисток Србије, студентска популација даје усмеравајуће, али и контрадикторне одговоре у склопу запитаности да ли би требало или не приступити регионализацији Србије.

2. На прво питање, које се односи на разумевање региона као добре основе за предузимање веће одговорности појединаца, респонденти су одговорили веома опрезно. Утемељење за такву формулацију је на основу првих ставова по којима се у збирном износу за одговор „Да“ изјаснило 33,4 одсто, „У потпуности“ 12,1 одсто и за „Да, макар делимично“ 31,3 одсто. На основу таквог виђња регион би могао да означи добру друштвену средину за преузимање индивидуалне одговорности за властити положај (Табела 1). Ако потврдан одговор није импресиван, јер је на нивоу трећине оних који у регионализацији виде прави друштвени одговор за бољи положај појединаца, онда је веома релевантно то што се на питање „Не слажем се“ одговорило свега 8,2 одсто. Због тога се поводом општег приступа према регионализацији Србије не може рећи да је негативан, тим пре што 48,1 одсто каже да тим поводом немају став (Табела 1). Тиме се скреће пажња да би са већом промоцијом ове идеје она била адекватније схваћена и, одатле, више прихваћена кроз сада тражене одговоре.

Табела 1.

Неки сматрају да регионализација у држави значи спровођење начела по коме људи у региону преузимају одговорност за властити развој?

У којој мери се слажете са овим ставом?

	Н	%
Да, у потпуности	99	12,1
Да, макар делимично	255	31,3
Не слажем се	67	8,2
Немам став	392	48,1
Нешто друго	2	02
Укупно	815	100,0

Нису се изјаснила 3 респондента

Тачност напред истакнутог закључка сугеришу одговори и на друго питање у првој хипотези, јер се регионализам доводи у везу са условом за бољи економски развој региона. У том контексту се на питање „Како би, по Вашем мишљењу, регионализација Србије утицала на економски развој региона“, позитивно изјашњава 59,8 одсто студената. Наведено становиште додатно добија на валидности када се упореде одговори са ставом „Не би утицала на развој“, јер се тада изјашњава свега 6,7 одсто (Табела 2). Добар приступ према регионализацији долази до изражаја, додатно, онда када се стекне увид у минималну негативну конотацију према овом питању, што ће рећи да готово и нема отпора за њено евентуално увођење, јер се и овим поводом 28,4 одсто испитааника изјашњава да „Не зна“, односно да није довољно едуковано о значају успостављања региона.

Табела 2.

Како би, по Вашем мишљењу, регионализација Србије утицала на стање у следећим областима – економски развој региона:

	Н	%
Подстакла би развој	448	59,8
Успорила би развој	42	5,2
Не би утицала на развој	54	6,7
Не знам	230	28,4
Укупно	810	100,0

Није се изјаснило 8 респондентата

Да ли би регионализација Србије боље утицала на доношење одлука грађана, усталичење већег поштовања људских права и права националних мањина, представљају остала питања којима се желео да сазна и заокружи генерални став према овом друштвеном феномену. Искази су готово подударни према вредношћима кроз прва два питања, као из угла позитивних, тако и негативних ставова. Исти просек изјашњавања се добија и онда када испитаници одговарају на могућност „Не знам“. Ако респонденти на питање „Како би се регионализација Србије одразила на утицај грађана у доношењу одлука“ кажу да би се тада утицај смањило са свега 4,2 одсто (Табела 3), а само 4,8 одсто њих изјаснило за одговор „Погоршало би се“ поводом поштовања људских права (Табела 4), односно „Погоршло би се“ остварење права националних мањина сматра 5,1 одсто (Табела 5), онда је оправдана и она претпоставка да студентска популација више интуира проблем него што свесно види где се

налази право решење. Тиме што се не мисли негативно о процесу регионализације сугерише да ова популација тражи какав-такав излаз из вишедеценијске лоше праксе креирања постојеће друштвености.

Табела 3.

Како би, по Вашем мишљењу, регионализација Србије утицала на стање у следећим областима – утицај грађана на доношење одлука:

	Н	%
Повећао би се	292	36,1
Смањио би се	34	4,2
Остао би исти	243	30,0
Не знам	240	29,7
Укупно	809	100,0

Није се изјаснило 9 респондентата

Табела 4.

Како би, по Вашем мишљењу, регионализација Србије утицала на стање у следећим областима – поштовање људских права:

	Н	%
Побољшало би се	245	30,2
Погоршало би се	39	4,8
Остало би исто	274	33,8
Не знам	252	31,1
Укупно	810	100,0

Није се изјаснило 8 респондентата

Табела 5.

Како би, по Вашем мишљењу, регионализација Србије утицала на стање у следећим областима – права националних мањина:

	Н	%
Побољшало би се	209	25,8
Погоршало би се	41	5,1
Остало би исто	311	38,3
Не знам	250	30,8
Укупно	811	100,0

Није се изјаснило 7 респондентата

3. Сумирајући, уз обухватање ставова и на одговоре „Остало би исто“ и „Не знам“ – када поводом обе могућности по трећина студентске популације сматра да регионализација не би погоршала позицију грађана (Табле 3, 4, 5), може се изнети и то да се респонденти не идентификују са регионом и да је то разлог што не виде официјелни повод да је он њихова интересна сфера. То значи, додатно, да и аспект људске делотворности (иницијативе, саморазвоја и напретка) потпуно мањка студентској популацији, као опција којом би се потврдила њихова субјективизација у постојећем друштвеном окружењу. Непостојање средњег нивоа власти је она празнина која свест студената не само да упућује на општи оквир (тј. државу у целини њене функционалности, а она је погубног централистичког типа), већ и на то да им се стандарди, правила и вредности усклађени са грађанским устројством измичу ако их држава из општег оквира деловања не спроводи. А она деценијама уназад не заговара веће учешће грађана у преузимању њихове одговорности за властити развој и доношење одлука, као и већим поштовањем људских права и права националних мањина.¹⁴⁸

Узевши у обзир анализиране податке испоставља се да прва хипотеза није експлиците потврђена или, тачније, да анкетирана студентска популација не износи директно позитиван став према регионализацији у мери у којој каже да нема негативан однос према њој. Другим речима, респонденти тиме што немају негативне конотације према регионализацији стављају на знање да је она потребна ради употпуњавања српског друштва оним вредностима које га чине више демократским, попут става да је регионализација потребна и због већег економског напретка региона, када се тако изјашњава 59,8 одсто испитаних.

III Одговор на другу хипотезу: разумевање значаја регионализације

1. Да је идеја о регионализацији и њеном значају знатно присутнија у свести респондентата наговештава се већ поводом одговора на прва четири питања из друге хипотезе. Она су значајна и зато што изражавају проверу разумевања деловања служби чија би валидност тек дошла до изражаја у оквиру региона: комуналне службе, квалитет здравствених услуга, развој инфраструктуре, развој културе и туризма региона. Да

¹⁴⁸ О разлогу за спровођење такве друштвене праксе видети у: Становчић, Војислав. 2000. Облици децентрализације и дисперзије моћи: федерализам, аутономија, регионализам, локална самоуправа, стр. 25. У *Аутономија и мултиетничка друштва*. Суботица: Отворени универзитет.

би се боље организовао и реализовао рад у оквиру непосредних потреба грађана на средњем нивоу друштвене организованости, испитаници ће се кроз формулацију »Побољшао би се« или «Подстакла би развој» изјаснити са 42,0 одсто за квалитетнији рад комуналних служби (Табела 6), са 43,0 одсто за бољи рад здравствених услуга (Табела 7), са 49,4 одсто за значајнији развој инфраструктуре (Табела 8) и 56,7 одсто за већи развој културе и туризма (Табела 9). Истовремено, студентска популација са минорним степеном изјашњавања сматра да би се рад наведених служби погоршао поводом деловања у регионализованим друштвеним условима. Тако се са понуђеним одговором «Погоршало би се» слаже свега 4,3 и 5,1 одсто на прва два питања (Табеле 6 и 7), односно да би регионализација «Успорила развој» сматра свега 6,4 и 3,5 одсто поводом друге две наведене области (Табеле 8 и 9). Као и у случају одговора на питања из првих пет табела, и у наведеним ставовима имамо сасвим занемарљив број испитаника који сматрају да централизам друштва доприноси бољој друштвеној организованости, тј. да они у регионализму не виде решење за боље деловање служби којима се непосредније остварују адекватнији услови живота.

Табела 6.

Како би, по Вашем мишљењу, регионализација Србије утицала на стање у следећим областима – рад комуналних служби:

	Н	%
Побољшало би се	340	42,0
Погоршало би се	35	4,3
Остало би исто	183	22,6
Не знам	252	31,1
Укупно	810	100,0

Није се изјаснило 8 респондентата

Табела 7.

Како би, по Вашем мишљењу, регионализација Србије утицала на стање у следећим областима – квалитет здравствених услуга:

	Н	%
Побољшао би се	347	43,0
Погоршао би се	41	5,1
Остао би исти	209	25,9
Не знам	210	26,0
Укупно	807	100,0

Није се изјаснило 11 респондентата

Табела 8.

Како би, по Вашем мишљењу, регионализација Србије утицала на стање у следећим областима – развој инфраструктуре:

	Н	%
Подстакла би развој	399	49,4
Успорила би развој	52	6,4
Не би утицала на развој	106	13,1
Не знам	250	30,9
Укупно	808	100,0

Није се изјаснило 10 респондената

Табела 9.

Како би, по Вашем мишљењу, регионализација Србије утицала на стање у следећим областима – развој културе и туризма региона:

	Н	%
Подстакла би развој	459	56,7
Успорила би развој	29	3,5
Не би утицала на развој	106	13,1
Не знам	215	26,6
Укупно	809	100,0

Није се изјаснило 9 респондената

2. У склопу разматрања ставова респондената несумњиво је да су од значаја и одговори на преостале дате могућности у њиховом изјашњавању. Сматрамо потребним да истакнемо да мање од четвртине испитаника наводи како би са регионализацијом *рад комуналних служби и квалитет здравствених услуга* «Остао исти» (Табеле 6 и 7), што индиректно сугерише да веома мали број њих налази како регионализација није друштвени процес који спутава њихов бољи раду и организованост. Такође, у релевантан податак убрајамо и то што свега 13,1 одсто експлиците каже да регионализација Србије «Не би утицала на развој» *инфраструктуре, културе и туризма* (Табеле 8 и 9), што ће рећи како регионализација, и у овом случају, за већи број испитаника може бити друштвена опција која није препрека на путу унапређења рада наведених служби.

Као важну чињеницу истичемо да у просеку од 28,6 одсто студентске популације «Не зна» да ли регионализација може да утиче на рад наведених служби (просек за одговоре у табелама 6, 7, 8 и 9). Додамо ли овом постотку и одговоре на исте потпитања у првој хипотези, онда је евидентно да са «Не знам» одговара трећина респондената. Овим се предочава стручној и општој јавности како испитаници ове друштвене групе не само да нису информисани о значају децентрализације за земљу, већ и то да немају готово никакав

увид како се дискриминационо одвајају средства за делове земље које центар одлучивања дефинише као «унутрашњост»¹⁴⁹.

3. За разлику од резултата изјашњавања на питања у првој хипотези, у овом случају студентска популација сугерише да је регионализација и њен значај знатно присутнија у њиховој свести. То се потврђује просеком одговора од 47,8 одсто на потпитања „Побољшао би се“ и „Подстакла би развој“ у оквиру питања које је гласило: „Како би, по Вашем мишљењу, регионализација Србије утицала на рад комуналних служби, квалитет здравствених услуга, развој инфраструктуре и развој културе и туризма региона?». Истовремено, просек негативних ставова на приступ, учинак и значај регионализације по наведеним службама не прелазе ни пет одсто (тачније, он је само 4,8%). На основу изнетог може се сматрати да је претпоставка друге хипотезе потврђена, тим пре што се степен изјашњавања уклапа у наведену формулацију друге хипотезе: „Студентска популација југоисточне Србије сматра да ће се регионализацијом Србије *остварити боља уређеност* комуналних служби, квалитет здравствених услуга, инфраструктуре, културе и туризма.“¹⁵⁰.

¹⁴⁹ Да је неравномерни развој Србије до те мере драстичан показују, примера ради, и финансијски капацитети колико град Београд издваја за културу наспрам града Ниша. „Реализовани буџет за културу града Београда кретао се од око 1.900.000.000 динара 2003. године, до нешто мање две и по милијарде динара 2006. године, док је планирани буџет за културу града Београда за 2008. годину био 2.850.000.000 динара. (...) У истом периоду буџет за културу града Ниша износио је од око 180.000.000 динара у 2003. години до око 360.000.000 динара у 2007. години.“ („Децентрализатор“, бр. 8, мај-јун 2011). Сагледавањем броја установа културе граду Београду према њиховој заступљености у целој јужној и источној Србији је следећи: часописи: 83 – 14, издавачке куће: ¹⁴³ – 5, Изложбене галерије: 143 – 21, Кинематографија: 75 – 3, Музеји и галерије: 50 – 23, Музички оркестри: 45 – 2, Позоришта: 21 – 6. (према: Предраг Цветичанин, „Децентрализатор“, бр. 8, мај-јун 2011). Имамо ли у виду да су многе од наведених установа на државном буџету, чиме се додатно повећава улагање у културу града Београда, само основу ових података је евидентно да се живот у остатку Србије мора да гаси све више из године у годину, поготово како земља запада у већу економску кризу.

¹⁵⁰ Да студентска популација није информисана о значају регионализације сугеришу и одговори респондента који су присуствовали циклусу предавања о овом друштвеном феномену. Наиме, Центар за регионалну политику из Ниша је крајем 2010. и почетком 2011. одржао циклус предавања о значају регионализације у Пироту, Бабушници, Лесковцу, Куршумлији, Прокупљу и Ражњу. Том приликом је, након предавања, извршено истраживање са више од 20 питања на узорку од 136 испитаника из локалне самоуправе, друштвених делатности, привреде, партија и НВО. Одговарајући и на горе постављено питање ставови су знатно позитивнији, због чега их и наводимо. Изјашњења поводом „побољшања рада комуналних служби“ је 69,6 одсто, бољег „квалитета здравствених служби“ 63,4 одсто, „развоја инфраструктуре 75,4 одсто и „развоја културе и туризма“ 79,5 одсто. Тек нешто преко 7 одсто је сматрало да би ове делатности „погоршале“ свој рад увођењем региона у српско друштво. Из овог примера следи како је упознавање становништва нужно са

У овом случају респонденти наступају знатно освешће- није, јер сугеришу да је решење за непосредне потребе грађа- на у поједностављењу односа између централистичког начина управљања и локалних средина успостављањем средњег нивоа власти. Регионализација је, због тога, друштвени процес који, поред поједностављења управљања системима релевантним за локалне власти, сублимира сложене односе између потреба које имају локалне средине и друштво у целини, али на начин да грађане институционално испостави субјектима тиме што постају неспутани активни актери од воље појединаца цент- листичке власти.

Међутим, тиме што студенти који су учествовали у истра- живању не знају више о значају и улози регионализације, која је, пре свега, друштвени процес којим се грађанима омогућава непосредан утицај на средину у којој живе и раде, могуће је да није само питање неедукованости. Јер, ако држава са својом централистичким концептом о уређењу друштва ништа не ради на промоцији те идеје – што је разлог за непознавање значаја ре- гионализације, с друге стране се, истовремено, отвара и следеће питање – зашто сами испитаници нису разумели потешкоће или узроке за бројне проблеме на које наилазе када констатују да долазе из неразвијених средина, или када поводом свих ствари које желе да реализују у општини то исто мора бити одобрено од стране централне власти, односно када се било који озбиљ- нији здравствени захват најбоље или најкомпетентније реали- зује у Београду, па до тога да свака иновативна или културошка достигнућа датирају искључиво из главног града. Због свега тога се у трећој хипотези проверава вредносни приступ ставова према животу и раду ове популације, будући да без сазнања тог аспекта не може бити правих закључака.

IV Одговор на трећу хипотезу: нераазумевање парадигме модерне

1. Као што је у уводу истакнуто да је циљ рада стицање увида у приступ према регионализацији или до ког нивоа се она види фактором даљег остварења једнакости, права и слободе у Србији, тј. даљој демократизацији српског поднебља, утолико њихову даљу конкретизацију операционализујемо кроз индиви- дуализам, иницијативу, напредак и солидарност. У тој намери, као потоњи корак, мерени су одговори на питања колико су за

узроцима неравномерног развоја, али и са превазиђеним концептом унитар- ног и централистичког уређења државе („Децентрализатор“, бр. 9, јул-август 2011, стр. 22–23).

испитанике релевантни аутономија и могућност самоиницијативе, учење нових вештина и усавршавање, добра плата, сигурна радна места, могућност напредовања у послу и учествовање у одлучивању. Увидом у дате опције установиће се доминирајући карактер вредносног система који студенти заступају.

Слеђењем првих одговора, у провери карактеристика којима се обележава реализација могућег посла – аутономија, могућности самоиницијативе, учење нових вештина и усавршавање, срећемо се са неаутентичним вредностима модерне, односно да код испитаника не постоје потребе за оживотворењем вредности попут ндивидуализма, иницијативе и напретка. У читању ових података евидентна је неинвентивност и самопорицање субјективности, пошто су студенти рекли да их „аутономија и могућност самоиницијативе“ у послу кога би обављали интересују са свега 8,5 одсто, тј. да их такве вредности не интересују у невероватно великом опсегу од 91,5 одсто (Табела 10).

Табела 10.

Овде су набројене неке карактеристике посла које људи сматрају важним – аутономија и могућност самоиницијативе:

	Н	%
Да	68	8,5
Не	735	91,5
Укупно	803	100,0

Није се изјаснило 15 респондената

Ништа различитијег нема ни када је у питању њихово расположење поводом даљег учења нових вештина и усавршавања у оквиру посла кога би обављали, пошто на такву солуцију пристаје само 25,2 одсто, односно исту опцију не вреднује позитивно 74,8 одсто испитаника (Табела 11).

Табела 11.

Овде су набројене неке карактеристике посла које људи сматрају важним – учење нових вештина и усавршавање:

	Н	%
Да	202	25,2
Не	601	74,8
Укупно	803	100,0

Није се изјаснило 15 респондената

Поводом прва два питања констатује се да су делотворност, идентитет и посебност препознате вредности код респондента до мере самопотиснутости и обесмишљености било каквог односа између појединачности и општих друштвених интенција, тј. њих као активних друштвених чинилаца.

2. Како се на самом почетку у одговорима овог сета питања исказала права основа онога што представља вредносни систем студената овог поднебља, то се он у следећа два само додатно потврђује. Јер, ако студенти не желе да се у доказују *самоиницијативом, стицањем нових вештина и усавршавањем*, онда се њихове жеље сумирају кроз две интенције, „добре плате“ и „сигурног радног места“. За прву се изјашњава 75,7 одсто, док за другу 63,9 одсто (Табеле 12 и 13).

Табела 12.

Овде су набројене неке карактеристике посла које људи сматрају важним – добра плата:

	Н	%
Да	608	75,7
Не	195	24,3
Укупно	803	100,0

Није се изјаснило 15 респондента

Табела 13.

Овде су набројене неке карактеристике посла које људи сматрају важним – сигурно радно место:

	Н	%
Да	513	63,9
Не	290	36,1
Укупно	803	100,0

Није се изјаснило 15 респондента

Испитивана популација и по трећем релевантном питању пружа одговор којим се демонстрира недораслост за савременост, с обзиром да не сматра изазовом и правим приступом у окружењу кроз „могућност напредовања у послу“. Да ову варијанту не види искорак у потврђивању – да *напредовање у послу* не види и животним принципом, сматра 63,1 одсто, а за позитиван приступ, с друге стране, се изјашњава трећина, тј. 36,9 одсто респондента (Табела 14).

Табела 14.

Овде су набројане неке карактеристике посла које људи сматрају важним – могућност напредовања у послу:

	Н	%
Да	296	36,9
Не	507	63,1
Укупно	803	100,0

Није се изјаснило 15 респондента

Потврђивање предмодерног вредносног концепта код студентске популације, који је далеко од тога да може да се упоређује са либералним – пошто се тек њиме промовишу индивидуализам, иницијатива и субјективизација појединца, одсликава се разматрајући аспект „учествовања у одлучивању“. И овде је незаинтересованост за делотворност веома изражена, пошто ће за одговор „Да“, за позитивни одговор, рећи свега њих 8,5 одсто. Да не постоје претензије за одлучивање у послу каже, с друге стране, огроман број популације – 91,5 одсто (Табела 15).

Табела 15.

Овде су набројане неке карактеристике посла које људи сматрају важним – учествовање у одлучивању:

	Н	%
Да	68	8,5
Не	735	91,5
Укупно	803	100,0

Није се изјаснило 15 респондента

3. Сматрати да није важно „учествовање у одлучивању“, попут става да респонденте не занима „напредовање у послу“, указује зашто они имају погубне ставове и поводом незаинтересованости за „могућност самоиницијативе“, „учења нових вештина“ и „усавршавања“. Презентовани одговори растварају добро познати вредносни миље по коме примордијална свест остаје на нивоу нееманциповане свести или грађанске неутемељености, а то значи и да се не даје прави значај појмовима какви су једнакост, права и слобода. Односно, тиме што се не види шири значај ових појмова у друштвеном окружењу које официјелно стоји иза њих, осим да се они испоставе кроз *висину зараде* и *сталне запослености* – без тога да на остварење тих вредности могу да рачунају властитим доприносом (самоиницијативом, учењем нових вештина и усавршавањем – као основом у реализацији инди-

видуалности и субјективности), упућује на дилему разуме ли се властито деловање као једини могући пут ка слободи или ослобођености од зависности прве и опште инстанце одлучивања – у овом случају државе која брине о својим поданицима.

Ако се следи логика одговора из овог корпуса питања, онда се долази и до сазнања да студенти свој вољни аспект у постојању задржавају на нивоу неиспољене потенције (што је равно њиховој потиснутости којом се уводе у дугорочну непотврђеност), будући да непрерађујући свет окружења (немењајући га својим одлукама) и недоказујући се (не желећи да доносе одлуке у свету деловања, а онда и да се мењају сами) укидају основу којом би требало сукцесивно да опредмеђују свој легитимитет. Без њега, легитимитета, нема опстанка као субјекта (шире у: Живковић, 2004: 40–41).

Упркос томе што су се испитаници одговарајући на питања из прве хипотезе изјаснили да имају дискутабилан однос према регионализацији, ипак је евидентно да њихов степен свести није достигао ниво у коме би практичан однос према стварности могао непосредније да оживотвори вредности којима се афирмише деловање са елементима нововековне парадигме – а то је да буду еманциповани и делотворни грађани који својим односом према себи кроз самоиницијативу, учењем нових вештина и усавршавањем успостављају себе субјектом у друштву као целином. Сумирајући одговоре на претпоставку из треће хипотезе, а која гласи: „Студентска популација југоисточне Србије у регионализацији види већу шансу за исказивање индивидуалности, иницијативе и напретка, поготово зато што полази од тога да ће се централистичка политика државног нивоа заменити средњим нивоом власти којим се ствара могућност за активно и стваралачко учешће у друштвеним процесима.“, можемо закључити да студентска популација остаје непотврђена зато што нема разумевања да је потребна директна садржинска или вредносна повезаност између појединца и ширег друштвеног оквира као узајамна подупртост, па био то и регион успостављен на средњем нивоу конституисаности.

V Уместо закључка: непромењена доминација претполитичке свести

1. Користећи одговоре на контролна питања могуће је додатно појаснити карактер ставова испитаника. За њих је специфично, поновимо, да регионализација није израз успостављеног јединства субјект-објект позиције, односно да се респондентни не осећају субјектима (актерима) у држави и евентуалном регионализованом делу са свим његовим обележјима, али нити да

државу доживљавају (па тиме и регион) као оквир на који они могу да утичу и да га креирају. То је и објашњење зашто ће се испитаници изјаснити на питање „Колико је за Вас важно да људи о Вама знају у ком региону живите?“ само са 15,7 одсто рећи „Битно ми је“ (Табела 16). Својеврсну анахроност наведеног приступа додатно употпуњује укупност ставова на следећа два одговора – „Равнодушан сам“ и „Није ми битно“ – када се тако опредељују две трећине или 78,7 одсто (Табела 16).

Табела 16.

Колико је за Вас важно да људи о Вама знају у ком региону живите?

	Н	%
Битно ми је	128	15,7
Равнодушан/на сам	318	39,1
Није ми битно	322	39,6
Нисам размишљао/ла о томе	45	5,5
Укупно	813	100,0

Није се изјаснило 5 респондената

Да су европске вредности за анкетирану популацију само оквир без правог садржаја, односно да се само начелно изјашњавање за припадност европским вредностима (попут самоиницијативе, учења нових вештина и усавршавањем као основном или средством за испољавање индивидуализма и субјективности) изнова потврђује – и да није било дубље анализе, поткрепљују ставови на наредно питање: „Треба (ли) прихватити Европску унију зато што је она наша проширена културна, духовна и језичка домовина?“. С обзиром на то да се на могућност изказа кроз „Слажем се“ изјашњава свега 17,8 одсто, а „Не слажем се“ више од половине, 53,5 одсто (Табела 17), онда је било сасвим очекивано да респонденте Европска унија интересује само због тога што је потврђено у табли 18, када се њено прихватање повезује са *могућношћу за веће зараде* – од 50,7 одсто.

Табела 17.

Треба прихватити Европску унију зато што је она наша проширена културна, духовна и језичка домовина.

	Н	%
Слажем се	134	17,8
Не слажем се	430	53,5
Немам став о томе	230	28,6
Укупно	803	100,0

Није се изјаснило 15 респондената

Табела 18.

Треба прихватити Европску унију зато што ћу моћи више да зарадим, иако ћу морати више да радим.

	Н	%
Слажем се	411	50,7
Не слажем се	238	29,4
Немам став о томе	161	19,9
Укупно	810	100,0

Није се изјаснило 8 респондентата

1. Напред исказани ставови директно упућују на то да испитаници немају приступ саобразан европском културном кругу, али и да га не разумеју у крајњој консеквенци, пошто нема и неће бити већих зарада ако се свет у коме живимо не разуме као поље исказивања индивидуалне воље и перманентног унапређења. Но, нужно је осврнути се и на наредна њихова изјашњавања путем којих се може сагледати базичност постојећих.

Вредносни приступ анкетираних такође је амбивалентан према субјектима који уређују српску друштвену сцену – политичким партијама, Влади РС и државној управи. Док највећи број, 42,3 одсто, сматра да треба подржати политичку партију која „Води највише рачуна о националном и државном интересу“ (Табела 19), дотле је поверење према политичким партијама у целини гледано готово минорно, упркос томе што су неке од њих кроз изборну победу стекле право да спроводе програмске ставове у управљању државом. У склопу таквог дивергентног приступа респонденти ће са 57,5 одсто рећи да „Уопште не верују политичким партијама“, али и да 31,3 одсто „Углавном не верује“, што значи да 88,8 одсто нема поверења према начину руковођења у држави, наспрам свега 5,3 одсто који кажу „У потпуности верујем“ (0,6 одсто) и „Углавном верујем“ (4,7 одсто), (Табела 20). Да треба директно повезати ставове према политичким партијама, раду Владе РС и државне управе, сугерише то што се за „У потпуности верујем“ (1,6 одсто) и „Углавном верујем“ (12,4 одсто) укупно изјаснити тек 14 одсто, док ће за „Углавном не верујем“ (40,4 одсто) и „Уопште не верујем“ (35,2 одсто) бити три четвртине или 75,6 одсто респондентата (Табела 21).

Табела 19.

Најпре бих подржао политичку партију која води највише рачуна о националном и државном интересу.

	Н	%
Води највише рачуна о националном и државном интересу	344	42,3
Промовише подједнако и националне и европске вредности	165	20,3
Жели да што пре уведе земљу у ЕУ, док су јој националне вредности у другом плану	26	3,2
Не интересујем се за политику	278	34,2
Укупно	813	100,0

Није се изјаснило 5 респондентата

Табела 20.

У којој мери верујете политичким партијама?

	Н	%
У потпуности верујем	5	0,6
Углавном верујем	38	4,7
Углавном не верујем	254	31,3
Уопште не верујем	466	57,5
Нешто друго	22	2,7
Не могу да одговорим	26	3,2
Укупно	811	100,0

Није се изјаснило 7 респондентата

Табела 21.

У којој мери верујете Влади и државној управи?

	Н	%
У потпуности верујем	13	1,6
Углавном верујем	101	12,4
Углавном не верујем	328	40,4
Уопште не верујем	286	35,2
Нешто друго	44	5,4
Не могу да одговорим	40	4,9
Укупно	812	100,0

Није се изјаснило 6 респондентата

1. Претполитичка свест студентске популације дефинитивно се заокружила и тиме што се индивидуална добробит везује за јачање националне и државне кохезије, а не за вредности којима се подједнако промовишу, уз националне, и европске

вредности – када се за такву опцију изјашњава свега петина или 20,3 одсто испитаника (Табела 19). Последица такве жеље, да непосредно друштвено окружење обележи јака државна прерогатива, лежи у томе што се из недовољно демократизованог или значајно етатизованог миљеа стасале личности не истичу вредности релевантне за индивидум, већ за колективитет. Наиме, не значи да су такве личности, или ставови појединаца који виде бољитак у јачању колективитета (кроз национ и државу) аутоматски и противу властитости, колико остварење свог пристожнијег положаја траже у држави, све мислећи да ће до тога једино доћи са њеном доминантном улогом у креирању друштва. И онда, када испољавају неповерење у партије, рад Владе РС и државну управу, није из разлога зато што сматрају да немају већу слободу и права, већ с тога што сматрају да их је држава довела у позицију да у датим друштвеним условима немају никакав излаз. Недораслост или претполитичност тако саздане свести је утолико израженија уколико се не увиђа да је управо јака државна улога узрок зашто и до сада нису измењени друштвена правила која доводе до оживотворења оних категорија које, у овом случају студентима, и нису биле примамљиве – самоиницијатива, учење нових вештина и усавршавање. Може се рећи да се са степеном колективистичког начина доживљаја света смањује потреба да се личност изрази кроз вољу за одлучивањем, тим пре или тим више ако је држава актер који контролом својих поданика смањује њихов предузетнички и иницијативни дух (видети табелу 15).

Дакле, и поред тога што се истраживање бавило студентском популацијом, која ће као друштвени слој у догледној будућности бити у позицији да креира нове друштвене токове, постојећа сазнања сугеришу да се на основу њеног приступа свету не може видети залагање за савремени, еманциповани и делотворни однос према њему. Овакав закључак се поткрепљује и тиме или онда када се мери њихов однос према значају регионализације, поготово зато што се евентуално њено увођење не везује како за смањење улоге државе вертикалном хијерархијом, тако и што се не види као могућност личног и општеграђанског исказивања ради већег и бољег коришћења људских и природних потенцијала, па и онда када се нешто дугачије изјашњавају на питања из друге хипотезе. На основу изнетог се може констатовати да респонденти ни по једном основу нису видели или сигнализирани друштвени недостатак појмова какви су једнакост, права и слободе, тим пре што њихова брига у постојању није повезана са основним категоријама на којима почива савремени свет – индивидуалност, иницијатива и напредак.

Литература

Живковић, Јован. 2005. *Мањине и регионализам*. Ниш: Друштво добре акције.

Живковић, Јован. 2007. *Критика политичке праксе*. Ниш: Центар за регионалну политику.

Живковић, Јован. 2011. Зрело за децентрализацију и регионализацију. „Децентрализатор“, бр. 9, јул-август.

Комшић, Јован. 2008. Децентрализација и регионализација у програмима релевантних политичких партија Србије, стр. 9–10. У *Децентрализација у контексту Новог устава Србије и ЕУ интеграција*. Нови Сад: Центар за регионализам.

Становчић, Војислав. 2000. Облици децентрализације и дисперзије моћи: федерализам, аутономија, регионализам, локална самоуправа, стр. 25. У *Аутономија и мултиетничка друштва*. Суботица: Отворени универзитет.

Цветичанин, Предраг. 2011. Београд недостижно привилегован. „Децентрализатор“, бр. 8, мај-јун.

Jovan D. Živković

ATTITUDES OF STUDENTS IN SOUTH SERBIA ON REGIONALISM AS THE RELATION TO EQUALITY, RIGHTS AND FREEDOM

Summary

In this paper, the approach of students towards regionalization is analyzed, but only as a mean of limiting the centralized state, but also as an institutional framework for better expression of subjectivity and rational exploiting economic and other resources of the region. It is also analyzed the awareness of the population according to the elements of the new age paradigm through their orientation individuality, initiative and progress (which would be especially regionalization to allow), especially since it is assumed that the expressed need for Serbian society to further expand concepts - equality, rights and freedoms, since without such a relationship with them no further democratization.

Keywords: regionalization, individualism, state, centralism, freedom.

КУЛТУРА И ДРУШТВЕНЕ ПРОМЕНЕ: БАЛКАНСКЕ КУЛТУРЕ И РАЗВОЈ КУЛТУРЕ МИРА¹⁵¹

Резиме

У раду се анализирају могућности културне сарадње између балканских земаља, укључујући и разматрање ширих економских и политичких утицаја као ограничавајућих контекстуалних фактора овог процеса.

После оружаних конфликта земаља западног Балкана (1991–1999) њима се обећава европска перспектива: Европска унија креира специјалан процес за земље овог региона – процес стабилизације и придруживања ЕУ. Балкански културни идентитети у том процесу треба да пронађу могућност за међусобни дијалог унутар балканског културног простора као и унутар европског културног простора, који није ни јединствен ни једнозначан. Поставља се питање да ли је тзв. европски културни простор настао око групе заједничких вредности или је, можда, у његовој основи политичка воља која формира политичку заједницу на геополитичкој сцени, способна да се издигне изнад различитих вредности чланица које је формирају? Карактер културног простора који се ствара унутар ЕУ, утицаће, пресудно, на балканске културне идентитете, укључујући и српски на следеће начине: (а) доћи ће до утемељења балканских идентитета после турбуленција транзиције и равноправног представљања и очувања унутар европске заједнице; (б) доћи ће до њиховог разумељења услед турбуленција транзиције и њиховог нестајања у европском културном простору. Балканске културе треба да пронађу одговор на питања сопственог опстанка и опстанка у процесу стабилизације и придруживања ЕУ – чини се да је развој културе мира прави одговор.

Кључне речи: Балкан, друштвене промене, култура
мира, културни идентитет.

¹⁵¹ Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије* (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство за науку и технолошки развој РС.

Увод

Фокусирање на проблеме развоја и културе и, посебно, културе мира др Љубише Митровића, инспирисано према „личном признању“ француском социологијом и истраживањем проблема развоја у њој, преточило се у низ конкретних акција на Филозофском факултету у Нишу и вишегодишњих истраживачких пројеката (макропројеката), који, суштински представљају професорову истраживачку легитимацију. Поседујући развијену социолошку имагинацију и способност проницања у „дух времена“, Љ. Митровић препознаје потребу трансформације истраживачког поља – надилажење локалне и регионалне проблематике развоја и њихово ситуирање у контекст глобалног развоја истичући, истовремено, важност проучавања културног развоја за разумевање друштвених промена. Испољени интерес за истраживање улоге балканских култура у актуелним друштвеним променама и истицање потребе за формирањем регионалног центра за студије балканских култура, Љ. Митровића сврстава у ред оних стваралаца који препознају стварни значај Балкана. Извесна опседнутост интеграционим процесима тзв. савременог српског друштва и других балканских друштава скрајнула је научни интерес за проучавањем Балкана. Потиснуте су раније спознаје о Балкану као месту где се секу лукови утицаја различитих култура и цивилизација, месту са „моћном онтологијом“ чија скривена значења ваља дешифровати и „предати“ новим генерацијама у залог идеји о „судбинској повезаности Балкана и балканских народа“. Та балканска мисао, да Балкан припада Балканцима и да они *заједно* тек, могу изаћи из „међународне самоће“ још од времена И. Секулић, чини се није имала истинске заговорнике и, у том смислу, деловање „нишке социолошке школе“ и, пре свих, Љ. Митровића, на пољу ревитализације идеје о суштинској потреби проучавања балканских култура и њиховог места у процесима субглобализације, може се разумети као утирање пута спознаји о вредности балканских култура и њиховог значаја за формирање идентитета Балканаца.

Култура и друштвене промене

Култура, тај особени начин живота који у себи похрањује основне смислове усмерене ка одржању и побољшању човековог битисања, истовремено је и израз специфичности заједнице која је негује. Различите друштвене скупине се поистовећују са властитом културом, она је конститутивни елемент колективног идентитета, особеност која пружа темељ самоидентификацији

и основу за препознавање од стране *других*, који негују властиту културу и културни идентитет. У сусретима тих различитих култура додирују се различити светови, а из њих могу проистећи динамички процеси усмерени ка уважавању културних различитости или ка сукобљавању различитих култура, која се исцрпљују у континуираном доказивању надмоћи једног културног израза над другим. Балкански народи, балканске државе, као и балканске културе на размеђи различитих светова, Истока и Запада, у ретким историјским приликама су представљале целину, заједнички наступале према *другом*. Много чешће, понашајући се у складу са неумитним *балканским усудом*, балкански народи, државе и културе стварале су властиту историју сукоба – историју ратова и насиља у којем је заједнички интерес био потиснут појединачним тежњама. А те појединачне тежње су, увек, биле усмерене *против Балкана као целине* (Секулић, 2003). У тим континуираним *међусобицама*, заслепљеношћу територијалним претензијама, у трци за подршком доминантног геополитичког фактора, који је по правилу био *изванбалкански*, балкански народи и њихове културе, уместо за сличностима вазда су трагали за разликама. Препознате разлике и њихово тврдоглаво истицање означено као *нарцизам малих разлика* узроковали су бројне конфликте, високог и ниског интензитета и једно стално присутно стање међусобног неповерења, изнудица, трвења и изнуривања. Истицање културних разлика и свесно потискивање културних сличности установили су модел односа међу балканским народима и државама чији је синоним *буре барута*: простор у коме је, чак и када је наизглед све мирно, присутан латентни конфликт. Простор који је некад био важно геостратешко чвориште које спаја три континента (Европу, Азију и Африку) данас представља територију која је у светској констелацији односа скрајнута, маргинализована и остављена као *европски парија* ван главних цивилизацијских токова. Балкан, његови народи и културе, као много пута у познатој историји је остављен Балканцима да у међусобним размирицама доврше процес дезинтеграције који је започет променом односа снага на светскоисторијској сцени још крајем осамдесетих година прошлог века.

Процеси глобализације и субглобализације усмеравају и развој друштва и развој културе иако између њих постоји дистинкција: „...историја културе... не може се разликовати од историје људског друштва, ако се под њом подразумева историја настанка и развоја човека и његовог света. У оваквом контексту историју човечанства (друштва), треба разумети не само као стварање културних вредности већ и као историју

варварских разарања људског света. Али, исто тако, култура је *телеологична*, сваки њен феномен сачињен је по извесној хијерархији вредности у којој свака вредност – религија, наука, уметност, филозофија – представљају културу и настоје да оваплоћују њене универзалне вредности. Све ове и друге културне вредности ... узајамно се прожимају. Међутим степен њиховог прожимања није исти, и није исти посебно у појединим фазама развоја друштва” (Марковић 1997: 358).

Стварање нових вредности је подстакнуто интеракцијом између тоталитета вредности (вредности створених током повести човечанства) и вредности које су израз начина живота у одређеном времену и на одређеном простору, што омогућује стварање културне основе конкретног друштва или друштвене групе. Под појмом *културна основа* се подразумева „систем свих оних културних вредности, карактеристика или црта које поседује неки појединац или друштвена група, а које им као културни садржај служе да им олакшају одржање, продужење и напредак у оквиру друштвеног живота” (Илић, 1980: 28). Ова дефиниција упућује на повезаност друштвених група и специфичних израза културе. Практична остварења те везе показују да унутар друштвених група и, нарочито између њих, постоје културне разлике и специфичности. Друштвене групе се разликују међусобно по одређеном културном стилу, етосу и пракси, што, најчешће, отежава процесе прихватања и усвајања заједничке хијерархије вредности.

Пред великим изазовом *куда даље* нашла су се друштва и културе у земљама западног Балкана. Догађаји током последњих двадесет година довели су до урушавања социјалистичких система у овим земљама, до транзиције, као и до промене њихових типичних образаца културе. Многи аутори сматрају да се под обрасцем културе подразумева „смисаони оквир оријентације и интеграције једне заједнице који обухвата, пре свега, вредносне системе помоћу којих појединци и друштвене групе долазе до разумевања себе и света у коме живе, као и моделе за акцију ради остваривања изабраних циљева и промовисања пожељног начина живота” (Голубовић, 1994: 35). Овакво одређење даје начелну оријентацију у трагању за одговором на питање: на којим се врховним вредностима и моделима за акцију заснивала култура у друштвима западног Балкана почетком деведесетих година и какав је њен, глобалним променама изазвани, одговор? Да ли су започете промене у друштву и култури настале као последица разумевања новонасталих глобалних услова развоја и сагледавања локалних адаптивних могућности?

Расправа о месту и улози културе у савременим балкан-

ским друштвима захтева кратак осврт на утицај структуралних криза на развој културе.

Балканска друштва су суочена са структуралном кризом тзв. дугог трајања, која садржи у себи амбивалентне потенцијале: са једне стране, може да доведе до преображаја, који ће после негативних ефеката отворити могућности прогресивног развоја друштва, а са друге, показује снажне потенцијале, који могу да доведу до стања инволуције, стагнације, а затим и регресивног развоја. Истовремено, то је криза, која на различите начине погађа целокупну организацију друштвеног живота мењајући социјалне, политичке и културне услове егзистенције. У том смислу, култури се „намећу“ бројне улоге, које ће се исцрпљивати у успостављању нових облика културне хегемоније, јер актуелне друштвене промене захтевају преиспитивање целисходности очувања раније формираних образаца културе, као и редефинисање постојећих културних идентитета.

Изгледа да историјско искуство балканских народа, оптерећено сукобима и ратовима, не подстиче стварање балканских интеграција, већ сваку поједину земљу усмерава првенствено ка другим регионалним интеграцијама и чини их пријемчивим за прихватање глобалистичке понуде тзв. западног друштва. Међутим, комплексни процес приступања балканских земаља европским интеграцијама је оптерећен неравноправном преговарачком позицијом: снажну индустрију за конкуренцију немају; богате природне ресурсе немају; војно-безбедносне снаге су им ослабљене... Остаје им једино оно што је И. Секулић одавно истакла у есеју *Балкан*: „Остаје нам концентрација духа и памети, и дисциплина морала... Имамо да се усредседимо у бићу, језику, моралу и Богу. Јер то су ствари са којима се остаје после ратова, победа и пораза“ (Секулић, 2003: 55). Садашња констелација односа друштвених актера на глобалној сцени, међутим, захтева успостављање нових релација између значајних центара (економских, политичких, војностратегијских) и њима гравитирајућих периферија, кроз интеграционе процесе који не остављају места преиспитивању о њиховој сврховитости. Сам процес придруживања је условљен низом захтева за прилагођавање постојећих друштвених организација европским стандардима, тачније стандардима на којима инсистира ЕУ, чије импликације битно мењају карактер балканских друштава и њихове обрасце културе.

Балканска друштва, чини се, не проналазе „добра решења“ на изазове демократизације и модернизације, а њихове културе нису заокружиле свој преображај: „Стога можемо закључити да су се културе у овим друштвима зауставиле у својој тран-

сформацији на пола пута. Настајање нове институционалне структуре није праћено истовременим преображајем културе и стварањем таквог културног обрасца који би попунио вакуум произведен распадом бившег система. Уместо оријентације на развој плуралистичке културе која је отворена како у унутрашњим тако и у спољашњим комуникацијама, дошло је до затварања у националне оквире и до изолације националних култура. Тако је створен квази-плурализам, који се манифестовао само у односу на друге националне културе, док се унутар једне нације врши хомогенизација на бази национализма као једино исправне званичне идеологије” (Голубовић 1994: 41).

Не препознајући сопствене потенцијале и капацитет за сарадњу, балкански народи и културе су започели појединачне процесе „прикључивања“ Европској унији, пренебрегавајући значај *заједничког наступа према другом*, наступа који би им обезбедио лагоднију преговарачку позицију са *страним светом* и, свима заједно, отворио могућност равноправнијег положаја у интеграцијама. Истрајавање на посебним интересима, њихово супротстављање интересима других балканских народа и култура, довео је Балканце у погубну позицију да властитим биолошким потенцијалима и њиховим немилосрдним трошењем у сукобима дугог трајања доказују своју спремност за улазак у западни културни круг. Стална загладаност у ванбалкански простор, потреба да се прекораче границе балканског света, света који се често и од самих Балканаца доживљава као *тамни вилајет* из кога треба изаћи што пре и по сваку цену, довели су до занемаривања властитих културних посебности и оних малих разлика који су били поводи за досадашње сукобе и девастације балканских култура. Процес транзиције балканских друштава и после две деценије није окончан: промене транзиционих образаца довеле су до девастације економије, политике и *културе* балканских друштава (Митровић, 2009). Балканци су, опет, у журби да достигну пуноправно чланство у небалканским интеграцијама, спремни да забораве Балкан и чињеницу да је ту настала европска култура (*Балкан и Балканци*, 2003).

Према својим основним карактеристикама Балкан представља европски регион, међутим, због економских, политичких и културних обележја евроинтеграцијских процеса данас, овај хетерогени регион још увек није „заокружио“ своје чланство у ЕУ. На Балкану се, као последица развојне стратегије ЕУ, одвијају процеси који имају различите последице на развојну динамику различитих балканских земаља: појединим земљама се омогућили чланство у ЕУ (Румунија и Бугарска); највећа балканска земља, Турска, се налази у процесу незавр-

шене евроинтеграције; земље у тзв. субрегиону западног Балкана се налазе у процесу незавршене транзиције. Са друге стране, без обзира на степен заокружености транзиционих и евроинтеграционих процеса, балканске земље, суштински представљају економску, политичку и културну периферију Европске уније. Балкан је и данас, као и много пута раније, регион са бројним противречностима и разликама које отежавају унутрарегионалну и регионалну сарадњу.

Балканске културе и култура мира

Спори интеграциони процеси на Балкану, посебно, улазак у ЕУ, нису примарно условљени економским већ политичким и војностратегијским разлозима: „...спори интеграциони процеси на Балкану управо су пример доминације политичких, геополитичких и економских интереса од стране САД, ЕУ и НАТО-а према овом регионалном простору. Изазивањем криза и њиховим управљањем, као да се свесно ишло на слабљење унутрашњег јединства у региону, да би спољни фактори арбитражирали. Уосталом, пример етнополитичких сукоба на простору бивше Југославије и примена двоструких стандарда око пацификације сукоба на Балкану то најбоље илуструје“ (Митровић 2009: 13). Овако детерминисан развој савремених транзиционих балканских земаља захтева преиспитивање њихових досадашњих стратегија развоја, али и „обнову значаја поруке са Прве балканске конференције – *Балкан, балканским народима*“ (Митровић 2009а: 13).

Друштва Западног Балкана, под притиском спољних захтева у циљу досезања неопходних стандарда неопходних за улазак у шире интеграције, трагају за новим облицима сарадње. Геополитички, економски и културолошки аспекти актуелних субглобализацијских процеса, нове стратегије развоја и њихови актери на овом изазовном геопростору показују да постоје „дубинске матрице моћне онтологије Балкана, која попут `невидљиве руке` усмерава понашање актера у савремености“ (Митровић, 2005). Савремени Балкан, као и савремено српско друштво, налазе се у стању тзв. недовршеног рата и неизграђеног мира; међутим, постоји консензус да се будућност Балкана не може тражити у прекрајању прошлости, већ у укључивању балканских земаља у евроинтеграционе процесе. Остварење овог задатака захтеваће „дугорочан ангажман већег броја генерација и нову културну политику у служби културе мира, развоја и еманципације на Балкану“ (Митровић, 2005) и у српском друштву.

Култура мира представља део опште културе који обухва-

та вредности, уверења, ставове, симболе, склоности и обрасце понашања у односу на мир као услов заједничког живота, тј. на остваривање свеопште планетарне безбедности, као услова опстанка и развоја глобалног друштва, региона, појединих држава и појединаца на планети земљи. За развијање културе мира значајну улогу има: (а) држава, као најзначајнији субјект културне политике, јер носи главну одговорност за обезбеђивање односа равнотеже између човека, друштва и животне средине, као и за остваривање сарадње међу свим актерима грађанског друштва; (б) међународне организације, пре свих, ОУН и УНЕСКО, које државама и појединцима треба да приближе нов систем вредности примерен савремености, у коме поштовање живота као таквог, поштовање различитости као израза богатства живота, одговорност за квалитет живота садашњих и будућих генерација, треба да допринесе усаглашавању националних, регионалних и општепланетарних интереса, а тиме и успостављање мира и безбедности на националном, регионалном и глобалном нивоу (Марковић, 2004).

Мултикултурна стварност на Балкану, као региону и у скоро свим балканским државама остварује посебан утицај на културну политику појединачних држава: мултикултуралност и етнички односи у конкретним друштвима одлучујуће утичу на прихватање парадигме културе мира.

Промовисањем различитих културолошких садржаја, који долазе из сопствене културе, као и култура специфичних за Балкан, унутар тзв. јавног простора, остварује се афирмативан однос према националном али и регионалним културним идентитетима и започиње процес њиховог усвајања и чувања. Избором и контролом културних образаца и основних вредности које се представљају и подржавају у јавном дискурсу конкретних друштава, могуће је деловати у смеру развијања или онемогућавања развој културе мира и толеранције међу културама у једном друштву или између различитих друштава. Успостављањем дијалога између различитих социокултурних миљеа и различитих етнитетата као носилаца различитих културних образаца унутар балканских друштава започео процес њиховог међусобног разумевања из кога ће, можда, проистећи и препознавање значаја међусобне подршке пред представницима небалканских култура и друштава.

Глобализацијски процеси доводе до изражених миграција идеја и људи, које прати потреба за успостављањем неконфликтних односа међу припадницима различитих култура. Такви односи могу бити утемељени само на поштовању права на различитост, све док та различитост не ремети опстанак и

слободу других појединаца и група. У том осетљивом подухвату успостављања равнотеже између присутних различитости у одређеном социокултурном простору не пролази без напетости: културне специфичности утичу на успостављање одређеног „поретка ствари“ тј. утичу на стварање могућности и начине изражавања присутних различитости. Мултикултурна друштва стоје пред свакодневним изазовом решавања проблематичних односа између присутних различитих модела културе, што доводи до успостављања одређене културне политике. Бројни чиниоци у друштву имају утицај на стварање културног идентитета његових припадника (породица, институционализовано образовање, медији) који делују плански са намером да омогуће одређену културну репродукцију. Да ли ће у основи културне репродукције бити развијана толеранција према припадницима различитих културних групација или нетрпељивост, која доводи до сукоба, зависи од базичних развојних начела друштва и, посебно, од разумевања начела на којима треба да буду засновани односи између културних идентитета – начела *права* или начела *једнакости*. Културне различитости и културни идентитет су веома осетљива питања у мултикултурним друштвима, а културна политика, по правилу, успоставља контролу над ширењем одређених вредности и преношењем различитих културних образаца.

Нова развојна политика балканских друштава, у услови-ма све израженије намере да се стекне чланство у различитим регионалним интеграцијама, неће моћи да избегне одговорност коју носи одређивање између концепта развијања културног идентитета и концепта одустајања од развијања идентитета. Да би се избегло тзв. лудило идентитета, које је низом ратних сукоба обележило последњу деценију 20. века на Балкану неопходно је да се сви видови идентитета развијају као отворени идентитет, идентитет који *ограђује*, али *не искључује*. Идентитет, по себи, формира границу којом се оно властито одваја од оног *другог*, али се то друго не искључује и не доживљава као туђе и непријатељско. Уколико се идентитет формира као отворени идентитет и као „политичка свест о уставности сопствене земље, нарочито у постмодерном облику када свакако превазилази националне границе, онда идентификација са националном државом не представља препреку на путу ка стварању европског грађанског идентитета“ (Meuer, 2009: 57), или, уопште, регионалног идентитета. Стога, бојазан да утемељење културног идентитета може да умањи могућности прикључења жељеним интеграцијама јер је непожељан у оквиру њих, нема реалну основу. Наравно, уколико посебни културни идентитети

не нарушавају концепт права и одговорности на којима почивају дате интеграције.

Закључак

Балканска друштва, у потрази за освајањем што боље властите позиције у глобалном свету, превиђају потенцијале унутаррегионалног повезивања као чиниоца решавања бројних противуречности и проблема и фактора стабилности будућег развоја Балкана. Утемељени не само на основама економских интереса већ и на културним сличностима и на основама *културе мира* балканска друштва могу постати уважени партнер у различитим интеграцијама. Али до те једноставне спознаје – да само удружени могу да буду поштовани од стране чланица других интеграција – балканска друштва нису дошла ни до данас. Чини се, ипак, да би балканске културе у заједничкој акцији развоја културе мира као пута до међусобне сарадње могла да буду оријентир балканским ситним економијама и још ситнијим политикама.

Стога је неопходно да културне политике балканских друштава трагају за развојним оријентирима који би, прво, допринели разрешењу напетости и сукоба између носилаца различитих културних идентитета и култура на Балкану и, друго, подстицањем „културних акција“ (Girard, 1978) омогућили прелазак из зоне „културне периферије“ у зону „културног центра“.

Литература

Бошњак 2003: С. Бошњак (ур). *Балкан и Балканици*. Нишки културни центар, Ниш.

Голубовић 1994: З. Голубовић. *Културе у транзицији у Источној Европи и Југославији: раскорак између културног и националног обрасца. Културе у транзицији*. Плато, Београд.

Жирар 1977: А. Жирар. *Културни развој*. Завод за културу Хрватске, Загреб.

Илић 1980: М. Илић. *Социологија културе и уметности*. Научна књига, Београд.

Мајер 2009: Т. Мајер. *Идентитет Европе: јединствена душа Европске уније?* Службени гласник, Београд.

Марковић 2004. Д. Ж. Марковић. *Културна политика и политика мира у условима мултикултурног друштва на Балкану. Модели културне политике у условима мултикултурних друштава на Балкану и евроинтеграционих процеса*.

Филозофски факултет, Универзитет у Нишу, Ниш.

Марковић 1997: Д. Ж. Марковић. *Опита социологија*. Савремена администрација, Београд.

Митровић 2010: Љ. Митровић. Актуелна порука и слоган `Балкан – балканским народима` са прве панбалканске конференције. *Балкан у процесу евроинтеграције: унутаррегионални односи* (1 – 17). Филозофски факултет, Центар за социолошка истраживања, Ниш.

Митровић 2009: Љ. Митровић. *Транзиција у периферни капитализам: огледи из социологије глобалних и регионалних промена*. Институт за политичке студије, Београд.

Митровић 2005: Љ. Митровић. *Ка култури мира на Балкану*. Филозофски факултет.

Секулић 2003. И. Секулић. *Балкан*. Алеф, Београд.

Vesna S. Trifunović

CULTURE AND SOCIAL CHANGES: BALKAN CULTURES AND DEVELOPMENT OF A CULTURE OF PEACE

Summary

The paper analyses the current processes of economic, political and cultural cooperation among the Balkan countries, including both the achievements and the intrinsic limitations of those processes.

After armed conflicts of countries in the Western Balkans (1991-1999) promised european perspective: European union (EU) created especially process to the countries of the region - Stabilization and Association Process. Balkans cultural identity should find the possibilities for a dialogue with other identities in the Balkan cultural space and in the European cultural space, which is not unique, but is ambiguous. The question arises - was the so-called European cultural space formed around a group of shared values or could it be that, perhaps, it is based on political will which forms the political community on the geopolitical scene, and which is capable of rising above different values of the members that formed it? The character of the European cultural space in creation will undoubtedly have an influence on Balkans cultural identity, including Serbian cultural identity, in one of the two following ways: 1) it will be founded after the turbulences of transition and equal representation and preservation within the European union; 2) it will be destroyed due to the turbulences of transition, and it will disappear in the European cultural space.

Balkans culture should find answers to the questions of their own survival and survival in process Stabilization and Association Process to cultural space EU – development of culture of peace is right answer.

Key words: Balkan, social changes, culture of peace, cultural identity.

НЕОПХОДНОСТ ЗА РАЗВОЈ КУЛТУРЕ МИРА У БИХ

Апстракт

Босна и Херцеговина се може сматрати недовршеним обликом мултикултуралног друштва, јер идеја мултикултурализма није развијена као идеал складног живота различитих етничких и културних група који живе на овдашњим просторима. Такође, прилике које тренутно владају у друштву, нису довољно сазреле да би се политика и пракса мултиетничности и мултикултуралности могле примјењивати у правом смислу ријечи. На основу тога, може се закључити да је у БиХ потребно развити заједнички, интеркултурални вриједносни оквир, базиран на вриједностима културе мира, а не на идеологији рата, како што је то до сада увелико била пракса.

Кључне ријечи: Босна и Херцеговина, мултиетничност, мултикултуралност, култура мира.

Увод

Како је то и у самом сажетку наведено, идеја мултикултурализма, као идеал складног саживота различитих етничких и културних група, још није довољно развијена у БиХ, односно, прилике у овом друштву нису довољно сазреле да би се политика и пракса мултиетничности и мултикултуралности могле примјенити у правом сислу ријечи. Политика мултикултурализма подразумева државну политику са два основна циља и то:

- подржавање складних односа између различитих етничких група и
- дефинисање односа између државе и етничких мањина (Семприни, 2004: 147).

Имајући то у виду, друштво БиХ се може сматрати недовршеним обликом мултикултуралног друштва у односу на нека развијена мултикултурална друштва у свијету у којима живе различите аутохтоне културне, етничке заједнице, које је спој различитих околности принудио да живе на једној територији.

За разлику од тих заједница, етничке заједнице нису развиле неопходан заједнички вриједносни оквир иако вијековима живе на истом простору и дијеле многе цивилизацијске вриједности (Милошевић-Шошо, 2013: 201). Кључни проблем је у односима појединаца, група који припадају различитим етничким групама, а који су засновани на систему пларизованих ставова, вриједностима и циљевима, величањем властите етничке групе и приказивањем других етницитета инфериорнијима, девијантним и мање вриједним. У већини ситуација, интеракција је диктирана националном искључивошћу, асимилацијом или неким од облика дискриминације, што је подлога за конфликтне ситуације, па чак и оне најгорег облика. Присуство предрасуда и стереотипа својствено је људској цивилизацији, али њихова постојаност и интезитет варира од степена развијености неког друштва. Нажалост, на овим просторима, оне су дубоко укорјењене и представљају проблем у превазилажењу проблема идентитетског карактера у БиХ. На Балкану предрасуде трају јако дуго, а њихова дуготрајност се постиже тиме што се негативни принципи чвршће везују за емоције, него позитивни. Унутрашња димензија човјековог бића на простору гдје су предрасуде највише везане за групе и припадност њима су јако комплексне (Вукадиновић, 2008.) Идеологије ратова – како је то образложила Марија Тодорова у књизи *Имагинарни Балкан* – посебно су „радиле“ на простору Балкана (у чијем средишту се налази друштво БиХ). Према историјски заснованој аргументацији Тодорове, идеологије ратова на Балкану су новијег датума (негде од краја 19. вијека). Те идеологије се развијају на једној социопатолошкој вриједносној основи, која се садржи у (магловитом) појму „балканизација“; појму који је „уведен“ из западноевропских друштава, са значењем подељености и завађености релативно блиских етничких група (Тодорова, 1998). Ревитализација друштвене стварности коју тај појам означава, оствариће се са распламсавањем етничких стереотипа и на њима развијених идеологија рата и разноврсних социопатолошких облика дјеловања 90-тих година 20-тог вијека; посебно у БиХ. У том смислу Љ. Митровић каже: „Старе предрасуде, потиснуте етничке стигме и залечене ране из времена комунистичке владавине под фирмом политике међунационалне равноправности и братства и јединства, изнова су оживеле и почеле се ширити и освајати масе. На дјелу су процеси ревизије и нове интерпретације историје. Скоро сви облици друштвене свести делују у знаку ретрадиционализације и рестаурације. Иза новог говора о модернизацији и евроинтеграцији у фактицитету културне аномије, обнављали су се процеси ретрадиционализације на свим

историјским подјелама и трагичним посљедицама по етнополитичке сукобе 90-тих на Балкану.“ (Митровић, 2011: 48). Изражена етничка дистанца, постојање неповјерења само су се обновили у недавној ратној прошлости у БиХ. Ту јесте утихнула идеологија рата, али је примјетно стање “недовршеног мира”. Етничко-политичке вриједности испољавају се као фактор дезинтеграције друштва, а истинска култура мира на овдашњим просторима могућа је под условом развоја социокултурних вриједности интеграције и то у два смијера:

- у смјеру унутар друштвене или државне интеграције са израженим аспектом очувања системске (ентитетске) препознатљивости,

- у смјеру стварне или надржавне афирмације националне самобитности у могућем новом динамичком односу између препознатљивих националних култура и европских интеграција (Милошевић, 2007а).

Значај културе мира у савременом друштву Босне и Херцеговине

У друштвеној науци постоје различита одређења појма културе мира, нека од ових одређења често су предмет идеолошке злоупотребе. Због тога је потребно, по мишљењу Митровића, рационално и научно дефинисати овај појам и јасно га одвојити од облика практичне операционализације. „Културу мира неопходно је дефинисати као интегрални појам, као синтезу антрополошко-персоналистичког, социолошког, културолошког и модерног демократског приступа, а то, пак значи да се залажемо да се мир, развој и еманципација, та дијалектичка тријада, интегрално разматра као услов квалитета живота и напретка човека и друштва, односно човечанства. Неопходно је културу мира дефинисати као трансдисциплинарни појам и експлицирати њену развојну-цивилизацијску и еманципаторску улогу у савременом друштву“ (Митровић, 2013: 336).

Балканска постсоцијалистичка друштва, па и Босна и Херцеговина, су данас у времену глобализације полупериферна друштва и у зависности су од друштава која припадају центру. У савременим условима глобализације и утицаја новолибералне идеологије може се јасно уочити значај културе мира за балканска друштва. Социолошка анализа могућности изградње културе мира на подручју БиХ неодвојива је од анализе промјена у вриједносном систему, затим од анализе друштвених неједнакости и неједнаке расподеле друштвене моћи и анализе постигнутог степена еманципације личности у балканским друштвима

(Митровић, 2007). Савремена балканска друштва обиљежена су историјским наслеђем које је оптерећено више раговима и конфликтима, него периодима изградње мира, тако да је анализа услова за изградњу култура мира неопходна.

За анализу могућности изградње културе мира и нових односа између балканских друштава неки аутори уводе појам социокултурног капитала (Милошевић, 2007б). „Појам социокултурни капитал управо указује на сву сложеност друштвених односа и веза, како оних формализованих и релативно стандардизованих, тако и оних које су више резултат спонтаности, али ту улази и прожетост институционалних и ванинституционалних ентитета одговарајућим културним вредностима, које им удахњују неки смисао и људску меру“ (Милошевић, 2007б:32). Балканска друштва имају врло мало потенцијала за изградњу културе мира или ‘пате’ од недостатка социокултурног капитала. „Најслабија страна за развој социокултурног капитала, у постсоцијалистичким друштвима Балкана, тиче се споре изградње друштвених институција, а посебно институција приватне својине и државног законодавства, које би подстакле развој предузетништва. Томе треба додати и непостојање неког трајнијег институционалног (политичког и културног) ослонца за међусобна повезивања балканских друштава“ (Милошевић, 2007б: 33). Такође, у овим друштвима изражена је социјална биједи, корупција, криминал, и друге негативне појаве, што указује на низак ниво социокултурног капитала и отежавајуће услове за изградњу културе мира.

За босанскохерцеговачко друштво се може рећи да пролази, као и друга балканска друштва, кроз период постсоцијалистичке трансформације. Та трансформација поред заједничких одлика са трансформацијама сусједних друштава, има и неке своје специфичности. То је друштво у којем је вођен крвави Грађански рат завршен Дејтонским мировним споразумом, друштво састављено од два ентитета Република Српска и Федерација БиХ, под великим је утицајем међународне заједнице и њених представника на политички, па и укупан друштвени живот у Босни и Херцеговини. Тај утицај међународне заједнице врло често не служи изградњи модерног, демократског друштва са развијеном културом мира, већ је то дјеловање у интересу стварања и одржавања БиХ друштва као зависног, полупериферног и друштва које није у могућности да своје конфликте ријеша без утицаја моћних друштава свијетског центра. Садашње стање у БиХ друштву одликује декларативно залагање свих друштвених и политичких актера за евроинтеграцијски процес, међутим на дјелу су још увек процеси дезинтеграције и немогућности друштвене ели-

те да ријешу постратне проблеме и крене у изградњу културе мира као неопходног услова за модернизацију и напредак. Такође, нема трајне стабилности у друштву Босне и Херцеговине ако она није израз аутентичних заједничких циљева народа који у њему живе. Треба нагласити да се БиХ налази под отвореним протекторатом и да је на делу прикривена реколонизација (институције међународне заједнице које делују у БиХ не само да утичу на политичке процесе, већ и на економске, доводећи БиХ у завистан положај у односу на свијетски центар). Мир и одржање система се не успоставља кроз дијалог елита оба ентитета, већ кроз отворене притиске великих сила. „Овај ратоборни мир, како га је дефинисао Рејмон Арон, представља политичку хипотеку и оставља дугорочне последице по односе међу народима и људима на једном трусном геополитичком простору, какав је Балкан“ (Митровић, 2013: 348).

Изградња културе мира подразумјева промјену система вриједности, културних оријентација, преображај идентитетског културног бића балканских народа (Митровић, 2013). И то је једини услов напретка, модернизације и развоја босанскохерцеговачког друштва и друштва Републике Српске. Такође, да би се култура сукоба промјенила у културу мира неопходне су промене и на глобалном, свијетском плану: смањење структурних неједнакости у свијету које балкански регион додатно маргинализују и доводе у завистан и полупериферни положај.

Прикључење балканских земаља, па и Босне и Херцеговине, Европској унији може имати значајне позитивне последице за њихов развој, модернизацију и мир. Међутим, евроинтеграција не би смјела да донесе негирање посебности националних и културних идентитета, што би могло да спријечи развој културе мира, већ се мора радити на синтези модерних, европских и традиционалних, националних вриједности. Такође, напредак и модернизација транзиционих друштава не зависи само од политичких и економских промјена, већ је потребно остварити и културну промјену, од културе сукоба и нетрпељивости, ка култури мира. То захтева научна социолошка истраживања свих аспеката друштва и квалитетан образовни систем.

Стога, Митровић предлаже да развој културе мира препоставља: „реално суочавање са узроцима и последицама промашених политика; стрпљив напор на изградњи културе мира као платформи за развијање нових односа међу балканским народима; изграђивање нове стратегије развоја која ће омогућити смањивање структурних неједнакости у свијету; изграђивање аутономне стратегије привредне, културне и политичке сарадње између балканских земаља; брже укључивање балканских зе-

маља у евроинтеграцијске процесе; реформисање система образовања и информисања у функцији културе мира и дефинисање новог модела културне политике (Митровић, 2013: 348–349).

Босанскохерцеговачко друштво налази се у процесу транзиције, од ретрадиционализације ка модернизацији (Митровић, Стјепановић-Захаријевић, 2008), па постоји потреба да се критички, социолошки преиспита историјско наслеђе и вриједности и да се активно ради на изградњи и укоријењивању оних вриједности које промовишу мир, еманципацију и развој.

Литература

Антонић, С. (2003): *Нација у струјама прошлости*, Београд: Чигоја.

Гиденс, Е. (1998): *Последице модерности*, Београд: „Филип Вишњић“.

Гиденс, Е. (2003), *Социологија*, Београд: Економски факултет.

Геокултура развоја и култура мира на Балкану (Етничка и религијска позадина), (2006), Ниш: Филозофски факултет (прир. Љ. Митровић, Ђ. Јовановић и Д. Тодоровић).

Геокултура развоја и култура мира на Балкану (Осврти и расправе), (2007), Ниш: Филозофски факултет (прир. Б. Милошевић, Д. Ђорђевић и Д. Тодоровић).

Голубовић, З., Кузмановић, Б., и Васовић, М. (1995), *Друштвени карактер и друштвене промене у светлу националних сукоба*, Београд: Институт друштвених наука.

Кимлика, В. (2004), *Мултикултурализам-мултикултурно грађанство*, Подгорица: ЦИД.

Културни и етнички идентитети у процесу глобализације и регионализације Балкана, (2005), Ниш: Филозофски факултет (прир. Љ. Митровић, Д. Ђорђевић и Д. Тодоровић).

Милошевић, Б. (2007а), *Социологија и савремени свет*, Нови Сад: Филозофски факултет.

Милошевић, Б. (2007б): *Социокултурни процеси на Балкану: од идеологије рата ка култури мира*, *Социолошка луча*, год. I, број 2.

Милошевић-Шошо Б. (2013), *Мултиетничко друштво и девијантне појаве*, Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Митровић, Љ. и Стјепановић-Захаријевић, Д. (2008): *Нације на Балкану између ретрадиционализације и модернизације*, *Социолошки годишњак бр.3*, стр. 161–175.

Митровић, Љ. (2011), *Геокултура развоја Балкана и са-*

времена социологија (огледи), Ниш: Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета.

Митровић, Љ. (2013): *Увод у студије глобализације*, Косовска Митровица: Филозофски факултет.

Семприни, А. (2004), *Мултикултурализам*, Београд: СЛЮ.

Срђан Вукадиновић „Грађанска повезаност мноштва идентитета као вриједност друштва југоисточне Европе“ http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/junir/IX/d33/download_mng_lat.

Biljana Milošević-Šošo
Biserka Košarac

NECESSITY FOR THE DEVELOPMENT OF PEACE CULTURE IN BiH

Summary

Bosnia and Herzegovina could be considered incomplete form of a multicultural society, because the idea of multiculturalism is not as developed as the ideal of a harmonious coexistence of diverse ethnic and cultural groups living there. Also, current conditions existing in BH society, are not mature enough to make the policy and practice of multi-ethnicity and multiculturalism could be applied in the real sense of the word. On this basis, it can be concluded that BH should develop a common, intercultural value framework, based on the values of a culture of peace and not the ideology of war.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, multiethnic, multicultural, Culture of Peace.

PRAZNINA PRAZNIKA¹⁵²

Sažetak

Čovek je paradoksalno biće mena i promena, biće između reda i nereda, svakodnevlja i praznika. Kao i sve itorijsko kretanje i događanje, i svakodnevlje i praznici se mogu objasniti modelom dvostrukog klatna, njihanja između dijalektičkih suprotnosti koje se dopunjuju. Svakodnevnica je red, rad, muka i ponavljanje, a praznik – nered, nerad, svetkovina i razuzdanost, ventil pražnjenja, ali – i je i sam prazan.

Ključne reči: svakodnevnica, praznik, svakodnevno vreme, sveto vreme, ponavljanje, tradicija

Čovek je biće između:

Kosmosa i Haosa¹⁵³ (Reda i Nereda), između pukog, profanog trajanja i večnosti¹⁵⁴, svetog vremena, između svakodnevlja i praznika¹⁵⁵.

¹⁵² *Tragom Veselina ilića*

Ovaj tekst, deo šireg rada, nastao je na tragu problemskog kruga kojim se bavio naš poznati sociolog kulture, profesor Filozofskog fakulteta u Nišu, Veselin Ilić: *kult, mit, magija, religija, kultura*.

Zato se valja setiti nekih odrednica kulta o kojima govori profesor Veselin Ilić:

„Kulturna i religijska svest u raznovrsnim svojim oblicima u kulturi savremenog čoveka imaju ista ona značenja i funkcije koje su imale u svakodnevici prvobitnog čoveka – *homo primigeniusa*.“ (U knjizi *Religija i kultura*, Prosveta, Niš, 1995, str. 9)

„U sinkretističkoj zbilji kulta – u raznovrsnim obredima, svečanostima i ceremonijama – sjećuju se idealno i realno – učvrćuje kolektivna svest sa svim njenim integrišućim vrednostima i obeležjima u kojima se supstituišu i nekolike relevantne odrednice kulturnog i nacionalnog identiteta.“ (Isto, str. 11)

Za V. Ilića „kult (je) ono generičko tle iz kojeg nastaju svi poznati oblici religioznosti.“ (Isto, str. 22)

„Prvobitni obredi, u načelu nehوتيčni, kasnije i magijski, koji su u biti sačinjavali religiozni kult, a ne verovanja (mitovi), nastaju kao objašnjenje kulta.“ (Isto, str. 23)

¹⁵³ Mirča Elijade kaže da je to karakteristična opozicija tradicionalnih društava. (Ali, taj problem nije iščekao – postmoderna ga naziva problemom Drugog, Razlike.) Tako, „Svet“ je uvek „naš svet“, a preostala teritorija (oko nas) nije Kosmos, ona je naseljena „strancima“ („nemcima“, „varvarima“) koji su nazivani i demonima i fantomima.

¹⁵⁴ Bela Hamvaš tvrdi da „...čovek nije zemaljsko, materijalno biće, već kosmičko dostajanje, *homo aeternus, večan čovek*.“ B. H. *Nevidljivo dešavanje*, Nova, 1994, str. 28–29. Iz ovog stava proizlazi i specifično Hamvašovo shvatanje zajednice i praznika: „Svaka je zajednica praznična... i nema drugog praznika osim zajedničkog. Svakodnevnica je gmizanje mnogih Ja.“ (Isto, str. 44–45).

¹⁵⁵ Platon, u Gozbi, kroz Pausanijinu besedu, kazuje o toj dvostrukoj čovekovoj

Mirča Elijade kaže da religiozni čovek živi dve vrste vremena, jer vreme nije jednoobrazno i bez prekida – svakodnevno vremensko trajanje i razdoblje svetog Vremena.

Ali, religiozni čovek može bez opasnosti da „pređe“ iz svakodnevnog vremena i trajanja u sveto vreme – pomoću obreda, praznika.

Sveto vreme je po samoj svojoj prirodi povratno, to je prvobitno mitsko vreme, koje je učinjeno prisutnim.

Svaki (religiozni) praznik je obnavljanje, reaktuelizacija nekog svetog događaja koji se odigrao u prošlosti, „na početku“, na izvoru.¹⁵⁶

Mitsko vreme je beskonačno *ponovljivo*, ono se stvara iznova – u obredu, prazniku.

Kjerkegor smatra da je *ponavljanje* presudan izraz u novijoj filozofiji za ono što je kod Grka, odnosno kod Platona bilo „sećanje“ – svo saznanje je sećanje. „Ponavljanje i sećanje je isto kretanje, samo u suprotnom smeru“, kaže Kjerkegor.¹⁵⁷ Treba biti hrabar pa želeti ponavljanje: „Ko želi samo da se nada, kukavica je, ko želi samo da se seća, požudan je, no taj ko želi ponavljanje, čovek je, i što temeljnije zna da to sebi razjasni, utoliko je dublji čovek. Ali taj ko ne shvata kako je život ponavljanje i da je to lepota života, samoga sebe je osudio i ne zaslužuje ništa bolje od onoga što će mu se dogoditi: da nastrada. Jer nada je primamljiv plod, koji nikada ne zasićuje, sećanje je jadona dnevnicu, koja ne zasićuje, no ponavljanje je hleb naš nasušni, koji zasićuje blagoslovom“¹⁵⁸

Elijade napominje da se praznik uvek odvija u izvornom vremenu. To je upravo ono što razlikuje ljudsko ponašanje za vreme praznika od ponašanja pre i posle praznika. On smatra da seповremeni povratak u izvorno vreme ne mora tumačiti kao bekstvo iz stvarnog sveta u neki san i uobrazilju.¹⁵⁹

Može čovek činiti zapravo isto, ali veruje da živi u drugom vremenu. Sveto vreme se aktuelizuje u praznicima; u prazniku ponovo nalazimo svetu dimenziju čoveka.

Bela Hamvaš na specifičan način govori o prazniku i zajednici¹⁶⁰:

Ono što postoji tek je svakodnevica, Praznik je apokaliptične prirode, praznik je dan žrtve: „Postanje zajednice, kada se budi sveat u čoveku, nisam sam i dužan sam da položim račun o sudbinama svih ljudi.“. Ali, zajednica, još, ne postoji – ljudi će se sjediniti u zajednicu kada budu „zbacili“ svoje Ja.

Povratak u izvorno, sveto Vreme nije (bio) odbacivanje stvarnog sveta i bekstvo iz njega. Naprotiv, čak ovde probija ontološka op-

prirodi – postoje dve Afrodite i dva Erosa; čovek je između neba i zemlje.

¹⁵⁶ M. Elijade, *Sveto i profano*, Alnari / Tabernakl, 2004. str. 51 – 52.

¹⁵⁷ S. Kjerkegor, *Ponavljanje*, Grafos, 1980. str. 5.

¹⁵⁸ Isto, str. 6 – 7.

¹⁵⁹ M. Elijade, *Sveto i profano*, op.cit. str 63.

¹⁶⁰ B. Hamvaš, *Nevidljivo dešavanje*, op. cit. str. 31 – 45.

sednutost – to je bitna odlika čoveka primitivnih i arhaičnih društava. To je istovremeno žeđ za svetom i čežnja za bićem.¹⁶¹

O obredima i praznicima mitski događaj postaje prisutan.

Možda je novovremensko, savremeno praznovanje, ipak, upravo bekstvo iz (stvarnog) sveta i otuda – *praznina praznika*, praznina ne samo u psihološkom, već i u ontološkom smislu.

Znači li to da se – ako se izgubi *primitivna* (!?) nit – gubi i veza sa izvornim vremenom?!

Dakle, ako je čovek (i) biće između siromaštva i bogatstva i ako iz svakodnevice nemanja *beži* u obilje praznika; iz neugode svakodnevice u ugodu uživanja i zadovoljstvo praznika, ako *beži* iz muke svakodnevice (rada, rabote, ako je tada čovek rab=rob) u sjaj svetkovine, onda praznici zaista bivaju *prazni*.

Jesu li praznici, zaista, „za narod“, da li narodu zaista treba, samo, „hleba i igara“?!

Narodne poslovice pokazuju vezu svakodnevija i praznika, njihovo jedinstvo. U mnoštvu poslovica, naravno, ima i mnogo onih koje iskazuju međusobno potpuno suprotstavljene, oprečne ali i „dijalektičke“ stavove.

Na primer:

Iz jednoga (istoga) drveta ikona i motika (biva).

Rad, kao simbol svakodnevice, u poslovicama je i muka i neophodnost:

Ubi se radeći.

Žale me što nisam vredan, a ne što sam gladan i žedan.

Koj ne radi, nek ne jadi.

Kuj neće da žnje, nek ne je’.

Nema umeseno pa obeseno.

*Bog pomaže ležaku kao i težaku.*¹⁶²

Rad je i brana neradu i lenčarenju, koji u čoveku stvaraju povoljno tlo i preduslove za nerad i lenčarenje, što je, često, jednako dosadi i zlu.

Sa druge strane, narodne poslovice ističu da je za praznik trepeza bogata:

Biće svašta, kao i na Božić.

Božić je Božić, a pecivo mu je brat.

Božić bez pečenice ne može biti.

Nameće se kao sočivo na Božić. (Jer, na Božić ima bolje hrane od sočiva.)

Nesta vina, nesta razgovora;

nesta blaga, nesta prijatelja.

¹⁶¹ M. Elijade, op. cit, str. 69.

¹⁶² Jovan Živković, Dlovanje i rad u starim društvima, Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica, 2006, str. 104–105.

*Praznoj čaši molitve nema
Ali zato:
Bolji je gost nego prijatelj.
Dođe gost da razori post.*

Možemo i ironično, kao Igor Mandić, govoriti o *semiologiji* trpeze. O svinjetini kao prodornom brendu i o „metafizici“ roštilja. Da li su to nekakvi, svojevrsni mitovi savremenog svakidašnjeg života ili, opet, bekstvo od svakodnevice?

Literatura

- M. Eliade, *Sveto i profano*, Alnari / Tabernakl, 2004.
B. Hamvaš, *Nevidljivo dešavanje*, Nova, Beograd, 1994.
S. Kjerkegor, *Ponavljanje, Grafos*, Beograd, 1980.
J. Živković, *Delovanje i rad u starim društvima*, Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica, 2006.
Veselin Ilić, *Religija i kultura*, Prosveta, Niš, 1995.

ПОВЕЉА УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА ТЕШКО ИЗДРЖАВА ПРОБУ ВРЕМЕНА – КАКО САЧУВАТИ ЧОВЕКА У ЧОВЕКУ –

Град Крушевац ових дана обележава 50-у годишњицу рада на трагању за новим моделима мира и толеранције међу људима, градовима, селима, народима и државама.

Живимо једно збуњујуће доба. Ова збуњеност долази из система великих супротности и противречности које су на снази, особито од усвајања Повеље Уједињених нација која је потписана у Сан Франциску 26. јуна 1945. године на завршетку оснивачке Конференције Уједињених нација о међународној организацији, ступивши на снагу 24. октобра 1945. године. Опстанак људског света пробуђен је усвајањем Повеље Уједињених нација, али многи веома мислећи људи на чланети Земљи, нису баш задовољни оним што је Повеља прокламовала у својим циљевима и начелима. Зашто се то тако догодило? Нашим скромним моћима доста је тешко да праве узроке именује, али су тешке последице за многе народе веома видљиве, а често на трагичан начин. Дакле, људски фактор је у питању. Ми смо били недовољно активни у слову и духу Повеље, основних принципа и позитивног у нашим животима и нормама међународног права, морала, добрих обичаја, традиција подстицајних.

Можемо ли се запитати, шта је са смислом хришћанске љубави и љубави у системима осталих религија, које проповедају љубав и солидарност међу људима, народима и државама.

Школски евидентирано, став други Меморандума Уједињених нација: „Да спасемо будућа поколења ужаса рата који је двапут у току напег живота нанео човечанству неописиве патње“, није издржао пробу времена. Ратови букте светом и човек у рату једноставно личи на неки објекат на крвавом људском разбојишту. Ратови, у принципу, ослобађају велику количину дивљине у човеку и божанску природу човека гурају према зверињаку. Питање је: *Како сачувати човека у човеку?* Људски род се труди да што више цивилизацијског наслеђа остави долазећим нараштајима, као веру и наду у бољи и праведнији живот – човека достајан.

Да ли смо учинили колико смо могли да начела и циљеве Повелје Уједињених нација уђу у систем у коме ћесе одвијати наде и идеали људског света, свих нас, обичних људи! Сигурно је да нисмо. Но, на овом месту морамо се запитати: куда иде наш људски свет. Главнином – дилема се овде поставља и умно разрешава.

Да ли немоћ у неким секторима активности озбиљно не подрива философију наде лишену философије љубави као самих темеља наших живота. Нама се чини да христологија светог апостола Павла, у *Посланици Римљанима*, одсликава наше време и на пропутовању према будућности: „Колико до вас стоји, мир имајте са својим људима.“

Овде, у крвавом двадесетом веку, треба поновити речи великог духовника, и то стално имати на уму, и *миротворца* Мартина Лутера Кинга: „Не боле ме ране нанете ми од злих људи, боле ме ране нанете ми од ћутања добрих“. Значи, наш век требало би да заћути од недела људских потчињених на планети Земљи, потчињених људима, народима и државама, градећи тако од наше планете једно велико и крваво разбојиште. Кривотворење начела великих религија, откривених и природних, зарад наопаких циљева уперених против живота људи и добара у свету човечанском.

Ми сматрамо да иницијални темељи наше српске сотериологије, аксиологије, критериологије и ириносфије, леже у ставовима, принципима и мисаоности о сотериологији *човека у човеку*. Мислилаштво, училаштво и *октривалаштво* почивају на *целокупном предањском*, писаном и уопште цивилизацијском стваралаштву појединаца, група и наорда као генеричког појма, супстанције. Философија и теологија, рецимо, Светог Саве, може да се књижи у обраћању Господу речима: „Господе и Спаситељу мој, свадобра која примих од Тебе, ја дадох другима, а сада, последње добро, моју душу, враћам у Твоје руке...“ Бројна су места високе мисаоности, духовности, психологије подстицајности, која казују правац *развоја* једној цивилизацији која стреми високим идеалима културе, духовности.

Тешко ће наше време и догађаји у њему добити неку повољнију оцену од непрелазности за *мирољубивост* и *миротворство*, када буду овладавали тзв. чињеничним истинама, историјским истинама и моралним судовима о људима и збивањима у времену своме. Откидање делова тела од живих људи и трговина истима – недела су невиђена ни у биолошком свету нижем од човека.

Боравак Бога на Земљи, био је спасоносан за мир и толеранцију, за љубав међу људима и народима: „Мир Свој дајем

вам – мир Свој остављам вам...“ што је равно релативно целовитој *онтологији* мира у земаљским условима, односима и временима и на пропутовању према вечности. Целовит *задатак за изградњу мира* у свету човечанском је темељно постављен, а развијен није. Тако су богонадахнути пророци Старог и Новог завета *разумели* Спаситељев наук.

Двадесети и двадесет први век стоје пред најозбиљнијим задатком: како да сачувају човека, да Земља не остаје без њега?!

Да ли је људски род и најмисаоније силе у њему, довољно окренут том проблему, проблему *употребе* подземалских, земаљских, небеских и водених рушилачких сила, директно или индиректно, реално постојећих и окренутих деструкцији људског и природног света против опстанка човека на његовој планети? Ово не би могли бити песимистички тонови, већ само реално предвиђање могуће опасности за човека и његов свет.

Да ли је можда *на помолу*, макар колико, рађање универзитета мира и министарстава мира у свих народа света, као неки почетак толико жељене, а никад дочекане историје мира, насупрот историји ратова, као сулудом понављању дивљине у човеку? Само ако се утемељи ренесансни и револуционарни обрт, стилизовано као коперникански обрт, према образовању и васпитању за мир и толеранцију, ако егзистенцијалним проблемим људске историје. Дакле, ренесансни и револуционарни почетак и пракса рада на овом питању отворених хоризоната. Мислим да овде иде и трајно *тумачење*, једна истинска егзегетика, Спаситељевог боравка на Земљи: *Зашто се Господ никада није смејао у свету човечанском, а често су га виђали да плаче? Није ли можда као свезнајући знао за долазак доба као презир његовој творевини у свету човечанском?*

О ПОЕЗИЈИ

PROMETEJ KAO METAFORA NAŠEG ISTORIJSKOG POSTOJANJA¹⁶³

U Nišu danas živi dosta pesnika, prozних pisaca, kritičara i književnih istraživača. Nedavno je u "Unusu mundusu", jednom gigantskom niškom časopisu koji uređuje Stevan Bošnjak, data panorama poezije pesnika koji žive u Nišu, o njima je pisao Dušan Stojković urednik "Šumadijskih metafora".

Niš ima i svoju mitsku i realnu istoriju, svoje znakove i simbole koji svedoče o njegovoj dramatičnoj prošlosti i velikim rasponima proteklih dešavanja i pre dolaska Srba na ove prostore, i o njihovom opstajanju na ovom tlu, o tome svedoči istorijski i arheološki Muzej grada Niša, u kome se nalasi i soba Branka Miljkovića.

Iz novije srpske istorije, iz vremena borbe za oslobođenje Srba od Turaka je *Čele Kula*, koja je jedinstvena u svetu, o njoj je pisao i francuski pesnik Lamartin, i naši pesnici i pisci zatim Spomenik Stevanu Sindeliću na Čegru što predstavlja jednu celinu. Iz Drugog svetskog rata "ostali" su logor "Crveni krst" u kome su držani zatočeni srpski komunisti i rodoljubi i brdo Bubanj iznad Niša, na kome su ubijani i zatrpani u masovne grobnice.

Niš ima i značajne književne "datume", jedan od njih je svakako osnivanje časopisa "Gradina" početkom 20. veka, osnovali su ga gimnazijski profesori, nažalost nije se dugo održao, ali je okupljao veliki broj srpskih pisaca.

U Nišu je živeo i Stevan Sremac, pisac "Zone Zamfirove" i "Ivkove Slave", bio je gimnazijski profesor. Ta gimnazija je kasnije dobila njegovo ime. Takođe Boža Knježević, filozof egzistencijalističke orijentacije živeo je jedno vreme u Nišu i predavao filozofiju u toj gimnaziji. U Nišu je odmah posle Drugog svetskog rata predavao psihologiju, logiku i filozofiju i Fridrih Troj, doktor lingvističkih nauka i autor prve dečije psihologije u Srbiji. Posle rata u toj gimnaziji osnovana je literarna družina "Njegoš" koju je vodio Branko Miljković, koja je dugo vremena okupljala mlade talentovane literature, neki od njih postali su, pored Branka Miljkovića i Gordane Todorović, poznati pisci i pesnici. U Nišu je živeo i radio Velimir Živojinović Masuka, posle Drugog svetskog rata bio je upravnik Narodnog pozorišta, a vodio je i književno društvo "Nestor Žučni" u to vreme.

¹⁶³ Sa promocije zbirke pesama "Buđenje Prometeja" u "Kući Đure Jakšića" u Beogradu, 2013. godine: Ljubiša Mitrović, *Buđenje Prometeja*, "Prometej" 2013. Novi Sad.

U posleratnom vremenu sve do raspada Jugoslavije i povratka kapitalizma, toga “zombija”, kako ga Ljubiša Mitović naziva u ovoj zbirci “Buđenje Prometeja”, Niš je postao veliki urbani, ekonomski, obrazovni i kulturni cenatar jugoistoka Srbije –u tome socijalističkom Nišu osnovano je na desetine osnovnih i srednjih škola, tri gimnazije, zatim Univerzitet sa preko trinaest fakulteta i niz kulturnih i naučnih i istraživačkih centara, Balkanološki institut itd. Postojale su Glumačka škola i Škola za primenu umetnost, te škole dale su poznate slikare i glumace.

Časopis “Gradina” obnovljen je 70. godina 20. veka i postao je okosnica književnog i kulturnog života, a to je i danas, mada je sveden na tromesečnik i pitanje je da li će se održati. Formirana je prvo izdavačka kuća “Gradina”, zatim “Prosveta”, a u toku tranzicije iz socijalizma u kapitalizam oba izdavačka preduzeća su ukinuta

U posleratnom Nišu nastavljena je književna “linija”, to je ta lirska poetska linija koja je od vankada karakteristična za ovo podneblje. Jedan književnik je, prisustvujući jednom skupu o Branku Miljkoviću, tvrdio da Niš u poeziji ne pripada epskoj, već lirskoj tradiciji, da ovo podneblje daje lirske pesnike, a ne epske. Zato je i Branko Miljković mogao da kaže u pesmi “Ariljski anđeo”: “Jao, dublje!”, to su te lirske reči, i te “najdublje” reči, koje se odmah čuju, i izgovaraju, a sam “Ariljski anđeo” koji ima “epsku” formu, da je to najveća lirska pesma, koju je mogao da ispeva samo onaj koji je na tome tlu čuo tu zaprepašujuću reč, i ja sam se, sam u sebi, u nekom smislu, složio s tim, -to je po nekoj poziciji svaki čovek, prvo je liričar. Ali, to jugoistočno i moravsko podneblje Srbije i u nekom faktičkom smislu zaista nema epsku poeziju, nema to što nazivamo narodnom etikom. Brako Miljković u “Vatri i niša” pisao je pesme na epske teme, ali to su najliriskije pesme koje su kod nas ispevane. I Niš zista ima, govorim o posleratnom Nišu, koji u nekoj meri poznajem, lirske pesnike. U Nišu je nastao “Gimnazijski trenutak” Gordane Todorović, zatim najveći deo pesama Branka Miljkovića u zbirci “Uzalud je budim”, te pesme čitao nam je u Nišu pre nego što ih je objavio.

Ovde moram spemuti još jednu pesnikinju, pored Gordane Todorović, to je Ljiljana Bibović, koja je takođe završila gimnaziju u Nišu, zatim studije anglistike u Beogradu i bila profesor engleskog jezika na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Kasnije je nastradala u Ohridskom jezeru, uzele je tablete za spavanje i utopila se u tome jezeru. Ona je objavljivala pesme u “Gradini”, napisala je dve knjige poezije, jedna se zove “Pod grčkim nebom”, a druga je poema “Čista zemlja” nasuprot Eliotovoj “Pustoj zemlji”. Pouzdano je da su i jedna i druga zbirka pisane u Nišu. Prva zbirka štampana je dvojezično, na srpskom i engleskom, a predgovor je napisao Noam

Čomski. O njoj, koja je po vrednosti jednaka sa Gordanom Todrović, niko ni jedne reči u Nišu nije napisao. Morale bi se sakupiti njene pesme i morale bi se objaviti. Mislim da je to obaveza niških pesnika, Nažalost, kulturna istorija ovog grada još je u nekim najintimnijim unutrašnjostima.

*

Poezija Ljubiše Mitrovića može se podeliti na lirsku zavičajnu poeziju, i na njegovu angažovanu poeziju. To ne znači da se ne može govoriti i o nekim drugim usmerenjima u njegovim pesmama. Ili, bolje rečeno, njegova lirski i njegova angažovana poezija su u najvećoj meri „izmešane“. I ova najnovija zbirka „Buđenje Prometeja“ ima podnaslov „Lirski zapisi“

Ljubiša Mitrović peva o svom detinjstvu i zavičaju u jednom životnom smislu, ne u kulturološkom, već upravo u tome životnom smislu, to je to prvo naše „gledanje“ i doživljavanje sveta i sticanje tog „unutrašnjeg“, koje nas utemljuje, i to bi se moglo nazvati „zavičajno“, lirsko, i neki pesnici isključivo ostaju kod toga, jer po svemu do sada tu, s tim prvim, sama je tajna postojanja i sveta i nas. A kad se doraste do toga zavičajnog sveta, a to znači i to sebe, tada se, u nekom smislu, stigne i do toga što nazivamo i ljudskim svetom, a tada je i to opredeljivanje za različite teme. Ljubiša Mitrović, pored tog zavičajnog sveta, u svojoj poeziji ima u vidu i aktuelne probleme ovog vremena, tu se ne radi samo o političkim dešavanjima, već i o čoveku, o nama, o našem „minusu“ i padu koji je zaprepašćujući, i o istoriji i o tome istorijskom svetu koji nam se jednom otvori i pokaže kao ta strahotna i besmislena bitka i „panorama“ bitaka čoveka protiv čoveka, i kao „svet“ obmana i zabluda i stanputica čovekovi, o tome se govori i u ovoj knjizi „Buđenje Prometeja“. Ali i u drugim zbirkama Ljubiša Mitrović usmeren je na to takvo negativno usmerenje čoveka protiv čoveka, zbog tih „mrvice“ slasti i „mrvice“ bogastva. Ali, ta njegova poezija o tome istorijskom svetu /on o tome svetu ponekad govori i “teorijski”/, prožeta je i lirskim i ima svoje uporište u tome zavičajnom, to je taj prvi naš susret sa svetom i sa sobom, kao što je već rečeno, kad smo prvi put i svet i sebe ugledali, i tako stekli svoje trajno zaprepasćenje u tome “susretu” sa svetom, i sobom, i tu Ljubiša Mitrović, čini mi se, nalazi taj izvor i za tu čistotu čovekovu, koju čovek nikad ne gubi, i pored svega toga negativnog što čini.

Ljubišino zavičajno pevanje vezano je, naravno, za prve utiske o svetu, to su ti predeli i horizonti, i pejzaži koje smo prvi put videli (Aristotel smatra “gledanje” našim centralnim pristupom svetu i “nama”; a s tim su i sva ta uzbuđenja i buđenja naša pred tim što nam se ukazuje u svoj veličini i tajnovitosti; to je to pojav-

ljivanje sveta u fenomeima “neba”, “Sunca”, “zvezda” itd.), -to su te reči u kojima nam pristizu ti fenomeni sveta, -sa tim rečima i fenomenima idu i naša pitanja i iznenađenja, tako se formira ta zavičajna “unutranjost”, koja je uporište i Ljubiše Mitrovića kao pesnika, koji peva i piše i o drugim temama i pitanjima koja se rešavaju. Upravo, to se mora imati u vidu, kad je reči o angažovanoj poeziji Ljubiše Mitrovića.

Moram da kažem, da sam, čitajući izbor zavičajne poezije Ljubiše Mitrovića, koji je načinio Jovan Pejčić, profesor Filozofskog fakulteta u Nišu, u zbirci “Ponoćni tkač” na te zavičajne teme, bio zaista iznenađen dosezanjem te poezije i do onog što jedan filozof naziva samim “postojanjem”, da se to “postojanje i nepostojanje” izražava na jedan čudesno lak način u Ljubišinoj lirskoj poeziji. Meni se čini, da je on, i pored svih tih drugih angažovanja, i bavljenjem teorijom, da je u sebi sačuvao tu čistotu detinjstva, sačuvao je neku začuđenost tim prvim otkrivanjem sveta, to su te prve iznenađujuće pomisli i prva pitanja o sebi i o svetu, i da ih je spontano, posle toliko godina, transponovao u metafore i stihove koji se odmah primaju, i imaju svežinu i izvornost, i tim pesama on ulazi u red naših lirskih pesnika. O njegovoj zavičajnoj lirskoj poeziji više će govoriti sam Jovan Pejčić.

*

Sada bih nešto rekao o angažovanoj poeziji Ljubiše Mitrovića i o tome problemu “angažovanosti” u filozofiji. Prema Sartru, kao i prema nekim drugim filozofima, sam duh je po sebi samo to angažovano, to je ta Heraklitova “Živa vatra, koja se me merom pali i s merom gasi”, ili ta “reka” koja ne juri po zakonima fizike, već to svojoj sopstvenoj zakonitosti, i onda svako juri u sebi prema toj “izuzetnosti”, i toj čistoj samosvrhovitosti, i mi smo tako angažovani, i naše telo je tako angažovano, prema toj samosvrhovitoj celini, i sama naša angažovanost, to je ta probuđenost naša, i onda je taj naš juriš u svetu prema tome “logosu” o kome govori Heraklit, i to je to naše supstancijalno koraćanje po Zemlji, da bismo stizali “sebi” i tome “logosu”, ne do nekog Zaplanja, ili do neke vinogradarske “Loze”, već da bismo prolazili i stizali do sebe u tome svom sopstvenom prolaženju, i tako stizali i do samog nestanka i tako dobijali sve(t). U tom smislu bi se moglo odrediti i to što je književnost i sama poezija i to šta bi se moglo misliti pod njihovom angažovanošću.

Ovaj termin “angažovana književnost” uvodi Sartr u svoje razumevanje književnosti i umetnosti, jer Sart, kao što se zna, nije bio samo filozof, već i pisac romana, drama i priča. A taj termin “angažovana književnost”, to je opet preuzeo, iz fenomenološke filozofije o intencionalnosti naše svesti, to je poznata Huserlova teza

o svesti koja je uvek intencionalna, pa prema tome i angažovana prema onome na što je usmerena, - to je kasnije Sartr razvio u tezu o angažovanoj književnosti. Naravno treba imati u vidu da taj problem o angažovanosti imamo i u filozofiji kod Marksa u njegovom shvatanju prakse, i pre svega revolucionarne prakse. Taj Marksov revolucionarni subjekt, to je taj "angažovani pesnik" ili "pisac", u sartrovskom smislu. Ali, taj problem javlja se i kod ranijih filozofa, -u jednoj opštijoj formi javlja se i kod Aristotela, kao "čista forma", kao "mišljenje mišljenja" ("nepokretni pokretač", to je ta dostignuta samo/svrha), -to pokreće sve drugo prema sebi, to je Aristotelova teleološka koncepcija sveta koja je vodila ka "hrišćanskom bogu" koji je izvan sveta, ali kreira svet i upravlja svetom, to će biti i taj "autor" u umetnosti koji stvara umetničko delo.

Ovo isticanje filozofske strane "angažovanosti" ima svoje osmišljenje u tome, da se "angažovanost u književnosti" i ovo određenje poezije Ljubiše Mitrovića kao angažovane ne shvati kao neko političko pesničko angažovanje, ma da je poezija i politički angažovana (nad tim se zgražavaju današnji pesnici, danas se teži nekom "čistunstvu", koje pruža moderna tehnologija, to je neko "podlačko čistunstvo" kako to kaže Voja Čolanović, istina u svrhu lepog izraza, ali je "praznina" i izvan je života).

Naravno, princip angažovanosti koji se vezuje za književnost, taj princip ne lišava pisce i pesnike da u književnosti i poeziji ne razvijaju najviše estetske vrednosti, zapravo Sartr to i razume tako, da se te esetske forme, koje umetnici stvaraju, stvljaju u službu jačanja čovekovih potencijala, to stvaranje i te forme jačaju čovekova pozitivna osećanja i snage za prevladavanje nevolja i zla koje je stvarao u svom istorijskom opstajanju.

Sartrov princip angažovane umetnosti i to neprekidno stvaranje estetskih vrednosti i oblika lepote, slično je Ničeovom shvatanju lepote kao "ojačanom osećanju čovekove snage", -ta lepota, koja svoju najvišu formu ima u umetnosti, to je sama ta snaga čovekova, to je taj "višak" snage života i slobode, i to je ta oslobođenost koju čovek nosi sobom, i tada je, i tek tada je, prema Niču, to stvaranje lepote prema sopstvenim zakonima. I sama poezija je, prema Niču, po tim zakonima. I sama ispisuje te zakone, to su ti zakoni kojima i samo čovek pripada. I sam ih stvara.

O tome je govorio i Hajdeger, to je kod njega taj "tajanstveni razlog slobode", sama sloboda je taj "razlog slobode", -to samo čoveku pripada, da je sam sebi taj "razlog slobode", i sam traži i stvara taj razlog slobode, da bi se držao svoje ljudskosti i izvornog postojanja. Kod Hajdegera, opet, u krajnjem, taj čovekov govor, to je "govor samog bića", -u tome našem govoru postiže se samo to slobodno, koje govori, to je to postojanje, ili samo biće i zato je

govor, prema Hajdegeru “kuća bića”, kuća samog postojanja, to je ta sloboda i ta najvića sloboda i našeg postojanja i izvornog egzistiranja i postojanje i nas i samog sveta i svih njegovih fenomena.

I kod Sartra, kao i kod druge dvojice, kod Ničea i Hajdegera, ta angažovanost se sagledava kao angažovanost čoveka za čoveka, to je i kod Marksa, umetnosti i “lepote” su za čoveka, to se izražava u tome stavu, da čovek radi ne samo po nuždi, već i prema “zakonima lepote”, ti Marksovi stavovi anticipiraju i Ničea i Sartra i Hajdegera. Ali, Maksovi “zakoni lepote” i nisu ništa drugo nego osvojene slobode za sve ljude, -to umetničko i lepota kod njega se izjednačuju sa slobodom i sa samom ljudskošću. Ali to “estesko” samo sobom razotkriva i to, da je čovek porobio drugog čoveka, to ide od antičkih Grka pa sve do danas. U 19. i 20. veku “proletarijat” je vršio tu misiju i svog oslobađanja i oslobođenja svih drugih. I kao što je mitski Prometej pozvan da oslobodi sebe okova, kojima su ga bogovi prikovali za stenu, i da ljudima daruje bogastvo sveta, koje su im bogovi uzeli, tako je i kod Marksa “revolucionarni proleterijat taj Prometej” koji ima tu istorijsku misiju oslobađanja, i to je osnovna “potka” i ove zbirke pesma Ljubiše Mitovića, i u tome smislu je i angažovanost ove poezije.

Ljubiša Mitrović sve to sagledava kroz prizmu mita o Prometeju, naime i političku angažovanost, i svu tu savremenu društvenu aktualnost i sve to šta se dogodilo sa socijalizmom i komunizmom, ali i sa kapitalizmom, i sa današnjim svetom, da se sve to sagledava preko mita o Prometeju koji izražava večitu pobunu čovekovu protiv nepravde, nasilja, naime kroz mit koji nosi čovekovu težnju za slobodom, za autohtonim životom i postojanjem.

*

Ljubiša Mitrović, kao profesor univerziteta koji predaje sociološke nauke, u bliskoj srdonosti sa filozofijom, to zna i, u skladu s tim, najveći deo njegove poezije vezan je i za aktuelno vreme i za stvarne ljudske probleme. Ja odobravam njegovu angažovanu poetiku, ona je životnija, humanija i bliža je patnjama i radostima današnjeg čoveka, od poetike i poezije mnogih pesnika koju oni pretvaraju u tehničko-tehnološke “trikove” i kompjuterske igrice.

Ne može se odbacivati moderna tehnika i tehnologija, i duboko sam ubeđen da ona donosi mnoga razrešenja dosadašnjih antagonizama među ljudima, njihovih ograničenja i povećava naše domete u svetu. Ali donosi i mnogo toga negativnog što otuđuje čoveka od čoveka, donosi nove oblike manipulacije čovekom, -te manipulacije mogu biti isto tako opasne kao i atomsko ili biološko oružje, i mogu služiti povećavanju moći bogatih i držanju u iliziji ovi drugih. Možda se sa tim tehnikama budi i ta prometejska svest i snaga, da se

stvari “istinska ljudska zajednica”, o čemu i peva Ljubiša Mitrović u ovoj svojoj novoj zbirci pesama,

Moram reći i ovo da nije slučajno što se taj mit pojavio u starogrčkoj mitologiji. Zato što je stragrčko društvo klasično robovlasničko društvo, ono je razvilo i ideologiju i sve oblike presije za održavanje podele ljudi na slobodne i neslobodne (robove), ali i moći za održavanje tog društva.

Aristotel, koji je, svakako, jedan od najvećih od te velike atinske trojke (Sokrat, Platon, Aristotel, a posle će doći Aleksandar Veliki čije će osvajanje biti uzor za Rimljanje) prvi je filozof koji je izgradio rasistističku teoriju o ljudima, naime smatrao je da postoje dve vrste ljudi, oni kod kojih preovlađuje duh, forma, to su Heleni, oni su nosioci kulture, nauke, metafizike i tehnike, to su ti koji su nosioci tog formativnog principa; i oni koji kod kojih preovlađuje telesni princip, oni su srećni ako se ponašaju u skladu sa svojom prirodom, naime oni obavljaju fizičke posle, i sl. U praksi to se svodilo na robove, naime na varvare, koji su pretvarani u robove, to su oni koji nisu govorili grčki, oni su po prirodi robovi, -ropstvo je njihova “sloboda”. I drugi, to su oni koji su govorili jezik na kome se razvijala književnost, poezija, tragičko pesništvo i filozofija, to su Grci, za nji su radili robovi, ta “oruđa koja govore”, njihovo govor suluži za praktični život. Ta podela poslužila je drugima za razvijanje svih klasnih ideologija.

Grčki polis, naravno, razvio je sva sredstva i moći za držanje ljudi u ropstvu, ali i sve te druge odnose koji su u funkciji te krajnje svrhe, naime, održavanja robovlasničkog društva. Zato će Prometej postati Bog pobune i žudnje za slobodom. Hegel Prometeja izjednačuje sa samom filozofijom, sa tim napredovanjem duha prema slobodi i apsolutnoj slobodi. Marks Prometeja određuje, ugledajući se na Hegela, kao najplemenitijeg sveca i mučenika u filozofskom kalendaru. Kasnije će u “Kapitalu” sudbinu proleterijata izjednačiti sa sudbinom Prometeja.

Treba imati u vidu da su Stari Grci tvorci ne samo klasičnog robovlasničkog društva, koje pripada evropskom tlu, kasnije su to preuzeli Rimljani (na istoku su izgrađena kastinska društva), -stari Grci su pored toga, i tvorci osnovnih principa na kojima se razvijalo dosadašnje klasno čovečanstvo, a to su nauka, metafizika i tehnika, -ti principi bili su noseći za dosadašnje čovečanstvo. I ti principi, naime, nauka i metafizika, i tehnika, kao krajnji domet nauke i metafizike, doveli su do kolapsa čovečanstvo, ti principi doveli su do ovoga što imamo danas: oružje za masovno uništavanje, bakteriološki rat, terorizam; -nauka se ne može više držati u “bunaru”, -ona je dostupna svima, -tehnika je dostupna svima, zaoštreni su antagonizmi ne samo između pojedinaca i grupa sa vladajućim slojevima, već i između nacija, državama, itd.

Ti principi doveli su i do toga što se može nazvati “pozitivizam smrti”. Neki smatraju da je osnovni cilj zapadne politike izazivanje građanskog rata u velikim kolektivitetima koji su stvoreni na istoku, to su Kina, Indija i Rusija; ako se te zajednice poceraju Zapad će vladati svetom još stotinama godina, itd.; -takva politika se izjednačuje s tim što neki nazivaju “pozitivizam smrti”.

Naravno, postavlja se pitanje izlaza; gde je rešenje? Vladajući krugovi očigledno misle da je to u novoj tehnici, u povećanju moći i bogastva. Marks je smatrao da je rešenje na planu društvenih odnosa, to je uspostavljanje “podruštvljenog čovečanstva”, itd. Ali i društva koja su izgrađena putem revolucija nisu se mogla održati.

Ljubiša Mitrović o svemu tome govori u ovom pevanju o Prometeju, u ovoj poemi o Prometeju, koja je zapravo poema o savremenom čoveku. U ovom pevanju za mene je bitna ideja, naime da se sve sagleda kroz mit o Prometeju kao metafori dosadašnjeg istorijskog postojanja čovekovog.

Kako je to pesnički transponovano, o tome nek sude književni kritičari.

*

Ljubiša Mitrović zaslužuje sve pohvale i kao profesor na Filozofskom fakultetu u Nišu, i po svojim aktivnostima i po onome šta je napisao u oblasti socioloških nauka, i po istrajavanjima u svojim uverenjima uprkos niškoj “violentnoj sredini” kako je tu sredinu okarakterisao Veselin Ilić, koji je sigurno najzaslužniji za osnivanje mnogih obrazovnih, naučnih, kulturnih, i medjiskih institucija koje su Niš uvele u red modernih gradova Jugoslavije. Upravo angažovanošću Ljubiše Mitrovića Niš se odužuje i Veselinu Iliću, a ovih dana je izašao i zbornik radova posvećenih Veselinu Iliću, koje je priredio Ljubiša Mitrović.

Za zaista plodnu i svestranu životnu delatnost i tu angaživanost Ljubiše Mitrovića, Filozofski fakultet na kome je radio od njegovog osnivanja, od 1971. odužio mu se time što mu je dodelio počasno zvanje profesora emeritusa. Nedavno je izašla i biobibliografija Ljubiše Mitrovića, to je zaista impresivan i zadivljujući opus knjiga, studija i članaka. Ali isto tako velika je njegova i naučna, društvena i politička aktivnost usmerena na dobrobit srpskog naroda. U biobibliografiji navedene su i njegove pesničke zbirke, to je više od dvadeset knjiga pesama, knjiga prevedene poezije na desetak strani jezika, zatim knjiga-izbora iz njegove poezije, itd.

Стана Смиљковић
Универзитет у Нишу
Учитељски факултет
Врање

УДК 821.163.41-1.09 Митровић Љ.

ЉУБИША МИТРОВИЋ – ПЕСНИК МИСАОНЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ И ШИРОКОГ ПОГЛЕДА НА СВЕТ¹⁶⁴

Резиме

Аутор рада потенцира вишеструкост духовног интересовања проф. др Љубише Митровића које се протеже од социолошког схватања света и живота до поезије која свеопштим значењем, кроз мозаик стихова, открива вредности традиције, језика, вере и св оне специфичности које обележавају време и простор на коме живи српски народ. Отвореност поетске речи и мисли указује на потребу за новим стварањем ради грађења смисла живота у безмерном вртлогу. Песникову животну филозофију приказујемо текстом под називом *Поетски доживљаји у искиданим сликама песника Љубише Митровића*.

Кључне речи: песник, мисао, социолог, поглед, свет.

Поетски доживљаји у искиданим сликама песника Љубише Митровића

Изабране песме песника Љубише Митровића смештене у оквиру поетске читанке под називом Дарови хипноса откривају свет који је оптерећен страдањима и хтењима, доживљајем космоса и откривањем сопственог духа кроз загонетке мисли и речи. Мисли које су опеване кроз искидане слике сећања и доживљаја, песник у својим зрелим годинама покушава и успева да наниже у мозаик који чини пресек његовог стваралачког рада. Урањањем у прошлост, не бришући стварност, откривајући сопствено дно и корене српства, уз ватре неспокоја и искиданих сећања, уз помоћ Богородице и молитве за новорођене, песник развија своје идеје које заснива на потреби за откривањем унутрашњег сјаја и трептаја човека, њему знаном и блиском.

¹⁶⁴ Ово саопштење је урађено у оквиру научноистраживачког пројекта „Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција“ (бр. 179074), у организацији Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу (2011–14), а који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Поетски и људски немири буде сећања на прошлост, детињство, ветрове Старе планине, сав онај завичајни свет који је изнедрио лепоте које прате човека и у најтежим тренуцима. Доживљај лепоте и специфичност корена са чијих су се сокова напајали жедни и чежњиви усамљеници, међу којима је и песник Митровић, изнова даје снагу да проговори, испева, исказе мисли о достојанству човека.

Тежња висини и космичком безмерју открива широку мисао која досеже усправним стожером до звезда.

Из жеље да у космичком хаосу нађе мир, рађа се у песнику снага као симбол животне филозофије. безгранична енергија преточена у стихове градацијски поређане. Две паралелне равни – земља и небо, функционишу као простор који је био ограничен дубином душе. Символика проистекла из искреног сазнања, из магије тренутка, ширећи слику, шири и душу која је узаврела од жеље да звезданим небом продре у тајне свести света.

У поезији песника горе различите ватре и греју многе светлости, као и у поезији народа из којег је поникао. Оптимизам и у тренуцима неспокоја, обузима песника: то је клица која се не уништава, већ патњом јача, она видљива и невидљива жар – птица која станује у бајци, али и песни Л. Митровића, њена сенка и стварност.

То трајање у стварности не ограничава мисао и жељу да свако у јединственој прилици пронађе себе:

Сваки је човек
Свет за себе
Путник на неизвесном путу
Између нас и неке
Удаљене звезде
Милион светлосних година.

Доживљајем космоса и појава у њему, песник наслућује место човеково и његову духовност огрнуту романтичном песничком мрежицом која титра при сваком уздаху. Окренутост себи, свом песничком узрастању у појединим песмама прераста у сан, те тако везовима у сну, осветљава несвесну нит која игра значајну улогу у животу, откривању смисла кроз чежњу, излазе из вишеструко затворених кругова на хоризонт који се само фантазијом може наслутити.

Расположење у песмама избора о коме је реч, у сталној је метаморфози. Томе доприносе језик који је оснажен унутрашњом видљивом и невидљивом структурном организацијом, ужурбана мисао, сећања у искиданим сликама. Та животворна

нит и унутрашњи сјај којим се песник греје у појединим тренуцима, кроз тишину душе, отвара двери природног амбијента у небу завичаја.

Апострофирање родног краја и слављење лепота понетих из завичаја, узбуркало је песникову душу, оживело сенке прошлог и наговестило сенке будућег. Сазнање о смирености мисли након настанка песме испуњава душу песника, богати идеје читалаца. Окреће странице рефлексије из којих истиче река древне филозофије живота.

Бесконачни снови и сећање чине окосницу и загонетку поезије, нарочито у стиховима који својом прецизношћу, краткоћом и симболиком подсећају на хаику. Окренутост свету подједнака је за гледањем у себе као клицом космоса.

Помисао на то да је живот само један јединствени трептај, један уздах, тајна, зрно, прхут – симболизована је у стиховима:

Између два сна
пребирем по мрежи
шта сам уловио.

Из бесконачних снова и сећања у већини песама рађа се најлепша химна љубави и лепоти која кроз време у генерацијама вечно траје и богати свет. Бајковита нит извучена из стена Старе планине везује песника за магију којом се живот крунише у низ манифестација. Жеља да убере светлост мудрости и подари је најближима није само симболични знак већ истина која извирује из бића песника – приврженика „корена“ којима се усправно држи у животу. Планина о којој пева крије неизмерну силу из које расте, како примећује човек – песник, живот у хиљаду варијанти, са преплетом митова и легенди о чудотворним травама које доносе срећу и предсказују несрећу. Најчешће су то сенке успомена које накратко оживе спремајући песника за ново враћање планини, сазвежђу изнад ње:

У небеском оку
Заледи се
Божанска суза
Врхови планина
Обелеше.

Моћна метафора својом бојом, сликом, избором инверзије стихова који се могу трансформисати на више песничких начина не губећи значење, добијајући у снази, указује на визију која се створила притајеним уживањем у загонетке шароликог и маштовитог света. У тој машти, могуће стварности јављају се многоструке и многоврсне љубави: према Србији, историјској прошлости, древним цивилизацијама, човеку и природи.

ди. У њима има људске топлине, снаге, благости. Ове вредности осећа и радује им се песник – поетски субјекат који себе види као зрно у звезданој прашини. На тај начин дели „све радости и туге овога света”. Управо, су сазнања о вредностима постојања и појавама које покрећу живот, песник у скривеном кутку свог свесног бића исказује бунт, револт, резигнираност јер глобални свет, као и индивидуални, не може да изађе из замке у којој се саплиће. Истовремено, наступа оправдање јер тајну игре *logosa* ретко ко може достигнути. Туга песника нема граница, као што нема граница жеља да се даљине и близине споје како би географски и психолошки простори били јаснији, а најстарије и новосковане речи и изрази разумљиви свима.

Отвореност поетске речи и мисли Љубише Митровића указује на потребу за новим стварањем ради грађења смисла живота савременог доба у безмерном вртлогу. Као „видар звезда падалица“. Зато стихови којима завршавамо изнете мисли уобличавају песникову животну филозофију:

Човек је космичко чудо
Мало зрно звездане прашине
У ланцу живота беочуг
Универзума.

Иван Цветановић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Ниш

УДК 821.163.41-1.09 Митровић ЈБ.

БУЂЕЊЕ ПРОМЕТЕЈА ИЛИ ЈОШ ЈЕДАН ДАН

Није тако чест случај у српској модерној песничкој традицији да научник који константно преиспитује основ сваког свог тврђења, логичко-дискрузивно мишљење замени митопетским промишљењем. Као да је један наш велики српски научник, Михајло Ђурић дошапнуо нашем песнику-научнику, професору Митровићу, да је „свет песничке маште битно различит од света научне објективности и да песничке слике другачије погађају онај реалан, чулно опажајно и раскошно опремљен, свима нама заједнички свет живота и да песници продире много дубље и даље од научника и пружају знатно више него што су научници кадри да пруже“.

Наш песник, губећи наду да постојећи модел мишљења не може да разреши кризу у коју се нашао свет посеже за посебним гласом којим покушава да пробуди Прометеја, тог митског хероја који би својим митским импулсом пружио излаз из апсурда у који је запао овај технолошки, медијски, глобализовани свет, „свет без алтернативе“, како га наш песник назива у истоименој песми:

„Безалтернативни свет
Свет је Нарциса смртно заљубљених у свој лик
Нових слатких робова који су прогласили
Застарелост човека у име машина“

Митровић је још прецизније наслутио оним својим интуитивним чулом, који носи у наслеђе, да је:

“Друштво спектакла где влада фестиваломанија
и лицемерно очаравање маса
где расту поворке просјака
којима се обећава небеско царство од
нових свештеника капитала
Кербера светских глобалистана“,

достигло критичку тачку пуцања. Сједињујући у себи сазнања из оба света он храбро покушава да се упусти у митски свет који је данашњем човеку стран и далек и да уз помоћ Прометеја објасни да је „Свеколико митско знање (М. Ђурић) заправо само непоколебљива вера у крајњу смисаону везу свега бив-

ствујућег, вера која захтева безусловну покорност“. Зато што је наше људско знање другачије природе, ограничено, двосмислено, колебљиво, привремено и незавршено наш песник покушава да ту непосредност коју је човек изгубио исправи митолошким знаком који је у свом првобитном настојању и водио човека на пут сазревања (тако је бар требало да буде) и упути позив и понуди какво – такво решење. Митровић покушава да човекову митску свест која је остала нагомилана негде на наборима митског времена пробуди и оплемени својим пророчким видом који уступа Прометеју да вечношћу својом одшкрине вратанца рационалне свести постмодерног човека и алармантним криком промени вибрације у његовом заспалом изманипулисаном уму. Тај поклич Прометеја је позив на активну медитацију човека да макар и наслути решење.

Митровић зна да митови никада не објашњавају, јер темељ света и почива на догађајима из митологије које Аристотел у својој метафизици назива „архаји“ на које се своди све појединачно и посебно и који никада не старе. Уосталом, још Херман Брох је писао да уствари, цела историја Европске књижевности представља развојни пут, долазак из мита и повратак у мит.

Изградити поново свет из оне митолошке тачке из које је настао и сам утемељивач – човек, је мотив песме без наслова:

„Верујем у човека
У човечанство
У креативну моћ и слободу човека
Њима он помера свет
И време и ствара историју“

Наш песник верује да ће поруке Прометеја завибрирати универзалним косимчким умом и да ће архетипски, интегративни карактер мита, те апсолутне поезије и вечне материје, које је стварао дугим понављањем и концентрацијом искуства, најзад населити и колективну свест човека данашњице који миту не придаје озбиљну пажњу. То колективно несвесно које и носи праслику постојања је циљ према коме је усмерен Прометејски језик. Није ли и Јунг то најбоље представио речима да је узбуђујућа снага песника управо у томе што у својим делима најдубљу инспирацију црпе из дубина колективно несвесног и гласно указује на оно што други само сањају.

А какав је то Прометејски језик? Да ли је он другачији од овоземаљског језика, линеарног и штурог, који никада у потпуности не може задовољити потребе људског духа чија линеарност не може ни да опише ствари непосредно већ на њих само упућује? Или је то онај посебни унутрашњи говор о коме Виготски тако надахнуто и прецизно говори?

Да покушамо да тај Прометејев језик објаснимо Сосировим концептом о означавајућем, означеном и знаку, узимајући пример Бартових црних куглица које су увек самоозначавајући појам док се не доведе у контекст употребе (рецимо код изрицања казне) и онда тек постаје знак. Концепт Прометеја је означавајући док се не примени у поезији у контексту откривања нове духовне ватре којом човек може да надвлада тренутно стање духа и ума, он постаје доминантан знак који може да пробуди стваралачку слободу у човеку. Тек тада страст и упорност нашег песника добија свој смисао да се Прометејским знаком осмисли означени клонули свет. Једина његова нада да тај знак буде осмишљен и да се дотакне вечита митска истина су млади људи чија се свест још није у потпуности издвојила од своје митске природе. Њима се Митровић обраћа у песми *У интернет буни*, а песницима поручује у песми *Шта могу песници*:

„Оставити потомству да у њиховом колективном памћењу
 Вечно трају као белег и путоказ да знају
 За своје корене
 Ко су одакле и куда иду“

Научник је свог песника у себи пробудио на време, а да ли ће млади и песници којима је упутио ове стихове успети да одрже Прометејеву храброст и његов симболичан пламен време ће показати. Једно је сигурно: свету је данас потребнији него икада пробуђени Прометеј.

ZAVIČAJNO I MITSKO U POEZIJI LJUBIŠE MITROVIĆA

Već druga knjiga poezije Ljubiše Mitrovića „*Orfej pod Suvom planinom*“ otvara jedan od matičnih, možda i najupečatljivijih, tokova poezije ovog pesnika, široki motivski krug mitskog i zavičajnog oplemenjen tananom interferencijom davnih mitoloških tema, zavičajnih pejzaža i predela koje je poneo iz ranog detinjstva i potom pronosio i uznosio kroz čitav život.

Znani sociolog poneo je poetsku iskru sa bregova rodnog sela Mokre, sa bliskih krševa Suve planine, beskrajna nebesa i zvezdanih prostora, koje je njegovo biće upijalo otkrivajući svet, uvek ga je nagonilo da ove najdublje i najiskrenije doživljaje utka u stih sažet do eliptičnosti. Pre petnaestak godina Mitrovićeva radionica nežnosti raskrilila je svoja tajnovita vrata.

I evo, iz godine u godinu, imamo prilike da se upoznajemo sa njegovim novim knjigama.

Prvo je pred nama bila zbirka „*Novi varvari*“ (2000) sa podnaslovom *Stihovi povodom agresije na SRJ*. Naučnik, ali u duši pesnik, snažno je osetio potrebu da se stihom odupre zlu –paklenom ognju najmodernijeg svetskog oružja. Pri tom nadahnuto je uspevao da kontrapunktira stravične slike razaranja domovine sa raširenim krilima buba-mare na uzdrhtalom dlanu. „Utihle su ptice/pred bukom bombardera/ nema ih pod strahom/I iznad mog prozora/ gnezdo je ostalo pusto” –zapisuje Mitrović. Od nežnosti do krika raspon je stihova u zbirci „*Novi varvari*”. Ona svedoči o sveštenoj svakoj stopi ove zemlje natopljene krvlju, nevidljivim i “živim” grobovima svojih najbližih, ali i “U oreolou čarobne freske, u krilu presvete matere Bogorodice bezbrižno leptir spava”.

Od Mitrovićeve drevne Remisijane, preko rodnog njegovog sela Mokre, manastira Divljane sve do Suve planine, proteže se Arijadnina nit stvarnog i mitskog pesnikovog zavičaja, arhipelag uspomena, zavičajni venac i onaj omamljujući let nad Suvom planinom koja će iz dalekog Trimoncijuma, udomiti i nadahnutog Orfeja, neumilu Euridiku, iskušati promotejski plamen i pomeriti ka Tremu Suve planine gromadnu Sizifovu stenu.

U svojoj poslednjoj knjizi „*Budjenje Prometeja*” (2013), pratiće onaj duboki pesnički trag Branka Mljkovića u stihovima: „Kroz tuđe srce vodi pravi put. Ko drugačije putuje nailazi na tamu”. Lju-

biša Mitrović iznedriće stihove: „Zagledan u beskraje svojih snova preselim se u večnost” da bi oživotvorio misao Persije Biš Šelija. „Jednoga dana Prometej će podići sunce sreće nad ovaj svet”. Utikivaće tako ovaj mit u Prometeju i u slovensku mitologiju, tragaće za vrtovima Niketa Remesijanskog i bratstvom Boga Vida da bi se molitvom podigao do nedokučivih zvezdanih prostora.

Prometejske vatre i gorenja, dar večni tog plamena i sužanjstvo u okvirima na steni kavkaske planine, bili su i ostali nepresušni motiv za umetnike, od mitskih vremena do današnjih dana. Mitrović, međutim, uspeva da ga oplemeni damarima savremenog sveta, koji posrće pod teretom što unižava čoveka, ali pobuđuje nadu, jer kako Gete kaže: „Niko nije beznadnije zarobljen od onih koji lažno veruju da su slobodni”. Pesnik tako pokušava da otvori horizont vizijske stvarnosti; videće mlade pesnike koji silaze sa Parnasa, te mitske gore na kojoj borave muze, a njihov pogled je upućen dalekim horizontima. Pesnik se, naravno, ne pita da li su osvojili Parnas kao neki Aristotelovi junaci, jer Mitrović je i u pojedinim pesmama sociolog kome distanca pomaže da se previše ne zaokuplja onim herdelinobvskim zanosom o pesničkom dodiru duše i vasion. On veruje mladim pesnicima i kad silaze sa mitske gore računajući da su je osvojili stičući pravo na „daleke horizonte”. Za uzvrat sagledavaće obale Aherona prateći onaj Baslarov poziv na putovanja. Unutrašnjim okom videće Hekatu boginju raskršća i boga puteva Hermesa da bi na tom inspirativnom putu stigao do darova boga sna Hipnosa. Pri tom neće zaboraviti ni svoga zemljaka, davnog zemljaka, koji se već približio mitu, episkopa Niketu Remisijanskog nadahnutog Božanskim plamom koji mu je pomogao da stihovima pesme „Te Deum” nadživi vekove.

Ljubiša Mitrović iskreno je poverovao poruci pesnika Ezre Paunda da umetnosti reći „jedino jasnoća uspeva da uzbuđi”. I tako peva i u zbirkama „*Bauk velike zveri*”, „*Čežnja za horizontom*”, „*Vatre nespokoja*”, „*Pod Sokolicom*”, „*Iz vrta Nikete Remisijanskog*”, „*Čari nepoznatih obala*”, „*Let nad Suvom planinom*” i drugim. Jedino se lirski tokovi, i oni sa nagoveštajima epskog, granaju i ulivaju u matični tok zavičajnog i mitskog.

Pripremajući knjigu Mitrovićevih izabranih pesama „*Darovi Hipnosa*” uočavao sam da su njegovi stihovi pre svega posvećeni nežnosti sveta, širokom pesničkom zagrljaju pejzaža domovine: Kosovu, Smederevu, Nišu, Beloj Palanci, Lužnici, planinama Sokolici i Suvoj planini, manastirima Manasiji, Visokim Dečanima, Resavi, Lisini sve do dveri Hilandara; približiće ih željom da interferira mitove antičke i slovenske, da utka u stihove likove Svetog Save, despota Stefana Lazarevića, Čarnojevića, Vožda Karađorđa, Vuka Karadžića, Filipa Višnjića, Nikole Tesle . . . da bi se, posle svega zapitao za-

što Sokrat čuti? Nežnost je, međutim, samo onaj prvotni sloj, jer pesnik Mitrović ume da pozove u pomoć Orvelov vapaj, sum vremena Mandeljtama, njihove ironije i pitanja; "Svojom krvlju ko će moći pršljene dvaju stoleća da slepi"? Odgovor pesnika je "Moćne mašine zavladaše svetom; polomiše se stari ramovi sećanja". A u pesmi bez naslova zavapiće: "Svet je ponovo na Titaniku". Na kraju pesme „*Bauk velike zveri*“ sasvim je jasno jos jedno Mitrovićevo upozorenje: „Tom Kentauru zla, jednookom džinu, Velikoj zveri malo je krvi i bagatstva na zemlji, mrežu zla bi da razapne u svemiru“.

Raskriljena mašta, pokušaji da se mišlju pesnika sažimaju vekovi ka jezgrima „mitske istorije“, pomaže Ljubiši Mitroviću da svoju arijadninu nit produžava i dalje osmišljava interferirajući zavičajno i mitsko, ostvarujući začarani splet i bajkoviti oreol, dosta često moćima sociološke misli, u živi damar sadašnjeg trenutka, zatvarajući darove Hipnosa u tajnovite riznice, dodirujući unutrašnjim nervom senzibilitet podstaknut doživljajima iz detinjstva pod Suvom planinom sa vrela njegove rodne Mokre u dodiru sa *čarima nepoznatih predela*, u istoimenoj knjizi, posvećenoj onome što je pesnikovo radoznalo čulo ponelo sa inspirativnih putovanja i traganja . . .

Osvetljavajući put „kosmičkih nomada“, Prometeja većitih traganja za tajnama vasseljene, pred kojima je i veliki francuski filozof Blez Paskal zavapio „Ti prostori me užasavaju“, pesnik i sociolog Mitrović poslužio se mislju i velikana naše nauke Milutina Milankovića: „U to zvezdano nebo upire čovek svoj pogled od kad živi na zemlji i muči se da sa te knjige, koju je sam Bog nad našim glavama razklopio, pročita njena tajanstvena slova“. Pri tom prostori svemira nisu za njega dokaz plodnosti imaginacije već i "iskustvo naučnog, književnog i filozofskog promišljanja gornjih i donjih svetova". Svet poetskih pregnuća i doživljaja širi se, oploduje i pomera od zavičajnih čežnji i unutrašnjih treptaja ka beskonačju prostora, koje obujmljuje ljudska duša. Tako će nastaviti da traga za realnim i mitskim korenima, sa znanjima o svetovima, zrnu u zvezdanoj prašini, kosmičkim zračenjima otkrivaće radoznali pesnik moć vatre od onih Prometejskih do Heraklita i dalje dublje do Nikole Tesle, tragajući za novim Prometejima da bi konstantovao: „Svaki je čovek tek delić beskonačnog sveta . . . Svitac koji u mrkloj noći zatreperi i utone kao zvezda padalica“.

Sudeći po svemu motivi zavičajnog i mitskog uvek će zaokupljati pesničko pero Ljubiše Mitrovića, njegove puteve, traganja, otkrića i nove darove Hipnosa. Za ovu priliku tek smo nagovestili dokle sve doseže arijadnina nit ovog pesnika. Poznat teoretičar stvaralačkog čina Ezra Paund isticao je, kako smo već istakli, da u umetnosti reči jedino jasnost uspeva da uzbuđi. Generacije vrsnih teoretičara književnosti, međutim, imaju puno razloga kad tvrde da

je tajnovitost poezije, njena oplemenjujuća mizika, vizijske kaden-
ce, san bez dna i ruba, složene refleksije i osećanja, čine je veličan-
stvenim govorom, pre svega izvornim nadahnućem i vinućem ka
herdelinovskim dodirima duše i vasiona.

Радомир Виденовић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Ниш

УДК 821.163.41-1.09 Митровић Љ.

ПРОМЕТЕЈ, ПОНОВО

Приказ књиге Љубише Митровића, *Буђење Прометеја*,
„Прометеј“, Нови Сад, 2013.

У последњих дванаест-тринаест година сведоци смо бујице стихова и право ђердана збирки песама Љубише Митровића, једног од најугледнијих српских социолога и професора (емеритуса) Филозофског факултета у Нишу.

Најновија збирка *Буђење Прометеја* је метафора човекове отуђености и неслободе у доба свеколике манипулације, позив на побуну и корениту промену у овом свету *зомбија и вампира*.

Откуда зомбији и вампири у овом обновљено миту о Окованом/ослобођеном Прометеју?!

Зомби – то су „маса отуђених људи“, каже у својој књизи *Филозофија зомбија*, Хорхе Фернандес Гонсало; то је „метафора помоћу које се може схватити наше медијатизовано окружење: финансијски поремећаји, страсти сведене на пастиш хиперреалног израза, модели мишљења подржани од власти и учвршћени праксом капиталистичке машинерије.“

Или, у верзији Љубише Митровића, у социолошко-поетском Предговору: „Живимо у хипертехнолошком добу глобалног капитализма, потрошачког друштва спектакла и меке диктатуре снага мега капитала. У доба владавине бога Мамона/златног телета, када су супермаркети постали нови храмови...када је левица американизована и интегрисана у поредак...“

Или, нешто друкчије, поетски, држећи се принципа – *тумачити Митровића њим самим* –

*Живимо у потрошачком добу
Добу лудог спектакла
Похлепе и разврата
Насиља и неспокоја
Кад су супермаркети и контејнери
Заменили богомоље
(Модерни зомби, стр. 52)*

На другом месту: „Многи заборавише/ И на себе саме/ Посташе / Зомби-вампири/ Кловнови/ Луткани/ У орвेलијанској лудници/ Света/ У којој као да нема више/ Места за човека“ (*Себично доба*, 56)

Они који знају социолошке књиге професора Митровића знају да је побуњени антиглобалиста, али и они који их нису читали и проучавали, видеће тај његов став, *борбени став*, и – само – из ове његове збирке ангажованих песама. То су песме искрености, песме несумњивих добрих намера, необуздане вере у прогрес – сваким даном, помало, али све више... напредујемо. Напредујемо? Напредујемо!?

Зато су они који су вапили, желели и хрлили у *једно* златно доба први препознали долазак овог *другог*, новог златног доба „које је пред нама“; данас царује „нови опијум“, који беше онај стари? Или онај још старији?!

Али, у песми *Повампирење историје*, Митровић запажа:

Када историја повраћа

Базди на трулеж

.....

Уместо прогреса

И освајања будућности

На делу је

Повампирење прошлости (стр. 58)

Да ли се заиста *историја* повампирује? Да ли то, заиста, *историја* повраћа?

Али, како каже Ниче, нама је историја потребна; *потребна за живот и делатност* само што нам антикварни приступ историји не доноси ништа добро – *сувишак историје штети живоме човеку*. Антикварна историја, међутим, само *чува* живот, али га не ствара.

Уствари, да ли се историја одвија неким својим током без одређеног смера и одређених циљева, како каже Сиоран? Ако претпоставимо смисаоност историје, претпостављамо, ако не законитост, онда бар неку правилност у њој, јер у хаосу нема никаквог смисла, каже, у својој књизи *Има ли историја смисла?* – Никола Милошевић. Али, претпоставка смисла у историји претпоставља постојање извесног субјекта историје, рецимо Бога или трансценденције. Отуда и апорија – трансценденција не може имати никаквих планова и циљева.

Историја је судар светова, човек је стваралац и рушитељ, а жеља за моћ и надмоћ му је урођена. Историја се одвија по моделу двоструког клатна догађања: Историјска кретања, као динамичка појава, се развијају према суштинским унутрашњим тензијама које произлазе из различитих или супротних вредносних оријентација. Тај историјски процес се манифестује у лабилности, он се непрестано колеба између супротних, али тесно повезаних животних сила и моћи. Тај процес се зато одвија као стално кретање двоструког клатна (или два повезана клатна) од једне ка другој тенденцији...

Ипак, наш песник каже: „Верујем у човека / И човечанство / У креативну моћ / И слободу човека / Њима он / Помера свет / И време / Ствара историју“. (стр. 85)

Зато је збирка *Буђење Прометеја*, како каже аутор, „метафора и парабла о отуђености човека“, а /Прометеј је вечити /Симбол отпора / *И слободе/ /Метафора/ /Побуњеника / И праведника/*.

Митровић у Предговору цитира и Белу Хамваша:

„Свака цивилизација почиње тиме што је Прометеј с неба донео ватру, почиње тиме да зна више него да се бори за пуки опстанак...Сваки људски живот почиње тиме што човек уме у самом себи да запали ватру како би умео да разликује ниско од високог...“

Ернст Блох истиче да су бунтовници људска браћа Прометејева.

Пошто је збирка о којој пишемо директна – инспиративна или провокативна, како вам драго, неминовни су и коментари који могу прерасти у – *дијалог*.

Јер, „истина може бити једна, иако је многострука, тако да са разних аспеката можемо видети разне аспекте истине...“ (Свами Вивекананда)

Какав је свет у којем живимо?

„Распопућен на мањину богатих и океан сиротиње“ (стр. 46), каже Митровић.

И даље: „Светом хара нова куга...“ (стр. 47, и 57); „без душе и идеала“ (стр.51); ово је „доба лудог спектакла / похлепе и разврата / насиља и неспокоја“ (стр. 53)

Баук кризе / кружи светом (стр. 55)

Баук велике звери / кружи светом (стр. 97)

Зашто будити и дозивати Прометеја?!

Зато што је *зрело време за побуну*, каже Митровић, цитирајући Камија: „Побуна се рађа из призора безумља, пред неправдом и несхватљивом судбином...“ Митровић сматра да је са „*Прометејом рођено човеково право на побуну* против свих облика ауторитарности, тираније и неправде.“ Додуше, Прометеј је Титан, али – воли људе. Одавно га нема, али хоће ли се пробудити, као што нема ни Сократа (а њега су оптужиле осведочене патриоте) ни Диогена...

Заједно са Шелијем, Љубиша Митровић, сматра да је *време да историју стварају људи, а не богови и владари* (Љ. М.) и *да ће се нови свет човеков делом Прометејским звати* (П. Б. Шели).

Кључне речи ове збирке су: Потрошачко доба, криза, глад, незапосленост, беспослица;

Побуна, промена, Прометеј, слобода, једнакост, братство.

Дакле, „Шта да се ради?! За Митровића нема никакве сумње: семе слободе – У свакој генерацији/ Изнова проклија/ Када се инспирише/ Прометејским идеалима/ / Она не трпи/ Дуги марш/ Кроз институције/ Нити окове ропства/ Радије би/ Да се купа/ У смрти/крви/ Него да се/ Као куче/ На туђем ланцу/ довија...

Нема ни сумње да је ово парола/позив на револуцију: Револуција/Радост стварања! Стасало је време „за нове Вандеје и Спартакове устанке, ослободилачке маршеве широм света...”

Поклич „Устајте презрени на свету, ви сужњи које мори глад!“ (стр. 46 и 70) провејава у *Буђењу Прометеја*.

Али, у тим и таквим тоновима, стиховима је – политика. Тачно је, политика је у *свему*, али, ипак, *није све!* Зато, превише приањања уз политику, нарочито, тзв. дневну, може нанети штету – поезији.

(На пример: /Челичне птице/ Грабљивице/ Томахавке/ Жути их зову из милоште/ Крстарице демократије/ стр.40

Бубњевима/ И тарабукама/ Уличним шетњама/ И протестима/ Борише се/ За промене/... а сад /Издани/ од себе самих...

А сам аутор *каже да је за бољи и праведнији свет часно борити се и мрети.*

Ех, колико ли је изданих, изгубљених и прогутаних генерација...већ прошло... Мора ли судар старог и новог, условно речено, традиције и револуције – увек бити насилан и уз жртве?!

Неке су генерације издане, а друге неке – издате.

И ако смо искорењени, ко је виновник?

И шта могу (српски) песници?

И јесу ли, заиста, интелектуалци попут Прометеја?

Професор Митровић је цитирао Белу Хамваша. Сада, ево Хамваша још једном: „Живимо у времену у коме на место свесне делатности јединке ступа бесловесна делатност масе... Тада је промена изгледала не само безазлена него и пожељна. Било је људи који су масу хушкали на побуну. Маркс и апостоли социјализма припремали су устанак а да нису били начисто са значењем свог дела. Да ли су знали да маса, која долази на власт, уопште неће остварити велике идеје човечанства како су они веровали, штавише...” (*Невидљиво дешавање*)

Песник Љубиша Митровић, у свом Предговору Буђењу Прометеја цитира Албера Камија: „Побуна се рађа из призора безумља, пред неправдом и несхватљивом судбином... раније уљуљкиван компромисом, човек се наједном нађе пред избором: *Све или ништа!*“

Недавно се навршило сто година од рођења Албера Камија. Написао је чувени Мит о Сизифу, Странац, Куга, Побуњени човек... Важно место у његовим делима имају грчки митови, посебно мит о Сизифу и мит о Прометеју. То су архетипови апсурдног и револтираног човека. Револт даје своју вредност животу, сматра Ками.

Не можемо знати да ли су сличности између Камија и Митровића намерне, ни да ли је наш песник био инспирисан неким Камијевим ставовима. Ипак плодних паралела – има. Зато се питамо – да ли је тематски оквир следеће збирке – Сизиф?!

ПРОМЕТЕЈСКА ЛИНИЈА ПЕВАЊА или песничка посланица Љубише Митровића

Велика, вечна, тема уметности и поезије *Човек и његова слобода* тема је нове збирке *Дозивање Прометеја* особеног песника Љубише Митровића. Пљусак песничких књига у првом десетлећу трећег миленијума, овог оствареног писца важних социолошких књига, потврђује феномен вишедеценијског песничког зрења и вере у поезију. О томе бројне песничке збирке, а посебице „Песма бира песника“ (2008) овог *Орфеја под Старом планином*, тако је и именована једна од његових битних збирки (2001), тематски „отвара тајну песме“ и песмом саопштава лични доживљај и промишљање универзалне истине о песми и себи, о себи, завичају и природи, о *новим варварима*, о *далеким световима и непознатим обалама*, о „бауку велике звери“ и пошастима овог доба, о *космичким номадима*, о времену, о љубави и жени, о логосу који све(с)мисао његовог песничког ја опасује.

Збирка „Буђење Прометеја“ шири и продубљује тематска поља претходних збирки. Њене подлога је митска прича о Прометеју „једном од најснажнијих ликова грчке митологије који представља оличење храбрости, поноса и пркоса, велике човекољубивости и тежње за слободом. Његов лик је, још и данас, симбол борбе за напредак и срећу човеченства, па није ни чудо што је Прометеј био вековна инспирација песника, мислилаца и сликара, од Хесиода, Есхила, Гетеа, Бајрона, Рубенса... до Митровића. Прометеј је био тај који је утро пут људима да угодније и сретније живе када су већ угледали светло овога света. Он је био тај који је уистину створитељ људи јер их је уздигао из првобитног, природног стања на стање разума и свести...“

Мит о Прометеју, као универзална метафора, је због тога извор за стварање у којој су будући *изабраници песме* (уметници...) налазила инспирацију за своја дела и време. „Прометеј је, пише песник у предговору, као метафора, симбол отпора, мучеништва и слободе, био инспирација бројних револуционара и устаника: од Спартака до Маркса, Че Геваре, антифашиста, и данас антиглобалиста. Не мањом магијом Прометеј је привлачио и научнике – истраживаче. Карл Маркс је својевремено о њему записао: „Прометеј је најблагороднији светац и мученик у философском календару“. Француски социолог Пјер Навил

написао је обимну студију (из области социологије рада/револуције) „Ослобођење Прометеја“: од алијнације до среће“ (....), која је посвећена истраживању путева и могућности хуманизације рада и ослобођења човека, тј. револуционарних промена – од царства нужности ка царству слободе...“

Митровић овом темом и сам постаје песнички Прометеј јер, речју и комплексним спевом указује на универзалну и свевремену тему. Она је кроз времена носила терет борбе за човека и његову слободу, обнављала се, понављала и настављала. Као песник од нерва он потврђује истинску моћ поезије, оне „фине честице у човеку која шири, разређује, пречишћава, уздиже читаво биће, и без које је људски живот бедан као живот дивље звери“ (Хазлит). Без поезије у човеку нема човека, зато је она битна за човекољубље и отуда „борба непрестана“ између оних са поезијом у себи, са прометејским осећањем света и других оличеним у силама зла, освајачима, рушитељима, који су кроз времена мењали обличја.

Песник из духовне баштине и свеколиког наслеђа прибира одјеке и мисли претходника који су ватру ове теме својим стваралачким духом одржавали (Есхил, Русо, Маркс, Гете, Његош, Стефан Хесел, Васкез, Ниче, Ками....Митровић) чиме успоставља континуитет певања. Отуда кроз целу певанију провејава дух човекољубља и поезије од правремена до данашњих дана. Песник дозива лирским записима Прометеја који је потребан у овом времену, „када су супермаркети постали нове цркве, а људи „слатки работи“, мали киклопчићи. Када је левица американизована и интегрисана у поредак, а покрети отпора маргинализовани и подељени, када се дух слободе гуши бројним облицима симболичке манипулације, а потреба за алтернативом као да посустаје. У таквом добу незнања и неспокоја, истиче Митровић, *песник у мени* се побунио. Он трага за изгубљеним митом о Прометеју, не би ли кроз поетизовање ове метафоре, пробудио свест о значају слободе у оновременој борби човека за његово управљање, достојанство и хуманизам...“

Песници су, кроз времена, обрађујући митске приче покретали бројна „религиозно-филозофска питања, откривајући актуелну димензију и проблематику...“ И песник Митровић драматику овог времена пројектује у филозофију своје поезије, и непристајања на неправде.

„Човек је / По свом лику и прилици / Измишљао Богове / Митове и легенде / Насељавао шуме....казује песник, да би се пред својом творевином осећао „Као мрав / Пред Голијатом / У сенци цина.“ Асоцијативни призиви у ширем, и подтекстуалном, тумачењу песме сугеришу и друге планове човековог

стварања...Песника надахњује и прошлост да уверљиво песмом изрази зебњу за човекољубље, онеспокојава га ово време у којем су се „богови прошлости“ преобратили у нове богове, у вредности које су поробиле човека, време у којем је Зевс узео обличје мега капитала, када „Уместо фабрика / Ничу мењачнице / Филијале бога Мамона / Све кафић до кафића / Модерне душегупке / За златну младеж / Доколичарске класе ...“

У песми „Модерни зомби“ песник сликовито, и пријемчиво, саопштава драму данашњег човека, јер:

*Живимо у потрошачком добу
Добу лудог спектакла
похлепе и разврата
Насиља и неспокоја
Кад су супермаркети и контејнери
Заменили богомоље.*

Пред призорима опште деструкције, безнађа и дубоких противуречности овог света, стиховима ће упозорити на „Нови опијум“, „Нове медијске сирене / Гебелса и Фирера/ Друштво спектакла/И супермаркета...“ Он то доживљава као универзалну и свевремену навалу зла и зато ово певање, овај крик песникове душе. Меша Селимовић каже: „Умјетност је прије јаук због живота него слика његова“. И Митровићева поезија је управо слика тог крика, јер смо „Уловљени/У замкама / Невидљивих мрежа“.

Дуалистичко устројство света као божја промисао је условило „космичку динамику људске драме“ и екуменски дискурс ове теме.

О томе и Његошеви стихови:

*Св'јет је овај тиран тиранину,
а камоли души благородној !
Он је состав паклене неслоге:
У њ' ратује душа с тијелом...*

У Митровићевом певању тема је „инвентивно преузета“ и употребљена у текстуалној самосвојности песничког исказа и сазнања: „Свет је овај / Вечна борба / Између светлости / И таме / Рађања / И умирања / Добра и зла / Љубави и мржње“. А како сваки нас своје бreme носи тако су и у данашњем времену човекољубље и слобода заједничка тема у којој се песници срећу и чији се гласови дозивају и згушњавају у ткању песме.

Гласови из прошлих времена снаже садржајне сфере певања,

опомињући да нема *ничег новог под сунцем*, тематски мотивски распон је ововремени (и свевремени) уз то је наглашена егзистенцијална и онтолошка драма данашњег човека јер: „

Орвелов свет се повампирио, наступило је доба велике звери“.

„Нови постмодерни крсташи освајају свет. Прво вам узму душу, па онда тело. Ничу покретне империје и нове Пеле куле, а Сократ дрема и ћути Циници веле: Пијан је од Кока-коле?“
(*Нови Прометеју*)

Шекспиров стих да је *Свет је позорница на којој свако игра своју улогу* у Митровићевој поезији има ововремену садржајну и семантичку пуноћу, метафоричку енергију и егзистенцијалну зебњу, јер:

*Чекамо у реду
За нову порцију лажи
Илузија
Да убијемо досаду
Да преживимо
И још који божеји дан
До смрти досадан*

Песничке симболе Митровић преузима и из универзалне баштине историје, од Христа, преко предања класичне старине, али и модерних песника и мислиоца; од „таме и великог праска“ до „орвелијанске луднице / Света / У којој као да нема више / Места за човека. Песмом и молитвом „У овом добу / Невидљивог ропства / што је изашао из зглоба“ мислима буди и призива Христа, и кроз своју поезију исказује драматично суочавање свог песничког ја са неправдама овога света. И сам песник се осећа као Прометеј, јер песмом брани човека и слободу.

У трагању за песмом, стиже под Олимп и стиховима исписује доживљену импресију: „Шума митова и снова / Станиште богова / Престо бога Зевса... И у минијатури „Лептокарија“ песничка импресија „Овде се сунце / Рађа из мора / А залази / иза гора Олимпа“ указује на моћ поезије да преко симбола отвори безмерје мотивских вертикала. У опису преовладава виши смисао „који се налази изнад самог симбола, изнад теме“, испод површине описа наводи се слојевита књига значења, симбола и метафора које поседују дубинску и митску слојевитост.

Отуда толико реминисценција на митске теме које иницирају Олимп и море... У песми *Целати* песник казује о *Балканским целатима*, о освети и белосветској подвали, он верује да ће „Време све тајне / Да разоткрије / И праве целате извести / Пред суд / Историје“, јер је песник којег „све ране рода боле, чија душа грца“ и отуда стихови опомене дубоко проживљени са ауром дуалистичког устројства света (доброг и злог принципа).

Али „Шта могу песници“? Песник ће у овој песми лични доживљај и учешће на „Великом часу историје / Испред срп-

ског Парламента“ преточити у стихове животне енергије, у вишеструкој сагласности с драматичном атмосфером. И у овој песми је универзална фабула отпора насиљу из које се чује *звук судбине и историје* Србије. Он сеже у минуло време повезује ововремене слике, разлистава књигу прошлости и опомиње стиховима да песници у ово Орвелово доба „Што је изашло из зглоба“ / Могу искрено волети / Своје Косово.

Митровић своју песничку причу боји античком драмом српског поднебља. И Косово је битна метафора свеколике историје српског народа, чије митске димензије садрже Лазареву етику и епiku, Косовски завет и веру Његошевих стихова сплетених у посланицу са „везом песникове љубави...“

Он је песник и учесник што сведочи који својом бићем осећа „сулуду игру новог доба“, мисли својих песничких предака и уноси у своју песму које попримају нови, ововремени тон. Иако писана у другом кључу велика поезија прошлости у контекстури са Митровићевом казује и о ововременом осећању света.

Овај песник модерног времена кроз митове прошлости веристички приказује „врли свет“, он чује *Орвелове речи / Упућене / Животињској фарми / „Радосне вести / О златном добу / Које јеј пред нама // И Шекспира / Који му / Цинички одговара / „Ово време је/ Изашло из зглоба“*. Митровићева поезија опомињуће подсећа на универзалне поруке Светог Саве, Тура Даничића, Гетеа, Бога Вида и Прометеја, Орфеја и Минерве, Сократа и Платона, Паскала... јер од Адама и Еве „Поворка дуга / Дуби време / У врту живота / Од сплета људских ликова / Високо у небо расте / Подиже / Гради / Дрво живота...“

У дугој поворци, кроз времена, јављали су се умни песници, филозофи чије стихове и мисли о човеку и слободи живе и сјаје кроз времена ...песник Митровић наставља њихов ток рефлексијама о овом времену и збивањима исписујући читљиве и садржајне песме. Његове песме комуницирају с мислима како са стиховима Његошевим, тако и са потоњим Гетеовим речима („Светлости. Више светлости“), Паскаловим („Вечито ћутање / Ових бесконачних простора / Ужасава ме“), Шекспир ће се чути стихом („Има нечег трулог / У држави Данској“).

„Сви митови су / Део традиције / И литературе // Само су мит о човеку / И његова креативна моћ / Не само историјска истина / Него и реалност / Генератор будућности / Света и човека“, истиче песник усаглашавајући велику тему своје поезије са личним погледима на свет, живот и стварање које, стихом његовим казано „...отвара капије / Будућности / Мења и гради / Нови свет“.

Речи, синтагме: *Златна зора, Семе слободе, Невидљиво ропство, Црно срце Орфеја, Звезда водиља, рухо речи, Божије сузе, Црне змије, Кандило слободе, Зајанурене булке, Златолики осмех, Душа је пећина, Глас трубе, Ловац флоре, немуште вла-ти траве, боготражитељ, Ољуђивање света, Вечни феникс...* тематску мапу певања карактеришу и представљају поетска језгра и из којих настају песме. Мисао да „језгро остаје, када се мит мења“ се односи и на песму, јер од Есхила до Митровића песници говоре о истом, о човеку и његовој судбини.

Зато ова компактна збирка, с искуством песника овог времена, силази у правремена, успоставља лук нашег доба са правременом, и отуда се враћа у ово време и стиховима казује да је устројство добра и зла овоземаљска судбина. И да је тајна опстанка и напретка у тој *непрестаној борби*.

Песник води унутрашњи дијалог са Прометејом, јер нови „систем вредности“ је довео до дехуманизације, отуђења, трговине људима, патње и сиромаштва. Његова песма је крик душе, он пева из дубине свог бића: „Плачно је срце моје / И самотно / Пуно неспокоја / У ово бездушно доба / Нових варвара / И насиља...Из тог дубоког, људског осећања, из стрепње и зебње настала је збирка песама љубави према човеку, слободи, стварању и песми као универзалној и свевременој творевини песничког духа. Она нам представља песника хуманисту згранутог над пошастима овог времена, овог света – несвета, обездушеног у служби Мамона који све обезљуђује и уништава човека у човеку, оставља га без душе, без поезије. Она је *Побуна* речима, стиховима овог особеног песника казано: „Непристајање/На неправде / Овога света / И тиранијама / Над човеком...“ Песник је прометејским гласом своје песме отворио ...капије / Будућности...указао на универзалистилку димензију поезије и њен значај за човека овог, и свих, времена. Својом прометејском линијом и духом певања испевао је химну поезији, Човеку и његовој слободи. Исписао заветну посланицу наде која ће у времену будућем песницима ове теме бити основа и подстицај за њихова певања.

Лирика успења и откривења песника Љубише Митровића

Од искона поезија се издвојила као јединствена и жива творевина људског духа, док су песници, по Шелију „непризнати законодавци света“. Знано је да је „песник претеча, виделац, стваралац који пева по свом унутрашњем нагону независно од *теорија и праваца*, које критичар накнадно налази у делу“: О самој поезији написано је, и пише се, огроман број дела „умо-

вало се кроз векове о њеном бићу и суштанству *профетском и заумном...* са надом да ће се доћи до одговора на питање. Шта је поезија? Ко је песник? Разговори о поезији су неисцрпни док судови о њој никада нису коначни и беспоговорни“. Али, *докле год дух буде могао да воли, и да се диви, да верује, да се нада, и трпи тражиће у њој подстицаји охрабрење.*

Збирка *Песма бира песника* са поднасловом *Песме о песми* песник Митровић вечита питања о *личности песника*, о песми, и стварању промишља песнички. Резултат тог промишљања је ова надахнуто остварена поезија. Она је својеврсна химна поезији, Речи, *радости певања-стварања* и живота, напосе. Организована у два дела: 1. ПОЕЗИЈА – РЕЧ И ЛОГОС ТАЈНЕ и 2. ЛИРСКИ ВОДЕНИ ЦВЕТОВИ. *Митровићева поезија осваја лепотом и пуноћом стиха у којем је сумиран доживљај песничког надахнућа, стварања песме, па и саме природе поезије. И њене суштине „ која се кроз сваког од нас различито именује, или се не да именовати, већ се може само ослушкивати“.*

Певајући песмом о песми песник „песничку душу“ предаје стиху: На вретену / Душе моје / Испреда се/ Песма чиме јасно , сугестивним језиком стиха , говори о *мистерији песничког чина*. Душа, њен део, јавља се у језику песме, можда, као сама песма или њено суштаство. Суштанство у којем обитава тајновитост душе, „ у којој се непрестано бију две силе, светла и тамна, божанска и демонска, а никада ниједна сасвим не превлада“.

Кроз мото збирке песник изриче стваралачко вјерују у поезију, њену универзалност и космо-поетску безмерност, јер: *Све пролази.../Једино узвишено песништво /Остаје јаче / Од смрти.*

Ови непролазни стихови о пролазности су у Митровићевом певању уткани у бит његове поезије. Поезија која је изабрала песника кадрог да пишући успостави хармонију са собом и универзумом. Да надахнуто из наслеђа и личних сазнања оствари поезију о поезији. Песмом која је „плод труда и чуда“ (Цветајева) Митровић одгонета тајну песме. Отпечатио је један извор, отворио нови, песнички проговорио обраћајући се песмом песнику у себи. Поезија је по Хазлиту „она фина честица у нама која шири, разређује, прочишћава, уздиже читаво наше биће“. Дочим се, песникова потреба за певањем оваплоћује као својеврсна МОЛИТВА МЕЂУ ПЕСМАМА.

Она нам пружа обиље могућности за студиознија ишчитавања поезије у контексту са досадашњим теоријама о поезији и њеној васколикој историји.

У овој збирци „Крилата мисао / У дослуху / Са ватром / Звездама //Сновима //Са музиком срца / Са логосом света“ *дефинише поезију, њено настајање, и узајамну условљеност ми-*

сли и речи, стварности и снова који обезбеђују поезији значај врховне уметности.

У часу песме „Кад се у том чину / Сједињујеш са свим бићима / У васељени / И невидљивим лествама / Срца и ума / Пењеш до небеских капија / Рајског врта / И творачког престола / Са молитвом у срцу / И песмом у души / Знај / Испевао си најлепшу песму / Молитву међу звездама...

Песник универзалну тему изражава стиховима који свеобухватношћу песничке речи шире тематски хоризонт чије *мисаоне апстракције* и метафизичка флуидност упутно предочавају бит универзума песме. Кроз асцијативне призиве са смисаоним слојевитостима преко реминисценција на вечите теме земаљске егзистенције (Бог; Љубав, Нада, Вера, Вечни Васкрс) Митровић указује на универзална значења и њихову свевременост. У стожерној синтагми ове песме *невидљивим лествама*, у њеној симболичкој полифонији сугерише се и старозаветна прича о Вавилону (1. Мој.11, 3-9) кроз чијусе метафоричност оваплоћује фатум људске тежње да се спозна. Митровићеве стихови богатих лирских тонова са сликама радости живљења и певања који је „Најлепши цвет / језика сна“ предочавају да је

Суптилна метафизичка обојеност поезија и пут спознаје сугестивно предочава и „светлост божанске промисли“ која може да *подари моћ да душа / другује са свемиром*. Кроз широке спектре асоцијативних и метафоричко-симболичких расчитавања отвара се вас/и/ОНА песме, и са становишта песничког наума да, из душе свог бића, испева *звездани запис сопствене душе*.

У *тренутка настајања, рађања песме*, песник, дакако, осећа свети тренутак песме „који га узвисује до демијурга“, те тако попут врача у екстази, изриче своја пророштва.

Прича о божанском духу који кроз песника диктира песму где је песник медијум потврђује и Митровићева поезија, њим самим. Он, умешно версифицира мистику настајања песме као „специфичног стања душе“.

Стања у које се јавља песма и кроз песника обзнањује, еда би, потом, попут *жар птице* одлетела.

Благодарећи и вербалној музици речи, као и особеној стваралачкој алхемији, у светим тренуцима када „Песма бира песника“ обзнањује се тема која је у дубокој сагласности човекове душе да спо/зна:

Не знам
Дан твог рођења
Ни кад заноћи
У мом сну

Нити тајне путеве
Поетске алхемије

Осетим само тренутак
Кад песма бира песника
Кад неки луди ветар
Дуне у мени
Све птице
Пробуди из сна

Из тог се буђења
Као из кишног облака
Роди песма
Боје мог сна

Жар птица
Одлете у свет
Не марећи
За мене
Више

Овим стиховима песник Митровић казује много више него читаве књиге (О надахнућу, О природи песме , Миту, сну и песни...). Поезија сажима, тајна њена је у заумности језика, суштост и у белини.

Логос ове збирке, њен цвет се наводи у речима: душа, љубав, васељена, Бог, сан, крило, завичај, вретено душе, нит/и, молитва, вечност, несаница, звезде...као и лирске синтагме, својеврсне песме = теме: невидљиве лестве, глас-цвет-светлост-и, крилата мисао, језик сна, поетска алхемија, сунчева позлата, завичајна лепота, врело-моје-поезије, врт снова, златни коњаник, ватра страсти, небески свици, цвет гласа, унутрашње дело, звездани врт – небо, корен речи, слојеви језика, капије вечности..обзнањују се као дитирампска апотеоза песништва. Митровић пева спонтано, његове речи и мисли се *преображавају* у најлепши цвет – песму која је његов *паралелни свет*, онај други живот.

Из корена / Бића свог / Певам - казује песник о станишту своје песме и потребе за њом. *Песничка радионица* је у њему он је носи „Као птица / Лептир / Пчела /Своја крила“, воздиже је у плаветене свере метафизичке усудности и чежње да буде „Птица / Што се безбрижно купа / У бескрајном плаветнилу неба“. Асоцијације се криле и упутно указују на есхатолошке сфере, дочим поента песме отвара њену васколикост...

Песма се / Моја / У завичају / Узнела – о/поручује песник. Јер, у Митровићевом свеколиком певању завичај је песма коју

пева, и из које пева, и с чијег врела настаје његова поезија. Душа се песникову радује *Завичајној лепоти / Суве планине*. Он је *Орфеј под Сувом планином* (2001), сплиће *Завичајни венцац* (2004), у *Лет(и) над Сувом планином* (2005), на судбинском путу, у збирку *Песме о песми* (2008).

С вретена душе, стиховима од/гонета тајну песме и настанка песме. Из свега дамара радост певања, и постојања, стиховима његовим казано: „На граници / Та два света / Унутрашњег и спољњег / Што се прожимају“.

Оба су та света – пева Песник – „Мој звездани завичај / врело моје поезије. Унутарњи трептаји душе, астрална сводљивост свега „ У дослуху / Са ватром / Сновима // Са музиком срца / творе поезију живљења и певања из којег се завичајна мелодија оваплоћује као *божанско почело*.

Песме и Живота.

Јер: *Песма се / Моја / У завичају / Извела /...Домовина је / Њена / Васиона цела...*

Песма је у свом песнику нашла изабраника да се обзнани животним дахом у њеном бивству, да се собом открива, у магији речи које је изричу у васколикости метафизичке просторности.

Песник, њен изабраник, онај што се док пева, обраћајући се песнику у себи, сједињује „са свим бићима / У васељени / И невидљивим лествама / Срца и ума / Пење до небеских капија...“ еда би се просветљен, и изабран, огласио песмом, звезданим записом своје душе.

Богојављење, 2008.

Јава песничког сна¹⁶⁵

Лирски фрагменти (Записи из врта Никете Ремизијанског) су својеврсна духовна фреска, мозаик састављен од терцијана и „кратких“ песама дубоке саборне с/мисаоности. Поднаслов *Записи из врта Никете Ремизијанског* сугерише метафоричне и архетипске садржаје са универзалним порукама духовне сфере ове поезије, нит што се провлачи повезујући ова певања која изражавају песникову мисао и истражују моћ песничке визије да кроз хиљаду реакција и чудних асоцијација, и *благодарећи најзад језику којим се транспонује, исказе сам немир Бића*.

С друге стране Митровићева поезија успоставља лук и са битом духовне и мисаоне поезије изражене у најлепшој и најдубљој хришћанској химни проповедника Никете Ремизијанског “*Te Deum Laudeamus*” („Тебе Бога хвалим“) . Ова химна

¹⁶⁵ Љубиша Р. Митровић: *Лирски фрагменти*, Студентски културни центар, Ниш, 2011.

посвећена Светој тројци - Христу, Оцу и Духу, инспирисала је стотине композитора, па и Бетовена, Моцарта, Берлиоза, Шерпентјеа, Чајковског... Од наших музичара, Стевана Мокрањца и проту Мирка Павловића.

Отуда је и надахнута духом *Из врта Никете Ремизијанског* (2003) остварена *Молитвом до звезда* (2011). Песничким дахом као својеврсном инкарнацијом духовног принципа његовог узора Митровић је испевао властиту химну песми као врховној уметности оној која је у основи свега. Искра никетинске духовности се налази својим универзалним дахом уметности у Митровићевој песничком делу.

Овај песник ствара поезију из живота, сазнања, промишљања, мисао удружује са знањем, својом песмом увећава свепесму коју сви песници света од искона испишују. У стих уноси историју властитог живота, доживљајног и духовног који је проткан личним поимања песничког доживљаја, а тај доживљај ма колико био субјективан у бити је универзалан и потврда је самог смисла поезије и човекове потребе за поезијом. Песник је у свом бићу носио и живео поезију, она је ферментирала до зрења и натопљена искуством и са/знањима *испевала свог песника*. Њиме сумарно исписала: *Године ми / Обелеше косу / А још трчим / За својим сновима*. У овој терцини изражена је песничкова жудња за оним временом када су снови били на хоризонту као изазови непознатог, када је песник дечак откривао свет, а сада са обелелом косом он ће евокативним обасјањем испевати сумарне стихове чија је пуноћа у доживљају призора дечака који трчи за својим сновима, у ономе што у читаоцу ова песма иницира, да и сопствени доживљај „види“ у овим стиховима. Јасна је песничкова, и слика, и мисао, а како је јасноћа „најистинскија дубина“ (Валери) песник Митровић испишује јасне стихове. Тако је версификовао мноштво личних тема: импресија, доживљених, контемплативно промишљајући виђено, интроспективно визирати свет, и себе у том свету, он ствара песничку фреску у којој је свака минијатура ове збирке камичак његове песничке фреске, илити белутак у којем је „искра божанског живота“, стварања које кружећи непрекидно траје. Песник је све више у песми коју испишује, а како је свака њиме речено „путовање у два смера...“ она нам предочава полифонију језика и слика сумарно предочену у минијатурама. На „путовању у два смера“ (Боске) одвија се клупко живота и све што вреди забележити је његова поезија, а остало *заборав суштити*. Песник сублимира у рафиниране стихове суштинске слике јаве и сна. Он твори вишеструке кратке песме, терцине својеврсне поенте, којима претходи доживљено као основа песме.

Митровићеве минијатуре садрже супстанцијалне теме, у њима „Песма пише свог песника“ док „Загледан у непознате хоризонте“ медитира, евоцира минуло, саопштава знане истине и заумну моћ поезије „Све је пролазно / Само је / Пролазност вечна“, „Човек је / Антејски везан за земљу / Ослободилачка моћ / Имагинације / Чини га / Жар птицом / Фениксом“; „Не рајамо се / Као табула раза / Празна белина свитка / Већ са духовном мапом / У нама“, у ту духовну мапу овај песник уписује звук/е сећања, између *немира и самоће* суочава се са сазнање да „На почетку бејаху снови / После свега / Осташе ожиљци успомена“, да треба памтити, јер : „Што не запамтиш / Заслужује да умре / Однесу га воде заборав / У загрљај вечности / Богиње Лете“. И о стварању песме, њеној објави исписује стихове: „Песма дође и оде / као незвани гост / Изненада / Као звезда падалица // За њом остаје / Ожиљак у души“.

Корона његових минијатура сплиће и теме из овог времена и „промена“ када: *И споменици / Осташе без главе...*

Његова минијатура резимира, она је црна црта чија је фабула у драми петокраке и крста. Жижа кроз коју се преламају времена и историја овог простора...

И када медитира о поезији и животу, када у звуку сећања оживљава прошло, то прошло што траје песник записује у стихове – мисли у којима налази „свој цвет“ и свет. Тај цвет је симбол његове поезије, живота који је као зрела песма, јер: *Читав један народ/Измишља / Ствара / Свет речи/Као разнобојни врт/Песник бира / У њему / свој цвет.*

Медитативно промишљање и версификовање завичајних призора и мотива песник вазноси у сфере симбола, он је лирик који је и спознао да је: *Песник завичају/ Као дете у мајчином загрљају/ Антејски везан/ За земљу/ Крилима /Разигране маште/ Додирује небо.*

Отуда ова бременита поезија живота зрачи оплемењујућом енергијом језика и благодатном снагом земље, сликама завичајним које је овај *заточеник завичајне лепоте* преточио у песме узубуђујуће лепоте и слојевите садржајности...

О мистерији настајања песме исписано је много текстова које овај песник изражава на песнички начин, онако како је он доживљава, као *сев искре божанског* оним што је дано песнику да у најсрећнијем тренутку доживи иза чега остаје повратак у реланост, и *ожиљак у души*. И када исписује стихове о себи песник пише о песми, о метафизичким сферама, то су стихови интимног доживљавања и суочавања са пролазношћу и ослобађања земаљске спутаности, јер:

Све је мање / Мене у мени / кроз себе / Понирем у небо....

или *Моје се биће / претвара у небиће/ Попут жар-птице /Од-
летеће у астрални свет... Узалуд силазим / На дно себе.*

Мотив сна, као и жар-птице, у његовом песништву рефлексивног дискурса са личном бојом и филозофијом обезбеђује аутентичне вредности високог уметничког узлета. Наглашена је и меланхолија са резигнацијом песника који је спознао и из те спознаје истиховао универзалне истине исказане кроз одабране мотиве човекове жудње за сазнањем и освајањем која нам предочава нове сфере Митровићеве поетике: *Што не освојих умом / Дохватићу заумљем // Сновима отварам / небеске двери.*

Живот бо сен и сан (Св. Сава); *Живот је сан* (Калдерон); у Митровићевом певању *сан оживљава* и *бди над сањачем*. Оглашава се дах есхатолошког, она *невидљива линија* је све јаснија. И ближа. Песник *трага за својом звездом*, он је; *одапета стрела*, мудрац са „*Светачки/м ореол/ом* који трансцендентно зна васколикост метафизичког, он је сањар који *копа бунар*, да би се *жедан радовао звездама*, да би нам и на тај начин умствено предочио и зен филозофију своје поезије-душе кроз божанску уметност радовања виђеног. И до/*живљеног...*

У стварном свету песник Митровић је створио лични, песнички, врт у којем медитира „Загледан у врхове Суве планине“, он се „увија у снове“, „вири у себе“ и пева о животу, о вечним животним истинама и заветно исписује поезију:

*У потрази
За Богом
И собом.*

Љубиша Митровић

РЕЧИ ЗАХВАЛНОСТИ

Драге колегинице и уважене колеге, шта на крају да кажем? Некада крај може бити нови почетак! Поготову за мене, који превасходно живим у знаку етике позива/ероса рада, и то не само у научном испољавању свог бића, већ и онога што доноси поезија та „вечита свежина света“; као најтананији облик свеопштег људског испољавања. Искрено, најпре, захваљујем организаторима: Департману за социологију, Филозофском факултету, Центру за научна истраживања САНУ, као својим сарадницима, оперативцима, који су данас деловали врло синхронизовано и одговорно, тако да смо успели ефикасно да завршимо Округли сто. Да напоменем: петнаесторо колега се јавило; извинили су се што нису могли данас да учествују; доставиће своје радове и они ће се наћи, после редакције, у корицама зборника.

Многе оцене, које сам данас чуо о свом стваралаштву овде, вредне су хвале. Међутим, било је ту, како се то каже, и критичких опсервација, што је сасвим природно. И једно и друго ће на „решету времена“ бити вредновано. Из искуства вам кажем да је највеће умеће, вероватно, када ви досегнете један ниво самосвести да се такмичите са самим собом. Када изван нарцистичког огледала и изван овога што ми називамо оценама дневне јавности (која је у много чему фингирана и контаминирана језиком ласкања и „политичке коректности“), научите да следите Дантеову девизу – *ви идете својим путем, а свет нека говори шта хоће*. Такмичећи се са самим собом, ви тако дајете најбоље доприносе науци и људској доброту.

Мислио сам да у овој захвалници/завршници, говорим о преломним тачкама у мом интелектуалном развоју. Но, због дужине расправа на Округлом столу, морам само укратко да укажем да је то линија кретања од културног аматеризма – ка политици; од политике ка науци и поезији.

Рођен сам у једној сеоској/сељачкој породици и спас сам једино нашао у култури, окретању књижи. Могао бих, попут *Маргарит Јурсенар* (из „Хадријанових мемоара“) да кажем „књиге су ми биле моја прва отаџбина“, тј. да је мој прави завичај управо било откриће света књиге/литературе. У породици сам се сусрео са једном једином књигом, прератним издањем „Антологија лирске и епске поезије“, а прву библиотеку сам упознао не у основној школи и код учитеља, већ код пароксијалног попа, у

мом селу. Тих година у селу је деловало сеоско културно-уметничко друштво, које је пленило моју дечачку пажњу, и чијим сам се чарима прикључио. Афирмацијом, преко културног аматеризма, постао сам касније јавна личност у политици. Други заокрет, други кључни моменат је мој упис Социологије. Иако сам завршио средњу економску школу, уписао сам Социологију, полагајући пријемни испит. На пријамном испиту дежурни је био асистент *Драгољуб Мићуновић*, који ће касније мени бити председник комисије, када сам бранио дипломски рад. Следећи је изазов и заокрет био мој избор за асистента на Универзитету у Нишу. Хвала свима онима који су ми при томе помогли. Јер кад сам уписао студије Социологије, уписао сам их вероватно из посве других намера, уске професионалности, а не амбиције да течем универзитетску каријеру. Пре свега, прве две године ванредно сам студирао; а остатак редовно, и „бог зна“ немам неки велики просек. Колико знам и ови, из моје генерације, који су са великим просеком завршили студије ништа нису продуктивно дали, без обзира на то, да ли су радили на универзитету или другде. Са малим изузецима, као што су то били *Бора Цуверовић*, *Борђе Ускоковић*, *Градмир Зајић*, и *Мирослав Ружица*. Такође *Срећко Михајловић*, високи професионалац, у области емпиријских истраживања. Неколико честитих мојих пријатеља били су добри професионалци у институцијама социјалне заштите, или као новинари. Следећи кључни повод и заокрет то је мој избор за асистента. Хвала онима који су имали поверење у моје диспозиције. Пре свега, хвала проф. Данилу Ж. Марковићу на подршци, и члановима матичне комисије која је писала реферат (проф. др Милош Илић, проф. др Илија Станојчић и проф. др Данило Ж. Марковић).

Све остало, како би се рекло, део је моје радне историје, мог надпросечног радног ероса. И опет, у завршници да кажем: излазак из политике омогућио ми је да, у последње две деценије, напишем две трећине мојих књига. И напокон, после 1999. године, када су нас ови представници „милосрдног анђела“ даривали својим злом, упакованим у мисији „заштите људских права и слобода“, вратио сам се поезији. Свом лирском свету, који сам волео и живео као средњошколац, који је „чепркао“ по срцу. Сада већ имао објављених 18 збирки песама и 5 избора из поезије. Хвала Богу, Демидургу мојих стваралачких надахнућа, наставићу даље да то моје дуалистичко биће развијам. Јер ја мислим да и наука и поезија могу у исто време међусобно да се подстичу, да јачају унутрашњу духовну снагу у човеку. На основу животног искуства научио сам да је права мудрост исписана на Делфиском храму („спознати самог

себе“), такмичити се са самим собом. Тако ћете најбоље здраво развијати своју личност; доживети рад и стваралаштво, не само као вид спољњег потврђивања него и унутрашњег задовољства. Некад је моја животна девиза била „*ниједан дан без линије*“; данас мојим асистентима/сарадницима говорим „*Рад подмаћује*“! У томе је тајна моје дружбе са науком и поезијом, том вечитом свежином света и човека!

Хвала вам, на колегијалним речима које сам данас чуо. Оне ме уверавају да је било вредно живети у академској заједници факултета и универзитета, стварати и борити се!

др Љубиша Р. Митровић,
професор емеритус

**ФОТО
ГАЛЕРИЈА**

Слика 1: Отварање Округлог стола
на Филозофском факултету у Нишу, 16. новембра 2013.г.
проф. др Драгана Стјепановић Захаријевиќ,
управница Департмана за социологију

Слика 2: Поздравна реч декана Филозофског факултета у Нишу
проф. др Горана Максимовића

Слика 3: Поздравна реч заменика управника Центра за научна истраживања САНУ и Универзитет у Нишу
проф. др Драгана Жунића

Слика 4: Др Љубиша Митровић проф. емеритус и Управница Центра за социолошка истраживања проф. др Драгана Захаријевиќ

**Слика 5: Учесник Округлог стола и проф. др
Радош Смиљковић**

**Слика 6: Учесници Округлог стола и проф. др
Милан Неделковић и проф. др Павле Бубања**

Слика 7: Учесник Округлог стола и проф. др Јован Базии

Слика 8: Учесници Округлог стола и проф. др Божо Милошевић и проф. др Милорад Божић

Слика 9: Учесници Округлог стола проф. др Златко Жоглев и проф. др Петре Георгијевски

Слика 10: Учесници Округлог стола проф. др Вихрен Бузов и проф. др Иван Рајчев

Слика 11: Учесници Округлог стола проф. др
Вјекослав Бутиган и проф. др Јован Живковић

Слика 12: Учесници Округлог стола
Весна С. Трифуновић и проф. др Слободан Миладиновић

Слика 13: Учесници Округлог стола

Слика 14: Учесници Округлог стола проф. др Часлав Петровић и проф. др Владимир Нешић

Слика 15: Учесници Округлог стола проф. др Љубинко Милосављевић и проф. др Миомир Наумовић

Слика 16: Учесници Округлог стола

Слика 17: Учесници Округлог стола

Слика 18: Уручивање дипломе о избору за редовног члана – академика Академије духовних посвећеника Ф. М. ДОСТОЈЕВСКИ (Москва), Председник одељења у Новом Саду Академик Светислав М. Јарић

Слика 19: Завршна реч др Љубише Митровића, проф. емеритуса

Слика 20: Затварање скупа
проф. др Драгана Стјепановић Захаријевиќ

**ПОЗДРАВНИ
ТЕЛЕГРАМ**

Профессору эмериту Нишского университета
Любиши Митровичу

Уважаемый коллега Любиша Митрович!

По случаю знаменательного юбилея ученые в России вспоминают многие годы плодотворного сотрудничества с Вами, высоко оценивают Ваше активное участие в плодотворной научной жизни нашей страны – философских, социологических, политологических и других конгрессах, в различных творческих проектах. Мы хорошо знаем Вас не только по статьям и докладам, опубликованным в Российской Федерации, но всегда с большим интересом читаем Ваши глубокие труды, монографии, выходящие в Сербии и международных изданиях. Яркие и незабываемые впечатления оставляют встречи с Вами на территории Сербии, России и других стран. Они всегда доставляют нам радость от подлинного интеллектуального общения и духа товарищества, как и те замечательные конференции в Нишском университете, которые многие годы проводились под Вашим руководством. Уверены, что и в дальнейшем наше тесное сотрудничество будет только крепнуть.

Желаем доброго здоровья!
Сердечно,

Анатолий Самарин, академик Российской академии естественных наук, сопредседатель научного центра «Русский лад»
Евгений Степанов, профессор, президент международной ассоциации конфликтологов,
Борис Искаков, президент международной славянской академии наук образования, искусств и культуры

Москва, 15-е ноября 2013 г.

Професору емеритусу Универзитета у Нишу
Љубиши Митровићу

Поштовани колега Љубиша Митровићу,

Поводом значајног јубилеја научници у Русији се сећају многих година плодотворне сарадње са Вама, високо оцењују Ваше активно учешће у плодотворном научном животу наше земље – филозофским, социолошким, политолошким и другим конгресима, и у различитим стваралачким пројектима. Ми Вас добро познајемо не само по чланцима и радовима објављеним у Руској федерацији, већ увек са великим интересовањем читамо Ваше дубокоумне радове, монографије, који су објављени у Србији и у међународним издањима. Јаке и незаборављиве утиске остављају сусрети са Вама на територији Србије, Русије и других земаља. Они нам увек причињавају радост од истинског интелектуалног општења и духа пријатељства, баш као и оне изванредне конференције у Нишком универзитету, које су се током многих година одвијале под вашим руководством. Убеђени смо да ће и у наредном периоду наша тесна сарадња наставити само да јача.

Желимо добро здравље!

Срдечно,

Анатолиј Самарин, академик Руске академије природних наука,
подпредседник научног центра „Руски лад“
Јевгениј Степанов, професор, председник Међународне асоцијације
конфликтолога, и
Борис Исакаков, председник Међународне словенске академије наука
образовања, уметности и културе

Москва, 15. новембар 2013.г.

ЗАХВАЛНОСТ

Захваљујем се мом великом пријатељу дипломираном новинару Драгану Илићу (“BAK POLIS” агенцији за продукцију, дистрибуцију и маркетинг) на финансијској подршци и реализацији пројекта објављивања зборника радова са округлог стола.

С’ поштовањем:

др Љубиша Митровић
професор емеритус Универзитета у Нишу

БИО-БИБЛИОГРАФСКА

БЕЛЕШКА

Др Љубиша Р. Митровић (1943) социолог, професор емеритус Универзитета у Нишу. Био је шеф Катедре за општу социологију и руководилац последипломских студија на смеру *Социологија друштвеног развоја* на Филозофском факултету у Нишу. Декан Филозофског факултета и проректор Универзитета у Нишу. Руководилац макро пројекта *Култура мира, идентитети, међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције* (2006-2010) и *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074), које реализује Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу а финансира Министарство за просвету и науку РС. Члан је Научног друштва Србије, Светске универзитетске академије („Платон“/Патра у Грчкој), Међународне *Славенске Академије* (Москва) и Међународна академија духовних посвећеника Ф. М. Достојевски (Москва, Одељење у Новом Саду). Почасни је професор универзитета у Великом Трнову „СВ Кирил и Методи“ (у Бугарској), почасни је професор универзитета Св. Климент Охридски – Битола (Македонија), и почасни доктор *Honorary doctorate of letters* Интернационални библиографски Центар – Кембриџ (Велика Британија). Члан је Српског социолошког друштва, Удружења књижевника Србије (Београд), Руске асоцијације социолога (Москва) и Европске асоцијације професора емеритуса. Директор је *Центра за балканске студије* у Нишу, и главни и одговорни уредник часописа „Балканске синтезе“.

Објавио је преко 600 библиографских јединица из области социологије на српском, руском, немачком, француском, енглеском, македонском и бугарском језику. Посебно су запажене студије и монографије: *Огњишта која гасну* (1970), *Самоуправљање и диктатура пролетаријата – увод у социологију самоуправљања* (1980), *Социологија и савременост* (1984), *Социјална динамика* (1985), *Социологија развоја* (1992), *Србија и социјалдемократски изазов* (1994), *Савремено друштво: Стратегије развоја и актери* (1996), *Социологија* (1997), *Друштвене промене и актери* (1999), *Нови светски поредак и Балкан* (1999), *Општа социологија: предмет, метод и теорије* (1999), *Балкан – граница и мост међу народима* (2000), *Глобализација и савремена левица* (2000), *La globalisation et lesacteurs* (2001), *The Balkans – The Border as well as the Bridge Among the Cultures*

and Peoples (2001), *Globalization and the Balkans* (2002), *Социологија и историја* (2003), *Савремени Балкан у кључу социологије друштвених промена* (2003), *Опита социологија* (2003), *Пут у зависно друштво* (2004), *Социологија туризма* (2005), *Ка култури мира на Балкану* (2005), *Балканска раскршћа и алтернативе* (2006), *Балкан у вртлогу транзиције* (2006), *Савремене структурне промене и култура мира* (2007), *Геокултура развоја, идентитети и култура мира* (2008), *Савремени Балкан у кључу геополитике* (2008), *Творци нових парадигми у социологији* (2008), *Ното turisticus i kultura mira* (2009), *Makers of new paradigms in sociology* (2009), *Транзиција у периферни капитализам* (2009), *Хомо религиосус и култура мира* (2010) и *Преходът към периферен капитализъм* (2010), *Геокултура развоја Балкана и савремена социологија* (2011), *Универзитет и друштвене промене* (2012), *У вртлогу транзиције* (2012), *Увод у студије глобализације* (2013), *Социолошки огледи* (2013), *Геополитичка транзиција Балкана* (2014), *Под лупом социолога* (2015), *Ослобађање Прометеја - Левица и посткапиталистичка алтернатива* (2016).

Аутор се алтернативно бави и поезијом. До сада је објавио у земљи и иностранству, у разним часописима, преко 100 песама и 20 збирки: *Нови варвари* (2000), *Орфеј под Сувом планином* (2001), *Ватре неспокоја* (2002), *Из врта Никете Ремесијанског* (2003), *Архипелаг успомена* (2004), *Завичајни венац* (2004), *Под Соколицом* (2004), *Лет над Сувом планином* (2005), *Баук велике звери* (2005), *Космички номади* (2005), *Игра белих атова* (2005), *Чари непознатих обала* (2007), *Далеко дубоко* (2007), *Песма бира песника* (2008), *Молитвом до звезда* (2011), *Лирски фрагменти* (2011), *Видово братство* (2012), *Буђење Прометеја* (2013), *Брегалничке кише* (2015), *Молитва за матер* (2016).

Збирке *Нови варвари* и *Игра белих атова* преведене су на бугарски језик (*Новите варвари*, пред. Денко Рангелов, Софија 2001; *Играта на белите атове*, прев. Денко Рангелов, Софија 2006). Збирка *Орфеј под Сувом планином* преведена је на македонски језик (*Орфеј под Сува планина*, прев. Љубиша Стојановић, Скопје 2007). Збирка *Из врта Никете Ремесијанског* преведена је на енглески језик (*From the Garden of Nicetas of Remesiana*, прев. Драгана Машовић, Ниш 2007).

Књиге изабраних песама: *Choix de poemes* (избор и превод на француски: Мирјана Михајловић, Ниш 2006), *Пеперудите на љубовта* (избор Катја Ерменкова, превод на бугарски Иван Топалски, Благоевград 2006), *Дарови Хипноса* (избор Димитрије Миленковић, Ниш 2008), *Поноћни ткач* (избор Јован Пеј-

чић, Београд, 2009); *Копнеж по хоризонтот* (избор и **превод на македонски** – Бранко Георгиев, Скопље, 2010), *Жар птица из предела сна*, избор Недељко Богдановић, Ниш, 2011, *Буђење Прометеја*, Н.Сад, 2013

E-mail: ljubisa.mitrovic@filfak.ni.ac.rs

**ПРОМЕТЕЈСКА СОЦИОЛОГИЈА
У СТВАРАЛАШТВУ ЉУБИШЕ МИТРОВИЋА
Зборник радова**

Издавач
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ

За издавача
Проф. др Наталија Јовановић, декан

Лектор / коректор
Недељко Богдановић

Корице
Дарко Јовановић

Прелом
Дарко Јовановић

Формат
15 x 24 cm

Штампа
Графички центар - Александровац

Тираж
200 примерака

Ниш 2016.

ISBN 978-86-7379-362-7

СРП - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316:929 Митровић Љ.(082)
316(082)

ПРОМЕТЕЈСКА социологија у стваралаштву Љубише Митровића
: споменица : зборник радова / приредили Драгана Захаријевски,
Гордана Стојић. - Ниш : Филозофски факултет Уни

;в
&

#1077;рзитета, 2016 (Александровац : Графички центар). - 503 стр.,
[10] стр. с таблама : илустр. ; 24 см. - (Библиотека Теме, личности)

“Спремљено у оквиру пројекта “Традиција, модернизација и
национални
идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција
(179074); који се изводи на Универзитету у Нишу - Филозофски
факултет” --> стр. 4. - Према Предговору, зборник садржи

д&
#

1077;о саопштења са Округлог стола “У част професора Љубише
Р. Митровића”, који је одржан 17. новембра 2013. године на
Филозофском факултету у Нишу. - Сlike Љубише Митровића. -
Радови &#

1085;
0

72; срп., енгл и буг. језику. - Текст ћир. и лат. - Тираж 200. - Стр. 11-
12: Предговор / Драгана Стјепановић Захаријевски. - Напомене и
библиографске референце уз поједине радове. - Библиограф

и&
#

1112;a уз већину радова. - Summaries.

ISBN 978-86-7379-362-7

1. Стјепановић Захаријевски, Драгана [приређивач, сакупљач] [аутор
додатног текста]

а) Митровић, Љубиша (1943-) - Зборници б) Социологија - Зборници
COBISS.SR-ID 227853324